G. COŞBUC

OPERE ALESE

VII

TRADUCERI

Ediţie critică
de GH. CHIVU

Prefaţă şi comentarii
de ALEXANDRU DUŢU

DANTE

DIVINA COMEDIE

I

INFERNUL

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
Bucureşti, 1985

Odiseei și *Eneidei*, ca în scrisoarea adresată ministrului Mihail Vlădescu din 21. 5. 1905, prin care cerea sprijin pentru tipărirea unor versiuni care stăteau „în așteptare" din „lipsă de mijloace" [2]. Poemul dantesc se alătura, în ochii lui Coșbuc, marilor capodopere ale literaturii universale.

Numai că, acest imbold s-a transformat în pasiune, pe măsură ce anii au trecut. Gluma pe care a făcut-o „badea George" și pe care unii critici au luat-o în serios, că ar fi început traducerea la îndemnul tatălui său [3], nu ne ajută să pătrundem în laboratorul poetului; așa cum nu avem de ce să mutăm prea departe data primelor străduințe, spre anul 1885. Poetul a început să facă primele încercări de traducere după o ediție germană din colecția de popularizare „Philip Reclam", la care mai apelase și pentru alte traduceri [4]. Dar curînd s-a adresat originalului și a început să descifreze italiana deloc ușoară a marelui florentin; de aceea pretinde traducătorul că a învățat italiana așa cum a învățat Dante latina. Spre sfîrșitul secolului trecut, el începuse să aibă gata de tipar fragmente compacte. În studiul care urmează, Gheorghe Chivu arată cum s-au dezvoltat eforturile lui Coșbuc, pe baza unei minuțioase și pătrunzătoare analize a manuscriselor păstrate. Rezultă că poetul român nu s-a decis să pornească tipărirea integrală a capodoperei dantești, lucrînd la perfectarea realizării sale timp de două decenii. Regăsim și în acest caz, acea aspirație spre perfecțiunea clasică pe care Iorga o sesizase foarte bine, atunci cînd asemănase pe poet cu un cioban care-și ciopleşte cu răbdare toiagul pînă ce îl acoperă de flori. [5] Mai mult, paralel cu perfectarea traducerii, scriitorul român a început să redacteze un comentariu de proporții din care se desprind cel puțin două aspecte direct legate de munca de traducere: faptul că poetul pătrunsese în intimitatea extraordinarului edificiu artistic dantesc și faptul că el ajunsese la o serie de rezultate originale în exegeza sa. Convins de importanța descoperirilor sale, poetul a dorit să-și impună rezultatele criticînd pe interpreții pe care îi utilizase, comentariul său fiind marcat de un virulent spirit polemic. Poetul român ajungea în focul polemicii să se identifice cu Dante „nedreptățit" de comentatorii desemnați cu dispreț drept „sparafucciatori". Afinitatea se dezvăluia în public:

[2] Am reprodus scrisoarea în volumul nostru *Explorări în istoria literaturii române*, 1969, p. 231.

[3] Gavril Scridon, *Coșbuc și Dante. În lumina unui document inedit* în vol. său *Pagini despre Coșbuc*, 1957, p. 61.

[4] Traducerea lui Karl Eitner din 1889 a figurat în Biblioteca poetului și are însemnări marginale în creion, după cum am arătat în articolul nostru *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, „Revista de filologie romanică și germanică", 3, 1959, 1—2, p. 163—181.

[5] Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, 1929.

Coşbuc elogia un predecesor care se dovedea un maestru în ale artei şi un spirit afin, prin setea lui de dreptate şi prin demnitatea vrednică de admiraţie. Traducerea pe care o perfecta pe măsură ce înţelegea tot mai deplin cum se legau detaliile într-un magistral ansamblu, trebuia să devină un exemplu de artă desăvîrşită.

Este regretabil faptul că poetul român nu a reuşit să-şi încheie traducerea şi comentariul, dar pe calea pe care apucase nu ar fi ajuns niciodată la capăt. Versiunea realizată cu admirabile eforturi în terţine era mereu revăzută pe măsură ce poetul pătrundea mai adînc în universul lui Dante; ori aceste progrese porniseră în prea multe direcţii. Comentatorul se concentra asupra unui fragment pentru a reconstitui capodopera italiană şi, mai mult, neglija comunicarea rezultatelor sale pentru a desfiinţa pe drum pe interpreţi. Furat de polemică, Coşbuc nu ne-a mai oferit decît o introducere compactă care reface itinerariul poetului florentin şi o serie de analize care ar putea cel mult să alcătuiască nucleul unor interesante „Lectura Dantis"; aceste „disjecta membra" nu vor putea niciodată deveni obiect de studiu pătimaş pentru comentatori, deoarece aceştia vor descoperi tot timpul în paginile lui Coşbuc faptul că ţinta atacurilor sale o formează înşişi comentatorii. „Poetul îşi ia revanşa şi faptul i se iartă, deoarece este răzbunarea lui Dante" [6]. Comentariul lui Coşbuc ne mai dezvăluie o deplină familiarizare cu alte scrieri ale marelui florentin: ocupîndu-se de cîntul *X* din *Infern*, de exemplu, comentatorul român aduce în discuţie pasaje din *Convivio* sau din *Epistole*, pe care le asociază întemeindu-se pe o imagine a sa despre Dante şi, prin el, despre poetul de geniu: profeţia lui Farinata nu se referă la încercarea violentă a grupării din care făcea parte Dante să revină în Florenţa, tentativă eşuată, ci la exilarea poetului, deoarece nu putem admite că poetul ar fi putut reintra în cetatea sa cu forţa armelor, el care „aştepta ca ai săi concetăţeni să se simtă siliţi sau mîndri că pot să-l recheme", poetul avînd un simţ al demnităţii atît de puternic, încît „cîntărea în *Comedia* sa toate lucrurile nu numai în faţa contemporanilor, ci privind fix viitorul:

Mă tem spre-a nu fi mort acelor care
Numi-vor veacul cel de-acum antic. [7]

Monumentul înălţat lui Dante revine integral în actualitate prin ediţia de faţă. O ediţie care beneficiază de noi manuscrise, rămase necunoscute primului editor, Ramiro Ortiz, şi care este în măsură să redea o

---

[6] Alexandru Ciorănescu, *Dante et George Coşbuc*, „Revue de littérature comparée", Paris, 1970, 2, p. 255.

[7] *Comentariu la „Divina Comedie"*, vol. I: *Tavola tonda*, 1963, p. 167.

imagine mai fidelă a muncii stăruitoare a lui Coșbuc, prin publicarea primei versiuni, a numeroaselor variante și a versiunii spre care se îndrepta în final poetul comentator. Intervențiile „străine" pe care primul editor le apreciase utile, întrucît pentru a înlătura lacunele din ultima versiune a făcut apel la priceperea și talentul lui Emanoil Bucuța și al lui Perpessicius, au fost înlăturate, completările făcîndu-se cu ajutorul bogatului tezaur oferit de manuscrisele traducătorului însuși. Apoi, am încercat să recuperăm în note idei din comentariul lui Coșbuc scris tocmai cu intenția de a explica capodopera de care ne despart atîtea secole. În sfîrșit, ediția de față apare după ce însăși opera lui Dante s-a desfășurat în toată plenitudinea ei sub privirile cititorilor din țara noastră, datorită publicării pentru prima oară într-un volum compact, a *Operelor minore* ale poetului, cele care fuseseră atent studiate de traducătorul român. [8]

Lectura comentariului la *Divina Comedie* ne ușurează înțelegerea drumului pe care se angajase traducătorul: Coșbuc se dovedește un adversar decis al interpretării pur literale a textului așa cum nu acceptă interpretarea liberă a textului, libertate încătușată de dorința de a pune în valoare „frumusețea" poemului italian. Coșbuc se distanțează, astfel, atît de interpreții filologi în spirit pozitivist ai operei, cît și de interpretarea romantică a textului, întemeiată mai ales pe „povestea de dragostea" a lui Dante cu Beatrice Portinari. La rîndul ei, exegeza dantescă actuală nu acceptă nici fragmentarea operei — pe care un Croce o justifica, atunci cînd afirma că din marele edificiu dantesc supraviețuiesc doar cîteva părți frumoase, celelalte părți fiind îngropate de timp — așa cum nu se mai lasă furată nici de exaltarea romantică. Ca orice autor de operă „clasică", tradițională, Dante nu a lăsat să răzbată în opera sa ecouri din viața lui intimă. Nu avem nici un autograf de la Dante, așa cum știm prea puțin despre viața privată a poetului și despre existența Beatricei. Ceea ce rămîne fascinant în opera dantescă este îmbinarea constantă a celor patru sensuri despre care Dante însuși vorbea în *Convivio*: „pentru ca bucatele mele să fie cît mai prielnice, vreau să arăt, înainte de a se aduce primul fel, cum trebuie mîncate. Voi spune așadar că, după cum s-a amintit în primul capitol, expunerea de față trebuie să fie și literală și alegorică. Iar pentru a lămuri lucrul acesta, e necesar să se știe că scrierile pot fi înțelese și trebuie deslușite în cel mult patru sensuri. Unul se numește *literal* și este cel care se mărginește la înțelesul strict al cuvintelor ce alcătuiesc ficțiunea așa cum

[8] Dante, *Opere minore*, ediție îngrijită de Virgil Cândea, Editura Univers, 1971. O contribuție importantă la mai buna înțelegere a operei poetului italian a adus-o și culegerea de exegeze apărută în anul aniversar 1965, prin grija profesorului Alexandru Balaci: *Studii despre Dante*.

sînt născocirile poeţilor. Celălalt se numeşte *alegoric* şi este cel care se ascunde sub haina acestor născociri, fiind un adevăr învăluit într-o minciună frumoasă . . . Al treilea sens se numeşte *moral*, iar pe acesta cititorii trebuie să caute cu tot dinadinsul a-l descoperi în scrieri, spre binele lor şi al urmaşilor . . . Al patrulea sens se numeşte *anagogic*, adică supra-sens, ceea ce înseamnă lămurirea spirituală a unei scrieri care, chiar dacă e adevărată şi în sens literal, prin cele arătate vorbeşte despre supremele lucruri ale gloriei veşnice." [9] Hermeneutica aceasta nu a fost inventată de Dante; ea se regăseşte în toate literaturile tradiţionale europene şi asiatice. Să ne reamintim de faptul că în prefaţa la *Psaltirea în versuri*, la opera care deschidea o nouă serie de scrieri în cultura română, Dosoftei se simţea obligat să explice cititorului cum trebuie să citească acea carte şi preciza că puteau fi desprinse din text patru sensuri: cel istoric (sau literal), sensul etic (sau moral); sensul alegoric şi sensul metaforic care „iaşte ca neştine ce va să i se înţeleagă cuvîntul dintr-altă sămnătură de poveste" [10]. Coşbuc refuză să se oprească la sensul literal, pe care nu-l neglijează şi acordă pondere tot timpul sensului alegoric. Aşa a ajuns el să elaboreze o originală schemă a sensurilor *Divinei Comedii* şi o altă schemă care reface intinerariul dantesc, cronologia lui, precum şi simbolismul celor trei regnuri: infernul fiind imperiul fricii, purgatoriul al dragostei paradisul al adevărului [11]. Poetul român nu urmăreşte substratul acestei construcţii şi de aceea nu se întreabă ce reprezintă purgatoriul, această elaborare a veacului XII pe cale să se stingă din doctrina oficială în zilele noastre [12]. Coşbuc are în faţă o admirabilă construcţie şi el o interpretează ca om care gîndeşte şi ca scriitor interesat în viaţa formelor artistice. Nu se lasă furat de estetica romantică, gata să revendice marile elaborări intelectuale din evul mediu în favoarea unei „fantezii creatoare". Replica lui Coşbuc este clară: „Problema cea mare pentru un comentator al lui Dante este să găsească raporturile dintre sensurile reale şi imaginile sensurilor. Să le afle căutînd cu cea mai severă critică şi cu bun-simţ al logicii metoda consacrată de explicare a patrologiei. Marea greşală a comenta-

---

[9] *Convivio — Ospăţul*, tratatul II, cap. 2, p. 247, ed. cit.

[10] Comentarii în comunicarea noastră *Imagine plastică şi imagine literară* apărută în volumul *Noi cercetări în domeniul istoriei artei româneşti*, Buc., 1983, p. 45—48 şi în studiul *Expression littéraire et rapport imagination — intelligence à l'epoque des humanistes roumains* în *Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen*, Groningen, 1983, p. 26—31.

[11] Această *Tavola* este reprodusă în vol. I al *Comentariului*, între paginile 304—305.

[12] Vezi Jacques Le Goff, *La naissance du Purgatoire*, Paris, Gallimard, 1981.

torilor este că văd numai figurile și că le explică numai pe acestea și că se ceartă asupra unui cuvînt din text și trec mai departe în ce privește sensul alegoric al figurii, deși acesta este totul. Iar unde încearcă, ici și colo, a da explicarea raportului dintre o figură și sens, spun lucruri fără înțeles și absurde, pentru că nu înțeleg ansamblul alegoriei". [13] Ficțiunea sau elaborarea artistică este aflată în sensul alegoric și de aceea Coșbuc a revenit tot timpul asupra traducerii, nu numai pentru a se apropia de textul original, cît pentru a-i reda integral sensul ascuns „sub haina acestor născociri". În continuarea expunerii teoretice de mai sus, comentatorul arată că rîul care apare în cîntul XIV, Flegetonul „este torentul elocvenței rele, a vorbelor nocive ale celor care înjură și blestemă". Această „eloquentia perversitatis" alimentează „rîulețul perverselor cuvinte fierbinți, așa cum e apa Flegetonului, care ard sufletele și ucid bunele sentimente". Rîul străbate bolgia celor care sînt marcați de sodomie, dar Coșbuc arată că este vorba de un păcat intelectual, de reaua folosire a cuvintelor puse nu în slujba adevărului, ci a disprețului față de om. O atare înțelegere a pasajului l-a determinat pe poet să caute cea mai potrivită formă pentru redarea descrierii unui mic rîu, cu un colorit roșu, asemănat cu apa sulfuroasă ce pătrundea în băile prostituatelor din preajma localității Viterbo. Și de unde în prima versiune poetul scrie

Tăcuți mergînd, ajunsem la izvorul
ce iese din păduri, curgînd spumos
și roșu-așa, că și-azi mă ia fiorul.

Ca gîrla cea din lacul puturos
pe care-c-mpart coruptele . . .
așa pe-aprinsul prund și-acesta-n jos

mai apoi, își dă seama că s-a îndepărtat de sensul originalului și revine cu variantele

Și-ajunserăm, tăcînd, și la priporul
de unde iese-n cîmp un rîurel
de-a cui roșață și-azi mă ia fiorul

mai nereușită, evident, în terțina următoare

Cum ies din puturosul loc pîraie,
pe care le-mpart în băi corupte d-alea
așa și-acesta-n două șesul taie.

---

[13] *Comentariu*, vol. II, p. 457.

Forma finală se apropie de original pentru a recapta sensul descoperit de comentator: rîulețul cuvîntării perverse nu mai este un izvor care curge spumos „și roșu-așa", ci apare din terține cu o mare cursivitate:

Ajunserăm, tăcînd, unde-n priporul
pădurii-n șes se varsă-un rîurel
de-a cui roșață și-azi mă ia fiorul

Precum din Bulicame curge-acel
ce apă-n băi stricatelor împarte.
așa pe-aprinsul prund curgea și el.

Traducerea a însemnat o progresivă înțelegere a unei capodopere în care aluziile istorice și semnificațiile alegorice se împletesc atît de strîns, încît alimentează de secole perspicacitatea și știința exegezei dantești. Pentru că însăși această terțină a dobîndit alt sens într-o interpretare a lui G. Mazzoni care propunînd în locul cuvîntului „peccatrici", „pectatrici" a schimbat înțelesul comparației, apele rîulețului pătrunzînd pe canale pentru a permite spălarea lînei . . . [14].

Opera dantescă este deschisă noilor interpretări atît datorită faptului că închide în sine o întreagă civilizație, cît și datorită absenței unui manuscris autograf. Coșbuc a dat propria sa interpretare multor terține. Adeseori el s-a lovit de dificultăți create de transpunerea dintr-o limbă într-alta, și criticii români, mai ales Scarlat Struțeanu, au găsit numeroase cuvinte artificiale, nefericit alese, inexpresive în ediția datorată lui Ramiro Ortiz. [15] Este cazul acelui *quale* care apare în cîntul IV, unde poetul ghidat de Virgiliu întîlnește pe marele spirite ale antichității:

și-Orfeu și-adînc observatoru-n quale
aici era, eu zic Dioscoride
și Tuliu, Tit, și cel cu legi morale.

Acest italienism adoptat de Coșbuc întunecă sensul terținei, după cum remarcă Tudor Vianu; traducătorul a reprodus întocmai cuvîntul din originalul italian, unde Dante afirmă „e vidi il buono accoglitor del quale, Dioscoride dico". „Ce este acest *quale*? El este luat pentru substan-

---

[14] Vezi Siebzehner-Vivanti, *Dizionario della Divina Commedia*, Milano, Feltrinelli, 1965, p. 81—82: *Bulicame.*

[15] Comentariile lui Scarlat Struțeanu publicate în „Mișcarea literară" din 1925 au fost reproduse în antologia întocmită de Maria Cordoneanu: *George Coșbuc interpretat de. . .*, Editura Eminescu, 1982, p. 452—453. Critica era prea severă: „Atmosfera greoaie a întregului netezește deosebirea de realizare și geniul dantesc, prin această traducere, ne scapă".

tivul *qualità*. Comentariul lui Torraca nu ne spune mai mult, dar acela al lui Tommaseo, interpretînd pe *buono* anterior, lămurește: valoros culegător al calităților naturale ale corpurilor *(valente raccoglitore delle qualita naturali dei corpi)*. Această caracterizare a lui Dioscoride luminează îndată pasajul rămas obscur și la Dante și la traducătorul lui român care a folosit în acest punct un neologism enigmatic. Trebuie să spunem că astfel de cazuri sînt cu totul rare." [16] Și putem adăuga că ele nu au apărut pentru că poetul nu a găsit altă soluție, ci pentru că a căutat mereu soluția cea mai bună. În prima variantă sensul originalului era mai bine redat:

și-Orfeu și Linos și adunătorul
de-nalte înțelepciuni Dioscoride
și Liviu și Seneca-nvățătorul

dar traducătorul a renunțat la elucidarea calităților lui Dioscoride pentru a găsi, probabil, o rimă la „legi morale".

În alte locuri, poetul s-a exersat îndelung și a ajuns să compună în paralel versiunile. Episodul celebru al Francescăi da Rimini a fost redat în 12 variante după cum descrie Gheorghe Chivu manuscrisele. De altfel, citind *Divina Comedie* în lumina oferită de celelalte scrieri ale lui Dante, poetul român ajungea să afirme că „Beatrice poate fi studiată în cinci feluri, după cele cinci locuri ale operei lui Dante 1. în *Vita Nuova*, 2. în *Convito*, 3. în *Commedia* pînă a nu intra direct în acțiune, 4. în acțiunea sa în Paradisul terestru și 5. în acțiunea sa prin ceruri" (în caietul *Beatrice nel Inferno e nel Purgatorio*, din 1913, din aceeași mapă). Traducerea era un prilej de a pune în lumină multiplele fațete ale operei lui Dante, dar și un excelent prilej oferit traducătorului de a-și dezvălui virtuozitatea. Episodul Francescăi a fost îndelung cizelat, după cum rezultă din textul definitiv și variantele din subsol și addenda. Dacă vom lua în considerare opinia romantică, dispusă să se extazieze în fața emoționantei „povești de dragoste" și să atribuie leșinul lui Dante compasiunii față de „nefericiții amanți", precum și opinia mai lucidă care atribuie leșinul lui Dante faptului că poetul își dă seama că a scris și el „povești" capabile să arunce în chin veșnic pe tinerii cititori, vom constata că traducătorul român a făcut un vădit progres în elucidarea autenticului înțeles al episodului. De unde, în unele variante motivul rătăcirii, romanul medieval, este vag amintit („vai, carte! Satan fu cartea, vai, și-acel ce-o scrise!"), în versiunea primă numele autorului rătăcirii este citat, am spune bibliografic („Galeot fu cel ce-a scris acea poveste"), pentru ca de-abia în versiunea finală să se

---

[16] Tudor Vianu, *Coșbuc traducător al lui Dante*, în aceeași antologie, p. 458–459.

audă accentul („Galeot fu basmul şi-autorul lui"), ca în original („Galeotto fu il libro e chi lo scrisse"): datorită romanului care a fost un mijlocitor, un Galeotto, am ajuns în acest chin teribil, mărturisesc personajele, provocînd remuşcarea poetului florentin care „caddi come corpo morto cade" (V. 137–142)[17].

Lectura variantelor oferă cititorului posibilitatea să observe cum s-a apropiat treptat Coşbuc de extraordinara concizie a originalului şi cum a acceptat poetul român acel „fren dell'arte" respectat de înaintaşul său italian. Dar se observă, în acelaşi timp, cum, înlocuind un cuvînt, mai ales o rimă, traducătorul s-a văzut silit să schimbe terţina, astfel că cel mai adesea versiunea ultimă este mai reuşită artistic. Emanoil Bucuţa care a urmărit cu atenţie itinerariul lui Coşbuc în universul dantesc a ajuns să constate că poetul român „a înţeles să se ţie aproape, ca de un scris sfînt, de terţina dantescă. Versul aproape totdeauna se suprapune versului, abaterile, cînd expresia e prea scurtă sau ajunsă proverbială, dar cu neputinţă de proiectat întocmai, se fac dureros, şi cu o neplăcere a poetului pe care aş zice-o izbucnită ca un protest într-o şovăială a continuării, pînă ascultarea de norma impusă se poate face iară fără piedică . . Meşteşugul lui a vrut să fie ca al unui mozaicar năimit ca să schimbe cu altele pietrele unei opere de artă la care, ca la o icoană se ruga. Nu s-a gîndit să prefacă, ci numai să pună în loc, bucată cu bucată. Se poate să fie traduceri mai strălucite şi mai melodioase decît a ieşit cea românească a lui Coşbuc, dar ar fi greu să se arate una mai credincioasă şi mai în spiritul ei de obîrşie de cît a lui"[18]. Interesant este faptul că poetul însuşi şi-a dat seama că lucrează ca un mozaicar, de vreme ce a intitulat introducerea la comentariul plănuit în şase volume: *Canoanele. Pietrele mozaicului*. Aici poetul comentator declara fără nici cea mai mică

---

[17] Tot astfel, în *Purgatoriu*, se întîlneşte cu poetul Bonagiunta care murmură „Gentucca": numeroşi exegeţi au zîmbit discret, asigurîndu-ne că este vorba de o aventură a lui Dante. Dar Bonagiunta îl întreabă „ce ai adus nou?" şi discuţia se desfăşoară pe teritoriul artei; de aceea, Coşbuc are dreptate să recunoască în cînturile XXV şi XXVI din *Purgatoriu* un mic „tratat de literatură unde lasă să vorbească pe cei trei maeştri ai lui, Bonagiunta, Guido Guinizelli şi Arnaldo" pentru a sublinia ceea ce noua poezie aducea faţă de cei care „se lăsau influenţaţi de gustul publicului şi scriau pentru gloria de a fi în bunele graţii ale cititorului", ca şi faţă de „maniera tenebroasă" care ascundea conceptul clar sub obscurităţi, cf. *Comentariu*, vol. II, p. 497. Am dezvoltat aceste idei ale lui Coşbuc, deosebit de interesante, în capitolul *Sordello şi compatriotul său Virgiliu* din cartea noastră *Eseu în istoria modelelor umane*, 1972, p. 52–56.

[18] Emanoil Bucuţa, *Pe urme de terţine danteşti* şi *Săptămîna Coşbuc* în antologia citată, p. 447, 451.

îndoială că „Dante, care toate le-a măsurat toate le-a calculat, toate le-a întocmit cu simetrie și toate le-a așezat la locul lor, acest Dante n-ar mai fi fost Dante dacă ar fi lăsat lucrurile de-a valma așa cum ni le arată comentatorii". Orice interpretare a lui Dante, fie că este vorba de o exegeză, fie că este vorba de o transpunere în altă limbă, trebuie să țină seama de aceste calcule sau, adaugă Coșbuc, de figura pe care a desenat-o poetul italian. „Acum, ca să fim mai clari, să zicem că pietrele risipite de Dante formau în mozaic un înger. Comentatorii neputînd forma o figură, care să reprezinte ceva, după o părere — foarte falsă și foarte vinovată — s-au lăsat înșelați că pietrele ar reprezenta un castel . . . Acum am adunat și eu pietrele lui Dante și am reconstituit. Nu mă pot lăuda că pe toate — poate că da, poate că nu — dar sigur sînt și știu că de la mine ori dintr-altă parte eu n-am pus nici una. Și, iată, mie mi-a ieșit o figură completă, limpede, admirabil de frumoasă și — știu și eu! — vrednică de Dante." [19]

Cele două decenii de cizelare a versiunii românești și de comentare a operei a însemnat pentru Coșbuc, în fond, o tot mai aprofundată cunoaștere a unei capodopere întemeiate pe o altă artă poetică decît cele elaborate în secolul trecut; mai mult, opera lui Dante aparținea unui imaginar altfel construit decît cel care, începînd cu epoca Luminilor, își fixase drept valoare supremă, valoarea estetică. *Divina Comedie* nu era o operă frumoasă în înțelesul lui Baumgarten, al romanticilor, al inițiatorilor de școli literare apărute pe urmele rupturii cu tradiția provocată de romantism. A-l traduce pe Dante nu putea însemna a reda cele trei regnuri în melodioase terține, ci a comunica lumii moderne frumusețea admirată de o lume apusă. Pătrunderea în universul dantesc a însemnat pentru Coșbuc descoperirea unui continent deosebit de cel pe care locuia traducătorul, dar nu complet diferit.

Munca de mozaicar a lui Coșbuc care poate fi urmărită în numeroasele variante ale traducerii a avut drept țel să facă să glăsuiască în limba noastră un poem clădit pe o artă poetică intelectuală. Este „intelectualismul" despre care a vorbit în repetate rînduri Coșbuc și mai clar într-un pasaj de la sine grăitor: „În Dante e filozoful și poetul. Ca să-l înțelegem trebuie să studiem întîi pe filozof apoi pe poet, căci poezia e numai haina în care și-a îmbrăcat filozofia. Filozofia sa e fondul, și poezia e forma. Deci nu poetul a devenit filozof ci filozoful a devenit poet. Noi procedăm însă invers, admițînd că nu filozoful fu întîi și apoi poetul care i-a dat celui dintîi for-

---

[19] Fragment reprodus de noi în *Comentariu*, vol. II, p. 502, 507—508. Textul din caietul prim poartă data 1902, dar, așa cum arată și Gh. Chivu, el a fost scris la o dată mai tîrzie, după ce poetul înaintase în interpretarea operei.

mele în care să-și îmbrace gîndirea, ci că întîi fu poetul care avu aceste forme, gata de mai înainte, și apoi a venit filozoful care le-a dat conținutul gîndirii." [20]

În numeroase însemnări pe edițiile dantești parcurse sau pe ciornele pe care și-a notat idei utile comentariului său, traducătorul și-a mărturisit cu sinceritate dificultățile întîmpinate. Călătoria lui Dante nu-i arăta doar drumul parcurs de un personaj printr-o lume fantastică, ci relata o criză a umanității. Ca și pentru cei mai pătrunzători comentatori contemporani, Dante personajul nu era pentru traducătorul român un florentin dornic să se regăsească pe sine, ci „umanitatea în pericol". De aici și căutările ce se reflectă în variantele primului vers al *Comediei*:

La mijlocul vieții mele-odată

sau

La calea jumătate-a vieții mele,

dar nu era vorba de mijlocul vieții unui om, de viața mea, a poetului, ci de viața oamenilor, a tuturor, de „vita *nostra*", și de aceea traducătorul va ajunge la versul:

Pe cînd e omu-n miezu' vieții lui.

Dacă poetul vorbea despre sine, dar și despre omenire, atunci fantezia lui nu putea fi de același gen ca aceea a poetului romantic care-și explora propriul său eu; fantezia construise un extraordinar univers întemeindu-se pe o concepție despre lume, pe un adevăr ce trebuia comunicat, pe un alt raport între inteligență și imaginație decît cel dominant în literatura secolului XIX: alegoria era elaborată pentru a transmite idei și concepte, ca în orice artă tradițională. [21] Ca atare Dante nu putea fi tradus ca Byron, ca Schiller sau ca poeții germani pe care Coșbuc îi redase în română. Pătrunzînd în intimitatea construcției dantești, poetul român și-a dat seama că Dante personajul pornise pe drumul desăvîrșirii și ca atare poemul nu relata o aventură într-o lume creată de o fantezie eliberată de orice norme. Dimpotrivă, personajul istorisea propria sa experiență într-o lume frămîntată de conflicte și tensiuni intelectuale, dar și drama Italiei, chiar

[20] Această concluzie a poetului a fost scrisă pe o foaie numerotată 8 și păstrată în mapa V: am reprodus-o integral în studiul nostru introductiv la *Comentariu*, vol. II, p. XVIII.

[21] Despre variatele raporturi dintre inteligență și imaginație, mai pe larg în cartea noastră *Literatura comparată și istoria mentalităților*, Editura Univers, 1982, p. 165—190 și în studiul *L'imagination, l'imaginaire et les relations littéraires* în *In memoriam Erich Köhler*, „Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte", Heildelberg, 1984, p. 73—79.

mai mult, criza în care se afla o mare parte din Europa. Coșbuc a văzut în capodopera marelui italian expresia unei eliberări a poetului de îndoieli și împuținare sufletească, mai ales pentru că a citit cu alți ochi decît comentatorii operele anterioare, *Vita Nuova* și *Convivio*. În *Divina Comedie* se afla imaginea ticăloșiei din lumea contemporană poetului, dar și din natura umană, așa cum erau înfățișate eforturile spre eliberare de josnicie și culmile atinse de oamenii exemplari. Tot timpul sensul literal se împletea cu cel alegoric, iar opera era încărcată de simboluri. Putea sinteza aceasta să fie citită, înțeleasă și transpusă în română, așa cum ai traduce versurile lui Byron? Traducerea trebuia să regăsească „modelul" poemului, schema intelectuală pe care se întemeia construcția fără pereche. Traducătorul român s-a întîlnit aici cu o operă mai complexă decît atunci cînd se apropiase de Homer și de Virgiliu. El a ajuns să vadă că întregul itinerar putea fi înscris într-un cerc, simbol al plenitudinii, al desăvîrșirii, după cum susținuseră Vitruvius și Horațiu și după cum demonstrase Leonardo Da Vinci în desenul în care corpul uman fusese înscris într-un cerc. Simbolul se perpetuase pînă tîrziu și Chamfort scria în secolul XVIII că omul de lume, prietenul norocului și iubitorul faimei își închipuie că are în față o linie dreaptă ce merge în necunoscut; dar omul înțelept alege cercul care se întoarce la sine. Jean Paul nu mai accepta, însă, fără rezerve simbolul atunci cînd observa că nulitatea nimicului și cercul împlinirii au amîndouă același semn.[22] „Tavola tonda" care ilustra interpretarea dată de poetul român itinerariului dantesc punea sub privirile cititorului cercul în care se înscria acel drum, poetul explicînd într-un caiet din mapa VI, dosar 6 că totul poate fi cuprins într-o roată: „il tutto și chiude in ruota".

Traducerea lui Coșbuc este adeseori aspră, lipsită de suavitate, dar ea urmează cu fidelitate originalul, tocmai datorită faptului că poetul român a reușit să capteze sensul poemului, să îmbrățișeze detaliile viziunii, să reproducă arta lui Dante. Legătura organică a traducerii cu comentariul a fost sesizată și de Emanoil Bucuța care regăsea în exegeza lui Coșbuc o „parte de lecție, de stăruință și de cinste profesională dată tuturor mînuitorilor de condei"[23]. Urmărind catena Homer-Virgiliu-Dante, poetul transpunea în română poeme care erau înrudite și care restituiau cititorilor sentimentul apartenenței la civilizația europeană[24]. Înrudirea se datora

---

[22] Donat de Chapeaurouge, *Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgeselschaft, 1984, p. 112–114; *Kreis*.

[23] Emanoil Bucuța, în antologia citată, p. 450.

[24] Mai pe larg în studiul nostru, *Atque nos" sau itinerariul lui Coșbuc în literatura universală*, în vol. *Explorări*, p. 226–244 și în studiul *Dante poeta* din volumul *Studii despre Dante*, p. 29–59.

„artei poetice cu legile ei care domină tehnica epopeii. Dante imită pe Virgiliu și acesta pe Homer și amîndoi, Homer și Virgiliu, pun cheia acțiunii în profeția principală făcută eroului." [24] Arta poetică a lui Dante repeta principii ale artei tradiționale, mereu reluate în retoricile care fuseseră însușite și de umaniștii români, de oamenii noștri de cultură din secolul XVIII. Continuînd deliberat poezia înaintașilor, cu un spor de atenție acordat creației orale, Coșbuc a recunoscut în Dante un maestru al artei care îmbrăcase în alegorii principii majore de viață și care împletea subtilitatea gîndirii cu expresia de toți înțeleasă. Reprezentantul artei tradiționale oferea poetului român un exemplu și devenea treptat un model, mai perfect decît Homer sau Virgiliu. Reprezentant al „culturii comune" care se formase în secolele XVII–XVIII la punctul de întîlnire al permanențelor cu inovația și al nivelelor culturale, [25] Coșbuc s-a instalat, în ultimii ani ai vieții, în universul dantesc ce părea să îi arate deslușit ceea ce intuise în tradiția literară românească. Atașamentul față de valorile civilizației europene, intransigența etică, îmbinarea dragostei de adevăr cu dragostea de frumos a unit pe cei doi poeți. [26] Ca și Ernst Robert Curtius care arătase, fără putință de tăgadă, cum se constituise tradiția europeană, cum fusese continuată antichitatea în evul mediu și cîtă cultură se aflase în evul de mijloc, preluată și dezvoltată de Renaștere, Coșbuc putea scrie la capătul eforturilor sale de a-l face pe Dante să vorbească românește: „Sînt un om cu convingeri radicale și mă simt bine numai în lucrurile definitive. Îmi este de ajuns să recunosc anumite arhetipuri spirituale care îmi sînt afine, prin dragoste, din dragoste. Știu ceea ce afirm și în ce cred. Dorința mea supremă ar fi să transpun aceasta în viață, nu în mod literar, ci vital, adică în plămada vieții mele, nu în acțiune. « Să fii părtaș ideii », spune Platon. Dar, pre cît mi se pare, am o anumită curiozitate intelectuală. Pot să zbor spre noutate, dar numai atunci cînd aparține organic împărăției mele și numai de aceea. Nu în chip faustic, cu lăcomie și *per definitionem* mereu nemulțumit. Nu *Faust*, ci *Divina Comedie* este pentru mine suprema împlinire. În Dante se află concomitent infinitul și ordinea." [27]

---

[25] În *Comentariu*, vol. I, p. 169.

[26] Mai pe larg în cartea noastră, *Călătorii, imagini, constante*, Editura Eminescu, în curs de apariție.

[27] Ernst Robert Curtius, scrisoare din 11 iunie 1925 din Heidelberg, în *Ein Briefwechsel: E. R. Curtius – Max Rychner*, editat de Claudia Mertz-Rychner în revista „Merkur", 1969, 4, p. 372–373.

Traducerea lui Coșbuc nu este o operă de însușire a capodoperei italiene, ci o operă de integrare a ei în tradiția culturală română. Traducerea *Divinei Comedii* se inserează organic în creația poetului român, nu pentru că am putea depista ecouri ale ei în poezia originală, ci pentru motivul mult mai important că poetul și-a zidit gîndurile și simțămintele în terținele dantești. Coșbuc își făcuse „un suflet dantesc", cum bine remarca Ramiro Ortiz [28]. În același timp, afinitatea aceasta dă dimensiuni universale literaturii noastre.

ALEXANDRU DUȚU

---

[28] Ramiro Ortiz, *Introducere* la *Divina Comedie*, traducere de G. Coșbuc, fragment reprodus în antologia citată p. 446.

MANUSCRISELE *DIVINEI COMEDII*. ELEMENTE PENTRU O CRONOLOGIE A TRADUCERII DATORATE LUI GEORGE COȘBUC

Prin publicarea celor trei volume ale *Divinei Comedii* în anii 1925–1932[1] Ramiro Ortiz oferea cititorilor posibilitatea de a cunoaște pentru prima dată integral versiunea dată de George Coșbuc celebrei scrieri a lui Dante Alighieri. Imaginii fragmentare formate prin publicarea antumă a unor cînturi disparate din textul dantesc în 1891[2], apoi în 1900–1902[3], în 1906[4] și în 1911–1913[5] i se substituia acum, după moartea poetului din

[1] Dante Alighieri, *Divina Comedie*. Traducere de G. Coșbuc, Ediție îngrijită și comentată de Ramiro Ortiz, I–III, București, [1925]–1932. Textul de bază al acestei ediții a fost retipărit între 1954 și 1957 de Alexandru Balaci.

[2] I. Manliu, *I. Antologie română, B. Poezia*, București, 1891, p. 295–296. Textul a fost reluat identic în G. Adamescu, *Manual de poetică*, București, 1898, p. 307–310.

[3] „Literatură și artă română", IV, 1899–1900, nr. 12, 25 oct. 1900, p. 741–745; „Convorbiri literare", XXXV, 1901, nr. 12, 1 dec., p. 1057–1073; „Semănătorul", I, 1901–1902, nr. 5, 30 dec. 1901, p. 65–67; „Universul literar", XX, 1902, nr. 5, 4 febr., p. 2; „Semănătorul", I, 1901–1902, nr. 20, 14 apr. 1902, p. 310–312; nr. 25, 19 mai 1902, p. 387–392; „Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 6, 1 iun., p. 492–501, nr. 7, 1 iul., p. 584–589; „Drapelul", Lugoj, II, 1902, nr. 94, 17/30 aug., p. 2–3; „Tribuna poporului", Arad, VI, 1902, nr. 160, 31 aug./13 sept., p. 4–5; „Literatură și artă română", VI, 1901–1902, p. 351–358.

[4] „Viața literară", I, 1906, nr. 15, 9 apr., p. 1–2; nr. 16, 16 apr., p. 5; nr. 17, 23 apr., p. 2.

[5] „Românul", Arad, I, 1911, nr. 101, 8/21 mai, p. 1–2; nr. 107, 15/28 mai, p. 1–2; „Revista politică și literară", Blaj, III, 1911, nr. 7, p. 244–245; Ioan Rațiu și Alexandru Ciura, *Poetica și legendar poetic*, Blaj, 1911, p. 225–229; „Căminul nostru", I, 1911, nr. 38, 3 oct., p. p. 593–596; *Călindarul „Unirei" pe anul visect* 1912, Blaj, XII, p. 127–131; „Unirea", Blaj, XXI, 1911, nr. 114, 2 dec., p. 2–3; XXII, 1912, nr. 2, 6 ian., p. 22; nr. 70, 4 iul., p. 3–4; XXIII, 1913, nr. 2, 11 ian., p. 9–10; nr. 43, 3 mai, p. 7–8; „Flacăra", I, 1911–1912, nr. 21, 10 mart. 1912, p. 161–162; nr. 23, 21 mart. 1912, p. 203. După moartea poetului, cînturi

Hordou, una globală, în cea mai mare parte necunoscută. Deși avea încă trăsăturile unui text de lucru, insuficient finisat, cu unele imperfecțiuni stilistice și cu mici lacune, traducerea lui George Coșbuc se arăta specialiștilor drept „opera cea mai de seamă a măiestriei lui poetice". [6] Era rezultatul unei munci îndelungate, a unei perseverențe și dăruiri puțin obișnuite, despre care poetul nota într-o scrisoare din 1902 [7], adresată lui Nicolae Petrașcu, directorul revistei „Literatură și artă română":

„Pe Omer m-am răzgîndit să-l public după ce voi fi isprăvit cu Dante, pentru că ăsta îmi scoate sufletul cu greutatea lui de a fi redat românește; și tot corectez mereu și nu-l mai isprăvesc." [8]

Corecturile repetate au dus adeseori la rescrierea unor fragmente sau chiar cînturi întregi, întrucît, potrivit afirmațiilor lui Coșbuc dintr-o altă scrisoare, „e o strofă a dracului terțeta; schimbi un rînd și trebuie să schimbi șase." [9] Iar rodul acestor transformări continue ale traducerii, în căutarea echivalenței românești ideale [10], l-au constituit numeroasele manuscrise rămase de la George Coșbuc, practic nestudiate încă din punctul de vedere al relațiilor textuale și al succesiunii lor cronologice. Singurele notații referitoare la aceste două chestiuni aparțin, potrivit datelor de care dispunem, lui Ramiro Ortiz, ele fiind prilejuite de alegerea textului de bază pentru ediția publicată cu începere din 1925:

„Între manuscrisele lăsate de Coșbuc", se scrie în *Introducerea* la primul volum din lucrarea citată, „principale sînt două: unul scris foarte deslușit cu creionul în 19 caiete (7 pentru *Infern*, 7 pentru *Purgatoriu* și

---

din traducerea *Divinei Comedii* au mai apărut în „Scena", II, 1918, nr. 129, 19 mai, p. 4; „Neamul românesc", XIII, 1918, nr. 355, 25 dec., p. 2; „Transilvania", Sibiu, LII, 1921, nr. 9, sept., p. 699–702; „Mișcarea literară", II, 1925, nr. 10, 17 ian., p. II.

[6] Tudor Vianu, *Coșbuc, traducător al lui Dante*, în *Literatură universală și literatură națională*, [București, 1956], p. 230.

[7] Scrisoarea, nedatată, aparține cu siguranță anului 1902, întrucît a fost trimisă lui Nicolae Petrașcu împreună cu cîntul al XVI-lea din *Infern*, cînt publicat în volumul al VI-lea al revistei „Literatură și artă română", în primăvara acelui an. Cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, VI, București, 1938, p. 484.

[8] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 253.

[9] B.A.R., S 50 (2) / CLXXVIII. Textul este reprodus și în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 254.

[10] Pe prima filă a unui manuscris redactat în 1902, George Coșbuc nota: „Pe mine mă interesa poezia lui Dante și toată grija mea era să-l redau în limba mea maternă limpede și în versuri frumoase." (*Arhiva Coșbuc*, mapa IV, ms. 1)

5 pentru *Paradis*, cuprinzînd fiecare de la 4 la 5 cîntece [11]), autograf unic și complet. Un al doilea manuscris complet, dar nu autograf, scris cu tocul, cu o caligrafie groasă și neînchegată de adolescent, e plin de greșeli de transcriere datorite faptului că acel copist nu înțelegea nimic din ce transcria și nu l-am folosit decît pentru notele marginale autografe, ale lui Coșbuc... Numeroase alte manuscrise cuprind: a) cîteva cîntece într-o redactare anterioară (cum se recunoaște din hîrtia îngălbenită) și nu de mîna autorului și b) nenumărate încercări de versificare a unor terține răzlețe (autografe anterioare traducerii definitive), aflate într-un carton și arătate mie, pe cînd lucrarea de față era sub tipar, de regretatul C. Sfetea." [12]

*

Prin diverse achiziții și donații, manuscrisele la care făcea referire Ramiro Ortiz au intrat în fondurile Bibliotecii Academiei R. S. România din București, excepție făcînd doar textul „scris cu tocul, cu o caligrafie groasă și neînchegată de adolescent" [13], care este păstrat, probabil, în continuare într-o colecție particulară. [14] Acestor manuscrise li s-au alăturat ulterior alte piese deosebit de utile pentru studierea traducerii de către George Coșbuc a *Divinei Comedii*, astfel că, în prezent, marea bibliotecă bucureșteană are în posesie:

a) două manuscrise autografe, unul, în trei volume, cuprinzînd deopotrivă *Infernul*, *Purgatoriul* și *Paradisul*, iar celălalt, anterior după grafie și hîrtie, doar *Infernul*;

b) numeroase foi de carton de culoare portocalie pe care George Coșbuc a scris o variantă a traducerii *Purgatoriului* și *Paradisului*;

c) mai multe foi mari cu transcrieri ale unor cînturi disparate din *Infern*, executate de regulă de o persoană necunoscută, dar și de Coșbuc;

d) șpalturi și corecturi pentru o proiectată ediție de autor și pentru textul publicat în numerele 6 și 7 din 1902 ale „Convorbirilor literare";

e) pagini extrase din „Sămănătorul" și din „Convorbiri literare", cu modificări marginale autografe;

---

11 Pentru împărțirea reală a caietelor pe care este scrisă ultima formă a traducerii *Divinei Comedii* și pentru numărul de cînturi cuprinse în fiecare dintre ele, vezi mai jos, p. XXIV–XXV.

12 Ramiro Ortiz, în Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I, București, [1925], p. IV.

13 *Ibidem*.

14 Acest manuscris pare a fi, potrivit descrierii date de Ramiro Ortiz (*loc. cit.*) și variantelor publicate de acesta în aparatul ediției apărute în 1925–1932, o copie a ultimei variante a traducerii date de George Coșbuc.

f) numeroase foi răzlețe conținînd prime încercări de traducere sau variante ale unor porțiuni de text de mărimi diverse (de la o terțină, la pasaje ample precum *Francesca da Rimini*).

Cel mai recent și totodată cel mai complet dintre manuscrisele *Divinei Comedii* a fost donat Academiei, în 27 iunie 1941, de Elena Coșbuc, soția poetului. Este format din 19 caiete tip matematică, numărînd între 24 și 30 de file cu dimensiunile 172/201 mm. În colțul din dreapta sus al foii de gardă a fiecărui caiet, foaie considerată copertă [15], este notat, cu creion albastru, numărul acestuia, iar în centrul aceleiași foi, cu creion negru, numele cărții și numărul cînturilor transcrise în el [16]. În funcție de cartea din *Divina Comedie* a cărei traducere o conțin, cele 19 caiete au fost legate în trei manuscrise, înregistrate actualmente sub cotele ms. rom. 2930–2932[17].

Ms. rom. 2930, format din caietele 1–7, conține traducerea *Infernului* și are 170 de file, prima fără număr (pe care o vom nota de aceea cu cifra 0), iar următoarele 169 numerotate de mașină. Textul celor 34 de cînturi, repartizate cîte 5 în primele 6 caiete și 4 în ultimul, este scris pe filele 1–7, 9–20, 25–45, 49–70, 73–94, 97–119, 125–146 și 149–167. Fila 8 a fost rezervată pentru transcrierea finalului cîntului II, pe filele 21 și 22 urma să fie copiat episodul *Francesca da Rimini*, iar filele 0, 23, 24, 47, 48, 71, 72, 95, 96, 123, 124, 147, 148 și 149 au avut rolul de coperte ale celor 7 caiete. Au rămas de asemenea nescrise, la sfîrșitul caietelor 2, 5 și 7, filele 46, 120–122 și 168.

Ms. rom. 2931 a rezultat din reunirea caietelor 8–13. Cuprinde traducerea *Purgatoriului* și are 165 de file, prima, ca și în cazul ms. rom. 2930 fără număr, iar următoarele 164 numerotate de mașină. Cele 33 de cînturi ale cărții a doua din *Divina Comedie*, transcrise cîte 6 în fiecare dintre caietele 8–10 și cîte 5 în caietele 11–13, ocupă filele 1–26, 29–55, 59–85, 89–111, 114–135 și 140–163. Dintre celelalte file ale manuscrisului, cele mai multe au îndeplinit rolul de coperte ale caietelor legate acum împreună (f. 0, 27, 28, 57, 58, 87, 88, 112, 113, 138, 139 și 164), în vreme ce filele 56, 86, 136 și 137 reprezintă porțiuni rămase libere la finele caietelor 9, 10 și 12.

Ms. rom. 2932, provenit din legarea caietelor 14–19, pe care George Coșbuc a transcris traducerea *Paradisului*, numără 166 de file, 164 cu

---

[15] Caietele cu numerele 16 și 18 au realmente coperte de carton alb, subțire (vezi ms. rom. 2932, f. 53 și 78, respectiv 105 și 134).

[16] Întrucît copertele caietului cu numărul 14 lipsesc, indicațiile menționate sînt scrise, în acest singur caz, pe marginea de sus a filei pe care începe transcrierea cîntului I din *Paradis* (vezi ms. rom. 2932, f. 1).

[17] Pentru descrierea acestora vezi și Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R. 1601–3100*, II, București, 1983, p. 404.

numerotare de mașină (f. 1—163 și 166)[18] și 2 cu numerotare de mînă (f. 164 și 165). Filele 1—163 și 166 au aceeași proveniență și sînt de aceeași calitate cu hîrtia ms. rom. 2930 și 2931, în vreme ce filele 164 și 165 sînt albe și par introduse în momentul legării manuscrisului. Traducerea ultimei cărți a *Divinei Comedii* ocupă filele 1—26, 28—50, 54—77, 80—102, 106—133 și 136—163, caietele 14, 18 și 19 cuprinzînd transcrierea a cîte 6 cînturi, iar celelalte a cîte 5. Filele 27, 52, 53, 78, 79, 104, 105, 134, 135 și 166 au fost coperte ale caietelor 15—19[19], filele 164 și 165 au notate variante la ultimul cînd al *Paradisului*, iar filele 51 și 103 reprezintă porțiuni rămase nefolosite din caietele 15 și 17.

În toate cele trei manuscrise prezentate, cînturile, numerotate cu cifre arabe, sînt copiate de către George Coșbuc, cu creion negru, doar pe prima față a filelor, spatele acestora și marginile paginilor fiind utilizate pentru completarea eventualelor omisiuni de transcriere sau pentru notarea variantelor menite să îmbunătățească traducerea. Modificările textului din pagină sînt făcute de regulă tot cu creion negru, rareori fiind utilizat în acest scop un creion de culoare maro sau cerneala neagră.

Celălalt manuscris autograf, anterior volumelor descrise după cum indică, la cea mai sumară examinare, grafia și modul de conservare a hîrtiei, are cota ms. rom. 3223. Este format în prezent din 279 de file tip dictando[20], de mărimea 165/207 mm, îngălbenite din cauza trecerii timpului. Textul, scris cu creion negru și mai rar cu creion albastru sau chimic, pe o singură față a filei, conservă în forma de bază o variantă a *Infernului* anterioară aceleia aflate în ms. rom. 2930. Această formă de bază, transcrisă cursiv după un text anterior[21], ocupă filele 1—260 și 265—277, filele 278 și 279 reprezentînd porțiunea rămasă după terminarea *Infernului*,

---

[18] Fila 166 a avut inițial numărul 164, imprimat de mașină, 4 fiind ulterior modificat în 6.

[19] Copertele fostului caiet 14 s-au pierdut înaintea legării manuscrisului; vezi și nota 16.

[20] Inițial manuscrisul avea încă două file, pe care era scris începutul, respectiv sfîrșitul cîntului al IV-lea (versurile 1—18 și 142—151), file pierdute înainte de intrarea manuscrisului în fondurile Bibliotecii Academiei și actuala numerotare de mașină.

[21] Caracterul curgător al scrierii formei de bază din ms. rom. 3223 este o dovadă certă a faptului că nu ne aflăm în fața unor încercări de traducere, ci în fața unei copii a unui text anterior. În același sens pledează și completarea omisiunii făcute la trecerea de pe fila 114 pe fila 115 prin transcrierea versurilor 73—78 din cîntul XV pe fila 118, deci după terminarea cîntului, pe o foaie rezervată special acestui scop. Vezi și filele 119^{v} și 121^{v}, unde sînt scrise versurile omise pe filele 120^{r}, respectiv 122^{r}.

iar filele 261—264 și începutul filei 265 fiind rezervate pentru reproducerea (neefectuată a) celei mai mari părți din episodul *Ugolino* (cîntul XXXIII, versurile 1—78)[22].

Aspectul actual al filelor, cu modificări extrem de numeroase, care înlocuiesc succesiv forma aflată inițial în pagină, formă ștearsă uneori cu guma sau anulată, pînă a devenit indescifrabilă, cu creionul, arată că George Coșbuc a folosit ms. rom. 3223 pentru cel puțin două revizuiri ale traducerii.

În epoca în care prima revizie era deja încheiată, manuscrisul a fost trimis lui Nicolae Petrașcu pentru ca tipografii să culeagă direct de pe el textul cînturilor XI, XVI și XXXIV. Dovedește aceasta nu atît identitatea variantei intermediare stabilite de noi cu aceea apărută, în 1900 și 1902, în paginile revistei „Literatură și artă română" [23], cît indicațiile cu cerneală neagră scrise de George Coșbuc pe filele 79 *(Infernul. Traducere din Dante)*, 119 *(Infernul. Cîntecul XVI. Traducere din Dante)* și 270 *(Cîntul 34 din Divina Comedie de Dante. Traducere)*. Ele sînt însoțite pe primele două file citate și de indicarea corpului de literă ce urma să fie folosit în culegerea titlului *(cicero)*, iar pe filele 86 și 126 de iscălitura poetului, toate acestea fiind respectate sau reproduse ca atare de tipografi.[24] O confirmare a constatării noastre o oferă de altfel însuși George Coșbuc într-o scrisoare din anul 1902:

„Domnule Petrașcu, îți trimit cîntul 16 din *Infernul* lui Dante. N-am avut vreme și chef să-l transcriu. Așa sînt toate cîntecele. Cred că o să-l poată descifra culegătorii; de altminteri corectura întîia o să o fac eu, deci te rog să mi-o trimiți mie . . . Dacă poți lua două cîntece odată, cu atît mai bine. Îți trimet."[25]

În ceea ce privește ultima formă a textului din ms. rom. 3223, ea prezintă apropieri sau chiar identități surprinzătoare cu versiunea finală a traducerii primei cărți a *Divinei Comedii*, transcrisă în ms. rom. 2930,

---

[22] Pe filele 261—263 sînt scrise doar variantele rezultate din revizuirea textului publicat în 1891 de I. Manliu în *Antologia română* (*B. Poezia*, București, 1891, p. 295—296), iar fila 264 este goală.

[23] „Literatură și artă română", IV, 1899—1900, 25 oct. 1900, p. 741—745; VI, 1901—1902, p. 351—358.

[24] O dovadă suplimentară a respectării întocmai de către tipografi a textului și indicațiilor lui George Coșbuc este și culegerea, în cadrul cînturilor XI și XVI, a cifrelor pentru notele explicative existente în ms. rom. 3223, în ciuda faptului că explicațiile corespunzătoare nu fuseseră redactate.

[25] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 253.

și cu variantele notate de George Coșbuc, cu creionul, pe marginea a 14 foi extrase din „Semănătorul" [26] și „Convorbiri literare" [27]. Pe aceste foi, păstrate în mapa VI din *Arhiva Coșbuc*, sînt tipărite, exact în varianta intermediară din manuscrisul pe care îl prezentăm, cînturile IX, XXIII, XXVIII, XXIX și XXX din *Infern*.

Forma rezultată din prima revizie a traducerii copiate în ms. rom. 3223 a fost utilizată însă și la transcrierea sau la tipărirea altor texte păstrate acum în aceeași mapă VI.

Avem în vedere în primul rînd cele 14 foi de corectură pentru cînturile XV [28], XVII și XIX [29], trimise lui Coșbuc de redacția „Convorbirilor literare". [30]

Ne referim apoi la copia executată de G. Coșbuc, cu cerneală neagră, pe 5 jumătăți de coală dublă (210/338 mm), în vederea tipăririi cîntului XXIII din *Infern* în numărul din 19 mai 1902 al „Semănătorului". [31]

Împreună cu această copie autografă se păstrează de asemenea 23 de foi duble (420/338 mm), pe care o persoană necunoscută a transcris, din aceeași versiune intermediară, însă cu numeroase greșeli și lacune, textul cînturilor VI, VIII, XII—XIV, XVIII [32], XX, XXI, XXIV, XXVI, XXVII, XXXI și XXXII [33].

Semnalăm, în sfîrșit, prezența textului cînturilor I—IV din ms. rom. 3223 în șpalturile, corecturile și paginile păstrate în aceeași mapă VI din *Arhiva Coșbuc*. Este vorba de 3 șpalturi pentru cînturile III (v. 79—117) [34]

---

[26] „Semănătorul", I, 1901—1902, nr. 5, 30 dec. 1901, p. 65—68; nr. 25, 19 mai 1902, p. 387—392.

[27] „Convorbiri literare", XXXV, 1901, nr. 12, 1 dec., p. 1057—1074.

[28] Absența versurilor 73—78 din forma tipărită a cîntului al XV-lea („Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 6, 1 iun., p. 492—496), exact ca în ms. rom. 3223 (vezi, mai sus, nota 21), este o dovadă certă a provenienței formei tipărite din aceea existentă în cel mai vechi manuscris autograf al *Infernului*.

[29] Lipsește din acest grup doar ultima pagină de corectură pentru cîntul al XV-lea.

[30] Cele trei cînturi citate au fost tipărite în „Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 6, 1 iun., p. 492—501 și nr. 7, 1 iul., p. 584—589.

[31] „Semănătorul", I, 1901—1902, nr. 25, 19 mai 1902, p. 387—392.

[32] Cîntul XVIII a fost transcris în aceeași variantă și de George Coșbuc, dar din această copie autografă se păstrează astăzi (mapa VII, ms. 7) o singură jumătate de filă albă, ce conține versurile 1—13.

[33] Cu excepția cîntului XXVII, scris cu cerneală violet pe trei foi duble albe, cînturile enumerate sînt copiate cu cerneală neagră, fiecare pe cîte două foi duble de culoare gălbuie.

[34] Între filele manuscrisului cu numărul 7 din mapa VII se păstrează șpaltul pentru versurile 43—78 din cîntul III al *Infernului*.

și IV (v. 25—63 și 64—96), de 12 pagini din corectura întîi pentru cînturile I, II (v. 1—123) și III (v. 1—5) și de o foaie dublă ce a aparținut probabil corecturii a doua. Prima jumătate a acestei foi, ce ar fi corespuns paginilor 1—2 dintr-o viitoare carte in 4^{0} (140/218 mm), este albă, în vreme ce a doua, cu numerele de pagină 15 și 16, are tipărite terținele 1—14 din cîntul al III-lea al *Infernului*. În partea de sus a primei fețe a foii duble, un tipograf bucureștean se adresa lui George Coșbuc:

„Rog a face titlul ca să putem tipări coala I; trimiteți-mi manuscris mai departe. Șerban."

Drept urmare, poetul a făcut, sub această notă, un proiect de pagină scris, ca de obicei, cu creionul[35]:

"Dante Alighieri

Divina Comedia

I

Infernul

Traducere de

George Coșbuc

București

. . . .

. . . ."

Ne aflăm, după cît se pare, în fața probelor tipografice pentru traducerea *Infernului*, proiectată să apară în cursul lunii martie 1902, dar aflată încă în lucru în luna mai a aceluiași an.[36] Pregătită îndelung prin revizuirea primei forme a ms. rom. 3223, prin tipărirea, pe această bază, a nu mai puțin de 13 cînturi[37] în intervalul octombrie 1900 — iulie 1902[38],

---

[35] Caracterul literelor din acest proiect de foaie de titlu nu este cel indicat de George Coșbuc.

[36] La rubrica *Răspunsuri* a revistei „Semănătorul" din 24 februarie 1902 se scria: „*D. N. O. Iași:* Numai *Infernul* din *Divina Comedie* e tradus de Coșbuc. E sub tipar; apare-n cursul lunei viitoare". (p. 208), iar în numărul din 27 mai: „*D-lui E. G. Iași*... Traducerea lui Coșbuc *(Divina Comedie)* e la tipar..." (p. 416).

[37] Cînturile IX, XI, XIV—XVII, XIX, XXII—XXIII, XXVIII—XXX și XXXIV, tipărite între 1900—1902 (vezi, pentru locul de apariție, nota 3), reflectă fără excepție varianta intermediară existentă în ms. rom. 3223.

[38] Textul apărut în „Drapelul", Lugoj, II, 1902, nr. 94, 17/30 august, p. 2—3 și, de aici, în „Tribuna poporului", Arad, VI, 1902, nr. 160, 31 aug./13 sept., p. 4—5, este o republicare a cîntului XXII, tipărit în „Universul literar", XX, 1902, nr. 5, 4 febr., p. 2.

prin transcrierea de către o altă persoană, în vederea trimiterii la tipar, a restului traducerii *Infernului*[39] și chiar prin redactarea unei introduceri[40], ediția, așteptată de cititori[41] și, desigur, de George Coșbuc, a fost abandonată după imprimarea a numai patru cînturi. Iar motivul acestei abandonări trebuie căutat în dificultățile legate de corectarea unui text tipărit după niște copii (neautografe) cu totul defectuoase[42] și de redactarea comentariului explicativ ce urma să însoțească textul[43], iar nu

---

[39] Însumînd cînturile publicate în 1900—1902 cu cele transcrise pe foile duble păstrate în prezent în mapa VI și cu cele pentru care avem dovezi că George Coșbuc a primit șpalturi sau corecturi, rămîne de justificat doar „absența" din manuscrisul neautograf sau din paginile publicațiilor literare a cînturilor V, VII, X, XXV și XXXIII. Cum însă cea mai mare parte a cîntului al V-lea *(Francesca da Rimini)* a fost publicată, în 1911, după o „traducere făcută în 1898" (V. Goldiș, în „Românul", I, 1911, nr. 107, 15/28 mai, p.2), iar *Ugolino* (c. XXXII, v. 124 – c. XXXIII, v. 78) văzuse lumina tiparului încă din 1891 (motiv pentru care nici n-a mai fost transcris în ms. rom. 3223), nu este exclus ca textul cînturilor VII, X și XXV să fi fost și el transcris sau tipărit. (Ipoteza transcrierii este totuși mai probabilă, dacă avem în vedere faptul că cele trei cînturi nu au marcat, în ms. rom. 3223, locul notelor explicative, diferențiindu-se astfel de toate cînturile care au văzut lumina tiparului.)

[40] În 17 martie 1902, George Coșbuc tipărea un „fragment din prefața traducerii *Infernului*" sub titlul *Concepția „Infernului" în „Divina Comedie"* („Semănătorul", I, 1901—1902, nr. 16, p. 268—271). În mapa IV din *Arhiva Coșbuc* există de asemenea un caiet pe a cărui copertă este notat: „Caietul prim. Scris la 1902. Capitol introductiv", dar textul acestuia este scris după abandonarea tipăririi *Infernului*.

[41] Vezi, mai sus, nota 36.

[42] Cercetarea paginilor de corectură și a șpalturilor păstrate în mapa VI arată că intervențiile marginale ale poetului, menite să corecteze sau să completeze textul tipărit, sînt numeroase în porțiunea corespunzătoare cînturilor I—III, dar sînt practic absente din șpalturile trase pentru cîntul al IV-lea.

[43] În „Capitolul introductiv" aflat în „Caietul prim. Scris la 1902" (mapa IV), George Coșbuc nota: „...cînd a fost [*inițial:* era] să public lucrarea [= traducerea *Infernului*] și am început s-adun de la comentatori puținelele notițe explicative ce aveau să însoțească traducerea, atunci, în ce privește epoca drumului său, m-am pomenit într-o pădure obscură. Cu cît căutam la mai mulți o lămurire, cu atîta mă scufundam în părerile lor din ce în ce mai confuze și mai imposibile. Și la urmă am recunoscut că de 600 de ani drumul lui Dante e un labirint și părerile comentatorilor haos. ***Am amînat publicarea traducerii*** [inițial: ***lucrării, pînă ce voi fi*** ⟨...⟩] ***și am început să cercetez cauza acestui Babilon*** [inițial: ***acestei confuzii***] ***de păreri contradictorii și uneori în absurditatea lor de-un comic irezistibil*** (s.n., G.C.). Dar am obosit înainte de a pune mîna pe firele misterului... Atunci i-am lăsat deoparte pe toți erudiții și ilustri⟨i⟩ și am tras cu buretele

într-o ipotetică nemulțumire față de propria traducere[44] sau în teama cauzată de atacurile denigratorilor săi[45].

În paginile anterioare[46], semnalam faptul că varianta de bază din ms. rom. 3223 prezintă caracteristicile unei copii executate după un text anterior. Cercetările întreprinse în *Arhiva Coșbuc* ne-au permis să identificăm o parte din paginile care au constituit acest text, deci cea mai veche formă (dacă nu cumva chiar prima) a traducerii *Infernului*. Este vorba de 47 de file de proveniență și calități diverse (sferturi de coli mari, albe sau gălbui, foi desprinse din caiete de tip dictando, măsurînd, de regulă, 167/206 mm), păstrate în primul rînd în mapa VI (39 de file), dar răspîndite și între filele manuscriselor aflate în mapele II (2 file), IV (3 file) și VII (3 file). Textul de pe aceste file, scris de obicei cu creion negru[47] și corectat cîteodată și cu cerneală neagră sau cu creion chimic[48], prezintă din plin particularitățile unei scrieri în lucru (ștersături, corectări, reluări ale aceluiași fragment etc.). Confruntîndu-l cu prima formă a ms. rom. 3223, am putut identifica traducerea cînturilor II (mapa VI, achiziții

---

peste tot ce-am scris pe tabla lor și m-am apucat să scriu eu, pe tabla mea, lucrurile ce le voi afla însumi eu printr-o atentă cetire a poemului." (Textul este publicat integral în George Coșbuc, *Comentariu la „Divina Comedie"*, II, București, 1965, p. 501–514).

[44] Cf. Titus Pîrvulescu, *O nouă cronologie a „Divinei Comedii". Contribuția lui George Coșbuc la studiul operei lui Dante,* în „Revista de filologie romanică și germanică", IV, 1960, nr. 1, p. 75; Pimen Constantinescu, *Atitudinea lui Coșbuc față de traducerea „Divinei Comedii"*, în „Limbă și literatură", XVII, 1968, p. 99.

[45] Cf. Titus Pîrvulescu, *loc. cit.*; Pimen Constantinescu, *loc. cit.* Potrivit răspunsurilor date în „Sămănătorul", foarte probabil chiar de Coșbuc (director al revistei, alături de Al. Vlahuță), tipărirea *Infernului* a continuat și după apariția articolului lui C. A. Ionescu, *Monstruozitățíi poligloto-coșbuciste în traducția „Infernului" lui Dante* (în „Forța morală", II, 1902, nr. 15, 17 febr., p. 3). Pe fila 95 din ms. rom. 2930, Coșbuc a notat, ca reflex tîrziu al acestor atacuri: „nu criticii cari pricep greutatea, ci acei țînțari efemeri cari strigă pentru un cuvînt, d.e. *plagă* (*Inf.*, XVIII)."

[46] Vezi, mai sus, p. XXV–XXVI și nota 21.

[47] Cerneala neagră este folosită doar la scrierea cînturilor XIII (v. 76–93), XXVI (v. 1–14 și 19–21) și XXXII (v. 4–24), păstrate toate în mapa VI (achiziții 15/1943).

[48] Utilizarea creionului chimic pentru corectarea unor versuri din cînturile XXX și XXXII (mapa VI, achiziții 15/1943, respectiv 269/1951), în condițiile în care terținele corespunzătoare din ms. rom. 3223 (f. 236 și 256) sînt scrise cu același tip de creion, este o dovadă indiscutabilă că modificările au fost făcute în timpul transcrierii primei forme a manuscrisului menționat.

269/1951)[49], III (fără versurile 21—75 și 77—81; mapa VI, achiziții 269/1951), IV (mapa VI, achiziții 269/1951 și mapa VII, ms. 7)[49], VII (mapa VI, achiziții 15/1943), XIII (mapa VI, achiziții 15/1943 și mapa VII, ms. 7[50]), XV (fără versurile 46—96 și 118—124; mapa II, ms. 1/6 și mapa VII, ms. 36), XVII (doar versurile 16—18 și 74—77; mapa VII, ms. 36), XXVI (doar versurile 1—14 și 19—21; mapa VI, achiziții 15/1943[51]), XXX (doar versurile 1—21 și 46—73; mapa VI, achiziții 269/1951), XXXII (fără versurile 25—42, 61—120 și 123—125; mapa VI, achiziții 15/1943) și XXXIII (fără versurile 1—78, 92—107 și 155—157; mapa IV, ms. 1)[52].

Alte numeroase foi răzlețe, cărora li se alătură, după obiceiul cunoscut al lui George Coșbuc, bucăți de ziar, file de calendar, plicuri, cărți de vizită, scrisori, pachete de țigări, păstrate în mapele II, III, IV, VI și VIII, au fost utilizate pentru scrierea unor fragmente din cînturile I, V, IX, XIV, XIX, XXI, XXVI, XXIX și XXXI, în variante reductibile la textul conservat în ms. rom. 2930.

Din seria acestor variante, mai puțin importante pentru istoricul transpunerii *Divinei Comedii* în limba română, se impun totuși atenției încercările de traducere multiplă a unor fragmente din cîntul al II-lea și al V-lea. În primul caz, George Coșbuc a căutat să găsească, pe 4 foi albe, de mărimea 177/290 mm, desprinse dintr-un blocnotes (mapa VI, achiziții 269/1951), patru variante diferite ale unei porțiuni din finalul cîntului al II-lea (v. 52—142). În cel de-al doilea, după două încercări preliminare atestate de 5 foi păstrate în mapa VI (1 filă de blocnotes are 2 variante scrise pe două coloane, iar 4 foi albe au 12 variante, scrise pe ambele fețe), George Coșbuc a scris episodul *Francesca da Rimini* pe două foi mari rezultate din lipirea alături, două cîte două, a patru file duble desprinse dintr-un caiet de același tip cu cele ce formează ms. rom. 2930—2932.[53]

---

[49] În mapa VI (achiziții 15/1943), pe un sfert de coală alb-gălbuie sînt scrise diverse încercări pentru versurile 7—9 și 19—21 din cîntul II, respectiv pentru versurile 52—60 din cîntul IV.

[50] Pe spatele foii din mapa VII, pe care sînt scrise versurile 133—151 din cîntul XIII, sînt notate variante tîrzii pentru cîntul XXXIII (v. 88—90).

[51] Versurile sînt scrise pe spatele unei file care are pe recto versurile 121—122 și 126—139 din cîntul al XXXII-lea.

[52] Versurile 88—90 sînt scrise pe spatele filei din mapa VII, ms. 7, care are pe recto versurile 133—151 din cîntul XIII.

[53] Textul, păstrat în prezent în mapele VI și VII din *Arhiva Coșbuc*, se dovedește astfel a fi copiat în aceeași perioadă cu ms. rom. 2930—2932.

Cele 12 coloane paralele (multe însă incomplete atît din cauza faptului că George Coşbuc n-a găsit totdeauna douăsprezece posibilităţi de traducere a aceleiaşi terţine, cît şi datorită pierderii unor părţi componente), văzute şi de Ramiro Ortiz[54], amintesc de o afirmaţie făcută de Vasile Goldiş în 1911:

„Dl G. Coşbuc a tradus episodul [*Francesca da Rimini*] în felurite timpuri în felurite feluri. În volumul ce va cuprinde traducerea *Comediei divine* poetul va publica în adaos toate aceste variante — de toate şaptesprăzece — ca să se vadă în cîte feluri se poate reda acelaşi text."[55]

George Coşbuc pregătise deci aceste traduceri multiple în vederea unei noi şi ultime încercări de tipărire a unui text de data aceasta integral revizuit (ms. rom. 2930) şi, în plus, completat cu traducerea *Purgatoriului* (ms. rom. 2931) şi a *Paradisului* (ms. rom. 2932).[56] După o perioadă de pregătire similară aceleia din 1902 (publicarea unor cînturi disparate în diverse reviste[57], redactarea unei noi introduceri[58]), noua tentativă, îndreptată, de această dată spre tipografiile de peste munţi, este şi ea sortită eşecului.

---

[54] Ramiro Ortiz, în *Introducerea* la volumul publicat în 1925 (p. LXXIII), nota: „Mai tîrziu, cînd, după tragicul sfîrşit al unicului său copil, ne-am văzut la Bucureşti, cel puţin o dată pe săptămînă, acasă la el sau la mine, mi-a arătat o foaie mare în care episodul *Francescăi de la Rimini* era tradus în mai multe metruri (foaie pe care pe urmă n-am mai văzut-o printre manuscrisele ce mi le-a arătat deplînsul editor C.Sfetea)."

[55] Vasile Goldiş, în „Românul", I, 1911, nr. 107; 15/28 mai, p. 2.

[56] În 4 octombrie 1911, Vasile Goldiş, răspundea rugăminţii lui George Coşbuc de a căuta un editor pentru cartea sa: „...Mă întrebai la Iaşi şi despre tipografie şi anume ziceai că poate editorul *Divinei Comedii* să o tipărească la noi [= în tipografia ziarului „Românul" din Arad]. Îţi răspund acum că tipografia noastră ia foarte bucuros asupra sa tipărirea în condiţiuni foarte favorabile. Mai bine însă ar fi dacă d-ta nu ai încrede dreptul editurei şi ai scoate cartea în editură proprie. Ai avea cîştig foarte mare. Noi, eventual, putem să ţi-o tipărim pe spesele noastre, pe care le vom scoate din vînzarea cărţii, rămînînd apoi tot cîştigul pentru d-ta. Nu te lăsa exploatat de editori!" (ap. D. Florea-Rarişte, *La aniversarea naşterii lui George Coşbuc*, în „Făclia", Cluj, X, 1955, nr. 2766, 4 sept., p. 2).

[57] George Coşbuc a publicat în 1911—1912 numeroase fragmente din ultima variantă a traducerii *Infernului*. El a adăugat însă cînturilor VI—X, XV, XXX şi episodului *Ugolino* (vezi, pentru locul de apariţie a acestora, nota 5), cînturile XIII (v. 67—142; în „Flacăra", I, 1911—1912, nr. 23, 21 mart. 1912, p. 203) şi XIX din *Paradis* (*În planeta Jupiter. Vulturul format în spiritul drepţilor*, în „Revista politică şi literară", Blaj, III, 1911, nr. 7, p. 244—245).

[58] Articolul *Dante şi duşmanii săi literari* („Flacăra", I, 1911—1912, nr. 28, 28 apr. 1912, p. 217—218) pare a fi extras din studiul pregătit

În ceea ce privește *Purgatoriul* și *Paradisul*, cele două cărți cărora George Coșbuc le-a acordat, în ansamblu, o atenție mai mică, manuscriselor 2931 și 2932, care conservă forma ultimă a traducerii, trebuie să li se alăture în primul rînd grupajul de foi de carton portocaliu păstrat în mapa VII. Pe aceste foi sînt scrise cînturile II — XXXIII din *Purgatoriu* și cînturile III—XIII, XV—XXII și XXIV—XXXIII din *Paradis*. Pe file diverse incluse în mapele IV, VI, VII și IX sînt consemnate, in sfîrșit, variante ale cînturilor II, XII, XIII, XV și XXXII din *Purgatoriu*, respectiv I, II și XXXI din *Paradis*.

*

Sintetizînd și interpretînd datele prezentate în paginile anterioare, date cărora le alăturăm informații din surse ce nu constituie în mod direct manuscrise ale *Divinei Comedii*, obținem o imagine de ansamblu aproape completă asupra istoriei traducerii *Infernului*, textul cel mai bine reprezentat în cadrul *Arhivei Coșbuc* păstrate la Biblioteca Academiei R. S. România din București.

Traducerea primei cărți din *Divina Comedie*, făcută pe foi volante de proveniență diversă, multe pierdute în momentul de față, a fost transcrisă de George Coșbuc în actualul ms. rom. 3223. Completată și revizuită chiar pe paginile acestui prim manuscris autograf, cea mai veche variantă cunoscută a *Infernului* a fost tipărită fragmentar, începînd cu luna octombrie a anului 1900, în revistele literare ale vremii. Paralel, o persoană necunoscută a executat (probabil în 1901), la cererea lui Coșbuc, copii după cînturile netrimise încă diverselor redacții, în vederea publicării unei ediții la începutul anului 1902. Cu toate că George Coșbuc era obișnuit să definitiveze un text în corectură [59], numeroasele modificări și completări cerute de probele tipografice executate după o copie cu numeroase greșeli și lacune l-au determinat, alături de dificultățile legate de redactarea notelor explicative, să întrerupă tipărirea după numai patru cînturi și aceasta în ciuda cererii tipografului de a trimite în continuare material.

---

pentru ediția integrală a textului dantesc, deși poetul nota la tipărirea lui că este un „fragment din notele ce vor însoți traducerea *Divinei Comedii*".

[59] Într-o scrisoare adresată lui Nicolae Petrașcu, George Coșbuc nota: „E un obicei al meu să nu isprăvesc ca manuscris nici o poesie; s-o las ca să-i dau cioplitura în corectura pe tipar." (B. A.R., S 51 (1) / CLXXVIII. Textul este reprodus în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, VI, p. 254).

După o nouă încercare de tipărire, în 1906[60], a unei variante parţial modificate a textului din 1902[61], George Coşbuc revine la textul păstrat în ms. rom. 3223. Operează noi modificări asupra variantei intermediare, ajutat, în afară de unele ediţii străine ale *Divinei Comedii*[62], de volumele scoase de Maria Chiţu în 1883 şi 1888[63], din care foloseşte atît textul românesc, cît şi pe cel italienesc, publicat în subsolul paginii.[64]

Pe file ale ediţiei citate, păstrate în prezent în mapa IX din *Arhiva Coşbuc*, apar astfel încercări de versificare ce premerg ultima formă a traducerii *Infernului*. Alături de terţina 33 din cîntul a III-lea: „Atunci se lăsară lînoasele buci ale luntraşului de pre lividul smîrc, care în giurul ochilor avea cercuri de foc"[65], Coşbuc notează versurile:

Atunci şi-a mai lăsat bărboşii
obraji luntraşul bălţii-acei cumplite
cu ochi ce-aveau un cerc de flăcări roşii.

Traducerea în proză a versurilor 133 („Din pămîntul de lacrimi bătu un vînt"), 135 („care-mi rădică orice simţimînt") şi 136 („Şi căzui ca un om

---

[60] Într-o scrisoare din 23 noiembrie 1905, Octavian Tăslăuanu îi comunica lui Sextil Puşcariu că editura „Luceafărul" din Budapesta urma să scoată printre alte cărţi şi „*Divina Comedie* în traducerea lui Coşbuc." (Sextil Puşcariu, *Scrisori de la Octavian Tăslăuanu*, în „Transilvania", Sibiu, LXXIV, 1943, nr. 2, p. 110). Era, indiscutabil, o nouă tentativă de publicare a textului definitivat în 1902, eşuată şi aceasta probabil din cauza mutării revistei ce ar fi patronat tipărirea la Sibiu. Nu este exclus ca jumătatea de filă pe care Coşbuc a transcris începutul cîntului XVIII (vezi nota 32) să dovedească încercarea poetului de a înlocui copiile defectuoase executate pentru proiectata ediţie din 1902 cu altele autografe, astăzi pierdute.

[61] Între 9 şi 23 aprilie 1906, George Coşbuc a publicat în numerele 15 (p. 1—2), 16 (p. 5) şi 17 (p. 2) ale revistei „Viaţa literară", ca replică la traducerea dată de Nicu Gane textului dantesc (apărută la Iaşi, în 1906), cînturile XII (v. 1—114) şi XIX din *Infern*. Primul are o formă deja apropiată de aceea ce va fi copiată în ms. rom. 2930, în vreme ce al doilea reproduce, practic fără modificări, textul tipărit în 1902 în „Convorbiri literare".

[62] Vezi Alexandru Duţu, *Studiile danteşti ale lui Coşbuc*, în „Revista de filologie romanică şi germanică", III, 1959, nr. 1—2, p. 165—169.

[63] Dante Alighieri, *Divina Comedia*, [I], *Infernul*, II. *Purgatoriul*, Traducţiune de Maria P. Chiţu, Craiova, 1883, 1888.

[64] Al. Duţu, *loc. cit.*

[65] Fragmentele extrase din ediţia Mariei Chiţu sînt reproduse în transcriere interpretativă. La fel vom proceda mai jos cu pasajele provenite din traducerea în proză aparţinînd lui Ion Heliade-Rădulescu.

pe care-l apucă somnul") din același cînt III a devenit pentru Coșbuc:

Pămîntu-nlăcrimat stîrni un vînt
<......................>
ce-nvinse-n mine-oricare simțămînt.
Și-așa căzui cum cazi de somn deodată.

De asemenea, terțina a 13-a din cîntul al IV-lea („Și pentru că fură înainte de cristianism, nu adorară pre Dumnezeu cum se cuvine și dintre acești sînt eu însumi") este punctul de pornire pentru versurile:

Deplin pe D⟨umnezeu⟩ nu-l adorară,
căci Crist veni pe lume-n urma lor
și-n rînd cu ei sînt însumi așadară.

George Coșbuc apelează, în mod surprinzător, în același scop al modificării variantei păstrate în ms. rom. 3223, și la mai vechea echivalență românească în proză datorată lui Ion Heliade-Rădulescu [66]. O foaie tipărită cu litere latine și grafie italienizantă, conținînd o parte din traducerea menționată (cîntul I, v. 58 — cîntul II, v. 18), foaie păstrată în aceeași mapă IX din *Arhiva Coșbuc* [67], poartă urmele încercărilor de versificare făcute de poet. Textul terținelor a fost împărțit prin bare verticale trase cu creionul în fragmente corespunzătoare versurilor dantești, unii termeni folosiți de Ion Heliade-Rădulescu au fost înlocuiți cu alții ce dau adesea pasajului formă versificată, iar marginal au fost notate nu o dată variante foarte apropiate de versiunea conservată în ms. rom. 2930.

Astfel, terțina „Poet eu fui și cîntai pe piul fiu al lui Anchise, ce veni din Troia după ce superbul Ilion fu ars" (cîntul I, v. 73—75) a devenit:

Poet fiind, cîntai pe-al lui Anchise
cucernic fiu, care cu-ai ⟨...⟩
cînd Ilion fu ars ⟨...⟩ venise.

Traducerii date de Heliade textului corespunzător versurilor 103—105 din același cînt întîi al *Infernului* („Aceasta nu se va nutri nici cu pămînt,

---

[66] Înainte de a traduce în versuri cînturile I—VIII din *Infern*, Ion Heliade-Rădulescu a dat o versiune românească în proză primelor cinci cînturi din această primă carte a *Divinei Comedii*. Textul a fost publicat, sub titlul *Divina Comedie. Infernul*, în „Curier de ambe sexe", VI, ed. I, p. 83—96 (vezi I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, II, București, 1968, p. p. 447—461).

[67] Foaia, avînd imprimate cifrele de pagină 177 și 178, a aparținut unui volum neidentificat ce avea dimensiunile 155/235 mm.

nici cu metal, ci cu-nțelepciune, amor și virtute și a lui nație va fi-ntre Feltru și Feltru") Coșbuc îi opune versurile:

Nu țări și-arginți pe-acela-l vor hrăni,
ci dragostea și mintea și-a lui milă,
și țara-ntre-ambe Feltrele-i va fi.

Forma în proză a terținei 37 din cîntul I („Asta o va alunga prin orice cetate pîn-o va-mpinge în Infern, de unde invidia la-nceput o trimise") a fost modificată în:

Gonindu-ne-o de prin cetăți închise,
din loc în loc va-mpinge-o-n iad de veci,
de unde invidia la-nceput ne-o trimise.

Terțina 45, cîntul I din textul lui Heliade („Du-mă acolo unde ziseși acuma să văz poarta Sfîntului Petru și pe aceia pe care-i faci de disperați atîta") a primit, prin versificare, forma:

[...] *unde-ai zis să văd și-al porții*
lui Petru-mpărăție, deci și plînsul
celor ce-mi spui că sînt de veci⟨i⟩ morții.

Traducerea versurilor 13–15 din cîntul al II-lea („Tu zici că părintele lui Silviu, coruptibil încă, intră în locuri imortale și fu acolo aievea") a fost, în sfîrșit, transformată în:

Părintele lui Silviu-a mers, cum spui,
la cei nemuritori ⟨............⟩
și fu acolo-aievea-n trupul lui. [68]

În urma noilor modificări, manuscrisul înregistrat actualmente sub cota 3223 devenise greu de descifrat, iar alegerea variantelor extrem de dificilă. Faptul îl determină pe George Coșbuc să selecteze o parte din noile versuri pentru a le copia pe marginea unor file desprinse din revistele în care fuseseră publicate, în 1901–1902, cînturile IX, XXIII, XXVIII, XXIX și XXX [69]. Alteori, modificările sînt operate chiar pe textul tipărit.

Această nouă variantă a *Infernului*, modificată parțial după obiceiul cunoscut al poetului, pentru care orice formă cît de cît finită era prilej

---

[68] Vezi, pentru alte exemple, Al. Duțu, *op. cit.*, p. 169–170.

[69] Probează această copiere, în afara caracterului cursiv al versurilor notate pe filele tipărite și a identității multora dintre ele cu ultima formă a ms. rom. 3223, inserarea unor variante în dreptul altor versuri decît cele corespunzătoare (vezi, de exemplu, cîntul XXX, în care varianta pentru versul 72 este trecută nejustificat în dreptul versului 68).

de noi căutări, a fost transcrisă apoi, pînă la sfîrșitul anului 1910 [70] pe caietele de tip matematică ce au devenit ulterior ms. rom. 2930. Prezentînd încă imperfecțiuni stilistice și lacune, noul text este supus și el unor mici modificări în tot cursul anului 1911. [71] Variantele menite să îmbunătățească traducerea sînt scrise pe marginile albe ale filelor sau pe spatele filei alăturate, iar, cînd sînt acceptate de poet, înlocuiesc forma copiată inițial în pagină, ștearsă pentru aceasta cu guma.

Avînd alături de această ultimă formă a *Infernului* și traducerea *Purgatoriului* și *Paradisului*, gata și ele încă din 1907 [72], Coșbuc a încercat din nou, în toamna anului 1911, să găsească un editor [73]. Din motive ce nu pot fi acum decît presupuse, tentativa rămîne din nou fără rezultat, iar istoria traducerii de către Coșbuc a *Divinei Comedii* se încheie practic în anul 1913. [74]

*

---

[70] În mapa VI (achiziții 15/1943) se păstrează o foaie dublă tip dictando pe a cărei primă față George Coșbuc a făcut „graficul" transcrierii *Infernului*. (Fiecărui cînt îi este rezervată o coloană orizontală, înnegrită cu creionul în porțiunile corespunzătoare versurilor transcrise.) Ea a făcut parte dintr-un grup de 5 foi de același tip, celelalte patru fiind păstrate în prezent în mapa IV din *Arhiva Coșbuc*. Pe prima față a acestora din urmă este făcut „graficul" transcrierii *Purgatoriului* „cum era la 30 I 1911", iar pe a treia acela al copierii *Paradisului*.

[71] Potrivit unor însemnări ce însoțesc „graficul" transcrierii *Purgatoriului*, prezentat în nota anterioară, George Coșbuc revizuia deja, în martie 1911, transcrierea cărții a doua din *Divina Comedie* : „În *Purgator*. Pasagiile grele cari la ultima revizie a manuscriptului (9/III 911) erau de refăcut". Operația a continuat pînă la sfîrșitul aceluiași an, de vreme ce poetul îi declara lui Petre Locusteanu, într-un interviu publicat în numărul 8 al revistei „Flacăra", apărut în ziua de 10 decembrie 1911: „Acum m-am apucat s-o revizuiesc [= traducerea *Divinei Comedii*]. Și am schimbat-o aproape toată." (P⟨etre⟩ L⟨ocusteanu⟩, *Un însemnat eveniment literar. De vorbă cu George Coșbuc*, în „Flacăra", I, 1911—1912, nr. 8, 10 dec. 1911, p. 59). Confruntarea textelor publicate începînd cu luna mai 1911 în „Românul" (I, 1911, nr. 101, 8/21 mai, p. 2), „Căminul nostru" (I, 1911, nr. 38, 3 oct., p. 593—596), *Călindarul „Unirei" pe anul visect 1912* (Blaj, XII, p. 127—131) și „Unirea" (Blaj, XXI, 1911, nr. 114, 2 dec., p. 2—3) cu ultima formă a ms. rom. 2930 atestă și ea existența acestor modificări.

[72] Vezi P⟨etre⟩ L⟨ocusteanu⟩, *loc. cit.*

[73] Vezi, mai sus, notele 55 și 56.

[74] După cum dovedesc textele păstrate în *Arhiva Coșbuc*, din 1914 (primul an în care nu mai sînt semnalate publicării antume din traducerea făcută de George Coșbuc), în centrul preocupărilor poetului a stat, pînă la sfîrșitul vieții, redactarea comentariului la *Divina Comedie*. Vezi, în același sens, și Al. Duțu, *op. cit.*, p. 165.

Datele extrase din analiza manuscriselor păstrate în *Arhiva Coşbuc*, mult mai numeroase şi mai precise decît informaţiile oferite chiar de George Coşbuc lui Ramiro Ortiz, în vara anului 1915, la Tismana [75], necesită totuşi o completare: data primelor traduceri făcute de poet din capodopera dantească.

Ramiro Ortiz, sintetizînd discuţia avută cu George Coşbuc în 1915, nota, printre altele, că poetul „a lucrat timp de cincisprezece ani la traducerea sa." [76] Scăzînd acești ani din 1915 (data întîlnirii lui Coşbuc cu Ortiz la Tismana) sau din 1913 (data ultimelor publicări antume din traducerea *Infernului*) [77], obţinem 1898 sau 1900.

Din anul 1898 data, potrivit afirmaţiilor lui Vasile Goldiş [78], şi varianta episodului *Francesca da Rimini* tipărită în 15/28 mai 1911 în paginile ziarului „Românul" din Arad.

„În lumina unui document inedit" din anul 1900, din care rezultă că ultima întîlnire dinspre Sebastian Coşbuc, tatăl poetului, şi fiul său ar fi avut loc în 1887 [79], Gavril Scridon plasează însă primele traduceri din Dante în anii 1885—1887. [80]

În schimb, Tudor Vianu, avansînd ipoteza utilizării de către George Coşbuc a versiunii germane a *Divinei Comedii*, datorate lui A. Bassermann [81], pledează implicit pentru o datare ulterioară anului 1893, anul apariţiei ediţiei citate. Către aceeaşi perioadă de timp (1894) trimite şi o notaţie dintr-un manuscris redactat de poet în anul 1902: „*În cei opt ani în care am tradus în limba română «Divina Comedie»* (s.n.), nu mă gîndeam şi nici n-aş fi visat că voi scrie vrodată studiul [*iniţial:* broşura] acesta". [82]

---

[75] În *Introducerea* la ediţia sa, Ramiro Ortiz nota: „mi-a spus că a început a traduce *Divina Comedie* după o traducere germană; că ceea ce a publicat la început în «Convorbiri literare» nu respectă decît această dintîi traducere; că pe urmă a învăţat italieneşte şi s-a dus la Florenţa pentru a învăţa limba mai bine şi pentru a face cercetări în bibliotecile de pe acolo; că, pe urmă, după ce a tradus direct după originalul italian *Purgatorul* şi *Paradisul*, a revenit asupra traducerii *Infernului*, refăcînd-o de la capăt..." (Ramiro Ortiz, *op. cit.*, I, p. LXXIII).

[76] *Ibidem.*

[77] Vezi, mai sus, nota 74.

[78] ⟨Vasile Goldiş⟩, în „Românul", I, 1911, nr. 107, 15/28 mai, p. 2.

[79] Potrivit afirmaţiilor lui Ramiro Ortiz (*op. cit.*, I, p. LXXI), în cursul acestei întîlniri, Sebastian Coşbuc şi-ar fi rugat fiul să-i traducă *Divina Comedie.*

[80] G. Scridon, *Coşbuc şi Dante. În lumina unui document inedit,* în *Pagini despre Coşbuc*, Bucureşti, 1957, p. 61.

[81] Tudor Vianu, *Coşbuc, traducător al lui Dante*, în „Gazeta literară", I, 1954, nr. 27, 16 sept., p. 2.

[82] *Arhiva Coşbuc* mapa IV, ms. 1.

Publicarea, în 1891, de către I. Manliu, în *Antologia* sa, a episodului *Ugolino* [83], arată însă că George Coșbuc a făcut primele sale traduceri sau, cel puțin, prima sa traducere din *Divina Comedie* cel tîrziu în 1891, intermediarul german utilizat fiind, după opinia lui Al. Duțu [84], *Die Göttliche Komödie*, publicată de Karl Eitner, în 1889, la Leipzig. [85]

Cînd a fost tradus deci textul primei cărți din *Divina Comedie* : între 1885—1887, în 1891, în 1894, în 1898 sau în 1900? Un răspuns ferm poate fi dat numai prin datarea celor mai vechi manuscrise rămase de la George Coșbuc: foile răzlețe pe care poetul a scris cea mai veche variantă cunoscută a *Infernului*, devenită apoi, prin copiere, forma primă a manuscrisului înregistrat la Biblioteca Academiei din București sub cota ms. rom. 3223. [86]

Relația textuală menționată oferă primele indicii pentru fixarea perioadei în care a fost scris textul în discuție. Știut fiind că în octombrie 1900 Nicolae Petrașcu a tipărit o variantă revizuită a cîntului XXXIV, ultimul din *Infern*, chiar de pe actualul ms. rom. 3223 [87] și că, în manuscrisul citat, filele 261—264 au fost rezervate pentru transcrierea (neefectuată a) celei mai mari părți a episodului *Ugolino*, apărut în 1891, rezultă că foile răzlețe datează din perioada 1891—1900.

Date suplimentare pentru restrîngerea acestui interval oferă chiar unele dintre paginile utilizate de George Coșbuc pentru scrierea cînturilor III, VII, XIII și XXXII [88]. Două dintre acestea, care conțin versurile 58—69 și 88—99 din cîntul al VII-lea, au fost folosite inițial de Coșbuc pentru redactarea (sau copierea) articolului de popularizare intitulat *Turcii*. Alte două, pe care poetul a scris versurile 1—39 din același cînt VII, sînt vechi pagini de corectură (cu numerele 25 și 26) pentru *Firea și făptura românului* de Vasile Alecsandri. Foaia cu manuscrisul corespunzător paginii de corectură 26 din textul citat, copiat ca toate celelalte foi răzlețe asupra cărora ne vom opri mai jos de alte persoane decît Coșbuc, a fost întrebuințată pentru scrierea versurilor 43—60 din cîntul XXXII. Două foi manuscrise cu fragmente din *Moartea lui Constantin Brîncoveanu*, traducere după Carmen Sylva, au pe verso prima formă a versurilor 1—12,

---

[83] I. Manliu, *I. Antologie română, B. Poezia*, București, 1891, p. 295—296.

[84] Al. Duțu, *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, p. 165—166.

[85] La Biblioteca Academiei din București se păstrează sub cota II 381928 un exemplar din cartea traducătorului german care s-a aflat în posesia lui George Coșbuc.

[86] Vezi, mai sus, p. XXX—XXXI.

[87] Vezi, mai sus, p. XXVI.

[88] Vezi, pentru locul de păstrare al acestor foi, p. XXXI.

respectiv 1—21 din cîntul al III-lea. Pe versoul unei file cu text din *Podul Carol I de peste Dunăre* de Iosif Vulcan, poetul a scris versurile 1—24 din cîntul XXXII, iar pe acela al unei foi ce conţine un fragment din *Un an din viaţa lui Ştefan cel Mare*, prelucrare după cronica lui Gheorghe Şincai, versurile 76—93 din cîntul al XIII-lea.

Amalgam ciudat, datorat obiceiului cunoscut al lui George Coşbuc de a folosi orice bucată de hîrtie nescrisă pentru redactarea compunerilor sale, dar, în acelaşi timp, întîmplare fericită: articolul *Turcii* a fost publicat în iulie 1900 [89], iar celelalte foi sînt părţi din manuscrisul, respectiv din corectura volumului *Fapte şi vorbe româneşti.* (Manuscrisele corespund paginilor 25, 26, 129, 158, 161 şi 215 din textul tipărit.) Alcătuit de poet la o sugestie formulată de Spiru Haret în februarie 1899 [90] şi acceptată de Coşbuc două luni mai tîrziu [91], volumul citat era gata în manuscris în toamna aceluiaşi an [92], tipărirea fiind şi ea încheiată înainte de 31 decembrie 1899 [93].

Cum manuscrisul la care ne-am referit nu putea fi folosit înainte de primirea probelor tipografice pentru volum, rezultă că George Coşbuc a scris cea mai veche formă a traducerii *Infernului* în iarna anilor 1899—1900 sau în prima jumătate a anului 1900. În vara acestui din urmă an trebuie să fi copiat „pe curat" rezultatul muncii sale, destul de intense de altfel, dacă avem în vedere intervalul scurt de timp avut la dispoziţie, pentru ca în octombrie să fi terminat deja prima revizie integrală a manuscrisului (dovadă textul cîntului XXXIV, apărut în 25 octombrie 1900 în „Literatură şi artă română").

---

89 „Albina", III, 1900, nr. 41—44, 9—30 aprilie, p. 1112—1117.

90 Într-o scrisoare trimisă lui Coşbuc în 7 februarie 1899, Spiru Haret nota: „Ştii că ţi-am vorbit într-o zi despre un fel de *Antologie naţională*, o *Carte a patriei*, cu facerea căriia însărcinasem pe Tocilescu şi Bianu. Acest din urmă şi-a dat demisia şi cel dintîi cred că tot aşa vrea să facă. Cînd am putea oare să ne vedem un moment, ca să vorbim mai de aproape despre astă afacere la care ţin foarte mult?" (B.A.R., S 20(5) / CLXXIX).

91 În 7 aprilie 1899, Spiru Haret îi scria din nou lui George Coşbuc: „După scrisoarea dumitale, am dat ordin mai sever şi azi am şi iscălit ambele dumitale ordonanţe: una de 3000 lei, rest pentru cele 2000 de exemplare cumpărate, şi una de 1500 lei, primul acompt pentru *Antologie...*" (B.A.R., S 20 (7)/CLXXIX).

92 Într-o altă scrisoare din toamna anului 1899, Spiru Haret se adresa iarăşi poetului: „26 noiembrie. Iubite poete, aş avea de vorbit cu dumneata în privinţa cărţii. Eşti bun şi treci pe la mine mîni, vineri, dimineaţa, între 8 şi 10, aducînd şi manuscrisul..." (B.A.R., S 20 (28) / CLXXIX).

93 *Fapte şi vorbe româneşti. Carte de cetire pentru toţi românii*, Bucureşti, 1899.

Ipoteza traducerii în 1899—1900 doar a unor cînturi din *Infern*, celelalte aparținînd astfel unei epoci anterioare [94], deși teoretic posibilă, este respinsă de existența pe filele răzlețe prezentate a unor fragmente din cînturi aflate în diverse puncte ale primei cărți din *Divina Comedie* (cînturile III, VII, XIII, XXXII).

Posibilitatea ca varianta din 1899—1900 să reprezinte o traducere a *Infernului* diferită de aceea pe care va fi primit-o Sebastian Coșbuc, în anii 1885—1887, nu poate fi nici ea reținută, după opinia noastră, de vreme ce textul publicat în 1901—1902 în „Convorbiri literare", după versiunea intermediară păstrată în ms. rom. 3223 [95] respectă, potrivit informațiilor furnizate de Ramiro Ortiz [96], cea dintîi traducere făcută de George Coșbuc.

În ceea ce privește apariția episodului *Ugolino* într-o antologie publicată în 1891, respectiv absența celei mai mari părți a lui din prima formă a ms. rom. 3223, explicația ni se pare a fi, în contextul datelor de care dispunem, una singură: George Coșbuc, profesor la Institutul de fete „Educația română", condus de Eliza Manliu, a răspuns unei invitații a lui Ion Manliu și a tradus, în 1891, un singur episod din *Infern*, *Ugolino*; în 1899—1900, cînd s-a ocupat special de traducerea de care se apropiase accidental cu aproape 10 ani înainte, nu a mai revenit asupra fragmentului tipărit și nici nu l-a transcris în ms. rom. 3223, avînd, desigur, cartea lui I. Manliu. El l-a integrat însă în cea mai veche formă a traducerii *Infernului*, de vreme ce l-a avut în vedere în stabilirea variantelor rezultate din revizuirea textului (variante notate pe filele 261—263, lăsate goale în mod intenționat în cel mai vechi manuscris autograf cunoscut).

*

Constatările de mai sus neagă deci ideea, formulată inițial în critica și istoria literară românească de Ramiro Ortiz, că George Coșbuc a tradus în românește *Divina Comedie* în urma îndemnului tatălui său, dornic să afle amănunte despre autorul italian care „ar fi scris ceva în care se vorbea de Iad, Purgatoriu și Rai." [97]

Rămîne ca cercetători avizați să confrunte cea mai veche variantă a *Infernului*, publicată de noi în *Addenda* prezentei ediții, cu versiunile

---

[94] George Coșbuc a afirmat în 1915, potrivit relatării lui Ramiro Ortiz: „...eu sfîrșii cu cumpărarea unei traduceri nemțești a *Comediei* și cu traducerea în românește (numai ca să-l mulțumesc!) a celor dintîi trei cîntece ale *Infernului*" (Ramiro Ortiz, *op. cit.*, I, p. LXXII).

[95] Vezi, mai sus, p. XXVII și nota 28.

[96] Ramiro Ortiz, *op. cit.*, I, p. LXXIII.

[97] *Ibidem*, p. LXXI.

germane contemporane (dintre care aceea datorată lui Karl Eitner merită, evident, o atenție aparte) [98] pentru a verifica și ipoteza utilizării de către George Coșbuc „a unei traduceri nemțești a *Comediei*" [99] și pentru a identifica, prin analiză de text, acest intermediar german.

Numele proprii *Wilhelm* (cîntul XVI, v. 71) și, într-o măsură mai mică, *Francisc* (cîntul XXVII, v. 112), utilizate în aproape toate variantele *Infernului* în loc de *Guglielmo* [100], respectiv *Francesco*, sugerează de altfel o mediere germană pentru traducerea dată de Coșbuc. Nu este exclus apoi ca, în această perspectivă, *Neamțul* la care se trimite în nota marginală, alăturată, în ms. rom. 2930, versurilor 54—56 din cîntul al IV-lea, să indice nu un autor neidentificat de noi, ci naționalitatea unui traducător.

Un îndemn pentru o astfel de cercetare îl constituie însă și existența, în 1899—1900, dar și în perioada în care se presupune că Sebastian Coșbuc și-ar fi rugat fiul să-i ofere o versiune românească a textului dantesc (1885—1887), a unei traduceri în proză destul de corectă și de fidelă originalului, semnată de Maria Chițu. Nu era cunoscută în Transilvania, în anii 1885—1887, o ediție apărută în Principate încă în 1883? Sau a ignorat în 1899—1900 George Coșbuc o traducere apărută cu 17 ani înainte la care va face ulterior frecvente referiri? [101] Foarte puțin probabil, mai ales dacă avem în vedere unele similitudini între prima variantă a traducerii realizate de George Coșbuc și traducerea Mariei Chițu. [102]

Ni se pare de aceea mai plauzibilă ipoteza utilizării concomitente a unui text german și a variantei în proză publicată la Craiova în 1883. [103]

---

[98] Vezi Al. Duțu, *Studiile dantești ale lui Coșbuc*, p. 165—166, și, supra, nota 85.

[99] Ramiro Ortiz, *op. cit.*, I, p. LXXII.

[100] În prima formă a ms. rom. 3223 numele propriu Wilhelm lipsește.

[101] Vezi, în afară de datele prezentate în p. XXXIV—XXXV, frecventele notații *V.M.*, *V. M. Chițu* și *V. Chițu* făcute pe filele ms. rom. 2930.

[102] Greu de detectat în interiorul cînturilor, unde rima riguroasă a textului dantesc a impus modificări ce duc inevitabil la diferențierea celor două traduceri (vezi și supra, p. XXXIV—XXXV), aceste similitudini pot fi observate, după opinia noastră, în primele terține ale unor cînturi. Cităm spre exemplificare începutul cîntului I din traducerea Mariei Chițu: „La mijlocul căii vieții noastre, mă pomenii într-o obscură pădure, căci rătăcisem din calea cea dreaptă", alături de textul corespunzător din cea mai veche variantă a traducerii datorate lui George Coșbuc:

„La calea jumătate-a vieții mele
m-aflai pierdut într-o pădure-obscură,
căci false căi aveam și-am mers pe ele."

[103] Situația ar fi similară aceleia existente în cazul traducerii *Odiseei*, cînd Coșbuc a alăturat unui intermediar german traducerea în proză a

Pînă ce și această ipoteză va fi verificată, rămîne cert faptul că traducerea *Infernului* aparține perioadei bucureștene din activitatea lui George Coșbuc. Prima variantă, realizată cel mai devreme în iarna anilor 1899–1900 sau în prima jumătate a anului 1900, a suferit cel puțin trei modificări succesive importante, eșalonate pe o perioadă de aproape 15 ani (1899–1913), în căutarea corespondenței românești ideale.

Suficient, după părerea noastră, pentru a elimina un alt loc comun din istoriografia literară românească: ideea, lansată în 1898 de Titu Maiorescu, că George Coșbuc ar fi lipsit de „varietatea cunoștințelor și *acea neobosită i migăloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunși de sfințenia formei* (s.n.)...". [104] Tudor Vianu constata de altfel că, în traducerea *Divinei Comedii*, „Coșbuc s-a conformat cu multă fidelitate formei, stilului, rigorii dantești". [105] „Traducătorii zilelor noastre", nota același critic, „pot găsi... în opera înaintașului lor atîtea exemple de studiere adîncă a operei, de fidelitate scrupuloasă în redarea ideii, a formei, a timbrului ei specific, pilduitoare pentru lucrările lor." [106]

GH. CHIVU

---

lui I. D. Caragiani (vezi *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 232).

[104] Titu Maiorescu, *În memoria unui poet bănățean: Victor Vlad (Delamarina)*, în „Convorbiri literare", XXXII, 1898, nr. 2, 15 febr., p. 115. Textul a fost reprodus ulterior și în *Critice*, II, București, 1967, p. 383.

[105] T. Vianu, *Coșbuc, traducător al lui Dante*, n *Literatură universală și literatură națională*, [București, 1956], p. 231.

[106] *Ibidem*, p. 233.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Publicarea parțială a celei mai vechi versiuni date de George Coșbuc *Infernului* lui Dante [1] a început în 1891, cînd I. Manliu a inclus în paginile volumului întîi din *Antologia română* (*B. Poezia*, București, 1891, p. 295—296) traducerea episodului *Moartea lui Ugolino* (cîntul XXXII, v. 124 — XXXIII, v. 78), cerută, se pare, special poetului pentru această lucrare. Textul, apreciat probabil de specialiști, a fost reluat, fără nici o modificare, 7 ani mai tîrziu, de Gh. Adamescu în al său *Manual de poetică* (București, 1898, p. 307—310) [2], lui alăturîndu-i-se, abia în toamna anului 1900, ultimul cînt al *Infernului* („Literatură și artă română", IV, 1899—1900, nr. 12, 25 oct. 1900, p. 741—745).

În anii 1901—1902, numărul cînturilor publicate de George Coșbuc a fost destul de mare. În ultima lor apariție din 1901 (nr. 12, 1 dec., p. 1057—1073), „Convorbirile literare" au tipărit cînturile XXVIII—XXX. La finele aceluiași an, revista „Semănătorul", din a cărei direcție făcea parte, alături de Alexandru Vlahuță, și George Coșbuc, a publicat terținele 12—44 din cîntul al IX-lea („Semănătorul", I, 1901—1902, nr. 5, 30 dec. 1901, p. 65—67). În 4 februarie 1902, în paginile „Universului literar" a apărut episodul *Lacul de smoală* (cîntul XXII, v. 18—151;

[1] Vezi, pentru indicarea locului de apariție a unor cînturi din traducerea *Infernului*, datorată lui George Coșbuc, G. Scridon și I. Domșa, *George Coșbuc. Bibliografie*, București, 1965, p. 144—145; Pimen Constantinescu, *Atitudinea lui Coșbuc față de traducerea „Divinei Comedii"*, în „Limbă și literatură, XVII, 1968, p. 97.

[2] Aceeași versiune a episodului *Ugolino* a fost tipărită, cu greșeli datorate transcrierii defectuoase a textului unora dintre edițiile lucrărilor menționate, în numărul 129, din 19 mai 1918 (p.4), al revistei „Scena". Ulterior, în 1925, același episod a fost republicat în „Mișcarea literară", II, nr. 10, p. II.

„Universul literar", XX, 1902, nr. 5, 4 febr., p. 2)[3], iar în 14 aprilie același an, în „Sămănătorul" (I, 1901—1902, nr. 20, p. 310—312), *Hulitorul zeilor, Capaneu* (cîntul XIV, v. 1—72). Revista citată a publicat, cinci numere mai tîrziu, cîntul XXIII din aceeași carte întîi a *Divinei Comedii* („Semănătorul", I, 1901—1902, nr. 25, 19 mai 1902, p. 387—392), iar „Convorbirile literare", o vreme evitate de poet, au tipărit, în două numere succesive, cînturile XV[4], XVII și XIX („Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 6, 1 iunie, p. 492—501; nr. 7, 1 iulie, p. 584—589). În sfîrșit, Nicolae Petrașcu a reținut pentru unul din ultimele numere din volumul al VI-lea al revistei „Literatură și artă română", cînturile XI și XVI („Literatură și artă română", VI, 1901—1902, p. 351—354).

În anul 1906, deci după o întrerupere de 4 ani, George Coșbuc a publicat în revista pe care o conducea împreună cu Ion Gorun („Viața literară", I, 1906, nr. 15, 9 aprilie, p. 1—2; nr. 16, 16 aprilie, p. 5; nr. 17, 23 aprilie, p. 2), alături de varianta cunoscută deja a cîntului XIX[5], una inedită pentru cîntul XII. Era însă o simplă replică la traducerea *Infernului* scoasă de Nicu Gane la Iași, în acel an, întrucît, pînă în 1911, în paginile revistelor literare nu mai sînt consemnate alte părți din versiunea românească dată de poet textului dantesc.

Publicarea fragmentară a traducerii *Infernului* a fost reluată în mai 1911 cu o nouă variantă a *Morții lui Ugolino* („Românul", Arad, I, 1911, nr. 101, 8/21 mai, p. 1—2)[6]. Același ziar arădean a făcut cunoscută apoi, o săptămînă mai tîrziu (nr. 107, 15/28 mai, p. 1—2), una din primele forme ale episodului *Francesca da Rimini*, iar în toamna aceluiași an săptămînalul „Căminul nostru" a oferit cititorilor o formă revizuită a cîntului al XV-lea („Căminul nostru", I, 1911, nr. 38, 3 oct., p. 593—596). *Călindarul „Unirei" pe anul visect 1912* (Blaj, XII, p. 127—131) a selectat dintre manuscrisele

[3] Textul a fost reluat cu mici modificări în revistele transilvănene „Drapelul" (II, 1902, nr. 94, 17/30 aug., p. 2—3) și „Tribuna poporului" (VI, 1902, nr. 160, 31 aug./13 sept., p. 4—5).

[4] Din cîntul al XV-lea publicat în „Convorbiri literare", redacția „Mișcării literare" a selectat versurile 1—27 (episodul *Latini*) pentru numărul său din 17 ianuarie 1925 (nr. 10, p. II).

[5] Textul publicat în „Viața literară", I, 1906, nr. 17, 23 aprilie, p. 2 este, cu foarte mici diferențe, acela apărut în „Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 7, 1 iulie, p. 584—589.

[6] Spre deosebire de textul publicat în 1891 și reluat în 1898, episodul conține acum și versurile 79—81 din cîntul XXXIII. Varianta tipărită în „Românul" a fost republicată fără nici o modificare de Ioan Rațiu și Alexandru Ciura în *Poetica și legendar poetic*, Blaj, 1911, p. 225—229.

trimise de George Coşbuc revistei din Blaj, la cererea lui Aurel C. Domşa [7], cîntul al VI-lea din *Infern*, reluat apoi, alături de cînturile VII—X, în paginile „Unirii" pe anii 1911—1913 (XXI, 1911, nr. 114, 2 dec., p. 1—3; XXII, 1912, nr. 2, 6 ian., p. 22; nr. 70, 4 iulie, p. 3—4; XXIII, 1913, nr. 2, 11 ian., p. 9—10; nr. 43, 3 mai, p. 7—8). O altă tipărire antumă din traducerea cărţii întîi din *Divina Comedie* (cîntul XXX, v. 1—57), a făcut, în sfîrşit, revista bucureşteană „Flacăra" (I, 1911—1912, nr. 21, 10 martie 1912, p. 161—162).

După moartea poetului, ziarul „Neamul românesc" a publicat, în numărul 355 din 25 decembrie 1918 (p.2), forma definitivă a episodului *Francesca da Rimini*, iar 3 ani mai tîrziu a văzut lumina tiparului, în paginile revistei „Transilvania" din Sibiu (LII, 1921, nr. 9, sept., p. 699—702) una din ultimele variante ale traducerii cîntul I. [8]

Tuturor acestor publicări parţiale, majoritatea îngrijite de poet, li s-a alăturat, în 1924 [9], prima ediţie integrală a versiunii româneşti a *Infernului*. Editorul, Ramiro Ortiz, dorind, firesc, să publice cea mai completă formă a traducerii lui George Coşbuc, a ignorat variantele deja tipărite şi a apelat la textul cuprins în actualul ms. rom. 2930 de la Biblioteca Academiei R. S. România din Bucureşti, păstrat atunci de Elena Coşbuc. Ediţia, întocmită pe baza transcrierii date de dr. Vlădescu, asistent universitar, confruntată apoi cu originalul de către Ramiro Ortiz, alătură textului de bază variantele aflate pe marginile sau pe contrapagina filelor manuscrisului şi modificările făcute cu creionul de George Coşbuc pe o copie neautografă astăzi pierdută [10]. Lacunele existente în manuscrisul editat, manuscris încă nedefinitivat din punctul de vedere al traducătorului român, au fost completate prin strădania lui Emanoil Bucuţa

---

[7] Directorul „Unirii" preciza în introducerea la textul tipărit în *Călindar* (p. 127): „Măestrul Gh. Coşbuc a avut amabilitatea de a pune la dispoziţia «Unirii» cinci cînturi din minunata d-sale traducere din Dante". Era acesta răspunsul poetului la o cerere formulată de Aurel C. Domşa într-o scrisoare din primăvara anului 1911: „...Traduceri din Dante primim cît de multe. Dacă nu te superi, pînă la 1 april să ne trimiţi mult-aşteptatele lucrări" (B.A.R., S 10/CLXXIX).

[8] Pentru republicarea postumă a unor cînturi sau fragmente din traducerea *Infernului*, vezi mai sus, notele 2 şi 4.

[9] Deşi nu am putut consulta în bibliotecile bucureştene decît volumul apărut în 1925 (Dante Alighieri, *Divina Comedie*. Traducere de G. Coşbuc. Ediţie îngrijită şi comentată de Ramiro Ortiz, I, Bucureşti [1925], dintr-o afirmaţie a lui Ramiro Ortiz (*op. cit.*, p. LXXVI) şi dintr-o recenzie publicată de Ovid Densusianu („Vieaţa nouă", XX, 1924—1925, nr. 11—12, ian.-febr. 1925, p. 176—177) rezultă că volumul ce cuprinde traducerea integrală a *Infernului* a fost tipărit într-o primă formă în 1924.

[10] Ramiro Ortiz, *Introducere*, în *op. cit.*, I, p. IV.

(cînturile I—XXVI) și ale lui Perpessicius (cînturile XXVII—XXXIV), versurile sau fragmentele de vers inexistente în textul de bază fiind culese între paranteze drepte. Doar episodul *Francesca da Rimini*, absent și el din manuscrisul pus la contribuție, a fost completat prin republicarea variantei tipărite în 25 decembrie 1918 în ziarul „Neamul românesc".

În 1954, cînd prima ediție a traducerii *Infernului* realizată de George Coșbuc devenise, într-un fel, o raritate bibliografică, Alexandru Balaci a retipărit textul stabilit de Ramiro Ortiz [11], lăsînd însă deoparte variantele existente în subsolul paginilor și înlocuind parantezele drepte care marcau completările datorate lui Emanoil Bucuța și Perpessicius cu paranteze rotunde, considerate, probabil, mai potrivite cu o ediție de popularizare. [12]

Tipărită fragmentar de George Coșbuc în perioadele în care pregătea publicul pentru contactul cu volumele proiectate să apară în 1902 și în 1912 [13] și apoi integral, după ultimul manuscris, de Ramiro Ortiz, ulterior morții poetului, traducerea primei cărți a *Divinei Comedii* nu a beneficiat încă de o ediție completă. Numeroase variante și chiar un manuscris cuprinzînd întregul text continuă să rămînă de aceea necunoscute chiar unor specialiști, iar cititorii mai puțin avizați, cunoscători ai unei singure versiuni (aceea publicată în 1925 de Ramiro Ortiz și reluată, 30 de ani mai tîrziu, de Alexandru Balaci), au o imagine incompletă și parțial falsificată asupra traducerii date de George Coșbuc *Infernului*: incompletă datorită publicării, firească într-o ediție ce nu s-a vrut critică [14], doar a ultimei

---

[11] Dante Alighieri, *Divina Comedie. Infernul*. În românește de George Coșbuc. Studiu introductiv și comentariu de Alexandru Balaci, București, 1954.

[12] În absența oricăror indicații editoriale, absolut necesare de altfel, modificarea menționată duce la înglobarea versurilor datorate celor doi colaboratori ai lui Ramiro Ortiz în traducerea lui George Coșbuc. Același rezultat îl are și omiterea parantezelor ce trebuia să marcheze începutul, respectiv sfîrșitul lacunei existente la finele cîntului al II-lea (p. 50, v. 64, respectiv p. 54, v. 142). Vezi în sensul observațiilor noastre și recenzia semnată de Ovid Densusianu (G. Coșbuc, *Dante, „Divina Comedie (Infernul)"*, traducere; ediție îngrijită și comentată de R. Ortiz, București, Cartea Românească, în „Vieața nouă", XX, 1924—1925, nr. 11—12, p. 177), în care cunoscutul lingvist confunda textul tradus de Emanoil Bucuța cu cel aparținînd lui George Coșbuc (cîntul II, v. 140) chiar în ediția Ortiz, deși acolo explicația editorului și semnele grafice distinctive existau.

[13] Vezi, mai sus, p. XXVIII, XXXII, XXXVII.

[14] Ramiro Ortiz nota în *Introducerea* la primul volum al ediției sale (p. IV): „Ediția noastră nu este, nu putea fi o ediție critică. Pentru una cu acest nume ar fi trebuit să introducem în text variantele scrise de Coșbuc mai tîrziu pe marginea manuscrisului".

variante a textului și parțial falsificată prin completarea lacunelor ultimului manuscris păstrat nu cu versuri aparținînd poetului, ci prin traduceri efectuate, în maniera acestuia [15], de Emanoil Bucuța și de Perpessicius [16].

Rod al unei cercetări îndelungate și adesea foarte dificile, volumul de față încearcă să remedieze deficiențele semnalate și să ofere lectorului contemporan o ediție pe cît posibil completă a traducerii *Infernului,* iar istoricilor și criticilor literari elementele absolut necesare pentru reconstituirea și evaluarea corectă a muncii, fără egal în literatură română, depuse de George Coșbuc timp de aproape 15 ani.

Analiza comparativă a tuturor manuscriselor finite păstrate în fondul *George Coșbuc* de la Biblioteca Academiei R. S. România din București, singurele susceptibile de a fi incluse într-o ediție critică [17], a arătat că traducerea dată de Coșbuc primei cărți din *Divina Comedie* a avut două versiuni distincte, definitivate amîndouă de poet în vederea unor proiectate, dar nepublicate ediții de autor. [18]

Prima dintre ele, gata de tipar cel mai tîrziu la începutul anului 1902, se reflectă în primul rînd în corecturile și șpalturile pentru cînturile I—IV,

---

[15] Ramiro Ortiz, *op. cit.*, p. V.

[16] Vezi, mai sus, nota 12. Falsificări parțiale, mult mai puțin importante însă, au apărut și prin modificarea limbii textului rămas de la George Coșbuc (în primul rînd în ediția apărută în 1954, unde fonetisme de tipul *blăstem, cîne, mîni, vecinic, zăbăvești* ș.a. au fost înlocuite sistematic cu formele literare actuale) sau prin unele greșeli (de transcriere sau de tipar) strecurate în paginile celor două ediții existente. Referitor la această ultimă chestiune, trebuie amintit în primul rînd celebrul cuvînt *scoine* (c. IX, v. 125, 127), considerat de Ramiro Ortiz o creație personală a lui George Coșbuc, dar reprezentînd în fapt o lecțiune greșită pentru un foarte clar *scrine.* Corectată de Barbu Lăzăreanu *(Pe urmele unui cuvînt sibilin,* în *Cu privire la Coșbuc,* București [1937], p. 33—40; republicat în *Glose și comentarii de istoriografie literară,* [București, 1958], p. 190—195), lecțiunea a fost eliminată din ediția Balaci, dar alte greșeli viciază încă textul aflat la îndemîna cititorilor contemporani: *urzite* (c. II, v. 23) în loc de *ursite, mare* (c. III, v. 33) în loc de *tare, de* (c. IV, v. 91) în loc de *spre, mutul* (c.V, v. 27) în loc de *multul, zelul* (c. VII, v. 36) în loc de *zolul, malul* (c. VII, v. 109) în loc de *locul, lotrule* (c. XVIII, v. 65) în loc de *votrule, lotrite* (c. XIX, v. 4) în loc de *votrite, rîs* (c. XXXI, v. 134) în loc de *zis, scos* (c. XXXII, v.4) în loc de *suc* etc.

[17] Nu am luat în considerare numeroasele încercări de versificare sau de traducere păstrate pe foi răzlețe în diverse mape ale *Arhivei Coșbuc,* datorită dificultăților practice de utilizare a acestora într-o ediție critică. Pentru locul lor în ansamblul manuscriselor *Infernului,* vezi mai sus, p. XXXI.

[18] Pentru raporturile existente între manuscrisele *Infernului* și pentru cronologia lor, vezi, pe larg, p. XXIV—XLI.

păstrate în *Arhiva Coşbuc,* în copiile manuscrise ale cînturilor VI, VIII, XII–XIV, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXXI şi XXXII din acelaşi fond şi în fragmentele tipărite în anii 1900–1902: cîntul IX (v. 37–133), în „Semănătorul", I, 1901–1902, nr. 5, p. 65–67; cîntul XI, în „Literatură şi artă română", VI, 1901–1902, p. 351–354; cîntul XIV (v. 1–72), în „Semănătorul", I, 1901–1902, nr. 20, p. 310–312; cîntul XV, în „Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 6, p. 492–496 [19]; cîntul XVI, în „Literatură şi artă română", VI, 1901–1902, p. 354–358; cînturile XVII şi XIX, în „Convorbiri literare", XXXVI, 1902, nr. 6, p. 497–501 [19]; nr. 7, p. 584–589; cîntul XXII (v. 18–151), în „Universul literar", XX, 1902, nr. 5, p. 2; cîntul XXIII, în „Semănătorul", I, 1901–1902, nr. 25, p. 387–392; cînturile XXVIII–XXX, în „Convorbiri literare", XXXV, 1901, nr. 12, p. 1057–1073; cîntul XXXIV, în „Literatură şi artă română", IV, 1899–1900, nr. 12, p. 741–745. Aceleiaşi versiuni îi aparţin evident ms. rom. 3223, din a cărui formă intermediară derivă toate fragmentele citate, originalul acestuia, din care se păstrează în mapele II, IV, VI şi VII numai foi răzleţe cu text adesea incomplet pentru cînturile II–V, VII, XIII, XXVI, XXX şi XXXII, modificările autografe aflate pe pagini extrase din publicaţiile în care s-au tipărit, în 1901–1902, cînturile IX, XXIII, XXVIII–XXX şi cîteva fragmente apărute în epoci şi publicaţii diverse: episodul *Francesca da Rimini,* în „Românul", I, 1911, nr. 107, p. 1–2; episodul *Latini,* în „Mişcarea literară", II, 1925, nr. 10, p. II; cîntul XIX, în „Viaţa literară", I, 1906, nr. 17, p. 2; episodul *Lacul de smoală,* în „Drapelul", II, 1902, nr. 94, p. 2–3 şi în „Tribuna poporului", VI, 1902, nr. 160, p. 4–5; episodul *Ugolino,* în *Antologia română* (Bucureşti, 1891), p. 295–296, în „Scena", II, 1918, nr. 129, p. 4 şi în „Mişcarea literară", II, 1925, nr. 10, p. II. [20]

Cea de a doua versiune, rezultată din transformarea uneori radicală a formei pregătite să vadă lumina tiparului în 1902, este conţinută în ms. rom. 2930. Acestui autograf, revizuit aproape în întregime de poet pentru o ultimă tentativă de tipărire a *Infernului,* i se alătură în primul rînd încercările de traducere multiplă pentru versurile 52–142 din cîntul al II-lea şi pentru întreg episodul *Francesca da Rimini,* păstrate în mapele VI şi VII din *Arhiva Coşbuc.* În jurul ms. rom. 2930 se grupează apoi

---

[19] Cu textul tipărit al cînturilor XV, XVII şi XIX se grupează firesc şi corecturile primite de poet de la redacţia „Convorbirilor literare", corecturi păstrate în mapa VI din *Arhiva Coşbuc.*

[20] Textul publicat de G. Adamescu, în *Manual de poetică,* Bucureşti, 1898, p. 307–310, îl reproduce fără nici o modificare pe acela apărut în 1891.

următoarele cînturi sau fragmente de cînt tipărite antum sau postum: cîntul I, în „Transilvania", LII, 1921, nr. 9, p. 699—702; episodul *Francesca da Rimini*, în „Neamul românesc", XIII, 1918, nr. 355, p. 2; cîntul VI, în *Călindarul „Unirei" pe anul visect 1912*, Blaj, XII, p. 127—131; cînturile VII—X, în „Unirea", Blaj, XXII, 1912, nr. 2, p. 22; nr. 70, p. 3—4; XXIII, 1913, nr. 2, p. 9—10; nr. 43, p. 7—8; cîntul XII, în „Viața literară", I, 1906, nr. 15, p. 1—2; nr. 16, p. 5; cîntul XV, în „Căminul nostru", I, 1911, nr. 38, p. 593—596; cîntul XXX (v. 1—57), în „Flacăra", București, I, 1911—1912, nr. 21, p. 161—162; episodul *Ugolino* (c. XXXII, v. 124—c. XXXIII, v. 81), în „Românul", Arad, I, 1911, nr. 101, p. 1—2.

Cronologia celor două versiuni și relația dintre izvoarele semnificative pentru fiecare dintre ele indică drept bază a prezentei ediții textul cuprins în ms. rom. 2930.[21] Forma volumului proiectat să apară în 1902, reconstituită din corecturile și șpalturile primite de Coșbuc, din copia neautografă executată pentru tipar și din fragmentele apărute sub îngrijirea poetului între 1900—1902 este inclusă în addenda.

Celelalte variante manuscrise sau tipărite pe care le-am enumerat au fost grupate în jurul acestor două texte tip, pe baza lor fiind completate lacunele rămase în ultimul manuscris îngrijit de poet (ms. rom. 2930) sau golurile existente în varianta (reconstituită) ce urma să devină prima tipărire integrală a *Infernului*. Ele au fost de asemenea folosite, în măsura în care prezentau diferențe față de textul de bază sau față de versiunea publicată în addenda, la redactarea aparatului critic, cules, pentru o mai ușoară consultare, în subsolul fiecărei pagini a volumului.

Ortografia izvoarelor selectate pentru ediția de față este, datorită scrierii sau tipăririi lor în epoci și reviste diferite, respectiv a numeroaselor modificări suferite în timp de unul și același text, neunitară. Norme ale scrierii de tip etimologizant se întîlnesc cu reguli ale ortografiei fonetice, iar acestor oscilații, sesizabile nu numai la nivelul ansamblului surselor avute în vedere, li se alătură inconsecvențele datorate absenței destul de frecvente a semnelor diacritice la unele litere (ă, â, ĕ, ê, é, ó, ŭ, ḑ etc.)

Stabilirea corectă a textului traducerii date de G. Coșbuc *Infernului* și a modificărilor operate de poet, timp de aproape 15 ani, asupra acestuia, nu se poate face, în aceste condiții, decît printr-o distincție permanentă

---

[21] Traducerea celorlalte două cărți ale *Divinei Comedii* și *Comentariul* redactat de George Coșbuc pe marginea textului dantesc vor fi editate în volumele următoare ale seriei de față.

între particularitățile lingvistice și acelea pur grafice. Rezultatul obținut reprezintă de aceea, într-o exprimare simplificată, o transpunere a ortografiei izvoarelor cercetate în normele scrierii actuale, cu respectarea riguroasă a realității lor lingvistice.

Cum o enumerare chiar și sumară a particularităților limbii utilzate de Coșbuc, reieșite din analiza grafiei manuscriselor *Infernului*, nu-și are locul aici, iată principalele echivalențe grafice pe care le-am operat atît în editarea textului de bază, cît și în stabilirea addendei sau a variantelor (în transcrierea formelor reproduse spre exemplificare am păstrat doar litera discutată):

â:î, în *ânger=înger; amân=amîn, blând=blînd, câmpie=cîmpie, întârzii=întîrzii, oricât=oricît, plânge=plînge, rămâi=rămîi, sfânt=sfînt.* Aceeași echivalență a fost stabilită și pentru litera *a*, căreia îi lipsește semnul diacritic în cuvinte de tipul: *angeri=îngeri; decat=decît, tanguirea=tînguirea, tarziu=tîrziu.*

e:ia, la început de silabă, în grafii de tipul *făptuescă=făptuiască.*

e:ie, la inițială de cuvînt sau de silabă: *eșeam=ieșeam; pîrae=pîraie, trebue=trebuie.* Excepție fac, desigur, *e, ea, el, era, este, eu*, ortografiate ca în limba română actuală, și neologismele. Dintre acestea din urmă se impune, prin frecvența cu care apare, *măestru*, simplă adaptare fonetică pentru *maestru*, iar nu rezultat al atribuirii unui sens neologic vechiului termen românesc *măiestru*. În ceea ce privește notarea lui *e* după labiale, în *ferbinte, pept, perdut*, am considerat că ne aflăm în fața unei rostiri reale, chiar dacă, în izvoarele cercetate, cuvintele respective sînt ortografiate și cu *ie*, ca în limba literară actuală.

é:ea, în poziție accentuată: *acéstă=această, greșélă=greșeală, întrégă=întreagă, négă=neagă.*

ĕ:ă, în *douĕ=două, lacrĕmi=lacrămi, mĕ=mă, rĕspus=răspuns, vĕzînd=văzînd.* Am operat aceeași substituție și în contextele în care literei *ĕ* îi lipsea semnul diacritic: *crepat=crăpat, me=mă, remîi=rămîi ved=văd.*

ê:î, în gerunziile verbelor *făcênd=făcînd, mergênd=mergînd, văzênd=văzînd*, dar și în grafii de tipul *cuvêntul=cuvîntul*, unde *ê* corespunde unui *e* etimologic. Aceeași interpretare a fost dată formelor în care *ê* este înlocuit de *e: deschizendu-ți=deschizîndu-ți, vent=vînt* ș.a.

o:oa, în poziție accentuată, în contexte în care litera citată alternează frecvent cu *ó*: *copse=coapse, doge=doage, forte=foarte, morte=moarte, pote=poate, sorte=soarte; cunóște=cunoaște, flóre=floare, scóse=scoase, tótă=toată.* În *dóuă*, am considerat însă că *ó* corespunde unei vocale accentuate, iar nu unui diftong, ca în limba română veche.

u:*î*, în *sunteți*=*sînteți*, grafie înregistrată o singură dată în manuscrisele autografe ale *Infernului*, și în *sunt*=*sînt*, formă introdusă de un copist și de tipografi în locul lui *sînt*, general în textele scrise de poet.

-*u* (final): zero în toate contextele de tipul: *biciu*=*bici*, *graiu*=*grai*, *încuiu*=*încui*, *noroiu*=*noroi*, *spuiu*=*spui*, *temeiu*=*temei*, *voiu*=*voi*. Lipsit de valoare fonetică este și *ŭ* final, înregistrat foarte rar în manuscrisele cercetate: *războiŭ*=*război*.

ea:*ia*, în *abea*=*abia*.

ia:*ea*, în cadrul sufixului de imperfect al verbelor de conjugarea a IV-a: *ieșiam*=*ieșeam*, *simțiam*=*simțeam* și în *ghiară*=*gheară*, *ghiață*=*gheață*.

iâ:*î*, în forma de gerunziu *creiând*=*creînd*.

ie:*e*, la inițială de silabă, în *viie* (adj.) = *vie*, dar și în *ghieții*=*gheții*.

s:*z*, înainte de o consoană sonoră: *asvîrle*=*azvîrle*, *desbinate*=*dezbinate*, *răsboi*=*război*, *sboară*=*zboară* sau în neologisme, între două vocale, poziție în care *s* alternează adesea cu *z*: *abusul*=*abuzul*, *asil*=*azil*, *casul*=*cazul*, *causă*=*cauză*, *fisică*=*fizică*, *ftisicii*=*ftizicii*, *medusă*=*meduză*, *miser*=*mizer*, *musă*=*muză*, *prosă*=*proză*, *provisii*=*provizii*, *scusă*=*scuză*, *visiere*=*viziere*, *usa*=*uza*.

ḑ:*z*, în cuvinte de origine latină sau derivate din teme latinești: *creḑi*=*crezi*, *ḑis*=*zis*, *întîrḑii*=*întîrzii*, *tîrḑiu*=*tîrziu*, *veḑi*=*vezi*. Aceeași substituție a fost operată în cazul lui *d*, utilizat de asemenea în termeni de origine latină care conțineau un *d* urmat de iot: *ardînd*=*arzînd*, *deschidîndu-ți*=*deschizîndu-ți*, *vădut-ați*=*văzut-ați*.

sc:*șt*, în *întăresce*=*întărește*, *recunoscință*=*recunoștință*, *sciință*=*știință*, *scire*=*știre*, *sciu*=*știu*.

Dintre consoanele dubie, *nn* a fost înlocuit cu *n* în *înneca*=*îneca*. Grupul *pp* a fost transcris *p* în *cappă*=*capă*, conform ortografiei actuale a termenului, deși grafia utilizată de George Coșbuc trimite direct la cuvîntul italienesc *cappa*. Consoana dublă (*ss*) a fost redusă în *rassă*=*rasă*, „haină de postav, largă și lungă, purtată de preoți, călugări și călugărițe pe deasupra îmbrăcămintei", cu atît mai mult cu cît, în acest caz, *ss*, nejustificat de etimon (sl. *rasa*), a apărut foarte probabil printr-o falsă apropiere de germ. *Rasse* „grup biologic de populații".

Normele ortografice actuale au fost aplicate și în transcrierea unor forme de tipul: *acelaș*=*același*; *prinprejur*=*primprejur*; *sghiab(uri)*=*jgheab(uri)*; *supțire*=*subțire*.

La fel am procedat în cazul numelor de popoare, în ortografierea cărora litera majusculă a fost înlocuită fără excepție cu litera minusculă corespunzătoare. Inițiala mică a fost folosită de asemenea în scrierea nu-

mului membrilor celor două fracțiuni politice din Florența secolului al XIII-lea, *albii* și *negrii*.

Tot cu literă mică am scris și primul cuvînt al versurilor ce nu constituie începutul unei comunicări independente (propoziție sau frază).

În transcrierea grafiilor de tip italienizant *terzei* și *venezii*, *z* a fost înlocuit cu *ț* *(terței, veneții)*, potrivit rostirii termenilor, adaptați de altfel încă din epoca respectivă la structura fonetică și morfologică a limbii române. Forma amintind de etimonul italienesc a fost în schimb păstrată în *romagn(i)olul*, întrucît termenul citat provine dintr-un nume propriu *(Romagna)* în care păstrarea grupului *gn* este obligatorie.

Grafia numelor proprii românești sau încetățenite în limba română respectă normele uzuale astăzi în scrisul literar românesc. În reproducerea numelor compuse de tipul: *Bărboi-Zbîrlit*, *Bot-de-Ogar*, *Cap-de-Cîne*, *Foc-Nestins*, *Fund-de-Iad*, *Rît-de-Porc*, *Văi-Rele*, *Vița-i-Sece*, *Zbate-Aripi* ne-am orientat după principiile expuse în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, p. XXIX. În ce privește toponimele și antroponimele străine, prezente în manuscrisele *Infernului* atît în forma corectă, cît și în variante grafice corupte, am optat pentru restabilirea formei existente în originalul dantesc, folosind pentru aceasta volumul Dante Alighieri, *La Divina Commedia*. A cura di Natalino Sapegno, *I. Inferno*, Firenze, 1956. Completarea literelor omise a fost făcută în mod tacit, în timp ce corectarea greșelilor (de exemplu *Caccianemic*, în loc de *Ciaccanemic*; *Carnarul*, în loc de *Cornarul* ș.a.) sau înlocuirea unor rostiri cu forma originală (*Sciancato*, în loc de *Șancato*; *Tarquin*, în loc de *Tarchin* ș.a.) a fost menționată în aparatul critic.

Cuvintele străine, preluate din latină *(ab antiquo)*, din italiană *(si)* dintr-o limbă încă neidentificată sigur de comentatorii *Divinei Comedii* *(Papè Satàn, papè Satan aleppè)* sau rezultînd, după unele opinii, din modificarea unei sintagme ebraice *(Rafél mai améch izábi zálme)* au fost tipărite cu litere cursive.

Punctuația textului de bază și a celuia editat în addenda a fost restabilită după normele actuale, același principiu fiind aplicat și în ortografierea cuvintelor scrise în izvoare cu apostrof sau cu cratimă.

Prescurtările uzuale, foarte rare de altfel, au fost întregite în mod tacit *(dta=dumneata)*. Cuvintele din variantele manuscrise ale *Infernului*, reduse de George Coșbuc, pentru economie de spațiu, doar la litera inițială, au fost însă completate prin culegerea porțiunii absente între paranteze unghiulare, întrucît puteau primi, în funcție de context, mai multe interpretări (de exemplu, *m.* = *m*⟨*ai*⟩ sau *m*⟨*ult*⟩).

Aceleași semne grafice (⟨ ⟩) marchează de asemenea începutul, respectiv sfîrșitul lacunelor sau al omisiunilor mai mici de un cînt, ele înca-

drind deci și pasajele reconstituite, în textul de bază sau în addenda, prin apelul la variantele cele mai apropiate din punct de vedere textologic.

Porțiunile deteriorate sau pierdute, precum și acelea pe care scrisul este ilizibil (din cauza ștergerii cernelii sau a creionului sau datorită anulării textului) au fost încadrate între paranteze drepte ([ ]).

Greșelile de (tran)scriere sau de tipar au fost corectate tacit ori de cîte ori nu antrenează o altă interpretare lingvistică a textului. În acest din urmă caz, forma greșită este însoțită în aparat de aceea emendată.

Cînturile au fost numerotate de noi, conform tradiției edițiilor *Divinei Comedii*, cu cifre romane (în manuscrisul de bază George Coșbuc a marcat începutul cînturilor printr-o simplă cifră arabă), iar versurile fiecărui cînt cu cifre arabe, culese în marginea stîngă a paginilor, la începutul fiecărei terține.

Aparatul critic al ediției de față, tipărit, pentru o mai rapidă informare a cititorilor, în subsolul fiecărei pagini, cuprinde, după cum s-a putut observa din unele notații anterioare, diverse date asupra textului de bază, respectiv asupra aceluia reconstituit în addenda. Sînt consemnate greșelile de (tran)scriere sau de tipărire; lacunele sau omisiunile, cu specificarea sursei utilizate pentru întregire, respectiv cu reproducerea pasajului corespunzător din textul dantesc și (dacă există) din alte variante ale traducerii datorate lui George Coșbuc; modificările variantei editate în pagină (forma inițială sau ulterioară, porțiunile de text anulate sau repetate etc.) (În redactarea ultimelor informații menționate am utilizat, pentru economisirea spațiului tipografic, prepozițiile latinești *ante* „înainte", *post* „după", și abrevierile *ad.* = adaugă și *om.* = omite. Cuvintele *anulat* și *anulate*, folosite în același scop al concentrării textului din aparatul critic marchează termenul, respectiv pasajul la care a renunțat George Coșbuc în acțiunea de perfectare a traducerii.)

Acestor date li se alătură însă, ca o componentă esențială a aparatului critic, diversele variante ale textului editat în pagină. Acestea sînt selectate din majoritatea izvoarelor enumerate la p. XLIX–LI, potrivit principiilor de bază ale unui aparat critic negativ. Variantele notate de George Coșbuc pe marginile sau pe contrapagina filelor ms. rom. 2930, pe paginile tipărite extrase din revistele „Semănătorul" și „Convorbiri literare", pe filele neautografe păstrate în mapa VI din *Arhiva Coșbuc* sau pe paginile de corectură primite pentru ediția proiectată să apară în 1902 sînt reproduse însă integral datorită faptului că nu constituie un text finit, posibil de comparat cu versiunile tip editate.

În cadrul aparatului critic, variantele, ca de altfel și notațiile referi-ɔare la diverse aspecte ale textului editat, sînt totdeauna precedate de o ·fră arabă culeasă aldin care trimite la versul corespunzător din pagină. înd o variantă are în vedere o porțiune de text mai mică decît un vers, a urmează pasajului corespunzător din versiunea tipărită în pagină, cele ouă fragmente puse în paralel fiind despărțite grafic prin]. Variantele ɔrespunzătoare unor porțiuni de vers succesive sînt despărțite prin /, ir variantele multiple pentru același fragment din textul de bază prin irgulă. Semnul // marchează trecerea la variantele corespunzătoare pentru lt vers.

Variantele astfel selectate și ordonate sînt urmate, firesc, de sigla ırsei din care au fost extrase. Aceste sigle sînt, în ordine alfabetică, rmătoarele:

= modificări autografe scrise pe marginea dreaptă a filelor ms. rom. 2930.
= modificări autografe scrise pe contrapagina filelor ms. rom. 2930.
= modificări autografe scrise pe marginea stîngă a filelor ms. rom. 2930.
= „Transilvania", Sibiu, LII, 1921, nr. 9, p. 699–702.
= „Neamul românesc", XIII, 1918, nr. 355, p. 2.
$_1 - F_6$ = primele 6 coloane ale filelor cu traduceri multiple pentru episodul *Francesca da Rimini* (mapele VI și VII din *Arhiva Coșbuc*).[22]
= *Călindarul „Unirei" pe anul visect 1912*, Blaj, XII, p. 127–131.
= „Unirea", Blaj, XXII, 1912, nr. 2, p. 22; nr. 70, p. 3–4; XXIII, 1913, nr. 2, p. 9–10; nr. 43, p. 7–8.
= „Viața literară", I, 1906, nr. 15, p. 1–2; nr. 16, p. 5; nr. 17, p. 2.
= „Flacăra", București, I, 1911–1912, nr. 21, p. 161–162.
= „Românul", Arad, I, 1911, nr. 101, p. 1–2.
= șpalturi și pagini de corectură pentru cînturile I–IV, XV, XVII și XIX (mapele VI și VII din *Arhiva Coșbuc*).
f = modificări autografe scrise pe filele păstrate în *L* sau pe marginea unor pagini tipărite extrase din „Semănătorul", I, 1901–1902, nr. 5, p. 65–67; nr. 25, p. 387–392, și din „Convorbiri literare", XXXV, 1901, nr. 12, p. 1057–1074 (mapa VI din *Arhiva Coșbuc*).
f' = modificări autografe scrise pe marginea unor file din *P*.
= „Căminul nostru", I, 1911, nr. 38, p. 393–396.
= ms. rom. 3223. Pentru paginile care conțin modificări ale textului copiat inițial, O_1 = prima formă a ms. rom. 3223, iar O_2 ultima formă a aceluiași manuscris.

---

[22] Nu am luat în considerare ultimele șase coloane ale traducerii mul-ple pentru episodul citat, datorită numeroaselor goluri pe care le conțin ɔestea.

P = copie fragmentară neautografă (mapa VI din *Arhiva Coşbuc*).

P' = foaie răzleaţă, conţinind inceputul unei copii autografe a cintului XVIII (mapa VII din *Arhiva Coşbuc*).

R = „Mişcarea literară", II, 1925, nr. 10, p. II.

S = „Drapelul", Lugoj, II, 1902, nr. 94, p. 2–3.

T = „Tribuna poporului", Arad, VI, 1902, nr. 160, p. 4–5.

U = I. Manliu, *I. Antologie română, B. Poezia*, Bucureşti, 1891, p. 295–298.

V = „Scena", II, 1918, nr. 129, p. 4.

X = 2 file răzleţe din prima traducere a *Infernului* (mapa VI din *Arhiva Coşbuc*), conţinînd textul corespunzător lacunelor ms. rom. 3223 (cîntul IV, v. 1–21 şi 142–151).

Z_1 – Z_4 = file cu traduceri multiple pentru versurile 52–142 din cîntul al II-lea (mapa VI din *Arhiva Coşbuc*).

G. C.

INFERNUL

CÎNTUL I

Pe cînd e omu-n miezu' vieții lui,
m-aflam într-o pădure-ntunecată,
căci dreapta mea cărare mi-o pierdui.

Amar mi-e să vorbesc cît de-nfundată
⟨pădure-a fost, încît, de-a ei cumplire⟩,
gîndind la ea, mi-e mintea-ncrîncenată!

Un strop mai mult de-amar și m-ar răpune!
Dar, pînă să v-arăt a mea scăpare,
eu de-alte stări văzute-n ea voi spune.

---

3 pierdui] perdui *D* // **4** Amar de spus ce stearp[ă] și-nfundată *A* // **5** *Versul, absent în manuscrisul de bază, este reprodus din A.* / *Versul lipsește din D.* / *Pentru versurile* **4**–**6**, *cf. Dante :*

> Ah, quanto a dir qual era è cosa dura
> esta selva selvaggia e aspra e forte,
> che nel pensier rinova la paura! /

În O_2, terțina are următoarea formă :

> Ce codru des era e greu să spui
> și sterp și-ntunecat din cale-afară.
> Mă iau fiori și-acum de groaza lui! //

6 -ncrîncenată] înfiorată *A* // **8**–**9**

> voi spune-ntîi deci de-alte stări pe care
> le-aflai în ea și-apoi de mîntuire. *A* //

Intrai în ea și nu știu felu-n care,
atît de mult eram de somn pătruns,
pe cînd ieșeam din dreapta mea cărare.

Dar, cînd sub o colină fui ajuns,
sub care se-nfunda și-această vale,
de-a cărei groază mă simții străpuns,

privind, văzut-am creștetele sale
scăldate-n focu-acelei dragi planete
ce mînă sigur pe-orișicare⟨-n⟩ cale

și-atunci scăzu și spaima care-mi stete
o baltă-n suflet, cît putu să-ncapă
prin noapte⟨a⟩ care-atîtea spaime-mi dete.

Și, ca și-acela ce din valuri scapă
⟨și, stînd pe mal, se-ntoarce-abia suflînd,
uimit privind în larg zbătuta apă⟩,

---

10 felu-n] fel în *D* // **15** mă simții] atît fui de *A* // **18** sigur] pe-om *A* // **18—19** *Textul cuprins între* orișicare *și* -mi stete *a fost omis prin burdon în D.* // **23** *Versul este reprodus din A, în manuscrisul de bază fiind scris doar* și-abia răsuflă, *text publicat ca atare în D.* // **24** *Versul, absent din manuscrisul de bază, este reprodus din L.* / *Pentru versurile* **22—25**, *cf. Dante:*

> E come quei che con lena affannata
> uscito fuor del pelago alla riva
> si volge all'acqua, perigliosa e guata. /

În O, terțina are următoarea formă:

> Și, ca și-acel ce-abia din valuri scapă
> și-abia suflînd de spaimă stă pe-o stîncă,
> uimit privind în larg zbătuta apă. //

25 așa și sufletu-mi, și-acum, fugînd,
s-a-ntors spre-acel ponor, ⟨.............⟩,
ce n-a lăsat om viu prin el nicicînd.

28 Și-astfel, truditul trup mai întrămîndu-l,
plecai din nou pe coasta neumblată,
dar ferm picior tot cel de jos avîndu-l.

31 Și-abia-ncepui să urc pe ea și, iată,
săltînd o sprintenă panteră-n drum
și-avînd o blană mîndru-mpestrițată,

34 nu vrea să-mi lase cale nicidecum
și-astfel de mult mă-mpiedeca-n suire,
că stetei să mă-ntorc acum-acum.

37 Era-ntr-a zilei cea dintîi ivire,
iar soarele ieșea cu-aceleași stele
ce-au fost cu el, cînd vecinica iubire

40 a pus mișcarea primă-n el și-n ele;
și-astfel făceau să sper de multe ori
la blana fiarei cu pestriță piele

---

26 *În manuscrisul de bază a fost scris doar* s-a-ntors spre-acel ponor, *text tipărit ca atare în D.* / *Cf. Dante :* si volse a retro a rimirar lo passo. / *În O, versul are următoarea formă :* mă-ntoarsei să privesc pustia vale. // **28** truditul trup mai] trud⟨itul⟩ tr⟨up⟩ puțin *A* // **34** nu vrea din ochi să-mi plece nici⟨decum⟩ *A* // **35** și-astfel] atît și-astfel *A* // **40** primă-n el] cea dintîi și⟨-n⟩ el *A* //

43 și dulcele-anotimp și-ai zilei zori;
nu îns-atît ca frică să nu-mi fie
de-un leu care-apărînd, îmi da fiori.

46 Părea că el asupra-mi vrea să vie
cu botu-n vînt, și-n foamea lui cea mare
părea și zării-o spaimă ca și mie.

49 Și iată și-o lupoaic-apoi, ce pare,
cu mii de pofte-n slabu-i trup răpus,
căci multei lumi îi face zile-amare,

52 prin multa piedecă ce-n drum mi-a pus
cu groaza ce-o stîrnea a ei vedere,
perdui speranța de-a mai merge-n sus.

55 Și, ca și-acel ce vesel strînge-avere,
cînd vine-un timp care și-a pierde-l face,
e-n toate trist și-și plînge-a lui durere,

58 așa-mi făcu și bestia făr' de pace,
ce-ncet-încet venindu-mi, mă-mpingea
acolo unde-orice lumină tace.

---

46 Părea că el asupra-mi] Credeam c-ar *A* // **47** cea mare] turbată *A* // **49** Și-apoi și-o lupă ce părea-ncercată *A* / ce] că *D* // **50** *Inițial:* de mii de pofte... / Cu mii de pofte] cu tot ce-i pofta *A* // **51** multei lumi] multor inși *A* / Și multă lume-o face-a fi-ntristată *B* // **54** mai *este adăugat marginal dreapta pentru a completa o omisiune de transcriere.* / mai *om.* *D* / pierdui] mi-a stins *A* // **56** pierde] perde *D* // **57** și-și plînge-a lui] și-i plin de-a sa. *A* // **59** ce-ncet venind m-a-mpins pîn-am căzut *A* // **60** acolo] în locul *A* / acolo unde-orice] în valea unde-orice *B* / orice] orișice *D* //

Pe cînd mă ruinam în noaptea grea,
deodată-mi apăruse unul, care,
de lung ce-a fost tăcut, ca mut părea.

Văzîndu-l deci aci-n pustiul mare:
„— Oricine-ai fi, ori umbr-adevărată,
ori om, am zis, te rog, ai îndurare!“

„— Nu-s om, a zis, ci-atare fui odată.
Strămoși, răspunse el, lombarzi avui;
din Mantua și mam-avui și tată.

Deși tîrziu, subt Iuliu mă născui,
și Roma subt August, pe cînd domnise
minţiţii zei ce mint, eu o văzui.

Poet fiind, cîntai pe-a lui Anhise
cucernic fiu, care cu-ai Troiei fii,
cînd Ileon fu ars, la noi venise.

---

62 văzui de-odată-n drum pe unul care *B* / unul] acela *A* // **63** *ante* de ***ad.*** părea *B* / glas *A* // **66** ori om, am zis] oricine-am zis *A* // **67** *ante* nu-s om ***ad.*** iar el *A* // **70** Născut tîrziu sub Iuliu, eu văzui *A* // **71** sub A⟨ugust⟩ R⟨oma⟩ cînd domneau cu zei *A* / și Roma subt August] sub August împăratul *B* // **72** minţiţii] minţise *D* / minţiţii zei care minţeau și fui poet *A* / Cu zei minţiţi ce mint eu o văzui *B* // **73** Poet fiind, cîntai pe nepătatul *B* // **74** cu-ai Troiei] și-ai Troiei *B* // **75** cînd] pribegi de cînd B_1 / Ileon] regatul B_2 //

76 Dar tu-ntr-acest amar de ce revii?
De ce nu sui pe dealul desfătării,
că-i scop și caŭz-oricărei bucurii?"

79 „— Virgil ești tu? Fîntîna ești, al cării
torent, îi zisei cu rușine-acum,
bogat pornit-a fluviul cuvîntării?

82 Tu, marea faclă-n veci pe-al artei drum!
Deci fie-mi de-ajutor iubirea vie
și studiul lung în dulcele-ți volum.

85 Părinte-mi ești, maestru-mi ești tu mie,
tu singur ești acel ce-a dat o viață
frumosului meu stil ce-mi e mîndrie.

88 Vezi, fiara m-a întors și-mi șade-n față.
Ajută-mă-nțeleptule vestit,
căci inima de spaimă-n mine-nghează!"

91 „— Pe-alt drum ți se cădea să fi pornit",
mi-a zis, văzînd ce plînset mă doboară,
„de vreai să scapi de locul est cumplit,

94 căci bestia care-asupra ta scoboară
nu lasă-n drum pe nime făr' de-osîndă,
ci-i stă de cap astfel pînă-l omoară.

---

81 cuvîntării] cîntării *D* // **85** maestru] măestru *D* // **86** ce-a dat] ce detești *A* // **88** m-a întors] ce m-a-ntors *D* // **93** vreai] vrei *D* // **94** care] ce *D* //

97 E rea din fire și mereu la pîndă
și-n veci fără de saț cumplita-i vrere,
căci, după ce-a mîncat, e mai flămîndă.

100 Sînt multe fiare cari și-o fac muiere
și și mai multe-or fi pîn-o să vie
să-i dea copoiul moarte-ntru durere.

103 El nu averi căta-va, nu moșie,
ci mintea și virtuțile și mila
și țara sa-ntre Feltre o să-i fie.

106 Prin el vom mîntui de-amar umila
Italie, de-al cărei drag, tu, Nise,
murişi, și Turn și-Evrial și Camilla.

109 Gonindu-ne-o de prin cetăți închise,
din loc în loc, va-mpinge-o-n iad de veci,
de unde-ntîi invidia ne-o trimise.

112 Spre-a ta scăpare, cred și judec deci
să-ți fiu conducător și te voi scoate
de-aici, făcînd prin loc etern să treci,

115 s-auzi cum urlă desperate gloate,
să vezi și-antice duhuri osîndite,
ce-a doua moarte-a lor și-o strigă toate.

---

99 căci, după] și-i după A_1 / e mai] și mai A_2 // **104** mintea] minte *D* // **107** Nise] Nisă *D* // **109** inchise] închisă *D* // **110** iad] infern *A* // **112** judec] discern *A* // **114** etern *A* // **116** antice *A* //

118 Și-apoi să vezi și duhuri mulțămite
în foc, căci ⟨.......................⟩,
oricînd va fi, la neamuri fericite,

121 la cari de-ai vrea și tu a te urca,
mai bun ca mine-un suflet e ce vine
și lui am să te las cînd voi pleca.

124 Acel stăpîn ce-acel imperiu-l ține,
fiindcă fui rebel la sfînta-i lege,
nu vrea să-i intri-n țara sa prin mine.

127 Tutindeni este domn, ci-aici e rege,
aici cetatea sa și tronu-l are;
ferice-acei pe care-aci-i alege!"

130 Iar eu: „— Oh, fă, pe Dumnezeul care
tu nu-l știuși, poete,-n lume sus,
să fug și de-acest rău și-alt rău mai mare!

133 Și du-mă ca să văd, unde mi-ai spus,
și poarta lui Sîn' Pietru, ca și plînsul
celor ce zici că-n veci e neam răpus."

136 Porni atunci, și-urmînd, eu după dînsul.

---

118 Și *om. D* / mulțămite] mulțumite *D* // **119** *În manuscrisul de bază versul este incomplet; cf. Dante:* nel foco, perchó speran di venire. / *În* O_2, *versul are următoarea formă:* arzînd în foc, căci sînt în așteptare. // **120** *Inițial, în loc de* fi *fusese scris* veni. / fericite] ferice *A* // **122** ca mine-un suflet e ce vine] sînt eu ⟨...⟩ vine *A* // **127** Tutindeni este domn] Domnește-n orice pa⟨rte⟩ *A* // **129** fericiți acei pe care aici îi alege *D* // **135** acelora ce-i faci un neam răpus. *A*

CÎNTUL II

Era-n amurg şi-ntunecata zare
scăpa de truda sa pe tot ce-i viu
pe-acest pămînt; eu singur fost-am care

făceam gătire ca-ntrarmat să fiu
şi grelei căi şi milei petrecute,
pe care-acum din minte le descriu.

Înaltul geniu, muze,-aci-mi ajute
şi-a ta nobleţe-aci să ţi s-arete,
tu, minte-a mea, ce-ai scris cele văzute!

Şi-am zis: „— Tu, cel ⟨ce⟩ mă conduci, poete,
să-mi vezi puterea de e-n stare-ori nu-i
să intre-n căi atîta de secrete.

1—5 Al serii-apus cu-amurgul său acuma
scăpa pe tot ce este viu în fire
de truda sa de peste zi şi numa

eu singur unul mă găteam să fiu
cu greul căii şi cu-amara jale. *B* //

6 acum din] exact din *A* // **7** Înaltul geniu] Tu, muza *B* // **8** şi-aici s-arăţi nobleţa firii tale *B* // **9** minte-a mea, ce] minte care *A* // **12** atîta de secrete] etern nemîngîiete *A* //

13 ⟨De fiul lui Anhise tu-n cîntare
mi-ai spus că scobori la morți odată,
în trupul său ce-avea încă suflare.⟩

16 Dar, dacă-i fu propice-al lumii tată
și-l ai și-efectul nalt din el a minte
și ce și cum avea să ias-odată,

19 nu e nedemn să creadă cel cuminte
c-a fost ales, din cerul cel mai sus,
imperiului și Romei ca părinte;

22 iar ea și el, și-i drept să fie spus,
ursite-au fost cetății sfinte-a tale,
urmașule-a lui Petru-ntîiul pus.

25 În mult de tine-a sa cîntată cale
el lucruri auzi ce-au fost temei
și-nvingerii și mantiei papale.

13—15 *Terțina, incompletă în manuscrisul de bază* (Părintele lui Silviu-a mers, cum spui / la cei nemuritori ⟨... / ...⟩), *este reprodusă din L.* / *Cf. Dante :*

> Tu dici che di Silvio il parente,
> corruttibile ancora, ad immortale
> secolo andò, e fu sensibilmente. /

În O_2, terțina are următoarea formă :

> Căci, dacă de-a lui Silviu tată spui
> că scobori la morți odată,
> în trupul său ⟨..................⟩ //

16 Dar, dacă-i fu propice-al lumii] De-i fu prielnic îns-al l⟨umii⟩ *A* // **23** cetății sfinte-a] ca loc tronării *A* // **24** urmașule-a lui] tu, cel ce-urmezi lui *A* // **25**. Iar el apoi, în *A* / În mult cîntata lui de tine cale *B* //

Apoi, cătînd dovezi credinții-acei
din care-al mîntuirii drum purcede,
s-a dus și-alesul vas în cer la ei.

Dar eu? Eu cum să merg? Cine-mi concede?
Nici Paul, nici Enea nu-s; pe mine
nici eu, că-s demn, nici nimeni nu mă crede.

De-aceea, dac-aş merge-acum cu tine,
mă tem c-aş fi nebun, un drum pierdut.
Eu zic, iar tu pricepi şi ştii mai bine."

Şi ca și-acel ce nu mai vrea ce-a vrut,
schimbînd prin noul gînd pe cele-avute,
aşa că lasă totul ce-a-nceput,

aşa și eu sub poala coastei mute,
gîndind, îmi mistuii întreaga vrere
ce-ntîi, spre-a-ncepe,-atît mi-a fost de iute.

„— De-ți prind din vorbe bine-a ta durere,
răspunse umbra cea mărinimoasă,
ți-e sufletul cuprins de-acea scădere

35 nebun *A* // 45 Cuprins ți-e strimtul suflet de scăderea *A* //

46 ce-abate-ades de ţinta sa frumoasă
pe om, astfel ⟨...⟩ ca năzărirea
nălucii lui pe-o bestie fricoasă.

49 Să-ţi spui, spre-a stinge-n tine deci orbirea,
de ce-am venit şi ce-auzii atunci
cînd milă-avui de-ntîi că-ţi ştiu perirea.

52 Eu stam la cei ce sufăr făr' de munci
şi-o doamnă mă chemă, frumoas-atare,
încît cerui chiar eu să-mi dea porunci.

55 Cu ochi lucind ca steaua şi mai tare,
şi blînd şi dulce-al gingaşei copile
angelic glas fu-n propria-i cuvîntare:

---

47 *Versul este incomplet în manuscrisul de bază.* / *Pentru versurile* **46—48**, *cf. Dante :*

> La qual molte fiate l'omo ingombra
> si che d'onrata impresa lo rivolve,
> come falso veder bestia quand'ombra. /

În O, terţina are următoarea formă :

> Acesta face pe om de nu se-ncrede
> şi vede spaime-n drum, nălucitoare,
> precum se sperie-un cal cînd umbre vede. //

48 *Scris iniţial :* năluca ca, *modificat apoi în :* nălucii lui. // **49** deci orbirea] şovăirea *A* // **52** Eu stam la] Eram cu *Z* / cei ce sufăr făr' de munci *om.* Z_3 / sufăr făr' de munci] au făr' de chin durere Z_2, nu m⟨ai⟩ pot să spere Z_4 // **53** *Versul lipseşte din* Z_2 *şi* Z_3. / Ferice-o doamnă m-a chemat, senină Z_4 / frumoas-] frumoasă Z_1 // **54** încît eu (atît, că Z_4) însumi o rugai a-mi cere Z_2, Z_4 / încît cerui chiar eu] că însumi o rugai Z_1 // **54—55** *Versurile lipsesc din* Z_3. // **55—57**

> Ca steaua-n cer lucea privirea-i plină
> de milă şi-a-nceput duios şi-ncet
> cu-angelica sa voce-atît de lină: Z_4 //

55—63 *Versurile lipsesc din* Z_2. // **56** şi-ncet ⟨...⟩ Z_3 // **57—70** *Versurile lipsesc din* Z_3. //

58 « Poete mantovan, a zis, gentile,
al cărui nume-n via lume-i viu
şi viu va fi-ntru toate-ale ei zile,

61 pe-al meu, dar nu şi-al sorţii-amic, îl ştiu
atît de-oprit pe coasta cea pustie,
că-ntors de groază oarbecă-n pustiu.

64 ‹Şi-atît de rătăcit mă tem că este,
încît să fiu tîrziu la el venită,
prin cîte-mi dară-n cer de dînsul veste.

67 Deci mergi şi fă cu vorba ta ornată,
cu tot ce crezi că poate să-l ridice,
ajută-mi-l, să fiu iar alinată!

---

58 « O, suflet mantovan, gentil poet Z_4 // **59–64** *Versurile lipsesc din* Z_4. // **60** viu va] vie-o Z_1 // **61** pe *om.* Z_1 // **62** pe coasta cea pustie] spre-ale colinei creste Z_1 // **64–142** *Versurile, absente din manuscrisul de bază, restul filei 7, fila 8 şi începutul filei 9 fiind lăsate goale, sînt reproduse din Z şi, cînd şi acesta este lacunar, din O.*// **64–65**

Şi temu-mă c-atît de-adînc el este,
încît să-i vin tîrziu cu ajutorul Z_1 //

64–66 *Versurile sînt reproduse din* Z_2. // **65** încît tîrziu să-mi fie-orice-ajutor Z_4 // **66** *Versul lipseşte din* Z_1. // **66–69** *Versurile lipsesc din* Z_4. // **67–69** *Versurile sînt reproduse din* Z_1. / *Terţina lipseşte din* Z_2. //

Iar eu, ce te trimit, sînt Beatrice.
Iubirea m-a-ndemnat a te ruga
și vin de unde stau, din cer ferice.

Și-apoi, cu domnu-n față cînd voi sta,
cu tine-am să mă laud totdeauna.»
Și-apoi tăcu. Iar eu am zis așa:

«Virtute, tu, ce singură tu una
ridici pe om să fie mai presusul
acelui cerc m⟨ai⟩ strimt ce-l face luna,

---

70 Beatrice-s eu, acea ce te trimite.// **70–84** *Versurile sînt reproduse din* Z_4. // **70–73**

> Eu, care te trimit, sînt Beatrice
> și vin de unde-aș vrea să fiu mereu.
> Amoru-mi cere-aceste-a ți le zice. Z_1 //

71 *Versul lipsește din* Z_2. / a te ruga] să cer ce-ți spui Z_3 // **72** și-amoru-mi cere-aceste rugi smerite Z_2 / stau, din cer ferice] ard a merge iară Z_3 // **73–75**

> Și-n față cînd voi sta cu domnul meu,
> cu tine eu o să mă laud tare.»
> Tăcînd apoi. Și-apoi vorbit-am eu: Z_1 /

> Și, cînd voi fi la domnu-n fața lui,
> și-ades o să mă laud lui cu tine."
> Tăcu apoi. Iar eu așa-ncepui: Z_3 //

73–76 *Versurile lipsesc din* Z_2. // **76–78** *Versurile lipsesc din* Z_3. /

> «O, doamnă a virtuții, tu, prin care
> întrece-amarul neam tot cercu-acel
> ce-n ceruri roata cea mai strimt-o are Z_1 //

77–80

> Umanul neam se nalță mult m⟨ai⟩ sus
> ce-i cer cu ⟨......................⟩

79 cu drag te-ascult, încît mie, supusul,
tîrziu mi s-ar părea-mplinit, chiar dacă
ar fi-mplinit; şi-ajunge cît mi-ai spus.

82 Dar nu te temi că po⟨a⟩t' vrun rău să-ţi facă
acest al lumii centru-n care vii
din largul cer ce-i singur loc să-ţi placă? »

85 « Acum, fiindcă totul vrea⟨i⟩ să ştii,
să-ţi spun de ce », aşa-ncepu să zică,
« n-am team-a-ntra şi-ntr-aste lumi impii.

---

ce-mi ceri mi-e drag, încît eu, cel supus,
tîrziu ţi-aş fi-mplinit ce-mi ceri, chiar dacă Z_2 //

79–81 atît de drag mi-e ordinul, că el,
chiar şi-mplinit ⟨................⟩,
deci nu-i nevoie să-mi explici astfel. Z_1 /

de-ar fi chiar şi-mplinit ce-mi ceri, mi-ar fi
tîrziu, atît de mult îl ţin în seamă,
deci nu mai e nevoie a-mi vorbi. Z_3 //

81–93 *Versurile lipsesc din* Z_2. // **82–84**

Dar spune-mi tu, de ce nu-ţi este teamă
ca-n strîmtul centru-aici să ⟨........⟩
din largul lor din cer ce te recheamă? » Z_3 //

82–87 *Versurile lipsesc din* Z_1. // **85–87** *Versurile sînt reproduse din* Z_3. /

« Să-ţi spui, căci văd că totul vreai să ştii,
de ce n-am teamă », aşa-ncepu să zică,
« să ⟨.........................⟩ Z_4 //

88 Purtăm de-acele lucruri num⟨ai⟩ frică,
cari pot, stricînd, vrun rău să făptuiască,
dar nu și de-altele, căci nu ne strică.

91 Creată-s eu din grația cerească
să nu m-ating-a voastră suferință,
nici focu-acest de-aici să nu m-oprească.

94 Și-n cer se plînge-o nobilă ființă
de-acel perdut la care te-am trimis
și-ar vrea să-ntoarcă-n bine-a lui sentință.»

97 Cu ruga spre Lucia merse deci
și-a zis: «De-al tău fidel să-ți fie milă
și-așa te rog, să nu-l lași mort de veci.»

88—96 *Versurile sînt reproduse din* Z_4. // **88—104** *Versurile lipsesc din* Z_3.//
88—96

Se cade să te temi numai de-acele
ce pot să-ți fac-un rău oriunde-apar,
dar de-alte nu, căci nu-s izvor de rele.

Iar eu făcută-s prin divinul har
ca focu-acestui iad să nu m-abată
și nici să nu m-ating-al vostru-amar.

Gentil-o doamnă-n cer e-ndurerată
de-acel zăgaz la care-ți cer să pleci.
Ea frînge-n cer cumplita judecată.» Z_1 //

94—96

Se plînge-n cer gentilă o ființă
de-acel zăgaz la care te trimit
și rupă-n ceruri aspra lui sentință.» Z_2 //

97 Luciei deci, rugîndu-se, i-a zis Z_4 // **97—99** *Versurile sînt reproduse din* Z_1. /

Rugînd deci pe Lucia, i-a vorbit:
«Nevoie are-o inimă fidelă
de tine acum, deci nu-l lăsa perit!» Z_2 //

98 *Versul lipsește din* Z_4. // **99** și-ndură-te de el, că e ucis!» Z_4 //

100 Iar ea, dușmană-n lume-a orice silă,
venind spre locul unde stam, îmi zice:
(Eu stam atunci cu antica Rahilă.)

103 « Beatrice, o, culme-a laudei divine,
n-ajuți pe-acel care, de dragul tău,
ieși din rîndul celor morți prin tine?

106 N-auzi durerea plînsetului său?
Nu-l vezi zbătut în gheara morții mute
la rîul cel ce-ntrece-al mării rău?

100—101 Iar ea, dușman-a orișicare silă,
plecînd ⟨......................⟩ mine Z_1 //

100—102 *Terțina, lacunară în Z, este reprodusă din O. / Versurile lipsesc din* Z_4. /

Dușman-a orice soart-ar fi crudelă,
veni Lucia-n ⟨..................⟩
(și stam pe-atunci cu antica Rahelă.) Z_2 //

102 *Versul lipsește din* Z_1. // **103** *Versul lipsește din* Z_2. // **103—105** *Versurile sînt reproduse din* Z_1. /

« N-ajuți, Beatrice-o, laudă veghcată
a celui sfînt, cui vru de dragul tău
prin tine-a fi mai sus de ⟨...⟩ ceată? Z_4 //

104—105 n-ajuți pe cel ce de-al tău drag fu-n stare
să iasă din vulgarul stol prin tine? Z_2 //

105 ieși prin tineți din vulgarul rînd? Z_3 // **106—107**

N-auzi, a zis, amarul plîns al său?
Nu vezi și tu cum moartea-l amenință Z_1 /

N-auzi și tu durerea lui cea mare?
Nu vezi tu moartea-n luptă contra lui Z_2 //

106—108 *Versurile lipsesc din* Z_3. // **106—114** *Versurile sînt reproduse din* Z_4. // **108** -ntrece-al mării rău?] -i ne-ntrecut de mare? Z_2 //

109 N-a fost nicicînd vrun om așa de iute,
vînînd foloase sau fugînd de-ocară,
ca mine-acum la vorbele-i durute.

112 Venind din naltu-mi scaun așadară,
mă-ncred în vrednicu-ți cuvînt ce fu
o glorie-a ta și-a cîți îl ascultară. »

115 Cu ochi lucind de plîns se-ntoarse-acu,
sfîrșind așa cuvîntul rugii sale,
iar asta și mai grabnic mă făcu.

109—111 N-a fost pe lume grabnic-o ființă,
cătînd vrun bine sau de-un rău fugind,
cum fost-am eu cînd spuse-a ei dorință. Z_1 /

Nicicînd m⟨ai⟩ grabnic om eu nu văzui,
fugind de daune, ori cătînd vrun bine,
cum dup-a ei atari cuvinte fui. Z_2 /

N-a fost nicicînd mai iute vro ființă,
fugind de daune, ori vînînd vrun bine,
ca mine-acum, știind a ei dorință. Z_3 //

112—113 Din tronul meu ferice deci venind,
mă-ncred acestei vorbe ce ⟨......⟩ Z_1 //

112—114 Venii din tronu-mi deci, din roți divine,
cătînd onestul tău cuvînt ce fu
onoare-a ta și-a toți cari știu de tine. » Z_2 //

112—120 *Versurile lipsesc din* Z_3. // **115—116**

S-a-ntors apoi, cînd ⟨..............⟩
cu plini ⟨.........................⟩ Z_1 //

115—117 *Versurile lipsesc din* Z_4. // **115—120** *Versurile sînt reproduse din* Z_2. // **117** *Versul lipsește din* Z_1. //

118 Precum voi, venii la tine-n vale,
scăpîndu-te de fiara ce-nchidea
spre mîndrul munte-a ta puţină cale.

121 De ce-ntîrzii acum? Ce preget ai?
De ce hrăneşti tu gînduri obidite?
Trîndav şi-aşa lenos de ce mai stai,

124 cînd trei femei atît de fericite
în cer te au astfel în paza lor
şi-atîta bine vorba mea-ţi promite?"

---

118 ⟨..........⟩ ce pe plai Z_1 / voi] ceru Z_4 // **119** *Versul lipseşte din* Z_1 *şi* Z_4. // **120** spre] pe Z_4 / mîndrul] mîndru Z_1 / ta puţină cale] -nchis puţina-ţi ⟨...⟩ Z_1 // **121** Dar ce-i acum? De ce, de ce mai stai? Z_3 // **121–123** *Terţina, lacunară în* Z, *este reprodusă din* O_2. / *Versurile lipsesc din* Z_1 *şi* Z_4. /

Dar ce-i acum? Ce e? De ce mai stai?
De ce hrăneşti ⟨................⟩?
De ce-ndrăzneală şi curaj ⟨...⟩? Z_2 //

122 *Versul lipseşte din* Z_3. // **123** De ce dorinţă şi curaj tu n-ai? Z_3 // **124** femei] aceste Z_1 // **124–125**

Cînd trei femei în ⟨................⟩
îţi sînt în cer atît de voitoare Z_2 /
Cînd trei fiinţe binecuvîntate
⟨..........⟩ în paza lor te au Z_4 //

124–126 *Versurile sînt reproduse din* Z_3. // **126** *Versul lipseşte din* Z_1, Z_2 *şi* Z_4. //

127 Precum vezi flori ce-nchise stau și grele
de-al nopții ger, dar, soare cînd s-arată,
deschid cît pot, stînd drept pe cotorele,

130 așa-mi schimbai virtutea-mi scăpătată
și-atît-ardoare vie-n mine puse
și ca și-un îndrăzneț vorbii de-ndată:

133 „— O, ea, cea nobilă, căci milă-i fuse,
și tu, cel bun, ce-ndată te-ai supus
cuvîntului adevărat ce ți se spuse,

136 atîta dor de-a te urma mi-ai pus
cu-al tău cuvînt în suflet, aprinzîndu-l,
că iar în prima vrere m-ai adus!

139 Deci mergi și-ntr-ambii-unic de-acum e gîndul,
tu, domn și duce și maestrul meu!“
Așa i-am zis, iar, cînd porni, urmîndu-l,

142 pe-un drum cumplit și-adînc pornii și eu.⟩

---

127 Ca floarea ⟨. . .⟩ Z_3. // **127–129**

Cum pleacă-n frigul nopții,-nchis în el,
potiru-i floarea, dar, cînd soare vine,
deschis îl ține drept pe cotorel Z_1 /
Precum de-al nopții ger închisa floare
plecată stă, dar ⟨. . . . .⟩
stînd dreaptă iar, de-ndată ce-are soare Z_2 //

127–142 *Versurile sînt reproduse din* Z_4. // **128** *Versul lipsește din* Z_3. // **129** deschise iar stau drepte pe cotor Z_3 // **130** așa-mi schimbai virtutea-mpuținată Z_3 // **130–142** *Versurile lipsesc din* Z_1 *și* Z_2. // **131** puse] a pus Z_3 // **132** *Versul lipsește din* Z_3. // **133–135**

„— Ah, mila ei, că m-ajuta de sus,
și tu, c-ai ascultat cuvînt, preabune,
cuvîntului cel drept ce ți s-a spus Z_3 //

136 prin vorba ta ⟨. . . . .⟩ Z_3 // **137** *Versul lipsește din* Z_3. // **139–140**

Mergi dar și-o vrere-n noi să fie!“
Așa i-a⟨m⟩ zis ⟨. . . . .⟩ Z_3 //

141–142 *Versurile lipsesc din* Z_3.

CÎNTUL III

1 „Prin mine mergi la cuibul întristării,
prin mine mergi la vecinic plîns fierbinte,
prin mine mergi la neamul dat pierzării.

4 Justiția mișcă pe-al meu părinte,
puterea cea divină m-a durat,
iubirea primă și suprema minte.

7 Cînd eu n-am fost, nimic n-a fost creat,
ci vecinic tot; și-n veci voi fi durată.
Să lase-orice speranță cine-a-ntrat."

10 Așa scria-n coloare-ntunecată
deasupra unei porți. Și-am zis: „— Ce scrie,
maestre,-aici e vorbă-nfricoșată."

---

1 cuibul întristării] **jalnica-ncăpere** *A* // **2** *Finalul versului*, vecinica durere, *a fost înlocuit cu varianta notată în B, pentru a respecta rima.* // 4 Justiția mișcă pe-al meu] Dreptate-a vrut înaltul meu *B* // **5** puterea cea divină] atotputernicia *A* // **7** Pe cînd nu fui, nimic nu fu creat A_1 / Nimic creat nu fu naintea mea A_2 / Nimic nu fu naintea mea creat *B* // **8** ci vecinic tot și-n veci] ci tot etern și-etern *B* // **9** să] deci A_1 / să lase cine A_2 / intratul lase-orice speranță A_3 //

127 Precum vezi flori ce-nchise stau și grele
de-al nopții ger, dar, soare cînd s-arată,
deschid cît pot, stînd drept pe cotorele,

130 așa-mi schimbai virtutea-mi scăpătată
și-atît-ardoare vie-n mine puse
și ca și-un îndrăzneț vorbii de-ndată:

133 „— O, ea, cea nobilă, căci milă-i fuse,
și tu, cel bun, ce-ndată te-ai supus
cuvîntului adevărat ce ți se spuse,

136 atîta dor de-a te urma mi-ai pus
cu-al tău cuvînt în suflet, aprinzîndu-l,
că iar în prima vrere m-ai adus!

139 Deci mergi și-ntr-ambii-unic de-acum e gîndul,
tu, domn și duce și maestrul meu!"
Așa i-am zis, iar, cînd porni, urmîndu-l,

142 pe-un drum cumplit și-adînc pornii și eu.〉

---

127 Ca floarea 〈. . .〉 Z_3. // **127—129**

Cum pleacă-n frigul nopții,-nchis în el,
potiru-i floarea, dar, cînd soare vine,
deschis îl ține drept pe cotorel Z_1 /
Precum de-al nopții ger închisa floare
plecată stă, dar 〈.................〉
stînd dreaptă iar, de-ndată ce-are soare Z_2 //

127—142 *Versurile sînt reproduse din* Z_4. // **128** *Versul lipsește din* Z_3. // **129** deschise iar stau drepte pe cotor Z_3 // **130** așa-mi schimbai virtutea-mpuținată Z_3 // **130—142** *Versurile lipsesc din* Z_1 *și* Z_2. // **131** puse] a pus Z_3 // **132** *Versul lipsește din* Z_3. // **133—135**

„— Ah, mila ei, că m-ajuta de sus,
și tu, c-ai ascultat cuvînt, preabune,
cuvîntului cel drept ce ți s-a spus Z_3 //

136 prin vorba ta 〈..........〉 Z_3 // **137** *Versul lipsește din* Z_3. // **139—140**

Mergi dar și-o vrere-n noi să fie!"
Așa i-a〈m〉 zis 〈.................〉 Z_3 //

141—142 *Versurile lipsesc din* Z_3.

CÎNTUL III

„Prin mine mergi la cuibul întristării,
prin mine mergi la vecinic plîns fierbinte,
prin mine mergi la neamul dat pierzării.

Justiția mișcă pe-al meu părinte,
puterea cea divină m-a durat,
iubirea primă și suprema minte.

Cînd eu n-am fost, nimic n-a fost creat,
ci vecinic tot; și-n veci voi fi durată.
Să lase-orice speranță cine-a-ntrat."

Așa scria-n coloare-ntunecată
deasupra unei porți. Și-am zis: „— Ce scrie,
maestre,-aici e vorbă-nfricoșată."

---

1 cuibul întristării] jalnica-ncăpere *A* // 2 *Finalul versului*, vecinica durere, *a fost înlocuit cu varianta notată în B, pentru a respecta rima.* // **4** Justiția mișcă pe-al meu] Dreptate-a vrut înaltul meu *B* // **5** puterea cea divină] atotputernicia *A* // **7** Pe cînd nu fui, nimic nu fu creat A_1 / Nimic creat nu fu naintea mea A_2 / Nimic nu fu naintea mea creat *B* // **8** ci vecinic tot și-n veci] ci tot etern și-etern *B* // **9** să] deci A_1 / să lase cine A_2 / intratul lase-orice speranță A_3 //

Iar el atunci ca unul care știe:
„— Se cade-aici să stingi orice prepus
și-oricare spaimă moart-aici să fie.

Sosit tu ești în locul unde-am spus
că duhuri ai să vezi, aici aduse
fiindc-al minții bun și l-au răpus."

Și mîna sa-ntr-a mea apoi o puse,
zîmbind voios, iar d-asta mă-ntrămai,
și-n stări secrete-astfel el mă-ntroduse.

Suspine-aici și plîns și groaznic vai
urlau prin aerul lipsit de stele,
așa că la-nceput eu lăcrimai.

Diverse limbi, cumplite vorbe grele,
voci groase-ori iuți de furia durerii,
scrîșniri de dinți, loviri de mîni cu ele

---

15 **și-oricare spaimă moart-aici**] și moart-oricare s⟨paim-⟩a ta *A* // **17** **aici aduse**] nemîngîie[te] *A* // **18** **fiindc-al minții bun**] cari bunul minții lor *A* // **19** **puse**] dete *A* // **21** secrete *A* // **25** **Cumplite-n multe limbi cuvinte** *A* // **26** *Pe contrapagină sînt anulate cuvintele* urlări de. / Voci groase ori tari și pleasc **de mîni** B_1 / durerii] nebună B_2 // **27** **scrîșniri de dinți, loviri de mîni**] scrîșniri și sunete de mîni *A* //

28 ⟨făceau cu toate-un vuiet ⟨î⟩mpreună
ce-n veci să zbate-n nopți fără hotar
ca pulverea-n vîrtejuri de furtună.⟩

31 Iar eu, ce-aveam de spaimă capu-ncins:
„— Ce-i, Doamne, am zis, ce-aud? Ce neam să fie
de-a sa durere-atît de tare-nvins?"

34 „— Aceasta este-acea ticăloșie,
în care plîng nefericiții-acei
ce nici onoare n-au, nici infamie.

37 De-a valma stau cu îngerii mișei
cari nici fideli puterii creatoare,
dar nici rebeli n-au fost, ci-nchiși în ei.

40 Respinși de cer, spre-a nu-l știrbi-n lucoare,
sînt și de iad respinși, căci ar putea
cei răi din iad cu ei să-și fac-onoare."

28–30 *Versurile, absente din manuscrisul de bază, sînt reproduse din* O_2. / *Cf. Dante:*

facevano un tumulto, il qual s'aggira
sempre in quell'aura sanza tempo tinta,
come la rena quando turbo spira. /

In O_1, *terțina are următoarea formă:*

făceau un vuiet surd și făr' de pace
prin trista noapte cea de timp lipsită,
ca-n pulvere-un vîrtej, cînd volburi face. //

29–30 roteau de-a valma-n largul încăperii
ca ⟨..............................⟩ timp. *B* //

41 putea] avea *A* // **42** cei răi prin ei ceva sp⟨l⟩endoare *A* //

43 Şi iarăşi eu: „— Ce cazn-atît de grea
le smulge-urlare atît de desperată?“
Iar el: „— Un scurt răspuns tu vei avea.

46 Nu pot spera să moară niciodată
şi-n josnica-le-orbie atît de seci,
privesc cu pizmă-oricare soarte dată.

49 Nici drept, nici milă pentru ei în veci,
nici unu-n lume nici o faimă n-are.
Prea mult vorbim de ei; tu-i vezi şi treci.“

52 Privind apoi, văzui un steag cu-atare
rotire-n jur, că-n graba-i negrăită
părea-n etern nedemn de-orice-alinare.

55 Şi-atît de-adînc-o gloată-ngrămădită
pe urma lui, că n-am crezut niciodată
că moartea poate-atît de mult să-nghită.

---

47 şi-orbie-atît de josnică-i apasă *B* // **49** Nici dr⟨ept⟩ nu-i pentru ei, nici milă-n veci *A* // **50** ei nici o faimă-n lumea lor nu lasă *B* // **51** Prea mult vorbim de ei] Nu-s demni de-⟨a⟩i încerca *A* // **52–56**

> Privii atunci şi-un steag văzut-am care
> rotind atît de iute se-nvîrtea că pare-n veci
> şi-n urma lui de lung venea un şir încît cu felul *A* //

57 că duce-atît de mulţi cu ea *A* //

58 Și-aici pe mulți îi cunoscui și iată,
privind, văzut-am bine umbra cui
fugi, de laș, de marea slujbă dată.

61 Și-atunci am înțeles și sigur fui
că-s răii-acei pe care-i are-n ură
și cel etern și și dușmanii lui.

64 Acești ce viață nici trăind n-avură
sînt goi de tot, ai lumii ticăloși,
iar vespi și mari tăuni 〈..............〉,

67 le scurg pe-obraji de sînge valuri roși,
pe care-amestecat cu plîns ferbinte,
li-l sug de sub picioare vermi scîrboși.

---

60 de laș] mișelul *A* // **62—63**

> că asta-i secta de mișei
> și ceru-i are și-adversari *A* //

64 Acești ce nici trăind n-avură viață *B* // **64—65**

> Și goi de tot aceștia ce n-avură
> nici vii o viață A_2 //

65 și goi erau A_1 // **66** *Ultima parte a versului este absentă din manuscrisul de bază.* | *Pentru versurile* **64—66**, *cf. Dante :*

> Questi sciaurati, che mai non fur vivi,
> erano ignudi, stimolati molto
> da mosconi e da vespe ch'eran ivi. |

Terțina are în O_2 următoarea formă :

> Acești mișei, de-a pururi în mormînt,
> sînt goi de tot și rane-nțepătoare
> le fac muscoi și viespi ce-n roiuri sînt. //

66—67

> și scurg pe-obraji de-atîta
> de vespi și de tăuni pîraie *A.* //

Văzui apoi, privind și mai-nainte,
pe malul unui mare rîu popor
și-am zis atunci: „— O, fă, te rog, părinte,

să știu de-aceștia cine-s ei? Ce zor
de-a trece-i face-așa de iuți să pară,
cum văd, prin negru-amurg, din graba lor?"

⟨„— Vei ști, a zis, de cei ce s-adunară
la rîul Aheron, cînd cel din urmă pas
opri-ți-l vei pe rîpa lui amară."

Plecîndu-mi ochii, atunci rușine-avui⟩
de teamă să nu-ntreb și neplăcute
⟨și pînă-n rîu tot drumul îl tăcui.⟩

---

71 pe malul unui mare rîu] pe-un mal de rîu, cumplit *A* || **76—78** *Terțina, incompletă în textul de bază:*

> Răspunse el: „— De cei ce s-adunară
> vei ști la Aheron ⟨..............⟩
> vei sta și tu pe marginea-i amară."

este reprodusă din B. | *Cf. Dante:*

> Ed elli a me: „La cose ti fier conte
> quando noi fermerem li nostri passi
> sulla trista riviera d'Acheronte." /

În O_2, *terțina are următoarea echivalență:*

> „— Voi spune, a zis, și doru-ți va fi stîns
> cînd pașii-i vom opri acolo-n vale,
> la Aheron, pe malul plin de plîns." //

77 vei ști cînd *A* || **79** *Versul, incomplet în textul de bază* (... rămas), *a fost reprodus din B.* || **80** de teamă să nu] temîndu-mă că *A* || **81** *În textul de bază fiind tradus doar ultimul cuvînt,* glas, *am reprodus versul din B.* ||

82 Și-atunci spre noi, în luntrea lui cea iute,
văzui venind cărunt un corăbier,
strigînd: „— Vai vouă, suflete pierdute

85 și-n veci de-acum lipsiților de cer,
eu vin ca să vă trec de ceea parte
în noaptea cea de veci și-n foc și-n ger.

88 Dar tu, cel viu, ce vrei? Tu te desparte
de-aceşti ce-s morți!" Și-apoi de-a doua oară
mi-a zis, văzînd că stau și mai departe:

91 „— Printr-alte porți, pe-alt drum tu te scoboară
la alt liman! Nu poți pe-aici intra,
căci ai să treci c-o luntre mai ușoară."

94 Virgil atunci: „— O, Caron, nu zbera!
În cerul cel ce bate păcătoșii
așa se vrea și curmă vorba ta."

97 Cu-acest cuvînt și-a potolit bărboșii
obraji luntrașul bălții-acei cumplite,
ai cărui ochi au cerc de flacări roșii.

100 Dar sufletele goale și trudite
schimbară fețe, clănțănind cu dinții,
cînd vorbe-atît de-amare-au fost rostite.

103 Și-umamul neam și cerul și părinții
și locu-l blăstemau și ceasu-n care
⟨le-a dat și vieți și semințîi.⟩

104 blăstemau *A* // **105** *În textul de bază fiind scris doar* născuți au fost, *am reprodus versul din A.* / și-n veci de veci sămințele semințîi *B* //

106 Şi toate-un stol s-au strîns cu plînset mare
pe-amarul mal ce-aşteaptă cu răsplata
pe cîţi în ura celui vecinic stau.

109 Iar Caron cel cu ochi de foc stă gata
de drum, dă semn şi-n luntre-i bag-apoi,
pe cei tîrzii lovindu-i cu lopata.

112 Şi-aşa cum toamna veştedele foi
cad rînd pe rînd şi toat-a sa mîndrie
şi-o dă ţărînii pomul înapoi,

115 cad rînd pe rînd din reaua-ţi seminţie,
Adame,-astfel, la singur semnul dat,
ca paserea la glasul care-l ştie.

118 Astfel se duc pe rîu-ntunecat,
şi-abia dincol-apucă să scoboare,
şi-n mal dincoace-alt stol e adunat.

121 Şi-a zis maestrul meu: „— Oricine moare
răspins de cer şi făr' de pocăinţă,
toţi vin aici, de-oriunde de subt soare.

---

110 ***În textul de bază este scris greșit*** și-i ***în loc de*** și-n. / dă semn, pe toți îi strînge *A* // **116** astfel, Adame *A* // **117** tot cade rînd *A* // **118** ***La începutul rîndului a fost scris inițial*** Și. // **119*** *Marginal dreapta este scris* V.M. (*probabil :* V⟨ezi⟩ M⟨aria Chițu⟩). / și-abia dincol-] ce-ajung dincolo *B* //

124 Şi cer să treacă-n trista locuinţă,
căci bold justiţia-ntr-înşii-atîta pune,
că frica lor se schimbă-ntr-o dorinţă.

127 Nicicînd pe-aici nu pasă duhuri bune,
deci bine vezi pe-acest luntraş ce vru;
tu poate-acum să ştii ce-a vrut a spune."

130 De-abia sfîrşi şi-un tremur se făcu
pe tristul cîmp, astfel, că-nspăimîntată
mă scaldă mintea-n reci sudori şi-acu.

133 Un vînt stîrnit-a ţara-nlăcrimată,
urmat de-un fulger ca de sînge-aprins,
şi, stins avînd oricare simţ, deodată

136 căzui cum cade-un om de somn învins.

---

126 că frica lor se schimbă] încît le schimbă *A* // 128 *Marginal dreapta este scris* S. // **129** cînd vorbe-atît de tari a [...] *A* // **134** purtînd un fulger roş pe urmă *A* / furios *B* // **135** şi, stins avînd] că-mi stinse-n mine *A* // **136** somnuros *B*

CÎNTUL IV

1 Mi-a rupt din cap adînca-mi adormire
un tunet greu, încît sării pecum
un om trezit din somn prin zguduire.

4 Și-acu-n picioare stînd, eu detei drum
privirii odihnite-n jur, să-mi spună
ce loc e-n care mă găsesc acum.

7 Pe-un mal eram, al tristei văi ce-adună
în jalnica-i prăpastie-un infinit
ehou de vaiuri ce de-a pururi tună.

10 Adînc și negru-n neguri învălit
e fundu-încît, privind în el în vale,
nimic în el eu n-am deosebit.

13 „— Să-ntrăm acum la nesfîrșita jale,
vorbi Virgil cu fața-ngălbenită,
voi merge-ntîi și-al doilea-i fi pe cale.“

---

2 pecum] în sus *A* // **3** un om trezit din somn] **tresare-nsomn** *A* // **6** în **care-al** lumii A_1 / găsesc] **găseam** A_2 / adus A_3 // **10** Adînc **și negru**] Iar **fundu-i** negru *A* //

Dar eu, văzînd coloarea sa perită:
„— Vai, cum să merg, cînd însuți te-nspăimezi,
tu, cel ce-mi ții puterea mea-ntărită?“

Iar el: „— Durerea celor morți, ce-i vezi
în ce loc stau, pe față-mi zugrăvește
această milă ce tu team-o crezi.

Să-ntrăm, căci lunga cale ne-mboldește.“
Și-astfel intră și-ntrai cu el deodată
în primul cerc ce-abisu-l îngrădește.

Pe cît mi-a fost s-aud putința dată,
nu plîns aici, ci-oftări sunau și-atari
că fac eternul aer să se zbată,

din chin fără dureri pornind, pe cari
le scoate-o nesfîrșit de multă ginte
de mici copii, femei și oameni mari.

Și-mi zise-atunci preabunul meu părinte:
„— Nu-ntrebi ce duhuri scot aici suspine?
Deci vreau să știi de-aici de mai nainte

că n-au păcat, dar, chiar de au vrun bine,
nu e de-ajuns, căci n-au botezul care
e poarta voastr-a legii cei creștine.

---

25 Nu plîns, pe cît avui putința *A* // **30** de mici copii] de-a valma prunci *A* // **35** nu e] el nu-i *A* //

37 N-au stat deplin cu ceru-n conlucrare,
căci Crist veni-nvățînd pe urma lor,
deci însumi eu suspin într-astă stare.

40 Perdut prin ăst defect acest popor,
nu prin păcat, atît ni-e osîndire,
că, fără de-a spera, trăim în dor."

43 Iar, cînd știui, cuprins fui de mîhnire,
căci mulți văzut-am oameni de valoare
ce-n limbu-acela stau așa-n plutire.

46 „— Dar spune, maistre, o, spune-mi, doamne, oare
ieși", i-am zis, dorind să am deplin
credința cea ce-nvinge-orice eroare,

49 „cîndva, prin merit propriu sau străin,
vrun duh de-aici, spre-a trece-n mîntuință?"
Iar el, care-a-nțeles ascunsu-mi chin:

52 „— De-abia sosii în noua-mi locuință
și-un duh puternic a venit de sus,
cunun-avînd ca semn de biruință,

55 și-a tras de-aici pe primul om, și-a dus
pe Noe și-Avel, și cu el porniră
și Moise-al legii dătător supus,

---

39 iar starea lor, ce-o vezi, e propria *A* // **42** că nu put⟨em⟩ *A* // **52** sosii] eram *A* // **54–56** *Marginal dreapta, în dreptul unei acolade ce unește versurile* **54–56**, *este scris* V. Nea[m]țul // **55** primul om] Adam *A* // **56** și cu el] și spre cer *A* //

58 și pe Avram, și-acel cu dulce liră;
cu fii și tată-a dus pe Israel,
și-atît de mult iubita sa Rahiră,

61 și pe-alții mulți îi scoase-n acest fel.
Dar vreau să știi că duhuri mîntuite
n-au fost de-aici nicicînd pînă la el."

64 Iar noi, cît timp aceste-au fost vorbite,
mergeam mereu, trecînd pădurea mare,
pădure, zic, de umbre-ndesuite.

67 Și n-am făcut drum lung pe-acea cărare
dincoa' de culme, cînd un foc văzui
ce-n semicerc albea-ntr-o dulce zare.

70 Deși-mi era departe-n fund, putui
destinge-atît încît să văd în parte
ce neam ales era-n lumina lui.

73 „— O, tu ce nalți orice științe și-arte,
ei cine sînt? Ce-onoare-i încunună,
că starea lor de-a altor-o desparte?"

76 Iar el: „— Faimosul nume ce răsună
în lume sus de ei, le-a dobîndit
o grație-n cer de-o stare-aci mai bună."

---

58 *Inițial, în loc de* Avram *fusese scris* Abraham. / acel] David cel *A* // **68** *Inițial, în loc de* culme *fusese scris* munte. // **69** dulce] negrita *A* // **77** în lume sus de ei] de dînși-n ⟨lume sus⟩ *A* //

79 Şi-un glas spre noi acestea le-a rostit:
„— Onoare ţie, vrednice poete,
a cărui umbră dusă ne-a venit!"

82 Văzui, cînd glasul s-alină şi stete,
că patru umbre-au dor spre noi s-apuce,
nici triste-n ochi, dar nici nemîngîiete.

85 „— Priveşte-acum, a zis iubitul duce,
pe cel ce-ntîiul, ca şi-un căpitan,
cu spada-n mînă stolul şi-l conduce.

88 Omer e el, poetul suveran.
Satiricul Horaţiu-n urmă vine,
Ovidiu-apoi, iar ultimu-i Lucan.

91 Deşi cuvîntul drag rostit spre mine
cuvine-se-a fi spus la fel şi lor,
onoare-mi fac şi fac cu-aceasta bine."

94 Şi-aşa văzui aici frumosul cor
al prinţului cîntării dulci de liră,
ce stă vultur deasupra tuturor.

97 Iar, după ce-ntre ei puţin vorbiră,
spre mine-ntorşi, c-un semn m-au salutat,
iar de-asta ochii lui Virgil zîmbiră.

---

80 vrednice] înaltule *A* // **82** *Forma din textul de bază,* Iar cînd strigarea s-alină şi stete, *a fost modificată, pentru respectarea sensului frazei, cu varianta existentă în A,* văzui, cînd glasul. // **84** ochi] chip *A* //

Dar și mai mare-onoare apoi mi-au dat
primindu-mă-ntr-a lor tovărășie
și-al șaselea-ntre-asemeni genii-am stat.

Şi-am mers așa spre-acea lumină vie,
vorbind ce-i bine-aici să tac, astfel
cum bine-a fost vorbite-n iad să fie.

Şi-ajunși apoi sub un frumos castel
de șapte ori încins c-un zid pe-afară
și-n jur scutit de-un mîndru rîurel,

trecînd ca pe uscat pe el, intrară
prin șapte porți cu mine-acești poeți
pe-un cîmp frumos cu verde primăvară.

Acolo oameni cu ochi lini și-nceți,
vorbeau încet și rar, 〈.............〉,
cu vorba rar-a nobilei blîndeți.

---

109 Trecură ca pe-uscat și-ntrară *A* // **112** Acolo oameni] și-ntr-însul oameni *A* // **113** *În manuscrisul de bază versul este incomplet.* / *Pentru versurile* **112–114**, *cf. Dante :*

Genti v'eran con occhi tardi e gravi,
di grande autorità ne' lor sembianti:
parlavan rado, con voci soavi. /

În O, *terțina are următoarea formă :*

Iar valea o văzui de oameni plină,
toți demni și gravi ca cel pe gînduri pus,
vorbind puțin și rar, cu voce lină. //

115 Iar noi spre-un fund al văii luminate
ne-am dus, pe-un loc deschis, frumos şi nalt,
ca-ntregul cîmp cu toţi să ni s-arate.

118 Şi-aci-n picioare pe-acel verde smalt
mari spirite văzui, că, de mîndrie,
şi-acum, că le-am văzut, cînd spui, trăsalt.

121 Electra-ntîi cu multa-i sămînţie,
cu Hector printre ei şi cu Enea,
Cesar ce-avea de şoim privirea vie.

124 Camilla sta şi sta Pentesilea
într-altă grupă, şi şedea Latin
cu fiică-sa, Lavinia. Printre-aceia,

127 şi Brut, ce-a scos din Roma pe Tarquin,
Cornelia, Marcia, Iulia, şi, deoparte
retras stetea şi singur Saladin.

130 Văzui apoi, privind şi mai departe,
pe maistrul celora ce ştiu, avîndu-l
la mijloc marii-adîncitori de carte

133 cari stau tăcuţi, cucernici ascultîndu-l.
Socrat era-ntre ei şi Plato, cel
ce-n primul rînd şedea şi-ncepe rîndul,

---

127 *În manuscrisul de bază este scris* Tarchin. // 129 *Prima parte a versului* (şi singur sta deoparte) *a fost înlocuită cu varianta notată în A.* //

Democrit, cel ce nu dă lumii țel,
Empedocle, Anaxagora și Tale,
Diogene și Heraclit, cu el

și-Orfeu, și-adînc observatoru-n *quale*
aici era, eu zic Dioscoride,
și Tuliu, Tit, și cel cu legi morale,

Seneca, Gallian și Euclide,
Hipocrate,-Avicenna, Ptolomeu
și-Averroe ce-ntinse zări deschide.

Să-i spui pe toți de-aici mi-ar fi și greu
și-astfel mă-mpinge tema-ndelungată,
c-ades la fapte-i scurt cuvîntul meu.

Din șase, doi ne-am rupt apoi îndată,
căci dusu-m-a pe-alt drum iubitul duce,
din lina zare-n noapte frămîntată,

și-ajunsei unde-n veci nimic nu luce.

---

145 pe toți de-aici] pe toți cîți sînt *A* // **147** c-ades prin fapte-i grabnic mersul B_1 / c-adese pentru f⟨apte⟩ am scurt cuvînt B_2

CÎNTUL V

1 Din starea-ntîi aşa-ntr-a doua stare
venim, în cerc ce loc mai strîmt roteşte,
ci cazne-atît mai mari, stîrnind urlare

4 Grozav aici stă Minos şi rînjeşte,
judeţ el ţine-acoalea-n poartă stînd
şi-azvîrle-n iad precum se-ncolăceşte.

7 Eu zic că, rău-născutul duh intrînd,
silit e culpa-ntreagă să şi-o spuie,
iar el, cunoscător de rău, văzînd

10 ce loc din iad e vrednic să-l încuie,
cu număru-nvîrtitei cozi pe spate
arată gradu-n care vrea să-l puie.

13 Mereu stau multe-n faţă-i adunate
şi una după alta vin cu rîndul
şi spun şi-aud şi-n iad sînt aruncate.

16 Cînd el văzu că vin şi-a-ntra mi-e gîndul:
„— Tu, cel ce vii în lumea celor morţi,"
a zis şi-a stat, oficiu-ntrerumpîndu-l,

---

3 stîrnind] cari nasc *A* // **5** judeţ el ţine-acoalea] şi ţine-aici judeţ *A* //**14** *Iniţial, în loc de* una după alta *fusese scris* unul după altul. //

„știi unde ești? Te-ncrezi tu vrunei sorți?
Să nu te-nșele această largă-ntrare!"
Virgil atunci spre el: — „Ce grijă-i porți?

Să nu-i oprești fatala lui cărare.
Așa se vrea-ntr-un loc unde se poate
orice se vrea, și curm-a ta întrebare!"

Acu-ncepui s-aud acele toate
urlări de-aici și-amar fui străbătut
de multul plîns ce tristul neam îl scoate.

Era-ntr-un loc de-orice lumină mut,
ce muge-așa ca marea-ntărîtată
cînd largul ei de volbură-i bătut.

Vîrtej drăcesc, ce nu mai stă vrodată,
ia morți de-a valma-n furia lui cu sine,
să-i zguduie-nvîrtindu-i și să-i zbată.

Iar, cînd simt furia volburei ce vine,
cum plîng atunci, cum urlă toți în vale
și-azvîrl blăstem puterilor divine!

Știui că astor chinuri infernale
supuși sînt cei ce-avînd plăcerea țel,
fac mintea roabă poftelor carnale.

---

33 să-i zguduie *A* //

Cum grauri ia și-al toamnei vînt cu el
pe mii de-aripi mulțimea lor zbătută,
pe-aceşti mişei cumplitul vînt astfel

și-n jos, și-n sus, și-aici, și-acolo-i mută
şi nu mai pot să spere-n veci încai
nu stare-n loc, ci caznă mai scăzută.

Şi, cum își plîng cocorii tristul lai,
cînd fac pe drum coloane-ndelungate,
așa vedeam că vin cu mare vai

și-aceste umbre de vîrtej purtate;
și-am zis: „— Maestre, cine-au fost acei
pe care-astfel ăst negru-amurg îi bate?"

„— Întîia-n stolul despre care vrei
să știi a fost împărăteas-odată
și neamuri multe-avu sub sceptrul ei,

ci-atît fu-n viciul acesta de-necată,
⟨că voie-a dat prin legi plăcerii-oprite⟩
spre-a fi și-a ei legal astfel scuzată.

---

40 ia și-al] duce-al *A* // **46** tristul lai] -n zbor A_1 / Cum gruii-și cîntă amarul **lai** A_2 / tristul lai] jalnicul lor A_3 // **47** pe drum] din colo linii *B* // **48 așa vedeam că vin cu mare**] așa-și trăgeau, venind, cumplitul *A*/așa veneau trăgîndu-și lungul vai *B* // **55** -necată] -nfundată *A* //**56** *Versul este reprodus, pentru rimă, din B.* / *În textul de bază* : că-n legi sancțiune unei crime-aduse. // **57** scuzată] spălată *A* //

58 Ea e Semiramis, ce din cetite
o ştim c-a fost urmaşa şi femeia
lui Nin în ţări de turci acum domnite.

61 Se-ucise-a doua din amor şi-i ceea
ce spuzei lui Sicheu perfidă-i fuse.
Perversa Cleopatră este-a treia."

64 Văzui şi pe Elena, care-aduse
cumplitul timp, pe-Ahil cel mare, al cui
război cu-amorul trist sfîrşit îi puse.

67 Pe Paris şi Tristan şi mii văzui,
goniţi din viaţa lor de-amor, pe care
Virgil mi-i arăta cu mîna lui.

70 <Şi, cum numea Virgil fără-ncetare
femei şi-eroi de-ai vremilor trecute,
o milă m-a cuprins şi-o tulburare.

73 Şi-aşa-ncepui: „— Cu drag eu le-aş vorbi
acelor doi ce,-aduşi de vijelie,
aşa de-uşori, părèche par a fi".

70—72 *În manuscrisul de bază, din versul* **70** *a fost scris doar* Numindu-mi-i. / *Pentru a respecta rima cu versul* **68**, *am reprodus textul existent în* O_1; *cf.* O_2:

Şi cum îmi tot numea Virgil în cale
femei şi-eroi de-ai vremilor trecute,
eram ca unul mort de-atîta jale.//

76 Iar el: „— Tu-i vei vedea cînd au să fie
aproape-aici și-atunci, pe-acea putere
ce-i leag-astfel, să-i chemi și au să vie".

79 Cînd vîntul deci le dete-apropiere,
strigai spre dînșii: „— O, suflete-ntristate,
vorbiți, de nu v-oprește-a altui vrere!"

73—75 Și-am zis: „— Vorbire-aș bucuros cu-acei
ce dulce-astfel păreche vin, că pare
și-ăst vînt ce-i zbate-nduioșat de ei". F_1 /
Și-am zis: „— Cu drag vorbire-aș celor doi
cari vin lipiți, poete, așa-mpreună
și par așa de-ușori, plutind spre noi". F_3 /
Și-am zis: „— Aș vrea să pot vorbi, poete,
cu cei ce vin păreche-acolo doi
și parc-un zbor mai lin lor li se dete". F_4 /
Și-am zis: „— Cu drag vorbire-aș, dulce duce,
cu-acei ce vin păreche-acolo doi
și-așa de-ușor și vîntul parcă-i duce". F_5 //

73—105 *Versurile lipsesc din* F_2. // **73—142** ***Absente din manuscrisul de bază (partea de jos a filei 20 și filele 21—22 sînt goale), versurile au fost reproduse din** E*. // **76—78**

Iar el: „— S-aștepți să-i poarte-acea suflare
spre noi și-atunci să-i rogi pe legămîntul
iubirii lor și da-ți-vor ascultare". F_1 /
Iar el: „— Îi va-mpinge-așa furtună
spre noi și-atunci să-i rogi pe-amoru-acel
ce-i duce-așa și au să se supună".
(marginal dreapta : să se opună*)* F_3 /
Iar el: „— S-aștepți pe-aproape să ne vie
și-atunci, pe-acel amor ce pe-amîndoi
îi duce-astfel, tu roagă-i și-au să vie". F_4 /
Iar el: „— S-aștepți să-i dea mai către noi
ăst vînt și-atunci, pe-amorul care-i leagă,
să-i rogi să vie și-au să vie-apoi". F_5 //

79 *Versul lipsește din* F_5. / Deci, cînd mai către noi îi dete vîntul F_1 / Spre noi cînd vîntul i-a adus cu el F_3 / Cînd vîntu-i dete mai aproape-apoi F_4 // **80** „— Voi, triste suflete, ⟨...⟩ *(marginal dreapta :* durute*)* F_3 / „— Voi, suflete durute, zis-am lor F_5 / strigai spre dînșii: „— O] așa-ncepui: „— Voi F_4 / dînșii: „— O] ei: „— Voi F_1 // **81** de nu v-oprește-altce, vorbiți cu noi! F_4 / de nu v-oprește-a altui vrere] cu noi, iertat de-aveți cuvîntul F_1, cu noi, de nu vi-e scris altfel F_3, cu noi, alt domn de nu vă neagă F_5 //

Precum prin aer, pe-aripi nemișcate,
iau două turturele-alături zbor,
de-același dor spre cuibul drag purtate,

așa și ei, dintr-al Didonei cor,
veneau prin noaptea ce-o frămîntă vîntul,
atît cu ruga-nvinsei vrerea lor.

„— O, suflet bun și nobil, ce-n mormîntul
cumplitei nopți te-oprești la noi, ce-odată
cu-al nostru sînge-am înroșit pămîntul,

amic de l-am avea pe-al lumii tată,
noi rugi i-am face pentru pacea ta,
căci milă simți de-amara-ne răsplată.

82–84 Pe-ntinse-aripi și nebătînd cu ele,
cum merg spre cuib de-același dor împinse
cu zboru-alături două turturele F_3 /
Cum trec cu zbor egal, pe nemișcate
aripi, prin aer, două turturele
de-aceeași vrere către cuib mînate F_4 /
Pe nemișcate-aripi cum trec în zbor
întins, prin aer, două turturele,
chemate-n cuib de-același dulce dor F_5 /
Cum zboar-alături pe-aripi nemișcate
și-ntins prin aer două turturele,
de-același dulce dor la cuib mînate F_6 //

85 așa dintr-al Didonei stol desprinse F_3 / astfel prin aerul cel rău și ele F_4 / astfel dintr-al Didonei stol și ele F_5, F_6 // **86** prin noaptea ce-o frămîntă vîntul] spre noi prin noaptea frămîntată F_3, spre noi dintr-al Didonei cor F_4 // 86 – 92 *Versurile lipsesc din* F_5. // **87** cu ruga-nvinsei vrerea lor] afectul dulcei rugi le-nvinse F_3, le-nvinse (i-a-nvins F_6)-afectul rugii mele F_4, F_6 // **88** O] Oh F_3 / bun și nobil ce-n mormîntul] *(lipsește din* F_3*)* viu, ce bun și-ndurător F_4 // **89** prin neagra noapte-oprit ne cercetezi F_3 / te pleci prin negru-amurg spre noi ce-odată F_4 / la noi ce-odată] a ne vedea F_6 // **90** pe noi ce lumii-am pus de sînge-o pată F_3 / cu sînge și-au plătit iubirea lor F_4 / pe noi de cari fu-nsîngerat pămîntul F_6 // **91** noi celui sfînt, ca-n pace să viezi F_3 / amic pe-al lumii domn de l-am avea F_6 // **92** amic dacă ne-ar fi, rugări i-am face F_3 / cu drag ruga-l-am pentr-odihna ta F_4 / noi rugă pentr-odihna ta i-am face F_6 // **93** căci răul nostru chin cu milă-l vezi F_3 / căci inima-ți spre noi cu milă cată F_4 / căci vezi cu mil-a noastr-amară plată F_5 / căci milă simți de-a noastră cazná grea F_6 //

94 De vrei să ne vorbești, vom asculta
și vom vorbi, de-ai dorul de-ascultare,
cît timp stă vîntu-ntr-astă pace-a sa.

97 Născută fost-am în cetatea care
stă-n malul mării unde Po, de-acum
trudit, cu-ai săi își cat-odihnă-n mare.

100 Amor, ce-n inimi iute-și face drum,
l-a prins cu-a mea frumsețe, ce răpită
mi-a fost astfel, că și-azi mă doare cum.

---

94 vom spune tot, dacă s-asculți îți place (ne vrei cuvîntul F_5) F_3, F_5 / De vrei să ne vorbești, s-asculți de-ți place F_6 // **95** și sta-vom s-ascultăm de vrei să spui F_3 / și-om spune noi, dacă s-asculți îți place F_4 / și sta-vom ascultînd ce-ai vrea să spui F_5 / vorbi-vom deci și-om asculta ce spui F_6 / **96** stă vîntu-ntr-astă pace-a sa] e vîntu-n clipa lui de pace F_3, ăst vînt, cum ace-acum, va sta F_4, va mai tăcea, cum tace, vîntul F_5, cum stă, vîrtejul ăsta tace F_6 // **97–99**

Stă țara-n care eu născută fui
în malul mării, unde Po descinde,
cătînd odihnă cu urmașii lui. F_3 /

Orașu-n care-am fost născută zace
în malul de-unde-odihnă Padul vrea
cu-urmașii săi și-i dă-ntr-a mării pace. F_4 /

Cetatea-n care eu născută fui
e pe-unde Po cu rîurile sale
își caută-n mare-odihna păcii lui. F_5 /

Orașu-n care eu născută fui
e-n malul mării de-unde-și află Padul
cu toți ai săi urmași odihna lui. F_6 //

100 Amorul cel ce-n buni curînd s-aprinde F_3 / Amor ce-n pripă frîu-n inimi ia F_4 / Amor ce-n pripă-și face-n inimi cale F_5 / Amor ce-n inimi iute-și află vadul F_6 // **101** l-a prins pe el cu frumuseța mea F_3, F_5 / l-a prins pe el cu mîndru-mi trup din care F_4 // **101–105** *Versurile lipsesc din* F_6. // **102** distrus-așa că ciudă și-azi mă prinde F_3 / fui smuls-astfel, că-n veci mă va durea F_4 / ce smulsă-mi fu, cum și-azi mi-e încă jale F_5 //

Amor, ce-a sa iubire-o vrea iubită,
plăceri de el atare-n mine-a pus,
că sînt de el, cum vezi, și-acum robită.

Amor spre-o moarte pe-amîndoi ne-a dus.
Caina pe-ucigaș va fi avîndu-l."
Atît și-aceste vorbe ei ne-au spus.

Și-astfel truditul suflet ascultîndu-l,
plecîndu-mi fața, mi-o ținui plecată,
pîn-a-ntrebat Virgil: „— La ce ți-e gîndul?"

---

103 *Versul lipsește din* F_4 *și* F_5 / Amor, care, iubind, iubit se vrea F_3 // **104** *Versul lipsește din* F_5, *iar în* F_4 ***are scris doar ultimul cuvînt***, foarte./ plăcere-astfel de el în mine puse F_3 // **105** *Versul lipsește din* F_4 *și* F_5. / încît și-aici robită sînt de ea F_3 // **106** Acel amor spre-o moarte ne conduse F_2 / Spre-aceeași moarte-acest amor ne duse F_3 / Acel amor ne-a dus spre-aceeași moarte F_4, F_6 / Acel amor ne-a-mpins către-o perire F_5 // **107** Dar pe-ucigaș Caina va să-l bată F_1 / Ci-n veci, Caino, pe-ucigaș tu-l ai! F_3 / Cain-așteaptă pe-ucigaș în ea! F_4 / Caina-i partea cui în ea ne-a-mpins. F_6 // **108** Atari cuvinte-au fost de dînșii (pe cari le F_3) spuse F_2, F_3 / Cu-aceste vorbe-și spuser-a lor soarte F_4 / Așa le-a fost și-atît a lor vorbire F_5 / Așa și-atît și-au spus amara soarte F_6 // **109—110**

Plecîndu-mi fața, mi-o ținui plecată
de cînd știui pe-aceștia cine sînt F_1 /

Și-n timp ce-mi povesteau astfel, plecai
privirea-n jos pînă ce-a zis poetul F_3 /

De cînd știui pe duhul ce-mi vorbea,
plecai privirea și plecată-mi stete F_4 /

Și-astfel pe tristul suflet ascultîndu-l,
plecat-am capul și-astfel am rămas F_5 /

Și-n timp ce le-ascultam, de milă-nvins,
plecîndu-mi fața, mi-o ținui plecată F_6 //

111 pîn-a-ntrebat: „— Ce faci?" iubitul tată F_1 / văzînd că tac mereu: „— Ce-oftezi și stai?" F_3 / La ce ți-e gîndul?] ce-i jalea mea F_4, Ce gînd te-a prins? F_6 //

112 Tîrziu, cînd am răspuns, am zis: „— Vai, tată,
ce visuri dulci, ce dor nepotolit
a-mpins pe-aceştia către-amara plată!"

115 Spre dînşii-apoi mă-ntoarsei şi-am vorbit:
„— Francesco, vai, a voastră suferinţă
cu plîns îmi umple sufletul mîhnit.

118 Dar spune-mi tu-n ce chip găsi putinţă
să-şi dea pe faţă-ascunsul dor al său
acea de mult nesigură dorinţă?"

112—114 *Versurile lipsesc din* F_1. /

Iar, cînd am dat răspuns, am zis: „— Vai, bietul,
ce dor adînc, ce zvîrcoliri profunde
i-au dus pe ei pe-amarul drum cu-ncetul!" F_3 /

Tîrziu, cînd am răspuns, am zis: „— Vai, biete
de suflete, ce gînduri dulci, ce dor
acest sfîrşit atît de-amar li-l dete!" F_4 /

Tîrziu, cînd am putut să scot şi glas:
„— Vai, ce de dor, am zis, ce gînduri, tată,
au dus pe-aceştia cătr-amarul pas!" F_5 //

113 *Versul lipseşte din* F_6. // **114** Au dus pe-aceştia la cumplita plată? F_6 // **115** Întors apoi spre ei, le zisei lor F_4 // **115—117** *Versurile lipsesc din* F_5 *şi* F_6./

Spre dînşii-apoi întorşi, răspuns-am eu:
„— Francesco, vai, cumplita-ţi suferinţă
cu-al milei junghi străpuns-a peptul meu. F_1 /

Apoi, întors la ei spre-a le răspunde:
„— Martiriul tău, Francesc', aşa-ncepui,
ca lance-a morţii inima-mi pătrunde. F_3 //

116—117 *Versurile lipsesc din* F_4. // **118** Ci-n timpu-acelor dulci oftări, să-mi spui F_3 / Ci-n timpul dulcilor oftări, să-mi spui F_4, F_5, F_6 // **119** pe timpul dulcilor oftări să-şi dea F_1 / prin ce şi cum acel amor ferbinte F_4, F_6 / prin ce şi cum află amorul cale F_5 / faţă] faţ- F_2 / dor] foc F_2 // **119—120** *Versurile lipsesc din* F_3.// **120** pe faţ-amoru-ascunsa lui dorinţă? F_1 / făcu să-i ştiţi ascunsul foc al lui? F_4 / să-şi dea pe faţ-(şi-a dat pe faţ- F_6) -ascunsul foc al lui F_5, F_6 //

121 Iar ea: „— Nimic nu doare-atît de rău
decît de-un timp ferice-a-ți fi aminte
în timp de-amar și-o știe domnul tău.

124 Dar, vrerea ta de-ți este-așa ferbinte
să știi al nostru-amor din focu-i prim,
voi spune-amestecînd cu plîns cuvinte.

---

121 „—Ah! Nu-i mai mare-amar, răspunse ea F_1 // **121—123**

„— Mai mare-amar nu poate să mai fie
decît să-ți amintești ⟨...........⟩
în timp de-amar și-al tău poet o știe. F_3 /

„— Decît amarul de-a-ți aduce aminte
în vremea triștei de-un răstimp mai bun
nu-i alt amar și-o știe-al tău părinte. F_4 /

„— În timp de-amar nu e mai mare jale
decît să-ți amintești de timpuri bune
și-o știe-aceasta domnul căii tale. F_5 /

Răspunse ea: „— Vai, știe-al tău părinte
că nu-i mai mare-amar decît să ai
în timp de jale-un timp ferice-aminte. F_6 //

122—136 *Versurile lipsesc din* F_1. // **124—126**

Dar, dac-a ști și-acel dintîi răzbun
al patimei te-arde-atîta vrere,
voi fi cum fac acei ce plîng și spun. F_4 /

Dar, primul pas al căii cei nebune
cu-atîta dor de vrei să-ți fie spus,
voi plînge-atunci și-așa, plîngînd, voi spune. F_5 /

Dar, dac-al patimei tu-ntîiul plai
durerii-acum tu-mi ceri să ni-l recheme,
voi spune-amestecînd și plîns și grai. F_6 //

124—135 *Versurile lipsesc din* F_3. //

Spre-a pierde timpul stam ca să cetim
de Lancelot, cum l-a-ncurcat iubirea,
noi singuri doi și făr' să bănuim.

Făcu să ne privim ades cetirea
și ne-am surprins cu-obraz descolorat,
ci-un punct făcut-a să ne pierdem firea.

Cînd am cetit cum zîmbetu-așteptat
de mult amantul și-l sărută-n fine,
atunci, în tremur tot, m-a sărutat

127—129 Ceteam odată, numai de plăcere,
de-amoru-n care Lancelot fu prins,
noi singuri stînd, dar nu cu-a noastră vrere. F_4 /

Ceteam, de plac, odată, cum, răpus
de-amor, în lațuri Lancelot se prinse,
noi singuri stînd și făr' de vrun prepus. F_5 /

Era-ntr-o zi și, spre-a scurta din vreme,
ceteam cum Lancelot de-amor s-aprinse,
noi singuri stînd și fără de-a ne teme. F_6 //

130—132 De multe ori cetirea ne-a surprins
stînd ochi în ochi 〈..............〉,
ci-un singur punct a fost care ne-a-nvins. F_4 /

Acea lectură-adese ne surprinse
cu-obraji schimbați și ochi în ochi cătînd
și-un punct apoi fu cel care ne-nvinse. F_5 /

Și-acea lectur-adese ne surprinse
stînd ochi în ochi, cu-obraz îngălbenit,
ci-un singur punct fu cel care ne-nvinse. F_6 //

133—135 Cînd scrie unde-amantul, sărutînd,
dorinței sale-și potoli arsura,
acest ce-o fi al meu de-acum oricînd F_5 /

Pe cînd ceteam cum zîmbetul dorit
acel atît de-aprins amant îl fură,
acest ce-acum mi-e-n veci nedezlipit F_6 //

acest ce-acum în veci va fi cu mine.
Galeot fu basmul și-autorul lui.
Și-aici am pus cetirii pe-astăzi fine."

Și-n timp ce unul povestea, văzui
plîngînd pe-al doilea-ncît de-nduioșare
păream c-aș fi murit și-apoi căzui

cum cade-un corp ce viață-ntr-însul n-are.〉

133—136 *Versurile lipsesc din* F_4. // **136** în tremur tot, m-a sărutat. Vai, carte! (pe gură F_6) F_3, F_6 / pe gura-mi, tremurînd, își puse gura. F_5 // **137** Un votru fost-a cartea pentru noi. F_1 / Un votru-a fost al cărții autor F_3 / Galeot fu cel ce-a scris acea poveste. F_4 / Galeot fu cartea ca și-acel ce-a scris. (ce-o scrise. F_6) F_5, F_6 // **138** *Versul lipsește din* F_4. / Și n-am cetit de-acolo mai departe". F_3 / De-aici apoi noi n-am urmat lectura". F_5 / Și-ntr-astă zi-ncetă orice lectură". F_6 // **138—142** *Versurile lipsesc din* F_1. //

139—142

Și-n timp ce unul spuse-amarul lor,
plîngea al doilea-ncît de-nduioșare
Căzui deodată, ca simțind că mor,

cum cade-un trup cînd zboar-a lui suflare. F_3 /

Și-n timp ce-un spirit ni le spuse-aceste,
plîngea alt duh, astfel că mă făcui
ca unul care morții-aproape-i este

și-apoi, cum cade-un mort, așa căzui. F_4 /

Și-n timp ce-un duh acestea ni le-a zis,
plîngea alt duh, astfel că sfărîmată
fu inima-mi ca-n cel de junghi ucis

și, ca și-un mort, așa căzui deodată. F_5 /

Și-n timp ce-acestea unul ni le zise,
alt duh plîngea, astfel c-asemeni fui
c-un mort și-oricare simț mă părăsise

și-asemeni unui mort eu și căzui. F_6

CÎNTUL VI

Venindu-mi iar în firea ce-o perdui
de mila celor doi cumnați, de care
cu totul tulburat în suflet fui,

văzui căzniți de-alt soi și-o nouă stare
de cazne, oriunde mi-am întors privirea
și-oriunde-am mers și-oricum făceam mișcare.

Era-ntr-al treilea cerc aci-n izbirea
eternei ploi, ce rece, grea și iute
nu-și schimbă-n veci nici cursul ei, nici firea.

Și ning zăpezi și ape cad stătute
și grindini bat prin zarea-ntunecată;
pămîntul ce le-nghite-ntr-însul pute.

Cerberul, fiara crudă și ciudată,
cîneşte latr-aici la ticăloșii
plouați etern, trei guri căscînd deodată.

---

1 perdui] pierdui *G* // **5** aci ⟨...⟩ am dus *A* // **12** ce le-nghite-ntr-însul pute] ce primește acestea. De-atîtea p⟨ut⟩e. *A* // **13** *Versul începea inițial cu* Iar Cerber. *Coșbuc a anulat apoi primul cuvînt și l-a modificat pe al doilea în* Cerberul. / Cerberul, fiara] Iar Cerber, fiară *G* //

16 Băloasă barbă neagră, și-ochii roșii,
și-un pîntec larg și gheare-avînd, jupoaie
și sfîșie și mușcă păcătoșii.

19 Cînește urlă toți, pătrunși de ploaie
și-o coastă-o fac a celeilalte scut
și-astfel se-ntoarce-ades sărmana droaie.

22 Cînd marea fiară Cerber ne-a văzut,
rînjindu-și colții-a prins din ei să bată,
de furie-n trupu-ntreg fiind zbătut.

25 Dar, palmele-ntinzîndu-le-al meu tată,
pămînt luă și-n gura cea-ntreită
cu pumnul plin i-o repezi deodată.

28 Și ca și-un cîne ce, rîvnind, s-agită
și tace-apoi, mîncarea cînd și-o ia,
și n-are-alt gînd și-alt zor decît să-nghită,

31 cu fălcile scîrboase-așa făcea
ăst demon crud ce urlă,-ncît mai bine
căzniții-aceștia surzi să fie-ar vrea.

---

19 Urlări de cîni *A* // **20** și scut o coastă-a altei coaste-o fac *A* // **21** și-n toate ale lui [...] *B* // **22** Cînd marea fiară Cerber] cînd monstrul verme *A* // **24** *Marginal dreapta este scris* Și n-avea fir de păr *căruia îi sînt alăturate, scrise lîngă o acoladă,* altă [rimă]. // **26** gura cea-ntreită] lacome gîtlejuri *B* // **30** zor] țăl *G* // **33** căzniții-aceștia surzi să fie] să fie surzi acei mișei *A* //

34 Iar noi treceam pe umbre ce le ține
zăcînd ăst loc cumplit și-această stradă
ne-a fost pe-a lor golimi, ce par ca pline.

37 Zăceau cu toții răsturnați grămadă,
dar unul singur, cînd de veste prinse
c-am da spre el, s-a ridicat să șadă.

40 Și-apoi: „— De poți, cunoaște-mă, tu, inse,
ce treci prin acest iad, fu vorba lui,
căci nu fui stins cînd viața ta s-aprinse."

43 Iar eu: „— A ta căznire, așa-ncepui,
din minte-mi văd c-atîta mi te scoase,
că-mi pare-așa că nu te mai văzui.

46 Dar cine ești, ce-atît de ticăloase
pedepse iai, încît, de ia vro vină
mai mari în iad, nu ia și mai scîrboase?"

49 Iar el atunci: „— Cetatea ta cea plină
de pizm-așa, că dă din vas afară,
m-avu cu dînsa-n lumea cea senină.

---

37 zăceau cu toții răsturnați] ei toți zăceau pe gol pămînt *A* // **40** *În G, în loc de* inse *este tipărit greșit* însă. // **42** ta *este scris cu tuș negru, între paranteze drepte, deasupra rîndului, pentru a corecta o omisiune inițială.* // **47, 48** ia] e *G* // **48** *Marginal dreapta este scris* V.M.// **51** m-avu] m-avea *G* //

Ai voștri numele de Porc mi-l dară,
și-a gurii poftă fără saț făcu
să plîng, cum vezi, în ploi ce mă culcară.

Dar suflet trist nu singur sînt, o, nu,
căci toți aceștia pentru-aceeași vină
au tot aceeași caznă." Și tăcu.

Iar eu: „— Mi-e inima, tu, Ciacco, plină
de plîns cînd văd amarul ce te bate;
dar spune-mi, dacă știi, la ce-o să vină

sărmanii fii ai urbei dezbinate?
Mai e vrun bun în ea? Și de-unde-ar fi
c-a-ntrat astfel discordia-n cetate?"

„— O lungă ceart-avea-vor și-or veni
la sînge-apoi, și cu rușine mare
Partidul alb pe negrii-i va goni.

Dar scris îi e și lui să paț-atare,
trecînd trei ani, căci negrii-l vor înfrînge
prin sila cui amic azi li se pare.

---

53 mereu *A* // **55** eu *A* / nu] mie *G* // **57** aceeași **caznă.**" Și tăcu] același chin." Și-apoi tăcu *A* // **58** Iar eu *A* / Iar eu] ș-al meu răspuns *A* // **60** la] că *G* // **63** De ce atîta dezunire-o bate? *A* // **64** Răspunse el: „— Dup-o-ncordare lun[gă] *A* //

70 Mult timp ținîndu-și fruntea sus, vor strînge
⟨pe albi, făcînd sub mari poveri să geamă,⟩
oricît s-or indigna și-oricît s-or plînge.

73 Iar buni sînt doi, dar nici o vază n-au.
Trufia, pizma, pofta de avere
sînt trei schintei cari foc cetății dau."

76 Așa-și vorbi gemuta lui durere.
Iar eu atunci: „— Dorinții mele-i pune
sfîrșit, te rog, să-mi spui ce-ți voi mai cere.

79 De Mosca și-alții demni, de-Arrigo spune,
de Farinata, Rusticucci, Tegghiai,
și toți acei ce-au tins spre fapte bune,

82 ei unde sînt? Răspuns te rog să-mi dai,
că-i mare flacăra dorinții mele
să știu de plîng în iad, ori sînt în rai."

---

71 *În manuscrisul de bază fiind scris doar primul cuvînt*, amar, *am reprodus versul din P.* / *Pentru versurile* 70—72, *cf. Dante :*

> Alte terrà lungo tempo le fronti,
> tenendo l'altra sotto gravi pesi,
> come che di cio pianga o che n'adonti. /

Forma terținei în O_2 *este următoarea :*

> Mult timp ⟨................⟩ va strînge
> amar în chingi ⟨..................⟩,
> oricît s-or indigna și se vor plînge. //

80 Farinata] Farenate *G* //

85 Iar el: „— Ei sînt la duhuri mult mai rele,
căci alte crime mai spre fund i-au dus.
De mergi și-atît de jos, vei da de ele.

88 Iar, cînd vei fi în dulcea lume sus,
de mine-aminte lumii tu-i mai adă!
Nu-ți spui mai mult și-ajungă-ți cîte-am spus."

91 Chiorîș el ochii-a-ntors să mă mai vadă
puțin și capu-apoi văzui că-i pică,
căzînd cu el la orbii săi grămadă.

94 Virgil atunci: „— El nu se mai ridică
de-aici decît cînd îngerii-o⟨r⟩ să sune,
vestind pe nori puterea inimică.

97 Găsindu-și toți mormîntul trist, vor pune
pe ei avutul trup și chip și-apoi
suna-le-va ce-n veci o să le tune!"

100 Vorbind puțin de viața cea de-apoi,
treceam încet prin plin de-nfiorare
amestec orb de duhuri și de ploi.

103 Și-am zis: „— Va fi pedeapsa lor mai mare,
maestre, -n urmă, dup-a lor sentință?
Mai blînd-o fi, ori stînd cum e și-atare?"

---

91 El drepții ochi i-a-ntors chiorîș *B* // **92** a prins *A* // **99** tune] sune *G* //
101 *Inițial, în loc de* încet, *fusese scris* acum. / încet *A* / încet] acum *G* //

106 Iar el: „— Să ai aminte-a ta știință:
pe cît e mai perfectă, simte chin,
ca și plăceri, pe-atît orice ființă.

109 Deși nu merge-acest popor meschin
nicicînd spre-adevărata perfecțiune,
ce-aici li-e știrb aștеapt-acolo plin."

112 Vorbind mai multe decît pot eu spune,
rotunda vale-n arc am străbătut-o
⟨și-ajunși și pe-unde ieșirăm din genune,⟩

115 de marele dușman am dat, de Pluto.

---

107 pe-atîta simte și plăce[ri] și chin A_1 / chin] suferință A_2 // **113** rotunda vale-n arc am] această stradă-n arc am *B* // **114** *Pentru a respecta rima, am înlocuit versul din manuscrisul de bază:* și-ajunși la locul pe-unde se scoboară, *cu varianta existentă în A.* / *Marginal dreapta a fost scris încă o dată și apoi anulat* pe unde ieșirăm.

CÎNTUL VII

„— *Papè Satàn, papè Satàn aleppe!*“,
strigat-a Plut cu glasul lui cel gros,
iar dulcele-nțelept ce-atotpricepe

mi-a zis, spre-a mă-ntări: „— Nu sta fricos!
Oricît de tare-ar-fi, dar să ne-astupe
nu poate-al nostru drum, pe stîncă-n jos“.

Spre-acel cu gură larg-apoi: „— Te rupe
cu furia ta-năuntru tău pe tine,
dar dă-ne drum și taci, spurcate lupe!

Nu fără cauză-n iad acesta vine:
așa e vrerea-n cerul unde-a pus
trufașei culpe-arhanghelul o fine.“

Cînd e catargul rupt, cum cad de sus
grămadă pînzele de vînt umflate,
cumplitul monstru-așa căzu răpus.

---

2 lui cel gros] arțăgos *A* // **3** atotpricepe] tot pricepe *H* // **5** ne-,*reprodus din A, înlocuiește pe* -ți *din textul de bază.* // **8** năuntru] năuntrul *H* // **9** și] să *H* // **13** fine] ține *H* // **15** cumplitul monstru] ăst monstru *A* //

16 Iar noi pe malul văii-ndurerate
intram acu-ntr-a patra văgăună
ce-nfundă-n ea a-ntregii lumi păcate.

19 Atîta chin și cazna cine-adună,
tu, vecinică justiție,-aici; și-astfel
de-amar al nostru rău cine-l răzbună?

22 Precum se frînge-un val izbit de-acel
ce-n contra-i vine, la Caribde-n mare,
așa se-ntoarce-aici ăst neam mișel.

25 Popor decît aiuri cu mult mai mare
poveri rostogoleau cu pieptu-n munci,
din două părți venind cu urlet mare.

28 Deodată se ciocneau și tot atunci
cu toții se-ntorceau pornind spre-afară,
strigînd: „— Ce tot aduni? Ce tot arunci?"

31 Și-așa veneau prin neagra vale iară
spre-opusul punct, din nou făcînd ocolul,
mereu strigîndu-și versul lor de-ocară;

34 și iarăși se ciocnea și-acolo stolul
cu-alt stol, fiind la miezul văii-ajuns.
Și, ca și trist, văzîndu-le-acum zolul:

---

22 se] să *H* // **25** aiuri] airea *H* / *ante* cu mult *ad.* văzui *H* // **26** pieptu] peptu *H* // **36** -le-acum zolul] ce-amar li-e zolul *A* / *În H, în loc de* zolul, *a fost tipărit greșit* rolul. //

„— Maestre, am zis, te rog să-mi dai răspuns
ce neam e el? Și-n stînga noastră, tată,
sînt toți clerici acești cu părul tuns?“

„— Au fost cu minte-atît de-ntunecată
în primul trai, mi-a zis, c-au strîns și-au dat
ce-nseamnă-n lume-a da cu judecată.

Destul de clar ți-o spune-a lor lătrat,
cînd ei spre două puncte-a văii cură,
și-aci-i desparte-opusul lor păcat.

Toți papi și cardinali și clerici fură
acești ce de-orice păr au creștet gol,
și-n ei zgîrcenia-nvinse-orice măsură.“

Și-am zis: „— Eu cred că dintr-atîta stol
cunosc, maestre, multe-atari ființe
spurcate sus de-așa de trist nămol.“

Iar el: „— Hrănești zadarnice credințe.
Obscura viaț-atîta solz le dete
că bruni îi face-oricărei cunoștințe.

Ciocni-se-vor etern aceste cete
astfel și ieși-vor unii din morminte
cu pumnii-nchiși, iar alții făr' de plete.

---

42 lipsiți *A* / înseamnă] însamnă *H* // 48 învinse] învinsă *H* // 53 obscura viaț-atîta solz] atîta solz obscurul trai *A* / solz] solzi *H* // 54 că bruni îi face] că-i face bruni *A* //

58 I-a smuls « a da » şi- « a strînge » fără minte
din dulcea lume, de se bat mereu
cum vezi aici, că-ţi stau aci nainte.

61 Aici vezi scurtul joc ce-au, fătul meu,
averile ce sorţii-s rînduite,
cari zbuciumă pe om atît de greu.

64 Acum, oricîte-averi sînt grămădite
şi-au fost sub lună, n-ar putea să dea
odihn-acestor suflete-ostenite."

67 Iar eu: „— Maestre, să-mi explici aş vrea
ce-i soarta despre care-ai prins a spune
că-ntregul lumii bun e-n mîni la ea?"

70 Iar el: „— Oh, lume-a minţilor nebune,
ce grea-i orbia-n care ea petrece!
Deci vreau s-asculţi spre-a prinde-nţelepciune.

73 Acel a cui ştiinţă totu-ntrece,
creîndu-şi ceruri, duce el le-a pus,
prin orice parte-oricare parte-ar trece

76 spre-a-şi da egal lumina ei de sus.
Tot astfel un stăpîn a dat splendorii
umanei vieţi şi-un duce i-a prepus,

---

59 aici] şi tu A_1 / aleg [...] A_2 // **60** aci *om.* *H* // **68** soarta] soartea *H* // **78** prepus] condus *A* //

la timp, spre-a permuta averi şi glorii
din neam în neam şi-ntruna printre voi,
oricît s-opun cu mintea muritorii.

De-aceea se ridic-ori dă-napoi
un neam şi-alt neam, cum ea voi să fie,
ce-ascunsă e ca şarpele sub foi.

În contră-i mintea-vă nimic nu ştie;
iar ea provede, judecă şi-aşează,
ca şi-alţi eterni pe-a lor, a sa domnie.

Schimbările nicicînd nu-i încetează;
nevoia-i dă aripi, atît de des
se schimb-acei ce sorţilor urmează.

Ea este cui atîtea hule-i ies,
căci cei ce-ar trebui elogii-a-i face
o blastemă şi-o-njură prin eres.

Dar ea, ferice, aude tot şi tace
şi-n rînd cu-alţi primi, ce mîn-ale lor sfere,
ea-şi mîn-a sa-ntru neştirbită pace.

Să-ntrăm acum la mult mai grea durere;
cad stelele cari răsăreau pe cînd
plecam, iar timpul grabă-n mers ne cere."

---

87 eterni] eleoni *H* // **95** alţi primi] alte primi făpturi *H* // **97** Să-ntrăm acum] şi-acum ⟨să-ntrăm⟩ *A* //

100 Și-am dat, prin cerc spre-opusul mal trecînd,
de-un mic izvor ce-n clocot pe-o săpată
de dînsul groapă se vărsa, scurgînd

103 o apă roșie-adînc de-ntunecată.
Și-așa, urmîndu-i tulburile-i unde,
intrarăm jos pe-o cale-nfricoșată.

106 Un smîrc se face, Stix numitul, unde
ăst jalnic rîu, ajuns sub poală jos,
la tristul mal, silit e să se-nfunde.

109 Și-atent cătînd spre lacul noroios,
văzui mișei, cu totul goi, și-n față
vădind cu toți-un suflet mînios.

112 Și toți se bat, și nu numai din brață,
ci-n cap și-n piept și cu genunchii ei,
fîșii cu dinții rup de-unde se-nhață.

115 Și-atunci Virgil: „— Tu vezi aici pe-acei
a căror furie-a-nvins într-înșii firea
și-așa voiesc să știi c-acești mișei

118 subt apă chiar urmează zvîrcolirea
și fac de ies bășici pe lac, pecum
vezi însuți tu oriunde-ntorci privirea.

---

104 urmîndu-i] mînîndu-i *H* / tulburile-i] tulburele *H* ||

„« Am fost », zic ei, înfipţi în glod acum,
« tot trişti în dulcea soarelui lumină,
purtînd în noi mereu amarul fum,

şi-aici noi ne-ntristăm în neagra tină! »
Ăst imn le gîlgîie din gît bol-bol,
căci n-au putinţ-a spune-o vorbă plină.“

Dînd mlaştinii-mputite-un mare-ocol
aşa-ntre rîpa seacă şi rovine,
cu ochii-ntorşi spre-acei ce-nghit nămol,

soseam sub poala unui turn în fine.

---

125 *În manuscrisul de bază şi în H este scris (tipărit)* gîlgîia. / le gîlgîie din gît] le iese-ntrun[a] *A* // 126 putinţ-] putut *H.*

CÎNTUL VIII

1 Urmînd, vă spun că, mult mai înainte
de-a fi subt poala turnului, pe cale,
priveam țintit la vîrful lui fierbinte,

4 cum două flăcărui scoteau signale
și-alt foc, de unde ochiu-abia mai poate
zări-n adînc, îi da răspuns din vale.

7 Mă-ntoarsei deci spre-acel ce știe toate:
„— Ce zice-acest de-aici și ce-i răspunde
al treilea foc, am zis, și cine-l scoate?"

10 Iar el: „— Mai sus, pe mucedele unde,
pe cel chemat vedea-l-vei cum scoboară,
al bălții fum de nu ni-l va ascunde."

13 Săgeata de pe arc nicicînd nu zboară
mai repede prin vînt decît bătrînă
de ani văzui acum o luntrișoară

---

1 mult mai înainte] pînă la sosirea *A* // 2 sub poala ăstui turn aveam pe (aveam spre-a lui A_2) cale A_1 / subt] sub *H* // 3 de mult spre roșu-i vîrf *A* / fierbinte] ferbinte *H* // 13 bătrînă *om.* *H* //

16 venind spre noi pe lac, şi cum o mînă
cu strigăt mare-un singur lopătar:
„— Spurcate duh, ei, iată-mi-te-n mînă!“

19 „— O, Flegia, Flegia, zbieri acu-n zadar,
vorbi Virgil, al tău el n-o să fie
mai mult decît trecînd ăst lac murdar.“

22 Cum cel ce vede-o rea-nşelătorie
făcută lui stă trist, aşa deodată
şi Flegias fu-n ascunsa lui mînie.

25 Descinse-n luntre-apoi iubitul tată,
făcînd să urc şi eu, şi-abia cînd fui
şi eu în ea, simţii că e-ncărcată.

28 Cînd furăm deci în luntre-apoi, văzui
bătrînul vas brăzdînd pe lac mai tare
decît făcea de-alt'dată-n mersul lui.

31 Pe cînd pluteam pe-a morţii baltă mare,
ieşi murdar-o umbră-n faţa mea:
„— Tu cine eşti de vii avînd suflare?“

---

16 *Versul, omis la transcriere, este scris pe contrapagină.*/ *Întregul vers este omis în H.* // 19 zadar] zădar *H* // 25 descinse] descinsă *H* / 26 *Versul este omis în H.*/fui *A* // 27 în ea, simţii] în ea, păru *A* / simţii *om. H* // 28 văzui *A* // 29—30 *Versurile, reproduse din A, înlocuiesc varianta aflată în pagină şi tipărită în H:*

Porni bătrînul vas, brăzdînd mai tare
decît făcea de-alt rînd cu morţii lui. //

34 „— Eu vin, am zis, dar nu voi rămînea.
Dar tu, cel plin de glod astfel, tu cine?"
„— Mă vezi că-s duh ce plîng", răspunse ea.

37 „— Rămîi atunci la plîns și la suspine,
spurcate duh, căci orișicît noroi
ți-e prins pe-obraz, cunoscu-mi-te bine!"

40 El mînile le-a-ntins spre luntre-apoi;
pățitul duce-al meu însă-l împinse
și-a zis: „— La cîni, în baltă-vă înapoi!"

43 Cu brațele-apoi gîtul mi-l cuprinse,
pe-obraji m-a sărutat și: „— Suflet bune,
ferice-acea ce-n sînul ei te-ncinse!

46 Nimic frumos de-acesta nu poți spune,
căci fu ⟨în lume persoană orgolioasă,⟩
de aceea-l prind și-aici mînii nebune.

49 Cîți nu se cred regi mari, iar dacă mor
ca porcii aci-n putoare-o să se-nfunde,
cumplit dispreț lăsînd în urma lor!"

---

34 Eu vin] Da, viu *H* / rămînea] remînea *H* // **36** ce] că *H* // **44** obraji] obrazi *H* // **46** nu poți] se poate *H* // **47** *În manuscrisul de bază fiind scris doar* căci fu, *am întregit versul cu varianta tipărită în H.* / *Pentru versurile* **46–48**, *cf. Dante :*

> Quei fu al mondo persona orgogliosa;
> bontà non è che sua memoria fregi:
> così s'è l'ombra sua qui furiosa. //

50 porcii] porci *H* //

52 „— O, cît de mult aș vrea să se scufunde
acesta-n lac, am zis, să-l văd scufuns
cît timp sîntem plutind pe-aceste unde!“

55 „— Tu n-ai să fii la mal, el mi-a răspuns;
vedea-vei ce-au să-i facă lui fîrtații
și-ăst dor al tău va fi-mplinit de-ajuns.“

58 Și-am și văzut curgînd înnoroiații
cum viu ⟨mi-l înhățară,⟩ astfel
că dau și-azi proniei laude și grații.

61 Și toți strigau: „— Pe-Argenti, acum!“ și-acel
toscan înfumurat, ca scos din minte,
cu proprii dinți fîșii rupea din el.

64 Aci-l lăsai și nu mai pierd cuvinte.
Ci-un țipăt mare, de m-umplu fiorul,
mi-a-mpins atent privirile nainte.

67 „— S-apropie-acum, mi-a zis conducătorul,
s-apropie-acum cetatea zisă Dite,
cui mult îi e și rău bătut poporul.“

---

52 scufunde] cufunde *H* // **53** aceste] acestea *H* // **59** ***În manuscrisul de bază fiind scris doar*** cum viu ⟨...⟩ astfel, ***am reprodus varianta tipărită în H.*** / ***Pentru versurile*** **58** ***și*** **59**, *cf. Dante :*

> Dopo ciò poco vid'io quello strazio
> far di costui alle fangose genti. //

65 țipăt] țipet *H* //

70 Iar eu: „— Acum încep mai lămurite
moscheiele din ea să le discern
şi roşii, parc-ar fi din foc ieşite."

73 Iar el: „— Sînt roşii-aşa de foc etern,
ce-n ele-arzînd, le-ncinge-atît de tare,
cum vezi aci-ntr-atît de jos infern."

76 Intrarăm şi pe-adînca groapă care
e brîu cetăţii-acei nemîngîiete
al cărei zid de fier a fi se pare.

79 Nu făr-un mare ocol apoi ce-l dete,
sosi luntraşul şi-unde cu mînie:
„— Sînteţi la porţi, ieşiţi!" a zis şi stete.

82 Văzui pe porţi mai mulţi decît de-o mie
de cei plouaţi din cer, strigînd de sus:
„— Cum poate-acesta, viu fiind, să vie

85 prin lumea morţii pîn-aici adus?"
Dar bunul meu Virgil un semn le dete
că are-un lucru tăinuit de spus.

---

7 nemîngîiete] nemîngîiate *H* // **79—83**

Venirăm deci şi unde-apoi luntraşul,
ce-n mare-ocol dintîi veni,
răstit strigă: „— Ieşiţi, aci-i locaşul!"

Văzui în poarta lui şi groaznici foarte
plouaţi din cer m⟨ai⟩ mult de-o mie *A* //

82—84 Văzui în poarta lui şi groaznici foarte
mişei plouaţi din cer, mai mulţi de-o mie
strigînd: ⟨.......................⟩ *B* //

86 Virgil] maestrul *A* / *Cuvîntul* un *este anulat.*//

88 Mai blînd-atunci turbata bandă stete.
„— Să vii tu singur! Viul dintre voi,
ce-avu-ndrăzneală viu să ni s-arete,

91 el singur facă-și drumul înapoi.
Să-ncerce deci! Iar tu, cel ce-l aduse
prin loc așa de-adînc, vei sta la noi."

94 Gîndiți acum pe ce cărbuni mă puse,
căci eu de-aici să ies n-am mai crezut
cînd groaznicul atari cuvinte-mi spuse!

97 „— O, dulce duce-al meu, ce sigur scut
de șapte ori mi-ai dat, și mai nainte
m-ai scos din moartea grea-n care-am căzut,

100 să nu mă lași ca mort, să-ți fie-aminte!
De-avem de-aici oprit-orice cărare,
s-o rupem grabnic înapoi, părinte!"

103 Ci-mi zise-astfel el, dulcea mea-ndrumare:
„— Să nu te temi, căci nime-al nostru pas
nu-l poate-opri, cît timp ni-e dat de-atare.

106 Aşteapt-aici, hrănind, cît ești rămas,
scăzutu-ți suflet cu speranța-n bine,
că-n lumea asta n-am eu să te las."

---

90 avu] are *H* // **92** Să-ncerce] Încerce *B* // **94** pe ce cărbuni mă puse] ce spaimă avui *A* // **98** șapte] șepte *H* // **103** *Versul, omis la transcriere, este scris pe contrapagină.* / *Versul este omis în H.* //

109 Așa s-a dus, lăsîndu-mă-n suspine,
iubitul tat-al meu și-am stat topit,
căci „da“ și „nu“ război purtau în mine.

112 Eu n-am putut s-aud ce le-a vorbit,
dar nici nu stete mult, și ei, cu zorul,
la porți, ca spre-apărare, au năvălit

115 și-n fața lui au tras pe porți zăvorul.
Și-astfel afar-acum ⟨......⟩ rămase
și-ncet apoi s-a-ntors conducătorul.

118 Cu ochii-n jos și cu sprîncene trase
pe ochi, zicea-n oftările durerii:
„— Ce duh îmi neagă jalnicele case?“

121 Iar mie: „Că-s mîhnit, să nu te sperii!
Noi tot vom birui acest popor,
oricît de mult se-ncrede el puterii.

124 Nu-i nou-această nebunie-a lor:
la mult mai largă poart-au mai făcut-o
și rupt de-atunci ea-și are-al ei zăvor.

127 Scrisoarea ei cea jalnic-ai văzut-o.
Dar iată-l, făr' de soți, prin lumea moartă
dincoa' de ea, pe calea ce-am bătut-o,

130 acel ce ne va-nfrînge-această poartă.“

---

111 nu] un *H* // **113** cu zorul] poporul *A* // **116** *În manuscrisul de bază și în H versul este lacunar.* // **122** Oricum s-ar apăra a⟨cest⟩ popor *A* // **130** această] -nchisa *A*, aceasta *H*.

CÎNTUL IX

1 Acea coloare moart-a feții mele,
ce-n spaim-avui cînd el veni napoi,
făcu pe-a lui cea vie să i-o spele.

4 Ca omul care-ascultă stete-apoi,
căci mult prin neguri ochii să străbată
n-aveau puteri prin aerul greoi.

7 „— Noi tot avem să biruim odată,
așa-ncepu, de nu... atare-mi spuse...
Oh, cît m-amîn-acum că nu s-arată!“

10 Văzui eu bine cum un văl el puse
pe ce-ncepu cu ce-a sfîrșit să zică,
și n-a-ncheiat așa cum începuse,

13 și nu puțin îmi dete-acestea frică,
fiindc-am tras din spusu-i nedeplin
mai rău un sens de cum avea adică.

---

5 străbată] străpungă *A* // 7 Noi tot vom birui, deși ne-alungă *A* // 8 spuse merse *A* // 9 s-arată] s-ajungă *A* // 10 Văzui *(inițial :* Eu bine-am*)* eu clar că el acoperi cuminte *A* // 12 că-ntîi și-apoi cuvinte-avu diverse *A* // 13 deci vorbele *A* / îmi dete-acestea] aceasta îmi dete *H* // 15 avea adică] poate-l avură *A* //

16 „— În fundu-acestei triste scoici mai vin
cîndva de-acei din primul grad, în care
speranța moartă vi-e unicul chin?“

19 Așa-ntrebai. Iar el: „— Se-ntîmpl-arare
să-i fie dată sarcin-oarecui
de-a face-aceast-a mea de-acum cărare.

22 Dar eu, ce-i drept, și de-altădată fui
trimis aici de-acea Erihto, cruda,
ce poate-aduce-un duh în trupul lui.

25 Eram de scurtă vreme mort, iar truda
impusă-mi fu prin iaduri să străbat
spre-a scoate-un duh din cercul unde-i Iuda,

28 din cel mai jos și-obscur și-ndepărtat
extrem de cerul ce-ncunjoară toate.
Știu drumul bine, deci nu fi-ngrijat.

31 Ăst smîrc ce-atît de rea putoare scoate
încinge-orașul aprinselor morminte
și-a-ntra numai cu sila-n el se poate.“

---

17 ***Inițial, în locul lui*** de *fusese scris* din. // **22** Dar fui aici, e drept *A* // **23** de-acea Erihto conjurat, de cruda *B* // **24** poate *este scris în locul a două cuvinte indescifrabile.* // **25** și mai *B* // **26** De cerul cel *B* // **29** extrem] delung *H* // **30** fi] fii *H* // **33** și-a-ntra numai cu sila-n el] și-n el a-ntra num‹ai› cu rău *A* //

34 Mai multe-a spus, dar nu le mai țin minte,
căci eu demult țintisem ochii mei
spre-naltul turn cu vîrfu-acel ferbinte,

37 de unde-au răsărit deodată trei
de sînge pline Furii infernale,
ce-aveau mișcări și chip ca de femei.

40 Cu hidre verzi încinse-ale lor șale,
⟨iar păr purtau de șerpi mărunți și groși,
ce îmbrățișau fioroasele lor tîmple.⟩

43 Virgil pe-aceste serve-ale reginii
durerii cei de veci le cunoscu
și: „— Iat', -a zis, ferocele Erinii!

46 În stînga lor Megera plînge-acu
și-Alecto este care-n dreapta plînge,
Tisifone-i la mijloc." Și tăcu.

49 Pe piept cu ghearăle s-umpleau de sînge
și-urlau bătînd în palme-așa că eu
simțeam cum spaima spre Virgil mă strînge.

---

36 vîrfu-] vîrful *H* // **41—42** ***În manuscrisul de bază, din versul* 41 *fiind scris*** cu păr de șerpi mărunți, ***iar din versul* 42 *doar ultimul cuvînt*** **bale,** ***am reprodus cele două versuri din H. / Cf. Dante :***

serpentelli e ceraste avean per crine,
onde le fiere tempie erano avvinte. //

45 Iat'] Cat' *H* // **49** piept] pept *H* //

„— Meduzo, hai, așa strigau mereu,
să-l facem piatră!“ și priveau spre mine.
Spăsească-n el atacul său Teseu!“

„— Întoarce-te și-nchide-ți ochii bine,
mi-a zis Virgil, că n-ai să mai vezi stele
de-apuci să vezi pe Gorgo, dacă vine.“

Vorbind, m-a-ntors chiar el de către ele
și, nepărîndu-i palmele-mi de-ajuns,
și-a-ntins podiș și-a lui peste-ale mele.

Voi, cei cu spirit ager de pătruns,
cătați aci-n cîntarea mea ciudată,
sub vălul ei, ce-nvăț îmi zace-ascuns!

Și iat-atunci pe balta tulburată
⟨zorea sunet aducător de spaimă⟩,
făcea-ntre maluri apa să se zbată,

cum nu-ntr-alt fel un vînt ce, prin călduri
contrarii, naște-nvîrtejiri cumplite
și-n furie bate biciuind păduri

---

54 Spăsească] spășească *H* // **57** pe Gorgo] Gorgona *A* // **65** *Versul lipsește din manuscrisul de bază, traducerea fiind reprodusă din H.* / *Cf. Dante:* un fracasso d'un suon pien di spavento. // **66** făcea-ntre maluri apa] cît ape între maluri *H* // **67** cum nu-ntr-alt fel] întocmai ca și-un *H* // **68** -nvîrtejiri] talazuri *H* //

și, crengi rupînd, le-azvîrle risipite
și-n pulbere-îmbrăcînd trufașu-i drum,
gonește-n adăpost păstori și vite.

Lăsîndu-mi ochii-apoi: „— Privește-acum
acolo, sus, pe spuma cea antică
pe unde-i mult mai gros cumplitul fum."

Precum, cînd simt năpîrca inimică,
se-mprăștie-un stol de broaște-nspăimîntate
și-adînc s-afundă prin nămol de frică,

văzut-am mii de duhuri ruinate
fugind de unul ce-l vedeam că iese
prin pas, trecînd pe Stix cu tălpi uscate.

Prin față-i stînga și-o trecea adese
deoparte dînd ăst fum de chin
și-atît era de ce părea să-i pese.

---

70 și, crengi rupînd, le-azvîrle] el rupte crengi le-azvîrle *B* // **71** **îmbrăcînd** *reprodus din A înlocuiește pe* -mbrăcat *din textul de bază.* // **75** *Inițial, înainte de* pe *fusese scris* și. // **76** **năpîrca**] **năpasta** *H* // **83** *În manuscrisul de bază este scris doar* deoparte **dînd ăst** fum de, *marginal dreapta fiind adăugat* chin. / deoparte dînd acel fum gros și greu *H* / *Pentru versurile* **82–84**, *cf. Dante:*

> Da volto rimovea quell'aere grasso,
> menando la sinistra innanzi spesso;
> e sol di quell' angoscia parea lasso. //

85 Eu bine-atunci ⟨știam⟩ că-i sol divin;
mă-ntoarsei spre poet, iar el spre mine,
c-un semn să stau pe loc și să mă-nchin.

88 Ah, cît părea de mînios cum vine!
Sosi la poartă și-o deschise-apoi
cu varga lui, căci larg sări de sine.

91 „— Goniți din cer și-al lumii-ntregi gunoi,
vorbi trecînd pe pragul încăperii,
⟨de unde-atîta sumeție⟩-n voi?

94 De ce-ncăpățînați v-opuneți vrerii
⟨al cărei țel nu poate-avea-ncercare⟩
și care-adese v-aduse spor durerii?

97 Ce-ajut-a face sorții-mpiedecare?
Ați și uitat că Cerber nu-n zădar
și gît și ceafă făr' de păr le are?"

---

85 *Din manuscrisul de bază lipsește* știam *(existent în H), omis probabil la transcrierea textului.* / *Cf. Dante:* Ben m'accorsi ch'elli era da ciel messo. // **87** *În locul celui de-al doilea* să *fusese scris inițial, prin copierea anticipată a cuvîntului următor,* mă. // **88** Ah] Oh *H* // **89** *În loc de* Sosi, *fusese scris inițial* Și. / Sosind, cu-al său toiag deschise *A* // **91** *Inițial, în loc de* al *fusese scris* ai. // **93** *În manuscrisul de bază au fost scrise doar ultimele două cuvinte,* în voi. / *Versul este refăcut după H.* / *Cf. Dante:* ond'esta oltracotanza in voi s'alletta? // **95** *Versul, netranscris în manuscrisul de bază, a fost reprodus din M.* / a cărei scopuri nu pot fi distruse *H* / *Cf. Dante:* a cui non può il fin mai esser mozzo. // **97** soartă *A* / -mpiedecare] -mpedecare *H* // **99** are] poartă *A* //

Se-ntoarse-apoi pe-acelaşi drum murdar
şi n-a vorbit cu noi, cum n-are-aminte
să stea un om durut de-un alt amar

decît al celui care-i stă nainte.
Văzînd că poarta nu ne-o mai încuie,
noi mersem deci, vegheaţi de vorbe sfinte,

şi-ntrînd, căci n-a fost nimeni să s-opuie,
eu, cel ce-atîta dor să văd avui
cum poate fi şi-atare-o cetăţuie,

cînd fui în ea, privind în jur, văzui
enorm un cîmp întins spre-oricare parte
şi plin de plîns şi cazne-adîncul lui.

La Arli-unde Rodanu-n bălţi se-mparte
sau cum la Pola-n faţă cu Carnarul,
ce-ai ţării ţărmi spălîndu-i ne-o desparte,

morminte multe-ncolnicesc hotarul,
aşa era şi-aici în orice loc,
ci-aici, fireşte-i mult mai mare-amarul;

---

110 spre-oricare] în orice *H* /*Marginal dreapta este scris* V.M. (*probabil:* V⟨ezi⟩ M⟨aria⟩) // **112** Arli] Arles *H* // **113** *În manuscrisul de bază şi în H este scris (tipărit)* Cornarul. // **116–127** *Marginal dreapta, în dreptul versurilor* **116–127**, *este trasă o linie verticală lîngă care este scris* Variante. //

118 căci arde-ntins printre morminte-un foc,
ce-așa le-ncinge, că mai roș nu poate
prin arte-a face-un fier nici un mijloc.

121 Și-al lor capac era deschis la toate
și plîns ieșea din ele-amar și-astfel
că, aieve-un neam arzînd, părea că-l scoate.

124 Iar eu: „— Maestre, cine-i neamul cel
ce-aci-ngropat îl ⟨.........⟩ scrine,
prin marele său plîns spuind de el?"

127 „— Căznesc pe eretici aceste scrine
și-adepții de-orice sectă, el mi-a spus,
și-s mult mai mult, decît ai crede, pline.

130 În ele-asemeni e cu-asemeni pus,
dar n-au un chin egal, ci după treaptă."
Și-apoi, pe-un drum ce e-ntre zid ne-am dus

133 și-acești martiri, întorși pe mîna dreaptă.

---

118 arde-ntins printre morminte] în morminte arde-ntins *H* // **120** să facă fierul arta cu orice mijloc *H* // **122** și-astfel] cît pare *H* // **123** părea că-l] pe el îl *H* // **124 — 126**

Iar eu: „— Măestre, cine-i oare neamul
aci-ngropat în tainice morminte,
a cărui viață ne-o trădează plînsul?" *H* //

125 ***În manuscrisul de bază versul este incomplet, marginal dreapta fiind scris*** **suspine.** / *Cf. Dante*: che, seppellite dentro da quell'arche.// **127** pe eretici] ereticii *H* // **128** adepții] adepți *H*

CÎNTUL X

1 Urmam acum îngustei cărării
ce e-ntre zid și focul făr' de fine,
maestrul meu și eu, în urma lui.

4 „— O, nalte geniu ce mă porți cu tine
prin văile impii, cum ție-ți place,
vorbește, am zis, și-alină doru-n mine!

7 Putem vedea pe-acel popor ce zace
aci-n sicrie? căci păzite nu-s
și toate-și au deschise-a lor capace."

10 „— Închide-se-vor toate, el mi-a spus,
din Iosafat cînd s-or întoarce iară
tot insu-n trupul ce-l avuse sus.

13 De-această parte-un cimitir separă
pe toți, cu Epicur, pe-ai săi ciraci
cari sufletul prin trup îl fac să piară.

16 Iar altor întrebări ce mi le faci
răspuns avea-vei chiar aci-n genune,
ca și dorinții-acelei ce mi-o taci."

---

3 maestrul] măestrul *H* // **4** nalte] înalte *H* // **11** s-or] se va *A* // **14** pe Epicur cu toți ai săi ciracii *H* //

19 „— Nimic n-ascund, ci vreau, părinte bune,
cum însuți tu ai vrut să mă dispui,
și nu demult, puține vorbe-a spune.“

22 „— Tu cel ce-așa-de-oneste vorbe spui
și treci văzînd cetatea-nflăcărată,
te rog, toscane, oprire-n pas să pui,

25 căci ești născut, cum graiul tău te-arată,
din nobila cetate, cărei eu
‹se poate că› povară-i fui odată.“

28 La glasul ăsta, fără ca să vreu,
cînd el ieși dintr-un sicriu, cu frică
m-am strîns puțin mai mult de domnul meu.

31 Dar el: „— Întoarce-te!“ -ncepu să-mi zică,
„Ce faci? Nu vezi pe Farinata care
din brîu în sus din groapă-i se ridică?“

34 Fixai deci ochii-n ochii-acestui mare.
El sta semeț cu capul și cu pieptul,
părînd că iadu-ntru nimic îl are.

37 M-a-mpins atunci spre groapa lui de-a dreptul
Virgil cu mîna sa, ca inimoșii,
zicîndu-mi scurt: „— Vorbește ca-nțeleptul!“

---

20 să mă] ca să-mi *H* // 24 pas] mers *A* // 27 *Începutul versului, conținînd, în manuscrisul de bază, o repetare parțială a finalului versului anterior* (cui poate eu), *este reprodus din H.* / că povară-i fui odată] -i fui prea mare cazn-o‹dată› *A* // 28 vreu] vreau *H* // 35 *Inițial, în loc de* semeț *fusese scris* sumeț. / pieptul] peptul *H* //

40 Cînd fui sub poala groapei sale roșii,
în treacăt m-a privit, părînd cu crunte
priviri puțin: „— Ce neam ți-au fost strămoșii?"

43 Eu, vrînd să-i spun de toate-n amănunte,
nimic nu i-am ascuns și i-am vorbit.
Și-atunci el a-ncrețit puțin din frunte

46 și-a zis: „— Cu mine-ai tăi părinți cumplit,
ca și cu-ai mei cu toții, se purtară,
de aceea-n două dăți i-am și gonit!"

49 „— Deși goniți, cu toții se-nturnară,
răspunsei eu, și-ntîi și-al doilea rînd,
dar arta ast-ai tăi nu ți-o-nvățară."

52 Văzui pînă-n bărbie-atunci scoțînd
o umbră capu-n groapa cea aprinsă,
și cred că ea-n genunchi era șezînd,

55 și-n jurul meu privi, părînd cuprinsă
de-un gînd c-ar fi și-altcineva cu mine,
dar, cînd speranța-ntreagă-n ea fu stinsă,

58 plîngînd mi-a zis: „— Ingeniul tău de vine
de sine-adus prin neagra-ne-nchisoare,
de ce nu e și Guid-al meu cu tine?"

---

41 părînd] apoi *H* / **42** puțin] m-a întrebat *H* // **46** Cu mine-ai tăi] Cu-ai mei ai t⟨ăi⟩ *A* // **47** ca și cu-ai mei cu toții] cu-ai mei ca și cu mine *A* // **49** răspunsei] răspunsăi *H* / eu *om.* *H* // **58** Ingeniul tău de vine] Dacă te-aduce *H* // **59** de sine-adus] ingeniul vast *H* //

61 Răspunsei eu: „— Nu vin cu-a mea valoare.
M-aduce-acest ce-aşteapt-aici şi cui
al vostru Guido nu prea-i dete-onoare."

64 Şi-al său cuvînt şi felul caznei lui
mi-au spus de-ajuns pe cine-l am ‹în› faţă,
de-aceea-n vorbe-aşa de plin şi fui.

67 Atunci, sărind în sus: „— El nu-i în viaţă?
Nu-i dete-ai zis; deci Guido mi-a murit
şi-n dulce soare nu se mai răsfaţă?"

70 Iar, cînd apoi văzu că m-am oprit
şi-un preget scurt amîn-a mea vorbire,
căzu-ndărăt şi nu s-a mai ivit.

73 Dar celălalt, măreţ, el, care-oprire
mi-a pus în mers, nici coastă n-a mişcat,
nici cap el nu, nimic nici în privire.

76 „— Că ei, vorbi-ntregind de-unde-a-ncetat,
nu-nvaţ-al vostru chip de-ntors acasă,
mai mare-amar îmi e decît ăst pat.

79 Dar doamna cea de-aici nici n-o să iasă
de cinci ori zece dăţi din cuibul ei
şi-ei şti ce greu această art-apasă!

---

61 Răspunsei] Răspunsăi *H* / vin] viu *H* // **64** caznei] caznii *H* // **65** **de-ajuns pe cine-l am ‹în› faţă**] de-al său nume numaidecît *H*//**69** se] să *H*//**70** **apoi văzu**] văzu c-oleacă *H* // **71** că stau pe gînduri să îi dau **răspuns** *H* // **74** *În- H, în loc de* pus *a fost tipărit greşit* spus. // **76** -ncetat] încetat *H* // **77** -nvaţ] ştiu *H* // **81** -ei] îi *H* / greu] grea *H* / r[ost] *A* //

Ci-așa cum iară-n lume sus te vrei,
să-mi spui de ce-i cumplit ne-ndurătorul
popor în orice lege-a sa cu-ai mei?"

„— Măcelul face, am zis atunci, și-omorul
ce roș făcu al Arbiei rîu, prin tine,
s-aducă-n temple-asemeni legi poporul!"

Iar el, clătindu-și capul, cu suspine:
„— Nu singur fui; și, cu-alții de m-am dus,
nu făr-o cauz-am mers cu ei, vezi bine!

Dar singur, cînd primir-acel propus
că trebuie Florența dărîmată,
fui cel ce-o apărai cu fruntea sus!"

„— Găsească-a ta sămînță pace-odată,
răspunsei eu, și rogu-te, din minte
să-mi rupi un nor ce-o ține-ntunecată:

voi parc-ați provedea de mai nainte
ce timpu-n viitor cu sine-aduce,
dar altfel parc-ar fi cu ce-i prezinte."

„— Vedem cît poate și-un miop s-apuce,
vedem ce vouă-n viitor vă pare;
atît ne-a mai lăsat supremul duce.

---

82 *Inițial, în loc de* Ci *fusese scris* Și. // **86** făcu] făcură *H* // **87** -n] în *H* // **91** *Forma versului din textul de bază,* Dar singur, cînd să darăme-au propus, *tipărită cu o singură modificare* (dărîme *în loc de* darăme) *în H, a fost „corectată", pentru a se evita repetiția cauzată de existența cuvîntului* dărîmată *în versul următor, cu varianta notată în A:* primir-acel. // **97** de mai nainte] cum iau aminte *A* // **98** ghem *A* // **99** *Cf. Dante:* e nel presente tenete altro modo. // **100** atît ⟨. . .⟩ vedem *A* / miop] presbit *B, H* // **101** viitor vă pare] viitori v-apare *H* //

103 Dar, cînd s-apropie ori sînt, ni-e oarb-oricare
ştiinţă-ncît, străini de nu ne-ar spune,
n-am şti nimic de-umana voastră stare.

106 Deci poţi vedea că-ntreg ne va apune
şi daru-acesta-n clipa cînd zăvor
pe poarta vieţii secolii vor pune."

109 Atunci, ca şi străpuns de-al culpei zor:
„— Celui căzut să-i spui acum, fă bine,
că fiul lui e viu la cei de mor.

112 Şi, preget la răspuns de-avui în mine,
să-i spui c-am fost gîndind cu dubiu-acel
de-a cui eroare-s alb acum, prin tine."

115 Măestru m-a chemat atunci la el.
Grăbit deci mai cerui să-mi spuie mie
ce soţi mai are-arzînd în acest fel.

118 „— Cu mine-acoalea zac mai mulţi de-o mie,
aici e şi-Ubaldin, şi Frideric
al doilea, zise, şi de-ajuns să-ţi fie."

121 S-ascunse-apoi, iar eu spre-al meu antic
poet mă-ntoarsei, frămîntînd în minte
cuvîntul lui, părîndu-mi inimic.

---

108 *Marginal dreapta este scris* V.M. // **112** preget] prejet *H* // **113** a fost că fui *A* / am fost gîndit cu dubiu-acel] a fost al îndoielii gînd *H* // **114** de-a cui eroare-s alb] de care-s mîntuit *H* // **120** zise] zisă *H* //

124 Porni Virgil și-n mers așa-nainte
mi-a zis: — „Ce ai că ești pe gînduri dus?"
Iar, cînd i-am spus acele tari cuvinte:

127 „— Reține-n minte tot ce ți s-a spus
în contra ta și-ascult-acum aci,
mi-a zis Virgil, un deget ridicîndu-l:

130 în fața dulcei raze cînd vei fi,
ai cărei ochi văd tot, al vieții tale
întregul drum prin ea tu ți-l vei ști."

133 Spre stînga-ntoarsem iar a noastră cale,
lăsînd în urmă zidul, și ne-am dus
spre centru-apoi, pe-un drum ce da-ntr-o vale

136 ce pîn-aci-și zvîrlea putoarea-n sus.

---

125 că ești pe gînduri dus] c-așa te-abate gîndul *A* // **127** Păstrează-n minte tot ce-auzi de-a dî[nsul] *A* // **129** mi-a zis] îmi porunci *H* // **132** drum] mers *A*

CÎNTUL XI

1 Pe culmea unei nalte rîpi, clădită
rotund din pietre mari ce-a valma zac,
soseam pe-o culme-acum și mai cumplită.

4 Și-aici, siliți de aburi răi ce fac,
aduși de jos, o groaznică putoare,
am stat să ne ferim dup-un capac

7 al unui larg sicriu ce-avea scrisoare:
„Pe papa Anastasie-l țin, pe cel
de Fotie tras pe căi rătăcitoare."

10 „— Aci ne cat-a merge-ncetinel
spre-a ne-nvăța cu fumul ce-aburește
și nu ne-o mai păsa apoi de el."

13 Așa Virgil, iar eu: „— Atunci gîndește
cu ce-am umplea, spre-a nu ne fi răpus,
ăst timp de-aici." Iar el: „— Gîndesc, firește.

---

1 clădită] rotundă *A* // **2** venirăm *A* // **3** culme] rîp- *A* // **4** ***Inițial, în loc de*** fac *fusese scris* zac. / zac, crudul *A* // **11** și-ntîi cu trist⟨ul⟩ fum te-obicinuiește *A* // **12** și nu ne-o mai păsa apoi] spre-a nu-ți păsa m⟨ai⟩ jos *A* // **14** răpus] -n zădar *A* //

16 Aceste stînci, o, fiul meu, mi-a spus,
cuprind în sine-astfel trei cercurele,
din grad în grad, ca și cele de sus.

19 Și pline toate gem de duhuri rele,
dar pentru ca, văzînd, de-ajuns să-ți fie,
să-ți spui de ce și cum au cazna ele.

22 Nedreptu-i scop oricărui rău ce-urgie
provoacă-n cer, și-ajungi la scopul tău
știrbind pe-alt om prin fraud-ori sîlnicie.

25 Dar frauda este-al minții-un propriu rău,
deci mai urîtă-n cer; și-a fraudei crime
au chin mai mare-n mult mai jos un hău.

28 Cei sîlnici țin cuprinsul văii prime.
Ci-așa cum sila trei direcții ia,
și cercu-i construit ca o treime.

31 Ori celui sfînt, ori ție-ți strică ea,
ori altuia. Zic lui și-averii sale,
precum c-un clar temei tu vei vedea.

34 Prin sil-aproapelui loviri mortale,
ori moarte-i dai și silă-i faci averii
prin foc și jaf și lucruri făr' de cale.

---

17 rînduite *A* // **18** ca și cele de sus] ca și cele lăsate *A* // **19** rele] blăstemate A_1, osîndite A_2 // **20** *Versul, omis la transcriere, este scris pe contrapagină:* // **21** au cazna ele] sînt strîmtorate *A* // **22** injuria *C* // **28** țin cuprinsul] umplu iadul *A* // **30** Distinct și construit e-n trei *A* // **35** și-i poți strica *A* // **36** *Inițial:* prin foc și jaf și silă făr' de cale. //

Deci cei ce-ucid și-s urzitori durerii
și fur-ori pradă, toți vor plînge-aici
în primul cerc și-n osebite serii.

Prin sil-averii proprii poți să-ți strici
și ție-apoi; deci, făr' de nici o fine
în cercu-al doilea, sieși inimici,

plîng toți acei ce se ucid pe sine
și joac-averi, dînd bunuri risipirii,
sau plîng unde-ar fi loc de stări senine.

Poți face sil-apoi dumnezeirii,
de-o blestemi din adînc și-i negi ființa
și-urăști natura sau vrun dar al firii.

Deci cel mai strîmt ponor e locuința
Sodomei și-a Cahorsei și-alor care
urăsc hulind din suflet provedința.

Iar frauda, care-oricui îi dă mustrare,
și-n contra cui se-ncrede-n ea uzează
și-n contra cui încredere-n ea n-are.

---

37 urzitori *este scris peste un cuvînt ilizibil.* / și-s urzitori durerii] și fac loviri cumplite *(inițial :* și fac nelegi*)* *A* // **38** s⟨. . .⟩ aprind *A* // **40** să-ți strici] s-o strici *A* // **41** și ție-apoi] și bunul tău *A* // **42** se căiesc ~ *A* // **46** De-o negi din suflet *A* // **48** și-ai firea-ntru disp[reț] *A* // **53** uzînd și contra cui se-ncrede-n ea *B* // **54** și-n contra cui] dar și-ntr-a cui *A* //

Ăst mod, el parcă numai dezmembrează
ce firea vru prin dragoste s-adune;
de-aceea-n cercu-al doilea se-ncuibează

curvii, și furt, și vrăji, și-nșelăciune,
și-abuz, și fals, și toată lingușirea,
și alte-asemeni căi de spurcăciune.

Ci-n cazul prim distruge și iubirea
ce-avem din fire și pe cea ce-anume
s-adaugă ei, sporind ce naște firea;

de-aceea-n cercul cel mai strîmt din lume,
în centrul ei, pe care șade Dis,
trădării-i scris etern să se consume."

„— Maestre-al meu, ce clar îți curge, am zis,
cuvîntul tău și-mi dă distincție clară
de-acest popor și neamu-n el închis!

Dar cei ce stau în balta lor murdară
și cei purtați de vînt și cîți se-njură,
ciocnind poveri, și-acei din ploi, de-afară,

de-i stau și ei lui Dumnezeu în ură,
de ce nu-s în cetate-n foc, la fel?
Iar dacă nu, de ce-au ceea ce-ndură?"

---

55 Ăst] Acest *A* // **62** *Inițial, în loc de* fire *fusese scris* firea. // **71** și cei purtați] ori sînt purt⟨ați⟩ *A* //

76 „— De ce ingeniul tău, răspunse el,
s-abate-așa cum nu făcu nainte?
Ori mintea ta țintește-acum alt țel?

79 De-acele vorbe nu-ți aduci aminte,
de-al tău elin în etică tractate,
că-s trei porniri dușmane vrerii sfinte:

82 necumpăt, rea-credință, cumplitate
de bestie? Iar primul dă mai mică
ofensă-n cer, deci mai puțin și bate.

85 Și-acum, de-observi ce-aceasta vreau să zică
și bine-aminte ții cine-s acei
ce-afară plîng, mai sus, nu-n foc adică,

88 tu poți vedea de ce acești mișei
deoparte stau, iar dreapta cea verace
mai blîndă-și are-aici mînia ei."

91 „— Oh, soare, tu, ce-oricare nor desface,
iar, cînd explici, m-albești, încît, precum
îmi place-a ști și-n dubiu-a fi îmi place,

---

78 *Inițial, în loc de* acum *fusese scris* altcum. // 79 De-acele vorbe nu-ți aduci] Ori nu-ți [m]⟨ai⟩ sînt acele vorbe *A* // **88** tu vezi de ce nu stau acești mișei *A* // **88—90** *Marginal dreapta, alături de o acoladă ce unește versurile* **88—90**, *este scris* V.M. // **89** și-au alt *A* //

94 la punctu-acela-ntoarce-mi-te acum,
cînd zici c-ar fi-nsultînd cămătăria
divina milă, și-mi arată cum?“

97 „— Nu singur într-un loc filosofia
o spune cui voiește-a cerceta
că firii voastre-i este obîrșia

100 divinul intelect și arta sa.
Și-n fizică, dac-o cetești, nu toată,
ci-n prea puține file, vei afla

103 că firii arta, cît e scris să poată,
e ca și unui maistru-nvățăcelul,
deci e lui Dumnezeu ca și-o nepoată.

106 Dintr-astea două, de-ai aminte felul
în care Facerea de-Adam tratează,
un om își ia și viața sa și țelul.

109 Cum îns-un cămătar alt drum urmează,
el ia-n dispreț și firea și-arta care
îi dă ei țel, că-ntr-alta el sperează.

112 Și-acum să vii, că-i timpul de plecare.
Spre zori și Peștii scînteiaz-acum
și-ntors de tot spre-apus e Carul-Mare,

115 iar pe-unde-om scobori-i departe drum.“

---

94 -ntoarce-mi-te] să te-ntorci? *A* // **110** el și natura și urmașa ei *(anulat:* **natura***)* o ia-n dispreț *A* // **112** Ci-i timp de mers, ur⟨mează⟩ pașii mei. *A* // **113** scînteiaz-] ne schinteiaz- *A* / Căci P⟨eștii⟩-au răsărit spre zori și zace *B*

CÎNTUL XII

Cumplit un scoborîş acea grămadă
de stînci era şi-n spaime-atît de plină,
că orice om s-ar fi-ngrozit să-l vadă.

Precum prin tremur sau printr-altă vină
din jos de Trent, pe-o parte-a văii sale
pe-Adige-l strîmtoreaz-acea ruină,

încît din culmea de-unde-a curs la vale
se fac pînă pe şes prăpăstii-adînci,
încît cei ce-ar fi sus n-au nici o cale,

atare-un clin făceau şi-aceste stînci.
Şi sus pe surpături, întins să zacă,
ruşinea Cretei, monstrul, sta pe brînci,

scîrbosul zămislit în falsa vacă.
Văzîndu-ne-a-nceput să muşte-n sine
ca-n furie-acel ce n-are-altce să-şi facă.

---

1 Cumplit] Un groaznic *A*, grozav *I* // **2** -n spaime-atît de] de-alte spaime *I* // **4** printr-] dintr- *I* // **5** *Inițial, în loc de* Trent *fusese scris* Trento. / Trent pe-o parte-a] Trento-n largul *I* // **7–9**

> ce scursă de pe culmi e pînă-n vale
> tăiată de prăpăstii aşa de-adînci,
> că, vrînd să te scobori, n-ai nici o cale *I* //

10 atare-] aşa *I* / făceau şi-aceste] era şi-aici pe *I* // **11** întins] deprins *I* // **14** Văzîndu-ne-a-nceput] Zărindu-ne-ncepu *I* // **15** altce] alt ca *I* //

16 Virgil atunci spre el: „— Acest ce vine
tu poate crezi că-i principele-Atenei,
acel ce sus a stins suflarea-n tine?

19 El nu-i adus de vrăjile viclenei
surori ce-avuşi; fugi, fiară, şi fereşte,
căci vrea să vadă caznele Gheenei."

22 Precum un bou, ce-n clipa cînd primeşte
toporu-n cap, îşi rumpe funia lui,
nu poate-umbla, ci beat se-mpleteceşte,

25 aşa pe-această fiară o văzui.
Şi-atunci Virgil: „— Să treci, cît timp pe fiară
tu-n furie-o vezi, prin pasul ce-l făcui."

28 Pe coastă-n jos pornirăm aşadară,
pe pietre cari jucau peste abis
sub mine-ades, prin noua lor povară.

---

16 Acest ce] Tu crezi că *I* // **17** tu poate crezi că-i] spre tine iarăşi *I* // **19** adus de vrăjile] vrăjit de ierbile *I* // **20** fugi, fiară, şi] dă-i drum şi te *I* // **21** căci] că *I* // **22** Precum cînd rupe-n clipa *A* // **23** funia] lanţul *I* // **24** se-mpleteceşte] se-mpleticeşte *I* // **26—27**

Virgil atunci: „— Cît urlă trista fiară,
tu treci grăbit prin locul ce-l făcui." *I* //

28—30 Grăbiţi luarăm drumul aşadară
pe stînci ce-ntruna se mişcau desprinse,
căci nu ştiau ce-i noua lor povară. *I* //

29—30 pe pietre care-adese peste-abis
jucau sub mine, uimite de povară. *B* //

31 Mergeam gîndind. Iar el: „— Tu, poate,-a zis,
gîndești ce-i rîpa asta apărată
de monstru-acest turbat ce l-am ucis?

34 Dar vreau să știi și tu că-ntîia dată
cînd fui aci-n adîncul iad adus,
această rîpă rea n-a fost surpată.

37 Dar nu-nainte mult, greșit de nu-s,
de ce-a trecut prin iad biruitorul,
ce-atît de mare plean lui Dis i-a dus,

40 cumplit s-a zguduit din tălpi ponorul
acest murdar, încît crezui că prinde
întregul univers să simt-amorul

---

31 Tu, poate, -a zis] Ce gînd te prinse *I* / ți-e gîndul *A* // **32** gîndești ce-i] ori judeci *I* // **33** de fiara rea ce-n fața mea se stinse? *I* / l-am ucis] ucizî⟨n⟩-du-l *A* // **34** și tu *om. I* // **35—36**

Cînd eu avui prin negrul iad umblare,
n-a fost această stîncă-aici surpată. *I* //

37—39

Nu mult mai înainte, mi se pare,
de ce-a sosit acel din limb ce smult-a
din limb lui Dis o prad-așa de mare *I* //

38 iad biruitorul] limb triumf⟨ătorul⟩ *A* // **38—39**

de ce veni acel ce-o mare pradă
i-a dus lui Dis din iadul de m‹ai› sus *B* //

40—44

Cumplit se zgudui-n temei oculta
și trista vale,-ncît credeam că prinde
iar foc întreaga lume-atunci de multa

43 ce-n haos lumea mai ades o-ncinde,
cum cred mai mulți, și-atunci căzură
aceste stane vechi și-aici și-altinde.

46 Și-acum privește, căci pe-aproape cură
un rîu de sînge-n care fierb de veci
cîți rău prin silă altora făcură."

49 „— Ah, oarbă furie, poftă ce nu treci,
cum zbați în scurta viață biata gloată
și-n cea etern-așa de rău ce-o-neci!"

52 Și larg văzui un șanț ce merge roată,
precum mi-a spus Virgil, și-ncunjurînd,
încinge-a ăstui cerc cîmpia toată,

---

iubire ce, cum spun, adese-o-ncinde
și-o schimbă-n hău, și-atunci se năruiră *I* ||

44 căzură, *absent din vers, este scris marginal dreapta.* || **46** Și-acum privește] Dar caută-n vale *A* || **46—51**

Privește-n vale-acum că se răsfiră
de sînge-un rîu și-ntr-însul fierb în spume
toți cei ce-n viață silă făptuiră."

Mînie, tu, și poftă! Oarbe nume!
În scurtă viață zbuciumi biata gloată
și-așa de rău ne-afunzi într-altă lume! *I* ||

51 și-așa de rău o-nfunzi în cea de v⟨eci⟩ *A* || **52** -n chip de *A* || **52—54**

Un șanț adînc și larg văzui, ce, roată,
precum mi-a spus Virgil, în chip de valuri
înconjură-ngrădind cîmpia toată *I* ||

55 iar, între el și naltul zid, fugînd,
văzui armați centauri cum se-nșiră,
cum vii, dup-a lor fel, umblau vînînd.

58 Văzîndu-ne venind, ei toți s-opriră,
iar trei au și pornit din ceata lor
și proaspete săgeți pe arc tocmiră.

61 Iar unul de departe: „— Ce ponor
vi-e dat? Voi doi, ce scoborîți priporul,
vorbiți din deal, căci altfel vă dobor!"

64 „— Vom da răspuns, a zis conducătorul,
de-aproape lui Chiron, căci nu spre bune
lucrări te-a-mpins pe tine-a pururi zorul!"

---

55 el *A* // **55—57**

> iar între stînci și șanț umblau pe maluri
> centauri mulți, cu arcuri și tot dresul
> cu care, vii vînînd, umblau pe dealuri. *I* //

57 fel *A* // **58—63**

> Cînd ne-au zărit, și-au contenit purcesul,
> iar trei au și lăsat în urmă ceata
> și-n tolba lor săgeți cătau pe-alesul.
>
> Iar unul de departe-atunci: „— Fiți gata!
> Ce chin vi-e dat și care vi-e ponorul?
> Vorbiți de-acolo, n-așteptați săgeata!" *I* //

65 căci nu spre bune] Tu știi, pierzarea *I* // **66** ți-a fost de-a pururi singur numai zorul *(tipărit:* zborul*)*!" *I* //

67 Şi-apoi: „— Acesta-i Nes, a prins a-mi spune;
murind de dragul mîndrei Dejanire,
prin propriu sînge-a vrut să se răzbune.

70 Acel ce-şi ţine-n piept a sa privire
Chiron e, cel ce-avu pe-Ahil în casă;
al treilea, Fol, ce furii-avea din fire.

73 Sînt mii ce-n juru-acestor şanţuri pasă
să trag săgeţi în suflete cari ies
mai mult din rîu decît au drept să iasă."

76 Spre-acele fiare sprintene-am purces
şi, după ce cu-a armei crestătură
Chiron al barbei stuf puţin l-a dres,

79 astfel despădurindu-şi larga-i gură:
„— Vedeţi şi voi, fîrtaţi, că se clăteşte
ce-atinge-acel din dos, pe unde cură?

---

67 Iar mie-apoi: „— E Nes cel cu strigarea *I* // **69** din propriu sînge-şi trase răzbunarea *I* // **70** Acel cu fruntea-n piept, cu blîndă fire *I* // **71** Ahil în] Ahile-n *I* // **72** *Versul, omis la transcriere, este scris pe contrapagină.* / şi-n urmă-i Fol, cel vecinic în cumplire *I* // **73** Cu miile pe-aici pîndind ei pasă *I* // **74** şi trag] trăgînd *A* / suflete] umbrele *I* // **75** din rîu decît au drept] decît li-e scris din rîu *I* / au drept] li-e dat *A* // **77—78**

Chiron, cu a săgeţii crestătură
al bărbii sale stuf atunci l-a dres *I* //

79 astfel] şi-a zis *A*, *I* // **80** şi voi, fîrtaţi] fîrtaţi, şi voi *I* // **81** ce-atinge-acel din dos] ce-acel din dos atinge *I* //

82 Piciorul mort nu face-așa, firește."
Virgil, ce-i sta la piept, în locu-n care
o fire-a sa cu-a doua i-o-ntîlnește:

85 „— E viu, a zis, și am însărcinare
să merg, să vadă iadu-ntreg, cu el;
nevoia-l poartă, nu vrun plac ce-l are.

88 Iar cine-mi dete-o slujbă de-acest fel
osane cîntă-n sfînta-i locuință;
el nu-i tiran, nici eu vrun duh mișel!

91 Pe-acea putere deci, ce-mi dă putință
să trec pe-aceste căi îngrozitoare,
dă-mi unul dintre-ai tăi, mai de credință,

94 și, pe-unde-i vad, prin rîu să ne scoboare
și-n spate treacă-mi viul, căci altcum
n-am cum să-l trec, că nu e duh să zboare."

---

82 Cei morți nu fac nicicînd așa, firește!" *I* // **83** Virgil, cum sta la pieptu-i tocmai unde *I* // **83—84**

Și, stînd sub pieptul lui iubitul duce,
la locu-n care două firi unește *A* //

84 i-o-ntîlnește] se-ntîlnește *I* // **85—87**

„— Vezi bine-i viu și am porunci", răspunde,
„prin jalnicele văi să merg cu el;
de silă *(tipărit: sila)* -n iad, dar nu de drag pătrunde *I* //

86 conduce *A* // **87** și o sil-aici, nu placul îl aduce *A* // **89** veni de sus, din gloata îngerească *I* // **91—92**

Și acum, pe-acea putere-a mea cerească,
prin care-nving un drum lipsit de soare *I* //

92 să trec pe-aceste căi] să trec pe-o cale-atît *A* // **93** mai de credință] să ne-nsoțească *I* // **94** și, pe-unde-i vad, prin rîu] și pînă jos la vad *A* / vad *este tipărit* văd *în I.* // **95** și-n spate treacă-mi viul] pe-al meu să-l treacă-n spate *I* // **96** că] căci *I* //

97 Spre dreapta sa Chiron s-a-ntors acum:
„— Te-ntoarce, Nes, și du-i și, la-ntîlnite
cu alt vrun stol, tu fă să-ți facă drum".

100 Și-a lungu-acelei ape clocotite
priveam, urmînd fidelu-nsoțitor,
pe fierții-acei ce scot urlări cumplite.

103 Înfipt pînă sub ochi văzui popor,
dar Nes: „— Aceștia-s cei care prădară
și-acei tirani ce-au făptuit omor.

106 Plîng relele făcute-n chip de fiară
și-al Ferei domn și Dionis hainul
ce-a dat Siciliei ani de jale-amară.

---

97 Chiron s-a-ntors] s-a-ntors Chiron *I* // **98** și] iar *A* // **98—102**

și-a zis lui Nes: „— Condu-i și-n lungul căii,
alt stol de-l întîlnești, să facă drum".

În jos, pe roșul rîu, din care răii
scot urlet mare, ne-am pornit deci soții
lui Nes acum, pe-aprinsul mal al văii. *I* //

102 din care fierții-urlări *A* // **103—105**

În rîu, pînă sub ochi zăceau cu toții,
iar Nes ne-a spus: „— Tiranii ce prădară
sînt cei de-aici, și silnicii, și hoții. *I* //

104 *Inițial, în loc de* dar *fusese scris* iar. // **106—107**

își plîng în rîu purtarea lor de fiară;
și cel din Phera e și-aici hainul *I* //

108 Siciliei] Sicilii *I* /

109 Ăst cap cu plete negre-i Ezzelinul,
dincoa', şi-aici cu plete mai deschise
a fost Obizzo d'Est, şi cu deplinul

112 e drept că fiu-i proclet îl ucise."
Privii spre duce-atunci, dar: „— Dintre noi
acesta-ţi fie-ntîiu-aici", îmi zise.

115 Nu mult mai merse Nes şi-oprit apoi,
privi spre-o gintă pînă-n gît intrată,
precum părea,-ntr-al sîngelui şivoi.

118 Şi-o umbră ni-arătă, stînd izolată.
„— Acesta-i ucigaş inimii-acei
ce şi-azi mai e la Temsa onorată."

109—111 Cu negru păr pe creştet, Ezzelinul
e cel de-aici; cu plete mai deschise
dincolo-i Est Obizz', şi cu deplinul *I* //

113—114 Aici mă-ntorsei spre Virgil deodată,
dar: „— Nes e-ntîi şi-n urmă eu", îmi zise *I* //

114 acesta-ţi fie-ntîiu-aici] aci să-ţi fie acesta-ntîiu *A* // **115** ***Iniţial, în loc de*** apoi *fusese scris* popor. / şi-oprit] şi stînd *A* // **115—139** *om. I* // **116** o gloată ne-arătă, ce sta-necată *A* // **118—120** *Cf. Dante :*

Mostrocci un'ombra dall'un canto sola,
dicendo: „Colui fesse in grembo a Dio
lo cor che'n su Tamici ancor si cola." //

120 ***Marginal dreapta este scris*** V. caiet. //

121 Văzui cu capu-ntreg, de-aici, mișei
ieșiți din rîu și-apoi și pînă-n șale,
și-aici și cunoscui pe mulți din ei.

124 Și-așa scădea mereu cumplita vale,
încît de-acum doar gleznele-nvălea,
și-aici, prin șanț, ne-a dat și vadul cale.

127 „— Așa pecum urmeaz-a tot scădea,
cum vezi, pe-această parte roșia baltă,
vorbit-a Nes, aș vrea să crezi că ea

130 sporește-astfel pe partea ceealaltă
adîncul ei, pînă ce-ajunge unde
tiranii stau să urle și-ndeolaltă.

133 Acolo vru justiția să-i scufunde
pe-Atila, cel ce-al lumii bici fusese,
pe Pirh și Sext; și-amestec-a lor unde

136 de plîns, cu spuma ce din clocot iese
etern, doi Rinieri, zvîrliți în iad,
că multor căi le-au dat război adese."

139 Iar el se-ntoarse-apoi, trecînd prin vad.

---

121 Văzui de-aici ieșiți apoi mișei *A* // **122** cu-ntregul cap *A* // **125** doar gleznele] nici glezne *A* // **126** vadul cale] șanțul cale *A* // 129 vorbi centaurul, „să știi *A*

CÎNTUL XIII

1 Nici n-apucase Nes a trece-acum,
cînd noi într-o pădure-ntram, grozavă,
ce n-avea nici un semn de nici un drum.

4 Iar frunza ei nu verde, ci bolnavă,
nu linse crengi, ci strîmbe și-nnodate,
nu fructe-n pomi, ci numai spini și-otravă.

7 Între Cornet și Cecina-nfundate
păduri ca asta n-au, nici mai pustii
acei mistreți ce-urăsc cîmpii arate.

10 Aici au cuib spurcatele Harpii
cari, dînd de știre-amarul ce-o să-l pață,
din insule-au gonit pe-ai Troiei fii.

13 Au aripi mari, dar de-om și piept și față,
cu pene-un pîntec larg și gheare-avînd
și-a pururi plîng prin pomii făr' de viață.

---

1 Nes nu era dincolo înc-ajuns A_1 / Dincolo Nes nici n-ajunsese-acum A_2 // **3** nici un semn de nici un] semn de nici un fel *A* // **4** ci bolnavă] ci roșcat-bolnavă *A* / *Marginal dreapta, sub cuvintele reproduse anterior, este scris* obiect. // **10** *Inițial, înainte de* Aici *fusese scris* Și. // **13** Au aripi mari] Au late-aripi *B* // **15** Și-a pururi plîng] scot vaiete *A* / Și-a pururi plîng prin pomii] Scot plînsete prin pomii *B* //

16 „— Să ştii de-aicea, pîn-a nu fi-ntrînd,
că eşti acu-ntr-a văii-acea genune
ce-a doua e şi fi-vei pînă cînd

19 pe-aprinsul prund piciorul ţi-l vei pune.
Deci cată bine şi vedea-vei stări
ce nu le-ai crede numai de le-aş spune."

22 Simţeam acum din orice parte-oftări,
dar, nevăzînd d-unde-ar putea purcede,
steteam un rob al mutei tulburări.

25 Eu cred că el credea că poate-aş crede
c-atîta vai un neam ar fi gemîndu-l,
ce stă printre copaci şi nu se vede.

28 De aceea-mi zise el: „— Un spin rupîndu-l
dintr-aste plante-ori de-unde-ţi este placul,
vedea-ţi-vei fals întreg în tine gîndul."

31 Întinsei mîna deci şi-am rupt din cracul
cu foi o creangă a unui mare spine;
şi-atunci: „— De ce mă rupi?", striga copacul

---

16 de-aicea] deci-n ea *A* // 17 eşti acu] eşti aci *A* // 22 oftări] oftat *A* // 24 şi-aşa m-oprii cu totul tulburat *A* // 26 vai] viu *A* // 27 ce stă printre copaci] ce-ascuns stă printre crengi *A* // 30 întreg] deplin *A* //

Și-umplut de sînge negru ca din vine,
din nou striga: „— De ce mă mai despoi,
ori nici un simț de milă n-ai tu-n tine?

Noi oameni fost-am și-azi copaci cu foi;
de noi îns-ar putea mai mult să-ți pese,
chiar suflete de șarpe de-ar fi-n noi."

Cum vezi și la tăciunii verzi adese
că arde-un căpătîi, iar altul geme
și sfîrîie prin vînt ce-ntruna iese,

cuvînt și sînge-așa-ntr-aceeași vreme
ieșea din trunchi; iar eu, lăsînd să-mi cadă
ce-am rupt, steteam ca omul ce se teme.

Și-a zis Virgil: „— De-ar fi putut să creadă,
rănite duh, ce n-am voit să-i spui,
ci-n versul meu putu-ntr-un loc să vadă,

---

36 ori n-ai tu *A* // **39** de-ar fi-n noi] de-am fi fost *A* // **40** Cum vezi la verdele tăciune-adese *B* / vezi] cînta *A* // **41** că arde-un căpătîi, iar] cînd arde la un cap, cum *A* // **44** lăsînd să] lăsai să *A* // **45** steteam] fui stînd *A* // **46—47**

De-ar fi avut, rănite duh, dovada *(inițial:* Rănite duh, de-ar fi putut să creadă*)*
Să creadă el ... maestru meu. *B* //

47 meu *A* // **48** ci-n versul meu putu] ce num⟨a⟩i cu-al meu vers putu B_1 / ci-n versul meu] ce-abia într-un vers B_2 //

el n-ar fi pus pe tine mîna lui,
dar necrezutul fapt mă-mpinse-a face
prin el un act ce nici eu nu-l crezui.

Dar spune-i cine-ai fost, ca să te-mpace
și faima ta s-o-mprospăteze-altinde
în lumea-n care-i scris să iasă-n pace."

Iar el: „— Nu pot să tac, atît m-aprinde
frumosu-ți grai, deci nu vă pară greu
că-n vorbe-acum puțin mă voi întinde.

La inima lui Frideric sînt eu
acel ce cheie-avui și-așa, cu-ncetul,
știam să-ncui și să descui cum vreu,

încît eu singur îi aveam secretul;
fidel purtat-am slujba cea regească,
încît pieream de-atîta muncă, bietul!

Dar cutra cea tot trează să pîndească
la curți de regi, cu ochi făr' de rușine,
un viciu-al curților și-o cium-obștească,

pe toți cu vremea-i asmuța pe mine,
și-aprinșii-apoi aprinseră pe-August,
că-n negru-abis căzui din culmi senine.

---

49 lui] greu *A*, -ntins *B* // **50** nici eu nu-l] însumi nu-l eu *A* // **52** *Inițial, în loc de* -i *fusese scris* -mi. // **55** atît] astfel *A* // **56** frumosu-ți grai] ăst dulce grai *A* // **59** avut-am cheia *A* // **66** al curților] oricărei curți *A* // **68** apoi] astfel *A* //

Crezînd, cuprins de-acroare și dezgust,
să-mi aflu-n moarte leac la dezonoare,
injust îmi fui, eu, cel de-a pururi just.

Și jur pe-această nouă-a mea-nchisoare
că nici un fel de-ofensă n-am adus
acestui rege demn de-orice onoare.

Și-oricare dintre voi va merge sus,
ridice-mi numele cel bun ce-mi zace
și-acum de-a pizmei lovituri răpus."

Tăcu apoi puțin. „— Fiindcă tace,
mi-a zis Virgil, ai vreme-acum, socot,
de vrei să știi mai mult, să-ntrebi ce-ți place."

Iar eu: „— Întreabă-l tu mai bine tot
ce crezi și știi c-a mea dorinț-o-mpacă;
eu prea mă simt mișcat și n-am să pot."

Deci zise-așa: „— Robite suflet, dacă
voiești ca-n lume el cu drag să-și puie
cuvîntul pentru tine, atunci să-ți placă

să spui cum poate-un suflet să se-ncuie
într-ăști copaci? Și din prinsoarea lui
mai e putință de-a scăpa sau nu e?"

---

77 numele cel bun] bunul nume *A* // **81** face *A* // **83** că *A* // **89** și din prinsoarea lui] și dată-i oarecui *A* // **90** *Inițial, între* scăpa *și* sau *fusese scris* de-aici. / mai e putință de-a scăpa] putința de-a scăpa din ei *A* //

Suflat-a trunchiul tare-atunci și-a lui
suflare-n glas se-ntoarse spre-a ne spune
și-așa ne-a zis: „— Pe scurt o să vă spui.

Pe-un suflet mînios, cînd își răpune
el singur al său trup ce-i fu copacul,
Minos aci-ntr-a șaptea gură-l pune.

El cade-n crîng, nu unde i-ar fi placul,
ci-acolo unde-l azvîrli destinul,
și-aci-ncolțind, ca-n brazda lui alacul,

vlăstar el crește și devine spinul
pe care-l pasc Harpiile de foi
și-i dau dureri, dar și durerii-alinul.

Ca și-alții-ale lor spolii, așa și noi
căta-le-vom, dar nu spre-a fi-mbrăcate,
că-i just să n-ai ce singur îți despoi.

Aici le vom tîrî și spînzurate
în crîng le vom avea, oricare ins
de propriu-i trunchi al umbrei turmentate."

Noi stam mereu la spin, cu capu-ntins,
crezînd că vrea și-altce să ne mai spună,
cînd făr' de veste-un zgomot ne-a surprins

---

94 cînd smuls din trupul propriu *A* // **98** ci-acolo] ci-n locul *A* // **99** brazda lui] glia lui *A* // **107** le vom avea] avea-le-vom *A* //

112 ca și pe-acei ce simt, ca pe-o furtună,
venind mistrețu-n partea pe-unde stau
și-aud și cîni și crengile cum sună.

115 Și iată-n stînga doi cari-alergau
și goi și sfîșiați, fugînd orbește,
că-n crîng ei orice piedic-o sfărmau.

118 Iar cel gonit: „— O, moarte,-acum sosește!"
Dar celălalt, crezînd că, poate, calcă
prea-ncet: „— O, Lan', așa de voinicește

121 tu n-ai fugit la Toppo-n joc de halcă."
Și, poate-apoi, nemaisuflînd ușor,
făcu un grup din trupul său și-o salcă.

124 Ci-n urma lui tot cîmpul fu un nor
flămînd de negre și de iuți cățele,
părînd ogari scăpați din lanțul lor.

127 Sărind, au rupt bucăți și bucățele
cu dinții-n cel ce-ascuns în salcă fuse
și triste membre-au dus în guri cu ele.

---

112 *Inițial, în loc de* ca *fusese scris* cum. / venind *(cu semn de intercalare în text între* simt *și* ca*)* *A* / asemeni *B* // **113** venind mistrețul] și goana s[a] mistrețul *A* // **122** suflul gurii *A* // **124** ci-n urma lui tot cîmpul] ci-n urmă-i cîm⟨pu⟩-ntreg *A* // **124—125**

Ci-acum din dos tot desetul pădurii
de iuți și negre și de tari fu nor *B* //

126 ogari lăsați s-atace furii *A* //

M-a prins atunci de-o mînă și mă duse
Virgil la salcia ce-n zădar plîngea
prin crengi pe care sînge-acu le-umpluse.

„— O, Iacob da Sanct' Andrea", el se bocea,
„știai că-ntrînd în mine, tot te-nhață.
De-ai fost trăind mișel, ce-i vina mea?"

Cînd ferm îi stete-apoi Virgil în față:
„— Tu, cel ce printr-atîtea răni cumplite
și plîns și sînge scoți, ce-ai fost în viață?"

Iar el atunci: „— Oh, suflete venite
ca să vedeți măcelul de rușine
prin care-atîtea foi mi-au fost răpite;

să le-adunați sub tristul trunchi sub mine!
Eu fui din urbea cui Botezătorul
schimbatu-i-a patronul prim cu sine,

de-aceea primul cu-arta sa dă zorul
s-o bîntuie mereu. Și-un rest ferice
de nu i-ar fi păstrat pe-un pod poporul,

acei ce-o reclădiră-n vremi propice
pe spuza dînsei, după huni rămasă,
degeab-ar fi muncit ca s-o ridice.

Eu furci mie-mi făcui în propria casă."

---

130 *Inițial, în loc de* M-a *fusese scris* V-a. // **139** *Inițial, în loc de* Oh, *fusese scris* Vi⟨rgil⟩. // **140** ca marturi ăstui rușinos *A* // **144** cu sine] cu el *A* // **149** *În manuscrisul de bază, în loc de* spuza *este scris* spuză. // **150** degeab-ar fi muncit] ar fi m⟨uncit⟩ în van *A*

CÎNTUL XIV

1 Acele risipite foi le-am strîns
și-mpins de-a locului natal iubire,
le-am dus sub cel ce-a răgușit de plîns.

4 De-aci sosim la punctul de-ntîlnire
cu-al treilea cerc și unde-apare-ntreagă
a sfintei vreri o groaznică-ntocmire.

7 Dar, lucrul nou mai clar să se-nțeleagă,
vă spui c-am fost pe-un șes, pămîntul cui
oricărei plante viața-n el i-o neagă.

10 Cunună-n jur pădurea o văzui,
precum și ea de șanț e-ncunjurată,
și-am stat aci-n extremul punct al lui.

13 Un sterp nisip, uscat și des s-arată
pe-ntregul șes și nu altfel de cum
ne spune Cato că-l văzuse-odată.

---

8 pămîntul] în sînul *A* // **9** -n el i-o neagă] i se neagă *A* // **12** ***În manuscrisul de bază, în loc de*** aci ***este scris*** aici. // **13** ***Inițial, în loc de*** Un ***fusese scris*** De. / Tot spațiu-i (*inițial:* Tot spațiul e) deas-arină și uscat[ă] *A* // **15** Fu cel ce-a fost de Cato *A* //

16 O, sfîntă răzbunare, cît acum
vei fi-ngrozind pe-oricine-i cel ce-aude
ce-amare stări văzui și pe-acest drum!

19 Erau mari gloate-aici de umbre nude
și toate-amar plîngînd cu plînset mare,
avînd, pe cum părea, grădate trude.

22 Zăceau pe spate-o seamă-n nemișcare
și mulți ședeau, stîrcind făptura toată,
iar alții-n jur fugeau fără-ncetare.

25 Acei ce fug sînt cea mai mare gloată,
iar cei ce zac sînt turma mai puțină,
ci-n schimb ei pot mai mare plîns să scoată.

28 Și fulgi de foc pe-ntregul șes, cu lină
cădere, pe-ntregul șes, mereu ni⟨ng⟩,
cum ninge-n Alpi, cînd orice vînt s-alină.

31 Așa cum Alexandru-n țări la Ind
văzu ningîndu-i foc pe oștire-odată,
ce-ardea mereu, chiar și căzut fiind,

34 de-aceea puse-ostașii săi să bată
cu tălpile-acel foc, căci se stingea
mai lesne-astfel văpaia divizată.

---

21 grădate] treptate *A* // **23** făptura *A* // **25** Fac cel mai mare stol acei ce cură *A* // **27** dar⟨...⟩ gură *A* // **29** *Inițial, în loc de* cădere pe-ntregul *fusese scris* cădeau pe-ntregul. // **31** văzut *A* // **32** pe-oștire-i flăcări Alexandru *A* // **36** divizată *A* //

37 aşa sub ei tot şesu-l aprindea
ca iasca sub amnar acolea focul
etern, şi-un chin din două părţi făcea.

40 Şi făr-odihnă-n veci le era jocul
sărmanelor lor mîni, cari focul nins
îl mătură, dar altu-i prinde locul.

43 Şi-am zis: „— Tu, cel ce toate le-ai învins,
măestre, afară de cumplita droaie
ce stă străjer la zidul cel aprins,

46 ce mare duh stă fără să se-ndoaie,
dispreţ avînd şi inima semeaţă,
de parcă nici n-ar sta-ntr-această ploaie?"

49 Şi însuşi el, văzînd că-i stau în faţă
şi-a mea-ntrebare-a fost de starea lui:
„— Eu sînt, strigă, şi mort cum fui în viaţă.

52 Spetească-şi Zevs pe cel din mîna cui
a prins un fulger cînd, de-a lui mînie,
în ultima mea zi trăsnit eu fui!

55 Spetească-şi el, în neagra-i fierărie
sub Mont Gibel, pe toţi pe cîţi îi are,
strigînd ca şi la Flegra-n bătălie:

---

37 aşa sub ei tot şesu-l aprindea *B* / aprindea] încingea *A* // **38** focul, *A* // **39** etern şi] acel etern şi *B* // **45** ce stă străjer] ce-n drum ne-a stat, *A* //

« O, dă-mi, Vulcane, o, dă-mi ajutorare! »
Trăsnească-mă cît vrea, că tot nu-i las,
eu tot nu-i las întreaga răzbunare!"

Și-atunci Virgil, cu-atît de tare glas
cum nu-l mai auzii: „— Căci nu mai piere,
și și-aici, Capanee, ți-a rămas

trufia ta, ți-e și mai grea durere,
căci nu-i alt chin ca furia-n focul ei
să-ți dea-ngîmfării-ntreaga caznei fiere!"

Spre mine-apoi mai blînd: „— E dintre-acei
cari șapte-au mers la Teba, ca s-o bată,
și-avu, și pare-a mai avea, pe zei

și-acu-n despreț, cum vorbele-l arată.
Dar, cum am zis, nevolnicele-i furii
podoabă-i sînt și cea mai meritată.

⟨Și-acum să vii. Ci-atenție dă arsurii,⟩
pe-aprinsul prund să nu-ți așezi piciorul,
⟨ci strîns urmează marginea pădurii."⟩

---

60 eu tot nu-i las întreaga] să-și simtă⟨-n⟩ iad deplină A_1, să aibă⟨...⟩ de-ntreagă *B* || **66** -ngîmfării] turbării *A* || **70** *Inițial, în loc de* -l arată *fusese scris* le-arată. || **71** am zis] i-am spus *A* || **73** *Versul este reprodus, pentru rimă, din B.* | *În textul de bază:* Și-acum să mergem. Dar să-ți fie-aminte. | *Inițial în B:* Dar să dai arsurii, *modificat apoi în:* Atenție-acum. | arsurii *A* || **75** *Versul reproduce, pentru rimă, varianta existentă în B, completată cu* pădurii, *scris în A.* | *În textul de bază:* ci tot pe sub pădure-o ia nainte. | *În B, după* marginea *este notat, între paranteze,* poalele. ||

Ajunserăm, tăcînd, unde-n priporul
pădurii-n șes se vars-un rîurel
de-a cui roșață și-azi mă ia fiorul.

Precum din Bulicame curge-acel
ce apă-n băi stricatelor împarte,
așa pe-aprinsul prund curgea și el.

Și fund de piatr-avea și de-orice parte
și maluri și costiș, și sigur fui
că numai el dă drum și mai departe.

„— Din tot ce-aici știut eu îți făcui,
de cînd trecurăm pragul ce nu pune
zăgaz nicicînd intrării nimănui,

tu n-ai văzut nimic mai de minune,
mi-a zis, decît acest izvor prezinte,
căci orice foc deasupra lui apune."

Vorbi măestrul meu atari cuvinte,
deci îl rugai să-mi dea și-acea bucată
de care-mi dete-o poftă-așa ferbinte.

„— Pustie-o țară zace-ncunjurată
de mări, numită Creta, m-a-nvățat,
supt domnul cui fu lumea mai curată.

---

77 *Inițial, în loc de* șes se vars- *fusese scris* cîmp ce vars-. // **87** *În loc de* **zăgaz**, *în textul de bază este transcris, probabil greșit,* **iagăr**. // **88** *Inițial, în loc de* tu *fusese scris* de. / de minune] înainte *A* // **93** -mi dete-o poftă] o poftă-mi dete *A* // **95** *Inițial, în loc de* mări *fusese scris* mare. / el *A* // **96** supt domnul cui fu lumea mai] sub ⟨...⟩ cărei lumea fu *B* //

97 Și-un munte, Ida, este-n ea, bogat
în codrii mari cîndva și-n rîuri dese,
dar astăzi e pustiu ca loc uitat.

100 Lui Zevs ca leagăn Rea și-l alese
și, cînd plîngea, dispuse-a face hui
spre-a nu se ști-n ce loc îl ascunsese.

103 Și-un moș stă drept în munte-adînc, a cui
spinare-acum îi stă spre Damiete,
privind spre Roma ca spre-oglinda lui.

106 De aur fin e capu-i, piept și spete
de-argint curat, iar brațele-i la fel,
și-ncolo trunchi de-aramă i se dete;

109 și-apoi, în jos, piciorul stîng de-oțel,
cel drept de-argilă coaptă prin arsură
și stă mai mult, de mult, numai pe el.

112 Și-afară de-aur toate-au crăpătură
și lacrimi prin spărturi se destilează,
cari muntele-l străbat și-unite cură

115 în iad, aici, și pe-Aheron formează,
pe Stix și Flegeton și drum își fac
pe strîmtul scoc ce-l vezi, pînă-ncetează

118 oricare-al lumii scoborîș; și-un lac,
⟨Cocitul zis, fac apa-le-nfundată;
dar, pentru c-o să-l vezi, de-acesta tac.“⟩

---

98 cîndva și-n rîuri *A* // **119** *Versul este reprodus din B.*/ *În textul de bază:* o balt-acolo, ce-i Cocit chemată. // **120** *Versul este reprodus, pentru rimă, din B.* / *În textul de bază :* dar ce-i ăst lac nu-ți spui, că-l vei vedea, / cum e el *A* //

121 Iar eu: „— De e din lumea noastră, tată,
pornit acest pîrîu, de ce pe prund
de-abia sub ăst pripor numai s-arată?"

124 Iar el: „— Tu știi că iadul e rotund
și-oricît de mult venit-ai tu la vale,
mereu la stînga, scoborînd spre fund,

127 tot n-ai trecut întregul roții sale.
Deci, dacă vei vedea și lucruri noi,
nu da pe față glas mirării tale!"

130 „— Dar unde-i Flegeton și Lete-apoi?
De-acesta taci. De-acela spui că-l face
acel pîrîu făcut de-acele ploi?"

133 „— Orice-ntrebări îmi pui, mi-a zis, îmi place,
ci-al apei roșii curs clocotitor
putea din ele pe-una să ți-o-mpace.

136 Și vei vedea, dar nu-ntr-acest ponor,
pe Lete-acel ce spală duhuri care
spășită-și au și-iertată culpa lor."

139 Mai zise-apoi: „— E timpul de plecare
de-aici acum și urmeze-mi pașii tăi.
Ăst mal nenins de foc ne dă cărare

142 și-asupra lui se sting orice văpăi."

---

125 venit-ai tu] ai fi ⟨venit⟩ *A* // **131** *Inițial, în loc de* acesta *fusese scris* acela. // **132** acel pîrîu] pîrîul scurs *A* // **138** culpa] păcatul *A* // **141** mal] crîng *A*

CÎNTUL XV

1 Ne duce-acum un țărm al ăstui scoc,
iar fumul din pîrîu deasupra-i zace,
scutind și maluri și-apa jos de foc.

4 Precum de teama undelor fugace
spre ei, între Cassand și Brugge, flamanii
fac stavilă ce mării-oprire-i face,

7 sau cum de-a lungul Brentei paduanii
le fac, ferind și vile și castele,
cînd intră-n martie-omătul Chiarentanii,

10 astfel erau făcute-aici și-acele,
dar nici înalte-atît, nici groase nu,
oricine-a fost cel ce-a clădit la ele.

13 Era departe-n urmă crîngu-acu,
încît, de m-aș fi-ntors, dorindu-l iară,
eu n-aș mai fi văzut nici unde fu,

---

2 deasupra] ce-asupra *N* // **3** scutind] scutea *N* / apa jos] apa lui *A* // **4** Precum] Cum *B* / undelor fugace] mării făr' de pace *N* // **5** spre ei] își fac *N* / Brugge] Bruges *N* // **6** fac] o *N* / fac stavilă] nălțar-un dig *A* // **10** acele] acole *N* // **11** nu] așa *A* // **13** acu] era *A* // **15** fu] sta *A* //

cînd duhuri multe-n stol s-apropiară
și toți, părînd c-ar fi cu văz sărac,
priveau la noi, trecînd, cum într-o seară

cu lună nouă-n mers drumeții fac
sau cum bătrînul croitor, cînd pune
în ac un fir, țintit privește-n ac.

Privit de-atare bandă prin genune,
un duh mă cunoscu, iar el mă prinse
de haină și-a strigat: „— Ei, ce minune!"

Iar eu, văzînd că stă cu brațe-ntinse,
privii adînc în fața-i coaptă, care
n-avea pe chip conture-atît de stinse

spre-a-mi fi-n a-l recunoaște-o-mpiedecare;
și-atunci, plecat, privii la el mai bine:
„— Oh, ser Brunett', ești dumneata, îmi pare!"

„— Să nu te superi, fiul meu, pe mine,
mi-a zis apoi, că-și lasă puțintel
pe soți Latini spre-a vorbi cu tine!"

---

17 *ante* și *ad.* de noi *N* // **18** priveau la noi] de-aproape ne ocheau *N* / cum într-o seară] cum de-obicei pe-o sear[ă] *A* // **19** -n mers drumeții] trecătorii-și *N* / drumeții fac] trecătorii fac *B* // **23** un duh mă cunoscu, iar el] fui cunoscut de unu ce *A* / iar el] și-apoi *N* // **26** în fața-i coaptă care] în chipu-i ars de ploi *A* // **27** n-avea pe chip] și n-avea-n chip *A* // **31–33**

Iar el: „— Te rog, nu fii mîhnit pe mine,
că-și lasă soții săi și puțintel
se-ntoarse-acu-ndărăt Brunett' cu tine!" *N* //

32 că-și lasă puțintel] că-și lasă soții săi și *A* // **33** pe soți Latini] se-ntoarce-acu-ndărăt Brunetto *A* //

34 „— Te rog s-o faci, răspunsei eu cu zel.
De vrei, voi sta și-n loc, dacă, firește,
mă las-acesta, căci eu merg cu el."

37 „— O, zise, oricine din ăst stol s-oprește
o clipă-n loc, stă-n loc apoi o stană
o sută de-ani în ploaia ce-l izbește.

40 Deci mergi și-ncet voi merge sub pulpană
și-n goan-apoi umplea-voi ăst popas,
s-ajung pe cei ce-și plîng eterna rană."

43 Eu nu-ndrăzneam al văii mal să-l las,
să merg la el, dar frunte-mi sta plecată
cu-acel respect ce-umilu-l are-n pas.

46 „— Dar ce-ntîmplare, a zis, ce soarte dată
te-aduce-aici cît timp mai ai lumină?
Și cine-i cel ce drumul ți-l arată?"

49 „— Acolo sus în viața cea senină
pierdutu-m-am, răspunsei, într-o vale,
pe cînd n-aveam etatea încă plină.

52 De ieri din zori, străin luminii sale,
pe cînd eu mă-ntorceam, ăst duh venit-a
și-acas-acum mă-ntorc pe-această cale."

---

34 Și-am zis: „— Cît pot, te rog să faci astfel *B* // **35** De vrei, voi sta și-n loc] Voi sta și-n loc ⟨, de vrei⟩ *A* // **38** stană] statuă *A* // **40** voi merge sub] veniți-voi sub *B* // **41** goan-] goană *N* // **45** are] au *A* // **52** *Inițial, în loc de* străin *fusese scris* străini. //

55 Iar el atunci: „— De-ţi vei urma ursita,
în dulce viaţă clar de-am desluşit,
nu poţi greşi al gloriei port, vorbit-a.

58 Şi-aşa-n curînd de n-aş fi fost murit,
văzînd ce-amic ţi-e ⟨ceru-n îndurare,⟩
la munca ta cu mult te-aş fi-ntărit.

61 Dar neamul cel ingrat şi rău şi care,
descins din Fiesole-*ab antiquo*, ţine
şi-acum tot firea ce din munţi o are,

64 cu rău îţi va plăti făcutul bine.
Dar drept va fi: prin spini cu boab-amară
ce caut-un pom cu dulcile-i smochine?

67 Porecla «orbi» din vechi străvechi le-o dară,
că-i neam semeţ şi-avar şi plin de ură;
de-a lor năravuri vezi de te dezbară!

70 Tu glorie-avea-vei într-aşa măsură,
că toţi te vor vîna flămînzi cu zor,
dar iarba asta n-o s-o aibă-n gură!

---

56 viaţă] viaţa *N* // **59** *Versul, incomplet în textul de bază* (văzînd ce-amic ţi-e), *a fost întregit pe baza formei tipărite în N* : văzînd ce-amic ţi-e ceru-n îndurare. / ce-amic ţi-e ceru-n îndurare] şi ceru-n cît favor te are *A* // **63** şi-acum ⟨...⟩ firii cei barbare *B* / barbare *A* // **65** prin spini cu boab-amară] căci printre-amarii sp⟨ini⟩ *A* / boab-] boaba *N* // **69** dar apa lor tu vezi să nu *A* //

73 Să-și fac-acești mișei nutreț cît vor
din înșiși ei, dar cruțe planta vie,
de crește vruna prin gunoiul lor,

76 a cui sămînță sfînt-o să re-nvie
pe foștii-aici de-origine romană,
cînd cuib ajunse-a orice mișelie!"

79 „— Să nu-mi fi fost dorința-n totul vană,
tu n-ai fi fost respins, răspunsei eu,
așa-n curînd din firea cea umană,

82 căci stă și-acum adînc în gîndul meu
și trist mă face plinul de iubire
și scumpu-ți chip patern, cînd tu, mereu,

85 tu mă-ndrumai să tind spre nemurire.
Și cît îți datorez nu voi tăcea,
cît timp voi fi, s-o spui cu mulțămire.

88 Păstrez și scriu ce-mi spui de soartea mea,
spre-a-mi tîlcui ce-alt text în sine-mbracă
o doamnă-n cer, de-o fi s-ajung la ea.

---

73 Ăst neam de bestii facă-și ei cît vor *B* // **75** vruna] vreuna *N* // **77** aici] aci *N* // **78** cînd cuib ajunse-n orice] cînd fu zidit ăst cuib de *A* / cuib ajunse-a orice] fu clădit ăst cuib de *N* // **84** patern] de tată *N* / mereu] zi cu zi *A* // **85** tu mă-ndrumai] îmi deteși sfat B_1, îndemn mi-ai dat B_2, *N* // **87** mulțămire] mulțumire *N* // **88** soartea] soarta *N* //

91 Ci-atîta vreau să știi curat, că, dacă
cu propria-mi conștiință voi fi una,
răbda-voi sorții tot ce-ar vrea să-mi facă.

94 Și poți să știi că nu mi-e nouă-arvuna;
deci, de-orice-ar fi, nimic nu-mi va păsa
și poarte-și roata-n placul ei furtuna."

97 Virgil atunci s-a-ntors spre dreapta sa,
privindu-mă și: „— Bine știu s-asculte,
îmi zise rar, acei ce știu păstra."

100 Dar eu mergeam, dorind să știu mai multe,
cu ser Brunetto și-ntrebai ce soți
mai are-aici, distinse minți și culte.

103 „— E bine pe-unii să-i cunoști, dar poți
să lași pe mulți uitării să-i consume
și-ar fi și timpul scurt să-i spui pe toți.

106 Pe scurt, au fost toți clerici cu renume
și oameni mari din lumea literată
și toți murdari de-același viciu-n lume.

---

91 știi] știu *N* // **94** nouă] nou- *N* // **95** înainte *A* // **95—99**

deci poarte-și robu-n pace-al său săpoi
și-n pace poarte-și roata ei fortuna."

Virgil atunci spre dreapta sa-napoi,
întors, privi și: „— Bine știu s-asculte
cîți știu păstra ce-aud!" mi-a zis apoi. *N* //

96 *Marginal dreapta este scris* V. Chiț[u]. // **97** părinte *A* // **99** minte *A* //
101 Brunetto] Brunett' *N* / și-] și-l- *N* //

Priscian e-n rînd cu tabăra-ntristată
și Accursius e și-aici și pestilența
puteai s-o vezi, vrun dor de-aveai vrodată

s-o vezi pe cea ce, scoasă din Florența
de primul serv, și-a dus să-i aibă scrumul
din rău întinșii nervi ai săi Vicența.

Mai multe-aș spune, dar de-aici nici drumul,
nici vorba s-o lungesc eu n-am putință,
căci văd pe prund suind de colo fumul:

vin cei la cari eu n-am îngăduință.
Tresoro meu la inimă ți-l pui,
că-n el trăiesc și n-am altă dorință."

Se-ntoarse-apoi, părînd, în fuga lui,
de-acei ce-aleargă spre postavul verde
pe cîmpul veronez, și-așa-l văzui

cum fuge-acel ce-a-nvins, nu cel ce pierde.

---

111 vrodată] vreodată *N* // **119** meu] -al meu *N* // **121** părînd] apărînd *N* // **124** acel] cel *N*

CÎNTUL XVI

1 Eram și de-unde-acum s-aude bine,
căzînd ăst rîu, cum sună-ntr-alt ponor,
ca zumzetul ce-l face-un roi de-albine,

4 cînd iată-n goană trei, cu-același zor,
s-au rupt fugînd ⟨din gloata care⟩
trecea prin ploaia asprei cazne-a lor.

7 Veneau spre noi toți trei cu strigăt mare:
„— Ia stai, tu, cel ce, după haina lui,
din urbea noastră cea coruptă pare!"

---

5 s-au rupt trei inși din gloata ce, fugară A_1 / fugînd, trei umbre dint[r]- A_2 / *În textul de bază a fost scris doar* s-au rupt, fugînd, *versul fiind întregit cu varianta din* O_2. / *Pentru versurile* **4–5**, *cf Dante :*

quando tre ombre insieme si partiro,
correndo, d'una torma che passava. /

În varianta publicată de George Coșbuc în „Literatură și artă română", VI (1901–1902), p. 354, terțina formată din versurile **4–6** *are următoarea formă :*

Trei umbre-atunci văzui că-n grabă vin,
desprinse dintre umbrele-alungate
pe șesul plin de ploi, de plînset plin. //

8 haina lui] haine pari *A* // **9** de-ai noștri, om din nou corupta țară *A* // **9–11** *Pe contrapagină, sînt scrise, unul sub altul, trei cuvinte ce urmau, probabil, să intre în rimele unei noi variante a terținei :* toscane, rane, sărmane. //

O, ce de răni pe trupul lor văzui
și proaspete și vechi arsuri și-urgie,
încît mă-ncrîncen chiar și-acum cînd spui.

13 La glasul lor s-opri Virgil, iar mie
mi-a zis apoi: „— S-aştepţi pe-aceştia trei
și-i demn s-arăţi cu dînșii curtenie.

16 Ba, cred că, dacă prin natura ei
n-ar ninge-atari văpăi această gură,
mai bine-ar fi ca tu să mergi la ei."

19 Văzînd că stăm, ei iarăși începură
anticul plînset și-ajungînd, apoi
toţi trei deodat-o roată se făcură.

22 Şi, cum pîndesc atleţii unși și goi,
dintîi și timp și potrivită stare,
de-a-ncepe-a se-mpumna și-a-și da război,

25 așa rotea cu faţa fiecare
spre mine-astfel că gîtu-n sens contrar
de-al tălpilor făcea a sa cărare.

---

12 încît le simt și-acum în gînd, și-atari *B* // **14** mi-a zis apoi] așa mi-a zis *A* // **17** ăst loc n-ar ninge-așa arsură *A* // **20** apoi] la noi *A* // **22** Şi, cum pîndesc] Cum au nărav *A* // **24** de-a] spre-a *A* // **25** *Iniţial, în loc de* rotea *fusese scris* rotind. // **26** *Iniţial, în loc de* contrar *fusese scris* opus. / spre mine] către mine B_1 / spre mine-astfel] oricare-astfel B_2 //

28 „— Și-obrajii stinși și arși și-ăst loc amar
de-ți fac de noi o scîrbă care-ntrece
chiar mila ta, mi-a zis un ins, măcar,

31 măcar a noastră faim-atunci te plece
să spui ce om ești tu, că viu te-ncrezi
prin lumea morții-așa vegheat a trece?

34 Acest pe urma cui rotind mă vezi,
murdar și fără păr cum e cu totul,
avu mai mare rang de cum îl crezi.

37 El Guido Guerra e și-a fost nepotul
Valdradei celei bune și-ncercată
și spad-avu, precum avu și votul.

40 În dosul meu țărîna e călcată
de Tegghiai Aldobrand, cui trebuia
mai multă să-i fi dat voi cinste-odată.

43 Iar eu, ce-mi duc cu-aceștia crucea mea,
sînt Iacob Rusticucci și-mi fu perire
mai mult decît orice nevasta rea."

46 Să fi putut avea de foc scutire,
săream la ei, acolo-n flăcări drept,
că-mi da maestru-ntreaga sa-nvoire;

---

28 Și-obrajii stinși] Murdarii ob⟨raji⟩ *A* // **31** atunci] cel puțin *A* // **39** votul] sfatul *A* // **42** glasul *A* // **43** cu-aceștia] cu dînșii *A* // **44** Iacob, *omis inițial, este scris pe marginea din dreapta a filei.* // **46** Să fi putut avea de foc] Atunci, de-aș fi avut de foc *A* // **48** maestru] și maistru *A* //

cum îns-aveam numai arsuri s-aştept,
învinsă-mi fu de frică buna-vrere
ce dornic mă făcea să-i strîng la pept.

"— O, nu dispreţ, răspunsei, ci durere
de starea voastră m-a cuprins deodată,
şi mult va fi pînă s-o simt că-mi piere,

de-ndată ce-acest domn al meu şi tată
cuvinte-a spus din cari văzut-am bine
că oameni demni, cum voi sînteţi, s-arată.

Din ţara voastră-s eu şi-a voastre pline
de faimă nume-oricînd le-am onorat
şi scrise port a voastre fapte-n mine.

Eu las pelinul şi dulci poame cat,
de-un duce-adevărat promise mie,
ci-ntîi pînă la centru-o să străbat."

„— Mult timp în membre sufletul să-ţi fie
stăpîn, mi-a zis alt duh, şi-aşa cum vrei,
să laşi pe urm-o faimă-n lumea vie!

⟨Mai dă Florenţa şi-azi, ca de obicei,
valori în fapte şi-n deprinderi bune,⟩
ori totu-i azi gonit din sînul ei?

---

50 avui de *A* // **55** De-ndată *B* // **56** *Iniţial, în loc de* **a** *fusese* ***scris*** **am.** // **64** *Iniţial, în loc de* sufletul *fusese scris* sufletu-ţi. // **67—68** ***În textul de*** *bază fiind scris doar :*

mai sînt şi-acum virtuţi ca de-obicei
şi-o ⟨..............................⟩

am reprodus *varianta existentă* ***în*** *B.* // **68** fapte bune *A* //

70 Căci, nou sosit la plîns aci-n genune,
Wilhelm Borsiere-atîta de nesiguri
ne face-a fi și triști cu ce ne spune."

73 „— Poporul nou și iuțile cîștiguri
te fac fără de cumpăt și-ngîmfată,
Florențo, -ncît te zbați acum în friguri!"

76 Așa vorbii cu fruntea ridicată.
Și-acum toți trei priveau așa-ntre sine
cum faci privind spre-o vorb-adevărată.

79 „— De-ți este lesne-oricînd atît de pline
răspunsuri, ei mi-au zis, să dai oricui,
ferice tu, că spui ce știi că-i bine!

82 Iar, dac-o fi să ieși din locul bui
și-ai iarăși să revezi frumosul soare,
cînd drag ți-o fi să zici de iad «Eu fui!»,

85 fă și de noi cuvînt printre popoare!"
Și, cercul rupt, în graba de-a se duce,
păreau toți trei cu aripi la picioare.

88 Nu poate-atît de iute-un om s-apuce
să zic-„Amin!", cum ei ne-au și apus.
Deci bine vru să plece și-al meu duce,

---

71 Borsiere *A* // **73** avere A_1 / îmbogățire A_2 // **75** friguri] fiere *A* // **76** vorbii] strigai *A* // **79** Și-au zis *A* / Atunci: „— De poți atît de *B* // **80** răspunsuri tu să dai oricînd și-or⟨icui⟩ *A* // **83** ai iarăși] iar ai *A* // **88** *Inițial, în loc de* atît *fusese scris* un. // **88—89**

Să zic-„Am⟨in⟩!" nu poate-un om s-⟨apuce⟩
în timpu-n care ei ne-au și ⟨apus⟩ *A* //

iar eu urmai și nu mult drum ne-am dus
și-urla de-aproape-atît ăst rîu la vale,
că nu ne-am fi-auzit ce ne-am fi spus.

94 Precum din Monte Viso apei sale
dintîi spre ost își taie curs acel
pîrîu, ce-n stînga pe-Apenini ia cale

97 și-n munți numit e Acquacheta el,
nainte-a ce s-ajungă pe cîmpie
spre-a fi la Forli-apoi numit altfel,

100 căzînd din Alpi pe-o rîpă, cea pustie
din sus de Benedict, unde-ar putea
să fie-azil de-ajuns și pentr-o mie,

103 așa căzînd din ruptul mal vuia
și-acoalea cursul tulburei vîlcele,
că-n scurtă vreme-ai asurzi de ea.

106 O sfoar-aveam în jurul coapsei mele
pe-atunci și eu și-ades cu ea crezui
să prind pantera cu pestriță piele.

109 Întreag-acum din jur mi-o desfăcui,
așa precum Virgil avut-a dorul,
și-apoi, făcută ghem, i-o-ntinsei lui.

---

92 și-astfel urla *A* // 100 o rîpă, cea pustie] rîp-a sa pustie *(repetat :* pustie*)* A_1 / vuiește A_2 //

Spre dreapta-ntors cu ea conducătorul
și, nu departe de prăpastie stînd,
în negrul hău supt el îi dete zborul.

„Ieși-va lucru nou, gîndeam, firește,
la noul semn“, la care-atent fusei
cît stă Virgil de-atent și-l urmărește.

Ah, ce precaut cat-a fi cu-acei
cari văd nu numai fapta cea de-afară,
ci-adînc pătrund cu mintea și-n idei!

Iar el mi-a zis: „— Curînd o să răsară
ce-aștept aici și ce visezi tu-n tine,
vederii tale-ndată o să-i apară.“

Cît poți, cînd pare-un adevăr, creștine,
c-ar fi minciună, tu să-l taci mereu,
căci făr' de vină poți păți rușine;

ci-aici nu pot să tac, și iată eu,
creștine, jur pe-aceast-a mea cîntare,
și-așa precum o lungă viață-i vreu,

că-n negrul aer gros văzui c-apare
plutind ceva, de jos, cumplit de-ajuns
să tulbure pe-un om oricît de tare,

precum se-ntoarce-acel ce s-a scufuns
ca să descurce-ancòra, cînd se prinde
de stînci ori de-alt vrun lucru-n mare-ascuns,

se-nfige-n tălpi și-ntreg în sus se-ntinde.

---

113 văzui că lîng-abis cu ea s-oprește *A* // **116** *Inițial, în loc de* la *fusese scris* din. / la care-atent fusei] pe care ochii mei *A* // **117** vedeam ce-atent V⟨irgil⟩ și-l ur⟨mărește⟩ *A* // 136 *Marginal dreapta este scris* V.M.

CÎNTUL XVII

1 „— Vezi monstrul cel ce coada şi-o ascute
spre-a trece munţi şi-a sparge-orice tărie;
o, vezi pe cel ce-ntreaga lume-o-mpute!"

4 Aşa-ncepu Virgil să-mi spuie mie,
iar fiarei printr-un semn i-a spus: „— Să sui!",
la drumu-acel de piatră ca să vie.

7 Şi-acel scîrbos al fraudei chip, văzui
c-a scos, venind, întregu-i trunchi afară,
dar nu şi-a tras pe mal şi coada lui.

10 Un om în toate just putea să-ţi pară
din tot aspectul blîndei sale feţe,
ci şarpe-ncolo-ntreg această fiară.

13 Flocoase două brînci şi noduleţe
avea pe piept, pe coaste şi pe spaţe
şi multe-apoi rotiţe-n mii de feţe.

---

5 printr-un semn i-a spus: „— Să sui!"] i-a dat semn ca-n malul scund *B* // **6** la drumu-acel de piatră] la malul scund A_1 / la drumu-acel de piatră ca] de marmură la noi *B* / acel de piatră] de sub val A_2 / de piatră] de marmur[ă] A_3 // **7** Văzui A_1 / fund A_2 // **9** sa pe prund *A* //

16 Tătarii-ori turcii-n firul ce se bate
şi-n cel urzit n-au scoarţe mai cu flori,
nu ţese-Arahne-urzeli mai delicate.

19 Precum la mal stau luntrii uneori,
c-un cap pe prund, iar altul le pluteşte,
sau cum la nemţii cei îndopători

22 castorul stă gătit de-a prinde peşte,
aşa la malul trist ce-ncunjura
prundişul ars sta fiara ce-ngrozeşte.

25 Întreaga coadă-n gol şi-o flutura,
în sus zbătîndu-şi furca-nveninată
ce-asemeni scorpiei ac în vîrf purta.

28 Virgil atunci mi-a zis: „— Acum ne cată
puţin să-ntoarcem calea noastră pînă
la fiara rea ce-acolo stă culcată."

31 În jos luînd deci calea pe-altă mînă,
distînd de mal, cam zece paşi ne-am dus,
spre-a fi feriţi de foc şi de ţărînă.

---

16 Tătarii-ori turcii] Cum persii-or turcii *A* // **18** nu ţese-Arahne] şi n-are Ar⟨ahne⟩ *A* // **23** *Iniţial, în lcc de* la *fusese scris* pe. // **25** flutura] vîntura *A* // **27** ac în vîrf purta] cu ac era *A* / *Marginal dreapta, alături de varianta consemnată anterior, este scris* ms. // **29** calea] drumul *A* // **31** În jos luînd deci calea pe-] Luînd deci calea-n jos şi pe- *B* //

34 Cînd fui ajuns la ea, văzui mai sus,
dar nu cu mult, un stol de umbre care
ședea pe lîng-abis, în ploaie pus.

37 Și-a zis Virgil: „— Spre-a ști deplin ce are
în ea și-această tind-a văii, du-te
la ei, mi-a zis, și vezi-le-a lor stare.

40 Dar scurte fie-ți vorbele-ncepute.
Eu pîn-atunci pe monstru am să-l fac
spătoasa ceaf-a lui să ne-o-mprumute."

43 Deci singur eu prin cel din urmă sac
al văii-a șaptea mersei așadară
la triștii-aceia cari-acolo zac.

46 Prin ochi zvîcnea durerea lor afară,
iar mînile, drept scut, mereu le mișcă
de-aprinsa țărnă jos, iar sus de pară,

49 cum face vara cînele morișcă
acum din labe, acum din botul lui,
cînd muște, ori purici, ori tăuni îl pișcă.

52 La mulți privirea țintă mi-o ținui
pe-obrajii copți de crîncena lor plagă
și nu-i puteam cunoaște, dar văzui

---

40 *Inițial, în loc de* fie-ți *fusese scris* -ți fie. // **45** triștii-aceia care-acolo] răii-acei ce-n trista *B* / aceia care-acolo] ce-n ploaie-acolo *A* // **46** zvîcnea] zvîcnește *A* // **49** precum din labe și din bot morișcă *A* / Un cîne face vara-n ciuda lui *B* // **53** *Inițial, în loc de* plagă *fusese scris* plată. //

55 că toți aveau la gît cîte-o desagă,
distincte-avîndu-și semnul și factura,
iar ei păreau c-o sorb din ochi de dragă

58 Și, cum purtam rotind căutătura,
văzui pe-un galben sac ceva ce-avea
de-albastru leu și chipul și statura.

61 Și-urmînd mereu cu cercetarea mea,
văzui pe-alt duh c-o pungă purpurie
și-o gîscă albă ca de unt pe ea.

64 Și-alt duh, c-o scroafă grasă și-azurie
pe albu-i cîmp semnat avîndu-și sacul:
„— Ce faci, mi-a zis, tu-ntr-astă colivie?

67 Hai, pieri! Și, viu de-ți faci pe-aicea placul,
să știi de-al meu vecin, Vitalian,
că-n stînga mea aci-și va face vacul.

70 Aci-ntre florentini sînt paduan
și-mi urlă toți de m-asurzesc cu glasul:
«O, de-ar sosi eroul suveran

73 cu punga cu trei țapi!»“ Și-ntoarse pasul
și scoase limba din strîmbata-i gură,
cum face-un bou cînd dă să-și lingă nasul.

55—57 *Omise la transcriere, versurile sînt scrise pe contrapagină.* || **59** sac] chip *A* || **60** statura] statul *A* ||

Eu fric-avînd că, stînd peste măsură,
mîhnesc pe-acel ce-a zis să fiu grăbit,
lăsai această trist-adunătură.

Pe duce mi-l găsii acum suit
pe largul spate-al fioroasei bale
și-a zis: „— Acum fii tare și ‹-ndrăznit!›

Pe-asemeni scări vom merge-aici la vale!
Voi sta-ndărăt, ca-n față-mi să te țin
spre-a nu te-atinge-otrava cozii sale."

Cum cei ce-s prinși de friguri, cînd le vin
fiorii răi și-au unghii-nvinețite,
văzînd și-o umbră-nghează pe deplin,

așa fui eu la vorbele rostite,
dar și rușine-avui și fui ca sluga
cu bun stăpîn, cînd dă porunci răstite.

Pe-acele spete largi sării cu fuga
și „— Strînge-mă la tine!" am vrut să spui,
dar nu-mi ieși, cum vrui să-mi iasă, ruga.

---

77 pe-acel ce-a zis să fiu grăbit] pe cel ce scurtă vreme dete *A* // 79 spete *A* // 81 *În textul de bază, lipsește ultimul cuvînt din vers, întregirea fiind făcută pe baza variantei din* O_2*; cf. Dante:* e disse a me: „Or sie forte e ardito!". / *În varianta publicată în „Convorbiri literare", XXXVI (1902), nr. 6, p. 497—501, versul are următoarea formă:* și-mi zise: „— Haid' curînd și fii bărbat! // 93 dar] și *C* //

94 Dar el, pe care scut eu mi-l avui
mai sus, m-a prins în brațe-al meu părinte
de-ndată ce suit pe fiară fui.

97 Și-a zis: „— Acum, Gerione, nainte!
Largi cercuri fă și lin îți fie jocul
și noua ta povară-ți fie-aminte!"

100 Precum din mal o luntre-și scoate ciocul
și-ncet se dă-ndărăt, așa făcu
și, cînd simți că-i larg în juru-i locul,

103 întoarse coada unde capu-i fu,
mișcînd cu ea, ca și-un țipar, și-o-ntinse
și vînt sub el cu labele bătu.

106 Mai mare-o spaimă nu cred eu că-l prinse
pe Faeton, cînd frînele scăpat-a
și cerul, precum vezi și-acu,-l aprinse,

109 nici cînd Icar, sărmanul, înfierbîntata
de pe-aripi ceară și-o simțea că-i pică
⟨și „Mergi greșit!" cu spaimă-i zise tata,⟩

---

101 dus *A* // **103** *Inițial, în loc de* coada *fusese scris* capul. / -n sus *A* // **105** adus *A* // **109** pică *A* // **109—110**

și nici Icar, simțind înferbîntata
de soare ceară aprins cum caldă p⟨ică⟩ *B* //

111 *Pentru a respecta rima, am înlocuit versul din manuscrisul de bază:* și „Rău ții drumul!" tatăl i-a strigat, *cu varianta existentă în* O_2. / tata *A* //

112 decît a mea, cînd mă văzui, adică,
că stau în aer, de-orice parte-n gol,
și-afar' de fiară nu mai văd nimică.

115 Dar ea plutește lin, făcînd ocol,
scoboară-ncet, dar nu-i simțeam plutirea
decît de jos și-n față-un vînt domol.

118 Subt noi, la dreapta, s-auzea vuirea
cumplitei guri făcînd un zgomot mare,
de-aceea-n jos plecai puțin privirea

121 și-abisul mă-ngrozi cu mult mai tare,
căci urlete-auzii, văzui și focuri
și-ntreg mă strînsei ghem de spaimă mare.

124 Ce-ascuns fu-ntîi văzui apoi pe-alocuri,
precum roteam, trecînd prin mari orori,
ce-ntruna tot sporeau din mii de locuri.

127 Ca șoimul stînd pe-aripi mult timp aori,
nevrînd nici paseri nici momeli, și face
să-i strige-al său stăpîn: „Acum scobori!",

---

112 adică *A* || **112—114** *Pe o foiță de țigară introdusă în legătura caietului este scris :*

⟨..................⟩ adică frică
că-n aer gol eu de-orice parte s⟨î⟩nt
și-afar' de fiară nu m⟨ai⟩ văd nimică. ||

113 *Inițial, în loc de* **că** *fusese scris* ș⟨i⟩. || **114** pe-un monstru *B* | nimică *A* || **115** *Inițial, în loc de* dar *fusese scris* ea. || **119** *Versul este scris pe contra-pagină, în text fiind lăsat loc gol.* || **125** *Inițial, în loc de* precum *fusese scris* cum.

130 se lasă-ncet și zboară făr' de pace
în sute de rotiri, departe-apoi
de domn s-așază mînios și tace,

133 în fund astfel Gerion pe-amîndoi
sub poalele înaltei rîpi ne puse
și, -abia simțind că-i descărcat de noi,

136 ca și-o săgeată de pe arc se duse.

CÎNTUL XVIII

1 Un loc e-n iad, Văi-Rele se numeşte,
de piatră-ntreg, cu faţă ruginie,
cum e şi-naltul mal ce-l cercuieşte.

4 În centru-acelui blăstăm de cîmpie
căscat se vede-un puţ şi larg şi-afund,
al cărui chip la timp îl voi descrie.

7 Iar spaţiul cît rămîne-i loc rotund,
cît e-ntre puţ şi rîpa asta mare,
şi-n zece văi se-mparte-ntregu-i fund.

10 Precum e locul unde spre-apărare
a zidului se văd pe sub castele
un şanţ urmînd pe-alt şanţ în număr mare,

13 aşa erau făcute-aici şi ele.
Şi-aşa cum vezi şi punţi care să treacă
pe-alt mal, din pragul ăstor citadele,

---

4 În centru-acelui blăstăm] Drept centru-acestui blăstăm *B* // **5** căscat se vede-un puţ] se casc-un puţ, cumplit de *B* // **7** Iar spaţiul cît] deci brîul (*suprascris*: cinga) cît *B* // **8** din puţ pînă *B* / rîpa asta mare] înaltul zid şi are *A* //

asemeni punţi din poala stîncii pleacă
şi, peste gropi şi valuri ⟨alergînd⟩,
merg pînă-n puţ, ce rupte-n el le-neacă.

În locu-acesta ne găsirăm cînd
ne-a scos Gerion de pe el şi-n cale
porni Virgil spre stînga, eu urmînd.

Văzui la dreapta alte stări de jale
şi cazne nouă şi călăi de-alt soi
ce-umpleau această cea dintîie vale.

Mişeii-n fund veneau, cu toţii goi,
spre noi din centru-văii-un stol; de-afară
alt stol, dar mai grăbit, în rînd cu noi,

precum pentru-mbulzeală mult-aflară
romanii-un mod de-a circula pe punte
în anul jubilar şi-aşa ⟨aşezară⟩

să aibă toţi, pe-o lature-a lor frunte
spre Sanct' Angelo, cîţi spre dom mergeau,
iar pe-altă parte-acei ce merg spre munte.

---

17 *Ultimul cuvînt al versului din textul de bază :* şi peste gropi şi valuri necurmat, *a fost înlocuit, pentru rimă, cu* alergînd, *existent în A.* // 19 *Inițial, în loc de* în *fusese scris* iar. / *Marginal dreapta este scris* Vezi Chițu./ / 25 Un stol de răi venea *A* // 30 anul jubilar] luna jubilară *A* / și-așa ⟨...⟩ așezară *B* / *Versul, incomplet în textul de bază* (în anul jubilar și-așa) *a fost completat, potrivit rimei, cu varianta B.* // 31 *Inițial, în loc de* să *fusese scris* pe./ ca toți pe-o parte ⟨...⟩ căii *B* / să aibă toți] că toți aveau *A* // 32 spre Sanct' Angelo] sp⟨r⟩e Angel *B* / *Cf. Dante :* verso'l castello e vanno a Santo Pietro. //

Și draci cu coarne bice lungi aveau,
în multe părți pe negrele colnice,
și-amar din dos cu bicele-i băteau.

Vai, cum săreau de iuți să se ridice
la-ntîiul bici și n-așteptau să-i bată
al doilea rînd și-al treilea rînd de bice!

Pre cînd mergeam, îmi fu întîmpinată
de-un ins privirea și-am strigat grăbit:
„— Nu-l văd pe-acesta azi de-ntîiași dată."

M-oprii deci să-l privesc și s-a oprit
Virgil și se-nvoi pe plac să-mi facă,
puțin să mă și-ntorc cu cel lovit.

Iar el credea că mi s-ascunde, dacă
va sta cu capu-n jos, ci-i fu-n zădar,
căci zisei eu: „— Tu, cel ce ochii-și pleacă,

de nu ești dintre-acei ce-ades îți par,
tu ești Caccianemic, ești el, firește,
dar ce te-a-mpins aci-ntr-atît amar?"

---

34 văii *A* // **34—36**

> Și draci cornuți în multe părți a văii,
> mari bice avînd ⟨.................⟩
> băteau din dos cu mare-asprime răii. *B* //

36 răii *A* // **50** *În textul de bază, în loc de* Caccianemic *este scris* Ciaccanemic. / *Cf. Dante:* Venedico, se' tu Caccianemico. / după față *A* //

52 Iar el: „— Nu-ți spui cu drag. Dar mă silește
cuvîntu-ți clar ce-așa de dulce-mi sună
și prima viaț-a noastră-mi amintește.

55 Marchizului, oricum ar fi să spună
vrun zvon scornit, fui eu care i-am dus
să-i facă voia sora mea cea jună.

58 Nu-s singur bolognez sub bice pus,
ci-i plin ăst loc de ei, de-atîta ginte,
încît din Reno la Savena nu-s

61 deprinși atîția *sipa* să cuvinte.
De vrei dovezi și-un fapt ca să-ți explici:
cumplita-ne zgîrcenie-ți fie-aminte."

64 Pe cînd vorbea astfel, îi dete-un bici,
strigînd, un drac: „— Hai, votrule, odată,
că nu-s femei să poți să vinzi și-aici!"

67 Plecai apoi și-ajunsei pe-al meu tată
și-n scurtă vreme-acolo ne găsirăm
pe unde-o stîncă e din mal plecată

70 și-ntorși la dreapta, lesne-o și suirăm
și-așa, plecînd pe-a dînșii crestătură,
din iadul de deasupra noi ieșirăm.

---

60 *Inițial, în loc de* încît *fusese scris* păcat, *iar în loc de* Savena, Ravena. // **61** *sipa A* // **63** zgîrcenie] risipă *A* // **64** îi dete-un bici] i-a tras un bici *B* // **65** de-a schimbului *B* // **67** Plecai apoi și-ajunsei pe-al meu] Îndată m-adunai cu scu⟨m⟩pul *B* //

Iar, cînd am fost și unde-i o spărtură
spre-a face celor biciuiți un drum prin ea,
„— Să stai, mi-a zis, și ia-n căutătură

și pe-alte duhuri cu pornire rea,
a căror față, căci veneau mînate
cu noi în rînd, tu n-o putuși vedea."

Și, stînd pe pod, vedeam nenumărate
cirezi venind spre noi din punct opus,
gonite-amar cu biciul de la spate.

Și, fără să-l întreb, Virgil mi-a spus:
„— Privește-acum pe-acel semeț, pe care
durerea sa de-aici nu l-a răpus,

păstrînd și-n chin regească-nfățișare!
Stăpîn ajunse-al lînei aurei
în Colchis el, prin sil-ori înșelare.

Trecînd prin Lemno-n urma vremii-acei
cînd și-au ucis, lipsitele de minte,
pe-ai lor bărbați impiile femei,

și-aici prin daruri și prin dulci cuvinte
seduse pe Hipsifela, pe-aceea
ce pe-alte toate le minți nainte,

---

4 a face] a da A_1 / biciuiți] bătuți A_2 // 84 sa de-aici] în care-i pus *A* // 85 păstrînd și-n chin] cum ține-a sa *B* / și-n chin] și-aici *A* //

94 și, grea cu el, lăsă apoi femeia.
Această culpă-i dă acest flăgel
și-și ia pedeapsă și pentru Medeea.

97 Cu el merg răii ce-au sedus la fel.
Destul îți fie-acum vederii tale
și-acest ponor și cei ce plîng în el."

100 Eram acum pe unde-ngusta cale
trecea pe-al doilea val, ce e picior
al punții cei din ceealaltă vale.

103 De-aici noi auzeam într-alt ponor
cum gem mișeii și pufnesc pe gură
și-și bat cu palma scăfîrlia lor.

106 Pe rîpi era depus un strat de zgură
de-un abur puturos ce-adîncu-l scoate
și-i ochilor un chin și-n nas tortură,

109 iar fundu-atît de-adînc, că nu se poate
vedea decît urcînd al punții dos,
de unde-i steiul culme-a bolgii toate.

112 Ajunși și-aici, văzui în bolgie jos
popor scufuns într-un noroi în felul
acelui sterc ce din privăți e scos.

---

101 *Inițial, în loc de* e *fusese scris* ca. // **106** *Inițial, în loc de* depus *fusese scris* depus-o. // **108** și-i ochilor un chin și-n nas] vederii chin și *(inițial:* **și-a***)* nasului *B* //

Pe cînd priveam și-un duh îmi fuse țelul,
cu-atîta glod pe cap, că n-avui fel
să știu de-i preot, ori mirean mișelul:

„— De ce te-nholbi mai mult, îmi zise el,
decît la alți îmbălegați, la mine?“
„— Mai mult, căci te-am văzut, de nu mă-nșel,

cîndva cu păr uscat, i-am zis, știu bine,
și ești Interminei din Lucca tu,
de-aceea mă și uit mai mult la tine.“

Cu palmele-atunci tigva și-o bătu:
„— Mă-nfund-aici ce-am lingușit cu gura,
că-ntr-asta limba făr' de trudă-mi fu.“

Maestrul meu apoi: „— Căutătura
ți-o fă puțin mai cătr-adînc țintită
să poți vedea cu ochii-acum făptura

murdarei slujnici, cea ce, despletită,
se scarpină cu unghii-mbălegate,
acum stînd dreaptă-n sus, acum stîrcită.

E Tais, cutra, celei ce-ntrebate
de-amant: « Am grații mari că ți-am făcut
ăst dar? », i-a fost răspunsul: « Minunate! »

Și-ntr-ăst ponor destul e ce-am văzut.“

---

115 *Inițial, în loc de* și-un *fusese scris* un. // **116** avui fel] putui *A* // **118** „— De ce te-i fi-nholbînd?“ fu vorba lui *A* // **119** decît la alți] mai mult decît la *A* // **127** Maestrul meu apoi] Virgil apoi mi-a zis *A* // **128** adînc] drum *A* // **129** și pleacă-te să poți *A* // **130** despletită] tărbăcită A_1 / despletită, cum A_2

CÎNTUL XIX

1 O, Simon mage, o, bieţii tăi ciraci!
Voi sfinte bunuri ce se cad unite
cu sufletele bune, voi, rapaci,

4 le vindeţi, pe-aur şi pe-arginţi votrite!
De voi acum trompeta mea să sune,
fiindc-al treilea sac pe voi vă-nghite!

7 Acu-n vecinul loc de-amărăciune
urcaţi eram pe-a stîncii-aceea parte
ce-i punctul cel mai nalt peste genune.

10 Supremă minte, o, cîte-arăţi tu arte
şi-n cer şi pe pămînt şi-aici afund
şi cît de drept a ta putere-mparte!

13 Văzui c-avea şi-n coaste şi pe fund
murdara stîncă găuri, pe-o măsură
la fel de largi şi-avînd gîrlici rotund.

---

2 ce] cari *A* // **3** cu sufletele bune] cu cei curaţi la suflet *A* // **9** ce-i *este scris peste un alt cuvînt, indescifrabil.* / ce-i punctul] ce-i culmea *A* // **10** supremă minte, o, cît de drept împarte *A* // **12** ce mari arată multele ei arte *A* // **15** *Iniţial, în loc de* largi *fusese scris* mari, *iar în loc de* gîrlici, gra⟨...⟩. / la fel de largi] de largi fiind *A* //

Mai largi sau strimte nu mi se părură
de cum în mîndrul San Giovanni-al m e u
ca locuri de botez căldări făcură,

din cari, nu-i mult de-atunci (și-o spun că vreu
să-nlătur zvonul fals), văzînd că moare
un prunc în ea, am rupt pe una eu.

Din orice groap-un rău scotea picioare
mai pînă-n șold pe gura văgăunii,
dar trupu-nfipt îi sta-n ascunzătoare

și toți cu arse tălpi cum sînt tăciunii,
așa-și zgîrceau tot trupu-acești mișei,
încît să rupă orice sfori și funii.

Precum pe-obiectul uns cu vrun ulei
vezi flacăra de-a lungul lui cum fuge,
așa zbura un foc pe tălpi la ei.

„— Ce duh, măestre, este-acel ce muge
mai rău decît al văii-ntreg popor
și-o mult mai roșie flacără-l și suge?"

Răspunse el: „— De vrei să te scobor
pe coastă-n vale, unde-acela zace,
vei știi din gură-i crima lui și-a lor."

Iar eu: „— Mi-e bine tot ce ție-ți place,
tu domn îmi ești și știi că nu m-abat
din vrerea ta și știi și ce se tace."

---

17 ca-n mi⟨n⟩d⟨rul. . .⟩ al meu acolo *A* // **18** ca locuri de botez] ca guri pentru botez *B* // **24** *Inițial, în loc de* dar *fusese scris* și. // **26** *Inițial, în loc de* mișei *fusese scris* mizeri. // **35** -n vale] văii *A* // **38** știi] vezi *A* //

Deci sus, pe-a patra coamă ne-am urcat
și-ntorși, ne-am scoborît pe mîna stîngă
spre fundu-acel și-ngust și-nscorburat.

Nici nu-ncetă pe șoldu-i să mă strîngă
maestrul meu pînă a sosit la cel
ce-avea din tălpi așa de-amar să plîngă.

„— Oricine-ai fi, tu, suflet trist, ce-astfel,
ca paru-nfipt, te zbuciumi din călcîie,
vorbește-mi, dacă poți", strigai spre el.

Și-am stat ca și-un duhovnic ce mîngîie
pe-un ucigaș perfid, ce-n groapă-i stînd,
îl cheamă iar, ca moartea s-o mai mîie.

Iar el strigă: „— Sosești așa curînd?
Sosești tu, Bonifaciu? Așadară
minți scrisoarea-n ani, mai mult spunînd!

Ești și sătul de-averi ce te-ndemnară
să nu te temi prin fraud-a fi-nsurat
cu mîndra doamnă ca s-o faci de-ocară?"

Și-atunci, cum stă și-acel ce-i rușinat
că n-a-nțeles ce i s-a spus și care
nu știe ce răspunde, astfel am stat.

---

52 ***În textul de bază, în loc de*** strigă *este scris* striga. // **54** minți ⟨. . .⟩ cu vrun an cu doi *A* //

Dar domnul meu: „— Să-i spui făr-amînare:
nu-s eu, nu eu pe care-l crezi că vine.“
Și-am spus precum ceru și, mult mai tare

strîmbîndu-și toate-ale lui arse vine,
oftat-a duhul din adîncul lui
și-a zis plîngînd: „— Ce vrei atunci cu mine?

De-ți e dorința ta să știi ce fui
și numai ea pe-aceste rîpi te-alungă,
să știi că marea mantie-o avui

și-aieve-al Ursei pui, o mînă lungă
și-așa de-avid să-mi văd ursoii grași,
că banii strînși m-au strîns aici în pungă.

Sub capul meu prin crăpături sînt trași
cîți, papi fiind, făcut-au simonie
și-adînc căzuți acolo sînt rămași.

Cădea-voi jos și eu cînd o să vie
acel ce tu-mi păruși, cînd iute-acel
cuvînt dac-ai sosit ți-l spusei ție.

Dar stau de timp mai mult arzînd ăstfel
și-nfipt cu susu-n jos decît în țapă
va sta cu roșii tălpi acoalea el,

---

67 De-ți e dorința ta] De-ai dorul numai ca *A* || **73** trași *A* || **81** *În textu de bază este scris* tălpi roșii, *marginal dreapta fiind făcut semnul de in versare a celor două cuvinte.* ||

că-n urmă-i vine din apus un papă
mai plin de crime-n loc fărădelege,
și-n locul meu și-al lui el o să-ncapă,

un nou Iason, căci banii-l vor alege;
și, cum cu-acela moale domnu-i fu,
așa va fi cu el al Franței rege."

De-a fost prea aspru-al meu răspuns acu
nu pot să știu, dar știu c-atare-mi fuse:
„— Ia spune-mi mie, ce comori ceru

al nostru domn lui Petru cînd îi puse
în mînă cheile spre-a-i da domnia?
« Urmează-mă! » și-altce nimic nu-i spuse.

Iar Petru și-alții, dînd apostolia
în locul celui ce-n Cocit azi zace,
ce bani cerură ei de la Mathia?

Rămîi deci unde ești, că bine-ți face,
iar banii pungășiți păstrează-i bine,
căci ei făceau să nu lași Franța-n pace.

Și, dacă n-aș purta și-aici în mine
respect de-acele chei pe cari preasfîntul
a vrut să i le porți, trăind, cu tine,

---

94 *Inițial, în loc de* Iar *fusese scris* Nici. / Cînd ⟨...⟩ dară *A* // **95** perdut-a *A* // **96** cerut-au *A* // **99** să nu lași Franța-n] să n-aibă Carlo *A* //

103 mi-ar fi acum cu mult mai crud cuvîntul,
căci voi, de-avari, dați crimei privilegii,
strivind pe buni și-umplînd de răi pămîntul.

106 Pe voi, pe papi, vă vede-n cartea legii
Ioan în chipu-acelei mari mișele
ce sta pe ape și curvea cu regii

109 și-avea și șapte capete și-n ele
și-n zece coarne, ⟨tărime î⟩nnăscută,
cît timp al ei bărbat fugea de rele.

112 Din bani dumnezeirea vi-e făcută!
Și ce-i un biet păgîn? Nimic, vezi bine,
căci el ador-un zeu, dar voi pe-o sută.

115 A cîtui rău izvor fu, Constantine,
nu-ncreștinarea ta, ci darul care
făcu bogat pe-un prim păstor prin tine!"

---

103 *Inițial, în loc de* acum cu *fusese scris* cu tine. // **108** curvea] curvărea A_1, adultera A_2 // **109** și-avea și șapte capete] iar capete-avea *7 A* // **110** *Lacuna din manuscrisul de bază a fost completată pe baza variantei din O_2:* că-n zece coarne-avea tărime. / *Pentru versurile* **109—110**, *cf. Dante :*

> quella che con le sette teste nacque,
> e dalle diece corna ebbe argomento. /

În varianta publicată în „Convorbiri literare", XXXVI (1902), nr. 7, p. 584—589, cele două versuri au următoarea formă :

> Și-n zece coarne-a ei avea tărime
> (fiind cu șapte capete născută)

iar în acea apărută în „Viața literară", I (1906), nr. 17, p. 2:

> Și-a fost cu șapte capete născută
> și-n zece-ale ei coarne avea tărime. //

115 Izvor a cî[t] *A* //

Și-n timp ce-i recitam atari tropare,
mustrare-a fost, știu eu, ori furia lui,
din labe el zbătea cumplit de tare.

Cu-aceste vorbe cred că eu plăcui
maestrului, căci el, zîmbind, îmi prinse
mustrarea-n care-așa de sincer fui.

De-aceea el în brațe mă cuprinse
și, sus cînd fui povară mînii sale,
sui pe drumul pe-unde-ntîi descinse.

Și, netrudit de-a mă ținea pe cale
la pept, încet pe arc-apoi m-a scos
pe drumu-acestei văi spre-a cincea vale.

Blînd puse-acoalea sarcina sa jos
pe rupte și-aspre stînci, pe unde cale
nici caprele n-ar face-o bucuros.

De-aici apoi văzui într-altă vale.

---

121 și cred, cu-aceste *A* // **124** în brațe mă] vesel mă și *A* // **132** bucuros] lesnicios *A* // **133** văzui] pătrunde *A*

CÎNTUL XX

1 De-o nouă caznă-mi cat-a face rime
spre-a da subiect, din lumea cea-necată,
cîntării douăzeci a părții prime.

4 Întreag-aveam atenția mea-ndreptată
ca pînă-n fund să pot vedea-n genune
și-n cît amar de plîns era scăldată.

7 Și-un neam văzui, plîngînd cu-amărăciune,
și-umbla-n tăcere prin rotunda vale
și-ncet, cum merg cei vii în procesiune.

10 Și, dînd vederii-o mai departe cale,
ciudat sucit pe-oricare-aci-l văzui
cu-ntregul trunchi din gît pînă sub șale,

13 spre spate-avînd întoarsă fața lui.
De-a-ndosul ei deci trebuiau să vie,
că-n față văzul stins era oricui.

---

2 necată] scufu⟨ndată⟩ *A* // 6 *Inițial, în loc de* și *fusese scris* de. // 7 plîngînd] ce-n plîns *A* // 11 *Inițial, în loc de* aci *fusese scris* aici. / aci-l] ins *A* // 15 stins? *A* //

16 Se poate, zic, c-ar fi paralizie
prin care-un om atari suciri să pață,
dar n-am văzut și nici nu cred să fie.

19 Socoți, de-o vrea cel sfînt, să prinzi în viață
din cîntul meu, creștine, o-nvățătură:
putut-am eu să am neplînsă fața,

22 văzînd de-aproape-a omului făptură
strîmbat-astfel, că plînsul lor, curgînd
din ochi, trecea pe buci prin crăpătură?

25 Proptit de-un colț al stîncii aspre stînd,
am plîns și-am plîns pînă ce bunul tată
„— Mai stai, mi-a zis, cu alți nebuni în rînd?

28 Ți-e mila vie-aici, cînd ți-e-ngropată,
căci cei mai mari mișei sînt cei ce au
murmur cînd văd divina judecată.

31 Sus, capul sus și vezi pe-Amfiarau,
pe cel ce-l înghiți pămîntu-n fine
la Teba-n șes, iar oștile-i strigau:

34 «Dar unde alergi acum și ce-i cu tine?»,
dar el s-a tot scufuns pînă căzu
la Minos, cel ce-nhață pe-orișicine.

---

24 *Marginal dreapta este scris* V.M. // 25 Oh, da, plîngea proptit *A* // 30 cînd văd] privind *A* // 35 căzu] să cadă *A* //

37 Și vezi că piept din spete-aici făcu:
prea mult să vază-n fața sa el vruse,
deci umblă-ntors și-ntors și vede acu.

40 Tiresias vezi-l, cel ce-odată fuse
femeie-atunci cînd, din bărbat schimbată,
el membre-atari ca și-o femeie-avuse,

43 și-avu dintîi c-un băț din nou să bată
din nou doi șerpi cum dragostea-i unește
și iar primi făptura sa bărbată.

46 Cu spatele de burtă-i se proptește
Aruns, acel ce-n munții Luni, pe unde
văleanul cararez cu greu plivește,

49 un pustnic stete-al peșterii afunde
de marmură și larg avu spre mare
și larg deplin spre cer, în zare-oriunde.

52 Cu părul despletit pe sînu-i care
tu nu i-l poți vedea acum, căci el
și tot ce-i păr pe ea dincolo-l are,

---

38 *Inițial, în loc de* fața sa *fusese scris* fața-i. // **39** *Inițial, în loc de* deci *fusese scris* și. / *În loc de* umblă, *fusese scris inițial, probabil din greșeală,* umbră. / vede-acu] vadă *A* // **45** spre *A* // **47** *Inițial, înainte de* Aruns *fusese scris* e-. // **50–51**

și larg avu spre cer și larg pe mare,
nimic avînd în drum spre-a i le-ascunde. *B* //

55 ea Manto fu, pribeaga fără țel
ce-n locul meu natal în urmă stete,
de-aceea vreau s-asculți aici nițel.

58 Cînd tatăl ei sfîrșitu-obștesc și-l dete
și sclav-ajunse patria lui Bac,
fu lung prin lume-alergul ăstei fete.

61 În mîndra-ne Italie zace-un lac,
dincoace de Tirol, și ne formează
hotar de către nemți, numit Benac.

64 Mai mult de-o mie de-ape ce brăzdează
din Garda-n Val Camonica Peninul
aceste toate-n zisul lac stagnează;

67 și-un loc e-n lac, unde-ar putea vecinul
pastor al Bresciei conveni cu cel
ce e-n Verona, ca și cu Trentinul.

70 Peschiera stă, frumos și bun castel,
la rîpa cea mai scund-a astei ape
și ține-n frîu pe bergamasci cu el.

73 Pe-aici apoi prisosul, cît nu-ncape
în lac, își rumpe peste mal un vad,
ca rîu cătînd pe verzi cîmpii să scape.

---

61 zace] este *A* // **66** în zisul lac stag⟨nează⟩ astea *A* // **69** *Inițial, în loc de* ce e-n *fusese scris* cu cel. // **70** frumos și] c-un nalt și *A* // **71** la rîpa cea mai scund-] la ⟨. . .⟩ m⟨ai⟩ joasă- *A* // **73** Pe-aici apoi prisosul] Prisosul deci al apei *A* // **75** *Inițial, în loc de* ca rîu cătînd *fusese scris* cătînd ca rîu. //

Dar apele-i, de-ndat-apoi ce cad,
cu nume Mincio, nu Benac scoboară
şi-aşa se varsă la Governo-n Pad.

Nu curge mult şi-ajuns pe locuri şese,
se-ntind lăţite-ntr-o mocirlă lată
ce-aduce vara multe boale-adese.

Trecînd pe-acolo deci, cumplita fată
pămînt uscat văzu-ntr-acel nămol
şi-n el nici om, nici holdă sămănată;

şi-aici, fugînd de lume cu-al ei stol
de servi, urmîndu-şi trista-nvăţătură,
trăi, lăsînd acolo trupu-i gol.

Răzleţi de primprejur apoi umplură
plugari ăst loc ce-n smîrcul său cel lat
avea-mprejur firească-ntăritură

şi, făr-al sorţii semn, ei nume-au dat
cetăţii lor clădite pe-oseminte
ca fetei cei ce-ntîi pe-aici a stat.

Şi mult îi fu poporul, mai nainte
de-a fi de Pinamont cu-nşelăciune
credulul Casalodi scos din minte.

---

76 Dar el, de unde apele lui *A* // **77** iese *A* // **86** trai urmînd *A* // **87** trăi, lăsînd acolo] şi-acolo şi-a lăsat şi *A* // **89** *Iniţial, în loc de* -n *fusese scris* prin, *iar în loc de* său, ei. // **92** *Marginal este scris* V.M. // **94** Şi mult] Ei mult *A* // **96** *Iniţial, în loc de* credulul, *Coşbuc începuse să scrie* neb⟨unul⟩. //

97 „De-aceea-ţi spun, că, dac-ar fi să-ţi spună
că alte-origini are-al meu pămînt,
să poţi minciunii-un adevăr opune."

100 Iar eu: „— Ce-ai spus, măestre, -mi este sfînt
şi-al tău cuvînt tărie-a prins în mine,
ca praf mi-ar fi oricare-un alt cuvînt.

103 Dar vezi şi-mi află-n neamul care vine
vrun vrednic de văzut şi mi-l arată,
căci tot ce vreau aceasta e, ştii bine."

106 Iar el: „— Acel cu barba răsfirată
pe spete-a fost, cînd Grecia-n greul pas
de-ai săi bărbaţi era despoporată

109 aşa c-abia copii i-au mai rămas,
augur şi-a dat cu Calcas semnul care
porni din Aulida primul vas.

112 Eurifil se numea şi-ăst nume-l are
în naltu-mi cînt unde de dînsul spui;
tu-l ştii, că-mi ştii întreaga mea cîntare.

115 Cel slab în şale-aşa, că parcă nu-i,
e Scot şi-ntr-adevăr avu putinţa
să-nşele lumea cu magismul lui.

---

97 unii ţi s-ar *A* // **99** să poţi minciunii-un adevăr] minciunii-un adevăr să-i poţi *B* / minciunii *A* //

Guido Bonat îşi plînge-aici ştiinţa
şi-Asdent, ce-acum să fi rămas la piele
şi sfori ar vrea, ci-acu e-n darn căinţa.

Vezi tristul stol cari au fugit de-andrele,
de fus şi gheme şi-au prostit creştinii,
fierbînd şi ierburi şi-nvîrtind ulcele.

Dar haide-acum! Între-ambele confinii
a celor două lumi ni se scufundă
în mare, sub Sevilla, Cain cu spinii.

Şi-apoi, ieri noapte luna fu rotundă
şi nu uita că zarea ei ţi-a prins
şi bine-aori în sihla ta profundă."

Aşa-mi vorbea, iar noi mergeam întins.

---

9 *Iniţial, în loc de* sihla *fusese scris* siha. || ***După terminarea cîntului XX, orge Coşbuc a scris pe fila 95, lăsată goală*** *:* „Nu criticii cari pricep greutatea, acei nefericiţi ţînţari efemeri cari strigă pentru un cuvînt, d.e. ***plagă*** (***Inf.***, XVII)". *Este un reflex tîrziu al atacurilor duse împotriva sa, pentru mba utilizată în traducerea „Divinei Comedii", în special în paginile revistei orţa morală". Vezi, dintre acestea, în special articolul semnat de C. A. Io-scu, „Monstruozităţi poligloto-coşbuciste în traducţia «Infernului» lui ante" („Forţa morală", II, 1902, nr. 15, 17 febr., p. 3).*

CÎNTUL XXI

1 Din punte-n punte-așa trecurăm noi,
vorbind de multe cîte-aici îmi cată
să nu le cînt, și ne-am oprit apoi

4 pe-al punții vîrf, ca bolgia-nvecinată
și-alt plîns zădarnic să-l vedem acum,
și-o și văzui nespus de-ntunecată.

7 Într-al Veneției arsenal precum,
ferbînd, vezi iarna smoala cea tenace
spre-a unge luntri⟨i⟩ ce-au crăpat pe drum

10 și nu mai pot pluti, așa că-și face
ici unul vasul nou și-nfundă stupă
prin coaste celui mai puțin dibace

13 și-aici la proră dreg, dincoa' la pupă,
cioplesc lopeți și funii-și fac și sparte
vîntrele de catarg, cîrpind, le-astupă,

---

6 *Inițial, al doilea* și *lipsea din vers.* // **7** Într-al Veneției arsenal] Ca și-n V⟨eneția⟩-n arsenal *A* // **8** ferbînd vezi iarna] în timp de iarnă ferb *B* // **9** luntri⟨i⟩] vase *A* // *Inițial, în loc de* -nfundă *fusese scris* afundă. //

Așa prin vrerile divinei arte,
dar nu prin foc, o smoală jos ferbea,
umplînd de vîsc tot malul de-orice parte.

Vedeam că e, dar nu vedeam în ea
decît numai bășici de forfot pline,
cînd ea-n umflare-i , răsuflînd, cădea.

Pe cînd steteam atent să văd mai bine,
„— Ia vezi, ia vezi!“ strigînd, conducătorul
m-a tras, de unde stam, grăbit spre sine.

Și-asemeni unui om mișcai piciorul
cînd nu s-oprește-a ști ce lucru-i cere
să fug-astfel, căci spaima-l ia cu zorul

și-așa fugind, întoarce-a sa vedere,
și-n dosul nostru eu pe stînci văzui
un negru drac fugind din răsputere.

Ce chip cumplit avea e greu să spui
și cît de fioros era-n mișcare
cu-ntinse aripi și iute-n mersul lui!

Așa ferbea prin vrerea sfintei arte *B* // 28 *Inițial,* întoarce-a sa *lipsea* *vers, locul lăsat gol fiind completat ulterior.* / întoarce-a sa] ia lucrul în // 29–30

și-un negru diavol după noi văzui
fugînd, pe stîncă sus, din răs⟨putere⟩ *B* //

era] părea *A* //

34 Cu umeri nalți ca niște țepi și care
purtau călare-un păcătos pe ei,
ținut de pulpi cu bine-nfipte gheare.

37 „— Să-l dați, ai punții noastre-ortaci ai mei,
adînc pe-un om fruntaș din sfînta Ziță,
iar eu mă-ntorc s-aduc și pe-alți mișei

40 în urbea lor, că-i bine garnisită
și toți pungași, afară de Bontur;
din «nu», pe bani fac «da», într-o clipită."

43 Și-l dete-adînc, iar el pe malul dur
s-a-ntors, fugînd cum n-am văzut în viață
scăpat din lanț vrun cîne după fur.

46 Scufuns dintîi, s-a-ntors la suprafață
pe spate-acela, însă dracii toți:
„— Nimic aici n-ajută, sfîntă față!

34–35

Cu u⟨meri⟩ asc⟨uțiți⟩ și-avînd călare
cu ambele picioare-un rău pe ei *A* //

35 pe ei cu ambi⟨i⟩ craci un păcătos *B* // **37** „— Să-l dați, ai punții noastre-ortaci] „— Ai punții noastre, a zis, ortaci *B* / ortaci] soți *A* // **38** *Inițial, în loc de* adînc *fusese scris* v-aduc. // **41–42**

și-afară de Bontur, tîlhari în modul
că fac pe bani din «da» un «nu» ⟨...⟩ *B* //

42 fac «da» din «nu» *A* // **43** Și-l dete-adînc] Îl dete-adînc *B* // **44** n-am văzut în viață] nu cred că s-avîntă *A* // **45** lăsat din lanț, urmînd pe hoț, zăvodul *B* // **46** *Inițial, în loc de* la *fusese scris* pe. //

Tu crezi că ești în Serchio să-noți?
De vrei să scapi de-a căngii-nțepătură,
din smoală capul tău să nu-l mai scoți!"

Și căngi pe el o sut-atunci căzură
și iar: „— Aci, cînd vreai să joci, te-ascunde,
așa că, dacă poți, pe-ascuns tu fură."

Tot astfel bucătarii pun să-nfunde
rîndașii carnea cu țepușe, cînd
‹ea stă plutind în vasul dat în unde.›

58 Și-atunci Virgil: „— Spre-a nu le da prin gînd
c-ai fi pe-aici, mi-a zis Virgil, tu cată
vro stîncă jos și-ascunde-te curînd.

61 Și-orice-ndîrjire vezi că mi-o arată,
să nu te temi, că-i știu, fiindc-avui
cu ei acest război și de-altădată."

64 Trecu pe punte-apoi și, cînd văzui
că merge drept spre-a șasea rîp-a văii,
oh, mare-a fost aici curajul lui.

---

50 *Inițial, în loc de* să *fusese scris* ca să. // 51 nu-ncerca *A* // 52 *Inițial, în loc de* Și *fusese scris* Cu. // 52—54 *Marginal dreapta, versurile sînt unite cu o acoladă lîngă care Coșbuc a scris* V.M. // 55 să-ndese *din textul de bază a fost înlocuit, pentru rimă, cu* să-nfunde, *notat în A.* // 57 *Versul din textul de bază* (deasupra apei ea-n căldare iese) *a fost înlocuit, pentru rimă, cu varianta notată în A.*/ plutind, ea stă-n căldarea dată-‹n undă› *B* // 58 *Inițial:* Și-atunci: „— Ca lor să nu le dea prin gînd /Și-atunci Virgil: „— Spre-a nu le da *B* // 63 război cu ei pe-ai[ci] *A* // 66 curajul]-ndrăzneal[a] *A* //

Cum sar și furioși și iuți dulăii
pe-un biet sărac, ce-oprindu-se, se-nfige
cerșind unde s-opri, de-o parte-a căii,

săriră de sub punte cu cîrlige.
Văzui pe dracii toți spre el cum pasă,
dar el: „— Nu fiți mișei! a prins să strige,

Și, pîn-a mă-nhăța cu căngi, să iasă
din gloat-un ins să-i spui ce vreau și-apoi
veniți și m-apucați, de vă mai pasă."

Strigară toți: „— Ia du-te, Codîrloi!"
Ei toți au stat și-un ins al negrei gloate
veni zicînd: „— Cam ce-ai pofti la noi?"

„— Crezi tu că m-ai vedea pe-aicea, poate,
a zis Virgil, eu, cel ce vezi tu bine
că pot să-nfrunt a voastre-atacuri toate,

de n-ar fi vrun destin și vreri divine?
Fă loc, căci vrerea cea din cer mă face
să duc pe-un viu pe-aceste căi cu mine!"

Și-atunci, o, ce-opărit rămas-ai, drace!
Văzui din mîni și cangea cum îi pică
și-a zis spre-ai săi: „— Lăsați pe-acesta-n pace!"

---

67 *Inițial, în loc de* furioși și iuți *fusese scris* iuți și furioși. // **69** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **70** tot astfel *A* // **71** spre dînsul diavolii *A* // **74** vrute *A* // **76** Ia du-te, Codîrloi!] Codîrlă, du-te! *A* // **78** Cam ce-ai pofti la noi?] Cam ce-ar fi să-ți ajute? *A* // **85** *Inițial, în loc de* rămas- *fusese scris* rămase. //

Și mie-apoi maestrul: „— Te ridică,
tu, cel pitit la punte printre stei,
vegheat plecînd, să vii fără de frică!"

91 Ieșind, plecai grăbit, cînd însă ei
văzui că toți spre mine-ntoarnă pașii,
m-au prins fiori că tot vor fi mișei.

94 Așa văzui, cînd au golit arcașii
Caprona după pact, ce fric-avură
văzînd pe șes ce mulți erau vrăjmașii.

97 M-am strîns de domn cu-ntreaga mea făptură
și-asupră-mi gînd de rău văzînd că-l au,
le stam cu ochii tot în ochi și-n gură.

100 Plecară furca toți, dar se-ndemnau
așa-ntre ei: „— Să-i trag una-ntre spete?",
iar altu-apoi: „— Să-i tragi, să țipe au!"

103 Dar unul dintre ei, acel ce stete
de vorbă cu Virgil, s-a-ntors grăbit
și-a zis: „— Domol, spre el, domol, băiete!"

106 Și nou-apoi: „Un drum cum ați dorit
pe arcul ăsta nu-i, căci arcul zace
în fundul văii-a șasea ⟨năruit,⟩

---

92 *Inițial, în loc de* toți *fusese scris* -ntorn. / -ntoarnă] avîntă *A* // **98** gînd de rău] cuget rău *A* // **103** acel ce stete] cu fața plină de furie *A* // **104** răii *A* // **105** Și-a zis: „— Domol] „— Domol!, zicînd *A* // **106** căii *A* // **107** nu este pe-acest ⟨...⟩ fiindcă *A* // **108** *În textul de bază a fost scris inițial* în fundul văii-a șasea-ntreg, *adăugîndu-se ulterior, fără a se respecta rima,* ruină. *Am completat de aceea versul cu* năruit, *notat în A.* //

dar, dac-a merge tot pe-aici vă place,
dați tot prin ăst ponor, precum vă cînt,
și-alt arc aflați și-i drum pe-acolo-n pace.

Cinci ceasuri mai spre-amurg de cîte sînt.
s-umplură ieri o mie două sute
șaizeci și șase de-ani de cînd e frînt.

Vro doi de-ai mei vor da-o raită iute,
să-mi caute răi ce ies la mal, și-astfel
plecați cu ei, că bine-o să v-ajute.

Hei, Zbate-Aripi, în front, cu Farfarel,
și Bot-de-Ogar cu voi, și Vița-i-Sece!
Haid', Fund-de-Iad, și tu, și Parpanaghel,

nebunul Cap-de-Cîne, să mai plece
colțatul Rît-de-Porc și Forforoată!
Bărboi-Zbîrlit vătaf acestor zece!

Mai dați pe lîng-aprinsa smoal-o roată
și-ăști doi la altă punte-ntregi să vie,
că-ntreagă trece peste bolgia toată."

„— Ce văd, am zis, maestre-al meu, vai mie!
O, fă, i-am zis, să mergem făr' de ei,
de știi, căci eu nu-i cer tovărășie.

---

109 dar mergeți tot pe-aici, dacă vă place *A* // **120** *Inițial, în loc de* Parpanghel *fusese scris* Farf⟨arel⟩. // **127** *Inițial, în loc de* am zis *fusese scris* aici. / „Ce văd, am zis *A* / Dar eu: „— Ce văd *B* // **128** O, fă, i-am zis] O, fă, de știi *A* // **129** *Marginal dreapta este scris* V.M.

De ești prudent și-acum ca de-obicei,
nu-i vezi cum mîrîie-ntre dinți, părinte,
și-au ochii-n cap cu gînd de-a fi mișei?“

Răspunse el: „— N-aș vrea să te-nspăimînte
ce vezi! Scrîșnească-n dinți cum vor;
o fac spre-acei din smoala lor ferbinte!“

La stînga deci pornirăm prin ponor,
ci-ntîi văzui, ca semn, că toți se-ntoarnă,
strîngîndu-și limba-n dinți, spre șeful lor,

iar el, plecînd, făcu din cur o goarnă.

CÎNTUL XXII

Văzui și călăreți cum cîmpi întrapă,
cum dau atacuri sau, făcînd alai
și-aori în vălmășag fugind, cum scapă,

cursari prin țara voastră-ntîmpinai
și bande-n treacăt, neamule-aretine,
și joc de suliți și-ncurări de cai,

urmînd după chimvale-ori tamburine,
cu buciume-ori cu focuri din castele
și semne de-ale noastre-ori chiar străine,

ci-atare-avînd poznaș cimpoi nici ele,
nici oști eu n-am văzut, nici escadroane,
nici nave-urmînd un far sau grup de stele.

Mergeam acum cu-aceste lighioane,
vai, răi fîrtați, dar toate cum li-e rîndul,
că-n iad nu ceri tămîie și icoane.

---

9 și semne de-ale noastre-ori chiar] și semne-avînd italice, ori și *A* // **12** un far sau] lumini de far sau *A* // **13** *Inițial, n loc de* aceste *fusese scris* aste. //

Dar eu aveam numai la smoală gîndul,
să văd şi-a bolgii-ntreaga aşezare
şi răul neam ce-l scaldă-n ea, ferbîndu-l.

Precum cînd dau piloţilor pe mare
delfinii semn cu spetele rotunde
să-şi scape-a lor corabie de-necare,

aşa, spre-a răsufla, şi-aici şi-altunde
vedeam vrun rău spinarea cum şi-o saltă,
dar numai fulgerînd, şi iar s-ascunde.

Cum stau prin bălţi şi broaştele-ndeolaltă
la mal şi-astfel c-afar-au numai botul,
dar labele şi-ntregul trup în baltă,

şi-aici astfel la mal umpleau ei totul,
dar, cînd s-apropia Bărboi-Zbîrlit,
pe toţi-n clipă-i şi-nghiţea borhotul.

Văzui, şi-am sufletul şi-acu-ngrozit,
pe unul stînd, cum e pe cînd le sperii
că stă o broască şi-altele-au sărit,

dar Bot-de-Ogar i-a şi-ncleştat în perii
smoliţi ai lui cîrligul şi, trăgînd,
ce-a scos din lac o vidră-mi fu vederii.

---

17 *Iniţial, în loc de* bolgii *fusese scris* bolgei. // **19** *Iniţial, în loc de* cînd *fusese scris* cum. // **30** *Versul, omis la transcriere, este scris pe contrapagină.* // **32** odată *A* // **36** şi-a tras şi-a scos ce-o vidră *B* / spînzu[raţi] *A* //

Știam pe draci pe nume-acum pe rînd,
căci fui atent și cînd aleși ei fură
și și-ntre ei cum se chemau strigînd.

„— Hei, Foc-Nestins, aleargă și-i înfige
în spate gheara să-l jupoi de piele!"
Și toți au curs cu căngi și cu cîrlige.

Iar eu: „— De poți, maestre-al căii mele,
să faci să afli cine-i desperatul
căzut aici în mîni atît de rele?"

Mergînd Virgil, deci a-ntrebat de statul
din care-a fost născut, iar el îi spuse:
„— Sărmana maică mă născu-n regatul

Navarrei unde-n slujbă ea mă puse,
căci tat-avui pe-un biet de marțafoi,
și-al său distrugător și-a tot ce-avuse.

La bunul domn Tibald fui serv apoi
și-acoalea-n coțcării fui meșter mare,
de cari-acum dau seamă-ntr-ăst noroi."

Iar Rît-de-Porc, ce-avea doi colți, cum are
și-un porc mistreț, făcu ca-n șold mișelul
să-i simt-un colț ce-artist e-n spintecare.

37–39 *Versurile sînt unite, pe marginea din dreapta a filei, cu o acoladă în dreptul căreia este scris* V. Chi⟨țu⟩. // **38** Căci fui atent] atent fusei A_1/ aleși] strig⟨ați⟩ *A* // **40–42** *Versurile sînt unite, în partea din dreapta a filei, cu o acoladă, în dreptul căreia este scris* V.M. // **50** cald *A* // **51** ce și pe el și tot ce-avu distruse *B* // **52** Tibald *A* //

De răi motani mai dete șoricelul!
Bărboi-Zbîrlit însă-l cuprinse-n brață
și-a zis : „— Pînă-l înfurc, cu-ncetinelul!"

I-l duse lui Virgil apoi în față:
„De vrei să știi mai mult, întreabă-l dară,
că-ndat-apoi sar alții și-l înhață."

Și-a zis Virgil: „— Cunoști tu, așadară,
prin smoală vrun nemernic să se cheme
latin de neam?" „— De-un duh cu-a voastră țară

vecin m-am despărțit de scurtă vreme.
De-ar fi și-acum deasupră-mi ăst mișel,
de căngi și gheare-acum eu nu m-aș teme."

Dar Bot-de-Ogar: „— Ce stăm acum astfel?"
Și-n braț i-a-nfipt al căngii vîrf subțire
și-un mare sfert de carne-a rupt din el.

Și Fund-de-Iad tot sta să-l ia-n primire
de jos, mai de la pulpi, ci-n rotogol
se-ntoarse-al lor decan cu rea privire

și-a stat puțin mai blînd turbatul stol.
Virgil, nezăbăvind, din nou grăit-a
spre cel ce sta privindu-și osul gol:

59 *Inițial, în loc de* însă-l cuprinse *fusese scris* îl p⟨rinse...⟩. // **59—63**

Ci-l prinse-n brațe-atunci și-a zis: „—Bărbați,
să-mi stați, pînă-l înfurc, tăcuți ca mielul."

S-a-ntors cu fața spre Virgil apoi:
„De vrei să știi m⟨ai⟩ mult, să-ntrebi, că-mi zbiară
că dornici de-a-l jupi m⟨ai⟩ am vro doi." *B* //

60 cu-ncetinelul] să-mi stați ca mielul *A* // **61** apoi *A* // **65** să se cheme] ca să se zică *B* // **66** „— De-un duh cu] Iar el: „— Cu *A* / „— De-un duh cu-a voastră țară] „— Lăsai cu-a voastră țară *B* // **67** vecin pe-un duh, de vreme puțintică *B* / vecin lăsai pe- *A* // **69** de căngi și gheare-acum eu nu m-aș] de gheare-acum și căngi nu m-aș m⟨ai⟩ *B* // **75** se-ntoarse-al lor decan cu rea] și-a-ntors decanul aspra *A* //

79 „— De cine zici că rea ți-a fost ursita
cînd tu, lăsîndu-l, mai spre mal te-ai tras?"
Răspunse-acela: „— Fratele Gomita,

82 galuricul, oricărei fraude-un vas.
Astfel avut-a-n mîni pe inimicii
lui Ninu-ncît de pomin-a rămas,

85 dar bani le-a smuls ⟨ și-n cîmp a pus voinicii, ⟩
cum el zicea, și-a fost înșelător
și nu-n mărunt, în multe alte-oficii.

88 El stă-n contact cu cel din Logodor,
cu Zanche-acum, și-și spun nenumărate,
tocînd de dragă-le Sardinia lor.

91 Dar, vai, vedeți-l pe-altu-n fălci cum bate!
Eu multe-aș spune, dar mă tem că el
îmi face grapă ghearele-i pe spate."

94 S-a-ntors vătaful lor spre Farfarel,
ce tot pîndea din ochi cum să-l apuce:
„— Tăiatule din furci, mai stai nițel!"

97 Cel groaznic îngrozit atunci spre duce:
„— Lombarzi ori tusci să vezi și, dacă-ți place
să-i și auzi, a zis, ți-i pot aduce,

---

83 șia rupt pr opteau⟨a⟩ pricii *B* // **85** *În textul de bază a fost scris doar* dar bani le-a smuls. *Versul este completat cu un fragment scris pe contrapagină.* // **93—95** ***Marginal dreapta, alături de acolada care unește cele trei versuri, este scris*** Să se schimbe.// **94** -oiu *A* // **96** ***Inițial, în loc de*** mai ***fusese scris*** dar. / înapoi A_1 / mai stai nițel![dar stai nițel A_2 //

de-or sta puțin deoparte-aceștia-n pace
spre-a nu se teme-ai mei de-a lor mînie,
și eu, de-aici din mal, pe loc voi face

nu unu-ori doi, ci șapte să vă vie,
c-un semn din gur-așa cum dăm signale
cînd iese-un ins și vrea tovarășie."

Dar Cap-de-Ogar, cu botul feții sale
în vînt și dînd din cap: „— Nemernic ce-i
și ce prilej scorni scăpării sale!

Bogat pungașu-n laturi cîte vrei!"
„— Ei, da! Sînt rău cum nici nu se mai poate,
c-aduc la chin cu mult mai rău pe-ai mei!"

Perzînd răbdarea Zbate-Aripi, cu toate
că toți i s-opuneau: „— De-mi sari în lac,
eu nu-n galop sărind mi te voi scoate,

ci-n zbor de-aripi în clipă-ți viu de hac!
Supt mal, fîrtați, și vom vedea noi dacă
ești tu, decît noi toți, mai mare drac!"

Nou joc, creștine, ascultă și-o să-ți placă!
Se-ntoarseră deci toți, spre-alt mal cătînd,
și-ntîi fu cel ce n-ar fi vrut s-o facă.

---

102 de-aici din mal] șezînd aici *A* // **104** cum dăm noi *A* // **108** și-auzi, spre-a ne scăpa, ce-au pus la cale *B* //

Pîndind priință clipei și-nfigînd
pungașul bine tălpile-n țărînă,
sări și-astfel scăpă de-al bandei gînd.

O ciudă fu pe toți acum stăpînă,
dar mai ales pe cel ce cauză fu,
deci și porni strigînd: „— Tu-mi ești în mînă!"

Dar nu-i era, căci zborul nu putu
să-ntreacă frica. ⟨El peri subt undă,
iar dracu-n zbor se ⟨î⟩nălță acu.⟩

Nu piere-o raț-altminteri scufundată
în lac, cînd vine-un șoim ce tot astfel
trudit și mînios de drum își cată.

Cu ciudă de-acest lucru, Parpanghel
zbură pe urma lui, dorind ca hoțul
să-i scape-n lac, spre-a se prici cu el.

Iar cînd i-a fost scăpat, sărindu-i moțul,
sări cu ghearele pe soț și-apoi
se-ncinse-o harță peste lac cu soțul.

---

125 și-ntîi pe-acel ce-o cauză fu greșelii *B* / fu] fuse *A* // **128—129** *În textul de bază este scrisă doar prima parte a versului* **128**: să-ntreacă frica. *Pentru porțiunea reprodusă din* O_2, *cf. Dante:*

quelli andò sotto
e quei drizzò volando suso il petto. /

În varianta publicată pentru prima dată în „Universul literar", XX (1902) nr. 5, p. 2, versurile **127—129** *au următoarea formă:*

Tărie însă zborul său n-avu
ca groaza celuilalt, perit sub undă,
deci dracul se-nălță-njurînd acu. //

131 *Inițial,* ce *lipsea din vers.* // **132** și mînios] el și-nciudat *A* // **134** zbura tot di[n]... [s]oț *A* // **136** *Inițial, în loc de* Iar *fusese scris* Și. // **137** sări] s-a-ntors *A* //

Dar celălalt era dibaci coroi
să-l scarmene vîrtos! Și-așa căzură
de sus în smîrc, în clocot amîndoi.

Și-n pripă-i despărți acea căldură,
ci-atîta clei pe-aripi li s-a lipit,
că nu puteau să iasă din arsură.

Cu-ai săi se văicărea Bărboi-Zbîrlit
și-urni pe patru-n ajutor să sară
cu căngi cu tot pe-alt mal, iar ei, grăbit,

la postul lor și-aici și-aici zburară
și căngi întinseră spre-acei spurcați
ce-aproape copți, sub scoarță se-nfundară.

Noi însă i-am lăsat așa-ncurcați.

---

130 *Inițial în loc de* sub *fusese scris* în.

CÎNTUL XXIII

1 Tăcuți și singuri, fără soți, acum
mergeam, urmînd din urmă pe părinte
cum merg și frații minoriți pe drum.

4 Dar cearta ce-o văzui mi-aduse-aminte
de-un șoarece și-o broască despre care
Esop ne da-ntr-o snoavă-nvățăminte.

7 N-au „nu“ cu „ba“ mai mult-asemănare
decît au astea două, dacă bine
privești și-alături și-nceput și fine.

10 Și-așa cum dintr-un gînd alt gînd îți vine,
alt gînd din primu-așa mi se născu,
sporindu-mi spaima cea dintîi din mine.

13 Și-așa gîndeam: motivu-n noi le fu
și-a poznei cei de rîs și-a suferinții
și negreșit că li-e necaz acu.

4–5

De *(inițial :* Dar*)* snoava lui Esop mi-aduse-aminte
prezenta ceart- *(inițial :* lor*)* a lor ⟨...⟩ *B* //

8 dacă bine] cînd și fine *A* // **10** Precum deci dintr-⟨...⟩ fu cazul *A* // **12** sporindu-mi spaima cea dintîi din] și prima spaim-a duplicat-o-n *B* / din noi pornit-a hazul *A* // **13** Motivul, eu gînd⟨ii⟩, în noi *A* // **14–15**

batjocurii *(inițial :* acestui*)* ce-o pat și-a suferinții
ce-i arde-așa, că-i prinse cred necazul. *B* //

Mînie dac-adaog rea-voinții,
goni-ne-vor cum n-a gonit copoi
pe-un iepure ce-l ia de gît cu dinții.

Simțeam de groază păru-n cap vîlvoi
și-am zis, atent în urm-avînd privirea:
„— De nu ne-ascundem repede-amîndoi,

din gheare-rele, maistre, mi-e perirea.
Îi simt cum vin pe urmă-ne-alergînd,
așa de vii îi văd cu-nchipuirea."

Iar el: „— De-aș fi și-oglindă, mai curînd
n-aș prinde-a ta icoană, cea de-afară,
precum ți-am prins pe cea ce-o ai în gînd.

Spre-a mele-a tale gînduri se-ndreptară,
egal cuprins avînd și-același zbor,
și-așa-ntr-un singur sfat mi se-nchegară.

De-o fi pieziș la dreapta,-ncît ușor
să facă malul drum într-altă vale,
scăpăm de-nchipuita goan-a lor."

---

6 Mînie dac-adaog rea-voinții] Deci furie-acum de-adaugă *B* // **17** goni-ne // **18** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **19** pătrunde *A* // **21**

⟨..................⟩ de nu ne vom ascunde
și eu și tu ⟨........................⟩ *B* //

–24 de gloata lor, că-n urmă ni-e pornită
și-i văd așa că simt chiar cum mă-nhață *A* //

oglindă, mai curînd] oglindă-mplumburită *B* // **27** grăbit precum ți-am
prins-o cea gîndită *B* //

34 Dar n-a-ncheiat și restul vorbei sale,
cînd şi văzui pe draci, cu-aripi întinse,
aproape-a ne-nhăța, sosind pe cale.

37 Virgil în brațe-atunci grăbit mă prinse,
precum de zgomot deşteptata mamă,
cînd vede-n casă lucrurile-aprinse,

40 apucă fiul spre-a fugi și-n samă
luînd numai la el, ea nici pe sine
nu-și dă răgaz s-arunce vro năframă;

43 așa pe spate s-a lăsat cu mine
din vîrf, pe coasta repede ce-astupă
din sus prăpastia văii cei vecine.

46 Nicicînd nu cred pe-al morii scoc s-o rupă
deodată apa-n vale mai cu zorul
cînd este aproape să s-azvîrlă-n cupă,

49 pecum pe-acel părete-a curs cu zborul
Virgil, și mă ținea la pieptul lui,
părînd că fiu îi sînt, nu-nsoțitorul.

---

35 și văzui] eu și văzui *A* // **37** Virgil în brațe-atunci grăbit] Deodat-atunci Virgil la pept *A* // **38** cum mama, cînd de larmă-i deșt⟨eptată⟩ *B* // **39—41** *Marginal dreapta, în dreptul unei acolade care unește cele trei versuri este scris* Variantă. // **40** *Inițial, în loc de* apucă *fusese scris* își. // **41** mai mult grijind *(inițial :* avînd cu grijă*)* de el decît de sine *B* //

Abia ce-am fost ajunși în fund, văzui
pe draci din zbor pe culme cum se lasă
drept unde-am fost, dar nu mă mai temui,

căci pronia ce voi-ntr-a cincea plasă
să-i facă servi, de ei spre-a fi păzită,
le-a stins orice puteri din ea să iasă.

Aflarăm jos o ginte-aici, smolită,
umblînd prin cerc cu mers nespus de lin,
plîngînd pe-o față jalnic de trudită.

Și cape-aveau cu glugi lăsate plin
și-adînc pe ochi, și-n felul cum le taie
la rasa lor monachii de la Rin.

De aur față-aveau, părînd văpaie,
dar grele-atît prin plumbul blănii lor,
că Frideric pe-a lui le-avea de paie.

Ah, trist veșmînt, în veci obositor!
Și-n rînd cu ei, întorși la stînga iarăși,
mergeam atenți cum plînge-acest popor.

Dar, strîns de drumul strîmt și de povară-și,
așa de-ncet venea, că-n rînd cu mine
aveam tot noi, cu orice pas, tovarăși.

---

8 O gint-af⟨larăm...⟩ sulimenită *A* // **63** monachii de la] călugării la *A* // 6 că Frideric pe-a lui le-avea] că Fr⟨ideric⟩ avea pe-a sa *A* // **68** *Inițial*, n *loc de* ei *fusese scris* el. // **72** *Inițial, în loc de* aveam tot *fusese scris* c-aveam oți. / c-aveam tot noi, cu orice pas] oricare-al nostru pas ne da *A*, la orice pas aveam tot alți *B* //

Deci zisei: „— Tată, caută pe-oarecine
cu nume, am zis, și fapte cunoscute
și-așa mergînd, tu vezi pe lîngă tine."

Și-un duh din dos, fiindu-i cunoscute
cuvintele toscane: „— O, stați, voi cei
ce-n neagra noapte-așa fugiți de iute,

că poate pot să-ți dau și eu ce vrei!"
S-a-ntors atunci Virgil, privind prin vale,
și: „— Aștept-, a zis și mergi încet ca ei!"

Și, stînd, văzui pe doi zorind pe cale
cu mare dor de-a fi cu noi în rînd,
ci-opriți erau de plumb și-ngusta cale.

Sosind, ei m-au privit mult timp tăcînd
și-n sus țineau chiorîș căutătura;
se-ntoarseră-ntre ei apoi, zicînd:

„— Acesta parcă-i viu, că-și mișcă gura.
Iar, dacă-s morți, cum n-au aceste blane,
ce drept al lor le iartă-ncărcătura?

Și-apoi: Tu, oaspe-al turmei cei sărmane
de triști fățarnici, te rugăm să spui,
și nu ne-ascunde, cine ești, toscane?"

---

80 atunci, întors, privi *A* // **89** *Coșbuc a transcris în textul de bază, probabil greșit:* Iar, dacă-s vii, cum n-au aceste blane; *cf. Dante:*

> e s'e' son morti, per qual privilegio
> vanno scoperti della grave stola? //

90 ce drept al lor] și-al lor ce dr⟨ept⟩ *A* //

„— Născut am fost, răspunsei, și crescui
la mîndrul Arno-n marea lui cetate
și-am trupu-acel ce-a pururi îl avui.

Dar cine voi, a căror destilate
dureri prin ochi sînt chin vederii mele?
Ce chin e-n voi ce-atît de-amar vă bate?"

Răspunse-un ins: „— Aceste haine grele,
în cari sîntem cu plumb aci-mbrăcați,
cîntaru-l fac să geam-astfel sub ele.

Noi din Bologn-am fost, doi veseli frați,
Lodıingo el, eu Catalan, și-odată
de-a ta cetate ambii-am fost chemați,

cum și-alte dăți chemă, spre-a fi păstrată
odihna ei, dar noi i-am fost atari
precum Gardingul și-astăzi mai arată."

Eu vrui atunci să zic: „— Voi răii, cari...",
dar n-am mai zis, căci văzul mi se duse
pe unul răstignit și-nfipt cu pari.

Văzînd că-l văd, întreg el se distruse,
suflînd în barbă-și cu-ndelung oftat;
iar popa Catalan, care-l văzuse:

---

97 destilate] răvărsate *A* // **99** *Inițial, în loc de* vă bate *fusese scris* v-abate. / **chin**] amar A_1/ amar] crud A_2// **101** *Inițial, în loc de* în *fusese scris* de. // **102** cîntaru-l fac] fac cumpăna *A* // **106 – 108** *Marginal dreapta este scris* **V.M.** //

115 „— Acest înfipt ce-l vezi, a zis, da sfat
iudeilor că, spre-a-mpăca poporul,
un om căznirii trebuie-a fi dat.

118 Stă gol, cum vezi, și-nchide-n drum ponorul
și trebuie să simtă cît de grei
sînt toți cari trec și pun pe el piciorul.

121 Și socrul său e-n bolgie-aici și-acei
ce-au fost cu el părtași în sfatul care
a fost sămînța rea pentru iudei."

124 Văzui și pe Virgil cum sta-n mirare
de-acest întins în cruce-astfel pecum
etern va sta-ntr-atît de tristă stare.

127 Se-ntoarse-apoi spre Catalan: „— Și-acum
să-mi spui, de ești stăpîn al vrerii tale,
nu este-aici la dreapta-ne vrun drum

130 pe care să ieșim dintr-astă vale,
spre-a nu constrînge iarăși îngeri răi
cu noi să vie-a ne-arăta vro cale?"

133 „— Aproape-aici, s-o vezi cu ochii tăi,
răspunse el, din marea rîpă pleacă
un arc ce trece toate-aceste văi;

---

121 și-acei] ei, acei *A* // **123** a fost sămînță rea pentru] sămînț-a fost a morții-ntre *A* // **133—136** *Versurile, omise la transcriere, sînt scrise pe contrapagină.* //

ci-i rupt aici și nu e drum să treacă,
dar lesne-o să suìți și pe ruine,
că zac în fund, spre coasta ce se pleacă."

Puțin Virgil a stat retras în sine
și-apoi: „— Acel ce-nțeapă răii-n lacul
de smoal-a lui, ce rău și-a rîs de mine!"

„— Eu și-n Bologn-am auzit că dracul
e sac de vicii și, mințind mereu,
că-i tată al minciunii", a zis monacul.

Cu pașii mari porni maestrul meu,
avînd puțin pe-obraji a furiei floare,
și-așa, lăsîndu-i pe-ncărcați, și eu

pornii pe urma dragilor picioare.

139–141 *Marginal dreapta este scris* V.M. Chițu.//**142** am auzit] auzii *A*

CÎNTUL XXIV

1 Pe-acel răstimp al tînărului an,
cînd Feb își udă-n Urn-ale lui plete,
iar noaptea-ncepe-a da spre meridian,

4 cînd bruma pe cîmpii vrea să repete
frumoasa față a albei ei surori,
ci-aripile-n curînd îi pier muiete,

7 lipsit de-orice nutreț, se scoală-n zori
țăranul trist și vede alb tot locul
și-oftînd, își bate șoldu-adeseori.

10 Acasă-ntors, în vai își varsă focul,
ca bieții-acei ce n-au ce să-și mai facă,
ci-ncet începe să-și aline focul,

13 văzînd cum lumea-ntr-alt vestmînt se-mbracă
în scurt răstimp, și ia toiagul lui
și-⟨a⟩ turmei foame-n cîmp acum o-mpacă.

---

1 Pe cînd e anu-abia născut și-și spală *B* // **2** aurite *A* // **4** imite *A* // **6** topite *A* // **10** în vai își varsă focul] își blastemă norocul *A* // **11** *Inițial, în loc de* -și *fusese scris* -mi. // **14** și] deci *A* // **15** *Inițial, în loc de* a *fusese scris* și. //

Aşa-nspăimat de-al meu maestru fui
de-atîta nor ce i-l vedeam pe frunte,
ci-al spaimei plastru tot aşa-l avui,

că-ndată ce-am ajuns la rupta punte,
s-a-ntors cu-acele dulci priviri spre mine,
precum le-avu dintîi sub tristul munte.

Şi-atent aici privind peste ruine
şi-n minte multe cumpănind de toate,
el braţe-a-ntins, strîngîndu-mă la sine,

şi, ca şi-acel ce face şi socoate
şi-a pururi pare-a şti şi-apoi ce vrea,
astfel, spre vîrf trudindu-se-a mă scoate,

pe-o stînc-a stat; şi-alt stei de după ea
văzînd, mi-a zis: „— Tu treci pe-aceea stană,
dar vezi dintîi de poate-a te ţinea."

Ah! n-a fost drum de-acei <ce> poartă blană,
căci greu de tot, el cel uşor, eu dus
din colţ în colţ, urcam acea corhană.

Şi, dacă n-ar fi fost decît mai sus
într-alt ponor mai scurt-aici ruptura,
eu, nu ştiu el, dar eu m-aş fi răpus.

---

18 ci-al spaimei] dar sp<aimei> *A* // **23** multe, *omis inițial, este scris, cu semn de intercalare în vers, pe marginea din dreapta a filei.* // **29** treci] suie A_1 / stană] stană, petroaie A_2 //

37 Cum îns-al Malebolgii, fiind spre gură
acelui puț adînc, pieziș se-ntinde,
oricare-o bolgie-și are-astfel făptura,

40 că suie-un mal, iar celălalt descinde.
Și-ajunsem astfel și-unde-am cunoscut
că cea din urmă piatră se desprinde.

43 Cînd fui pe vîrf, deloc n-am mai putut
să merg și-am fost atît făr' de suflare
că, unde-am fost ajuns, am și șezut.

46 „— Să cade-aici să-nvingi orice-amînare,
căci, stînd pe puf sub cald coperemînt,
n-ajungi la gloria cea fără de care

49 cîți mistuie-a lor viață pe pămînt
pe urma lor aceleași urme lasă
ca spumele pe-un rîu sau fumu-n vînt!

52 Deci sus, și-nvinge truda ce te-apasă
prin vrerea cea ce-nvinge-orice bătăi,
cînd ei de-al trudei chin nimic nu-i pasă.

38 acelui puț adînc] fîntînii-acei adînci *A* / se-ntinde] pogoară *B* // **39** oricare-o bolgie-și are-astfel] oricărei bolg⟨i-⟩astfel îi e *A* // **40** descinde] scoboară *B* // **42** *Inițial, în loc de* că *fusese scris* și. // **53** poteci *A* //

Căci nu-i de-ajuns să pleci dintr-aste văi;
mai lung-o scară drum pe ea ne cere!
De știi ce-ți spui, grăbește pașii tăi."

Plecai-atunci și-am zis, pe cînd putere
mai multă fățăream s-arăt de cum
aveam: „— Deci mergi, am și puteri și vrere!"

Pe stînci luarăm deci din nou un drum
și greu și strîmt și-n totul stării sale
mai rău și decît cel de pîn-acum.

Spre-a nu-i părea trudit, vorbeam pe cale,
cînd iat-un glas, părînd că nici nu știe
⟨vorbi deplin⟩, ieși dintr-altă vale.

Ce-a zis, deși eram pe-acea stinghie
ce-i punte-aici, eu n-am putut să știu,
dar cel care vorbea-mi păru-n mînie.

Plecat privii spre-adînc, dar ochiul viu
nimic prin neguri n-a putut învinge,
deci zisei: „— Duce, o, fă te rog să viu

la zidul cel ce-a șasea vale-o-ncinge,
c-aud, dar, să-nțeleg, eu n-am putere
și stau și văd și tot nu pot destinge."

pleci *A* || 57 deci *A* || 66 *Începutul versului, absent din textul de bază,* *...st completat cu* vorbi deplin, *scris pe marginea din dreapta a filei.* ||

76 „— Răspunsu-mi este-atît că-ţi fac pe vrere,
⟨că ruga cea onestă nu se neagă,
răspunse el, ci-o stîmperi în tăcere.“⟩

79 La capul punţii pe-unde ea se leagă
cu-a opta rîpă deci ne-am dus şi-n fine
văzui atunci deschisă bolgea-ntreagă

82 şi-ntr-însa şerpi şi-oriunde şerpi şi pline
grămezi de-atîtea specii,-ncît de ei
simt sîngele şi-azi sloi de gheaţă-n mine.

85 Să-mi tacă Libia de pustiul ei,
căci, orişicît foiesc în el scîrboşii
jaculi, ⟨chelidri⟩, şi cencri, şi farei,

88 n-avu mai răi şi mulţi ca furioşii
de-aici, nici el, nici golul etiop,
nici malul sterp din preajma Mării Roşii.

---

76 ci [e] *A* // **77** doru *A* // **77—78** *Versurile sînt reproduse din B, în textul de bază traducerea fiind incompletă :*

> Răspunse el, căci astfel se dezleagă
> onesta rugă ⟨....................⟩ cere. //

87 *Versul, incomplet în textul de bază, este întregit pe baza variantei din* O_2. / *Pentru versurile* **86** *şi* **87**, *cf. Dante :*

> ché se chelidri, iaculi e faree
> produce, e cencri con anfisibena. /

În textul de bază este scris cencrii. // **90** *Iniţial:* din malul sterp din malu.//

Şi-aci-ntr-acest scîrbos şi crud potop
fug umbre goale-urlînd de-nspăimîntate
şi scorburi nu-s şi nu-i heliotrop.

Şi-au mînile-ndărăt cu şerpi legate,
ce-n spline-nfig şi cap şi cozi şi-apoi,
ieşind, fac nod pe burtă ca şi-n spate.

Şi iat-atunci, pe-un duh de lîngă noi
sărind, un şarpe-l sflederi prin locul
ce leagă gîtul de-umerii-amîndoi.

A scrie-un „O" sau „I" mai scurt e jocul
de cum s-aprinse el şi-arzînd, căzu
şi-ntreg îl prefăcu-n cenuşă focul.

Şi-aşa cum sta distrus ⟨şi stins⟩ acu,
de sineşi spuza prinse să s-adune
şi-n sus sări şi-a fost acel ce fu.

Astfel de oamenii-nvăţaţi se spune
că moare-un fenix şi la fel şi-nvie
pe cînd şi-a cincea sută de-ani apune.

⟨Nu paşte ierbi şi boabe din cîmpie⟩
ci-amom şi lacrimi de tămîie-alege
⟨şi-apoi pe nard ....⟩.

---

03 *Versul este incomplet în textul de bază ; cf. Dante :* e poi che fu a terra sì distrutto. / *Întregirea s-a făcut pe baza variantei din* O_2. / ⟨şi stins⟩ acu] cum a prins *A* // **105** acel ce fu] acelaşi ins *A* // **109** *Versul, absent în textul de bază, este reprodus, pentru rimă, din* O_2 ; *cf. Dante :* erba né biada in sua vita non pasce. / *Între variantele din O există şi forma următoare :* nici ierbi, nici boabe-n viaţa lui nu paşte. // **111** *Versul, absent în textul de bază, este reprodus din* O_2 ; *cf. Dante :* e nardo e mirra son l'ultime fasce. / *în* O_1, *versul a primit următoarea traducere :* şi-apoi pe rug de smirnă se sfîrşeşte. //

Şi-aşa cum cade-un om şi nu-nţelege
de-a fost el tras de-o iazmă inimică
sau de-alt vrun rău ce poate pe-om să<-l> lege,

se uită-n jur mirat cînd se ridică,
oftînd confuz de groaza mare-a lui
prin care-a fost, şi-i plin de-avuta frică,

pe hoţ, cînd a-nviat, aşa-l văzui.
Vai, aspră-i, doamne, sfînta-ţi lovitură
ce-n dreapta ta mînie-o-mparţi oricui!

Ceru Virgil acestui mort de-arsură
să-i spuie cine-a fost. Iar el: „— De-abia
plouai din Tosca-n trista asta gură.

Nu om să fiu, ci bestie-mi plăcea,
ca mul ce fui, şi Fucci-i al meu nume
<şi demn coteţ îmi fu Pistoia mea.">

Eu lui Virgil: „— Să nu mai facă glume!
Să-ntrebi ce culpă-l trase-aici, că-n viaţă
îl ştiu cumplit şi gata să sugrume."

N-avu, cînd ne-auzi, minciună-n faţă,
ci drept privi şi sincer vru să fie,
cu obrajii-aprinşi de-o jalnică roşaţă.

113 de-a fost el tras] ori tras a fost *B* // **122** nevoia *A* // **124** voia A_1 / plăcea A_2 // 126 *Versul reproduce, pentru rimă, varianta existentă în B, completată cu* mea, *notat în A.* / *În textul de bază:* şi demnul grajd al meu Pistoia fu. //

„— Că tu mă afli-aci-n ticăloșie,
cum vezi că sînt, mă doare mult mai tare
decît că fui gonit din lumea vie.

Nu pot să neg ce-mi cere-a ta-ntrebare:
atît de jos în iad eu fost-am pus
ca fur de sfinte-odăjdii din altare,

iar furtu-mi fu năpaste pe-alții pus.
Spre-a nu te bucura de-a mea-ntîlnire,
de-o fi să ieși din groapa asta sus,

tu ia-n urechi și-ascult-o prevestire:
⟨Pistoia-ntîi pe negri-o să-i răpună,⟩
Florența-și schimb-apoi popor și fire,

din Val de Magra neguri Marte-adună
și-n negri nori el învălit apoi,
năvală dînd cu groaznică furtună,

pe Cîmpul piceean va da război,
spărgînd în prip-a norului putere,
spre-a fi strivit oricine-i alb ca voi.

Și-ți spui acestea ca să-ți fac durere."

---

7 eu fost-am pus] **am fost adus** *A* // **143** *Versul este reprodus, pentru* ...*mă, din A.* | *În textul de bază :* de negri-ntîi *(inițial :* pe negri-ntîi*)* Pistoia ... desparte. // **149 și-a norului putere-o și doboară** *A*

CÎNTUL XXV

1 Şi-a zis, cînd vorbelor le-a pus o fine:
„— Mai na şi ţie, doamne!" şi-a făcut
cu ambele lui mîni spre cer smochine.

4 De-atunci încoace şerpii mi-au plăcut,
căci iată unul gîtul i-l încinse,
părînd c-ar zice: „— Fii de-acum tăcut!"

7 Iar altul peste braţe-astfel îl prinse,
făcînd la pieptul lui din sineşi nod,
încît mişcării-orice putinţă-i stinse.

10 Pistoia, tu, de ce nu caţi vrun mod
⟨să-ţi dai tu foc, să-ţi curmi mişeaua soartă,⟩
că-mpingi spre crime-aşa pe-al tău norod!

---

1 Şi-a zis] Întins *A* // **2** şi-a făcut] şi-i făcură *A* // **8** la pieptul] sus la piept *A* // **11** *Versul, absent în textul de bază, este reprodus din* O_2. / a morţii-ncepătură *A* / *Pentru versurile* **10—11**, *cf. Dante :*

> Ahi Pistoia, Pistoia, ché non stanzi
> d'incenerarti sí che piú non duri! /

În O_1, *fragmentul a primit următoarea traducere :*

> De ce nu-ţi dai tu foc, de ce nu caţi
> Pistoia, tu, să pieri din lume-odată! //

Alt duh, prin toat-a morții vale-obscură,
n-aflai, nici chiar la Teba-n porți trăsnitul,
superb cu cerul într-așa măsură.

Iar el fugi și-atît i-a fost grăitul.
Ci-n furie-un centaur iat-apoi
venea cătîndu-l: „— Unde e cumplitul?"

Nu cred că au Maremmele-n noroi
atîția șerpi cîți el avea pe crupă
și pînă unde-ncepe-a fi ca noi,

iar ceafa lui dragonul i-o astupă
cu-ntinse-aripi și foc din gură-i iese,
ce-aprinde tot ce căile-i ocupă.

Virgil atunci: „— Acesta-și alesese
subt muntele-Aventin o vizuină
și bălți de sînge-n ea făcuse-adese.

El n-are-un drum cu frații săi și-o vină,
din cauza furăturii-acei mișele
a marei turme, cînd îi fu vecină.

Atunci însă-i sfîrși ale lui rele
măciuca lui Hercul, ce-o sută-i puse
și n-a simțit nici zece, cred, din ele."

---

venea cătîndu-l] urla cătînd⟨u-l⟩ *A* // 20 crupă] șale *A* // 22 lui dragonul] balaur *A* // 28 Dar *A* // 29 ce-o face *A* // 31 Hercul- *A* // 32 *Inițial, în de* Hercul *fusese scris* Hercule. / măciuca lui Hercul, ce-o sută] cu loaga lui ce-o sută-n spate *A* //

Pe cînd vorbea, iar celălalt trecuse,
trei inși ajunseră tiptil sub noi,
pe cari nici eu, nici maistru⟨l⟩ nu-i văzuse

decît cînd au strigat: „— Dar ce-i cu voi?"
Și-și rupse-atunci vorbirea bunul tată
și-atent numai la ele-am stat apoi.

Eu nu le cunoșteam, ci-așa cum cată
să strigi pe nume-aori, a trebuit
și-aici să strige-un soț pe-alt soț deodată,

zicînd: „— Dar Cianfa cum de n-a venit?"
Și-atunci, spre-a fi atent Virgil ce vede,
mi-am pus pe gură degetul lipit.

Creștine, acum, din vorbe-mi de-ar purcede
ceva ce-i greu să crezi, să nu te mire,
căci eu, care-am văzut, abia pot crede.

Văzui, cum sta pe dînșii-a mea privire,
sărind pe-un duh, un șarpe cum s-agață
și-ntreg cu șase labe-l ia-n primire.

Cu labele de sus l-a prins de brață,
cu alte două pîntecu-i încinse
și-ntr-ambii obraji i-a-nfipt și dinții-n față.

---

38 vreme *A* // 43 *Partea finală a versului din textul de bază :* zicînd: „— Dar Cianfa unde-o fi rămas?", *a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta* cum de n-a venit, *notată în A.* // 45 *Partea finală a versului din textul de bază :* mi-am pus pe gură degetul sub nas, *a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta* lipit, *notată în A.* // 50 pe-un ⟨duh⟩ cum sar[e]- *A* //

Cu alte două coapsele-i cuprinse
și coada lui, vîrîndu-i-o-ntre șale,
pe spete-n sus, de-a lungul lor o-ntinse.

Nicicînd n-au strîns a iederei spirale
pe-un pom astfel cum trista fiar-avu
pe-a altui membre strînse-acum pe-a sale.

Și-asemeni caldei ceri lipiți acu
și-avînd amestecat-a lor coloare,
nici unul nu-a mai fost acel ce fu.

Așa naintea flăcării-arzătoare
se-ntinde pe hîrtie dunga sură
ce neagră încă nu-i, dar albu-i moare.

Cei doi priveau mirați, strigînd din gură:
„— O, vai, Agnel, cum iai o față nouă!
Nici doi nu e, nici unu-a ta făptură."

Din doauă țeste-o țeastă fu cu două
figuri pe ea, cari apăreau pierdute
pe-un singur chip, ce-avea-nsușite două,

---

57 pe spete-n sus de-a lungul] în sus pe spete a lungul *A* // **60** pe-al altui trup le strînse pe-ale sale *B* // **61** și ca de cînd B_1 / Părînd c-ar fi de ceară caldă B_2 // **63** *Inițial, în loc de* nu *fusese scris* n-. / nici unul nu părea cel fost *B* // **65** *Inițial, în loc de* dunga *fusese scris* o dungă. //**70** cu două] amîndouă *A* // **72** *Inițial, în loc de* pe *fusese scris* de. / ce-avea-nsușite două] cu-aspect din amîndou⟨ă⟩ *A* //

73 Iar patru labe brațe-au fost făcute
și piept și pulpi și vintre-au dat atari
ciudate părți cum n-au mai fost văzute,

76 fiind nici unul și-ambii-acei tîlhari
ăst chip confuz al formelor primare;
și-așa s-a dus greoi, cu pașii rari.

79 Precum șopîrla, pe căldură mare,
schimbîndu-și gardul ei, o vezi sclipind,
cînd trece peste drum, și-un fulger pare,

82 așa-mi păru un șerpuleț, sărind
aprins spre burta altor doi deodată,
și sur ca firul de piper fiind,

85 și-ntr-unu-n partea pe-unde ne e dată
întîia hrană, capul și-l înfi⟨p⟩se
și-ntins căzu și-n stare nemișcată.

88 Privi străpunsul, dar nimic nu zise,
ci, nemișcat și el, căscînd, stetea,
părînd că febr-ori somn îl năpădise,

91 și-n jos la fiară, fiara-n sus privea;
prin rană el, iar fiara fum din gură
scoteau mereu, iar fumul se-ntîlnea.

---

73 *Inițial, în loc de* iar *fusese scris* dar. / au fost] apoi *A* // **77** ăst chip confuz] confuzul ⟨chip⟩ *A* // **80** gardul ei, o vezi] gardul, o zărești *A* // **83** aprins] cumplit *A* //

Să tac-aici Lucan cu-acea lectură
de bietul său Nassid și de Sabell'
și-asculte-atent ce ochii-aci-mi văzură!

Să tac-Ovid! Cînd șarpe face el
pe Cadm, iar pe-Aretuza apă mută,
scorni ce-a spus și nu-s gelos defel,

căci două firi el tot nu le transmută
⟨spre-a fi un trup de-alt trup deplin pătruns⟩
cu-ntreaga lor materie prefăcută.

Dar toate-aici astfel s-au corespuns,
că-n două coada i-a crăpat la fiară,
iar gleznele s-au strîns la cel străpuns

și pînă-n tălpi din coapse s-adunară
în scurtă vreme-ncît de-o-ncheietură
nici semn n-a mai rămas măcar să pară;

iar coada, ce-a crăpat, luă făptură
de glezne-aici, iar pielea s-a făcut
pe șarpe moale, iar pe spirit dură.

---

99 scorni ce-a spus] căci basme-a spus A_1, căci totu-i basm A_2 // **101** *Versul este reprodus din B, în textul de bază fiind scris doar* spre *(inițial ;* așa*)*-a fi din două forme-un / apus *A* // **110** iar pielea s-a] și moale s-a *A* // **111** pe spirit] la altul *A* //

Intrînd subt umeri brațele-am văzut
și-a fiarei scurte brînci i se lungiră
atît de mult cît brațele-au scăzut,'

iar alte două brînci i se-mpletiră,
făcîndu-i membru<l> cel ascuns vederii,
și labe dintr-al său la om ieșiră.

Și-n timp ce fumu-i învălea-n mizerii,
cu-n nou aspect și-ncet a-mpăroșat
un trup, iar altuia-i luă toți perii;

căzut-a unul și-altu s-a-nălțat,
dar fix ținînd luminile spurcate
sub cari acum și-obrajii i-au schimbat.

Și-a tras spre tîmple-ngustul bot, spre spate,
acel de sus și, din prisosul tras,
urechi-ieșiră-n fălcile-acum late,

iar cît n-a curs spre tîmple și-a rămas
ca alt prisos se strînse-n sine ciotul
cît trebuie și buze-a dat și nas.

Iar cel care zăcea-și împinse botul,
trăgînd spre tîmple-urechile-i, precum
retrage-un melc cornițele-i cu totul.

---

119 *Inițial, în loc de* și *fusese scris* pe. // **120** -i luă] luînd *A* //

133 Iar limba lui, cea-ntreagă pîn-acum
şi iute-n grai, crăpă; dincoa' se-nchise
crăpatu-i vîrf şi nu mai dete fum.

136 Iar duhul cel ce bestie devenise
porni la fugă, şuierînd prin vale;
şi-n urma lui scuipă-njurînd şi zise,

139 întors spre el cu proaspetele-i şale,
spre-alt soţ: „— Mai facă, precum eu făcui,
şi Buoso drum pe brînci pe-această cale!"

142 Aşa-ntr-al şaptelea coteţ văzui
răschimb şi schimb şi scuza-n noutate
s-o am, de e cam tulbure ce spui.

145 Deşi priviri puţin cam înnorate
şi duh trudit aveam, tot n-au putut
fugi aşa-n curînd, şi-aşa schimbate,

148 încît pe Pucci-a nu-l fi cunoscut,
căci singur el, din cele trei tiptile
venite duhuri, nu s-a prefăcut.

151 Şi-al tău călău al treilea fu, Gaville.

---

135 *Iniţial, în loc de* vîrf, *fusese scris* fum. // **144** de e cam tulbure] de-am fost confuz în A_1 / spui] fui A_2 / ce spui] ce vă spui A_3

CÎNTUL XXVI

Florențo, poți sălta, căci mare-n lume
ești tu și bați aripi pe-uscat și mare
și-ncep și-n iad să știe de-al tău nume!

Pe-atari de-ai tăi, pe cinci aci-n perzare,
pe cinci aflai, de-aceea-mi fu rușine,
dar nu-ți fac ei nici ție cinste mare.

De are-un vis în zori izbînzi depline,
vedea-vei tu-n curînd — o, nu te teme! —
ce Prato vrea, nu și-alți dușmani, cu tine.

De-ar fi și-acum, că n-ar fi prea devreme!
De ce nu e, căci tot va fi odată!
Tîrziu de-o fi, cu-atît mai greu voi geme!

Plecînd de-aici pe coasta dărîmată,
ce scări ne-a dat dintîi în jos pe ea,
urcam tîrît de mînă de-al meu tată

---

1 Florențo, poți sălta, căci] Fl⟨orențo⟩, saltă, căci *A* // **2** *Inițial, în loc de* tu, *fusese scris* și. / Din aripi bați pe-uscaturi *A* // **4** tîlhari *A* // **5** Aci-ntre hoți, iar de-asta mi-e ru⟨șine⟩ *A* // **14** ce scări ne-a dat dintîi] ce-ntîi ne dete trepte *A* // **15** mînă de-al meu] mîni de bunul *B* //

și-urmînd pustiul drum ce ne ducea
pe jgheaburi și pe stînci, n-aveam putere
decît făcînd picior din mîna mea.

Durere-atunci simții și simt durere
și-acum de ce-am văzut aici și-astfel
îmi țin ingeniu-n frîu mai cu putere,

22 să n-aibă căi ce n-au virtutea țel,
căci, dac-o zodie-ori mila cea divină
mi-a dat vrun dar, să nu-mi bat joc de el.

25 Precum țăranul stînd pe vro colină,
pe-un timp cînd suie spre zenit fugarii
acel ce lumii-ntregi îi dă lumină,

28 cînd muștele s-ascund și ies țînțarii,
cîți vede licurici prin valea, poate,
pe-unde-arase-ori puse viței parii,

31 așa-ntr-a opta bolge-a tristei gloate
văpăi luceau, precum văzui de-afară,
cînd fui de unde-n fund s-arată toate.

---

6 *Inițial, în loc de* ce ne *fusese scris* nu mă. // **16—19** *Marginal dreapta, în* *eptul unei acolade ce unește cele trei versuri, este scris* V.M. // **17** pe jgheauri și pe stînci] pe-al stînci⟨i⟩ jgheab *B* / pe stînci, n-aveau putere] pe tînci și-astfel a mea putere *A* // **20** și-acum de ce-am văzut aici] gîndind ce văzui aici *A* // **23** căci, dac-o zodie] și-o bună stea *A* // **24** mi-a dat run dar] de-mi dete-un dar *A* // **25** Precum țăranul] Și cîți țăranii *A* // **30** Pe unde ar⟨ase⟩ *B* // **31** *Inițial, în loc de* opta *fusese scris* șaptea. // **33** -n und s-arată] arată fundul *A* //

34 Cum cel pe care urşii-l răzbunară
văzu că-i piere-n car conducătorul,
cînd roibii drept spre cer îl ridicară,

37 şi nu-i putea urma cu ochii zborul,
cînd nu văzu decît urcînd spre stele
un pumn de foc, perind încet ca norul,

40 aşa la gura gropii-umblau şi-acele
văpăi şi-n toate-ascuns era vrun ins,
dar n-arătau ce furt închid în ele.

43 Eu, stînd pe punte ca să văd, m-am prins
de-un colţ al asprei stînci, fără de care
puteam să cad chiar fără de-a fi-mpins.

46 Virgil, văzînd atenta mea mirare:
„— În orice foc e cîte-un duh, al cui
vestmînt e tocmai cazna care-o are."

49 Răspunsei eu: „— Acum, căci tu mi-o spui,
sînt şi mai sigur, dar ştiui de-ndată
că este-aşa şi tocma' vream să spui:

---

35 că-i piere-n car] că-i pleacă-n *(inițial:* plecîndu*)* car *A* // **37** şi nu vedea *(inițial:* zărea*)*, urmînd cu ochii zborul *A* // **39** altce decît al susei flăcă-rele A_1 / un pumn de foc] un foc puțin suind *B* / ca norul] ca norișorul A_2 // **42** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **43** Eu stam pe punte-astfel spre bolgie-ntins *B* // **44** *Inițial, în loc de* asprei stînci *fusese scris* stîncii. / asprei *A* // **45** încît de n-aş fi prins *B* // **49** Răspunsei eu: „— Acum, căci tu] „— Maestre-al meu, am zis, cînd tu *A* //

Ce duh e-n flacăra la vîrf crăpată,
cum fu ieșind pe-un rug, ce mistuise
cu frate-său pe Eteocle-odată?“

„— În ea e Diomede, a zis, și-Ulise,
uniți aici de-un foc mistuitor
precum, trăind, o furie-i unise.

Spăsesc în foc scornită cursa lor,
a calului ce-ntrînd, făcut-a poartă
să ias-al Romei ne-ntrecut popor.

Plîng arta lor, din cauza cărei, moartă,
și-azi plîngi pe-Ahile-al tău, tu, Didamie,
și-au și pentru Palladiu-această soartă.“

„— De au și-aici în foc vorbire vie,
te rog, maestre, o, rogu-te să vrei,
și-o rug-a mea te plece cît o mie,

să stai cu mine s-așteptăm pe-acei
ce ard acoalea-n para cea cornută,
căci vezi aprinsul dor ce-l am de ei.“

Răspunse el: „— Mi-e ruga ta plăcută
și demnă e și vreau a te-asculta,
dar gura ta de-acum să-ți fie mută.

---

părînd c-ar fi din *B* // **56** uniți aici de-un] și-au tot așa un *A* // **64** și-aici foc vorbire] și-n focu-acesta vorbă *A* // **67** să nu-mi pui piedeci aștepta-c[ei] *A* / mă-mpinge-așa *B* // **68** ce ard acoalea-n para cea] ce dorul meu limba cea *A* // **69** căci ve-i] că-mi vezi *B* / căci vezi ce dor *A* // **70** Mi-e ruga ta plăcută] Nu poate să nu-mi placă *B* // **71** a te-asculta] ca gura ta tacă *B* // **72** să-ți fie] rămîie-ți *A* //

Vorbi-voi însumi eu, căci vrerea ta
eu bine-o știu, dar greci aceștia fură
și poate-or fi semeți cu limba ta.“

Cînd focul fu și-n locul unde-avură
cuvintele și loc și timp în fine,
atari au fost din dulcea tatei gură:

„— Voi doi, pe cari-același foc vă ține,
de-s vrednic eu răspuns să mi se deie
și-ori mare-ori mic, de vi-am făcut vrun bine,

c-am scris, trăind, înalta-mi epopee,
să stați, iar unul spuie dintre voi
pe unde-a mers prin sineși ca să peie.“

Și-al vechei flacări cel mai lung vîlvoi
zbătut porni să scoată murmurarea,
cum face-un foc bătut de vînt la noi.

Iar vîrful ei așa-și făcea mișcarea,
părînd al unei limbi ce-ar fi vorbit,
și voacea-a scos și-a zis: „— După scăparea

de Circe-acea ce-un an m-a fost robit
aproape de Gaeta, mai nainte
de ce pe-aici troienii-au fost venit,

---

73 Știu bine ce voiești, voi cuvînta *A* // **78** atari] aceste- *A* // **80** -s vrednic eu] sînt eu demn *A* // **93** *Inițial, în loc de* de ce pe-aici *fusese scris* de-a fi astfel. / de ce pe-aici E⟨nea⟩ a venit *B* / numit *A* //

4 nici dor de fiu, nici mila de-un părinte
bătrîn pe-atunci, nici dragostea datoare
să curme-al Penelopei plîns ferbinte

7 n-au fost în stare-a-nvinge-a mea ardoare
să plec în lume ca să știu și eu
și-a altor neamuri vicii și valoare.

100 Și-așa plecai cu-un singur vas al meu
pe-al mării sterp întins, numai c-o mînă
de soți ce-apoi cu mine-au fost mereu.

103 Văzui și-un mal și-alt mal al mării, pînă
la sarzi și la ispani, văzui Marocul
și cîte țări au marea-n jur stăpînă.

106 Bătrîn și eu și-ai mei eram și focul
topit, cînd am ajuns și-acea strîmtime
în care-a-nchis Heracle-odată locul,

109 ca mai spre-adînc să nu cuteze nime.
Lăsai Sevilla-n dreapta căii mele
și-n stînga Ceuta-n neguri de-adîncime.

112 «O, frați, am zis, prin mii de mii de grele
sosiți și-n cel din urm-apus acum,
cu slabul rest al vieții puțintele

---

98 să știu] s-o știu *A* // 106 Eram *A* // 108 *Inițial, în loc de* Heracle *fusese scris* Hercule. //

115 ce licură de-abia pierdută-n scrum,
ce-ar fi, ca-n lumea cea făr' de ființe
noi dincolo de soare-am face-un drum?

118 Voi fii sînteți ai nobilei semințe
și nu născuți spre trai de dobitoc,
ci-onoare să cătați și cunoștințe. »

121 Și-astfel redeșteptai atîta foc
cu-aceste vorbe cîte-avui a spune,
că n-aș mai fi putut să-i țiu pe loc.

124 Și-ntoarsem prora iar spre soare-apune
și, tot la stînga-n larg pentru-alergare,
făcurăm din lopeți aripi nebune.

127 Și toate stelele ce-alt pol le are
luceau prin nopți și-al nostru pol apus,
și nici nu mai ieșea apoi din mare.

130 De cinci ori s-a aprins de jos în sus
și tot de-atîtea ori se stinse luna,
de cînd urmam ăst drum de care-am spus,

133 cînd negr-un munte și-a ivit cununa
departe-n fund, prin zare-nnegurată
cum alta-n lume n-am văzut nici una.

---

115 ce licură de-abia] ce-abia m⟨ai⟩ licură *A* // **121** Și-astfel redeșteptai] Și-n *(inițial:* În*)* soții mei trezii *A* // **124** Și-ntoarsem] Ne-nt⟨oarsem⟩ *A* / prora] pupa *C* // **129** *Inițial, după* nu *fusese scris* -l. // **132** de cînd nebunul *A* // **133** negr-un] brunul *A* // **134** atît de naltă-n slavă A_1 / atît de ridicată *B* / slavă A_2 //

Şi-un chiu ce-am scos se-ntoarse-n vai îndată,
căci noul mal o volbură născu,
ce-a prins corabia-n proră să ne-o bată.

Trei roţi cu marea-ntreagă el făcu
şi-a patra oară pupa-n sus o-mpinse
şi prora-n jos, cum altuia-i plăcu,

şi-adîncul mării peste noi se-ntinse."

---

6 Fu chiu dintîi şi-o jale-apoi grozav⟨ă⟩ *A* // **138** corabia] nava *A* // **140** mpinse] o duse *A* // **142** şi marea peste noi ad⟨încu⟩-şi puse". B_1 / şi-n mă marea peste noi se-nchise." B_2

CÎNTUL XXVII

1 Fiindcă apoi sfîrşit vorbirii puse
şi dreaptă-n sus şi-n linişte stetea,
cu voia dulcelui poet se duse,

4 cînd d-alta, ce din dosul ei venea,
spre vîrfu-i fuse-atenţia-ne-ndreptată
prin sunetul confuz care-l scotea.

7 Precum siculul bou, ce-ntîiaşi dată
mugi cu plînsul cui l-a plăsmuit
cu pila sa (şi drept îi fu, ca plată!),

10 urla cu glasul celui chinuit,
încît părea cuprins de suferinţă,
deşi de-aramă-ntreg era cioplit,

13 astfel, să iasă neavînd putinţă,
nici drum, din foc, cuvintele lui fură
⟨şi vocea sa-ntr-a rostului dorinţă.⟩

---

3 i-a dat Vir⟨gil⟩ un semn *A* // **4** d-] de- A_1 / dos A_2 // **6** care-l scotea] dintr-însa scos *A* // **7** *Iniţial, în loc de* precum *fusese scris* cum. // **15** ***În manuscrisul de bază fiind scris doar*** în felul său dintîi, *versul reproduce, pentru rimă, varianta existentă în* O_2. / *Pentru versurile* **13—15**, *cf. Dante :*

cosi, per non aver via né forame
dal principio nel foco, in suo linguaggio
si convertian le parole grame. /

În P, *terţina are următoarea echivalenţă :*

tot astfel, drumuri negăsind să iasă
prin foc, dintîi în graiul său-i fură
cuvintele-o-ngînare ne-nţeleasă. //

Cînd ele-apoi drum liber își făcură
prin vîrful ce le da vibrații clare,
cum limba lor le-o dete-odată-n gură,

cuvinte-am auzit: „— O, tu, spre care
vorbesc, tu cel care-n lombardul meu
« Poți merge, ai zis, n-am altăce-ntrebare »,

deși sosesc tîrziu, nu-ți pară greu
să stai puțin și să-ți amîi plecatul,
căci eu voi sta cu drag și ard mereu.

De ești căzut de-acu-n întunecatul
locaș aici, din dulcea țărișoară
latină de-unde-ntreg îmi port păcatul,

au pace romagnolii-ori iar s-omoară?
Eu fui din munții cei dintre Urbin
și de-unde Tibru ca izvor scoboară."

Eu stam plecat, de-atenție încă plin,
cînd semn în coastă-mi dete-al meu părinte
și-a zis: „— Vorbește tu, căci e latin".

Iar eu, avînd gătit răspunsu-n minte,
n-am stat să preget și-am și zis îndată:
„— O, duh ascuns în haina ta ferbinte,

---

20 și-ai A ||

în gîndul celor tari n-a fost vrodată
și nu-i fără război Romagna ta,
dar n-am lăsat vro luptă declarată.

Ravenna stă precum o știi că sta;
vulturul din Polenta cuib și-o are,
umbrind și Cervia sub aripa sa.

Cetatea cea cu lung asediu, care
cumplit făcut-a-ntre franceji măcelul,
o ține-un leu sub verzile lui gheare.

Zăvozii-n Rimini, și vechiul și cățelul,
ce-au fost ai lui Montagna cruzi călăi,
mai mușcă-n ce-au mușcat precum li-e felul.

Iar la Santerno și Lamone-n văi,
din cuibul alb un pui de leu domnește,
schimbînd din vară-n iarnă soții săi.

Iar cea pe unde Savio șerpuiește,
precum ea stă-ntre munte și cîmpie,
așa-ntre sclav și liber stat plutește.

Te rog acum și tu răspunde-mi mie
ce-ai fost, căci toți mi-au spus, deci fă la fel
și faima-n lume-ani mulți s-o ai tu vie."

---

41 *Inițial, în loc de* are *fusese scris* face. / și-o are] o are *A* // **46** Z⟨ăvozii⟩ apoi A_1 / vechiul] bătrînul A_2 // **48** mai mușcă-n ce] pun colții unde *A* // **52** Iar cea] Cetatea *A* // **55** Dar cine-ai fost, te rog, în l⟨umea⟩ vie *A* // **56** la fel] astfel *A* // **57** fie *A* //

În propriu-i mod bolborosi niţel
ăst foc, zbătînd încolo-ntîi şi-ncoace
lungitu-i vîrf, şi-ăst glas a scos din el:

„— De-aş crede eu că-ndrept această voace
spre-un viu ce se va-ntoarce-n lume-acasă,
ăst vîrf zbătut ar înceta să joace.

Dar, cum nu pot de-aici nicicînd să iasă
fiinţe vii, de-i drept ce-aud, să-ţi spui
şi-apoi, că-i fi infam, puţin îmi pasă.

Oştean dintîi şi-apoi călugăr, vrui
să-mpac prin sfoară ce-am greşit prin spadă
şi-ntreg s-ar fi-mplinit ce eu crezui,

dar marele păstor, pe cap să-i cadă!,
din nou m-a-ntors în primul iad de culpe,
iar cum şi cînd, vreau duhul tău să vadă.

Cît timp eu trupul de-oase şi de pulpe,
cum mama mi l-a dat, îl mai avui,
n-am fost în fapte leu, ci-a pururi vulpe,

---

oc] joc *A* / joc *B* // **61** De-aş şti c-ascultă glasul meu din foc *A*, **63** mi-ar sta zbătută limb-atunci pe loc *A* / ar sta ⟨...⟩ loc *B* // **65** înd A_1 / oprit oricui A_2 // **67** Oş⟨tean⟩ am fost, monah apoi şi *A* / înd *B* // **69** crezînd *B* // **71** gînd *B* // **73** *Iniţial, în loc de* trupul *fusese* trup. // **74** *Iniţial, în loc de* a *fusese scris* am.//

căci laţuri şi-uneltiri astfel ştiui
şi-aşa de meşter mă-nvîrteam cu ele,
că-ntr-astea cred că-ntîiu-n lume fui.

Dar, cînd simţii c-ajung spre-al vîrstei mele
acel răstimp cînd cată fiecine,
spre-a-ntra în port, să strîng-a lui vîntrele,

de ce-avui drag dintîi m-a prins ruşine
şi-nchisei pentru lume ochii mei
şi bine mi-ar fi prins, sărman de mine!

Dar prinţul nouăi lumi de farisei,
avînd pe-atunci război la Laterani,
şi nu cu saracini, ori cu iudei,

căci numai tot creştini i-au fost duşmanii,
şi nu de-acei ce s-au oştit la Acre
sau fac negoţ pe-unde domnesc sultanii,

nici lui nu-şi respecta precepte sacre
şi-oficiul nalt, nici mie-acel capestru
ce-adese face-atîtea trupuri macre,

ci, cum chemă cezarul pe Silvestru
de la Soract, de lepră ca să-l spele,
aşa el m-a chemat, ca pe-un maestru,

---

76 căci laţuri] şi-atîtea laţuri *B* // **81** în port] -n liman *B* // **83** şi-nchis- am lumii *A* // **95** ca lepra sa Silvestru să o spele *A* //

97 să-l scap de-ale trufiei friguri rele.
Dar eu tăcui, căci prea-mi păru că-i vinul
ce-l face-a-mi cere atari ⟨......⟩ rebele.

100 Iar el atunci: « S-alungi din suflet chinul,
căci, iată, te dezleg, numai să-mi spui
ce chip ar fi să spulber Prenestinul.

103 Tu știi că pot să-ncui și să descui
cu două chei, dar cel ce-mi fu nainte
le-avu degeaba toată viața lui. »

106 Împins astfel de-așa de tari cuvinte,
văzui c-aici e mult mai rea tăcerea
și-am zis: « Fiindcă tu îmi speli, părinte,

109 păcatu-n care-acu-mi provoci căderea:
promite tôt și uit-apoi mereu
și-a ta va fi și gloria și puterea. »

112 Iar, cînd murii, veni Francisc al meu,
ci-un negru heruvim în drum îi stete
și-a zis: « Îmi faci nedrept! Să lași să-l ieu

---

99 *În manuscrisul de bază, versul este incomplet/. Pentru versurile* **98–99**, cf. *Dante:*

domandommi consiglio, e io tacetti
perché le sue parole parver ebbre. /

În O_1, *prima formă a versurilor citate era următoarea:*

Dar am tăcut și n-am răspuns nimică.
Mi se părea că-i beat, ori cal buiestru. /

bele] mișele A_1, grele A_2, mele A_3 // **104** cu două chei, dar cel] cu chei, cu care cel A // **108** *În manuscrisul de bază, în loc de* îmi *este scris* mă. //

115 să meargă-n iad la servii mei, căci dete
un sfat mișel în care-o fraudă sta,
iar eu de-atunci îi stau cu mîna-n plete.

118 Pe cel ce nu-i căit nu-l poți ierta,
și-a se căi și-n rău păstrîndu-și placul
nu poți, că-i contradicția-n calea ta. »

121 Vai mie-atunci, cum am săltat, săracul!,
cînd el m-a prins zicînd: « Tu n-ai gîndit
c-ar ști atîta logică și dracul! »

124 M-aduse aici, iar Minos și-a-nvîrtit
de opt ori coada sa pe aspru-i spate,
mușcînd apoi și-n ea de cătrănit:

127 « E fur din cei pe care focu-i bate. »
De-aceea-s unde vezi, un om pierdut,
și plîng purtînd atare haină-n spate."

130 Iar, cînd în urmă glasul i-a tăcut,
plecă ducînd cu el durerea-i plînsă
prin cornu-i cel în multe părți zbătut.

133 Noi doi, Virgil și eu, trecurăm însă
pe stîncă-n sus pînă pe puntea care
e arc al bolgii unde-i gloata strînsă,

136 acea ce, descărcînd, făcu-ncărcare.

---

116 *Inițial, în loc de* în *fusese scris* prin, *iar în loc de* sta, a ta. / Mișel *este scris pe marginea din dreapta a filei, cu semn de intercalare în text.* / făptuit *A* // **120** sta *A.* // **131** *În manuscrisul de bază, în loc de* plecă *este scris* plecà.

CÎNTUL XXVIII

Deplin s-arate, chiar și-n proza lui
și-oricît repovestind, cine-ar fi-n stare
de-atîtea răni și sînge cît văzui?

Prea slab-ar fi o limbă, orișicare,
căci loc în ele-atît de mult a strînge
nici mintea-ne, nici graiul nostru n-are.

Și chiar s-aduni pe cîți avur-a plînge
cîndva-n Apulia-n țara cea-ncercată,
vărsat de oști romane-atîta sînge;

pe toți și-acei ce-n lupta-ndelungată
inele-au dat ca spolii fabuloase,
cum Titu Liviu negreșind ne-arată;

și toți răpușii luptei dureroase
că-n drumul lui Guiscard au stat; pe-acei
ce-arată și-azi la Ceperano oase

---

9 pe-al lor de-a *(inițial:* ai*)* Romei oști vărsatul *A* // **13** ***Inițial, în loc de*** și *fusese scris* pe. / luptei] sorții *A* //

16 pe-un cîmp pe care-apulii-au fost mișei;
și-acei ce-au stat la Tagliacozz' să-nfrunte
pe-Alard cel vechi ce-a-nvins cu puțintei;

19 s-arate toți străpunse membre-ori ciunte,
mizeria le-ar putea-nmiit să-ncapă
spre a fi-n tabloul ăstei bolgii crunte.

22 Stricat la fund, ori doage-un vas nu crapă
ca unul ce-l văzui, cu răni cumplite,
crăpat din gură pînă p-unde-l scapă,

25 cu mațele-ntre glezne-mpletecite,
cu coșul spart și scos urîtul sac
ce schimbă-n scîrnă tot ce gura-nghite.

28 Iar el, văzînd că fix acu-l atac,
deschise-n piept o largă căscătură
cu mînile și: „— Vezi cum mă desfac

31 și vezi ce cazne Mohamet îndură!
Ali e cel ce-mi plînge-aici, în față,
cu cap crăpat din vîrf pînă sub gură.

34 Și toți pe cîți îi vezi aici, în viață
rupturi urziră și scandal, și-atare
scandal acum în trupuri au să-l pață.

---

17 *În manuscrisul de bază este scris* Talliacoz. // **21** fi] da *A* // **33** vîrf pînă] creștet pînă *A* // **34** aici, în viață] urziră-n viață *A* // **36** ruptur-a *A* //

37 Un diavol stă-n adînc acolo, care
ne este-al nostru-atît de crud călău,
⟨venim la el la nouă spintecare⟩

40 cînd rana-și umple-ntregul drum al său,
căci nu ne-ntoarcem să ne crape iară
decît cînd ni s-a-nchis întîiul rău.

43 Dar cine ești, că stai un pierde-vară
pe zid, cătînd s-amîi, ori să rădici
pedeapsa ta ce-acuzele ți-o dară?"

46 „— El nici nu-i mort, a zis Virgil, și nici
împins de culpe nu la caznă vine,
ci numai spre-a cunoaște ce-i pe-aici,

49 iar eu, ce-s mort, îl port prin iad cu mine,
din cerc în cerc, și-aievea e ce-ți spui
pe cît de-aievea-i că vorbesc cu tine."

---

37 Un diavol stă-n adînc acolo] Mai jos în bolgie stă un diavol *B* // **39** *Versul, absent din manuscrisul de bază, este întregit pe baza unei variante existente în O.* / *Pentru versurile* **37—39**, *cf. Dante :*

> Un diavolo è qua dietro che n-accisma
> sí crudelmente, al taglio della spada
> rimettendo ciascun di questa risma. /

În varianta publicată în „Convorbiri literare", XXXV (1901), nr. 12 p. 1058, terțina are următoarea formă :

> Un drac ce stă mai jos pe toți de-a rîndul
> ne crap-așa cumplit, pe fiecare
> din nou cu spada lui despintecîndu-l. //

43 cine ești] cine-i fi *A* // **51** pe cît de-aievea-i că vorbesc] pe cît de drept că stau vo⟨rbind⟩ *A* //

52 Prin gropi mai mulţi de-o sut-atunci văzui
c-au stat şi mă priveau ca pe-o minune,
uitînd de cazna lor, la vorba lui.

55 „— Deci, dac-o fi să ieşi din iad, tu-i spune
lui fra Dolcin, de nu vrea să-mi urmeze
aci-n curînd, provizii să-şi adune,

58 ca nu cumva zăpezi ce-o să s-aşeze
să dea Navarrei chip de-a-l fi răpus,
căci lesne-altfel ei nici n-o să-l vîneze!"

61 Nălţase-al său picior, pe cînd ne-a spus
acestea el, şi-apoi în vînt rămasul
picior l-a-ntins să calce şi s-a dus.

64 Şi ras pînă-n sprîncene-avîndu-şi nasul
şi gît străpuns şi-o singură amară
de-ureche-avînd, un duh, oprindu-şi pasul,

67 mirat şi el ca mulţi ce s-adunară,
cu mînile-a căscat gîtlejul său,
ce roş de sînge-ntreg era pe-afară,

70 şi-a zis: „— Tu, cel ne-mpins de nici un rău,
şi-mi pari ştiut din lumea cea rămasă,
de nu mă-nşel prea mult în chipul tău,

---

58 *Iniţial, în loc de* -o *fusese scris* -s. // **59** *Partea finală a versului din textu de bază:* să dea Navarrei gloria de-a-l răpune, *a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta* chip de-a-l fi răpus, *notată în B.* // **60** ei nici n-o să-l vîneze] ei n-o să-l dezarmeze *A* // **71** *Iniţial, în loc de* lumea *fusese scris* ţări ca. //

pe Pier Catani nu-l uita pe-acasă,
de-o fi să vezi iar vesela cîmpie,
ce din Vercel spre Marcabò se lasă.

Şi-n Fano fă-i pe cei doi buni să ştie,
pe meser Guido şi Angelell', că-n van,
de nu ni-e dat un văz a ce-o să fie,

zvîrliți vor fi la malul adrian,
de gît cu piatră, de pe propria navă,
trădaţi prin sila unui crud tiran.

Din Cipru pînă-n Gades o ispravă
nici de corsari şi nici de ginți eline
Neptun n-a mai văzut aşa grozavă.

Acel infam c-un singur ochi, ce ţine
provincia, care-un soţ aci-ntre noi
să nici n-o fi văzut ar vrea mai bine,

la sfat chema-i-va şi va face-apoi
ca rugi şi vot la stîncile Focarei
să n-aib-a face-n veci aceştia doi."

Iar eu: „— Pe-acel cu clipele-amarei
vederi, de vrei să-ți fac ce mi-ai cerut,
declară-mi-l, am zis, și-arată-l care-i?"

Să n-uiți *B* // 74 *Inițial, în loc de* de-o *fusese scris* și ve⟨zi⟩ // **76** cei doi uni] doi cei buni *A* // **82** -n Gades o ispravă] -n Gades n-a văzut *A* // **84** ci cînd Poseidon alta m⟨ai⟩ *A* // **86** *Pe contrapagină, Coșbuc a notat feritor la* care: c a r e e și caz direct și complementar. //

136 Rebel pe fiu, pe tat-a fi rebel
aşa-i făcui, ca prin urzeli spurcate
pe David şi-Avsalon Ahitofel.

139 Fiindc-am rupt persoane-astfel legate,
port capul despărţit, cum vezi tu bine,
de viaţa sa ce-n trunchi dincoace bate.

142 Şi-aşa s-observă contrapunctu-n mine."

---

141 dincoace] acesta *A*

CÎNTUL XXIX

1 De neamul mult şi-atît de multul sînge
aveam priviri atîta de-mbătate,
încît doream să stau să-ncep a plînge.

4 Virgil însă mi-a zis: „— Ce gînd te-abate?
De ce mai zăbăveşti privind pe-acei
⟨din tristul stol cu membre mutilate?⟩

7 Ai stat şi-ntr-alte bolgii-aşa? De vrei
să-i numeri, află că-i rotunda vale
de două ori zece mile-n lungul ei,

De neamul mult şi-atît] Poporul mul⟨t⟩ şi-atît *A* // **2** aveam priviri] …eau să am priviri *A* // **6** *Versul, incomplet în textul de bază* (ce trişti ⟨. . .⟩ trupuri mutilate), *este reprodus din M.* / *Pentru versurile* **4—6**, [*cf.* …*nte* :

> Ma Virgilio mi disse: „— Che pur guate?
> Perché la vista tua pur si soffolge
> là giú tra l'ombre triste smozzicate? /

varianta publicată în „Convorbiri literare", XXXV (1901), nr. 12, …*1065, terţina are următoarea formă :*

> Virgil atunci: „— Ce stai încremenit?
> Privirea ta de ce mai zăbovește
> în văi la neamul jalnic schilăvit? //

iar luna e sub noi și căii tale
de-acum îi sînt clipitele puține
și multe-s încă de văzut pe cale."

Iar eu: „— De-ai fi văzut și tu ca mine
ce cauz-avui să văd așa cu zorul,
tu timp mi-ai fi lăsat să văd mai bine!"

Pe cînd vorbeam, porni conducătorul
și-urmai și eu, dar vorba ne-mplinită,
mergînd, eu mi-o-ntregii: „— Aci-n ponorul

spre care-aveam privirea pironită,
eu cred că unul dintr-a noastră casă
își plînge-o culpă foarte scump plătită."

Maestrul meu atunci: „— Dar ce-ți mai pasă
de el de-acum?, mi-a zis. Tu ochii du-i,
privește-acum altce și-acolo-l lasă.

Sub stîlpul punții, amenințînd, văzui
cu degetul spre tine-un duh și-i spuse
Geri del Bell' pe nume-un soț de-al lui,

---

11 *Inițial în loc de* de-acum îi sînt *fusese scris* îi sînt de-acum. // **12** -s încă *este scris pe marginea din dreapta a filei, cu semn de introducere în text, pentru modificarea formei inițiale a versului :* și multe-ai de văzut pe cale. / și-ai multe și de-acum să vezi *B* // **15** tu timp mi-ai fi lăsat] eu cred că mă lăsai *A* // **18** *Inițial, în loc de* mergînd *fusese scris* mergeam. //

dar sufletul atît de-atent îți fuse
spre-acel Bertrand cu-așa de tristă soarte,
că n-ai privit spre el, și-așa se duse."

„—O, duce-al meu, am zis, cumplita moarte
ce nu i-a răzbunat-o nimeni sus,
din toți cîți au rușinea lui s-o poarte,

ea-l face mînios și, căci s-a dus
nevrînd nici a-mi vorbi, dovadă-mi dete
și-acum spre milă-s și mai mult dispus!"

Așa vorbeam pînă pe-al punții spete,
de unde-al văii fund acum putea,
dar prea era obscur, să ni s-arete.

Cînd cel din urmă schit acum stetea
sub noi, al Malebolgii, și-ncepură
călugării prin fund a se vedea,

pe-urechi îmi pusei mînile, căci fură
atît de mari plînsori aici, cum poate
n-o plînge-n iad în veci mai tare-o gură.

---

2 cui nimeni răzbunare nu-i aduse *B* // 35 cum-mi se pare *A* // 38 acum] ntreg *A* // 42 călugării] monahii lui *A* // 45 n-o plînge-n iad] nu plînge-n d *(anulate)* *B*/n-o plînge-n iad în veci mai tare] mai trist în iad n-a plîns că *A* //

46 Ce-amar ar fi cînd, într-o vară, toate
spitalele sardinice și-acele
din Val di Chiana și Maremme-ar scoate

49 afară-ntr-un ponor pe toți din ele,
așa era și-aici și-un rău miros
cum dă-mpuțit puroiu-n bube rele.

52 Iar noi, spre stînga iar, mergeam în jos
pe-a lungii stînci pe cea din urmă dună,
și-acu-ncepui să văd mai luminos

55 cum serva celui ce-n etern răzbună,
dreptatea făr' de greș ia răzbunare,
bătînd pe calpuzani ce-aci-i adună.

58 Nu cred c-ai fi văzut amar mai mare,
cînd, toți bolnavi, zăcut-au egineții,
din aerul stricat ce-a fost atare,

61 că pîn' la verme-orice suflare-a vieții
peri-n ostrov și-acele ginți antici,
precum ne scriu ca sigur fapt poeții,

64 s-au renăscut din ouă de furnici,
precum vedeai aci-n obscura vale
zăcînd grămezi bolnavii-aici și-aici,

---

62 *Inițial, în loc de* -n *fusese scris* și-n. //

pe vintre-acesta și pe-a altui șale
zăcea alt ins, și-aici vrun neferice
tîrîndu-se pe brînci pe-amara cale.

Iar noi treceam încet, fără de-a zice
nimic, privind la umbre tîrîtoare
ce-n veci nu pot de jos să se ridice.

Și iată doi, făcuți răzimătoare,
cum două țesturi la-ncălzit le pui,
de lepră plini din cap pînă-n picioare.

Nicicînd pe-un serv, purtînd țesala lui,
cînd domnu-i are zor, sau pe nevrute,
cînd stă veghind, mai harnic nu-l văzui,

decît cum ăștia doi cumplit de iute
cu unghiile rîia-și țeselau,
ce-așa-i mînca de n-aveau chip s-ajute.

A leprei scoarț-astfel o descojau
cum razi cu vro custur-un crap sau pește
de-acei ce solzii cei mai mari îi au.

„— Tu, cela ce țesală-ți faci din dește,
a zis Virgil spre unul dintre ei,
iar uneori din ele-ți faci și clește,

---

1 *Inițial, în loc de* umbre *Coșbuc începuse să scrie* cei. // 74 *Marginal dreapta* ...*te scris* V.M. // 76, 78 *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește cele* ...*uă versuri, este scris* În vers [...] // 83 *Inițial, în loc de* vro *fusese scris* ...o. //

88 să-mi spui de-i vrun latin pe-aci-ntre-acei
de-al vostru fel și-acestei munci pe tine
etern să ai tu unghii-oricîte vrei!"

91 „— Și noi, diformii-așa cum vezi tu bine,
sîntem latini, plîngînd răspunse-un ins,
dar tu, acel ce-ntrebi acestea, cine?"

94 Virgil atunci: „— Sînt unul ce-am descins
cu-acest ce-i viu și-astfel din gură-n gură
îl port să vad-al iadului cuprins."

97 Cei doi comunul spete-l desfăcură
și-n tremur s-au întors spre mine-apoi
cu mulți cari sunet prin ecou avură.

100 Virgil mă-mpinse-aproape acestor doi:
⟨„— Ce vrei, zicînd, tu-ntreabă-i așadară!"⟩
Și-așa cum vru, am și-nceput: „— O, voi,

103 ⟨al vostru nume nu-n curînd dispară⟩
din minți-umane-n prima lume-a lor,
⟨ci multe vremuri vii să fiți afară,⟩

---

95 cu-acest ce-i viu] cu ăst ce-i viu *A* // **97** Rupînd atunci comuna legătură *B* / Cei doi comunul spete] Comunul spete-atun⟨ci⟩ *A* // **101** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din A.* // **103** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din B.* / [...] ⟨...⟩ nume *A* // **105** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din* O_2*; cf. Dante :* ma s'ella viva sotto molti soli. / *În varianta publicată în „Convorbiri literare", XXXV (1901), loc. cit., terțina formată din versurile* **103—105** *are următoarea formă :*

„— Nu-n scurtă vreme numele vă piară
din lumea cea dintîi și, de v-ascunde
acest locaș, voi vii să fiți afară! /

afară ⟨...⟩ lume *A* //

să-mi spuneţi cine-aţi fost, din ce popor?
〈Să nu v-oprească aceste răni nespuse,〉
al vostru chin şi-urît şi-obositor."

109 „— Albert da Siena, zise-un duh, mă puse
pe rug, pe mine, din Arezzo fostul,
dar nu a morţii cauză-n iad m-aduse.

112 Glumind, i-am spus, adevărat, că rostul
urcării-n aer ca să zbor îl ştiu,
iar el, un curios şi sterp ca prostul,

115 ceru o probă şi-ăst motiv hazliu
că neputînd să-l fac Dedal să fie,
m-a ars prin cel ce i se da drept fiu.

118 Ci-osînd-aci-ntr-a zecea bolge mie
mi-a dat cel de-ori〈ce〉 greş străin, Minos,
fiindcă-n lume-uzai şi de-alhimie."

---

107 *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din* O_2. / *Pentru versurile* **107–108**, *cf. Dante :*

la vostra sconcia e fastidiosa pena
di palesarvi a me non vi spaventi. /

În varianta publicată în „Convorbiri literare", XXXV (1901), loc. cit., cele două versuri mai sus menţionate au următoarea formă :

„Aceste răni scîrboase şi nespuse
ce-aveţi să nu vă-mpiedice-a-mi răspunde." //

115 o probă] dovezi *A* // **116** că neputînd să-l fac Dedal] că nu-l făcui Dedal A_1 / făcu A_2 // **117** m-a ars prin cel ce i se da drept] m-a ars prin unul ce-l avea drept *B* // **118** aci *este scris în locul unui cuvînt indescifrabil.* / mi-a fost *A* // **119** *Potrivit indicaţiei existente în B, locul cuvîntului* Minos *a fost cshimbat faţă de textul de bază* (mi-a dat Minos cel de-ori〈ce〉 greş străin), *pentru a respecta rima.*

Iar eu către Virgil: „— Mai vanitos
alt neam decît sienezii se mai poate?
Chiar cel francez cu mult e mai prejos!“

Dar alt lepros ce ne-auzi: „— Tu scoate
pe Stricca dintre ei, căci, cheltuind,
păstra măsura cea mai dreaptă-n toate;

și Niccolò, căci, de șăfran știind,
el primu-i cultivă picanteria
în strat în care-asemeni plante prind;

și clubu-n care și-a păpat și via
și multele-i păduri d'Ascian și-n care
vindea ca spirite-Abbagliat prostia.

Spre-a ști cine te-ajută a spune-atare
de neamul sienez, te-apleacă bine
ca fața mea s-o vezi în linii clare

și-astfel afla-vei pe Capocchio-n mine,
acel ce-n viață fals metal făcui,
și bine știi, de nu mă-nșel în tine,

ce sprintenă maimuț-a firii fui.“

CÎNTUL XXX

Cînd pentru Bachos Iuno-ntărîtată
pe-al Tebei sînge-și răcorea mînia
precum și-o răcori și de-altădată,

atîta-ntră-n Atamas nebunia
încît, cu doi copii ai ei venind,
în brațe-i strînși, cînd își văzu soția

strigă: „— Să-ntindem lațul ca să prind
cu pui cu tot leoaica la intrare!"
Cu mîni nelegiuite-apoi răpind

pe-un fiu numit Learh, pe cel mai mare,
rotindu-l l-a strivit de-un zid, turbatul,
iar ea, fugind, sări cu-al doilea-n mare.

---

1 pentru Bachos Iuno-] Iuno pentru Bachu- *J* // 4 atîta-ntră] atît intră *J*/ *În manuscrisul de bază, în loc de* -ntră *este scris* -ntrà. // 5–6

Odată, cînd își văzu, venind,
cu ambii săi copii la sîn, soția *A* /
încît, cînd își văzu într-o zi, venind,
cu ambii săi copii la sîn, soția *J* //

7 să-ntindem] să întindeți *J* // 8 la intrare] mea la-ntrare *J* //

Iar, cînd ursita răsturnă-ngîmfatul
oraş troian ce totul îndrăznit-a
şi-a stins pe-un rege-alături cu regatul,

Hecuba tristă, roaba şi-obidita,
văzînd şi-al Polixenii trist omor,
şi-n stare-aşa de jalnică-ntîlnit-a

pe-al mării mal, ucis, pe Polidor,
ea voci a scos asemeni lătrăturii,
de-amarul mult ce-i puse minţii nor.

Dar nici în Troia, nici în Teba furii
n-au rupt vrodat-atîta de-ndrăzneţe
nu membre de-om, ci fiare-ale pădurii,

ca doi cari, goi şi cu scîrboase feţe,
fugeau şi se muşcau şi nu-ntr-alt mod,
cum fac doi porci scăpaţi de prin coteţe.

Sărind, cu dinţii-un duh a prins de nod
de-al cefei pe Capocchio şi, tîrîndu-l,
el burta-i sfîşia de-al văii pod.

---

16 tristă] biata *J* // **17** Polixenii] Polixenei *J* // **18** şi-n stare-aşa de jalnică] şi cînd în trista-i stare ea A_1 / şi cînd şi-atît de jalnic întîlnit-a *J* / în chip A_2// **23** vrodat-] vrodată *J* // **26** nu-ntr-alt] nu într-alt *J*//

31 Cel din Arezzo tremura văzîndu-l
şi-a zis: „— E Gianni Schicchi-acel prăpăd
şi-alearg-aşa, tot cercu-nspăimîntîndu-l.“

34 Dar eu: „— De-ai altui dinţi, că să răpăd
pe tine-a te-nhăţa, de nu ţi-e frică,
ce duh e el? Să-l ştiu, cît timp îl văd.“

37 „— Stricatul duh al Mirrhei, care-amică
a tatălui său fu, dar nu cu-acel
amor legal ce-l datoreşte-o fiică,

40 şi-ajunse-aşa pînă-n păcat cu el,
luînd prin fraudă chipul altei fete,
cum celălalt turbat făcu la fel,

43 şi-n patul morţii el ca Buoso stete,
testîndu-şi doamna turmei prin atari
formule-ncît minciunii normă-i dete.“

46 Perind turbaţii-aceia doi, la cari
priveam să văd ce rele-au să mai facă,
mă-ntoarsei ca să văd şi pe-alţi tîlhari.

---

32 *În textul de bază, versul are următoarea formă:* şi-a zis: „— E Giani Sichi -acel strigoi. / *Numele* (Giani Sichi), *aflat în această formă şi în J, a fost corectat după Dante, iar rima, greşită în textul de bază, a fost înlocuită cu* prăpăd, *notat în A.* // **34** *Iniţial, în loc de* Dar *fusese scris* Iar. / Dar] Iar *J* // **37** *Iniţial, în loc de* amică *fusese scris greşit* amicului. // **41** *Iniţial, în loc de* prin *fusese scris* schim⟨bată⟩. / *Marginal dreapta, între două paranteze rotunde este scris* (cacof.) //

49 Şi-un duh văzui, părînd o cobză, dacă
tăiat sub vintre ţi-l închipui de-unde
al nostru trup devine-n jos o cracă.

52 Greoaia boală de-apă ce pătrunde
prin trup cu zămuri în venin schimbate,
aşa că burţii faţa nu-i răspunde,

55 făcea să stea cu buzele căscate,
aşa cum ţin şi ftizicii-nsetaţi
căzut-o buză şi-alta-n sus, pe spate.

58 „— Ah, voi, ce făr' de-osîndă văd că-ntraţi
şi nu ştiu cum, a zis, aci-n ponorul
acest cumplit, priviţi şi vă miraţi

61 ⟨de maistru-Adam ce-amar îşi are ...⟩!
Avui, trăind, ce-am vrut, şi bani şi bine,
şi-acum de-un strop de ap-aici duc dorul.

64 Acele văi ce, de pe verzi coline,
din Casentino-n Arno cad şi-apar
în albii moi, de-a lor răcoare pline,

---

53 *Iniţial, în loc de* trup *fusese scris* trupuri. / zămuri] sucuri *J* // **56** aşa cum] cum vezi că *A* // **58—148** *Versurile nu au fost tipărite în J.* // **61** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din B; cf. Dante:* alla miseria del maestro Adamo / *În O, variantă tipărită în „Convorbiri literare", XXXV (1901), nr. 12, p. 1067—1073, versul are următoarea formă:* ce tristă soarte-Adam maestrul are! //

mereu le văd în gînd și nu-n zădar,
căci chipul lor cu mult mai rău mă doare
decît acest al boalei mele-amar.

Dreptatea, vai, cumplit răzbunătoare,
motiv ia locul crimei ce-o făcui,
ca și mai iuți oftările să-mi zboare.

Acolo stă Romena și bătui
bani falși de-ai lui Ioan într-însa, pînă
ce-acolo pus pe rug și ars eu fui.

Să-l am eu pe-Alexandru-o clipă-n mînă,
ori pe-alt mișel din trei, aș da, socot,
cu drag, oh, Brando, -ntreaga ta fîntînă.

Ăști doi turbați, ce știu prin vale tot,
de nu mă mint, un frate-ar fi prin vale,
dar, greu așa cum sînt, eu ce să pot!

Să fiu ușor atîta numa-n șale
să pot măcar o șchioapă s-o străbat
în suta de-ani, de mult aș fi pe cale

aci-ntr-al sluților ponor să-i cat,
deși-i de unsprăzece leghe-ocolul
și nu-i mai strîmt de-o jumătate-n lat,

---

75 ce-aprins pe rug am ars *B* // 85 aci-ntr-] și-aci-ntr- *A* //

88 căci numai pentru ei sînt eu în stolul
cel slut de-aici ⟨și a lor trudă⟩:
m-au pus să bat de trei carate polul."

91 „— Dar ăști doi nevoieși ce văd c-asudă
la dreapta ta, i-am zis, și aburi dau
cum face mîna cînd pe ger ți-e udă?"

94 Iar el: „— Cînd am căzut, aici erau
și stau așa și nu-și întorc nici țasta
și-n veci ei poate-or sta cum vezi că stau.

97 Ea-i cea ce-mpinse pe Iosif năpasta,
el falsul Sinon e, un grec stricat,
și scot de friguri iuți putoarea asta."

100 Dar unul dintre ei fu ofensat
că-i da recomandație-așa de-obscură
și-i dete-un ghiont în burtă și-a sunat

103 umflata burtă asemeni c-o tambură.
Dar, prompt, Adam răspunse-atunci cu cotul
și nu-mi păru mai slab în lovitură.

---

88 ei m-a[-mpins ei] *A* // **89** *În textul de bază este scris doar* cel slut de-aici ca. *Versul a fost întregit și corectat (eliminîndu-se* ca*) cu ajutorul cuvintelor notate în A :* și a lor trudă. // **90** m-au pus să] făcînd să *A* // **91** văd *este scris în locul unui alt cuvînt indescifrabil.* // 102 *Inițial, în loc de* -i *fusese scris* -mi. //

„— Să nu mă crezi, i-a zis, buștean cu totul,
că, dacă-s greu din cauza boalei mele,
am mîni destul de iuți să-ți radă botul."

„— Cînd te-au băgat în foc, n-ai fost cu ele,
răspunse grecu,-așa de iute-a bate,
ci-așa și mai, bătînd monete rele."

Adam, atunci: „— Aici cam ai dreptate,
dar n-a fost tot așa de drept, vecine,
ce-ai spus sub Troia celor din cetate."

„— Eu fals cuvînt, tu falși arginți, vezi bine!
Eu sînt aici să-mi plîng o culp-a mea,
tu multe-ncît și dracii-au mai puține."

„— Să uiți de cal, sperjure, poate-ai vrea?
răspunse cel cu burta numai apă.
Dar toți în lume-o știu și-n gît să-ți stea!"

„— Ba ție setea-n gît, că limba-ți crapă
și-un turn pînă la gură ți se dete
și tot n-au loc putorile să-ncapă."

„— Tot fleacuri spui, a zis cel cu monete,
de cîte ori îți caști ⟨sperjure, gura,⟩
căci, apă-n turn de am, și tot mi-e sete,

---

109 n-ai fost] nu-ți fură *A* // **116** Eu sînt aici cu-o culpă ce mi-o știu *A* // **125** *În textul de bază este scris doar* de cîte ori îți caști, *în A fiind notată o variantă la ultimul cuvînt din vers:* secătura. / *Întregirea versului a fost făcută pe baza variantei din* O_2*; cf. Dante:* la bocca tua per tuo mal come sòle. / *În varianta tipărită în „Convorbiri literare", XXXV (1901), loc. cit., versul are următoarea formă:* de cîte ori deschizi, sperjure, gura. //

127 tu ai dureri de cap și-n tine-arsura
și nu ți-aș spune-o vorbă de pomană,
să pupi măcar al apei șes cu gura."

130 Steteam s-ascult ocara lor dușmană,
cînd: „— Uite-aici, îmi zise-al meu părinte,
e cît pe-aci să-ți fac acum dojană!"

133 Mînia deci văzîndu-i-o-n cuvinte,
privii la el și-așa rușine-avui,
încît de ea și-acu-mi aduc aminte.

136 Și ca și-un om, visînd un rău al lui,
dorește-a-i fi aceasta vis și cere
ce-aievea este-așa și nu ce nu-i,

139 așa și eu, căci n-avem glas, dar vrere
aveam să mă scuzez; și mă scuza,
și nu știam, nevruta mea tăcere.

142 „— Cu mult mai mari greșeli se pot spăla
cu-o mult mai slabă probă de rușine.
Alung-acum orice mîhnire-a ta

---

129 să pupi măcar al apei șes ⟨cu⟩ gura *A* // **130—132** *Versurile, omise la transcriere, sînt scrise pe contrapagină.* // **132** *În manuscrisul de bază, în loc de* aci *este scris* aici. //

şi-nchipuie-ţi că-s tot pe lîngă tine,
oricînd s-ar întîmpla să vezi că-şi sar
cu-atari cuvinte tari. ⟨Ia seama bine:⟩

a vrea să-auzi ce-și spun e gust vulgar."

Să vezi că-și sar *A* // **146—147** *Pe o foiță de țigară introdusă în legătura* *nuscrisului este scris* oricînd s-ar înt⟨împla⟩ să dai de vrun asemeni ej de ceartă, *iar mai jos, după două variante pentru versul* **148**, prilej ceartă între-atari jivine, *respectiv* ce și-l provoac-at⟨ari⟩ jivine. / *Cf.* *nte :*

se piú avvien che fortuna t'accoglia
dove sien genti in simigliante piato. /

varianta tipărită în „Convorbiri literare", XXXV (1901), loc. cit., cele *ă versuri au următoarea formă :*

de cîte ori vei sta, din întîmplare,
cu răi ce s-ocăresc. Ia sama bine //

Versul, lacunar în textul de bază, a fost întregit, avînd în vedere rima, *finalul versului corespunzător din O.* // **148** *Pe foița de țigară pe care se* *ă variantele la versurile* **146—147** *este scris* că-i gust vulgar a vrea s-auzi și spun, *respectiv* că-i josnic gust.

CÎNTUL XXXI

1 Aceeași limbă-ntîi m-a mursecat,
încît crezui că foc pe-obraji îmi pune,
și-apoi tot ea și leacul mi l-a dat.

4 Atare-o lance aveau, precum se spune,
Pelops și-Ahil, că darurile sale
cumplite-ntîi erau și-n urmă bune.

7 Iar noi, ieșind din dureroasa vale,
treceam pe naltul mal ce-o-ncunjura
și fără de-a vorbi nimic pe cale.

10 Nici noapte-aici, nici ziuă nu era,
așa că ochii-aveau puțină zare,
ci-un corn eu auzeam, ce-astfel urla

13 c-ar fi-ntrecut și-un tunet cît de tare.
Deci ochii-atunci spre sunet îndreptînd,
urmai un drum opus cu-a lui cărare.

---

9 și fără de-a vorbi] trecînd făr-a vorbi *B* // **10** *Inițial, în loc de* noapte *fusese scris* ziuă. // **11** așa] atît B_1 / zare] și care B_2 / așa că ochii-aveau puțină] așa c-aveau vederii-o strîmtă *A* // **12** ci-un] pe-un *B* / și nu știu de-unde un corn astfel zbiera *A* // **14** *Inițial, în loc de* Deci *fusese scris* Și. //

N-a plîns, în urma fugii triste, cînd
pierdut-a Carol sfînta sa armată,
Roland din bucium mai cumplit sunînd.

Nu mult privii acolo și deodată
păru că turnuri multe văd ivite
și: „— Duce, am zis, ce țară ni s-arată?“

Iar el: „— Fiindcă-n zările-amurgite
tu prea departe-ai vrea să cercetezi,
te-nșeală deci vederi închipuite.

Cînd vom ajunge-acolo, ai să vezi
la mari distanțe simțul cum te minte,
deci fă și tu mai iute să-mi urmezi.“

De mîn-apoi m-a prins vorbind cuvinte:
„Spre-a nu-ți părea ciudat cu totul, ce-i
acolo-n fund îți spui mai dinainte,

că nu sînt turnuri, ci giganții-acei
ce stau în puț subt rîpa ce-l rotește,
toți pînă la buric în malul ei.“

---

16 În urma luptei cei nefericite *B* // 18 Roland nu scoase glasuri m⟨ai⟩ cumplite *B* / bucium] cornu⟨-i⟩ *A* // 21 țară] oraș *A* // 25 Cînd vom ajunge] De-o fi s-ajungi⟨i⟩ *A* // 28 vorbind] cu-atari *A* // 33 în malul] în jurul *A* //

34 Așa precum, cînd ceața se rărește,
treptat privirea tot mai clar răspică
ce-ascuns e-n fum ce zarea ne-o-nvălește,

37 așa, distanț-avînd mereu mai mică
spre puț, prin negrul și-ndesitul fum,
scădeam eroarea și spoream în frică.

40 Pe culmea sa rotundă-ntocmai cum
Montereggion cu turnuri se-ncunună,
așa, ca turnuri, pînă-n brîu acum

43 văzui supt mal, stînd cerc, în văgăună
cumpliți giganți, cui Joe furios
și-acum le-azvîrle-amenințări cînd tună.

46 Vedeam la unii și-al lor chip scîrbos,
și piept, și umeri, și din vintre-o parte,
și brațele-atîrnînd pe coaste-n jos.

49 Cuminte-a fost că firea ăstei arte
de-a naște-asemeni monștri-i puse-o fine,
lipsind de-atari executori pe Marte.

---

34 rărește] ridică *A* // **35** *Inițial, în loc de* treptat privirea *fusese scris* privirea treptat. // **36** ce-ascunde fumu-n zarea ce-o-n⟨vălește⟩ *A* / ce zarea ne-o-nvălește] ce zările-nnegrește *B* // **38** *Inițial, în loc de* puț *fusese scris* mal. / amara *A* // **42** afară *A* // **49** Cuminte-a fost că firea] Cuminte firea fu, că *A* // **49–50**

De-a pus natura (Cînd firea puse B_1) fine-acestei arte
de- (d- B_2) a naște fiare-atari, fu foarte bine B_3 //

51 lipsind de-atari executori] spre-a nu mai da atari osteni *A* //

Balene însă și-elefanți de ține
și-acum, cu mult mai dreaptă ea s-arată
și și prudent-oricui gîndește bine,

căci, unde sînt puteri și judecată
cu vrere rea unite-ntr-o făptură,
n-ai scut tu, oame, -n contra-i niciodată.

Obrajii lungi și lați mi se părură
cît pinul pe San Pietru și-nclăiete
el membre-avea cu fața-i pe-o măsură,

așa că malul cel ce i se dete
drept șorț lăsa văzut ochilor mei
pe-atîta-n sus, și, că-i ajung la plete,

în dar s-ar fi fălit frisoni chiar trei,
căci bine-am măsurat treizeci de palme
de sus, de unde-n copcii-o mantie o-nchei.

„— *Rafél mai améch izábi zálme*",
așa-ncepu, zbierînd, cumplita gură
ce nu știa-ngăima decît sudalme.

Și-atunci Virgil i-a zis: „— Tu, stîrpitură,
rămîi la corn și-n el îți varsă focul,
cînd ori mînie-ori alt imbold te fură!

---

53 *Inițial, în loc de* și *fusese scris* de. // **57** n-ai scut tu, oame,-n contra-i] noi scut în contr[a]⟨-i⟩ n-avem *A* // **59** și-nclăiete] așa că-i stete *A* // **60** cu fața] cu-obraji *A* // **62** din brîu în jos lăsa *(ultimul cuvînt este anulat)* *A* // **66** de sus, de unde-n copcii-o mantie] din locul d-unde mantia *A* // **67** *Cf. Dante:* Raphèl may amèch zabí almí. //

73 La gît îți e, tu, duh confuz, la locul
știut, cureaua; caută-ți-o nițel
și vezi că ea-ți încinge larg mijlocul."

76 Spre mine-apoi: „— Ce-a fost o spune el:
Nimrod e, printr-a cărui nebunie
nu toți vorbim în lume la un fel.

79 Dar să-l lăsăm, căci vorba ni-e pustie!
Lui orice limb-a orișicui îi pare
ca nou-a lui, căci nime nu i-o știe."

82 Nu mult am mers, vrun drum, poate, cît are
săgeata-n zbor, spre stînga-ntorși, și-am dat
de-un mult mai fioros gigant mai mare.

85 N-aș ști să spui ce maistru l-a legat,
dar spui atît că brațul drept la spate,
la pept cel stîng avîndu-l ferecat

88 c-un lanț ce-avea de gît; el jumătate
din trup, pe cît îl vezi, îl încingea
cu cercuri mari de cinci ori repetate.

91 „— Cu Zevs, cu suveranul zeu, voia
să-ncerce-acesta brațele-i trufașe
și plata care-o vezi acum și-o ia.

74—75 *Versurile, omise la transcriere, sînt scrise pe contrapagină.* || **80, 84, 88** *Marginal dreapta este scris* V.M. || **93** și-acum el *A* ||

94 Fialte-a fost și lucruri uriașe
cu alți giganți făcu-ngrozind pe zei,
ci-n veci de-acum va fi-ntr-aceste fașe."

97 „— Aș vrea, măestre, am zis, de poți și vrei,
să văd și pe Briar, nemăsuratul,
spre-a fi convins de el cu ochii mei."

100 „— Vedea-vei tu-n curînd pe nelegatul
Anteu, mi-a zis, și poți să-i și vorbești
și el ne-o duce-n fundu-a tot păcatul.

103 Departe-i cel pe care tu-l dorești,
la fel legat, la fel și-n celelalte,
atît că-i mult mai groaznic să-l privești."

106 Nu zguduie-un cutremur turnuri nalte
nicicînd așa cumplit, precum văzui
că-n lanțuri scutur-al său trup Fialte;

109 mai tari fiori, că mor, nicicînd n-avui
și, ca să mor, de-ajuns ei mă-nghețară,
de n-aș fi fost convins de lanțul lui.

112 Plecînd de-aici, găsirăm așadară
pe-Anteu, ieșit deasupra de colină
cinci coți, fără de cap, din groap-afară.

---

97 Aș vrea *A* / vrea *este scris în locul unui alt cuvînt, indescifrabil.* // **108** că-ntreg s-a scuturat sub lanț ⟨Fialte⟩ *A* // **111** *Inițial, în loc de* n-aș *fusese scris* m-ai. // **112** Iar noi luarăm drumul nostru iară *A* // **114** văzut de *A* //

„— Tu, cel ce-n valea cea de plînset plină,
în care Hanibal, ursit să cadă,
lăsă lui Scipio gloria deplină,

tu lei o mie ți-ai ucis drept pradă,
și cel ce, de-ajutai și tu-n cumplitul
război pe frați, și-azi pare să se vadă

că Zevs era să fie biruitul,
tu du-ne jos, și nu cu greu s-o-nghiți,
acolo unde-i gheață-ntreg Cocitul.

La Tiziu-ori Tif să nu ne mai trimiți;
apleacă-te spre noi și nu mai screme,
și-acesta-ți poate da ce-aici doriți:

o faimă-n lume pe-ndelungă vreme,
că-i viu și zile lungi-i sînt menite,
cu zile-n cer cel sfînt de n-o să-l cheme."

A zis Virgil și brațele-i cumplite,
de cari gemu Heracle, el, spre noi,
prinzîndu-l pe Virgil, le-a-ntins grăbite.

Și: „— Fă-te-ncoa', să te cuprind!" apoi
a zis Virgil, cînd fu cuprins, și-ndată
făcu să fim o sarcin-amîndoi.

---

118 tu lei o mie ți-ai ucis] o mie ți-ai ucis de lei *A* // **120** și-azi pare să se] e lesne să se *A* // **125** nu-ntoarce botul și te pleac Antee *A* // **127** *Inițial, în loc de* o *fusese scris* că. / deie *A* // **129** cu zile-n grația-n cer de n-o să-l ieie *B* / zile-n cer] grația-n cer *A* // **131** Heracle] Anteu *A* // **134** și face A_1 / iacă A_2 //

Aşa cum Garisenda ţi s-arată,
cînd stai sub ea şi-un nor spre dînsa vine,
că tot mai mult spre tine-o vezi plecată,

privind atent, aşa-mi păru spre mine
plecat Anteu, şi-a fost şi-o clipă cînd
doream să ne fi dus pe-alt drum mai bine.

Ci-n fundul ce-nghiţi pe Dis, el blînd
ne puse jos din braţe şi, zăbavă
plecat aşa cum fu nemaifăcînd,

se-ntinse drept ca şi-un catarg de navă.

---

136 *Scris :* Aşa cum Carisenda ţi s-arată; *cf. Dante :* Qual pare a riguardar la Garisenda. / treacă *A* // **138** pleacă *A* // **141** pe-alt drum] pe jos *A*

CÎNTUL XXXII

Să am eu rime aspre-acum și-amare
cum se cuvin grozavei văgăune
ce-ntregul iad pe ea proptit îl are,

al gîndului meu suc deplin l-aș pune
în scrisul meu, dar nu le am și-astfel
nu fără frică-ncep acum a spune.

Căci nu e lucru de-a glumi cu el
s-arăți ce-ascunde-n centru-i universul
c-un grai ce-n vorbe-abia e-nvățăcel.

Ci-acele zîne să-mi ajute versul,
cari Tebei zid i-au dat prin voci divine,
să fiu pe-aproape de-adevăr cu mersul.

Din toate,-o, neam, tu cel mai de rușine
din locul ce-i amar și-a fi numit,
voi capre de-ați fi fost și oi mai bine!

1—123 *Versurile nu au fost tipărite în K.* // **2** cum se cuvin] precum se cer A_1, spre-a conveni A_2 // **3** ce-ntregul iad de sus îl ține-n spate *A* // **4** *Inițial, în loc de* suc *fusese scris* sos. // **5** în scrisul meu] în vers atunci *A* // **13** Din toate,-o, neam, tu cel] O, neam, din toate cel *B* // **14** din locul ce-i amar și-a fi] ce stai în loc amar chiar de-a fi *B* / numit] spus A_1, să-l spui A_2 // **15** vine *A* //

16 Cum stam acum în puțu-acel cumplit,
stînd subt giganți, mai jos de-a lor picioare,
iar eu priveam pe sus la mal, uimit,

19 ⟨deodat-aud: „— Ia vezi, păzește-ți pasul⟩
și fă ca talpa ta să n-o mai pui
pe capete de frați sărmani, că-i doare."

22 Privii sub mine-atunci și-un lac văzui
și-aici și-n jur, cui nu ca apei gerul,
ci ca de-o sticlă linse fața lui.

25 Nu prinde văl mai tare-așa ca ferul
nici Dunărea din nord, ca ăst de-aici,
nici Donul, unde-n veci e-n neguri cerul,

28 căci, dac-ar fi căzut și Tabernici
și Pietrapana peste ea, aș crede
că tot n-ar fi făcut la maluri crici.

31 Al broaștelor popor din bălți cum șede
cu botu-afară spre-a cînta, pe cînd
țăranca-n visul ei tot holde vede,

---

16 mai jos adus *A* // **18** iar eu priveam la naltul zid pe *B* / pe sus *A* // **19** *Versul, incomplet în textul de bază* : ne-a zis un glas: ⟨...⟩, ***este reprodus*** *din* O_2 ; *cf. Dante* : dicere udi'mi: „— Guarda come passi. / ***În*** O_1, ***versul a fost tradus*** : Deodat-aud strigînd: — Păzește-ți pașii / oare *A* // **24** ci ca de-o sticlă linse] ci lins' i-a dat ca st⟨icla⟩ *A* // **25** ***Inițial, după*** prinde ***era scris*** un. // **27** ***Inițial, înainte de*** unde ***fusese scris*** pe // **28** Căci cred c-ar fi putut și Tab⟨ernici⟩ *B* // **28—30** *Cf. Dante* :

che se Tambernicchi
vi fosse su caduto, o Pietrapana,
non avría pur dall'orlo fatto cricchi. //

29 să cază *A* // **31** Precum *(anulat* : cum*)* *B* / Și-așa cum broaștele prin bălți *A* // **32** oc-ocul *A* // **33** în vis țăranca secerînd se vede *B* //

34 așa-s mîhniții-aici în gheață stînd
pîn-unde roșul rușinării-apare,
și-n dinți, ca berzele din cioc, bătînd.

37 Cu fața-ntoarsă-n jos sta fiecare;
de ger da gura mărturii durerii,
iar ochii lor, de-a inimii-ntristare.

40 Puțin deci dînd ocol în jur vederii,
văzui așa de strînși lipiți pe doi,
c-aveau pe cap amestecați toți perii.

43 „— Voi strînșii-așa la piept, cine-ați fost voi?“
Ei gîtu-atunci deodată și-l plecară,
nălțîndu-și fața, însă ochii, moi

46 într-înșii numai pîn-acum, vărsară,
pe gene-n jos, iar gerul le-a sleit
vărsatul plîns și-așa-i închise iară.

49 Mai strîns nicicînd o scoabă n-a-ngăldit
un lemn de-alt lemn; și-n cap, atît le fuse
de ciud-atunci, ca țapii s-au lovit.

52 Și-un duh făr' de urechi, căci le pierduse
de ger, stînd tot cu fața-n jos: „— În noi
ce-ți faci oglind-atîta timp? îmi spuse.

---

35 pînă-în locul A_1 / pîn-unde roșul rușinării] stau pînă unde-al spaimei alb A_2 // **42** de-a valma *A* // **44** Ei gîtu-atunci deodată] le-am zis și atunci ei gîtul *A* // **45** dar, cînd nălțară fața, ochii moi *A* // **47** îi învinses⟨e⟩ *A* // **49** N-a strîns mai tare lemn de lemn *B* / -ngăldit] lipit *A* / **51** Și ciud-atît *A* //

Ori poate vreai să știi pe-aceștia doi?
Fu mîndrul loc unde-au văzut lumina
al tatei lor Albert și-al lor apoi,

și-au mam-același trup, dar în Caina
⟨s-o bați cît vrei și n-o să-mi afli tu⟩
alt duh mai demn să-nfunde gelatina;

nici cel cui pieptul și-umbra sa deodată
străpunsu-le-a Artur c-un singur țel;
Focaccia nu; nici ăst cu ceafa-ntrată

în mine-așa că nu mai văd defel;
și Sassol e numit, nesăturatul!
De ești toscan, ai bune știri de el.

Și-acum, ca să te-astîmperi cu-ntrebatul,
eu Pazzi sînt, să știi, ș-aștept să vie
Carlin aici spre-a-mi descărca păcatul."

Văzui urlînd în ger mai mulți de-o mie
ș-așa făcuți, că reci fiori îi am
de-al gheții vad și-avea-i-voi în vecie.

Pe cînd acum spre centru-năintam,
spre care-ori-de-unde-orice e greu ia zborul,
și-n gerul cel de veci eu tremuram,

---

58 poți *A* // **59** *Versul, incomplet în textul de bază:* **tu nu-i găsi ⟨...⟩,** *este reprodus din* O_2*; cf. Dante:* potrai cercare, e non troverai ombra. / *În* O_1*, terțina* 58–**60** *are următoarea formă:*

o mamă; dar de-ai bate tu Caina
cît vrei, în lung, și-n larg, nu vei găsi
pe doi mai demni să-și spele-n ghețuri vina; //

69 spre-a-mi descărca] **ca să-mi** desculp *A* //

76 nu ştiu destin, ori vrere-a fost, ori zorul,
dar, printre ţeste-astfel trecînd, izbii
puternic pe-una-n faţă cu piciorul.

79 Plîngînd strigă: „— Ce-mi faci? Dacă nu vii
sporire pentru Monte-Apert a-mi face
acestui chin, de ce mă mai sfîşii?"

82 Iar eu: „— Spre-a-mi scoate un dubiu-acest ce zace,
aici, maestre, aşteaptă-mă niţel
şi-apoi de-aici m-aleargă cît îţi place."

85 A stat Virgil şi-am zis atunci spre cel
ce-ntruna blăstema cu-asprime mare:
„— Tu cine eşti că-njuri drumeţii-astfel?"

88 „— Şi cine, tu, fugînd aşa, tu, care
loviri prin Antenora-n cap ne dai,
că, viu de-ai fi, şi tot ar fi prea tare?"

91 „— Dar viu sînt eu şi poftă poate ai
să-ţi scriu, i-am zis, de vrei o faimă-n lume,
şi numele-ţi prin cîte le-nsemnai."

94 Iar el, atunci: „— Hai, pieri de-aici! Ce nume?
Contraru-l vreu! Ce drac mi te trimete?
Aci-ntr-acest ponor te ţii de glume?"

97 În chica lui înfipt-o mînă-mi stete.
„— Ori spui cum te numeşti, am zis, ori zboară
întregul păr ce-l porţi pe ceafă plete."

---

76 nu ştiu] ştiu eu *A* / destin ori vrere-a fost] ori *(anulat)* soarte-ori vrere-a fost *B* // **77** astfel] omeneşti *A* // **79** vii] soseşti *A* // **88** Dar cine tu *(anulate)*, mi-a zis, că-n alergare *A* // **89** loviri prin Antenora] izbeşti prin Antenora *A* // **95** Contraru-l vreu!] Nu-mi sta de cap! *A* //

Răspunse: „— Că ‹î›l smulgi ca să mă doară,
nu-ți spui nici ‹cine› sînt, nimic nu-ți spui,
de-ai sta să mă chelești și-a mia oară."

Sucit pe mînă părul i-l ținui
și-i smulsei poate un pumn ‹și mai bine,›
dar el, lătrînd, privea spre burta lui.

Cînd zise-alt duh: „— Hei, Bocca, nu ți-e bine?
Tu n-ai de-ajuns că dinții-i clănțănești,
mai latri-acum? Ce diavol zburdă-n tine?"

„— Acum, infame trădător ce ești,
tu poți să taci! Voi scoate și nevrute
de tine-n lume-adevărate vești."

Iar el: „— E treaba ta! Dar numai du-te
și nu cumva să uiți, ieșind la soare,
de-acest de-aici cu limb-atît de iute:

argintul franțuzesc pe-acesta-l doare.
Atîta zi: pe Buoso l-am aflat
cu alți mișei stînd, proaspet, la răcoare.

Și cine mai era, de-i fi-ntrebat,
tu ai cu mine-alături pe Becchieri,
pe cel ce-ai tăi de-o palmă l-au scurtat.

---

101 cine, *existent în* O_2 *și în P:* dar cine sînt eu nu-ți voi arăta, *a fost omis la transcriere.* // **104** *Versul, incomplet în manuscrisul de bază, a fost întregit pe baza variantei din* O_2*; cf. Dante:* e tratti li n'avea piú d'una ciocca. / *În* O_1*, versul are următoarea formă:* și-i smulsei păr din cap, făcîndu-mi placul. / la mine *A* // **112** E treaba ta, dar] Mergi, spune-le, dar *A* // **116** Atîta zi] Și zi A_1 / văi A_2 // **118** de-or zice *A* // **119** tu ai cu mine] să spui că am *A* //

121 Şi-o fi şi Ganellon şi Soldanieri
pe-aici şi Tibaldel, trădarea cui
pierdu Faenza, cînd durmeau străjerii."

124 Eram de-aici departe, cînd văzui
doi inşi într-un ponor şi-un ins avîndu-l
pe-al altui cap căciulă peste-al lui.

127 Cum vîră-n pîne dinţii săi flămîndul,
aşa cel de deasupra-i înfigea
în cap, la ceafă celuilalt, rozîndu-l;

130 şi nu-ntr-altfel cum tîmplele-i rodea
Tideu lui Menalip, cum el în gură
rodea şi-al hîrcei os şi ce-i sub ea.

133 „— Tu, cel ce-arăţi atît de-adîncă ură
prin faptul bestial că-l rozi astfel,
să-mi spui de ce? Cu-această legătură

136 că, dacă tu pe drept te plîngi de el,
ştiind ce-aţi fost şi crima lui, voi trece
în lume-ntre infami pe-acest mişel,

139 de nu va fi ca limba mea să-mi sece."

---

122 *Scris :* Tribaldel; *cf. Dante :* Tebaldello. // **126** *Iniţial, în loc de* al altui *fusese scris* alt./al altui *(anulate)* *A* // **127** Cum vîră-n pîne dinţii săi] Cum dinţi înfige-n pînea sa *A* // **128** în ceafa celui m⟨ai⟩ de jos A_1 / aşa cel m⟨ai⟩ de sus la cel de jos A_2 / de deasupra-i] mai de sus îi *K* // **129** în ceafă-nfipse dinţii săi, rozîndu-l **130** Şi nu-ntr-altfel cum tîmplele-i] Precum cetim că tîmplele *K* //sub os *A*// **130—131**

În tîmplele lui Melanip nu cred c-a ros
altfel Tideu ⟨.........................⟩ *A* //

131 cum el] astfel *K* // **132** şi osul hîrcei, ca şi ce-i sub os *A* // **137—139** *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* // **139** să-mi] să *K*

CÎNTUL XXXIII

1 Lăsînd scîrbosu-i prînz acum acel
mişel, îşi şterse gura-nsîngerată
cu părul de pe capul ros de el.

4 „— Tu-mi ceri să re-nnoiesc o desperată
durere, a zis, ce firea mi-o răpune
gîndind-o numai, nu şi cuvîntată.

7 Dar vorbele de-aş şti că pot s-adune
ruşine-acestui trădător pe care
îl rod, atunci voi plînge şi voi spune.

10 Nu ştiu nici cine eşti, nici felu-n care
scobori pe-aici, dar pari un florentin,
căci graiul tău te-arat-a fi atare.

13 Să ştii că fost-am contele-Ugolin
şi-acesta e Ruggieri lîngă mine
şi-ascult-acum de ce-i sînt eu vecin.

---

post vorbele *ad.* -mi *K* // **10** felu-n care] ce umblare *K* // **11** scobori pe-aici] tu prin iad *K* // **12** sau cel puţin din grai *A* // **13** că fost-am contele] eu fui contele *B* // **15** ascult-acum] ascultă-mă *K* //

16 Că el prin intrigi și minciuni meschine
m-a prins, deși-ncrezut amic al său,
și-apoi, că m-a ucis, o știi tu bine;

19 dar ce n-ajunse și-n auzul tău,
ce crudă moarte-mi dete-adică mie,
auzi și vezi de mi-a făcut el rău.

22 Un strîmt gîtlej din nalta colivie,
ce- « a foamei » pentru mine-i azi chemată
și-n care și-alții-nchiși au să mai fie;

25 am stat mai multe luni pînă ce-odată,
în zori de zi, cumplitul vis ce-avui
îmi rupse vălul sorții ce-mi fu dată.

28 Stăpîn și domn, pe-acesta mi-l văzui
vînînd un lup cu pui pe mîndrul munte
ce-nchide Pisei Lucca-n dosul lui.

31 Iar pe Gualandi și Sismondi-n frunte
i-a pus cu pe Lanfranc și-așa porniră,
cățele slabe-avînd și iuți și crunte,

---

16 de *A* // **17** de toate *(anulate)* *A* // **18** și-apoi] ș-apoi *K* // **19** poate *A* // **21** el] vrun *K* / de se poate A_1 / călău A_2 // **22** Un strîmt gîtlej] în strîmtul gît *K* // **23** ce- « a foamei » pentru mine-i] din cauza mea e-[« a] foamei » A_1, din cauza mea « a foamei » *K* / chemată] numită A_2 // **24** și-n care și-alții-nchiși au să] și-n care închiși au și-alții să *B* // **26** cumplitul] prin răul *A* // **27** al sorții văl mi-[l] rupse dintr-o dată A_1 / făcu să văd ce soarte-mi este dată *K* / fu dată] arătată A_2 // **30** -nchide] ascunde *K* // **31** era și cu S⟨ismondi⟩ *A* // **31–33** *Cf. Dante :*

Con cagne magre, studiose e conte
Gualandi con Sismondi e con Lanfranchi
s'avea messi dinanzi dalla fronte. //

și-acestea-n scurta goan-a lor trudiră
pe lup și pui și colți apoi păreau
că-i spintecă și carnea le-o-mpărțiră.

Iar cînd m-am deșteptat, în zori, plîngeau
copiii mei, și ei aci-n prinsoare,
și pîne-n visul lor prin somn cereau.

Ah, crud ești tu, de nu simți că te doare
presimțul sorții ce-o văzui în gînd
și, dac-acum nu plîngi, cînd plîngi tu, oare?

Erau deștepți și ei și-n ceasul cînd
veneau de-alt'dată pînea să ne-o suie,
dar groaza pentru vis cu toții-avînd.

Și-atunci la poart-am auzit că-ncuie
cumplitul turn și eu privii deodată
la fiii mei, dar mut ca o statuie.

N-am plîns, căci fui cu inima-nghețată,
dar ei plîngeau, iar Anselmuccio meu:
«De ce te uiți așa? Ce-ai astăzi, tată?»

Și tot n-am plîns și-ntreaga zi mereu
și-ntreaga noapte mut am petrecut-o;
dar, cînd veni și-alt soare-n cer și eu

… că-i rup și carnea le-o deșiră *A* / -împărțiră] deșiră *K* // **37** ca mîne *A* // … Ah] Oh *K* // **42** și, dac-acum nu plîngi] de nu plîngi tu acum *K* // **43** …*ial, după* Erau *fusese scris* și. **45** Dar pentru vis cu toții stam tăcînd … // **46** Și-atunci] Iar cînd *K* // **47** și eu privii] speriat privii *K* //

deodată-n zarea slabă ce-a făcut-o
o rază scursă-n trista-ne-ncăpere,
pe patru fețe, fața mi-am văzut-o,

mușcai în mîni și-n brațe de durere;
iar ei, crezînd că mușc fiindc-aș vrea
mîncare-astfel, au rupt a lor tăcere

și-au zis: « Mai lesne-am suferi, de-ai vrea
din noi să muști, căci tu ne-ai dat, părinte
ăst mizer trup, deci rupe-ni-l și-l ia. »

Și m-alinai, spre-a nu-i mîhni nainte,
și alte două zile-am stat tăcuți.
Oh, cum nu te-ai deschis atunci, păminte!

Și-a patra zi, ce ne găsi tot muți,
întins căzut-a Gaddo lîngă mine:
« Vai, tată drag, strigînd, tu nu-mi ajuți? »

Și-apoi muri. Și, cum mă vezi pe mine,
văzui spre-a șasea zi care-și-care
murind pe-alți trei și, orb de plîns, în fine,

mergeam pe brînci cătînd pe fiecare
și, morți, trei zile-i tot chemai și-apoi
decît durerea foamea fu mai tare."

---

55 băieții *A* // **63** al cărnii mizer strai, deci tu ni-l ia *B* / ăst mizer trup] al cărnii strai *K* // **66** Oh] Ah *K* // **69** « Vai, tată drag, strigînd] strigînd: « Vai, tată drag *K* / nu-mi ajuți] mă lași *A* // **70** pe mine] străine *K* //

Zicînd s-a-ntors și-a prins de dinapoi
din nou scîrboasa ceaf-a căpățînii,
rozînd în ea cu dinți ca de copoi.

Ah, Pisa, Pisa, mlaștin-a rușinii
în mîndra țară unde sună *si* !
De-ți sînt spre-a te stîrpi tîrzii vecinii,

Caprara și Gorgona de-ar sosi
s-astupe-odată Arnul tău la gură,
să-nece-n tine tot ce va găsi!

Că, dacă de-Ugolin ei zvon făcură,
că el prin cetățui te-ar fi trădat,
ce-aveai să pui copii‹i›-așa-n tortură?

Scutea, tu, Tebă nouă, de păcat
pe Briga și-Ugo frageda etate,
și pe-alții doi, pe cei ce i-am cîntat!

De-aici, trecînd la umbrele-ngropate
cu toții-n gheaț-am dat de-un alt popor
și fața lor nu-n jos, ci-adînc pe spate.

Nu-i las-a plînge-aici chiar plînsul lor
și drum prin ochi durerii i se neagă,
se-ntoarce-n ei făcînd durerii spor,

---

6 prins, *omis la transcriere, este scris pe marginea din dreapta a filei cu* ...*mn de introducere în vers.* // **81** De-ți sînt tîrzii spre-a te stîrpi vecinii *K* // ... *Cf. Dante :* muovasi la Capraia e la Gorgona. // **89** *Cf. Dante :* novella ...be, Uguiccione e'l Brigata // **91—157** *Versurile nu au fost publicate în* ...// **93** nu-n jos *A* // **94** chiar] însuși *A* // **95** *Marginal dreapta este scris* ...M. //

97 căci ca viziere de cristal se-ncheagă
orice-ar fi plîns de-ntîi, așa că ele
le umplu sub pleoape cupa-ntreagă.

100 Deși, ca și-n bătătorita piele,
de ger perise-oricare sîmțămînt
din pelița-nghețată a feții mele,

103 părea că totuși simt c-ar bate-un vînt.
Și-am zis: „— Cum poate-un vînt ⟨să bată, tată?⟩
Nu-i gol de-orice vapori acest pămînt?"

106 „— Ce cauză-l naște vei vedea tu-ndată,
căci ai s-o vezi cu proprii ochi și deci
vei ști pe-acel ce-l vîntură să bată."

109 Și-atunci alt ticălos al crustei reci:
„— Voi, suflete-ntr-atît de rele-n viață,
că-n cel din urmă iad veți geme-n veci,

112 luați-mi asprul văl ce-mi stă pe față
s-alin pe-o clip-amaru-n care zac,
mainte-a-mi pune geru-alt văl de gheață!"

115 „— Să-mi spui ce-ai fost, de vrei să ți-l desfac,
și-apoi, i-am zis, de nu-ți voi face-un bine,
s-ajung în fundul gheții-acolo-n lac!"

97—99 *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* // **101** de ger perise] peri de ger *A* // **104** *Partea finală a versului din textul de bază* (Și-am zis: „— Cum poate-un vînt pe-aici pătrunde?) *a fost înlocuită, pentru rimă, cu varianta* să bată, tată, *notată în A.* // **108** ce-l vîntură] ce-l face-aici *A* // **112** asprul văl ce-mi stă pe față] de pe obrazi ăst văl de gheață *A* // **114** de gheață] pe față *A* // **115** să-mi spui ce-ai fost, de vrei] Iar eu: „— Să spui ce-ai fost și-apoi *A* // **117** s-ajung] atunci s-ajung *A* //

„— Eu, cel cu poama procletei grădine,
răspunse el, sînt fratele-Alberic
și-n loc de nuci, primesc acum smochine.“

„— Ce spui? Ești mort?“ Așa-ncepui să zic.
Iar el: „— Ce soartă trupul meu mai are
în lume sus, eu nu mai știu nimic.

124 Favorul ăstei Ptolomei e-atare,
că sufletul adese-n ea descinde
mainte-a ce-Atropos să-i dea mișcare.

127 Spre-a-ți fi cu mult mai drag deci a-mi desprinde
din față plînsul, ce-nsticlat vă luce,
să știi că-n clipa-n care-un suflet vinde,

130 cum eu făcui, un demon se-ntroduce
în trupul lui și-acesta-l guvernează
cît timp nu-i plin tot timpul ce-are-a-l duce,

133 iar el aci-n ponor se ruinează;
și poate-așa și trupul va fi stînd
al umbrei cei ce-n dos aci-mi iernează.

136 Tu-l știi, de vii prin iad de mai curînd:
sir Branco d'Oria e și-n crust-adîncă
e-nchis, cum vezi acoalea, și de cînd!“

139 „— Eu cred că tu mă-nșeli, căci știu că încă
nu-i mort sir Branco d'Oria, i-am răspuns,
el doarme, bea, se-mbracă și mănîncă.“

---

118 *Inițial, în loc de* Eu *fusese scris* Sînt. // **122** *Inițial, în loc de* are, *fusese scris* mare. // **124** *Cf. Dante:* Cotal vantaggio ha questa Tolomea. // **133** aci-n] într-ăst *A* // **134** stînd] părînd *A* // **135** -n dos] -n spate *A* // **139** Căci știu că încă] Cum e sir d'Oria *(scris:* Doria*)*, dacă *A* // **140** *Scris:* Doria. //

„— Mai sus, la gheare-rele, unde-ascuns
în groasa smoală-l mistuieşte focul,
Michele Zanche nici n-a fost ajuns,

cînd şi lăsă pe-un drac să-i ţie locul
în trup, şi-aşa şi-o rud-a lui la fel,
ce-acelei mari trădări i-a dat mijlocul.

Întinde-acum tu mîna puţintel
să-mi rupi ăst văl!" Dar nu l-am rupt anume,
căci fui loial, sperjur fiind cu el.

Oh, neam străin de-orice virtute-n lume
şi de-orice vicii plin, Genov-, al tău,
nu cade-un foc din cer să vă consume'

În rînd cu romagniolul cel mai rău
găsii pe-atare un genovez ce-şi are,
scăldat aci-n Cocit, sufletul său,

iar trupu-i sus, ca viu la noi îi pare.

---

143 -l mistuieşte] a lor îl arde *A* || **144** *Scris* : Michelo. || **146** la fel] acel *A* || **147** -i dete acelei *A* || **150** fu A_1 / a fi A_2 || **153** Cum nu-i în cer vr⟨un⟩ *A* || **157** *Inițial, în loc de* ca viu la noi, *fusese scris* la noi ca viu.

CÎNTUL XXXIV

1 „— Stindardul regelui din iad e-n drum
spre noi". Așa-ncepu Virgil cuvîntul.
„Privește deci, de poți să-l vezi de-acum!"

4 Cum pare seara, cînd e sur pămîntul
sau cînd o ceață dă să se resfire,
departe-o moară ce-o-nvîrtește vîntul,

7 așa-mi păru că văd ceva clădire.
Și-atunci după Virgil eu mă dădui,
neavînd de vînt alt loc de-adăpostire.

10 Eram și unde, și cu groaz-o spui,
stau umbre-n gheaț-adînc acoperite
și-așa se văd ca-n geam un nod al lui,

13 o seamă drepte și-altele trîntite
și multe-n creștet sau cu chipul feții
la tălpi adus, ca arcu-ncolăcite.

---

4 Precum cînd ceața-ntunecă p⟨ămîntul⟩ *A* // **5** sau *A* // **8** Și-atunci după Virgil] Și-atunci lîngă Virgil *B* / după Virgil eu mă dădui] eu din maestru scut făcui A_1 / [a]veam A_2 // **10** vedeam *A* // **15** la tălpi adus] adus la ⟨tălpi⟩ *A* //

Sosind și unde-adînc pe cîmpul gheții
Virgil crezu că-i vreme-a-mi arăta
pe cel ce-a fost o culme-a frumuseții,

m-aduse-n fața lui și-n față-mi sta
și: „— Iată Dis și iată punctu-n care
cu mult curaj tu cat-a te-narma."

De-a mea și mută și-nghețată stare
să nu mă-ntrebi acum și nici n-o scriu,
căci nu-i cuvînt să poată spune-atare.

Eu n-am murit, dar n-am rămas nici viu;
socoți, de ai vrun strop de duh în tine,
ce-am fost cînd fui cum n-aș mai vrea să fiu.

Stăpînul groazei cei fără de fine
ieșea pînă-n buric din gheața lui;
iar eu c-un uriaș conviu mai bine

decît un uriaș c-un braț de-al lui;
acum socoți tu-ntreaga lui făptură,
cînd totului asemeni părți îi pui!

De-a fost frumos cît azi e stîrpitură,
de cînd privi dușman pe-al său părinte,
din el se scurge-a lumii-ntregi ordură.

21 cu mult curaj tu cat-a te-ncumeta *B*/a ta *A*// **29** văzui *A*//

Ce-uimire-mi năvăli deodată-n minte,
văzînd la el trei fețe-avîndu-i țeasta!
Părea de sînge cea de dinainte,

40 iar alte două, ce s-uneau cu-aceasta,
pe umeri, drept la mijloc, le-a avut
și-acolo se-ntîlneau unde-ar fi creasta.

43 Între-alb și galben dreapta mi-a părut,
iar cea din stînga-n felul cum o are
un om de pe-unde Nilul ia-nceput.

46 Și-un rînd de-aripi avea sub fiecare,
cum n-am văzut pe mări mai mari vintrele
și nici ca Dis corabie-așa de mare,

49 nu pene-avînd, ci lucie-atare piele,
cum vezi la liliac, și vînt stîrnea
în trei direcții, cînd bătea cu ele,

52 și-ntreg Cocitu-n gheață-l prefăcea.
Din șase ochi, cu bale-nsîngerate
din guri, pe trei bărbii el plîns scurgea.

---

37 Ce-uimire-mi năvăli deodată] și-uimirea-mi năvăli potop *A* // 38 văzînd la el] cînd fui văzînd *B* // 47 *Inițial, în loc de* n-am *fusese scris* nu am. // 48 și nici] cum nici *A* //

55 ⟨Şi-n cîte trei, cum rupi în meliţi inul,
strivea pe cîte-un duh în dinţi, prin molfecarea
din dinţi gătind la trei deodată chinul.⟩

58 La ăst dincoa-i părea muşcarea ei
nimic, în rînd cu-acea zgîrietură
ce gol lăsa-l pe spete de-orice piei.

61 „— Acest cu-a muncii cea mai iute-arsură",
mi-a spus Virgil, „e Iuda Scariotul,
picioare-afar-avînd şi capu-n gură.

64 Din doi ce stau ⟨cu⟩ capu-n jos, din botul
cel negru-al lui, atîrn-afară Brut
şi vezi-l cum se zbate mut cu totul,

67 iar cel ce pare-aşa de nalt crescut
e Cassius. Dar noaptea suie,-mi zise,
şi-i timp de mers, căci toate le-am văzut."

55–56 aşa cîte-un mişel în toate trei
a sale guri ⟨................⟩ *A* //

55–57 *Terţina, incompletă în manuscrisul de bază* (Cum rupe in o meliţă ce-l bate, / aşa-n trei guri rupea şi el pe trei / ⟨.....⟩), *este reprodusă din* O_2. / *Cf. Dante :*

Da ogni bocca dirompea co' denti
un peccatore, a guisa di maciulla,
sì che tre ne facea cosí dolenti. /

În O_1, *variantă publicată în „Literatură şi artă română", IV (1899–1900), nr. 12, p. 741–745, terţina are următoarea formă :*

Cum meliţi cînepa şi-o faci puzderii,
aşa-n trei guri, zdrobind în dinţi, strivea
pe trei mişei, de-a pururi daţi durerii. //

64 **cu** *a fost omis la transcriere.* // **66** şi vezi-l cum se zbate mut] vezi cum se zbate, dar tăcut *A* //

70 L-am prins de după gît, cum el voise,
şi, loc pîndînd şi clipă priincioasă
cînd largi au fost aripile deschise,

73 Virgil s-a prins de coasta cea păroasă
şi-apoi din păr în păr 〈descinse-n jos〉,
descinse printre peri şi gheaţa groasă.

76 Iar, cînd era şi unde-al coapsei os
din grosul şold începe-a face şale,
trudit Virgil întoarse capu-n jos,

79 cu mare greu, în locul tălpii sale,
şi, prins de peri, ca omul ce-ar sui,
credeam de el că iar mă-ntoarce-n vale.

82 〈Şi, greu suflînd, ca-n lipsa de puteri:
„— Te ţine strîns, căci n-avem altă scară,
ieşind din lumea vecinicei dureri."〉

---

72 Şi *A* // **73** S- *A* // **74** *Versul, incomplet în textul de bază, a fost întregit pe baza variantei din* O_2 *:* şi-aşa din păr în păr descinse-n jos. / *Pentru versurile* **74—75**, *cf. Dante :*

di vello in vello giù discese poscia
tra'l folto pelo e le gelate croste. /

În varianta publicată în „Literatură şi artă română", IV (1899—1900), nr. 12, *loc. cit., versurile* **73—75** *au următoarea formă :*

S-a prins de perii coastei subt aripă
şi-apoi aşa-ntre pielea-mpăroşată
şi gheaţă scoborî, călcînd în pripă. //

78 trudit Virgil întoarse] cu mare greu întoarse maestru *A* // **79** şi-aşa-l *A* // **80** suit A_1 / suind A_2 // **80—81**

şi ca şi-un om suind s-a prins de peri
încît crezui 〈......................〉 *B* //

82—84 *Versurile, scrise pe contrapagină, sînt o încercare pentru terţina absentă din textul de bază.* // **82** ca-n lipsa de puteri] ca şi-un trudit *B* //

Ieşind prin gura unei stînci afară,
m-a pus să şed pe-un mal apoi şi-n fine
pe fix pămînt şi-a sale tălpi călcară.

Privii în sus, crezînd să văd, vezi bine,
pe Dis cum l-am lăsat, dar îl văzui
cu tălpi în sus întinse, stînd sub mine.

Cel gros de cap va crede-acum că fui
năuc de-uimit, că-n el putinţă nu e
de-a şti ce punct fu pe-unde eu trecui.

„— Ridică-te!-ncepu Virgil să-mi spuie;
e drumul rău şi lung-a noastră cale,
iar soarele spre-al terţei miez să suie."

N-am fost aici în vrun palat cu sale,
ci-ntr-un amurg şi pe-un pămînt eram
cum e prin munţi, în peşteri naturale.

„— Maestre, am zis, pe cînd mă rădicam,
mainte-a ce să ies din iad, mă-nvaţă
şi fă să pierd eroarea care-o am:

cum şade-acesta-nfipt, făr-a fi-n gheaţă,
cu capu-n jos şi cerul cum ajunse
aşa-n curînd din seară-n dimineaţă?"

---

87 şi-a sale tălpi] şi tălpile-i *A* // **90** în sus întinse] întinse-n sus şi *A* // **96** *Scris :* terzei. // **98** pe-un pămînt] -ntr-un ponor *A* //

„— Te crezi şi-acum dincolo, el răspunse,
de centrul unde perii-i prinsei eu
ai vermelui ce lumea ne-o străpunse.

Cît timp mă scoboram, erai mereu;
cînd m-am întors, treceam prin punctul care
din orice parte-atrage tot ce-i greu.

Şi-acum tu eşti sub ceru-a cărui zare
ne-acopere-acel mare loc uscat,
pe-o culme-a cui muri cel cu născare

și și cu viața om făr' de păcat.
Deci stai pe-opusa sfer-a-ngustei mese,
pe care tu-n Giudecca jos ai stat.

Cînd noaptea moare-aici, dincolo iese,
iar cel ai cărui peri ne-au fost urcării
drept scări stă-nfipt așa precum fusese.

Din cer căzu pe-această parte-a zării
și-acel pămînt, ce fu pe-aici, și-a pus
de spaima lui zăbranic apa mării

și-a curs spre-al nostru emisfer opus
și, poate, spre-a fugi, lăsă și-aceste
deșerte locuri și-a zbucnit în sus.

---

110 treceam] trecui *A* // **115** *Marginal dreapta este scris* V.M. // **116** *Inițial, în loc de* Deci *fusese scris* Tu. / Deci *C* // **125** și-aceste] deșarte *A* //

127 Departe de Satan, cam cît îi este
mormîntu-ntreg, e jos aici un loc,
dar nu văzut, ci dîndu-ți de el veste

130 un mic pîrîu, ce, scoborînd pe-un scoc
de dînsul ros prin stînci crăpate-avîndu-l,
se pleacă lin în cotitoru-i joc."

133 Pe-ascunsu-i drum intrarăm deci și-urmîndu-l
⟨pe matca lui spre lumea luminată⟩
și fără-a ne mai sta spre-odihnă gîndul;

136 ⟨și, tot după Virgil, urcai și iată
văzui iar zări și cerul peste ele
prin ochi rotund de stîncă despicată.⟩

139 Și-aici ieșirăm spre-a vedea iar stele.

---

127 departe *A* // **134** *Versul, absent din textul de bază, este reprodus din O_1, variantă publicată în „Literatură și artă română", IV (1899–1900) nr. 12, loc. cit.* / *Cf. Dante :* intrammo a ritornar nel chiaro mondo. // **135** sta, *omis la transcriere, este scris deasupra rîndului.* // **136–138** *Absentă din textul de bază, terțina este reprodusă din O_1, variantă publicată în „Literatură și artă română", IV (1899–1900), nr. 12, loc. cit.* / *Cf. Dante :*

salimmo su, el primo e io secondo,
tanto chi'i' vidi delle cose bele
che porta'l ciel, per un pertugio tondo.

ADDENDA

CÎNTUL I *

)ante se rătăcește într-un codru. Îi ies înainte trei fiare, de care-l scapă irgil.)

1 La mijlocul vieții mele-odată,
ieșind din dreptul drum, eu mă perdui
adînc într-o pădure-ntunecată.

4 Ce codru sterp era e greu să spui,
sălbatec loc și des din cale-afară;
mă iau fiori și-acum de groaza lui.

Textul cînturilor I-III (v. 1—78) are la bază varianta tipărită în L. Renun- *rea la această variantă (cerută de George Coșbuc prin versurile scrise în* *', apărută din nevoia de a respecta rima, de a oferi cititorilor o traducere* *mpletă a textului ș.a.) va fi menționată totdeauna în aparat.* // **1—3** *Ver-* *rile sînt reproduse din M.* / ***În** pagină este tipărit și anulat :*

La calea jumătate-a vieții mele,
adînc într-o pădure mă pierdui,
căci falșe căi avea și-am mers pe ele. /

La calea jumătate-a vieții mele
m-aflai pierdut într-o pădure-obscură,
căci falșe căi avea și-am mers pe ele. *O* //

ieșind din dreptul drum] perzînd cărarea dreaptă M_1 / dreptul drum (dreap- cale) M_2 // **3** adînc] m-aflam M_1 / adînc într-o] pierdut într-o M_2 // E greu să vă descriu a ei făptură O_1 / sterp] des O_2 // **5** *Versul este reprodus n M.* / ***În pagină este tipărit și anulat :*** desișuri mari cu nopți întunecate. / lbatec loc și des] și (ce O_1) sterp și-ntunecat O_1, O_2 / nestrăbătute M // iau] prind M / și-acum de groaza lui] gîndind numai la ea M //

Nu e cu mult nici moartea mai amară.
Dar spui că vreau s-arăt ce bine-aflai
de-acelea-ntîi ce-n el mi s-arătară.

N-aș ști să spui într-însul cum intrai,
așa mi-a fost de somn ființa plină
în clipa cînd în cale scăpătai.

Dar, cînd apoi sosii sub o colină,
supt care se-nfunda și-această vale
ce-atîta mă-ngrozi, și cînd lumină

văzui, privind spre creștetele sale,
ce-o da planeta ce-i din veci menită
să ducă pe-orice om pe dreapta cale,

scăpai puțin de spaima cea cumplită
ce-n suflet o simțeam adînc că-mi sapă
prin noaptea cea-ntr-atît de chinuită.

---

7 și-amar precum m⟨ai⟩ mult nici moartea nu-i *(anulat :* nici moartea nu-i*)* *M* // **7–9** *Versurile sînt reproduse din M.* / ***În pagină este tipărit și anulat :***

Nici moartea n-are spaime mai temute!
Dar, pînă să vorbesc ce bine-aflai,
voi spune întîi de-acele-n el văzute. //

8 dar că s-arăt ce bine-aici aflai *M* / dar am aflat și-un bine-n noaptea lui O_1 / și-un bine însă-n noaptea lui aflai O_2 // **9** voi spune de-alte stări mi s-arătară *M* / Vorbi-voi deci de-acele-n el văzute *O* // **10** Iar cum intrai în el / n-aș ști să spui O_1 // **12** Pe clipa cind din cale m-abătui O_1 / în] din O_2 plai *M* // **14** *Versul este reprodus din M.* / ***În pagină este tipărit și anulat :*** sub care se-nfunda pustia vale. / supt] sub *O* / și-această] pustia *O* // **15** -ngrozi] -ngrozise *O* / cînd] -n *O* // **16** *Versul este reprodus din M.* / ***În pagină este tipărit și anulat :*** văzui scăldate creștetele sale. / văzui, privind] privii în sus M_2 / privind spre] scăldate *O* / ***anulat :*** privii în sus și-o și văzui scăldată M_3 // **17** luceau de focu-acelei dragi planete M_1 / scăldată în razele planetei care M_2 / ce-o da planeta] de-acea planetă *O* / planete M_3 // **18** e drept îndrumător pe cale-oricui *M* // **19** cea] mea *M* // **20** ce-n locul unui M_1 / în locul unui ⟨...⟩ stete M_2 // **21** cea-ntr-atît de chinuită] petrecută-n trude-amare *M* //

Și, ca și-acel ce-abia din valuri scapă
și-abia suflînd de spaimă stă pe-o stîncă,
uimit privind în larg zbătuta apă,

așa s-a-ntors, cuprins de-o spaimă-adîncă,
și sufletu-mi să vadă-n lung ponorul
prin care-un suflet viu nu-ntrase încă.

Simțindu-mă întrarmat apoi, cu zorul
plecai din nou pe coasta-ndelungată,
mai jos avînd mereu înfipt piciorul.

De-abia-ncepui să urc la deal și, iată,
o sprintenă panteră-mi dete-n drum
cu blana ei cea luciu-mpestrițată

și nu-mi fugea din față nicidecum
și-așa-mi împedica a mea suire,
că stetei să mă-ntorc acum-acum.

---

cu sufletu-ntre dinți *M* || **25** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină* *e tipărit și anulat :* așa și eu cuprins de-o spaim-adîncă. / așa s-a-ntors prins] așa și eu, pierdut *O* / cuprins] zbătut și-acum M_1 / așa și duhul u și-acum fugînd M_2 || **26** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este* *ărită și anulată varianta existentă în O :* mă-ntoarsei să privesc pustia le. / să vadă-n lung] s-a-ntors privind *M* || **27** din care-un om nu iese viu cicînd *M* / nu-ntrase] nu fuse *O* || **28—30** *Versurile sînt reproduse din* *. / În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

> Simțindu-mă întrarmat apoi de cale,
> plecai din nou pe coasta-ntunecată,
> suind cu trudă și-ndoit de șale. ||

0 ci-avînd în jos mereu mai ferm piciorul M_1 / mereu in jos p⟨iciorul⟩ erm ⟨avîndu-l⟩ M_2 / dar ferm picior pe cel din jos avîndu-l M_3 || **31** *post* bia *ad.* însă M_1 / să urc la deal] suișul meu M_2 || **32** *ante* o *ad.* săltînd M_1 / mi dete-n drum *lipsește în O* / -mi dete *anulat în* M_2 || **34—35** *Versurile* *nt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit și anulat :*

> nevrînd să-mi lase calea nicidecum
> așa mă stînguia-n necontenire. /
> în drum îmi sta, nevrînd să-mi lase drum,
> și ⟨.............................⟩ *O* ||

35 a mea suire] mă sui și-adese *M* || **36** *Versul lipsește din O.* / că vrui a da-ndărăt *M* ||

37 Pe cer vedeam a zorilor lucire,
iar soarele ieșea cu-aceleași stele
ce-au fost cu el, cînd vecinica iubire

40 a pus mișcare-n cer și-n toate cele;
îmi da speranț-acum să scap de gheara
acelei fiare cu pestriță piele

43 și ziua ce sosea și primăvara,
dar nu de tot, ca frică să nu-mi fie
de-un leu ce mă-ntîlni. Și parcă fiara,

46 venind, avea de gînd să mă sfîșie,
cu botu-n vînt și-urlînd de foame mare,
părînd și văii-o spaimă ca și mie.

49 Și iată o lupoaică, apoi, ce pare
în slabu-i trup de mii de pofte plină,
căci multor țări le face zile-amare;

37—39 *Versurile lipsesc din O.* //**38** era pe-un timp ⟨cînd⟩ faptul zilei iese M_1 / ieșea] suia M_2 // **40** a pus mișcarea cea dintîi în ele *M* // **41** speranț-acum] speranță deci M_1 / așa M_2 // **43** și-al zilei timp și dulcea prim⟨ăvară⟩ M_1 / și-al zilei fapt și dulcea primăvară M_2 / și dulcele-anotimp M_3 / și-al dulcei primăveri M_4 // **44** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :* dar nu de tot, căci iată cum venea. // **45** cînd fui întîmpinat de altă fiară *M* / de-un leu ce mă-ntîlni] spre mine-un leu flămînd *O* // **46** de-un leu venind asupră-mi cu mînie *M* // **46—48** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

avea de gînd să sar-asupra mea,
cu botu-n vînt, cu salturi furioase;
văzduhul chiar, de spaimă, se zbătea. //

47 cu botu-n sus și-n foamea lui turbată *M* // **48** văii] zării *M* // **49—51** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă foarte apropiată de aceea existentă în O :*

Și iată și-o lupoaică, numai oase,
de pofte însă coastele-i sînt pline,
căci suge vlaga țărilor mănoase. /

În O, singurele diferențe față de terțina anterioară apar în versul **50** *:* poftă, *în loc de* pofte *și* ei, *în loc de* -i sînt. /

Și-apoi și-o lupă *(anulat :* slabă*)* ce părea-ncărcată
de mii de pofte-n slabul trup al ei
ce-a multor lumi ⟨...⟩ M_2 //

51 și-a supt și vlaga multor țări pe rînd *(anulate) M* //

52 cu dosnica privire-a ei haină,
făcînd să-nghețe-n inim-al meu sînge,
perdui orice speranță pe colină.

55 Cum cel ce-aleargă lacom de-a tot strînge,
cînd vine-un timp și perde, el își face
necaz din orice gînd și-a pururi plînge,

58 așa și eu cu fiara făr' de pace
ce pas cu pas m-a-mpins pînă m-aduse
acolo unde-n veci lumina tace.

61 Și-acum, căzut în nopțile nespuse,
văzui pe unul stînd acolo-n cale,
părînd că-i mut, de mult ce el tăcuse.

52–53 Și-atîta spaim-aduse-aceea-n mine,
încît perdui speranța culmii-acei M_2 //

52–54 *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă foarte apropiată de aceea existentă în O :*

Și sîngele-mi s-opri-nghețat în vine,
de groaz-acum perdui orice speranțe
s-ajung pe creasta veselei coline. /

În O, singurele diferențe față de terțina anterioară apar în versul 53 : groază și-am perdut, *în loc de* groaz-acum perdui. // **55** lacom] vesel M_2 // **55–57** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă foarte apropiată de aceea existentă în O :*

Ca cel ce-aleargă lacom după stare,
vînînd cîștiguri mari, cînd pierde-odată,
se tulbură și-i numai văietare./

În O, singura diferență față de terțina anterioară apare în versul 55 : vecinic, *în loc de* lacom. // **56** cînd vine] de-ajunge M_1 / și perde, el își] care și-a perde-l M_2 // **57** plîngînd de toate, lasă voia bună M_1 / și-a pururi] mîntuire-avînd se M_2 // **58** și] fui M_1 / fiara] bestia M_2 // **58–60** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

Așa și eu cu fiara cea turbată
ce, pas cu pas înaintînd, m-aduse
adînc în jos pe valea-ntunecată. //

59 venind în contra mea M // **60** acolo] în locul M_1 / -n veci] orice M_2 // **61** Și-acum căzut] Pe cînd cădeam M_1 / Pe cînd mă *(anulat)* M_2 // **62** stînd acolo-n cale] cum înainte-mi vine *(anulate)* M_1 / văzui M_2 / acela care M_3 // **63** Părea prin lunga sa tăcere mut M_1 / De mult *(anulate)* M_2 / Părea că-i M_3 //

64 „— Oricine-ai fi aci-n pustia vale,
ori duh, ori om, am zis cînd îl văzui,
ajută-mă, te rog!“ strigai cu jale.

67 „— Azi nu sînt om, a zis, dar om eu fui.
Din Mantua de neam mi-au fost străbunii
și-ai mei părinți lombarzi și mă născui

70 tîrziu, sub Iul, în vremile furtunii.
În Roma sub August trăii, cînd Joe
domnea cu zei nedemni și dați minciunii.

73 Poet am fost, cîntînd de bunăvoie
pe fiul lui Anhise-n pribegire,
cînd scrum s-a prefăcut înalta Troie.

76 Dar tu de ce te-ntorci aci-n perire?
De ce nu sui pe dealul desfătării,
că-i cuib ș-izvor a orice fericire?“

---

64 Cînd îl văzui aci-n deșertul mare M_1 / aci-n pustiul *(anulate:* cel fără de fine*)* mare M_2 // **64—65**

> Cînd îl văzui aci-n pustia vale:
> „— Oricine-ai fi, om, umbră, am zis O_1 //

65 duh, ori om] cine-ai fi *M* // **66** ori duh, ori om de⟨-ai fi⟩, tu-ndură-te de mine!“ M_1 / ori om, ori umbră, de mine-aibi îndurare!“ M_2 // **67** „— Azi nu sînt om, dar fost *(anulat)* odată *M* / dar om eu fui] am fost odată *O* // **68—70**

> Lombarzi erau acei ce mă născură,
> iar patria-mi e Mantua chemată.
> Născut, deși tîrziu, sub dictatură O_1 //

70 deși M_1 / tîrziu] deși tîrziu M_2 / Iul] Iuliu M_3 / sub Iuliu mă născui M_4 / pe-un timp cu zei M_5 // **71** și-n Roma sub August avui *M* // **72** domnea, și zei cu mincinoasă gură O_1 / cu zei *(anulate) M* // **73** Poet am fost] Am fost poet M_1, Poet eu fui M_2 / cîntînd] cîntai *M*, cîntam *O* // **74** Anhise] Anhis ce *M*, *O* / -n pribegire] pribegise *O* // **75** cînd scrum s-a prefăcut înalta] trăi după ce-a ars regeasca M_1 / veni M_2 // **76** Dar tu ce cauți în iad aici?“ îmi zise *O* // **78** ***Versul este reprodus din M.*** / ***În pagină este tipărită varianta existentă în O:*** că-i cuib de fericiri din veci promise?“ //

79 „— Ești tu, Virgil, izvorul inspirării,
am zis sfios, acel izvor din care
bogate-au curs torentele cîntării!

82 Poeților tu faclă și cărare!
Ajute-mi dar iubirea mea cea vie
și multu-mi ce-l avui de-a ta lucrare.

85 Maestru-mi ești, model îmi ești tu mie,
că eu mi-agonisii numai prin tine
frumosul vers ce-mi face-așa mîndrie.

88 Vezi, fiara de pe deal asupră-mi vine.
Ajută-mi, tu, cel vecinic neajuns,
căci viața mi-a înghețat și-n cap și-n vine!"

---

79 Ești tu acel Virgil și-al inspirării *M* // **80** acel izvor, am zis sfios, din care *M* / din care-a curs divina ta (torente de O_2) cîntare O_1, O_2 // **81** *Versul lipsește din O.* / din care *(anulate și scris deasupra :* ce-a curs) *M* // **82** cărare] lumină *M* // **83** ah, studiu lung și-a mea iubire M_2 // **83—84** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită varianta existentă în O :*

ajută-mi dar iubirea și silința
ce-avui s-aprofundez a ta lucrare. //

85 Tu singur ești acel din care-am prins *M* // **85—87** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită o variantă aproape identică cu aceea existentă în* O_2 *(versurile* **85** *și* **86** *au formă identică în* O_1, O_2*) :*

Maestru-mi ești, căci tu mi-ai dat putința
să scriu aceste cînturi și, prin tine,
de laude-mi va fi-n etern știința. /

În O_2 *singura diferență față de terțina anterioară apare în versul* **87** (laudă, *în loc de* laude). // **87** cu laude am [...] cu prisosință O_1 / vers] stil *M* // **88** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită varianta existentă în* O_2*:* Vezi fiara rea de-aici ce-asupră-mi vine? / Vezi fiara rea ce-nchisă calea-mi ține? *M* // **88—90**

Vezi monstrul care drumul meu îl ține?
Tu, vecinic nume, ajută-mă, poete,
că tremur și-mi îngheață viața-n vine!" O_1 //

89 Ajută-mă-nțelepte neajuns O_2 / tu, cel vecinic neajuns] tu-nțeleptule vestit, dară *M* // **90** că gheață sînt *(anulat)* și-n vine și-n arterii!" M_1 / căci spaima s-a ⟨...⟩ stins!" M_2 //

91 „— Să cați pe-alt drum să pleci", el mi-a răspuns,
văzînd că plîng și spaima mă doboară,
„de vrei să scapi de-acest ponor ascuns,

94 căci fiara rea ce-n drumul tău scoboară
nu lasă-n drum pe nimeni făr' de-osîndă,
ci stă de capul lui pînă-l omoară.

97 E rea din fire și mereu la pîndă,
iar poftele-i de sînge vecinic treze,
dar, după ce-a mîncat, e mai flămîndă.

100 Sînt multe fiare gata s-o-nhăiteze
și și mai multe-or fi pîn-o să vie
zăvodul cel ursit să ne-o vîneze.

103 Nu aur el dorind și nici mîndrie,
iubi-va mintea, binele și mila,
iar leagănu-ntre Feltre o să-i fie.

---

91 Pe-alt drum tu trebuia să fi pornit *M* / el mi-a răspuns] răspuns îmi dete O_1 // **92** mi-a zis, văzînd că plînsul mă doboară M_1 / deschide M_2 // **93** acest ponor ascuns] aceste văi secrete O_1 / ascuns] cumplit *(anulat)*, amară *M* // **94** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită varianta existentă în O :* căci fiara care-n drumul tău scoboară / fiara] bestia M_1/ rea, ce-n drumul tău] ce-asupra ta M_2 // **97** Din fire-atît de rea și-n veci ⟨la pîndă⟩ M_1 / Cu [ăl] nesaț de-a pururi e la pîndă *(anulate)* M_2 / Din fire rea și-a pururi stă la pîndă *(anulate)* M_3 / nu-și află nepotolită M_4 / cumplită M_5 // **98** așa că foamea ei nicicînd nu piere *M* / poftele-i] pofta ei *O* / treze] trează *O* // **100** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărit și anulat :* cu multe fiare stă să se-nhăiteze. / Cu multe-astfel de fiare și naște *(anulate)* M_1 / Sînt multe fiare *(anulat :* care și-o fac muiere*)* care se mărită M_2 / Sînt multe vii cu cîte se-nhăitează *O* // **101** și multe vor m⟨ai⟩ fi pîn-o să ⟨vie⟩ *(modificat în :* și și mai multe vor fi pîn-o să ⟨vie⟩ plodul*)* M_1 / pîn-o să-i facă ⟨plodul⟩ M_2 // **102** s-o spintece-un zăvod cu grea *(inițial :* mari*)* durere M_1 / s-o spintece-n durerea ei zăvodul *(modificat în :* să-i dea sfîrșit zăvodul în durere*)* M_2 / ogarul ce-o sfîșie și-o vînează *O* // **103** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în* O_1 *:* Nu-n bani căta-va hrană, nu-n moșie. / Nu țări și-averi ca hrană au să-i placă O_2 // **104** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :* ci-n minte, bine,-n dragoste curată. // **105** puternic și-ntre Feltre o să fie O_1 / iar] și *M* / -i fie] zacă *O* //

106 Prin el vom mîntui de-amar umila
Italie, de-a cărei drag căzură
și Turn și Nis cu soțu-i și Camilla.

109 Din loc în loc, cu iute-alergătură
gonind-o,-n iad zvîrli-o-va de tot,
de unde-o scoase-n lume-ntîia ură.

112 Deci cred, spre-a ta scăpare, și socot
să vii cu mine-n vecinica-ncăpere,
prin ea din nou la lume să te scot.

106—108 *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

Scăpa-ne-va și țara-ngenuncheată
de-a cărei drag și Nis și Turn căzură
și-Efrialos și fata cea-narmată. //

107 peri *M* // **109** Gonind-o el cu iute-alergătură *M* // **109—111** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit și anulat :*

Din loc în loc, gonind-o ⟨...⟩,
în fund de iad el va zvîrli-o-n fine,
de unde ne-o aduse neagra ură. /

Din orice-oraș, gonind-o ⟨...⟩,
el pînă-n iad o s-o alunge-n fine,
[...] unde ne-o trimese neagra ură. O_1 /

Din loc în loc o va goni ⟨...⟩,
el în iad o va trînti ⟨...⟩,
de unde ne-o trimese neagra ură. O_2 //

110 din urbe-n urbe *(anulate)* -o va trînti în fine M_1 / în M_2 // **111** în iad, de unde-o scoase-ntîia ură M_1 / de unde] din care M_2 // **112—114** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

Socot de-aceea, ca să-ți fac un bine,
ca pașii mei de-acum pe-ai tăi să-i poarte
și-n vecinicul locaș să mergi cu mine. /

Deci cred și judec, tocmai spre-al tău bine
să-ți fiu *(anulat : să vii pe)* conducător și te voi scoate
prin vecinicul locaș, mergînd cu tine. *M* //

115 În el vei auzi cum, cu durere,
vechi duhuri plîng și-a pururi chinuite,
cum fiecare-a doua moarte-o cere.

118 Dar ai să vezi și umbre mulțămite
arzînd în foc, căci sînt în așteptare,
oricînd o fi, s-ajungă fericite;

121 alt suflet va conduce-a ta cărare,
de vrei să mergi, mai bun decît mine
și lui am să te-ncred eu la plecare.

124 Acel ce-i sus stăpîn în lumi senine,
fiindcă-n viață nu-i știui voința,
nu vrea s-ajungi la cerul lui prin mine.

115—117 *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în* O_1 *(versurile* **115** *și* **117** *sînt păstrate identic în* O_2*)* :

> S-auzi pe cei cu desperată soarte
> cum urlă-n chin și duhuri chinuite,
> să vezi cum plîng, cerînd a doua moarte. /
>
> S-auzi cum urlă desperate gloate
> și duhuri vechi să vezi, cari, chinuite,
> a doua moarte-o cer cu strigă toate. *M* //

116 și duhuri vechi cum urlă chinuite O_2 // **118** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :* Dar vei vedea și umbre mulțămite. / Apoi vedea-vei și-umbre mulțămite M_1 / vezi *(anulat)* M_2 / umbre] duhuri *(anulat)* M_3 // **119** că ard în foc și-așteaptă să se spele *(ultimele cinci cuvinte sînt anulate)* *M* / arzînd] în flăcări O_2 // **121** la cari apoi și tu de-ai vrea *(inițial :* de vei voi*)* să sui M_1 / iar dac-ai vrea să urci pînă la ele *(anulate)* M_2 // **122** va fi un duh m⟨ai⟩ vrednic *(inițial :* demn*)* decît mine *(inițial :* eu fui*)* M_1 / mai demn decît sînt eu *(anulat :* un suflet*)* M_2 / mai bun decît mine] m⟨ai⟩ vrednic decît mine M_3 / mine] al meu *O* // **123** să-ți fie duce-n timpul lipsei mele *(anulate)* M_1 / și *(anulat :* cînd te voi lăsa*)* te voiu-ncrede lui M_2 / te va-nsoți M_3 // **124** Căci domnul cel *(inițial :* meu*)* ce sceptru-acolo ține M_1 / căci M_2 / în lumi senine] fiindc-avui M_3 // **124—126** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă aproape identică cu aceea existentă în O :*

> Căci domn acolo-n cer e Dumnezeu
> și nu i-am cunoscut trăind voința:
> nu-i poți intra-n cetate cînd sînt eu. /

Singurele diferențe dintre O și terțina anterioară apar în versul **124** (sus, *în loc de* -n cer). // **126** nu vrea s-ajungi în țara lui prin mine M_1 / nu vrea s-ajungi prin mine-n cerul lui M_2 / nu vrea s-ajungi prin mine M_3 //

127 El este-n orice loc, dar reședința
și nalta sa cetate-aici o are.
Ferice-acei ce-aici au locuința!“

130 Iar eu: „— O, fă pe sfîntul domn pe care
tu nu-l știai, în lumea ta de sus,
să fug și de-acest rău și de-un mai mare,

133 să văd și lumea celor ce-au apus
și poarta unde Petru stă și plînsul
acelor triști pe veci, precum ai spus!“

136 Iar el plecă grăbit, eu după dînsul.

---

127 Domnind oriunde, aci-i e reșed⟨ința⟩ M_1 / Domnește-n orice loc, ci-aici e *(anulat :* acolo-i e*)* tron de rege M_2 // **127—128** *Versurile sînt reproduse din M. / În pagină este tipărit și anulat :*

> Acolo sus îi e reședința,
> pretutindeni e, dar tron aici el are. /
>
> Acolo-i tronul lui și-a lui ființă
> tutindeni e-n cetatea sa de față. *O* //

128 și-a sa cetate-aici ⟨o are⟩ M_1 / și naltu-i *(anulat)* tronul *(anulat)* și-are M_2 // **129** Ferice-acei pe cari el și-i alege! *M* / locuința] locuință *O* // **130** O, fă] Te rog *(anulate)* M_1 / Pe Dumnezeu-acel pe care M_2 // **130—132**

> Iar eu: „— Pe Dumnezeul care-n viață
> tu nu l-ai cunoscut, [...] du-mă și mă poartă
> să fug de-acest amar, de-această ceață O_1 //

131 în lumea ta de sus] poete-al meu, mă-ndrumă *M* // **132** fug] scap **M** // **133—135**

> Și *(inițial :* Și du-mă*)*-acolo unde-ai spus, să văd, tu du-mă,
> și poarta unde-i Petru și pe-acei
> de cari ziceai că-n plînset se consumă.“ *M* /
>
> să văd și eu [...] lume [...]
> și chinul ce [...] ⟨...⟩ și plînsul
> și răul unde Petru șade-n poartă.“ O_1 //

136 Cu pași atunci porni, eu după el. *(Inițial :* Virgil atunci porni, eu după el*)* *M* // *Pe spatele paginii de corectură, Coșbuc a scris, una sub alta, cîteva dintre cuvintele aflate în rimă în cîntul II :* greu; fire; jale; divine; stare; odată; înainte; vor odată *(anulate) ;* sus; care *(anulat) ;* date; biruinții; sfînt; cine; perdut; odată *(anulat) ;* vrute; nebune *(anulat) ;* oasă (!); purcede *(anulat) ;* frămînte; înfioară *(anulat) ;* vrere; atunci; fire *(anulat) ;* senină; sorii; porți; vale *(anulat) ;* scăpare; mută *(anulat) ;* a ta; zice; ruga; tine *(anulat) ;* una; susul; dacă; întunecate *(anulat) ;* vei. *Lista continua, dar peste text a fost lipită o foaie albă pentru a fi scrise corecturile la versurile* 124—136 *din cîntul I.*

CÎNTUL II

(Dante șovăiește să intre în iad. Virgil îi spune că nu întîmplător i-a ieșit în drum, ci trimes de Beatrice. Dante se-nduplecă.)

1 Era-n amurg și-un întunerec greu
cu-ncetul adormea trudita fire
și tot ce-i viu într-însa, singur eu

4 gătit eram de luptă și pornire
pe-amarul drum, să-ndur adînca jale
ce-așa cum fu vi-o cînt din amintire.

7 Tu, minte ce-ai văzut acestea-n cale,
s-arăți acum puterile divine
și-ajută-mi, muzo, cîntul gurii tale!

10 Și-am zis: „— Maestre-al meu, să-mi judeci bine
puterile, să vezi de sînt în stare
să plec pe-un drum așa de greu cu tine.

---

1 un întunerec greu] -ntunecata zare *M* // **2** scăpa pe tot *M* / adormea] adurmea *O* // **3** eu singur fost-am care *M* // **4—6** *Versurile sînt reproduse din M. / În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

gătit eram acolo de pornire
să-ndur și-amarul drum și-adînca jale
pe care eu vi-o cînt din amintire. //

5 și-al drumului și-al milei *M* // **7—9**

Ajută-mă, tu, muz-acum pe cale,
tu, geniu nalt din sferele divine,
arat-acum puterea minții tale! *O* //

10 -mi *lipsește din* O_1. // **12** pe drum să le pui *M* //

De fiul lui Anhise tu-n cîntare
mi-ai spus că scobori la morți odată,
în trupul său ce-avea încă suflare.

Dar, drag dacă-l avu supremul tată,
gîndind ce-o fi prin veacuri înainte
și ce-o ieși din el și cine-odată,

nu e nedemn să vad-acel cuminte
că Romei fu, din cerul cel mai sus,
și-imperiului ales a-i fi părinte;

căci ca și el, și-i drept să fie spus,
urmașilor lui Petru le-au fost date
ca tronul sfînt aici să-l aibă pus.

13–14 Căci, dacă de-a lui Silviu tată spui
că scobori la morți odată O_2 //

14 mi-ai spus] tu spui M_1 / ce-avea încă suflare *lipsește din O.* / din lumea schimbătoare-n neschim⟨bată⟩ M_2 // **16–18** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:*

Dar mintea cea de veci, supremul tată,
văzînd ce-o fi prin veacuri înainte,
el toate le-ntocmi cu judecată. //

17 ce-o fi] ce-avea *M* // **19–21** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă foarte apropiată de aceea existentă în O:*

Și-Eneas fu, cunoaște orice minte,
ales să fie-al Romei fundator
și-al naltei stăpîniri din ceruri sfinte; /

Diferențele dintre O și terțina anterioară apar în versul **20**: de-a fi strămoșul naltei Rome, *în loc de* să fie-al Romei fundator. /

nu pare-a fi nedemn celui cuminte
că fu ales din cerul cel mai sus
imperiului și Romei ca părinte; *M* //

20–21 că fu ales din cerul cel mai sus
și-mperiului și Romei ca părinte; M_1 //

21 de-al Romei și-al domniei ei părinte M_2 // **22–24** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit și anulat:*

căci astea două, zică ei ce vor,
menite-au fost de scaun loc sfinții care
pontificii să-și aibă tronul lor. /
căci Roma și imperiul din vecie
menite-au fost de scaun sfînt în care
pontificii troneaz-a lor domnie. *O* //

25 Iar cîte le-auzi-n cărări cîntate
de tine-atît au fost și-al biruinții
temei de veci și-al cheilor păstrate.

28 A mers în cer și-apostolul credinții,
cătînd dovezi acelui lucru sfînt
ce-i primul pas pe calea mîntuinții.

31 Nici Paul, nici Eneas eu nu sînt,
deci cum să merg? Trimes sînt de-oare cine?
N-o cred nici eu, nici nimeni pe pămînt.

34 De-aceea, dacă plec acum cu tine,
mă tem că-ntregul umblet mi-e perdut.
Tu ești mai înțelept și știi mai bine!"

37 Ca cel ce nu mai vrea ce-ntîi a vrut,
prin gîndul nou schimbînd pe cele-avute,
și lasă baltă tot ce-a început,

---

25 cîte le] cele ce *M* // **25–27** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină a fost tipărită și anulată varianta existentă în O:*

În mersul lui, slăvit de-a ta cîntare,
aduse-n lume vestea biruinții,
menindu-ne și mantia cea mare. //

26 au] i-au *M* // **27** de veci] precum *M* // **28** *Versul este reprodus din M.* / ***În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:*** A mers în iad și-apostolul credinții. / în cer] apoi *M* // **29** dovezi] tărie O_1 / acelui lucru sfînt *lipsește din O.* // **30** ce e temei (ce e principiu M_1) în calea mîn⟨tuinții⟩ M_1, M_2 / Căci asta e-nceputul mîntuinții *O* / și-alesul vas M_3 // **31** Nu-s Paul, nici Eneas; și nici eu *M* / eu nu sînt] nu-s; pe mine O_2 // **32** de-aceasta demn, nici nimeni *(inițial:* nimeni demn de-aceasta*)* nu mă crede *M* // **33** Nici eu, că-s demn, nici nimeni nu mă crede. O_2 / N-o cred] Nu-s demn O_1 // **34** Mă tem de-aceea că, de plec cu tine M_1 / Ar M_2 // **35** un drum nebun ce-aș fi făcut M_1 / umblet mi-e] drum mi-ar fi M_2 // **36** Tu știi și vezi și gîndul meu m⟨ai⟩ b⟨ine⟩ *M* / ești] știi O_2 / știi] vezi O_2 // **37** Cum face-un om ce nu mai vrea ce-a vrut *M* // **38** schimbînd pe cele-avute] schimbîndu-și planul lui *M* // **38–39** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:*

schimbînd mereu ce-a mai schimbat odată
și n-are nici un gînd ca la-nceput. //

39 așa că lasă totul ce-a-nceput *M* //

așa și eu pe-acelea dealuri mute
frumosul drum nu vreau să-l intreprind
pe care-ntîi pornii așa de iute.

„— Al vorbei înțeles de pot să-l prind,
aceleași temeri oarbe te frămîntă",
mi-a zis mărinimosul duh vorbind,

„ce-abat pe omul vrednic de la țintă
și-i fac năluci așa cum bunăoară
pe-un cal fricos o umbră-l înspăimîntă.

Dar, inima ca să ți-o faci ușoară,
să-ți spui ce-am auzit de tine-atunci
cînd mil-avui de tine-ntîia oară.

40–42 *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :*

> așa-mi stricai, prin valea-ntunecată,
> dorința mea prin chibzuiri nebune
> și-mi fuse la-nceput așa-nfocată! //

41 gîndind, nu vream cărarea *M* // **43–48** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă foarte asemănătoare cu aceea existentă în O :*

> „— De pot pricepe-acum ce gura-ți spune,
> vorbi Virgil, din temere purcede
> ce-mi spui și ești cuprins de slăbiciune.
>
> Aceasta face pe-om de nu se-ncrede
> și vede spaime-n drum și se-nfioară
> precum se sperie-un cal cînd umbra vede. /

Diferențele dintre varianta existentă în O și aceea publicată mai sus apar în versurile **47** (nălucitoare, *în loc de* și se-nfioară) *și* **48** (umbre, *în loc de* umbra). // **44** răspunde umbra cea mărinimoasă M_1 / ducă M_2 // **46–51**

> Ce-adese pe-om de ținta sa frumoasă
> așa-l abat, încît ⟨..................⟩ lui
> ca bestia de năluci cînd e fricoasă.
>
> Dar, ca să scapi de teama ta, să-ți spui
> de ce-am văzut și cînd simții durere
> de tine-ntîi *(anulat)* ce știri *(anulat : ce)* avui. *M.* //

50 de tine-atunci] cînd am plecat *O* // **51** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O :* și mil-avui de tine-ntîie oară. //

52 Chematu-m-a din limb fără de munci
o doamnă așa ferice și senină,
cît însumi o rugai să-mi dea porunci.

55 Cu glas de înger blînd, de milă plină,
iar mîndrii ochii ei aprinși luceau ca sorii
și-așa de dulce-a zis, cu vorba lină:

58 «O, suflet nobil, tu, cel plin de glorii,
ce-n veci a lumei faclă o s-o porți
cît timp avea-vor suflet muritorii!

61 Amicul meu, dar nu și-al crudei sorți,
pe-un deal e-mpiedecat așa de tare,
încît s-a-ntors de spaima negrei morți.

---

52 Eram cu cei ce nu mai pot să spere *M* // **52—53** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit și anulat:*

> Chematu-m-a din locul fără de munci
> o doamnă așa frumoasă peste fire. /
> O nobilă femeie m-a chemat
> din limb, de jos — frumoasă peste fire. *O* //

54 *Versul lipsește din O.* // **55** de milă plină] cu vorbă lină *M* // **55—57** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată o variantă aproape identică cu aceea existentă în O:*

> Un glas de înger blînd a ei vorbire,
> iar ochii ei frumoși luceau ca sorii
> și-a zis cu milă-n glas și cu iubire. /

Singurele diferențe dintre variantele O_1 — O_2 *și terțina anterioară apar în versurile* **56** (și O_1, *în loc de* iar) *și* **57** (și-mi zise O_1, *în loc de* și-a zis; jale O_1, O_2, *în loc de* milă). // **57** și-n vorba ei mi-a zis cu vorbă lină *M* // **58** tu, cel plin de] ale cărui *O* // **59** un nume ai și vecinic o să-l porți *O* // **59—60**

> și care-atîta faimă *(inițial:* ce-atîta faimă*)* -n nume porți
> și-acum și cît va fi sub cer o lume *M* //

60 *Marginal stînga sînt scrise, unul sub altul:* anume; nume; lume, *în încercarea de a găsi rima.* // **62** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:* așa de-amenințat e-n trista vale / pe-un deal pustiu atîtea piedeci are *M* // **62—63**

> îl știu amenințat în trista vale
> de spaima nopții și-a-ndîrjitei morți. O_1 /
> așa de-amenințat e-n trista vale,
> încît se-ntoarcă-n locul negrei morți. O_2 /
> pe plaiul cel pustiu e-n luptă mare,
> așa că s-a și ⟨..................⟩ *M* //

Mă tem că-i și pierdut, pe cît îmi pare,
căci prea tîrziu venii să-l scap odată —
din cîte-aud prin cer de-a lui scăpare.

O, du-te dar! Cu vorba ta ornată,
cu tot ce știi că-i poate fi propice,
ajută-l, vai, să fiu iar alinată!

Iar eu, ce te trimet, sînt Beatrice.
Iubirea m-a-ndemnat a te ruga
și viu de unde sînt, din cer ferice.

Și-n cer, cu domnu-n față cînd voi sta,
cu tine-am să mă laud totdeauna.»
Și-apoi tăcu. Iar eu vorbii așa:

Ba poate-i și pierdut! Mi-e teamă tare *M* // **64—65**

Mă tem că-i și pierdut atît de tare
să nu-i fiu *(inițial:* încît să fiu*)* spre-ajutor tîrziu pornită *M* //

—66 *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit și anulat:*

Dar cîte-aud pe calea vieții sale,
mă tem că-i și pierdut prin valea mută,
căci prea tîrzie-am fost să-i ies în cale. /

Mă tem că și-i pierdut acum pe cale,
căci prea mult zăbăvii, prin cer pierdută,
s-alerg pe drumul mîntuirii sale. *O* //

În partea de jos a paginii, Coșbuc a notat următoarele rime: venită, por-ită, sculată, plecată. // **67—69** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în* O_1:

O, du-te dar, cu sfatul de-l ajută,
cu tot ce știi, cu vorba ce-i vei zice
și dă-mi iar pacea-n pept, că mi-e perdută. /

O, du-te acum, cu sfatul de-l ajută,
cu tot ce știi că poate să-l ridice
și-așa redă-mi iar pacea mea perdută. O_2 //

70 *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în* O_2: Eu, cea ce te trimet, sînt Beatrice. / Eu, ceea ce te-mplor, sînt Beatrice O_1 // **72** viu] vin // **73** cu domnul meu în față cînd voi sta *M* // **74** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărit și anulat:* vorbi-voi des cu laudă de tine. / ruga-mă-voi de domnul pentru tine *O* / cu tine-o să mă laud totdeauna M_1 / cu tine-am] de tine-o M_2 / tine M_3 //

76 « Virtute, tu, ce singură tu una
rădici pe om să fie mai presusul
acelui cerc mai strîmt ce-l face luna,

79 cu drag te-ascult, așa că eu, supusul,
tîrziu ți-aș fi făcut ce-mi ceri, chiar dacă
de mult ți-aș fi-mplinit, divino, spusul.

82 Dar nu te temi că pot vrun rău să-ți facă
aceste lumi din centru-n care vii
din largul cer ce-i singur loc să-ți placă? »

85 « Să-ți spui, de vrei și-acestea să le știi,
de ce n-am teamă, a început să zică,
să viu pe-aici în tristele cîmpii.

76–78 *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit și anulat:*

« Femeie, tu, prin care-n lume vine
virtutea cea ce nalță mai presusul
acestei lumi pe om în lumi divine /

« Femeie, tu, prin care-n lume vine
virtutea cea mai sfîntă, mîntuința
ce nalță pe-om în lumile divine O //

79 cu vorba ta-mi înseninași ființa O_1 / te-ascult cu drag c-aș fi supusul *(anulate)* M_1 // **79–80**

ce-ordoni mi-e drag atîta, că-mplinirea,
chiar și fiind, mi s-ar părea tîrzie M //

80 aș fi *(anulate)* tîrziu, chiar și făcînd ce-mi ceri M_1 / chiar și-mplinit de-ar fi M_2 / ți *om.* O_2 / făcut] -mplinit O_1 // **81** destul îmi e să-ți spui numai dorința O_1 // **82–84** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărit:*

Dar cum de nu te temi vrun rău să-ți facă
aici că vii prin lumi întunecate
din cerul care-i singur loc să-ți placă? » /

Dar spune-mi (spune-acu O_1) de ce nu-ți este teamă
să vii pe-aici prin lumi întunecate
din cerul unde totul te recheamă? » O_1, O_2 //

84 cer] loc M // **85–87** *Versurile sînt reproduse din M, unde terțina a avut inițial următoarea formă:*

« De vrei și-acestea toate să le știi,
să-ți spui de ce, a început să zică,
eu nu mă tem de tristele cîmpii. /

În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:

« De vrei răspuns la vorbele-ntrebate,
răspunse ea grăbit privind la mine,
să-ți spun de ce-mi sînt căile vegheate. //

88 Purtăm de-acele lucruri numai frică,
stricînd cari pot vrun rău să făptuiască,
dar de-alte lucruri nu, căci nu ne strică.

91 Creată sînt de grația cerească
să nu m-ating-a voastră suferință,
nici flacăra de-aici să nu m-oprească.

94 Și-n cer să plînge-o nobilă ființă
de-acel pierdut la care te-am trimis
și-ar vrea să-ntoarcă-n bine-a lui sentință. »

97 Spre Lucia se-ntoarce deci și-a zis:
« De-al tău cel credincios să-ți fie milă
și nu-l lăsa, că drumu-i este-nchis! »

100 Iar ea, dușmană-n lume-a orice silă,
venind spre locul unde stam, îmi zice:
(Eu stam atunci cu antica Rahilă.)

103 « N-ajuți, divine suflet, Beatrice,
pe cel ce te-a iubit așa de tare,
cătînd prin tine-n cer să se rădice?

---

88 Purtăm numai de-acele lucruri frică *M* // **88—90**
Se tem de-aceste nopți de spaimă pline
acei ce pot vrun rău să făptuiască,
dar nu și-acei ce fac de-a pururi bine. *O* //
91 sînt de] -s cu din O_2 / de] din O_1 // **92** așa că nici mizeria nu m-atinge *M* // **93** nici focu-n iad nu poate ⟨să m-oprească⟩ *M* / de-aici] pe loc O_1 // **94** În cer să plînge-o nobilă ființă M_1 / -n cer să plînge] este-n cer *O* / se plînge M_2 // **95** ce-ți vede-acum cu milă ⟨...⟩ *O* // **96** și-ntoarce-n bine aspra lui ⟨sentință⟩ M_1 / și-n frînger-acolo aspra lui ⟨sentință⟩ M_2 / frînge M_3/ lui] ta O_1 // **97—99**
Se-ntoarce deci și-a zis către Lucia:
« — De-al tău cel credincios să-ți fie milă
și vezi-i jos, în văi, ticăloșia! » *O* //
98 Spre-al tău fidel acum arată-ți m⟨ilă⟩ *(anulate)* *M* // **99** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărit:* și vezi că drumu-n codru-i este-nchis. // **101** venind unde-am șezut, mi-a zis de-ndată M_1 / mi-a zis M_2 //
103—104 ⟨ « N-ajuți⟩, Beatrice, o, cum verace-al celui sfînt,
n-ajuți pe-acel ⟨*anulate*⟩ ⟨...⟩ *M* //
103—105 « N-ajuți, Beatrice-o laudă vegheată
a celui sfînt, cui vru, de dragul tău
prin tine-a fi m⟨ai⟩ sus din vulgara ceată? *M* //

106 N-auzi tu tînguirea lui cea mare?
Nu-l vezi cu moartea-n luptă-n văi perdute
la rîul cel ce nu-i știut de mare?

109 Nu este om s-alerge-așa de iute,
vinînd vrun bine sau fugind de-ocară,
ca eu acum la vorbele-i durute.

112 Venind din naltu-mi scaun așadară,
mă-ncred în vrednicu-ți cuvînt ce fu
o glorie-a ta și-a cîți îl ascultară.»

115 Cu ochii plini de plîns se-ntoarse-acu,
sfîrșind așa cuvîntul rugii sale,
iar asta și mai grabnic mă făcu.

118 Precum mi-a zis, venii la tine-n vale
și, drumul deschizîndu-ți, alungai
pe monstrul ce ți-a-nchis puțina cale.

106—108
N-auzi durerea plînsetului său?
Nu vezi perirea grea ce-l amenință
la rîul cel ce-ntrece-al mării rău? *M* //

108 știut] iubit *O* // **109** N-a fost nicicînd m⟨ai⟩ iute vro ființă *M* // **109—110** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită varianta existentă în O:*

N-aleargă nici un om așa de iute,
fugind de-amaruri sau vinînd vrun bine. //

111 cum fui acum, știind a ei dorință M_1 / ca eu acum] cum eu am fost M_2 // **112** scaun] jos *M* // **112—114** *Versurile sînt reproduse din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:*

Venit-am deci și-ncrederi am depline
în graiul tău acel ce glorie-ți fu
și-a ta și-a celor de pe-un timp cu tine.» //

116 *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:* privind întrebător la cîte-mi zise. / vorbind *(anulat) M* // **117** făcut-a să *M* // **118** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită și anulată varianta existentă în O:* La tine deci venii, precum îmi zise. // **119** te-am scos din drumul fiarei *M* // **120** *Versul este reprodus din M.* / *În pagină este tipărită varianta existentă în O:* pe monstrul cel ce drumul ți-l închise. / spre mîndrul munte-a ta puțină cale M_1 / ce-a-nchis spre mîndrul deal (munte scurtat) M_2 //

De ce-ntîrzii acum? Ce temeri ai?
De ce hrănești tu vreri nedumerite
și-așa trîndav și slab de ce mai stai,

‹cînd trei femei așa de fericite
îți sînt în cer nespus de voitoare
și-al meu cuvînt scăparea ți-o promite?"

Precum de-al nopții frig închisa floare
se-nalță pe cotorul ei plecat
și se deschide larg cînd vede soare,

așa eram și eu acu-ntrărmat.
Simțeam că-nvie-n pept speranța moartă
și-am zis cu hotărîre de bărbat:

„— Ferice fie-n cer, că grijă-mi poartă!
Ferice tu, că dat-ai ascultare
poruncii ei să-mi schimbi jălita soartă!

Aprins-ai iarăși dorul de plecare
în inimă-mi, prin sfatul tău cuminte,
și iar m-aduci pe-ntîia-mi cugetare.

---

121 De ce-ntîrzii, de ce, de ce mai stai? M_1 / temeri] preget O_2 / Ce M_2 // 122 vreri nedumerite] gînduri obidite *O* // 123 De ce tărie-acum și-ardoare n-ai? *M* / și-așa trîndav și slab] Trîndav și-așa lenos O_2 // 124—142 *Șpalturile și paginile de corectură lipsind din L, reproducem versurile din O.* // 126 al *este modificat în* atîta, *deasupra rîndului fiind scris apoi* bine vorba mea. // 127 de-al nopții frig *și* floare *sînt anulate, deasupra ultimului cuvînt anulat fiind scris:* și plecata floare. / *Marginal dreapta este scris:* Cum. // 128 se-nalță *este anulat.* // 129 *Marginal dreapta este scris:* deschise. // 130 *Versul este anulat.* // 138 *În* O_1*:* și iar m-aduci pe-ntîia [mea cărare, *ultimul cuvînt fiind apoi anulat.* //

139 Tu soț să-mi fii, tu dascăl și părinte!
O, mergi! Dorința ta-i a mea de-acum."
Așa i-am zis, iar el plecă năinte.

142 Și-ntrai pe-adîncul și cumplitul drum.⟩

---

139 *Deasupra rîndului este scris, ca variantă pentru* Tu soț să-mi fii, tu dascăl și *textul:* Tu, domn al meu *(suprascris:* duce-al meu*)*, tu maistru și. / *Marginal dreapta sînt scrise:* Tu domn, tu duce, tatul meu de-acum *și* Tu duce // **140** *Deasupra rîndului a fost scris și apoi anulat:* [ta] o vrere [...] / *Marginal dreapta sînt scrise:* O, mergi și-o vrere am, *respectiv:* să fie-o vrere-n noi de-acum. // **141** am zis, iar el, grăbit, plecă năinte. O_1 / *Marginal dreapta este scris:* și-apoi // **142** Și-ntrai cu el prin nopți, pe-adîncul drum. O_1 / *Deasupra rîndului a fost scris și anulat:* Intr⟨ai⟩.

CÎNTUL III

(Poeţii intră pe sub poarta iadului în limb, unde se zbuciumă oamenii care n-au făcut nici rău, nici bine în lume, păgînii virtuoşi, copiii etc. Apoi ajung la rîul care desparte limbul de iadul cel adevărat.)

1 „Prin mine mergi la cuibul ⟨î⟩ntristării,
prin mine mergi ⟨la⟩ vecinic-osîndirea,
prin mine mergi la neamul dat pierzării.

4 Dreptatea cea de veci mi-a fost menirea
şi m-au clădit aici puteri divine,
suprema-nţelepciune şi iubirea.

7 Nimic n-a fost creat pînă la mine,
ci vecinic tot; şi-n veci voi fi durată.
Lăsaţi orice speranţă-ntrînd prin mine!"

10 Cuvinte-aşa-n coloare întunecată
eu scrise le văzui pe-o poartă sus
şi „— Spusa lor, am zis, mi-e-nfricoşată!"

---

1 *Tipărit în şpalt :* Prin mine-ajugi la cuibul ⟨î⟩ntristării, *variantă existentă în* O_1, *în prima corectură* ajungi *fiind înlocuit cu* treci. / Prin mine mergi la lumile-ntristării *O* // 2 la, *omis la tipar, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare existente în O.* / *Tipărit în şpalt :* prin mine unde-i vecinic-osîndirea, *variantă existentă în* O_1. // 4 Justiţia pe-al meu părinte *M* // 6 Iubirea cea dintîi *M* // 10–11 *În şpalt este tipărită varianta existentă în* O_1*:*

> Aceasta e scrisoarea ce, săpată
> pe fruntea unei porţi, eu o văzui. //

13 „— Se cade-aici să stingi orice prepus;
iar teama ta, vorbi-nțeleapta gură,
s-o stingi se cade-aici. Eu te-am adus

16 și-ajunși sîntem în locul de tortură
în care-am spus că duhuri sînt aduse,
cari bunul minții-n lume și-l pierdură."

19 Și mîna lui, zîmbind, apoi o puse
pe mîna mea și-atunci eu mă-ntrărmai
și-n tain-acestor lucruri mă-ntroduse.

22 Aici oftări și țipete și vai
gemeau prin largul loc lipsit de stele,
așa că, stînd pierdut, eu lăcrămai.

25 Blesteme-n multe limbi și vorbe grele,
scrîșniri și voci și plîngere nebună
loviri cu palma și scînceli mișele

13—15 *În șpalt este tipărită, cu excepția versului* 14, *varianta existentă în* O_1*:*

> Virgil, cunoscător, atunci: „— Să-ți spui.
> Aici tu ai să-nlături șovăirea,
> s-omori în suflet orice rău al lui. /
>
> Și el, ca unul ce știa, mi-a spus:
> „— Se cade-aici să-nlături șovăirea,
> să curmi se cade-aici orice prepus. O_2 //

14 Tu trebuie să-nlături șovăirea O_1 // **16** De-acest locaș etern mi-a fost vorbirea *O* // **17** că-n el vedea-vei suflete-osîndite O_1 / că duhuri vei vedea, la cari aduse O_2 // **18** ce n-au știut nicicînd ce-i mîntuirea. *O* // **19** zîmbind] pe-a mea *O* // **20** pe mîna mea] cu zîmbet drag O_1, zîmbind voios O_2 // **21** și-n] în O_2 // **22** Aici] Și-aici O_2 // **22—24**

> Și-acu-ncepui s-aud oftări și vaier
> și țipete prin noaptea fără stele
> și jalnic răsuna zbătutul aer. O_1 //

23 *În șpalt, în loc de* loc *este tipărit* iad. / loc] cel O_2 // **24** stînd pierdut] la-nceput O_2 // **25** Vorbiri în multe limbi, iar printre ele O_1 / Blesteme]. Cumplite O_2 / și vorbe] cuvinte O_2 // **26** urlări de furioși, grozave [...] O_1 / blăsteme și scrîșniri și plîngere nebun⟨ă⟩ O_2 // **27** scînceli mișele] cuvinte grele O_1 //

făceau cu toate-un vuiet ce-mpreună
să zbate-n veci prin nopți fără hotar
ca pulverea-n vîrtej, cînd e furtună.

Iar eu, nepricepînd acest amar:
„— Maestre, am zis, ce-i jalea asta mare
și cine-acei ce-așa de triști îmi par?“

Iar el: „— Acesta-i tristul fel în care
se plîng acei ce n-au cules nici bine,
trăindu-și viața lor, nici defăimare.

Cu ei de-a valma gloatele meschine
de îngeri slabi, cari n-au vrut să s-oștească,
dar nici fideli n-au fost, ci-nchiși în sine.

Iar ceru-i lepădă, ca să lucească,
dar, iadului putînd splendori să-i dea,
nici negrul iad nu vrea ca să-i primească.

---

28 ce-mpreună] ⟨î⟩mpreună O_2 // 28—30

Făceau un vuiet surd și făr' de pace
prin trista noapte cea de timp lipsită,
ca-n pulvere-un vîrtej, cînd volburi face. O_1 //

29 să zbate-n veci prin] ce-n veci să zbate-n O_2 // **30** *Tipărit :* ca-n pulvere-un vîrtej, cînd e furtună, *variantă modificată din* O_1. / vîrtej cînd e] vîrtejuri de O // **31** De spaim-atunci cu inima sărită O_1 / nepricepînd acest amar] ne-nțelegînd aceasta clar O_2 // **33** Ce lume-i ea ? De ce dureri izbită ? O_1 / Ce neam ce pare-așa de-nvins de-amar ? O_2 // **34** Iar el atunci: „— Acesta-i felu-n care O_1 // **35** se plîng nefericiții-acei ce-n lume O_1 / cules] făcut O_2 // **36** nici laudă, trăind, nici defăimare O_1 / trăind, dar nici nimic de defăimare. O_2 // **37**—**38**

De-a valma stau cu gloatele meschine
de îngeri ce-au trăit ca să trăiască O_2 //

37—**39** Aci-n acest amestec făr' de nume
sînt îngeri ce-au trăit ca să trăiască,
deși fideli, n-au fost fideli anume. O_1 //

40 lepădă] lăpădă O // **41** splendori să-i dea] să-i dea splendoare O // **42** nici negrul iad nu vrea] nici iadul n-a voit O_1, nici iadul deci nu vru O_2 //

„— Ce-i doare-așa de rău, am zis, ce-i doare
de țip-așa cu plîngere-nfocată?"
„— Nimic, răspunse el. Dar e teroare.

Nu pot spera că vor muri vrodată
și,-avînd așa de mizeră trăire,
ei totul pizmuiesc ce-i soartă dată.

De ei prin lumi nu-i nici o amintire;
nici drepturi pentru ei, nici milă nu-i.
Destul de ei și-ntoarce-a ta privire!"

Un steag ce se-nvîrtea, acum văzui,
așa de iute-n jur, grăbit ca vîntul
și-n veci nu contenea-nvîrtirea lui.

---

43 Și-atunci am zis: „— Ce cazn-at⟨ît⟩ de grea O_2 / [...] bine *M* // **44** au ei de plîng ⟨..⟩? *M*, O_2 // **45** Iar el atunci: „— Pe scurt eu îți voi spune *M* / Iar el: „— Să-ți spui pe scurt și vei vedea. O_2 // **46** că vor muri vrodată] aceștia nici o moarte *M* // **46—48**

> Nu pot spera nicicînd a doua moarte
> și-așa-njosit li-e orbul trai în veci,
> că văd cu pizm-oricare altă soarte. O_2 //

47 veci *M* // **48** soartă] soarte O_1 // **49** De-orice-amintire-n lume ele-s seci *M* // **49—51**

> Nu-i milă pentru ei, nici drept în veci;
> de ei în lume nici o amintire.
> Destul acum. Privește-le și treci!" O_2 //

51 Ne-ajunge-atît! Privește-le și treci!" *M* // **52—54**

> Privind, văzui un steag ce, cu grăbire
> mișcare-n jur făcîndu-o rotită,
> părea disprețuind orice-odihnire. O_2 //

Iar gloate după el, de-umpleau pămîntul,
încît n-aș fi putut să cred vrodată
c-ar fi-nghițit pe-așa de mulți mormîntul.

Pe mulți îi cunoscui din ei și, iată,
⟨văzui și umbra celui ce-n prostie
fugi de tron și de puterea dată.⟩

Și-atunci am înțeles și sigur fui
c-acestea sînt cari cerului, nebunii,
și sfîntul domn și ⟨și⟩ dușmanii lui.

Acești mișei, ce vii n-au fost nicicînd,
sînt goi de tot și muște-nțepătoare
și viespii răni le fac, iar ei, plîngînd,

Și-atîta gloată-n urmă-i troienită O_2 // **57** că moartea poate-atît de mult -nghită O_2 // **58** *post* din *ad.* ceata O_1 // **58—60**

Pe mulți i-am cunoscut din ceata ei și, iată,
văzui și umbr-acelui ce pe lume,
acel ce-și părăsi mărirea dată. O_2 //

9—60 *Versurile, netipărite în L, sînt reproduse din* O_1. // **61—63**

Și-atunci, înțelegînd, știui anume
c-acești mișei nu plac nici celui sfînt
și nici celor ce-urăsc înaltu-i nume. O_2 //

62—63 că ei sînt ceata răilor pe care
și ceru-i ⟨....................⟩ *M* //

63 și, *netipărit în L, este reprodus din* O_1. // **64** Acești mișei, de-a pururi în mormînt O_1 // **65** și muște] iar rane O_2 // **66** le fac muscoi și viespi ce-n roiuri sînt O_2 / viespii răni le fac] viespi le fac căzniri O_1 //

amestecă cu sînge-a lor plînsoare,
⟨că sînge curge roș din răni, din față⟩
și viermi scîrboși li-l sug de sub picioare.

Iar, cînd mai din adînc privii în ceață,
văzui un rîu și-o gloată nesfîrșită.
„— Maestre,-am zis, o, spune-mi și mă-nvață

ce gloată văd prin zarea amurgită,
s-aștepte ceasul ei de-abia mai poate
și tot s-adună-n mal așa grăbită?"

Iar el: „— Tu vei cunoaște-acestea toate
cînd vei sosi pe malu-ntunecat
pe unde vezi că ⟨stau⟩ acele gloate."

67—68 de sînge-obrajii-umplînd și de plînsoare.
Și-acest amestec curge-așa ferbinte O_2 //

68 *Versul este reprodus din* O_1, *în L fiind tipărit greșit :* ca sîngele le curge din față. // **69** și] iar O_2 / sub] la O_2 // **70** în] prin O_1 // **70—72**

Apoi văzui, privind mai înainte,
un mare rîu, și, stînd la el, popor.
De-acea zisei atunci: „— Părinte O_2 //

71 văzui un rîu] **un rîu văzui** O_1 // **73—78**

să-mi spui de-aceia cine sînt? Ce fel de zor
de-a trece-i face-așa de iuți să pară,
cum văd, prin negru-amurg, din graba lor?"

„— Voi spune, a zis, și doru-ți va fi stîns,
cînd pașii-i vom opri acolo-n vale,
la Aheron, pe malul plin de plîns." O_2 //

77 vei] vom O_1 // **78** vezi că ⟨stau⟩] stau gemînd O_1 / stau, ***netipărit, în L, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** //

79 ⟨Cu ochi plecați de-asprimea vorbei sale,
speriat că-ntreb de lucruri neplăcute,
eu pînă-n mal tăcui întreaga cale.

82 Și iată-n luntrea lui, vîslind-o iute,
luntraș cărunt venea și de departe:
„— Vai vouă-n veci, voi, suflete pierdute,

85 de-acum eterna noapte vă desparte
de cer de-acum. Și foc și vînt de veci
și plînsul e de-acum a voastră parte.

88 Dar tu, cel viu, tu cine ești? Să pleci
de-acolea dintre morți!" Și-a doua oară,
văzînd că stau: „— Nu poți să treci

79—117 ***Întrucît șpaltul păstrat în L nu este complet și nici consecvent corectat, iar versurile netipărite nu sînt totdeauna scrise marginal de George Coșbuc, reproducem în pagină varianta păstrată în*** O_2. // **79—81**

Plecîndu-mi ochii-n jos, m-am rușinat
că vorbele ce-ntreb nu-i sînt plăcute
și pînă-n mal nimic n-am cuvîntat. O_1 //

79 *Forma din* O_1, *tipărită în L, a fost modificată întîi în :* Plecîndu-mi ochii, am rușine. // **80** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* speriat că ce-ntreb de lucruri neplăcute, *variantă tipărită în L.* // **81** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* și pînă-n mal nimic eu n-am mai spus, *variantă tipărită în L, apoi în :* eu pînă-n mal legai cuvîntu-n mine. // **82** luntrea lui] luntre acum *M* // **85—86**

Eternul ger al nopții vă desparte
de cer de-acum. Și ploile și vîntul O_1 //

85 *Forma din* O_1, *tipărită în L, a fost modificată întîi în :* În noaptea vecinică *(suprascris :* cea de veci*)* și-n foc și-n gheață. / *Marginal dreapta este scris :* și flacăra și gerul. // **86** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* de cer de-acum! Și flacărea și vîntul, *variantă tipărită cu o greșeală* (leazarea, *în loc de* flacărea) *în L.* // **88** Tu cine ești? *M* // **88—90**

Dar tu, pe care nu te-avu mormîntul,
cel viu de-acolo, tu să-mi ieși din gloată!"
Văzînd că stau și nu-i ascult cuvîntul O_1, *L* //

90 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Văzînd că stau: „—Tu ai să treci.//

91 pe-aici, mi-a zis, ci pe-alte căi scoboară
la alt liman, căci ție hotărîtă
să treci la mal e⟨-o⟩ luntre m⟨ai ușoară⟩."

94 Virgil atunci: „— Ce țipi? El scoborît-a
c-așa vrea cel de bate păcătoșii
și poate tot ce vrea. Ce-ntrebi atîta?"

97 Atunci s-au liniștit bărboșii
obraji ai celui ce le-avea-ngrădite
pleoapele-i cu cerc de flăcări roșii.

100 Dar goale-acele duhuri și-ostenite,
schimbară fața și scrîșneau cu dinții,
cînd el rosti cuvinte-așa cumplite.

---

91 *Forma din* O_1, *tipărită în L:* „— De vii să treci în iad, vii prea curînd, *a fost modificată întîi în:* „— Pe alte căi, mi-a zis. // **91—93** *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește toate versurile terținei, este scris:* V.M. // **92** printr-altă parte-ți e, gîndesc, cărarea. O_1, *L* // **93** *Versul, netipărit în L, a avut în* O_1 *forma:* și-o luntre mai ușoar-o să, *ulterior* o *fiind înlocuit cu* ai să treci. / și-o luntre mai ușoar-o să te poarte." *M* // **94—96**

Virgil atunci: „— Degeaba ți-e mustrarea!
Așa vrea cel de sus, căci a menit
așa și-acum tu curmă-ți întrebarea. O_1, *L* //

94 *În forma din* O_1, Degeaba ți-e mustrarea *este înlocuită cu* Las' Carone, mustrarea! *M* // **95** *În forma din* O_1, așa *a fost modificat în* c-așa, // **97—99**

Obrajii lor bărboși s-au liniștit,
iar ochii lui, cu flăcări ne-mblînzite
deodată ⟨...............⟩ s-au potolit. O_1, *L* /

Pe contrapagină este scris:

Atunci s-au potolit bărboșii
obraji ⟨...........⟩
ai cărui ochi-s ⟨...⟩ flăcări roșii. //

100—102 Dar morții goi, cu fețe-ngălbenite,
ca frunza tremurau, bătînd cu dinții
cînd el rosti cuvinte-așa răstite. O_1, *L* //

100 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu:* Și-acele duhuri goale și-ostenite, *primele două cuvinte fiind transformate ulterior în:* Dar goale-acele / Dar goale-acele duhuri și trudite *M* // **101** *Marginal dreapta este scris:* de-acele-[s]./

103 Umanul neam și cerul și părinții
și timpul blăstemau și-a lor născare
și locul ⟨și⟩ semințele sămînții.

106 Și toate-apoi s-au strîns cu plînsăt mare
pe-amarul mal ce duce-n blăstemata
perire rea pe-oricine face rele.

109 Iar Caron face semn că luntrea-i gata.
Demonul cu-ochi de foc i-adun-apoi,
pe cei tîrzii, lovindu-i cu lopata.

103–104 Scrîșnind își blăstemau acum părinții
și cer și neamul lor și ceasu-n care O_1, *L* //

103 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Și-n urlet mare-și blăstemau acum părinții. / *Marginal dreapta este scris :* Și-umanul gen. // **104** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* și cer și neamul lor și toate-acele, *apoi în :* și neamul lor și cerul și părinții. / *Marginal dreapta, lîngă o acoladă care unește versurile* **103–105**, *este scris* V.M. // **105** *Absent din varianta inițială a terținei, versul a primit, după prima modificare a versului anterior, forma :* ce-au dat prilej la nașterea ființii. / *Pe contrapagină sînt anulate :* acum *și* sămînța și. // **106–108**

Și toți apoi s-au strîns cu vaiet mare
pe malul cel ce duce la răsplata
mișeilor cei fără de crezare. O_1 /

Și toți apoi s-au strîns cu plînset mare
pe mal ce duce la răsplata
mișeilor ⟨................⟩ *L* //

106 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Și toți apoi s-au strîns cu plînset mare, *apoi în :* Cu mare plîns s-au strîns în urmă ele, *respectiv în :* Și toate-apoi s-au strîns cu urlet mare. // **107** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* pe malul trist ce duce-n blăstemata. // **109** *Modificat în :* Demonul cu-ochi *(suprascris :* cel cu ochi*)* de foc / Le strînse Caron *M* // **110** și-i vîră-n ea-ndesați să-i treacă-n iad. O_1, *L* / *Marginal dreapta este scris :* cu luntrea lui dă *(suprascris :* și dă*)* semn, le-adună *(suprascris :* și-i strînge*)* apoi. / Demonu-apoi *M* // **112** *Pe contrapagină este scris :* Așa cum se desprind *(anulat :* reprimite*)*. / Așa cum toamna cad *(anulat)* și vești [...] M_1 / Așa cum toamna, foi ce se desfac M_2 / Precum *(anulat :* Cum*)* toamna rînd *(anulate)* M_3 //

112 Și-așa cum toamna veștedele foi
cad rînd pe rînd și toat-a sa mîndrie
și-o dă țărînii pomul înapoi,

115 așa din mal în nopți de vecinicie
cad rînd pe rînd, la semnul dat,
ca paserea la glasul care-l știe.

118 Și-așa se duc pe rîu-ntunecat,
dar nici n-ajung dincolo să scoboare,
și-n mal aici nou stol e adunat.

121 Virgil atunci a zis: „— Oricine moare,
tu, fiul meu, lipsit de pocăință,
toți vin aici de-oriunde de sub soare

112—114 Ca veștedele foi, cînd toamna scad
tot una cîte una, iar în urmă,
cînd vine-un vînt, se scutură și cad. O_1, *L* //

113 cad rînd pe rînd și-o *M* // **114** *Pe contrapagină este scris :* pămîntului un pom și-o dă, *iar mai jos :* pămînt. / pămîntului (*anulate :* și-o dă copacul *și* copacul) un pom o dă M_1 / un pom o-ntoarce negrului pămînt M_2 // **115** *Pe contrapagină este scris :* așa sămînța rea a lui Adam, *variantă anulată apoi și înlocuită cu :* așa *(anulat :* sămînța*)* din mal pe rînd se prăbușea. // **115—118**

pe rînd așa sosesc și fac o turmă,
sărmane duhuri, stînd pe mal o roată,
și vin mereu, și vin, și nu se curmă. O_1, *L* //

116 *Pe contrapagină este scris :* tot un *(anulate)* duh și-alt duh [. . .] // **117** *Pe contrapagină este scris :* ca paserea *(inițial :* paserile*)* ca. // **118—136** *Șpalturile și paginile de corectură lipsind din L, continuăm să reproducem în pagină varianta existentă în* O_2. // **118—123**

sosirea lor și trece turma toată
dincolo, dar abia pe mal sosește
și-n mal dincoace-așteapt-o nouă gloată.

„— O, fiul meu, Virgil atunci vorbește,
toți cei ce mor mișei făr' de căință,
din cîte țări lumina le-ncălzește O_1 //

123 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* s-adun-aici de-oriunde de sub soare. //

și-au zor să treacă-n noua locuință.
Dreptatea sfînt-atît⟨a⟩ bold le pune,
că frica lor devine-n ei dorință.

Nicicînd pe-aici nu pasă duhuri bune
și, dacă tînguit cuvînt avu
acest luntraș, pricepi ce-a vrut a spune."

Grozavul cîmp să tremure-ncepu
cumplit așa, c-a spaimei amintire
mă scaldă-n reci sudori și-acu.

Stîrnit, bătu-n văzduh ca-n aiurire
un vînt, urmat de-un fulger roș-aprins
ce-n mine-atunci ucise-orice simțire

și jos căzui, ca cel de somn cuprins. ⟩

124—126 toți vin aici să-și caute-o locuință,
căci furia cereasc-atîta-i bate,
că frica lor se schimbă-ntr-o dorință. O_1 //
124 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* grăbiți să treacă-n noua locuință. // 125 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* căci sfînta furie ⟨...⟩ // 127 pe-aici nu pasă *este înlocuit cu :* nu trec, pe-acolea, *scris deasupra rîndului.* // 127—129
Ce-i duh curat pe-aicea nu s-abate.
Iar, Caron dac-avu răstit cuvîntul,
pricepi acum că el avea dreptate." O_1 //
128 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* și dacă tînguit avu cuvîntul. //
130—132 Și iată că-ncepu atunci pămîntul
să tremure-n adînc așa de tare,
că și-azi mă-nfiorez. Și-n vuiet vîntul O_1 //
130 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* Abia sfîrși și-un tremur să făcu. //
130—133 *Pe marginea de jos a filei este scris :*
⟨..................⟩ pămîntul
cel plin de plîns și groaza care-mi fu
și-acum mă scaldă-n reci sudori, iar vîntul,
stîrnit din cîmpul plin de plîns, bătu. //
131 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* grozav atît, c-a spaimei amintire. // 132 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* că reci fiori mă scaldă chiar și-acum, *între rînduri fiind scris :* în reci sudori. / *Deasupra formei finale a versului, între* scaldă *și* -n *sînt scrise* încă *și* chiar. // 133—136
urla cutreierînd pustia zare
cu fulgere de sînge-n urma lui,
așa că mă pierdui de spaimă mare

și jos, ca cel cuprins de somn, căzui. O_1 //
134 *Marginal jos este scris :* de-un fulger.

CÎNTUL IV *

⟨.............................

7 Eram pe creasta rîpii, iar în vale
nespus de-adînc, prăpastie-ntunecată
și-ntr-însa vuiet surd, nespusă jale.

10 Și-așa era-n adînc de-nnegurată,
că nu putui nimic deosebi
cînd ochii mei cercară s-o străbată.

13 „— În noaptea cea de veci noi vom răzbi",
mi-a zis, ⟨î⟩ngălbenind, cel plin de faimă.
„Voi merge-ncet, tu-n urma-mi vei veni."

16 Iar eu, văzînd-ul galben cum îngaimă:
„— Ah, cum să merg cînd însuși spaimă are
acel ce singur mi-e ⟨...⟩ la spaimă?"⟩

---

* *Textul cîntului este reprodus (fără versurile 1–18 și 142–151) din* O_2, *întrucît șpaltul păstrat în L este incomplet și nu a fost corectat de George Coșbuc. Lacunele din* O_2, *apărute prin pierderea filelor corespunzătoare, au fost întregite parțial pe baza textului păstrat în X. Întregirea primelor două terține (versurile 1–6) nu a putut fi însă făcută din cauză că pe foaia volantă din X există doar încercări pentru versul 1.* // **1–24** *Versurile lipsesc din L.* // **17** spaimă are *sînt anulate în X.* //

19 El mie: „– Căznirea gintei cari o vezi
acolo, jos, pe-obrazii mei depinge
durerea mea, ce tu că-i team-o crezi.

22 Să-ntrăm acum, că drumul lung mă-mpinge!"
Și-apoi intră și-ntrai cu el deodată
în primul cerc ce-adînca vale-o-ncinge.

25 Din cîte s-auzeau, nu desperată
plînsoare-aici era, ci tînguire,
ce-umplea de tremur zarea-ntunecată,

28 venea din patimi făr' de chinuire;
mulțimi de gloate-aici, prin văi, pe creste,
bărbați, femei, copii, făr-osebire.

---

19 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Iar el: „— Mă doare-amarul chin, a cuvîntat, *apoi în :* El mie-atunci: „— Căznirea gintei cari o vezi. // **19—20**

Iar el: „— E groaza lor ⟨..............⟩
acelora de-aici și eu, de jale *X* //

19—21 Iar el: „— Mă doare, a zis, durerea cea cumplită
a celora de-aici și eu de jale
și nu de spaimă fața mea⟨-i⟩ pălită. O_1 //

20 *Versul lipsește din X.* / *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* al celora de-aici și-adînca jale. // **21** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* și nu de spaim-apune fața mea. // **22—24**

Să mergem că ne-așteaptă-ntinsă cale!"
Și-apoi grăbit intră și-ntrai cu dînsul
în primul cerc, cuprins acolo-n vale. O_1 //

24 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* în primul cerc ce-ncinge-adînca vale. //**25—27**

Și, cît putui s-aud prin zări, nu plînsul
urla prin cerc, ci surda tînguire,
dar jalnic clocotea văzduhu-ntr-însul. O_1, *L* //

25 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Și-aici, pe cît putui s-aud, nu plînsul, *apoi în :* Pe cît putui pricepe. // **26** *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* domnea prin cerc, ci surda tînguire. // **27** ce-umplea *înlocuiește pe* făcînd, *anulat.* // **28** *Forma din* O_1, *tipărită în L :* oftau mereu, dar făr' de chinuire, *a fost înlocuită întîi cu :* Dureri erau, dar făr' de chinuire. // **29** mulțimi de gloate *este modificat în :* de gloate multe, *apoi în :* a multor gloate mari. // **30** făr-osebire *este anulat.* //

„— Nu-ntrebi, mi-a zis, ce duhuri sînt aceste
ce gem aici umplînd adîncu-ntregii
genuni? Ascultă deci să-ți dau de veste:

trăind au fost străini fărădelegii,
dar nu-i de-ajuns atît, căci n-au primit
botezul dat de-a fi zăvor al legii.

Hristos în urma lor fiind venit,
să creadă-n el n-aveau nici o putință
și-n rînd cu ei sînt însumi osîndit.

Noi nu păcat, ci lipsă de credință
spăsim și nu-ntr-alt fel, ci mîngîiere
nicicînd n-avem, trăind tot în dorință."

---

31 *Între* mi-a zis *și* ce *este suprascris:* maestrul, *iar după* aceste *este scris:* ce le vezi. // **32** ce gem aici pierdute prin genune. O_1 // **33** ascultă deci, să-ți dau de ele veste O_1 / genuni *este tipărit greșit* (gemeni) *în L.* // **34—36**

> păcate ele n-au, ci fapte bune,
> dar nu s-au botezat și gem mereu
> că nu sînt creștinați cum legea spune. O_1 /

Marginal dreapta este scris:

> că n-au păcat. De bine-au dat dovezi,
> dar nu de-ajuns, căci nu se botezară,
> trecînd prin poarta legii-n care crezi. /

Versurile 34—36 *lipsesc din L.* // **37—39**

> și n-au crezut într-unul Dumnezeu,
> căci nu-l știau și nici n-aveau putință
> de-al ști. Și-n rînd cu dînșii sînt și eu. O_1 //

37 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu:* Hristos în urma lor a fost venit, *deasupra rîndului fiind scris:* Și deci. // **40** *În* O_1*:* Nu vrun păcat, ci lipsă de credință, *modificat apoi în:* Deci nu păcat, ci lipsă de credință, *variantă tipărită în L.* /*Marginal dreapta este scris:* Acest defect, dar nu alt fel, de vine. // **41** *Marginal dreapta este scris:* spăsim. // **41—42**

> ne-aduse-aici, să n-avem mîngîiere
> nicicînd, trăind în vecinică dorință." O_1, *L* //

43 Vorbind așa, fui prins de-o grea durere,
văzînd pe-atîția oameni plini de bine,
plutind de veci prin umeda-ncăpere.

46 „— Să-mi spui, maestre-al meu, să-mi spui, stăpîne,"
așa-ncepui, voind să știu deplin
ce e și să-ntăresc credința-n mine,

49 „prin merit propriu sau străin nu iese
vrun duh de-aici, cîndva, să meargă-n rai?"
Iar el, ce-ascunsul gînd mi-l înțelese,

52 răspunse-așa: „— În limbi de-abia ce-ntrai,
văzui un mare duh venind din sus
și semn de biruință și alai.

---

43 *În* O_1: Și m-a cuprins cu plînset o durere, *modificat apoi în*: Și tulbure-am rămas de-o grea durere, *variantă tipărită în L.* // 44 *În* O_1: cînd am văzut pe-atîția oameni plini de bine, *modificat apoi în*: văzînd pe-atîția oameni plini de bine, *variantă tipărită în L.* / *Marginal dreapta este scris*: Căci multe eu văzut-am duhuri bune, *modificat în partea finală în*: duhuri mari și bune. // 45 plutind pe-aici prin umeda-ncăpere. O_1,*L* / *Marginal dreapta este scris*: văzui aci-n nevrednica-ncăpere. // 46 *În* O_1: „— O, spune-mi deci de poate oarecine, *modificat întîi în*: „— O, spune-mi, deci, ieșit-a oarecine, *variantă tipărită în L, apoi în*: „— Să-mi spui, al meu maestru, ieșit-a oarecine. //47 *În* O_1 *și L*: am zis atunci, voind să știu deplin, *modificat întîi în*: așa-ncepui, voind să am deplin. // 48 *Marginal dreapta este scris*: credința cea ce alunga[i]. / *Sub vers e scris și anulat*: credința care-orice greșeli, *iar marginal dreapta*: și-n piept să-mi stîmperi ce-ndoieli ne[...]. // 49 *În* O_1: de-aici s-ajungă-n cer și-n loc divin, *modificat întîi în*: de-aici să iasă-n cer și-n loc divin, *apoi în*: ieșit-a ca să meargă-n cer senin, *variantă tipărită în L.* // 50 *În* O_1: de poate oarecine, prin sineși sau prin altul, *modificat întîi în*: prin sineși sau prin altul vro ființă, *variantă tipărită în L.* // 51 Iar el, înțelegînd ascunsu-mi chin O_1, *L* // 52 *Marginal dreapta este scris*: cu zborul. // 52–54 *În* O_1 *și L*:

„— Un duh trecu prin trista locuință
pe cînd în cer abia sosit eram
și-avea pe frunte semn de biruință,

modificat întîi în:

„— Puternic duh prin trista locuință
văzui trecînd, cînd eu de-abia eram
sosit, și semn de biruință,

apoi în:

„— De-abia sosii în trista locuință
și-un duh văzui venind de sus
și-avea și semn de biruință. //

55 Pe-ntîiul om, pe-Adam, cu el l-a dus,
și blîndu-i fiu, și Noe-n cer porniră,
și cel ce dete legi și-a fost supus,

58 și-Avram, și cel cu sceptru și cu liră,
pe Iacov cu ai săi, pe fii și tată,
și cea iubit-atît, a sa Rahiră,

61 și pe-alții mulți, din lumea-ntunecată
i-a dus în cer. Dar duhuri mîntuite
de nimeni n-au mai fost și niciodată."

64 Mergeam cît timp aceste-au fost vorbite,
mergeam mereu, răzbind prin codrul mare,
zic codrul des de umbre-ndesuite.

67 Nu mult din culme-n jos pe-acea cărare
un drum făcurăm, cînd un foc văzui,
albind în semicerc a nopții za⟨re⟩.

---

55 ***În*** O_1 : învingerii și-a dus cu el pe-Adam, ***modificat întîi în;*** și-a dus cu el pe-ntîiul om, pe-Adam, ***variantă tipărită cu o greșeală*** (Ei *în loc de* și) ***în*** *L.* // **56** pe Avel și pe Noe-acesta-i duse. O_1, *L* // **57** *În* O_1: pe Moise cel ce dete legi, pe-Avram, ***modificat întîi în :*** pe Moise cel ce legi a dat, pe-Avram, ***variantă tipărită în*** *L*, ***apoi în :*** și cel ce dete legi, Moise-ascultătorul. // **58** ***În*** O_1 : pe David, regele David, cel ce cîntece făcuse, ***modificat întîi în :*** pe David cel cu sceptru și cu liră, ***variantă tipărită în*** *L.* // **59** pe Iacov, cu copii cu tot, cu tată O_1 / pe Iacob cu ai săi, copii și tată *L* // **60** și Rahela ce-atît de dragă-i fuse O_1 / *Deasupra cuvintelor* cea iubit-atît *este scris :* atît de mult. // **62–63**

> i-a dus cu el. Dar nimeni mai nainte
> pe nimeni n-a salvat și niciodată. O_1, *L* //

64 ***Sub vers este scris :*** Eu codru zic ⟨. . .⟩ / cel] zic *M* // **64–66**

> Noi nu steteam pe cînd vorbeam cuvinte,
> mergeam tot înainte-n codrul mare,
> prin codrul cel de duhuri, înainte. O_1, *L* //

67–68

> Nu mult făcurăm drum pe-acea cărare
> spre-adîncul văii, cînd un foc văzui O_1, *L* //

68 ***Forma din*** O_1 ***a fost modificată în :*** din culme-n jos, cînd un foc văzui. / ***Marginal dreapta este scris :*** (foc). // **69** ***În*** O_1 : cu totul luminînd întinsa zare, ***modificat în :*** albind departe-n văi întinsa zare, ***variantă tipărită în*** *L.* //

70 Puțin eram departe, dar putui,
deși nu-ntreg, să văd măcar în parte
și-un mare cerc de-aleși în preajma lui.

73 „— O, tu, ce ești făclia sfintei arte,
ce-onoare-aceste duhuri le-ncunună,
că starea lor de-a altor-o desparte?"

76 „— Înaltul lor renume ce răsună
de dînșii-n lumea ta, le dobînde⟨ște⟩
o grație-n cer de-o stare-aici m⟨ai⟩ bună."

79 Și-atunci un glas spre noi părînd că pasă:
„— Onoare-n veci poetului ce vine,
căci dus a fost și-acum se-ntoarce-acasă!"

82 Și patru umbre mari cu pasuri line
văzui venind cînd glasul a-ncetat;
nici triste nu păreau, dar nici senine.

70—71 Eram departe încă, dar putui
să văd *(anulat :* cîmpia*)* frumosul foc pe cîmp departe. O_1, *L* //

70 *Forma din* O_1 *a fost modificată în :* Eram departe-n sus, dar putui, *apoi în :* eram puțin departe, dar putui. // **72** și-o gloată de aleși în preajma lui. O_1 // **73** *Marginal dreapta este scris :* „— Tu cel ce nalți ori ori științe și-arte. // **74** *În* O_1 *:* am zis, ei cine sînt? Ce vrednicie-anume, *modificat în :* ei cine sînt? Și care fapte-anume, *variantă tipărită greșit* (eu cum *în loc de* ei cine) *în L :* fapte *a fost înlocuit apoi cu :* onoare. // **75** *În* O_1 *:* e ceea ce și-n iaduri îi desparte?, *variantă tipărită greșit* (e ceea ce-n și-n iaduri se desparte?) *în L.* / *Sub vers este scris :* și-aici de drumul altora-i desparte? // **76** Iar el: „— Mărirea lor și-avutul nume O_1, *L* / *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Iar el atunci: „— Al lor cel plin de glorii nume / *În loc de* lor, *fusese scris inițial* nume. // **77** pe care [...] lumea [...] voastră. De lasă. O_1 / ce-n lume lasă ⟨...⟩ *L* / *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* ce-n lume-n sus [...] // **78** *În* O_1 *:* le-aduce-onor și-aici în trista lume, *tipărit cu o singură modificare* (și *în loc de* le) *în L.* / *În forma din* O_1, aduce *a fost modificat întîi în :* dă din cer. // **79** *Inițial, înainte de* și *fusese scris* Onoare. / că pasă] ca pară *L* // **82** mari] atunci *L* // **82—84**

(anulat : Și-atunci*)* Cînd glasul a-ncetat, cu pasuri line
văzui pe patru umbre-ncet venind;
nici triste nu erau, dar nici senine. O_1 //

83 *Marginal dreapta este scris :* văzui mari patru umbre. // **84** senine *este tipărit greșit în L :* semne. //

Și-atunci mi-a zis maestrul meu, vorbind:
„— Tu vezi pe-acel ce vine pe cărare
cu spada-n mîni, ca domn încoronat?

Homer e el, poetul suveran.
Horaț glumețul după dînsul vine,
Ovid apoi, iar ultimul, Lucan.

Deși oricui din ei li se cuvine
ăst nume spus asemenea și lor,
onoare-mi dau și fac cu asta bine."

Așa văzui aici frumosul cor
al prințului cîntării ce-l admiră,
vultur zburînd de-asupra tuturor.

---

86 ce vine pe cărare *este anulat.* // **87** cu spada-n mîni, ca principii privind O_1/ *Toate cuvintele în afară de* ca *sînt anulate.* / mîni] mînă *L* / domn] domnu *L* // **88** *În* O_1*:* Homer e-ntre poeți el cel mai mare, *modificat apoi în:* Homer între poeți el cel mai mare, *variantă tipărită în L.* // **90** *În* O_1 *:* Ovid, apoi Lucan. Și fiecare, *variantă tipărită cu o greșeală* (Sucean, *în loc de* Lucan) *în L.* / *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* al treilea Ovid, apoi Lucan. // **91** *În* O_1 *:* Fiind ce însumi sînt, li se cuvine, *variantă tipărită în L.* / *Forma din* O_1 *a fost modificată succesiv în :* Și ca și mine același nume, *apoi în :* Deși același nume drag avînd, *în :* Deși ce-mi fuse spus li se cuvine, *respectiv în :* Ca mine-oricui li se cuvine. // **92** *În* O_1 *:* ca mine-același nume drag și lor, *modificat apoi în :* același nume drag și lor să-l zici, *variantă tipărită în L, în :* și lor *(inițial :* deși*)* le spuse-aceeași voce, *în :* frumosul nume-asemenea și lor, *respectiv în :* și lor toți patru ⟨...⟩. // **93** Fac bine deci că vin să mi se-nchine. O_1 // **94—96** *În* O_1:

> Și iată că văzui acum în cor
> școlarii lîngă prințul lor,
> vulturi plutind deasupra tuturor,

modificat în :

> Și-așa cu măestrul lor văzui *(anulat :* dumnezeiești) aici,
> cu cel pe care lumile-l admiră,
> vultur prin nori zburînd, divinii ucenici,

variantă tipărită cu greșeli (lumi, *în loc de* lumile *și* divină veacuri, *în loc de* divinii ucenici) *în L.* //

97 Și, după ce-ntre ei puțin vorbiră,
spre mine-ntorși, c-un semn m-au salutat,
iar ochii lui Virgil atunci zîmbiră.

100 Dar și mai mare-onoare ei mi-au dat,
primindu-mă-ntr-a lor tovărășie,
și-al șaselea-ntre-asemeni genii am stat.

103 Și-a⟨m⟩ mers așa spre-acea lumină vie,
iar ce-am vorbit e bine-a să tăcea,
cum bine-a fost ca spuse-n iad să fie.

106 Sosirăm unde-ncinsă strălucea
de șapte ori cu muri o fortăreață
și-un rîu frumos ocol în jur făcea.

109 Trecînd ca pe uscat pe unda creață,
prin șapte porți am mers și pe-o colină
venirăm iar pe-o proaspetă verdeață.

---

97 *Marginal dreapta este anulat :* vorbe. // 97—151 *Versurile lipsesc din* L. // 98 *Marginal dreapta este anulat :* vedenie. // 99 *Marginal dreapta este anulat :* bunătate. // 101 cînd vrură-n ceata lor să mă primească. O_1 // 102 și-al șaselea-ntre genii eu am stat O_1 / *Sub vers sînt scrise și anulate :* asemeni umbre *și* astfel de, *variante pentru :* asemeni genii, *respectiv* asemeni *din forma finală.* // 103 și-a⟨m⟩ mers așa spre ziua cea cerească O_1 // 103, 105 *Marginal stînga sînt scrise cifrele 3, respectiv 1, Coșbuc intenționînd, se pare, să schimbe locul celor două versuri.* // 104 *Marginal dreapta este scris :* vorbind ce-aici e bine să nu spui *(inițial :* e bine-aici să taci*).* // 105 *În* O_1 *:* cum bine-a fost în iad să se vorbească, *modificată întîi în :* cum bine-a fost vorbit în iad să fie. // 106—107 *Marginal dreapta este scris :*

Ajunși sub poala mîndrei cetățui
ce-un mur cu șapte-ocoluri o separă. //

106—108

Ajunsem sub castelul ce stătea
de șapte ori încins [...] o fortăreață
și-un rîu frumos în jurul lui curgea. O_1 //

109 *Marginal stînga sînt anulate :* Iar vale; Trecînd *și* Dar noi. / *Deasupra rîndului este scris :* pe care le-am trecut. // 109—111 *Versurile sînt modificate în :*

Trecînd pe el ca pe uscat, intrară
prin șapte porți cu ⟨mine⟩ acești poeți
pe-un verde cîmp ⟨...⟩ primăvară. //

110 *Marginal stînga este anulat :* și-apoi. //

112 Iar valea o văzui de oameni plină,
toți demni și gravi ca cel pe gînduri pus,
vorbind puțin și rar, cu voce lină.

115 Pe-o culme mai înaltă-apoi ne-am dus,
că-n mijloc stînd, de tot ⟨...⟩,
puteam vedea pe toți de-aici, de sus.

118 Și am văzut pe limpedea cîmpie
atîtea duhuri mari, așa lucoare,
încît în piept și-acum mai simt mîndrie.

121 Electra-ntîi cu multele-i popoare
și-n gloata lor și Hector și Enea
și Cezar cu priviri fulgerătoare.

124 Iar de-altă parte-apoi Pentesilea,
Lavinia stînd cu tată-său, Latin,
cu regele. Și iată printre-aceia

127 pe Brut, ce-a scos din Roma pe Tarquin,
Lucreția, Marția, Iulia și, deoparte,
retras de toți, stînd singur, Saladin.

---

112 *Versul este anulat, marginal stînga fiind scris :* Și oameni cu ochi și. // **113** *ante* gravi *este anulat :* serioși. / cel pe gînduri pus *este anulat.* **114** *Marginal dreapta este scris :* grai. // **115—116**

Pe-o netedă colin-apoi ne-am dus,
căci ea fiind de tot descoperită O_1 //

118 *Marginal dreapta este scris :* rime. // **118—120**

Și-am și văzut pe pajiștea-nflorită
mari suflete de oameni ⟨...⟩,
iar inima-mi sălta acum mîndrită. O_1 //

121—122 Electra cu fericele-i popoare.
Văzui armat pe Hector și Enea. O_1 //

123 *Versul a fost modificat în :* Cezar armat cu ochi de *(anulat :* șoim și*)* vultur. // **124—125**

Camilla este-aici, Pentesilea,
Lavinia și cu tată-său, Latin. O_1 //

127—129 pe Brut, care-alungase pe Tarquin,
Lucreția, Marția, Iulia și Cornelia
și singur, mai departe, Saladin. O_1 //

Puțin zburîndu-mi ochii mai departe,
pe-al tuturor maestru, încunjurîndu-l
adînc-cunoscătorii cei de carte,

plecați în fața lui și admirîndu-l.
Pe Plato și Socrate i-am zărit,
stînd mai aproape-n cerc și ascultîndu-l,

pe cel ce-a rîs mereu, pe Democrit,
pe Tales, Diogen, și-Anaxagora,
și Zenon, Empedocles, Eraclit,

și-Orfeu, și Linos, și adunătorul
de nalte-nțelepciuni, Dioscoride,
și Liviu, și Seneca-nvățătorul

⟨a tot ce-i drept, Gallen și Euclide,
Hipocrate, Avicenna, Ptolomeu,
și-Averroe, ce zări mai largi deschide.

Să spun de toate ce-am văzut e greu,
mi-ar fi și povestirea prea-ncărcată,
nici vorbe n-aș avea pe gîndul meu.

Din șase, doi ne-am despărțit îndată;
Virgil m-a dus cu el pe altă cale,
din aer blînd în noapte frămîntată,

spre-adînc, în veci neluminata vale.⟩

---

130 *În* O_1*:* Văzui, privind pe colnic mai departe, *modificat întîi în :* Puțin ltîndu-mi ochii mai departe. // **131** *Versul este anulat.* // **132** *Versul este nulat pînă la cuvîntul* carte, *deasupra rîndului fiind scris :* toți cei vestiți. // **133** *Marginal dreapta este scris :* onoare. // **134** *Marginal stînga este scris :* -aici, *iar marginal dreapta, în locul cuvintelor* i-am zărit, *anulate, se pro-une varianta :* stînd în corul. / *Marginal dreapta este scris :* întreg stînd *(anulat)* de. // **136** *Versul este anulat pînă la* Democrit, *marginal stînga ind scris :* cel ce *(anulat :* cel ce*)*. // **139** și-Orfeu era-ntre ei și-adunătorul. O_1 // **142—151** *Fila pe care erau scrise versurile fiind pierdută în O, am ranscris textul din X.*

CÎNTUL V

1 Din cercul prim descinsei pe-o cărare
spre-al doilea ce-[i] mai strîmt, dar cercuiește
mai mare-amar ce-mpinge la urlare.

4 Grozav aici stă Minos și scrîșnește,
județ la poartă ține-ntunecatul
și-azvîrle-n chin precum să-ncolăcește.

1—72 *Versurile, netipărite de Coșbuc, sînt reproduse din* O_2. // **1** *Marginal dreapta este scris :* Așa făcui din primul. // **1—2**

> Din cercu-ntîi descinsem pe-o cărare
> spre-al doilea ce mai strîmt tărîm [lărgește] O_1 /

Pe marginea de sus a filei este scris :

> Așa venii din cercul primei stări *(inițial :* Descinsei deci din cercul primei stări*)*
> în cel vecin, ce loc m⟨ai⟩ strîmt rotește. //

2 *Marginal dreapta este scris :* îngrădește. // **3** *Forma din* O_1 *a fost ștearsă cu guma, din varianta nouă fiind scris doar :* mai mare-amar ce. *Versul a fost întregit pe baza variantei scrise pe marginea dreaptă a filei :* dar chin mai mult ce-mpinge la urlare. // **4** *Din* O_1, *șters parțial cu guma, se mai poate citi :* [. . .] stă Minos și păzește. // **5** *În* O_1 *:* la poartă, pe ruini, întunecatul, *modificat în :* județ grozav el face-aici, spurcatul. // **6** și-azvîrle-n chin precum îl cercuiește. O_1 / *Marginal dreapta este scris :* la poartă *(anulat)*, pe cîte cercetînd. //

Eu zic, cînd vine-n față-i încercatul
de rele, deplina confesiune spune,
iar el, cunoscător a tot păcatul,

văzînd ce cazne-ar fi de el m⟨ai⟩ bune,
cu numărul de cercuri de pe spate
arată-n care cerc voiește-al pune.

Mereu stau multe-n fața-i adunate
și, rînd pe rînd, tot cîte una vine
și spun și-aud și-n iad sînt aruncate.

„— Tu, cel ce intri-n jalnicul ospiciu",
strigat-a el, văzîndu-mă-ntre morți,
și-a stat pe loc din astfel de oficiu,

7—8

Eu zic așa că-n fața-i cînd purcede
ei spun mărturisind ⟨...⟩ [...] O_1 //

8 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* ei spun mărturisind vrun duh *(inițial :* suflet*)* mișel, *apoi a fost înlocuită cu :* de rele, stă ca-ntregu-i rău să-l spună. // 10—12

știind ce chin pe veci lor li se dete,
de-atîtea ori cu coada-i împresoară
pe cîte trepte-n jos ⟨..............⟩ O_1 //

10- *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* văzînd ce cazn̆ă *(inițial :* ce loc*)* i este potrivită, *apoi cu :* văzînd ce loc i se cuvine-n iad *și cu :* văzînd ce cazn-ar fi de el m⟨ai⟩ bună. // 12 *Forma din* O_1 *a fost completată cu :* vrea să-i puie *(suprascris :* trimită*), fiind apoi înlocuită cu :* arată cercu-n care vrea să-l pună. / *Marginal dreapta este scris :* grad. // 13 *Marginal dreapta este scris :* Mereu stau suflete *(inițial :* multe-n fața-i; *modificat în :* duhuri*)* adunate. // 13—15

De-a pururi gloată mare-l încunjoară
și-n rînd tot cîte unu-n fața-i vine
și spun și-aud și-n iad apoi scoboară. O_1 //

16 *Marginal dreapta este scris :* casă. // 16—18

Văzîndu-mă că vin, s-a-ntors spre mine
și-a stat, grăbitu-i lucru-ntrerupîndu-l:
„— Tu, cel ce-alergi spre vecinice suspine O_1 //

17 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* și-asemeni nalt oficiu-ntrerupîndu-l. // 18 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* „— Tu, cel ce intri-n locul de suspine. / *Marginal dreapta este scris :* și-atar-oficiu nalt văzui că-l lasă. //

19 „știi unde ești? Te-ncrezi tu vrunei sorți?
Să nu te-nșele această largă-ntrare!“
Și-atunci Virgil spre el: „— Ce grijă-i porți?

22 Tu nu-i opri fatala sa cărare.
Așa vrea cel ce poate orice-i place
să facă-n veci și curmi orice-ntrebare!“

25 Acu-ncepu simțit a mi se face
un plîns cumplit și-amar fui străbătut
de vaiet mult ce-a pururi nu mai tace.

28 Era-ntr-un loc de-orice lumină mut,
mugind ca largu⟨..................⟩
de-opuse vînturi iuți cînd e bătut.

19—21

În ce te-ncrezi de vii? Și ce ți-e gîndul?
Ori te-a-nșelat că ți-e deschisă-ntrarea?“
„— Ce țipi așa?“ i-a zis Virgil, mustrîndu-l. O_1 //

20 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Ori te-a-nșelat că largă vezi-ntrarea? // **22—24**

Cînd cerul vrea, tu-ncerci să-nchizi cărarea?
Așa vrea cel de sus, acel ce poate
ce vrea. Și-acum tu curmă-ți întrebarea!“ O_1 //

22 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* Să nu-i oprești fatala sa cărare. / *Marginal dreapta este scris :* hotărîtă și cărare-a lui. // **23** *Forma din* O_1 *a fost modificată prin adăugarea lui* face *la finele versului.* // **24** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu:* să facă-n veci și curm-a ta-ntrebare. // **25** *Marginal dreapta este scris :* ce nu s-alin-un vai. // **25—27**

Acu-ncepui s-aud un plîns ce numai [...]
nicicînd s-aud [..................]
gemute voci, venind din aer toate. O_1 //

26 *Marginal dreapta este anulat :* văzui [nici] cînd sosii. // **28—30** *În* O_1 *:*

Și-un vuiet surd, așa cum face vîntul
în larg de mări cînd valuri scormonește,
urla-n văzduhul negru ca mormîntul,

modificat întîi în :

Și, cum pe-o mare-n larg, cînd muge plină
de vînturi iuți și-opuse, așa vuiește
și saci-n văzduhul mut de-orice lumină. /

Pe contrapagină sînt scrise rimele : perdut; mare; mut. // **30** *Marginal dreapta este scris :* cînd el de-opuse vînturi e bătut. //

Vîrtej drăcesc, ce-n veci astîmpăr n-are,
ia-n volbură pe sus pe-acești mișei,
de-a valma-i ⟨...⟩ și-i zbate, -i m⟨...⟩.

Iar, cînd se simt luați de vîrtejul ei,
ce vaiet scot, ce gemet și-n scrîșnire
și cer și iad cum blastemă mișeii!

Am și-nțeles c-această chinuire
o sufer cei cu pofte senzuale
în cari a-nvins a cărnii lor pornire.

Precum dar toamna graurii pe cale
se duc de vînt cu ceata lor zbătută,
așa pe-acești mișei vîrteju-n vale

---

31 *Deasupra rîndului sînt scrise două variante pentru* drăcesc: turbat *(anulat) și* grozav. // **31—33**

Vîrtej drăcesc ce-n veci [...]
ia suflete pe sus [...]
le-amestecă, le-ntoarce, le ciocnește. O_1 /

Pe contrapagină sînt scrise rimele: căii; bătăii; văpăii; răii. // **32** pe sus ia morții-n volbura bătăii. O_1 / *Între rînduri este scris:* pe sus ia morții-n furia bătăii. // **33** *Marginal dreapta este scris:* și-i zbate, -i m⟨...⟩ // **34** *Forma din* O_1, *ștearsă cu guma, a fost înlocuită întîi cu:* Iar cînd ajung departe-n fundul văii. / *Pe contrapagină este scris:* -n negrul larg al văii. // **35—36**

și vaiet scot și gemet și scrîșnire
și blastemă și ceruri și virtute. O_1 //

36 iad *este scris, sub influența lui* cer, ier. / *Inițial, fiind în rimă cu* văii, *ultimul cuvînt al versului avea forma* mișăii. / și blastemă *din* O_1 *a fost modificat în:* cum blastăm. // **37—39**

Mi-au spus c-aici e locul de-osîndire
al celor ce-n desfrîu trăind, nebunii,
a-nvins în ei trupeasca-le pornire. O_1 //

37 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în:* Mi-au zis că-n felu-acesta-și iau răsplata. / *Marginal dreapta este scris:* turment[e]. // **38** *Marginal dreapta este scris și apoi anulat:* acei ce-n desfrînări trăiesc, nebunii. // **41** *În* O_1*:* Și cum azvîrle [...], *modificat întîi în:* Și cum se duc [...] *și înlocuit apoi cu:* Și-așa cum toamna graurii pe cale. / *Pe contrapagină este scris:* Precum pe-al toamnei vînt o, *iar mai jos:* Cum *(inițial:* Precum*)* grauri *(anulat)* toamna-n ceata larg-a lor *(suprascris:* ceata graurilor*)*. // **42** *În* O_1*:* un stol de grauri [...], *înlocuit cu:* se duc zburînd în ⟨...⟩ zbătuta poartă *(anulat)*. / *Pe contrapagină:* de grauri vezi în ma[...] parte zbătută. //

43 și-n jos, și-n sus, și-ncoa', și-ncolo-i mută
și-n veci nu pot spera ⟨.............⟩
nu stare-n loc, ci cazna m⟨ai⟩ scăzută.

46 Cum jalnic cîntă-n zbor pe sus cucorii,
cînd trec grăbiți, în șiruri rînduite,
așa văzui cum vin rătăcitorii

49 purtați de vînt cu urlete-aiurite;
de-aceea-am zis: „— Maestre, cine-s cei
pe care vîntu-așa de-amar îi bate?"

43—45

Îi poartă vîntu-n ⟨...⟩ zbuciumare
și n-au nici o speranță plîngătorii,
ah, nu de-odihnă, nu, ci de-alinare. O_1 //

43 *Scris :* mută-i *în loc de :* -i mută. / *Versul a avut inițial un alt final, ale cărui cuvinte au fost șterse cu guma.* / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* și-n sus, și-n jos îi poartă. // **44** *Marginal dreapta este scris de două ori* nici-cînd. // **45** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* nu stare-n loc, ci cazna mai cu frînă. / *Sub varianta anterioară este scris :* speranța-n ei pe veci de-acum li-e moartă, *deasupra versului* **43** *:* și nu de-odihnă, dar, *iar pe contrapagină :* vor nu să stea, dar nici cazna. / *Marginal dreapta este scris :* ci-o clipă. // **46** *Marginal dreapta este scris :* Cum merg cîntînd jălitul *(inițial :* amarul*)* lai al lor. // **46—48**

Cum jalnic cîntă-n zbor, cînd trec, cucorii
prin nalte zări, în șiruri rînduite,
așa, zvîrliți de vînt, rătăcitorii. O_1 //

47 cînd trec grăbiți *este anulat.* / *Marginal dreapta este scris :* așa văzui cum vin urlînd umbre purtate. // 49 *Deasupra rîndului este scris :* De umbre-aici de, *respectiv :* De, *iar marginal dreapta din nou :* De. / *Pe contrapagină este scris :* Prin volbură cu gemete. // **49—51**

să plîng în vînt cu urlete-aiurite.
Și-am zis: „— Ei cine sînt? Ce fel de vină
le-aduce lor pedepse-așa cumplite?" O_1 //

50 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* „— Maestre, am zis! Ei cine sînt acei. / *Marginal dreapta este scris :* de gem prin golul. // **50—51** *Pe contrapagină este scris :*

„— Maestre, am zis, ce duhuri plîng în golul
acestor nopți așa de greu căznite? //

51 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* acestor nopți cu cazne-așa cumplite, *apoi cu :* ce duhuri plîng căznite? //

„— Întîia dintr-aceşti de care vrei
să ştii a fost împărăteas-odată
şi neamuri multe-avu-n porunca ei;

acestui viciu-aşa-necată,
prin legi fărădelegii scut făcuse,
ca-n legi oprită crim-iertată.

Ea a Semiramis, ce, după spuse,
soţie-a fost lui Nin şi-a lui urmaşă
în ţări ce-acum sînt turcilor supuse.

52—54

„— Acea din şiru-ntîi, ea-ntîia-n stolul
de care-ntrebi acum, maestru-mi spuse,
ea multor neamuri mari le-a fost regină. O_1 //

52 *Marginal dreapta este scris :* Virgil. / *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Acea de care-ntrebi, cea din stolul. // **53** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu :* ce vine, mi-a răspuns cel ce ştiu. // **54** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită întîi cu:* domni popoare mari. Dar în nămolul / domni popoare mari *din forma anterioară a fost modificat pe contrapagină în :* domnit-a multe limbi. / *Pe marginea de jos este scris :* şi-a ⟨...⟩ sceptrul ei. // **55—57**

aşa de mult crezuse-n voluptate,
că, vrînd al său păcat sub scut a-l pune,
prin lege-au fost curviile iertate. O_1 //

55 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în :* Acestui viciu-atît de-adînc căzuse, *ultima parte devenind apoi :* atît de rob îi fus⟨e⟩, *respectiv :* atît de-adînc ea fuse. // **56** *Versul, obţinut prin modificarea formei din* O_1 *a versului* 57, *este scris şi pe contrapagină, alături de diverse încercări ce premerg forma reprodusă în pagină.* // **56—57** *Marginal dreapta este scris :*

că, spre-a spăla ruşinea-n ce căzuse,
păcat prin legi în lege puse *(marginal dreapta :* făcut-a*).* //

57 *Sub rînd este scris :* oprobiul ei printr-asta vrînd s-o spele. // **58—60**

Semiramis, ce, [................]
aceasta e, Ninu-n tron urmaşă.
în ţări ce-acum [................] O_1 //

59 *Forma din* O_1 *fiind anulată pînă la* urmaşă, *am reprodus porţiunea de vers iniţială din varianta notată pe marginea dreaptă a filei, pentru a respecta sensul versurilor şi rima terţinei :* soţie-a fost lui Nin şi-a lui femeie. //

61 Pe urma lui Siceu, sinucigașă,
credinț-o rupse-a doua-n stol cu zborul.
A treia-i din Egipt, cea pătimașă."

64 Văzui pe-acea ce-amar aduse-omorul
la Ilion, și-Ahil cel cu mînie,
pe cel ce-n urmă tot l-a-nvins amorul.

67 Și Paris și Tristan, mai mulți de-o mie
numind, mi-i arăta cu mîna-n vale,
cei smulși de-amor din lumea lor cea vie.

70 Și, cum îmi tot numea Virgil în cale
femei și-eroi de-ai vremilor trecute,
eram ca unul mort de-atîta jale.

61—62 *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* // **61—63** *În* O_1*:*

> Pe-acea de-aici o știi, sinucigașă,
> ea pîngări lui Sicefs amintirea.
> Cea din Egipt apoi, cea pătimașă."

înlocuit pe marginea din dreapta a filei cu:

> S-ucise-a doua, din amor, și-i ceea
> pe spuza lui Sicheu (*anterior:* cenușa lui Sicheu) ⟨...⟩.
> Curvara Cleopatra este-a treia." //

62 *Deasupra formei din* O_1 *este scris:* iar alta e (*inițial:* alta-i), *respectiv:* a doua pîngări. // **64—66**

> Văzui pe care-aduse prăbușirea
> dardanilor, Helena, și pe-Ahile,
> pe cel ce-n urmă l-a pierdut iubirea. O_1 //

64 *Forma din* O_1 *a fost modificată întîi în:* văzui pe care-amar aduse prăbușirea, *fiind înlocuită apoi cu:* era acea ce-aduse prăbușirea. / *Marginal dreapta este scris:* soarte. // **65** *Scris:* La Ilion (*inițial:* Troia) și-Ahile cel cu mînie, *ultimele trei cuvinte fiind anulate.* // **66** *Sub rînd este scris:* pe-Ahil ce-avu și el război cu-amorul, *iar marginal dreapta:* pînă-n moarte. //

67—69

> Tristan, erou al gingașei copile;
> Paris (*inițial:* Priam) și alții mulți, mai mulți de-o mie,
> pe cîți amorul lor i-a scurs de zile. O_1 //

68 *Marginal dreapta este scris:* Cui. // **70** Și cum numea Virgil fără-ncetare O_1 // **72** *În* O_1*:* o milă m-a cuprins și-o tulburare, *înlocuit apoi cu:* pierdut mergeam ca zăpăcit de multa jale, *variantă anulată (cu excepția ultimului cuvînt).* / *Pe marginea de jos a filei este scris:* mă-nvinse mila și ca mort eu fui, *iar pe marginea dreaptă:* jale. //

73 Și-am zis: „— Acelor doi cari împreună
vin, tată, strînși cu drag, eu le-aș vorbi.
Și-așa de-ușori și par a fi-n furtună."

76 Răspunse el: „— Vedea-i-vei cînd vor fi
drept noi și-atunci, pe-amorul care-i ține
legați astfel, să-i rogi și vor veni".

79 Cînd vîntu-i dete aproape-apoi de mine,
strigai spre ei: „— Voi, suflete-ntristate,
vorbiți cu noi, de nu v-oprește-altcine!

82 Precum prin aer, pe-aripi nemișcate,
trec două turturele-n zbor întins,
de-același dor spre cuibul lor mînate,

85 din stolul de-unde-i Dido s-au desprins
și ele-așa prin zare zbuciumată,
al rugii-afect atît de mult le-a-nvins.

73—142 *Versurile sînt reproduse din „Românul", I (1911), nr. 107,* p. *1—2.* // **73** Văd doi ce vin alături pe-ntrecute O_1 / „— Aș vrea să pot vorbi acelor doi O_2 // **74** *În* O_1 *versul este ilizibil.* / ce par așa ușori în vijelie O_2 // **75** Cu ei ce-aleargă ⟨...⟩ O_1 / și vin alături strîns" am zis apoi. O_2 // **76** Iar el atunci: „— Așteaptă pîn-or fi O_1 / Iar el: „—Tu-i vei vedea cînd au să fie O_2 // **77—78**

> aproape și, pe-amorul ce-i conduse,
> să-i rogi să vie-aici și vor veni. O_1 //

78 legați astfel] uniți așa O_2 / vor veni] au să vie O_2 // **79** Iar cînd se-ntoarse vîntul și-i aduse O_1 / Deci cînd văzui că vîntu-i dă spre mine O_2 // **81** vorbiți, de nu v-oprese voiri opuse O_1 / cu noi] vă rog O_2 // **82** *Versul lipsește din* O_1. / precum prin aer] cu zborul larg O_2 // **83** cum zboar-alături două turturele O_1 / cum merg alături două turturele O_2 // **84** spre dulcele lor cuib ⟨...⟩ O_1 / de-același dor spre cuibul lor] spre dulcele lor cuib, de dor O_2 // **85** Așa de lîngă Dido-n sîrg și ele O_1 // **85—87**

> așa prin aerul ce-l iau și ele,
> venind prin noaptea cea ce-o zbate vîntul,
> așa-i robi chemarea milei mele. O_2 //

86 *În* O_1, *în locul acestui vers este scrisă greșit o variantă a versului* **88** *:* „— O, suflet bun, ce-n nopțile-ntristă⟨rii⟩. // **87** așa supuse-au fost chemării mele! O_1 //

88 „— O, suflet bun și nobil, care cată
prin neagra noapte-aici, oprit prin mers
spre noi, cari crimei sînge-am dat ca plată,

91 s-avem pe-acel ce-i rege-n univers
amic, noi pentru tine rugi i-am face,
căci milă simți de-al nostru rău pervers.

94 Vom spune-aceea ce s-asculți îți place
și sta-vom s-ascultăm ce-ai vrea să spui
cît timp tăcea-va vîntu-așa cum tace.

97 Orașu-n care eu născută fui
e-n malul mării, unde Po scoboară
spre-odihna sa cu toți urmașii lui.

100 Amor, ce-n prip-o inimă-mpresoară,
l-a prins pe el cu mîndru-mi trup, ce-astfel
răpit mi-a fost, că-n veci o să mă doară.

88—90 „— O, suflet bun, ce-n nopțile-ntristării
ai milă să te-oprești la noi, ce-odată
cu sînge-am înroșit pămîntul țării O_1 /

„— O, suflet viu și bun, ce-acu-n mormîntul
acestei nopți te-oprești la noi, ce-odată,
cu sînge-am înroșit pătînd pămîntul O_2 //

91 de-ar vrea ca să ne-asculte-al lumii tată O_1 / de nu ne-ar fi dușman a lumii tată O_2 // **92** noi pentr-odihna ta rugare-am face O // **93** căci inima-ți spre noi cu milă cată O_1 / căci inima-ți spre noi o văd plecată. O_2 // **94** Vom spune-aceea ce] De vrei să te-ascultăm O / îți] de-ți O // **95** Vom spune tot și-om asculta ce spui O // **96** tăcea-va vîntu-așa] tu vei voi și-vîntul O_1 // **97** eu născută fui] m-am născut eu zace O_1 // **98** e-n] pe O_1 / scoboară] descinde O // **99** cu-ntregul său convoi cătîndu-și pace O_1 / cu toți urmașii] cu-ntreg convoiul O_2 // **100** Iubirea cea ce-n buni curînd s-aprinde O //
101—102

robi pe-acesta, vai, și-i fui răpită
așa-ntr-un chip, că jalea mă cuprinde. O_1 /
l-a prins cu-a mea frumsețe, ce răpită
așa-ntr-un chip, că ciuda și-azi mă prinde. O_2 //

103 Acel amor, ce-l vrea iubind pe cel
iubit, în mine-atari plăceri îmi puse,
încît, cum vezi, și-acum le simt, de el.

106 Acel amor spre-o moarte ne conduse.
Caina pe-ucigaș va fi avîndu-l."
Atari cuvinte-au fost de dînșii spuse.

109 Și-astfel pe tristul suflet ascultîndu-l,
plecîndu-mi fața, mi-o ținui plecată
pîn-a-ntrebat Virgil: „— La ce ți-e gîndul?"

112 Tîrziu, cînd am răspuns, am zis: „— Vai, tată,
ce dor adînc, ce zvîrcoliri profunde
au dus pe-aceștia către-amara plată!"

115 Apoi, întors la ei spre-a le răspunde:
„— Martiriul tău, Francesco, începui,
cu lance-a morții inima-mi pătrunde.

118 Ci-n timpul dulcilor oftări, să-mi spui,
prin ce și cum acel amor ferbinte
și-a dat pe faț-ascunsul foc al lui?"

103—105 Iubirea, ce nu iart-a fi iubită,
așa de mult m-a-mpins spre el iubirii,
încît mă simt și-acum de el robită. *O* //
106 *Din versul aflat în O_1 este lizibil doar :* Iubirea, vai [. . .] / Acel amor] **Iubirea, vai** O_2 // **107** dar [. . .] lui veni-i-va rîndul!" O_1 / **dar lui în fund de iad veni-i-va rîndul!"** O_2 // **108** Atît îi fu tot gemetul vorbirii. O_1 / **De-acestea umbre aceste ne-au fost spuse.** O_2 // **109** Și-astfel pe tristul suflet] pe duhul ce-a vorbit cu *O* // **111** pîn-a-ntrebat Virgil] și-a zis Virgil atunci *O* // **112—120**

Tîrziu apoi: „— Ce clipă-nflăcărată,
ce dulci dorințe-au dus pe-amara cale
pe-aceștia, vai, ce ⟨. . . . .⟩"

Și-apoi: „— Francesco, gemetele tale,
am zis spre ei, și-aceste suferințe
mă-ntunecă și fac să-ți plîng de jale."

Să-mi spui, pe timpul dulcilor dorințe,
în care chip ascunsul foc aflat-a
prilejul trist al vecinicei căințe?" *O* //

121 Răspunse ea: „— Vai, știe-al tău părinte
că nu-i mai mare-amar decît să ai
un timp ferice-n timp de jale-aminte.

124 Dar, dac-al patimii tu-ntîiul plai
durerii-acum tu ceri să ni-l recheme,
voi spune-amestecînd si plîns și grai.

127 Era-ntr-o zi și, spre-a scurta din vreme,
ceteam cum Lancelot de-amor s-aprinse,
noi singuri stînd și fără de-a ne teme.

130 Acea lectur-adese ne surprinse
cu-obraji schimbați și ochi în ochi cătînd,
ci-un singur punct fu cel care ne-nvinse.

133 Cînd scrie unde-amantul, sărutînd,
dorinții sale-și potoli arsura,
acest ce-o fi al meu de-acum oricînd

121—122 „— Vai, nu-i mai mare-amar, răspunse fata,
decît, plîngînd, să spui de vremi mai bune. O_1 /

„— Așa-i de mare-amar, răspunse fata,
prin plîns să-ți amintești de vremi mai bune. O_2 //

123—124 și-al tău Virgil dovezi de-aceasta dat-a!
Dar, dac-atîta dor te stăpînește *O* //

125 să știi-nceputul ⟨...⟩ O_1 / să afli-al nostru chin dintru-nceput O_2 // **126** voi fi ca cel ce plînge și vorbește. *O* // **127—129** *Versurile lipsesc din* O_1./

Ceteam așa-ntr-o zi, de timp pierdut,
cum, mîndru, Lancelot de-amor s-aprinse.
Ah, singuri noi, dar fără de-a fi vrut. O_2 //

130—131 Cetind așa, de multe ori ne-aprinse
un foc, cînd ne-ntîlneam privirea mută. *O* //

132 dar, vai, cînd fu-ntr-un loc ne-nvinse. O_1 // **133—141**

Ajunsem unde-acel amant sărută
și-atunci, acest ce nu se mai desparte
de mine-n veci, cu inimă zbătută

136 pe gură-mi, tremurînd, își puse gura.
Galeot fu cel ce-a scris acea poveste!
De-aici apoi noi n-am urmat lectura."

139 Și-n timp ce-un spirit ni le spuse-aceste,
plîngea alt duh, astfel că mă făcui
ca unul care morții-aproape-i este

142 și-apoi, cum cade-un mort, așa căzui.

și galben tot, m-a sărutat. Vai, carte!
Satan fu cartea, vai, și-acel ce-o scrise!
De-atunci noi nu cetirăm mai departe."

Și-n timp ce-un duh acestea mi le zise,
alt duh plîngea, încît de mila lui
părea că mor, căci simțul îmi perise O //

142 apoi] așa O_1, asemeni O_2 / cum cade-un] unui O_2 / așa] și eu O.

CÎNTUL VI *

1 Cînd simțu-mi reveni, care-mi perise
de-amarul chin al celor doi cumnați
ce-n jalea mea de tot mă zăpăcise,

4 nou chin în jur văzui și torturați
oriunde mă-ntorceam cu-a mea privire
și-oriunde-am dus eu pașii clătinați.

7 Al treilea cerc era. În necontenire
cad ploi și reci și grele și zbătute
și-n veci avînd același curs și fire.

10 Zăpezi tot ning și ape cad stătute
și grindini reci prin zarea-ntunecată;
de-atîtea bălți pămîntul văii pute.

---

* *Întregul cînt este reprodus din P, unde titlul este, greșit,* „Cartea VI". // 2 amarul chin al] multa mil-a O_2 / chin] plîns O_1 // 5 oriunde mă-ntorceam cu-a mea] de cazne, oriunde-n jur ⟨...⟩ O_2 // **7–10**

Era-ntr-al treilea cerc aci-n izbirea
eternei ploi ce, rece și greoaie,
nu-și schimbă-n veci nici cursul ei, nici firea.

Zăpadă cade, grindină și zoaie O_2 //

11 reci] bat *O* // **12** pămîntul e puțit de-atîta ploaie O_2 / *În P, în loc de* văii *a fost scris greșit* rău. //

Iar Cerber, fiara crudă și ciudată,
trei guri căscînd, lătra la ticăloșii
ce url-aci-n putoarea blestemată.

Băloasă barb-avînd și ochii roșii
un pîntec larg, cu ghearele despoaie,
cu colții ⟨numai⟩ rupe păcătoșii.

Și urlă toți ca cînii-acolo-n ploaie,
cum zac pe coaste-ntruna schimbă cotul
și-ades se tot întorc și se îndoaie.

Cînd Cerber ne zări, întinse botul,
căscînd grozave guri și-n dinți bătînd,
de furie tremura turbat cu totul.

Virgil întinse palmele, luînd
țărînă-n pumni, și-n gura cea-ntreită
cu largi gîtlejuri o zvîrli curînd.

---

13 Iar *om.* O_2 // 14 trei guri căscînd, lătra] cînește latr-aici O_2 // 15 ce url-] ce zac O / blestemată] blăstămată O_1, blăstemată O_2 // 16 barb-avînd] barbă neagră O_2 // 17—18

și vintre larg și gheare-avînd jupoaie
. și zgîric și rumpe păcătoșii. O_2 //

18 [. . .] și cu colții rupe păcătoșii. O_1 / numai, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 19—20 *În P, versurile sînt transcrise unul în locul altuia.*// 19—21

Iar morții ghem să fac, se-ntind, se-ndoaie,
pe coate zac și-ntruna schimbă cotul
și urlă toți ca cînii-acolo-n ploaie. O_1 /

Cum urlă cînii-așa urlau în ploaie,
o coast-o fac a celeilalte scut
și-ades se-ntoarce-astfel sărmană această droaie. O_2 //

22—24 Cînd marea fiară Cerber ne-a văzut,
rînji cu colții-n gurile deschise
și-n trupu-ntreg de furie zbătut. O_2 //

25 luînd] și-n mînă O_2 // 26 țărînă-n pumni] pămînt luă O_2 // 27 cu lacomele-i guri zvîrli țărînă. O_2 //

28 Şi-aşa cum latr-un cîne şi s-agită
şi stă tăcut, mîncarea cînd îi vine,
şi n-are-alt gînd apoi decît să-nghită,

31 aşa şi-acele guri de bale pline
ce sperie-acolo umbrele lătrate,
că, surde dac-ar fi, le-ar fi mai bine.

34 Iar noi treceam pe duhuri răsturnate
de grele ploi şi tălpile puneam
pe golul lor părînd că-i plinătate.

37 Zăceau pe jos ei toţi cîţi îi vedeam.
Un singur duh nălţă topita-i faţă
îndată ce văzu că noi veneam.

40 „— O, tu, ce-alergi condus pe-aici prin ceaţă.
cunoaşte-mă, de poţi, că te-ai născut,
îmi zise el, pe cînd eram în viaţă."

28—29

Precum un cîne ce, rîvnind, s-agită
şi, pîne-avînd, s-astîmpără cu ea O_2 //

30 apoi] şi ţel *O* // **31—33**

cu falcele scîrboase aşa făcea
ăst demon crud ce latr-aşa de tare,
că surzi să fie acei mişei ar vrea. O_2 //

34 Iar noi *om.* O_1 / *post* treceam *ad.* [precum] O_2 / duhuri] bîrne O_1 // **34—36**

Călcam, trecînd, pe umbre plîngătoare
de grele ploi; acu puneam piciorul
pe-a lor golime ce fiinţă pare. O_2 //

35 grele *om.* O_1 // **36** lor] trup O_1 // **37** [. . .] zăcînd pe cum [. . .] O_1 // **37—42**

Zăceau cu toţii răsturnaţi prin vale
afară de-unul ce, şezînd, se-ntinse
de-ndată ce-a-nţeles că ne-ar fi-n cale

şi-a zis: „— De poţi, cunoaşte-mă, tu, inse,
tu, cel condus prin vorba lui,
căci nu fui stins cînd viaţa ta s-aprinse!" O_2 //

43 Iar eu: „— Grozavul chin ce te-a bătut
din mintea mea-ntr-atîta mi te scoase,
că pot jura că nu te-am mai văzut.

46 Dar tu, ce-atît de ticăloase
pedepse iai, căci chinuri pentr-o vină
mai grele-or fi, dar nu şi mai scîrboase?"

49 Iar el: „— Cetatea ta cea ⟨vecinic⟩ plină
de-nvidie, cît dă din cup-afară,
locaş îmi fuse-n lumea cea senină.

52 Ai voştri numele de Porc mi-l dară
şi, vai, gîtlejul lacom mă făcu
să zac, cum vezi, în ploi ce mă culcară.

55 Dar suflet trist nu singur sînt, ⟨o⟩, nu,
acelaşi iad cu-acelaşi chin ⟨ne-⟩ascunde
⟨pe cîţi au toţi o culpă". Şi tăcu.⟩

58 Iar eu am zis: „— Durerea mă pătrunde,
aşa că-n ochi am lacrămi adunate,
dar spune-mi unde merg, de ştii, vai, unde

---

43 „— Cumplita cazn-a ta, aşa-ncepui O_2 // 44 *Din versul aflat în* O_1 *se poate citi doar ultimul cuvînt :* mele, *varianta iniţială fiind ştearsă.* / mea] ta O_2 // **45** că-mi pare-aşa că nu te mai văzui O_2 // **46** Dar cine [. . .] jele O_1 / *post* dar *ad.* cine O_2 // **47** *Versul din* O_1 *este indescifrabil.* // **48** grele-or] mari pot O_2 / *Porţiunea corespunzătoare pasajului* şi mai scîrboase *din* O_1 *este ilizibilă.* // **49** cetatea] Florenţa O_1 / vecinic, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / cea ⟨vecinic⟩] ce-atît de O_2 // **50** -nvidie] pizm-aşa O_2 // **53** vai, gîtlejul lacom mă] -a gurii poftă fără saţ O_2 // **55** Dar nu sînt singur eu, o, nu O_1 / o, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **56** căci toate acestea, pentru aceeaşi vină. O_2 / ne-, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **57** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / pe cîţi au toţi o culpă] asemeni cazná sufăr *O* // **58—59**

„— Durerea ta, tu, Ciacco, mă pătrunde,
cît genele-mi de plîns sînt înecate. O_1 //

58—60 Iar eu: „— Mi-e inima, tu, Ciacco, plină
de plîns, cînd văd amarul ce te bate,
dar spune-mi, dacă ştii, la ce-o să vină O_2 //

61 sărmanii fii ai urbei dezbinate?
Mai este vrunul bun? Și-așa-ndelungă
prin cine-a întrat discordia-n cetate?"

64 Iar el atunci: „— Va fi o ceartă lungă,
pe negri-i vor goni-n sfîrșit cei noi,
ca-n urmă ei la sîngiuri au s-ajungă.

67 Așa trei ani e scris să treac-apoi
din nou cei negri pe-albi îi vor înfrînge
prin cel ce sta pîndindu-i pe-amîndoi.

70 Mult timp vor fi stăpîni ei și vor strînge
pe albi, făcînd sub mari poveri să geamă,
oricît s-or indigna și se vor plînge.

73 ⟨Iar buni sînt doi. Dar cine-i bagă-n seamă?
Trufie, pizmă, poftă de avere:
perirea ta, Florenț-așa se cheamă."⟩

---

62 Mai e vrun bun în ea? Și care cauz-ar fi O_2 / -așa-ndelungă] spune O_1 // **63** prin cine-a întrat] c-a-ntrat astfel O_2 / întrat] -ntrat O_1 // **64—65**

Iar el: „— Acum sînt frămîntări nebune
[............] și-i vor goni O_1 //

64—66 „— O lungă ceart-avea-vor și-or veni
la sînge-apoi și cu rușine mare
partidul alb pe negrii-i va goni. O_2 //

66 *În* O_1 *versul este ilizibil.* / *În P, în loc de* sîngiuri *a fost scris greșit* ranguri // **67—69**

Vor trece-așa trei ani și vor veni
din nou cei negri [...] cu totu
prin cel ce stă [.................] O_1 /

Dar scris îi e și lui să paț-atare,
trecînd trei ani, căci negrii-l vor ⟨î⟩nfrînge
prin sila cui [..................] O_2 //

68 *În P și* O_1 *a fost scris:* negrii. // **70** vor fi stăpîni ei și vor] ținîndu-și fruntea ⟨...⟩ va O_2 / stăpîni ei și vor strînge] așa stăpîni. Despotu O_1 // **71** amar în chingi ⟨...⟩ O_2 // **71—72** *În* O_1 *versurile sînt ilizibile.* // **73—75** *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

Pe doi cei buni nu vreau să-i înțeleagă.
Trufie, pizmă, poftă sînt,
vai, trei scîntei ce-aprind cetatea-ntreagă." O_2 //

76 Sfîrși a⟨șa a spuselor durere.
Eu însă atunci: „— Dorinții mele-i pune
sfîrșit, te rog, să-mi spui, ce-ți voi mai cere.

79 Tegghiajo, Mosca, Rusticucci, spune,
și-Arrigo, toți cei buni, și Farinata
și mulți cari năzuiau spre fapte bune,⟩

82 ei unde sînt? Și cum li-e judecata?
Un mare dor să aflu mă cuprinde:
li-e-n dulce cer, li-e-n negrul iad răsplata?

85 La mult mai negre duhuri zac, altinde;
div⟨erse culpe-avînd, mai jos s-ascund.⟩
Tu poți să-i vezi, atît de vei descinde.

88 Iar, cînd vei fi ieșit din acest fund,
de ⟨mine-aminte⟩ lumii tu-i ⟨mai⟩ adă!
Ți-am spus destul. Nimic nu-ți mai răspund."

---

76 sfîrși a⟨șa⟩] sfîrșind apoi O_1 // **76—81** *Din cele două terține, întregite pe baza variantei corespunzătoare din O, în P a fost scris doar:* Sfîrși a. /

Sfîrși așa gemutul său cuvînt.
Eu însă atunci: „— Dorinții mele-i pune
sfîrșit, să-mi spui și de-altele cum sînt.

De Mosca și-alții demni, de-Arrigo-mi spune
⟨. . . . .⟩ Tegghiai
și toți acei ce-au tins spre fapte bune O_2 //

77 tăcu, iar eu [. . .] pune O_1 // **82—84**

ei unde sînt? Răspuns te rog să-mi dai,
căci mare-i flacăra dorinții mele
de-a ști de plîng în iad sau rîd în rai. O_2 //

84 În cer, ori jos în iad își iau răsplata? O_1 // **85—87**

⟨. . . . .⟩ mai mișele,
căci alte crime mai spre-afund i-au dus.
De mergi și-atît de jos, vei da de ele. O_2 //

86 *Versul, din care în P a fost scris doar* div, *a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **88** Iar, cînd vei fi ieșit] Și-n lume iar ieșind O_1 / ieșit din acest fund] în dulcea lume sus O_2 // **89** mai adă lumii-aminte despre mine O_1 / mine-aminte *și* mai, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* lumii *a fost scris greșit* lucruri. / aminte lumii] lumii-aminte O_2 // **90** Nu-ți spui m⟨ai⟩ mult și-ajungă-ți cîte-am spus." O_2 //

91 Chioriș întoarse-a ochilor l⟨umine
privindu-ne puțin și-i scăpăta
truditul cap și orb căzut-a-n fine.⟩

94 „— De-acum de-aici el nu s-o mai scula
⟨decît în ziua cînd veni-va sfîntul
și-arhanghelul din bucium va cînta.⟩

97 Găsi-și-vor toți prin lume-atunci mormîntul,
primind avutul chip și ⟨trup⟩ și-apoi
cel sfînt își va rosti de veci cuvîntul!"

100 Vorbind de alte vieți, trecurăm noi
prin triste nopți cu plin de-nfiorare
amestec orb de duhuri și de ploi.

103 Și-am zis atunci: „— Găsi-va ușurare
osînda lor cînd vor primi sentința?
Va sta așa cum e, va fi mai mare?"

91—93 *Terțina, din care în P a fost transcris doar :* Chioriș întoarse-a ochilor *la fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

Chiorîș el ochii-a-ntors să mă m⟨ai⟩ vadă
puțin și capu-i l-a lăsat să-i pice
și-asemeni altor orbi căzu grămadă. O_2 //

94 „— De-acum mai mult el n-o să se ridice O_2 // **95—96** *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

decît atunci cînd îngerii o să sune,
vestind sosirea nopții inimice. O_2 //

97 Găsindu-și toți mormîntul trist, vor pune O // **98** și-ntra-vor iar în trupurile-avute O_1 / *post* primind *ad.* să-și ia O_2 / trup, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **99** suna-le-va ce-n veci o să le tune O_2 / cel sfînt își] iar domnu-și O_1 // **100** Vorbind așa, prin nopțile tăcute O_1 / Vorbind puțin de viața cea de-apoi O_2 // **101** prin triste nopți cu] treceam acum prin O_2 // **101—102** *În O_1 versurile sînt ilizibile.* // **103** „— Găsi-va ușurare] „— Va fi m⟨ai⟩ mare O_2 *(porțiunea corespunzătoare din O_1 este ilizibilă).* // **104** *post* primi *ad.* a lor O_2 / sentința] sentință O_2 // **105** *În O_1 versul este ilizibil.* / Vor fi mai mici sau tot așa de-amare? O_2 //

106 Iar el: „— Tu nu uita ce-a spus știința:
⟨că⟩ simți și chinul și plăcerea
pe cît de mai perfectă ți-e ființa.

109 Deși acești nemernici n-au puterea
s-ajungă la deplină perfecțiune,
sporită totuși vor avea durerea."

112 Vorbind mai multe-apoi decît pot spune,
⟨rotunda vale-n cerc am străbătut-o
și-n urmă scoborît-am în genune

115 la marele dușman de-aici, la Pluto.⟩

---

106 a spus știința] spune-a ta știință O_2 // **107** că, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / ⟨că⟩] pe-atîta O_1 // **107 – 108**

pe cît e mai perfectă, simte chin,
pe-atît ca și plăcerea, orice ființă. O_2 //

108 pe cît de mai perfectă] mai mult, pe cît mai bună O_1 / *În P, în loc de* perfectă *a fost scris greșit* perfidă. // **109 – 111**

Deși nu merge-acest popor meschin
nicicînd perfect, deplină speranță pune:
ce-aici li-e știrb, aștept-acolo plin." O_2 //

112 apoi] așa O_2 // **113 – 115** *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **113** cerc] arc O_2 // **114** spre locul de descins iar în genune. O_2 // **115** la] de O_2 / marele] veciniculul O_1 / de-aici, la] am dat, de O_2

CÎNTUL VII *

„Papè Satan, papè Satan aleppe!"
strigat-a Plut cu glasul lui cel gros,
iar dulcele-nțelept ce-atotpricepe

mi-a zis, spre-a mă-ntări: „— Nu sta fricos!
Oricît de tare-ar fi, el să-ți astupe
nu poate-al nostru drum pe stîncă-n jos."

Spre-acel cu gura larg-apoi: „— Te rupe
în furia ta și zbuciumă-ți tu firea,
dar taci și dă-ne drum, spurcate lupe!

---

* *Textul, absent din P, este reprodus, din* O_2. // **2—3**
vorbi răstitul Plut cu vuiet mare.
Iar el, cel luminat, atunci începe: O_1 //

2 O_1 *a fost modificat în :* din gîtul răgușit strigat-a Plut. // **3** *Versul, scris pe marginea din dreapta a filei, a avut inițial forma :* iar nobilu-nțelept ce-a-totpricepe. / O_1 *a fost modificat în :* și-atotcunoscător atunci începe. // **4—6**

„— Să nu te temi! Oricît îl vezi de tare!
Să nu te temi *(inițial :* sperii)! Oricît de tare-ar vrea,
nu poate să-ți oprească a ta cărare." O_1 //

4 O_1 *a fost modificat inițial în :* „— Să nu te temi de el! Fii suflet tare, *fiind înlocuit apoi cu :* Virgil, spre-a mă-ntări: „— Nu fi fricos! // **5** O_1 *a fost modificat în :* oricît de monstru îl vezi, el calea să-ți astupe. // **7—9**

Apoi spre buzele de vuiet pline:
„— Taci, lupe blăstămat, îi fu vorbirea,
și-n furia ta tu mușcă-te pe tine! O_1 //

7 O_1 *a fost modificat în :* Apoi spre Plut: „— Cu dinții tu te rupe. // **8** *Versul este anulat. / Marginal dreapta este scris :* în furia-ți în tine tu te scurmă. // **9** O_1 *a fost modificat în :* dar dă-ne drum, tu, blăstemate lupe! //

Prin iad nu fără țintă ni-e venirea:
așa vrea cel din cerul unde-odată
arhanghelul strivit-a răzvrătirea."

Cînd e catargul rupt, cum, încărcată,
o pînză cade-umflată de furtună,
și cruda fiar-așa căzu deodată.

Intrăm așa-ntr-a patra văgăună,
mereu înaintînd spre-ntunecatul
locaș ce-al lumii cuprinzător [...] adună.

---

10 *Deasupra rîndului sînt scrise :* Arhanghelul strivi marea rușine *și* Acesta-n iad nu fără scop veni (*anulat :* și-ntrarăm noi). / ***Marginal dreapta sînt anulate :*** Nu fără scop în [...] cel din urmă; Nu fără scop vrea cel de *și* Căci drumul său în [...]. // 10–12 ***Terțina este anulată în manuscris.*** // 11 ***Deasupra rîndului este scris și anulat :*** de sus, ***ca variantă pentru :*** din cerul. // 12 *Sub rînd este scris :* strivi sumeața turmă, *ca variantă pentru :* strivit-a răzvrătirea, ***iar sub*** sumeața, ***din varianta anterioară, este scris :*** trufașul. // 13–15

> Precum o pînză grea de vînt umflată,
> cînd e catargul rupt, grămadă cade,
> așa căzu și monstrul Plut deodată. O_1 /

O_1 *a fost modificat inițial în :*

> Cum cade-o pînză grea de vînt umflată,
> cînd, rupt catargul, cade claie [...]
> grămad-așa căzu și monstrul Plut deodată. //

13–14 *Varianta citată anterior a fost modificată în :*

> Precum, cînd e catargul rupt, umflată,
> cînd, rupt catargul, cade din nălțime (*anulat :* de furtună). //

14 *Marginal dreapta este scris :* de vînt o pînză cade. // 16 Intrarăm într-a patra adîncime O_1 / *Marginal dreapta este scris :* văgăună ca ***variantă pentru*** adîncime ***din*** O_1. // 18 locaș al celor mai scîrboase crime O_1 / O_1 ***a fost modificat în :*** locaș cuprinzător a mii de crime. / ***Marginal stînga este scris :*** un sac ce adun-a-ntregii lumi păcate. //

19 Vai, cine-ngrămădește necurmatul
amar și chin aici, dreptate sfîntă?
De ce ne bate-așa cumplit păcatul?

22 Cum face la Caribdis unda frîntă,
de-alt val frîngîndu-și cursul căii sale,
așa-n vîrtej și-aceștia se frămîntă.

25 Văzui cu mult mai mulți ca-ntr-altă vale
urlînd, cum vin din două părți în pripă,
cu pieptul împingînd poveri pe cale.

28 Deodată se ciocneau și-atunci, în clipă,
cu toții se-ntorceau, pornind spre-afară.
„— De ce tot strîngi? strigau. Ce faci risipă?"

19–21 Ah, cum îngrămădești tu necurmatul
amar, prea drepte domn aici?
De ce ne face-așa de răi păcatul? O_1 //

19 O_1 *a fost modificat în :* Vai, doamne, mult aduni tu necurmatul. / *Deasupra rîndului este scris :* Ah, cine-a strîns, *pe contrapagină :* Vai cine, *iar pe marginea din dreapta :* să răzbune. // **20** *În continuarea formei din* O_1 *a fost scris și anulat :* ce-n veci se grămădește. // **21** O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* Și cît de-amar, prea drepte, bați, *apoi cu :* De ce aduce-osînde-așa păcatul?, *respectiv cu :* Și, vai, de ce ne bate-așa cumplit păcatul? // **22–23** *Pe contrapagină este scris :*

Precum se frînge la C⟨aribda⟩-n mare
un val (*anulat :* de-alt) izbit de-alt val acest popor. //

22–24 *În* O_1 *versul este indescifrabil.* // **23** *Marginal dreapta sînt scrise :* de-adusa undă-n mersul, *respectiv :* cu un alt adus, *ambele variante fiind apoi anulate, iar pe contrapagină:* de-acea de care s-a izbit *(anulate) ;* se frînge-n mers de-acel ce l-a izbit, *respectiv :* se-ntoarce frînt de-acel ce l-a izbit. // **25** ca-ntr-altă vale, *anulate, au fost înlocuite deasupra rîndului cu :* decît oricînd *(anulate) și cu :* ca-ntr-alt ponor *(sub* ponor *a fost scris apoi* popor*).* // **26** veneau din două părți, urlau din gură O_1 // **27** pe cale *este anulat.* / *Deasupra rîndului este scris :* și mari poveri împing cu pieptul lor. // **28–30**

Ciocniți apoi și-mpinși de izbitură
se-ntorc. „— Tu tot împrăștii?" unii zbiară.
„Tu tot aduni?", ei urlă și se înjură. O_1 //

28 O_1 *a fost modificat în :* Ciocniți, ei se-ntorceau din izbitură. / *Marginal dreapta este scris :* ci-acolo-n însă clipă. //

31 Și-așa se-ntorc prin neagra vale iară,
spre-opusul punct din două părți venind,
mereu spunîndu-și vorbe de ocară.

34 Apoi, în miezul văii ajungînd,
sosea grăbit, cînd centrul l-a ajuns.
Și eu, de mila lor ca mort fiind:

37 „— Măestre, am zis, o, dă-mi răspuns
de-acest⟨e⟩ stoluri: clerici toți ei fură
la stînga noastr-acești cu părul tuns?“

31–33 Și-n jalnicul lor circ ei pleacă iară
spre punct opus, scrîșnind din gura plînsă,
și-și spun mereu cuvinte de ocară. O_1 //

31 O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* Așa porneau prin neagra (*inițial :* trista) vale iară, *apoi cu :* Din două părți veneau prin neagra vale, *respectiv cu :* Și-așa-ndărăt prin neagra vale iară. / *Marginal dreapta este scris :* Și-așa tot vin prin neagra vale iară. // **32** *Începutul versului din O_1 a fost înlocuit cu :* tindeau opusul punct. / *Marginal dreapta este anulat :* și-abia-ntrerupea. // **33** *Pe contrapagină sînt scrise :* mereu strigîndu-și verbul lor de-ocară și din guri scoteau cuvîntul lor ⟨de-ocară⟩. // **34** Ajunși la punctul de dincolo însă O_1 / O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* Cu toții se-ntorceau la luptă, *apoi cu :* Soseau cu toții-ntorși, *cu :* Dar fiecare-apoi *și cu :* Și iar se-ntorc (*anulat*) cu toții-apoi. // **35** O_1 *a fost șters și înlocuit succesiv cu :* sosea, cînd el era la fund la centru, *cu :* cînd iar în centrul văii au fost ajuns *și cu :* cînd punctul de. / *Pe contrapagină este scris :* sosea grăbit, cînd centrul l-a ajuns. // **36** Și-atunci, simțind că inima mi-e strînsă O_1 / O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* Iar eu, simțind că inima mi-e ruptă, *modificat apoi în :* Iar eu, simțindu-mi inima ca ruptă. // **37–39**

Am zis: „— Aceștia toți cîți se izbesc
ce [oameni] sînt și ce păcate-avură?
Sînt tunși cu toții, [ori] sînt neam popesc?“ O_1 /

O_1 *a fost înlocuit apoi cu :*

„— Măestre,-am zis atunci, o, dă-mi răspuns
de-acest popor, orice păcate-avură.
Sînt popi ei toți, că-i văd cu părul tuns? //

37 *Ultima formă citată a fost înlocuită cu :* „— Măestre, am zis, dă-mi învățătură. / *Deasupra rîndului este anulat :* Și-atunci. // **38** *Marginal dreapta este scris :* toți cei cu tonsură. // **39** *Sub rînd este anulat :* cîți fug pe-aici și-i văd. //

40 Iar el: „— Atît de oarbă minte-avură
cît timp în lumea primă aveau popasul,
că-n tot ce-a⟨u⟩ dat n-aveau nici o măsu⟨ră⟩.

43 Destul de lămurit le latră glasul,
cînd vin din punct opus, ducînd povara,
și-opusul lor păcat le-ntoarce pasul.

46 Ei sînt acei ce-avură-n cap tiara,
prelați și preoți, tunși pînă la piele,
și-au fost de-avari mai răi de cum e fiara."

49 Iar eu atunci: „— Aci-ntre-aceste ginți mișele
pe mulți am să-i cunosc dintre nebunii
ce-au fost spurcați de-asemeni soi de rele."

40—42 Iar el atunci: „— Toți orbi aceștia fură
cu sufletul, că-n lume cît au stat
ei n-au știut să-mpartă cu măsură. O_1 /

O_1, *șters cu creionul, a fost înlocuit cu :*
Iar el: „— Cu suflet orb ei toți aceștia fură
că-n lume-au stat și n-au știut popasul
și nici ce este-a face cu măsură. //

41 *Varianta citată a fost înlocuită cu :* pe cînd în lumea primă aveau popasul. / *Pe contrapagină este scris :* cît timp în prima lume. // **42** *Sub vers este anulat :* că-n nici o. // **43—45**
Iar cine-au fost îi știi după lătrat,
atunci cînd se izbesc ducînd povară
și-i dă-ndărăt protivnicul păcat. O_1 //

44 *Marginal dreapta este scris :* cînd vin din două părți a văii, pînă, *iar pe contrapagină :* cînd sînt la miezul văii-ajunse. // **45** *Sub vers este scris :* mîna poveri. //**46** Ei sînt de-acei cari au purtat tiara O_1 / *Marginal dreapta este scris* Au fost cu toții-aceștia. // **47** O_1, *din care se poate citi :* sînt popi și cardinali [...], *a fost înlocuit cu :* prelați și popi cu părul scurt de tot. // **48** *Versul, anulat în manuscris, a fost reprodus pentru respectarea rimei.* / *Sub* O_1 *:* zgîrcenia-i scoborî pe-un punct cu fiara, *devenit aproape indescifrabil, este scris :* și-n ei zgîrcenia fu atotstăpînă. / *Pe contrapagină este scris :* în cari zgîrcenia culmea și-o aju⟨nse⟩ *(inițial :* în cari zgîrcenia și-a uzat prisosul*), iar mai jos :* culmea și-o avu (sa). // **49—51** *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* / O_1, *șters cu creionul, a fost înlocuit cu :*
„— Pe mulți ar trebui, așa socot,
am zis, să-i recunosc aici în gloată
din cîți se zbat aici și urlet scot." //

50 *Deasupra ultimului cuvînt este scris :* ființe. // **51** *Inițial, în loc de* spurcați, *fusese scris :* pătați. //

52 Iar el: „— Te-nșeli! Al spurcăciunii
venin în viața lor așa-i pătrunse,
că nu-i mai poți cunoaște pe nici unii.

55 Ciocni-se-vor în veci prin lumi ascunse
și chiar din gropi ieși-vor la venirea,
cu pumnii-nchiși, din gropi, cu plete tunse.

58 Răpitu-i-a zgîrcenia și-azvîrlirea
din dulcea lume, de se bat mereu,
cum vezi, că de prisos mi-e tălmăcirea.

---

52 Al spurcăciunii *este anulat, deasupra rîndului fiind scris :* dac-ai crezut. // **52—54** *Versurile sînt scrise pe contrapagină. / O_1, șters cu creionul, a fost înlocuit cu :*

> „— Te-nșeli că poți! Murdara viață toată
> așa-i schimonosi, Virgil răspunse,
> că nimeni n-ar fi-n stare-acum să poată. //

53 venin în viața lor *este anulat / Marginal dreapta sînt scrise :* obscura viață ce spre-adînc i-a tras *și* scîrboasa viață. / *În partea de sus a filei următoare ste scris :* Obscura viaț-atîta solz le dete. // **54** *În partea stîngă a versului este scris :* îi face negri-oricărei cunoștințe, *iar în partea de jos a filei :* că-i face-oricui de nerecunoscut. // **55** prin lumi ascunse *este anulat, deasupra rîndului fiind scris :* aceste cete. // **55, 57** *Marginal dreapta este scris :*

> și ieși-vor unii din morminte
> cu p⟨umnii⟩ închiși, iar alții făr' de plete,

cele două variante fiind unite cu o linie lîngă care este scris : așa. // **56** *Versul este anulat. /$_3$Marginal dreapta este scris :* morminte. // **57** din gropi *este anulat. /Marginal dreapta este scris :* cu capul ras, *iar pe contrapagină :* cu pumnii strînși. // **58** *Versul este anulat, deasupra lui fiind scris :* A da și-a strînge-n chip fără de minte *(anterior :* A da-n chip și-n rău chip a [strînge]*), iar dedesubt :* Din mîndre lumi, zgîrcenia și [. . .], *ultima variantă fiind anulată.* // **58—60** *Terțina din O_1 este ștearsă, devenind indescifrabilă.* // **59** *În loc de* mereu, *fusese scris inițial* orbește. // **60** *Versul este anulat, sub rînd fiind scris :* se bat, cum vezi, căci. //

61 O, vezi tu scurtul joc, o, fătu⟨l⟩ meu,
acele-averi ce sorții ⟨...........⟩,
cari tulbură pe om așa de greu.

64 Acum, oricîte-averi sînt grămădite
sub lună, n-ar putea să dea
odihn-acestor suflete-ostenite."

67 „— Maestre-al meu, să ⟨î⟩mi explici aș vrea
fortuna ⟨...⟩ și cum sentința spune
că-ntregul lumii bun e-n mîni la ea?"

61—63

O, vezi aici pe ce se sprijinește
nebunul om, pe bunuri trecătoare
pe cari ursita-n veci le cîrmuiește. O_1 /

Terțina este înlocuită marginal dreapta cu:

O, vezi aici tu scurta [...]
pe cari le ține-ursita [...]
(anterior, anulat: pe care-o are-n mîna sa fortuna*)*
și pentru cari *(anulat:* se bate o⟨mul⟩*)* nebunul om se
zbate *(anulat:* nebunii oameni pentru ea se*)* //

62 *Versul este scris pe contrapagină alături de:* averi cari sînt furtunii. //
64—66

Tot aurul cît e și-a fost sub soare
nu poate da nici fie pe-o clipită
odihn-acestor umbre plîngătoare." O_1 /

O_1 *a fost înlocuit inițial cu:*

Cît aur este azi și-a fost sub soare
nu poate-odihnă da nici pe-o clipită
acestor umbre-n veci rătăcitoare." //

65 *Marginal dreapta este scris:* și-au fost sub cer, *pe contrapagină:* nu pot acum să dea, *deasupra versului:* nu pot să dea, *iar sub vers:* să dea. // 66 *Marginal dreapta sînt anulate:* dintr-aste biete umbre-n veci rătăcitoare și pe nici una, *iar sub vers:* obosite. // 67—69

Iar eu: „— Maestre-al meu, acea ursită
ce poate și să-mprăștie și s-adune,
ea cine e și cum e ea urzită?" O_1 //

68 O_1 *a fost înlocuit inițial cu:* ce-n gheare-i știe toate și le-adună. //

70 Iar el atunci: „—O, voi, făpturi nebune,
cum mergeți oarbe-n noapte-ntunecată!
Deci vreau, vorbind, să-ți dau înțelepciune.

73 Acel ce știe tot, supremul tată,
cînd ceruri a creat, le-a dat un duce
să fie-o lume de-alta luminată,

76 egal primind puterea ce străluce.
Tot astfel puse și-un stăpîn splendorii
umanei vieți, stăpîn care-o conduce

79 la timp, spre-a permuta și-averi și glorii
din neam în neam ⟨................⟩,
oricît i-ar pune-obstacol muritorii.

---

71 *Pe contrapagină este scris :* spre-al vostru rău vi-e mintea-ntunecată, *iar mai jos este anulat :* ce rău vă face. // **72** Tu, fiule, iai în suflet ce-ți voi spune O_1 / O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* Deci clar tu mă-nțelege ce-ți voi spune. / *Sub vers este anulat :* Deci vreau *(anulat :* să*)* ca limpede. // **73—75**

El, cel mai înțelept, supremul tată,
cînd totul a creat, a pus în soare
puteri cari pretutindeni să străbată. O_1 /

O_1 *a fost înlocuit inițial cu :*

Cînd lumile-a creat, supremul tată
le-a dat un călăuz ce le conduce
din lumi în lumi prin dînsa să străbată.

apoi cu :

Acel a cui știință totu-ntrece
creat-a ceruri și le-a dat stăpînă,
încît un cer printr-altul raza-și trece. //

74 *Versul este anulat.* // **75** să *a fost modificat în* spre-a. // **76—79**

ducînd prin tot lumină-ncălzitoare.
Tot astfel el atunci a dat splendorii
umanei vieți călăuz și [.............] O_1 //

76 O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* lumina cea de-a pururi călătoare. // **79** *Pe contrapagină este scris :* la timp, sporește-ori scade, *iar marginal dreapta :* sporește-ori scade. // **79—81**

din om în om să-mpart-averi și glorii,
din neam în neam, așa cum dînsa crede
și cum nu pot pricepe muritorii. O_1 //

80—81 O_1 *a fost înlocuit inițial cu :*

din neam în neam *(anulat :* pe plac*)* la timpul care-l crede,
oricîte-mpotriviri fac muritorii. //

81 *Marginal dreapta este scris de două ori :* oricît s-opun cu mintea muritorii *iar pe contrapagină :* oricît s-opun cu mintea, oricît se zbat *și* să-i puie oricîte stavili. //

De-aici un neam se naltă, ori dă-napoi
precum e judecata care ⟨...............⟩
ascunsă stă ca şarpele sub foi.

Nu poate-a voastră minte-opri din zbor.
Ea judecă, prevede şi domneşte
imperiul ei, ca alţi zei într-al lor.

Schimbarea ei nicicînd nu conteneşte;
nevoia ⟨...⟩ mereu imbold să zboare
şi-ades la rînd un nou lovit soseşte.

82—84

Ca şarpele-n frunziş, ea nu se vede.
Popoare cad şi mor, după sentinţă,
mărimea lor prin timpi din ea purcede. O_1 /

O_1 *este înlocuit marginal dreapta cu:*

De-aici un neam se naltă şi-altul cade,
(anulat: precum*)* ursita-şi dă [...] judecător,
ca şarpele sub foi ascunsă şade,

pe contrapagină fiind scrise rimele: Euterpe; şerpe; sterpe. // **84** *Marginal dreapta este scris:* şi-ascunsă *(anulat:* el sta ca*)* ca şarpele sub foi. // **85** *Marginal dreapta sînt scrise:* Nu poţi *(anulate) şi* Şi *(anulat)* nu-i s-abată-n zbor, *iar pe contrapagină:* Puteri ştiinţa voastră-n contra-i n-are. // **85—87**

Nu-i poate sta-mpotrivă vro ştiinţă.
Ea vede tot şi judecă şi face
şi totul cîrmuieşte cu voinţă. O_1 /

O_1 *a fost înlocuit iniţial cu:*

Şi-n contra-i voi n-aveţi nici o ştiinţă.
Prevede tot şi judecă şi face,
domnind, ca orice zeu, după voinţă. //

87 *Pe contrapagină este scris:* ca şi-n imperiul *(anulat:* -n regnul*)* său alt zeu oricare. // **88—90**

Schimbînd mereu, nicicînd ea n-are pace;
nevoia-i este-un sfetnic înţelept
şi tot ce e şi-a fost într-însa zace. O_1 //

88 *Versul este anulat.* / O_1 *a fost modificat iniţial în:* Schimbînd mereu, ea-n veci nu s-odihneşte. // **90** *Versul este anulat.* / *Sub* O_1 *este scris şi anulat:* aşa de des se schimbă, *iar în dreapta jos:* şi-n zborul ei nevoia o-mboldeşte. //

91 Ea-i care-atît de mult martiriu-ndură
de cei ce-ar trebui elogii-a-i face
și-n chip nedrept o blastemă și-njură.

94 Ea însă-n sineși, fericită, tace
și-n rînd cu-alți primi ce-și mîn-ale lor sfere,
tăcut și-o mînă-n ⟨neștirbită pace⟩.

97 Să-ntrăm acum la m⟨ult⟩ m⟨ai⟩ grea durere;
cad stelele ce-au răsărit pe cînd
⟨plecam⟩ și timpul scurt ne cere."

91—93 Și mulți din cei datori să-i poarte-n piept
și dragoste și laudă ⟨................⟩
o blastemă și-o-njură pe nedrept. O_1 //

91—92 O_1 *a fost modificat inițial în :*
Și tocmai cei datori să-i poarte-n piept
iubire-n veci o cred îndușmănită. //

91 *Varianta reprodusă anterior a fost înlocuită cu :* Ea este cea atît de răstignită, *apoi cu :* Ea este-acea ce-atît martiriu-ndură. // 92 *Marginal dreapta este anulat :* de chiar acei pe. // 93 *Marginal dreapta este scris :* și-o blastămă, pe mult nedrept hulită. // 94 *Deasupra rîndului este scris :* Dar ea-i ferice. // 94—96

Dar ea-n etern prin sineși fericită,
nimic nu-i pasă și pe-a ei cărare
cu alți eterni aleargă mulțămită. O_1 /

După o modificare (ei cea-n veci *în loc de* ea-n etern) *și o transformare a versului* 94 (Ferice-n sineși însă, dînsa tace), *terțina din* O_1 *a fost înlocuită cu :*

Ea însă-n sineși fericită, tace
și sfera ei cu primele puteri
și-o mînă-n rînd în neștirbită pace. //

95 *Marginal dreapta este anulat :* cu alte prime creaturi. // 95—96 *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* // 97 *Marginal dreapta sînt anulate :* Acum să mai vedem și mai grozava, *respectiv :* Acum intrăm la. / *Pe contrapagină este scris :* grozava. // 97—99

Dar stelele ne-apun, iar la plecare
de-abia ieșeau. Nu-i vreme de pierdut!
Să-ntrăm acu spre-adînc, la chin mai mare!" O_1 //

98 *Versul, a cărui formă a fost întîi :* căci stelele ce-au răsărit pe cînd, *este scris pe contrapagină.* / *Ultima parte a versului din* O_1 *a fost modificată în :* Nu-i timp de stat. / *Pe contrapagină este scris :* Și nu ne dau zăbavă. // 99 *Pe contrapagină este scris :* plecarăm *(anterior :* plecam*)*, *(anulat :* acum*)* cad, *iar sub vers :* pe cînd plecam. //

100 Și-am mers, prin cerc la malul opus trecînd,
la un izvor ce-n clocot pe-o săpat⟨ă⟩
de dînsul groapă se vărsa, scurgînd

103 o apă roșie-adînc de-ntunecată.
Și-așa-nsoțiți de tulburile-i unde,
intrarăm jos pe calea-nfricoșată.

106 Ajuns la tristul mal apoi, pe unde
nu-i loc de scurs din apa puturoasă,
se face-un smîrc și Stix i se răspunde.

100–102 Prin cerc de-a curmezișul am trecut
spre locul unde-un mic izvor s-arată,
spumînd prin văgăuni ce și-a făcut. O_1 //

100–101 O_1 *a fost înlocuit inițial cu :*

Trecînd prin cerc la malul său opus
spre locul unde-un mic pîrîu s-arată. //

101 *Varianta anterioară a fost înlocuită cu :* spre-o gîrl-apoi ce fierbe. // **101–102** *Varianta anterioară a versului* **101** *și forma inițială a versului* **102** *au fost înlocuite cu :*

spre-acel pîrîu ce-n fierbere spumată
curgea pe-un scoc ce singur și-a făcut. //

103 *Pe contrapagină este anulat :* nu roșie-apărînd, ci-ntunecată, *iar mai jos este scris :* mereu mînîndu-i apa-ntunec⟨ată⟩. // **103–105**

scurgînd o apă roșie-ntunecată.
Și-așa-nsoțiți de undele-i murdare,
mergeam în jos prin noaptea-nfiorată. O_1 //

104 *Deasupra rîndului este scris :* muceda [. . .]. // **105** O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* am mers în jos pe calea-nfricoșată. / *Pe contrapagină este scris :* intrarăm spre adînc. // **106** *Deasupra rîndului sînt anulate integral sau parțial :* Un smîrc ⟨u⟩mflat; Formează un smîrc cui Stix i se răsp⟨unde⟩, *respectiv* Și, Stix numit, formează-un smîrc în jur. // **106–108**

Ajuns la tristul mal apoi, prin care
pîrîul trist într-alt ponor să scură,
se-nfundă-n mal și face-o baltă mare. O_1/

O_1 *a fost înlocuit inițial cu :*

Un smîrc formează, care-i Stix numit,
ăst rîu amar ⟨. . . . .⟩
sub trista poală a *(inițial :* al*)* malului *(anulat :* cel [. . .]*)*cumplit. //

107 *Deasupra rîndului este scris :* pîrîul trist cînd, *iar pe contrapagină :* de tristul curs al lui. //

109 Iar eu, cătînd spre balta noroioasă,
văzui mișei umpluți de mur⟨dărie⟩,
toți goi, prin ea, cu fața mînioasă.

112 N-au armă, numai pumnii ⟨. . .⟩ vrăjmășie
și⟨-n⟩ piept și-n cap se bat ⟨. . .⟩,
cu dinții s-apucau să se sfîșie.

115 Virgil atunci: „— Aici vezi, fiul meu,
pe-acei robiți de-a furiei pornire
și sigur să mai știi și-aceasta vreu

---

109 *Ultimele două cuvinte sînt anulate.* / *Marginal dreapta este scris :* iar eu, privind spre, *iar pe contrapagină :* eu, stînd atent. // **109—111**

> Văzui, cătînd spre lac prin noaptea sură,
> nemernici bălăcind prin murdărie,
> toți goi, cu ochii crunți, cu spume-n gură. O_1 //

110 *Versul este scris pe contrapagină.* / *Marginal dreapta este scris :* văzui mișei toți goi în el și-n fața. // **111** *Versul este anulat.* /*Marginal dreapta este anulat :* și-avînd în fața lor mînie, *iar sub vers este scris :* părea tot insul mînios. // **112—114**

> În capete se bat cu vrăjmășie,
> cu pieptul, cu genunchii dau scîrboșii,
> cu pumnii dau, cu dinții să sfîșie. O_1 //

112 O_1 *a fost înlocuit inițial cu :* În cap ei se băteau cu vrăjmășie. /*Marginal dreapta sînt scrise :* Cu mînile *(anulate) și* Și nu num⟨ai⟩ cu pumnii-și băteau țasta. // **112—113** *Pe contrapagină este anulat :*

> N-au armă, numai pumnii ;-ntregul trup
> li-e-n lupt-aici și ⟨. . . . .⟩.' //

113 *Marginal dreapta sînt scrise :* ci d⟨au⟩ cu *și* ci-n cap și-n piept. // **114** *Marginal dreapta este scris :* felii, felii cu *(anulate)* dinții să. // **115** *Deasupra lui* vezi *este scris :* vede. // **115—117**

> Virgil atunci: „— Aici sînt furioșii.
> De-otravă fața lor e verde-suptă
> și-așa se bat de-a pururi păcătoșii. O_1 //

116 O_1 *a fost modificat inițial în :* pe-acei învinși de-a furiei pornire. / robiți *și* pornire *sînt anulate.* // **117** O_1 *a fost modificat inițial în :* și vreau să știi. //

118 că și sub apă gem în zvîrcolire
și fac de ies bășicile, precum
se vede-oriunde-ntorci a ta privire.

121 «Noi triști am fost, zic ei din balt-acum,
toți triști, în soare dulce și-n lumină,
că-n veci avurăm sufletul în fum

124 și-acu noi ne bocim în neagra tină!»
Ăst cînt îl gîlgîiesc din gît bol-bol,
că nu-l puteau rosti cu vorbă plină."

118–120

Sub apă chiar li-e cearta ne-ntreruptă;
în zbucium unde-o vezi la suprafață
să știi că-n apă acolo ei se luptă. O_1 /

O_1 *a fost înlocuit inițial cu:*

că-n ap-adînc gem *(anulat:* duhuri*)* morții-n zvîrcolire
și fac de ies bășici la suprafață,
cum vezi oriunde-ntorci a ta privire. //

121–123

Ei zic acum: «Noi triști am fost în viață,
în aer sfînt, ce fărmeca pămîntul,
că-n veci avurăm sufletul în ceață. O_1 //

121–122 O_1 *a fost modificat inițial în:*

Vîrîți acu-n nămol ei zic: «Am fost în viață
în soare sfînt ce fărmeca pămîntul. //

122 toți triști *este anulat.* // 123 în veci *este anulat, iar* fum, *scris marginal dreapta, a fost introdus în text în loc de* ceață *pentru a respecta rima.* / *Deasupra rîndului, pentru* -n veci *este propus* -n suflete, *iar pentru* avurăm sufletul, purtarăm aerul. // 124–126

și-acum pe-aici prin bălți ni-e tînguirea.»
Așa bolboroseau din gît bol-bol,
că glodu-n guri le-mpiedeca vorbirea." O_1/

O_1 *a fost înlocuit inițial cu:*

și-acu-n murdar nămol avem mormîntul.»
Ăst cînt îl gîlgîiau din gît bol-bol,
căci glodu-n guri le-mpiedeca cuvîntul." //

126 *Varianta anterioară a fost înlocuită cu:* că n-au în glod cum spune-o vorbă plină, *pe contrapagină fiind scris:* că *(anulat:* vorbă n-au putut a spune-⟨o⟩ vorbă plină. //

127 Așa-ntre sec și mijloc dînd ocol,
făcînd un mare arc între rovine,
cu ochii-ntorși la cei ce-nghit nămol,

130 sosim sub poala unui mare turn în fine.

---

127 *Marginal dreapta este scris :* Așa făcînd murdarei bălți ocol, *modificat apoi în :* Făcînd murdarei bălți un mare-ocol. / *În partea de jos a filei sînt scrise :* Așa-ntre secul mal și; Așa-ntre *(anulat :* rîpi și*)* ; Așa-ntre *(anulat :* mijloc și*)* sec și mijloc, *respectiv :* Făcînd așa-ntre mijloc și *(inițial, anulat :* Așa-i făcu*)*. // **127—130**

Pe-un drum uscat ținînd-o-n rotogol,
treceam de-a lungul mlaștinii murdare,
privind mereu la cei ce-nghit nămol

și-am dat în drum de-un turn grozav de mare. O_1 //

127—129 O_1 *a fost modificat inițial în :*

Și-așa-ntre smîrc și stînci, în rotogol
trecînd de-a lungul mlaștinii murdare,
priveam mereu la cei ce-nghit nămol. //

128 *Marginal dreapta sînt anulate :* Treceam în arc; Și-n *(inițial :* În*)* arc trecurăm între *(anulat :* printre*)* ea, *iar pe marginea de jos a filei este scris :* În arc; Și mare; In mare; În mare arc; Al tristei bălți un mare arc ocolul *(ultima variantă este anulată)*. // **130** *Deasupra primei forme a versului este scris :* Sosirăm. / Sosim *și* în fine *sînt anulate.*

CÎNTUL VIII *

Dar pînă-n văi la turn, urmez să spui
aveam să facem încă multă cale,
cînd iată că, privind spre creasta lui,

spre două flăcări dînd signale
și-abia zărind-o-n fund pe-acea cîmpie,
a treia-i da răspuns departe-n neagra vale.

Mă-ntoarsei deci spre-acel ce știe toate:
„— Ce ⟨sînt acestea⟩-am zis, și ce-i răspunde
al treilea semn ⟨din văi⟩ și cine-l scoate?"

---

* *Textul este reprodus din P, corectările și completarea lacunelor fiind făcute pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **1** turn, urmez să] naltul turn, vă O_1 // **1–3**

> Urmînd, vă spui că, mult mai înainte
> de-a fi sub naltul turn, țineam pe cale
> spre vîrfu-i ochii mei, luînd aminte. O_2 //

2 *ante* aveam, *ad.* că O_1 // 4 spre] văzurăm O_1, cum O_2 / **dînd**] ce făceau O_2 // **5–6**

> iar alta răspundea din fundul văii,
> de-abia clipind departe-n neagra vale. O_1 /

> și-adînc, de unde ochiu-abia mai poate,
> a treia-i da răspuns din vale. O_2 //

7 Iar eu atunci, în creștetul mirării O_1 // **8** Ce ⟨sînt acestea⟩] Ce sînt acestea O_1, Ce semn și-al cui O_2 / am zis] zic O_1 // **9** ***În P, în loc de*** scoate ***a fost*** *scris greșit* vede. / din noapte-adînc, din largu-ndepărtării? O_1 / Ce spune-acest de-aici și cine-l scoate? O_2 //

10 Iar el atunci: „— Pe-acele negre unde
⟨tu poți să vezi pe-acela ce ...⟩,
al bălții fum de nu ni-l va ascunde."

13 Din coarda unui arc întins nu zb⟨o⟩ară
nicicînd pe sus mai repede săgeată
decît pe bălți acum o corăbioară

16 venind spre noi, pe apa-ntunecată.
Un singur om, umplînd de strigăt zarea:
„— Spurcate duh, tu tot sosiși odată!"

19 „— De rîndu-acesta, ⟨Flegias⟩, strigarea
e-n dar, a zis Virgil. Ne vei avea
ai tăi cît timp pe lac ne-o fi cărarea."

22 Ca omul amăgit în ce credea,
mirat el a rămas și-l prinse parcă
mîhnire-apoi în ciuda ce-o avea.

---

10 El mie-atunci: „— Pe mucedele unde *M'* / „— Vedea-vei tu, de [...] O_1 / Iar el: „— Mai jos, pe mucedele unde O_2 // **11–12** ***În*** O_1, ***versurile sînt indescifrabile.*** /

tu poți să vezi ce-așteaptă ei, de nu-i
pe baltă fum prea mult spre-a ni-l ascu⟨n⟩de." O_2 //

12 *În P, în loc de* ni *a fost scris greșit* mi. // **13** ***În P, în loc de*** coarda unui arc *a fost scris greșit* coardă un vas. / Din coardă de-arc mai grabnic nu despică O_2 // **14** nicicînd pe sus mai repede] mai repede p[...]l O_1, nicicînd pe sus văzduhul o O_2 // **15** precum văzui *M'* / decît acum pe ap-o luntre mică O_2 / bălți] balt- O_1 // **16** pe apa-ntunecată] pe lac și cum mînată O_2 *(în* O_1, *versurile sînt indescifrabile.)* // **17** un] de-un O_2 / om] lopătar O_2 / umplînd de strigăt zarea] ***În*** O_1, ***cuvintele sînt indescifrabile.*** // **19** „— O, Flegias, Flegias, strigi [...] O_1 // **20** *În P, în loc de* e *a fost scris greșit* fie, *iar* a zis *este copiat de două ori.* / a zis Virgil: [...] O_1 / Ne vei avea] El n-o să fie O_2 // **21** cît timp [...] pe lac [...] O_1 / ai tăi] al tău O_2 / ***În P, în loc de*** lac *fost scris greșit* loc. // **22** credea] crezu O_1 // **22–24**

Precum, văzînd o rea-nșelătorie
făcută lui, ⟨........⟩ deodată
fu el acu-n fundata lui mînie. O_2 //

23–24 *În* O_1, *versurile sînt indescifrabile.* //

25 Virgil al meu descinse-apoi în barcă,
făcînd să sar și eu în ea curînd,
și-abia acum simții că ea se-ncarcă.

28 Cînd furăm deci în ea, porni brăzdînd
bătrîna talp-⟨adînc⟩ a apei față,
cum nu brăzdează de-alte dăți nicicînd.

31 Plutind așa pe-al morții lac prin ceață,
ne stete-n drum un duh plin de noroi:
„— Tu cine ești de vii pe-aici în viață?"

34 Iar eu: „— De vin, eu n-o să stau cu voi!
Dar cine tu din balta ta murdară?"
„— Un duh ce plîng, cum vezi" răspunse-apoi.

37 Iar eu: „— Rămîi la plînset, așadară.
Oricît de mult noroaiele-ți ⟨sînt⟩ prinse
de-obraz, eu te cunosc, spurcată fiară!"

25—27
Virgil sări-n corabie-apoi îndată.
Sării și eu și-abia cînd și eu fui
într-însa, să văzu că-i încărcată. O_1 /
Al meu descinse-n luntre-apoi și-ndată,
făcîndu-mă, intrai și eu și-abia
cînd fui și eu păru a fi-ncărcată. O_2 //

28 *În P, în loc de* porni *a fost scris greșit* provoiu. / deci în ea, porni] și eu și el în ea O_2 // **28—30**
Și-acum bătrîna talp-adînc văzui
brăzdînd murdarul lac pe suprafață
și-n fugă scormonind adîncul lui. O_1 //
29—30 porni bătrîna [...] adînc ⟨...⟩
mai mult decît făcea pe alții-n ea ducînd. O_2 //

31 *În P,* prin ceață *a fost scris greșit în versul următor.*/ Și cum pluteam pe mlaștină prin ceață O_1 / Plutind așa pe mlaștina cea moartă O_2 // **32** *În P, în loc de* ne *a fost scris greșit* nu. / un duh plin de noroi veni (ieși O_2) spre mine O_1, O_2 // **33** pe-aici în viață] ne-mpins de soartă O_2 // **34** „— Oricine sînt, eu n-am să stau cu tine. O_1 / „— De vin, am zis, eu nu voi rămînea. O_2 // **35** Dar cine tu, cu ⟨...⟩ O_2 // **36** Iar el: „— Un duh ce plîng, o vezi tu bine (cum poți vedea. O_2) O_1, O_2 // **37** Rămîi la plînset, așadară] Hai, du-te afund [...]! O_1, Rămîi la plîns și la suspine O_2 // **38** spurcate duh! Oricît nomol ți-e prins O_2 // **39** pe-obrazul tău, cunoscu-te eu bine!" O_2 //

Spre luntre-atunci el mînile-și întinse.
Măestrul însă: ⟨„— 'N lături! a strigat.⟩
La cînii tăi din baltă!" și-l împinse.

La piept m-a strîns apoi, m-a sărutat
pe ochi și-a zis: „— Tu, suflet ⟨bune⟩,
ferice-acea ce-n sînu-i te-a purtat!

Acest trufaș fu suflet ticălos.
⟨Nimic n-avu el bun, nimic anume,⟩
de-ace⟨e⟩a el și-aici e furios.

Cîți nu să cred puternici regi în lume,
ce-aici vor sta ca porcii-n bălți murdare,
dispreț lăsînd și vrun becisnic nume!"

Și-am zis: „— M-aș bucura nespus de tare
să-l văd pe-acesta scufundat sub undă
cît timp sîntem pe lac, iar el e-n zare."

---

40 El mînile spre luntre-atunci împinse O_2 // **42** Hai, pieri ⟨la⟩ cîni! strigîndu-i, și l-a-mpins O_2 // **43** Cu brațele-apoi gîtul mi-l cuprinse O_2 // **44** pe ochi Virgil și-a zis: „— Ferice fie O_1 / pe-obraz m-a sărutat: „— O! suflet bune O_2 // **45** ferice-acea ce] femeia care O_1 / sînu-i te-a purtat] sînu, și te-a-ncins O_2 / *În P, în loc de* sînu-, *a fost scris greșit* sine. // **46–48**

Mișel acesta fu, plin de trufie.
Nimic n-avu el bun, nimic anume
și-acum turbeaz-aici și să sfîșie. O_1 /

Nimic frumos de-acesta nu poți spune.
Trufaș fu ⟨.......................⟩
de-aceea-l prind și-aici mînii nebune. O_2 //

49–50

Pe cîți nu-i onorăm ca regi în lume
și-aici ca porcii stau prin bălți murdare O_1 /

Cîți nu se cred regi mari, iar, dacă mor,
ca porcii-aci-n mocirlă au să fie O_2 //

51 lăsînd cumplit dispreț în urma lor O_2 // **52** *În P, în loc de* nespus *a fost scris* destul. // **52–57**

Iar eu: „— Mi-ar face-o mare bucurie
să-l văd pe-acesta-n mlaștină scufuns,
pe-acesta dat adînc în murdărie!"

55 „— Veni-va fapta-ndată să-ți răspundă,
mi-a zis Virgil, și-avea-vei bucuria
să-l vezi, cît ești pe lac, cum se scufundă."

58 Și am văzut murdarii-atunci sărind
vrăjmași spre el, iar de-asta provedinții
și-acum îi mulțumesc, spre cer privind.

61 Strigau cu toți: „— Pe Filip cel cu-arginții!"
Și-acest trufaș toscan, acum turbat,
din însuși el rupea fîșii cu dinții.

64 Destul de el. Acolo l-am lăsat.
Dar iat-un țipet lung prin nopți străbate
și-am stat cu ochi pierduți de-nspăimîntat.

„— La mal noi nu vom fi sosit
și vei vedea cum ⟨...⟩ fîrtații
și o dorință avea-va de ajuns." O_2 //

56 *În P, în loc de* bucuria *a fost scris* bucurie *(forma existentă în* O_1*).* //
57 *În P, în loc de* ești *a fost scris greșit* este, *iar în loc de* se, *a fost scris* să. // 58—60

Și-am și văzut sosind cu vrăjmășie
din lac răzbunători ai provedinții,
murdari, de pretutindeni, să-l sfîșie. O_1 /

Și-am și văzut curgînd înnoroiații,
sărind să facă-ntr-ăst măcel,
că dau și-azi pronici laude și grații. O_2 //

61—63

Strigau: „— Pe-Argenti!" ca-n pierzarea minții
și-Argenti-n zbucium orb acum, turbat
urla, spumînd și se mușca cu dinții. O_1 /

Și toți strigau: „— Pe-Argenti-acum!" și-acel
trufaș toscan, înfumurat, ieșit din minte,
din însuși el rupea cu dinții el. O_2 //

64—66

Aci-l lăsarăm. Nu mai pierd cuvinte
cu el. Ci-un groaznic vaiet auzii
și-atent țintii privirile nainte. O_2 //

66 *În P, în loc de* pierduți *a fost scris* perduți. //

67 „— E Dis aproape, groaznica cetate,
mi-a zis Virgil, și-ntr-însa răii
și cetele din ceruri aruncate.“

70 Și-am zis: „— Maestre-al meu, în fundul văii
eu turnuri parcă văd, de foc pătrunse
și roșii ca din miljocul văpăii.“

73 „— Sînt roșii-așa de foc etern, răspunse,
⟨cari ard-în ele și-n etern nu pier⟩,
cum vezi aci-ntr-aceste văi ascunse.“

76 Ajunsem deci și-n cel bătut de cer
și groaznic șanț ce-ncinge ⟨adînc orașul⟩
cu ziduri mari, de fier, dogoritoare.

79 Nu făr-a face mare-ocol, luntrașul
s-opri-ntr-un loc și zise cu tărie:
„— Pe-aici își are-ntrarea-n el locașul.“

67–69
„— S-apropie acum, vorbi conducătorul,
cetatea, fiul meu, cea zisă Dite,
cui mult îi e și ⟨...⟩ poporul.“ O_2 //

68 Virgil] maestrul meu O_1 // **69** ***În P, în loc de*** ceruri ***a fost scris*** ceriuri. // **70** ***În P, în loc de*** maestre ***a fost scris*** măestre. // **70–72**
Iar eu: „— Maestre, încep și lămurite
moscheile din el în fund să le discern
și-așa de roșii ca din foc ieșite.“ O_2 //

72 ***În P, în loc de*** miljocul, ***a fost scris*** mijlocul. // **73** foc] focul O_2 // **73–75**
„— De flăcări sînt așa, Virgil răspunse.
Le-ncinge-așa lăuntrică dogoare
cum ai să vezi acolo-n văi ascunse.“ O_1 //

74 ce-arzînd în ele-așa le răspătrunde. O_2 // **76** ***În P, în loc de*** cel ***a fost scris*** acel. // **76–77**
Sosim acum prin tristele ponoare
ce-ncing această neagră fortăreață O_1 /
Și-ajunsem și ⟨î⟩n gropile afunde
ce-ncing nemîngîiatul cuib pe care O_2 //

78 un zid, părînd de fier, l-ascunde. O_2 // **79–81**
Mult timp ne-a ocolit prin ceață
luntrașul, ocolind cetatea sură.
S-opri la poart-apoi, acolo-n față. O_1 //

80 tărie] mînie O_2 //

82 Văzui aici mai mulţi poate de-o mie
din cei plouaţi din cer, deasupra porţii,
strigînd răstit: „— Ce om să fie

85 ce-aleargă încă viu prin lumea morţii?"
Dar bunul meu măestru semn le dete
că-n taină le-ar vorbi de-o vrere-a sorţii.

88 Mai blînd-atunci turbarea bandă stete
⟨şi-au zis:⟩ „— Tu poţi intra, dar viul dintre voi,
ce-avu-ndrăzneală viu să ni s-arete,

91 nebuna cale meargă-şi-o năpoi,
de poate-acum! Dar tu, cel ce-l aduse
pe-un viu pînă pe-aici, vei sta la noi."

94 Gîndiţi, lectori, ce spaim-acum îmi fuse,
căci nici nu mai credeam să fiu scăpat
cînd vorbe-aşa de-amare mi-au fost spuse.

---

82 aici] pe porţi O_2 / poate] decît O_2 // **82—84**

> Mai mulţi de-o mie dintr-acei ce fură
> zvîrliţi din cer steteau de pază porţii.
> „— Tu cine eşti?" răstiţi strigau din gură. O_1 //

83 deasupra porţii] strigînd de sus O_2 // **84** „— Acest ce-i viu, ce om poate să fie O_2 // **85** ce] de O_1 / încă] cu trupul O_1 / că prin lumea morţii e adus?" O_2 // **86** Virgil le dete semn cu palma lată O_1 // **87** le-ar vorbi de-o vrere-a sorţii] un lucru ar fi avînd de spus O_2 // **88** bandă] ceată O_2 // **88—90**

> Puţin au stat pe loc cu toţi deodată,
> apoi: „— Tu poţi *intra*! *Cel* ce-ndrăzni
> cu trupul viu prin iaduri să străbată O_1 //

89 „— Să vii tu singur şi să plece viul dintre voi O_2 // **91—93**

> el ducă-se-ndărăt precum veni.
> Încerce-se. Cu noi rămîi tu însă,
> tu, cel ce-aduci pe-un viu pînă pe-aici." O_1 //

93 pe-un viu pînă pe-aici] pe-un drum aşa de trist O_2 // **94** lectori] creştini O_2 // **94—96**

> Vai, inima-mi de fu sărmana strînsă
> gîndiţi şi voi! Căci nici nu mai speram
> să ies din lumea cea de-a pururi plînsă. O_1 //

95 să fiu scăpat] să ies de jos O_2 // **96** *În P, în loc de* amare *a fost scris* amară. //

97 „— O, dulce ⟨duce⟩-al meu, ce cu prisos
mi-ai stat de pază⟨-n noapte⟩ să m-ajute
și-n cîte-am fost, din toate tu m-ai scos,

100 să nu mă lași, ⟨am zis⟩, prin lumi pierdute!
De nu mai sînt cărări de-aici deschise,
o, fă să fug din iad cît pot de iute!“

103 Dar cel ce m-a adus pe-aici-mi zise:
„— Puteri de sus voit-au să te cheme;
⟨nu poate-abate nimeni cele scrise.⟩

106 Așteapt-aici, hrănind într-asta vreme
zbătutul sufletu-ți cu speranța-n bine,
căci nu te voi lăsa și nu te teme.“

109 Iubitul tat-al meu s-a dus în fine,
iar eu rămasei suflet chinuit,
căci „da“ și „nu“ război purtau în mine.

97–99

„— O, bune-al meu Virgil, mă văieram,
tu, cel ce-a vrut prin noapte să m-ajute,
scăpîndu-mă din cîte ⟨...⟩ eram. O_1 //

98 *În P, în loc de* pază *a fost scris greșit* parte, *iar în loc de* să m-ajute, să-mi ajute. / mi-ai dat în lături piedeci ⟨...⟩ O_2 // **100** ⟨am zis⟩] ca mort O_1, O_2 / prin lumi pierdute] Iar dacă noi O_2 // **101–102**

Iar dacă dracii-acei ne-opresc cărarea,
să mergem îndărăt cît știm de iute!“ O_1 /
de-avem de-aici închis-orice cărare,
să rupem ambii repede napoi!“ O_2 //

103 Iar el ce-n lume singur mi-e scăparea: O_1 // **103–105**

Dar cel ce-a-mpins pe-aici a mea cărare:
„— Să nu te temi căci nime-al nostru pas
nu-l poate-opri, cît timp ni-e dat de-atare. O_2 //

105 și nimeni nu ne poate opri cărarea. O_1 // **106** într-asta vreme] cît ești rămas O_2 // **106–107**

Rămîi și-așteapt-aici puțină vreme.
Eu nu te voi lăsa prin iad. Știi bine O_1 //

107 zbătutul] scăzutul O_2 // **108** că-n lumea asta n-am eu să te las O_2 // **109–110**

Așa s-a dus, lăsîndu-mă-n suspine,
iubitul tată și-am rămas topit O_2 //

112 Eu nu putui s-aud ce le-a vorbit,
⟨dar mult nu stete-aici, căci ei cu zorul⟩,
deodată toţi fugind, au năvălit

115 în cuibul lor şi-au pus pe porţi zăvorul.
Lăsat afară deci, şi-a întors ⟨cărarea⟩
cu paşi înceţi spre mine-nsoţitorul

118 şi-n faţa lui vedeam descurajarea.
Privea-n pămînt şi-n zbuciumul durerii:
„— Oh, cine-o fi de-mi ţine-aici intrarea!

121 Acum sînt mînios, să nu te sperii!
Noi vom intra, chiar dac-acest popor
ne-ar pune-n drum puterile puterii!

124 Nu-i nouă-această nebunie-a lor,
la altă poartă-n iad au mai făcut-o,
iar ea de-atunci e fără de zăvor.

---

113 dar mult nu stete-aici] dar numai ce văzui O_1 // **114** cu dracii toţi deodat-au năvălit O_1 / la porţi ca spre-apărare-au năvălit O_2 // **115** ***În P', în loc de*** porţi ***a fost scris greşit*** toţi. // **115—117**

cu vuiet în cetate, iar zăvorul
pe poartă l-au zvîrlit, oprind cărarea.
Cu paşi înceţi se-ntoarse-nsoţitorul. O_1 /

şi porţile-au închis şi-au pus zăvorul
pe porţi, iar el afar-acum rămase.
Şi-ncet s-a-ntors spre mine-nsoţitorul O_2 //

118—120

cu ochii-n jos şi cu sprîncene trase
pe ochi, zicea-n oftările durerii:
„— Ce duh îmi neagă jalnicele case?" O_2 //

120 „— Ah, cine să ne-oprească-aici cărarea! O_1 // **121—123**

Iar mie: „Că-s mîhnit, să nu te sperii!
Eu trebuie să-nving şi-acest popor,
orice puteri s-opuie-aici puterii. O_2 //

125 la altă poartă-n iad] la mult mai larg-o poart- O_2// **126** ce rupt de-atunci ea-şi are-al ei zăvor O_2 //

127 Scrisoarea ei cea jalnic-ai văzut-o.
Şi iată-l, fără soţ, prin lumea moartă
scoboară rîpi, pe calea ce-am bătut-o

130 acel ce ne-o deschide-această poartă."

---

128 *În P, în loc de* moartă *a fost scris greşit* morţii. // **128—129**

Pe rîpi, dincolo-n rîpile lui Pluto,
dar iată-l, scoborînd cu pasul mare O_1 //

129 dincoa' de ea, pe calea ce-am bătut-o O_2 // **130** această poartă] aici intrare O_1

CÎNTUL IX

1 Coloarea spaimei ce pe-obraji avui,
cînd eu văzui a răilor insultă,
schimbă grăbit coloare⟨a⟩ nouă-a lui.

4 Atent s-opri ca omul care-ascultă,
dar nu putea cu ochii-adînc străbate
prin aer plin și negura cea multă.

1—36 *Versurile, netipărite și netranscrise în P, sînt reproduse din* O_2. //
1, 3 ***Între rînduri*** *este scris :*

Coloarea moart-a feței mele
făcu pe-a lui cea vie s-o spele.

respectiv :

Dar spaima ce pe-obraji îmi sta vădită
schimbă pe-a lui cea nouă-ntr-o clipită. //

1—3 *În* O_1*:*

Din ochi rotindu-mi spaima mea cea mare,
cînd eu văzui a răilor insultă,
făcu s-ascundă noua-i tulburare,

variantă înlocuită inițial, în colțul din dreapta sus al filei cu :

Dar nou-i chin grăbit el l-a ascuns,
cînd trist veni înapoi după insultă,
văzînd din ochi ce frică m-a pătruns. //

2 *Marginal dreapta este scris :* înapoi. // **4—6** ***În*** O_1*:*

El sta privind acum ca cel ce-ascultă,
dar nu putea-n adîncuri să străbată
de aburi mulți, de negura cea multă,

variantă înlocuită inițial cu :

Ca omul care-ascultă stete-apoi,
dar nu putea cu ochii-adînc străbate
prin multa ceață și-acel fum greoi. //

5 ***Marginal dreapta este scris :*** căci văzu. //

7 „— Noi tot avem să-ntrăm aci-n cetate,
luptîndu-ne..., de nu..., la el ni-e scutul.
O, cît aștept pe altul să s-arate!"

10 Cuvîntul său văzui că n-are avutul
său rost dintru-nceput, căci ce urma
alt rost avea de tot, nu ca-nceputul,

13 iar ruptul lui cuvînt mă-nfiora
de teama ca-nțelesul să nu-i fie
cu mult mai rău decît era.

16 „— Dar poate-aci-n adînc vrun duh să vie
din limb, de unde singurul amar
e numai că vi-e inima pustie?"

7—9 *În* O_1 *versurile sînt ilizibile.* / *Varianta din* O_2 *a fost înlocuită marginal dreapta cu:*

„— Noi tot vom birui-n atac odată.
De nu... Atare ne-a promis, ne spuse.
O, cît m-amînă el că nu s-arată!" //

10—12 [...] întîiele cuvinte
n-aveau urmare-n cele ce veneau,
căci altele erau, nu ca nainte. O_1 /

Varianta din O_2 *este înlocuită marginal dreapta cu:*

Văzui eu bine cum un val el puse
pe-ntîiul ⟨....................⟩,
căci n-a sfîrșit așa cum începuse. //

12 *Marginal dreapta este scris:* de cum le-au. // 13—15

Aceste vorbe rupte mă-ngrozeau
de temerea că ele pot s-ascundă
un sens cu mult mai rău decît aveau. O_1 //

15—17 *Forma din* O_2 *este înlocuită marginal dreapta cu:*

„— În fundu-acestei triste scoici m⟨ai⟩ vin
cîndva de cei din primul grad în care //

16—18 *În* O_1, *forma inițială a terținei și unele din variantele versurilor ce o formează sînt ilizibile.* //

19 Așa-ntrebat-am eu. Iar el: „— Se-ntîmpl-arare,
mi-a zis, să i se-mpuie oarecui
făcînd aceast-a mea de-acum cărare.

22 Dar drept e că eu de-altă dată fui
trimes aici de-acea, de-Erichto, cruda,
ce ⟨poate-⟩aduce umbra-n trupul lui.

25 Eram de scurtă vreme mort, iar truda
mi-a fost să trec prin iad, pe-aici, cu zborul,
să scot un duh din cer⟨c⟩ul unde-i Iuda,

---

17 ***Între rînduri este scris:*** cîndva și-alt (*inițial:* vrun) duh, ***iar pe versoul filei:*** speranța moartă-i și singură ***(deasupra ultimelor trei cuvinte este scris:*** vi-e unicul***)*** chin, ***respectiv:*** a nu spera vi-e singur. // **19–21** ***În*** O_1:

> Așa l-am întrebat. Iar el: „— Arare
> se-ntîmplă ca vreunul dintre noi
> ⟨. . . . .⟩,

modificat în:

> Așa i-am zis atunci. Iar el: „— Se-ntîmpl-arar
> ca vrunul dintre noi pe-aici s-apuce,
> trecînd, cum trec acum, pe-acest hotar. //

21 *Sub vers este scris și* ***anulat:*** Așa l-am întrebat. // **22–24**

> Ce-i drept [. . .] a mă duce
> trimes eu fost-am de Erichto, cruda,
> căci ea din iad pe morți îi poate-aduce. O_1 //

22 ***Forma din*** O_1 ***a fost modificată întîi în:*** Dar eu mai fui! Cu silă de-a mă duce. // **22, 24** *Marginal stînga sînt scrise cuvintele ce urmau să intre în rima unor variante ulterioare:* vreme; cheme. // **25–26**

> Eu nu de mult ieșii din trup, iar truda
> mi-a fost să scot prin [iadurile-aceste] O_1 //

25 ***Forma din*** O_1 ***a fost modificată inițial în:*** De-abia scăpai din trupul meu, iar truda. // **26** ***Versul este anulat.*** // **27** ***Deasupra rîndului este scris:*** un duh dintr-a lui Iuda cerc, acel ce, ***iar marginal dreapta:*** și m⟨ai⟩, ***respectiv:*** a scoate. //

28 din cel m⟨ai⟩ jos și-obscur, ⟨mai⟩ depărtat
de cerul cel ce toate le-ncunjoară.
Știu bine drumul, deci nu fi-ngrijat.

31 Ăst smîrc ce-atît de rea putoare scoate
încinge cuibu-aprinselor morminte
și-a-ntra cu pace-ntr-însul nu se poate."

34 Mai multe-a spus, dar nu le mai țin minte,
căci eu atent țintisem ochii mei
spre naltul turn cu vîrful său ferbinte.

---

28 *Marginal stînga sînt scrise :* Acesta-i *(anulat) ;* În acesta *(anulate) ;* Din cel mai jos și mai *(anulat)* obscur *(anulat)* și cel, *respectiv :* Și cel mai jos, *iar pe contrapagină :* Prin ⟨...⟩ trecînd. // **28–29** *Pe contrapagină este scris :*

> cel m⟨ai⟩ jos *(inițial :* obscur*)* și m⟨ai⟩ departe stînd
> de cerul cel ce-ncinge toate. //

28–30 *În* O_1 *:*

> din locul care-n centrul lumii este
> și-i cel mai depărtat de cer și soare.
> Nu fi-ngrijat, căci am de toate veste.

modificat inițial în :

> În centrul lumii-ntregi e pus ponorul
> și-i gheață-n veci și noapte ne-ntreruptă.
> Știu tot. N-ai grijă deci se ⟨..........⟩. //

31–33

> Iar balta asta plină de putoare
> încinge-orașul aprinselor morminte
> și n-o să-ntrăm în el decît cu [...] O_1 //

31 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Murdara balt-aici din Stix e ruptă, *apoi în :* Și-această baltă ⟨...⟩ putoare scoate. / *Pe contrapagină este scris :* Ăst smîrc. // **32** *Versul e scris pe contrapagină.* // **33** *Ultimul cuvînt al variantei din* O_1 *a fost înlocuit cu* luptă. /*Marginal dreapta sînt scrise :* Și-a-ntra în el cu sil' num⟨ai⟩ se poate; Și fără lupt', *iar pe contrapagină :* Și-n el; Să-ntrăm numai cu sila-n el se poate. // **34–36**

> Ah, mult te-a spus, dar nu [...] a minte,
> căci țintă eu steteam cu ochii mei
> spre naltul turn cu vîrful cel ferbinte. O_1 //

34 *Partea finală a variantei din* O_1 *a fost modificată succesiv în :* n-am luat aminte *și* nu le-avui aminte. //

Și iată, s-au ivit deodată trei
grozave Furii-n haine-nsîngerate
și-aveau mișcări și chip ca de femei.

Încinse-au fost cu hidre verzi, spurcate;
drept păr aveau năpîrci de-otravă pline
și tîmplele cu șerpi le-aveau legate.

Virgil pe servii groaznicei regine
ai vecinicului plîns îi cunoscu
și „— Iat-, a zis, grozavele Erine!

Alecto-n dreapta, care plînge-acu;
Megera-n stînga locul ei și-l are;
Tisifone la mijloc." Și tăcu.

Țipau, bătînd din palme cu turbare,
și pieptu-și sfîșiau, spumînd din buză,
și-atunci eu m-am pitit de spaimă mare.

„— Să vii să-l împetrim! Curînd, Meduză!
Spăsească-n el Teseu, ziceau spre mine,
purtarea lui!" Dar buna-mi călăuză:

37–133 *Textul este reprodus din „Semănătorul", I (1901–1902), nr. 5, p. 65–67.* // **37–38**

pe care-acum se rădicară trei
de sînge pline infernale Furii O_2 //

39 și] ce O_2 / chip] membre O_2 / *ante* de *ad.* ca O_2 // **41** Cu brîu de șerpi ca verdele pădurii O_2 // **42** cu șerpi le-aveau legate] de ei ⟨...⟩ O_2 // **43** Virgil pe servii] Știind că-s servi ai O_1 // **45** și „— Iat-] P[...] O_1 / Erine] Erinii *M* // 48 la] -n O_2 / Și] Zicînd M_2 // **49–51**

Și pieptu-și sfîșiau aci-n urlare,
cu palma să băteau ⟨...⟩
și-n laturi eu m-am tras de spaimă mare. O_1 /
Pe piept cu ghearele s-umpleau de sînge
și-urlau bătînd din (în *M*) palme-așa că eu
simțeam cum spaima cît mai strîns și ghem mă strînge.
(simții că spaima spre Virgil mă strînge. *M*) O_2, *M* //

52–**54** „— Meduzo, vin-acum și-l împietrește!"
strigară toate trei, privind spre mine,
[și...] pe Teseu îl pedepsește!" O_1 /
„— Meduzo, hai", așa strigau mereu,
„să-l facem piatră!" și priveau spre mine.
„Spăsească-n el atacul său Teseu!" *M* //

55 „— Întoarce-te și-nchide-ți ochii bine,
că, dacă vezi pe Gorgo, cer și stele
tu-n veci n-o să mai vezi, nici lumi senine."

58 Mă-ntoarse-apoi grăbit de către ele,
iar palmele-mi părîndu-i ne-de-ajuns,
el puse și-ale lui peste-ale mele.

61 O, voi ce-aveți puterea de pătruns,
aflați-mi pilda cea ce-nvăluită
aci-n ciudatul cîntec am ascuns!

64 Și iat-atunci, pe balta răzvrătită,
un vuiet se stîrni din neagra zare,
iar apa se zbătea, pe mal ieșită,

67 precum un vînt grozav, ce-n zbuciumare
văzduhul roș și-al lui năduf îl scurmă
și cade peste codri-n vuiet mare

---

55 -nchide] astupă O_2 // **56** căci n-ai să vezi de-acum a pururi stele O_2 // **57** de-apuci să vezi Gorgona, dacă vine. O_2 / *Varianta din* O_2 *a fost transcrisă inițial în M, ulterior* Gorgona *fiind înlocuită cu* pe Gorgo. // **58** Mă-ntoarse-apoi grăbit] Vorbind, m-a-ntors chiar el O_2, *M* // **59** palmele-mi] a mele mîni O_2 // **60** și-a-ntins podiș și-a lui peste-ale mele *M* / el puse și-ale lui] le-a-ntins pe-a lui podiș O_2 // **61–63**

Voi, ce cu spirit ager de pătruns,
cătați aci-n cîntarea mea ciudată,
sub vălul ei ce-nvăț îmi zace-ascuns! O_2, *M* //

62–63 nu treceți cu vederea-nvățătura,
ce-aci-n ciudatul cîntec e ascuns! O_1 //

64 atunci] acum O_2 / balta răzvrătită] tulburele valuri O_1 / răzvrătită] -ntunecată O_2, tulburată *M* // **65** din neagra zare] de-a lungul zării O_1 //

65–66 venea dînd spaime-atîta ⟨...⟩ cumplit,
făcea ca ambii țărmuri să se zbată. O_2 //

66 făcînd ca ambii țărmuri să se zbată *M* / pe mal ieșită] sărind pe maluri O_1 // **67** cum nu-ntr-altmintre-un vînt M_1 / Cum nu-i altfel un vînt ce-a devenit M_2 // **67–69**

Așa-i furtuna-n toiul zbuciumării,
cînd urlă și văzduhul roș îl scurmă,
iar codrii gem în furia frămîntării O_1 /
cum nu-i altfel un vînt ce-a devenit
vîrtej stîrnit de-arșiții-ndușmănite,
izbește codri ⟨.........................⟩ O_2 //

68 vîrtej ⟨...⟩ călduri îndușmănite *M* //

70 și rupe crengi, lăsînd pustiu-n urmă,
în pulvere-mbrăcat, trufaș gonește
și face de s-ascund păstor și turmă.

73 Lăsîndu-mă să văd: „— Acum privește
spre-acel potop de valuri înspumate,
pe unde fumul gros se tot sporește."

76 Ca broaștele din lac, ce-nspăimîntate
de-un șarpe rău, ce-aleargă-n dușmănie,
pier repezi, în nămol stînd tupilate,

79 așa-ngrozite duhuri, poate-o mie,
fugeau de unul ce, la trecătoare,
călca, neud pe tălpi, ca pe-o cîmpie.

70—72

și rupe crengi, le-azvîrle risipite
și-ascuns în praf, trufaș⟨...⟩ drum
și face de s-ascund păstori și vite. O_2 /

și crengi rupînd, le-azvîrle risipite,
e-n pulvere-mbrăcat trufașu-i drum
și-alungă-n ascunziș ⟨păstor și⟩ vite. *M* //

71 -mbrăcat, trufaș] -mbrăcată ea O_1 // **72** și oameni și păstori și turmă O_1 // **73** Lăsîndu-mi ochii-apoi: „— Privește-acum O_2, *M* // **74** acolo sus pe spuma cea antică *M* / spre-acel potop de] spre lacul unde O_1 // **75** s-azvîrl, iar fumul gros se-nvîrtește." O_1 / și pe-unde-i și m⟨ai⟩ gros cumplitu⟨l⟩ fum." *M* / și pe-unde-i mult mai gros cumplitul fum." O_2 // **76—77**

Precum, cînd simt năpîrca inimică,
se-mprăștie-n apă broaștele ⟨...⟩ O_2, *M* //

76—78

Ca broaștele din bălți, înspăimîntate
de-o viperă venind cu dușmănie,
se-mprăștie și sar ⟨................⟩ O_1 /

77 se-mprăștie un stol de broaște *M* // **78** și-adînc s-afundă prin nămol de frică O_2 / și toate-adînc stau în nămol de frică. *M* // **79** văzui eu (și *M*) mii de duhuri ruinate O_2, *M* / -ngrozite] speriate O_1 // **80** văzui că iese *M* // **80—81**

fugeau de unul ce venea cu zorul,
călcînd pe apă-n sîrg ca pe-o cîmpie. O_1 /
fugind de unul ce venea ⟨...⟩,
prin pas trecea pe Stix cu tălpi uscate. O_2 /
fugind de unul ⟨...⟩ văzui
prin pas, trecînd pe Stix cu tălpi ⟨...⟩ *M* //

În lături da cu stînga izbitoare
din fața lui văzduhul de-aburi plin
și numai acest chin părea că-l doare.

Eu, bine-atunci văzînd că-i sol divin,
privii spre-al meu, dar semn însoțitorul
mi-a dat să stau pe loc și să mă-nchin.

Ah, cît de mînios venea cu zborul!
Sosind la porți, c-o vargă le deschise,
căci neoprit sări-ndărăt zăvorul.

„— O, neam mișel gonit din cer, el zise,
călcînd pe-amarul prag al locuinții,
voi iar vă bateți joc de cele scrise!

De ce v-opuneți voi, acum, voinții
acelei ce strivește ce s-opune?
Ori vreți, mișei, sporirea suferinții?

82–84

Cu palma stîngă tot izbea prin ceață,
căci se-neca-n văzduhul de-aburi plin
și-l da-ntr-o parte ne-ncetat din față. O_1 /

Prin față-i stînga și-o trece⟨a⟩ adese,
deoparte dînd văzduhul de-aburi plin
și-atît fu tot de ce părea să-i pese. *M* //

86 dar semn *lipsește din* O_2. / Eu, bine-atunci văzînd] văzui numaidecît O_1 // **86–87**

și semn îmi dete-n sîrg însoțitorul
să tac și-acestui sol să i mă-nchin. O_1 //

88 Ah] Și O_1 / venea] părea O_2 // **89** Sosi la poartă-n grabă și-o deschise O_1 / vargă] vorbă O_2 // **90** puternic c-un toiag izbind zăvorul O_1 // **91** „— Goniți din cer, ginte blestemată (*suprascris:* nenorocit popor) *M* / „— O, neam mișel gonit din cer] "— Nemernici urgisiți de cer O_1 / gonit din cer] din cer gonit O_2 // **93** „de unde ⟨...⟩ îndrăzneală-n voi?" *M* / voi iar] iar voi O_2 // **94** Nimic nu-i poate-opri (*anulat:* nimic) M_1 / cui nici în veci (*anulate*) nimic nu-i poate-opune M_2 // **95** al cărei țel nu poate-avea-ncercare (*anulat:* cărare) M_1 / al cării M_2 / și care M_3 // **96** și-ades v-aduse-un spor al suferinții? M_2 / Ori vreți din nou vrun spor M_1 / v-aduse-adese-un spor M_2 //

Cînd soarta vrea, tot iadul să s-adune,
degeaba e! Vedeți că Cerber are
și astăzi semnul faptei lui nebune!"

Se-ntoarse-apoi pe-aceleași căi murdare
și, fără de-a vorbi, trecu nainte
asemeni celui ce-alte gînduri are

decît le are cel ce-i stă nainte.
Dar noi spre-acele ziduri blestemate
am mers acu-ncrezuți în vorbe sfinte.

Intrarăm deci pe porți în lături date
și, vrînd și-aici să am deplină știre
cum poate fi și-o astfel de cetate,

văzui, pe cît ajunse-a mea privire,
un cîmp enorm, și-aici și de-altă parte,
și gemet mult și-amară tînguire.

97—99 Ce-ajut-a face sorții-mpedecare?
(*anulat:* Cerber al vostru) Ați și uitat că Cerber nu-n zadar
și gît și ceafă fără păr le are (*inițial:* poartă)? *M* //

98 *În loc de* că *este tipărit* ca. // **100** pe] spre O_2 / căi murdare] drum murdar *M* // **101—102**

dar n-a privit spre noi, n-avu cuvinte
asemeni celui ce-alte grijuri are O_1 /

și făr' [...] ne vorbi, cum n-are-aminte
și-un om necaz ⟨...........⟩ O_2 /

și n-a vorbit cu noi, cum n-are-aminte
să stea un om durut de-un alt amar. *M* //

103 decît de-al celui care-i stă nainte *M* / le are cel ce] al celui care O_2 / cel] acel O_1 // **104** Dar noi plecarăm repezi spre cetate O_1 / Iar noi am mers spre poarta ⟨...⟩ O_2 / (*anulat:* Dar) Văzînd că M_1 / Văzînd că poarta M_2 // **105** și-acum ne bizuiam pe vorbe sfinte O_1 / vegheați acum de-acele vorbe sfinte O_2 / intrării *(anulat)* M_1 / ne-am M_2 // **106** Și-ntrînd (*inițial:* nefiind) nimic să ni s-opuie (*anulat:* opuie) M_1 / Intrarăm deci și ⟨...⟩ (*anulat:* dînd) ⟨...⟩ vrere M_2 // **107** Iar *M* / și eu, ce-atîta dor să văd avui O_2 / și vrînd și-aici] iar eu voind O_1 // **108** ce umbre gem în foc aci-ngropate O_1 / să știu cum e și-atare cetățuie M_1 / cetățuie M_2 // **109** rotindu-mi ochii ⟨...⟩ văzui O_2 / cînd fui în ea, rotunda mea privire *M* // **110** Cîmp enorm] mare cîmp O_2 / și-aici și de-altă parte] și-n el nespus amarul O_1 // **111** umplut de plîns și cazne-adîncul lui O_2 / durere *M* //

112 Precum la Arle, pe cîmpii deşarte,
sau cum la Pol', aproape de Carnarul
ce spală ţărmul ţării şi-o desparte,

115 morminte mari acoper tot hotarul,
aşa şi-aici, cît loc era nainte,
dar numai cît că-i mult mai mare-amarul;

118 căci arde-a pururi focu-ntre morminte
aşa de-aprinse cum nu poate face
nici arta noastră fierul mai fierbinte.

121 Deschise toate sînt, că n-au capace,
şi-aşa de jalnic plîns ieşea din ele,
cum scoate-un schingiuit, ce-n flăcări zace.

---

112 Precum morminte-acoper tot hotarul O_1 / La Arli-unde Rodanu-n bolţi se-mparte *M* // **113** sau cum la Pola în faţă cu Carnarul *M* / ***În** loc de* Carnarul *a fost tipărit* Cornarul. // **114** ce-ai ţării ţărmi spălîndu-i, ne-o desparte O_2, *M* // **115** morminte multe-ncolinesc hotarul O_2 / mormintele fac neegal ⟨hotarul⟩ M_1 / tumulii M_2 // **115–117**

morminte multe-ncolnicesc hotarul,
aşa era şi-aici şi-n orice loc,
atît că e cu mult mai mare-amarul; *M* //

116 şi-ntreag-acea cîmpie M_2 // **117** ci-aici fireşte-i m⟨ult⟩ m⟨ai⟩ M_2 // **118** căci foc ardea-mprăştiat printre sicrie *M* / căci arde-a pururi] ce-a pururi arde O_1 // **118–120**

căci arde-ntins printre m⟨orminte⟩-un foc
ce-aşa le-ncinge că mai roş a face
un fier în flăcări nu-i nici un mijloc. *M* //

119 poate *M* // **119–120**

aşa [că] mult ca flacăra le [face],
ca fierul cînd e roşu de fierbinte. O_1 /
şi-aşa le-aprinde cum nicicînd nu poate
să fac-o artă fierul mai fierbinte. O_2 //

120 ştie M_2 // **121** Era⟨u⟩ deschise toate-a lor capace O_2 / şi toate-aveau deschise a lor capace M_1 / Şi-a lor capac deschis era la toate M_2 / mai M_3 / toate M_4 // **122** şi-oftat (*iniţial:* plîns) ieşea din ele-aşa de-amare *M* // **122–123**

şi fum şi plîngeri ies mereu din ele
şi gura celor morţi etern nu tace O_1 //

123 părînd c-un neam nespus de ⟨...⟩ zace O_2 / părînd M_1 / părînd alt [...] M_2 //

124 „— Ce duhuri zac, măestre-al căii mele,
aci-n morminte-nchişi ca-n bîrnă carii,
de plîng şi scot oftări aşa mişele?"

127 Iar el: „— Aci-n morminte sînt sectarii
şi-adepţii lor. Şi-aşa cum se cuvine,
măestrii gem alături cu şcolarii.

130 Mai mult decît socoţi sînt toate pline
şi n-au cu toţii-un chin, ci după treaptă."
Apoi, pe drumul ce-ntre ziduri ţine

132 şi-acest pojar, porni spre mîna dreaptă.

---

124 măestre] maestre O_2 // **124—125**

„— Maestre, am zis, ce crime-aşa de grele
au cei de-aici, ascunşi ca-n grindă carii O_1 //

124—126 Iar eu: „— Maestre, cine-i neamul care
aci-ngropat în lăzi ⟨..........⟩
spunînd că sînt prin plînsul lui cel mare?" *M* //

126 stînd se fac *M* // **127—129**

Iar el: „— În ele-s eretici şi-ai lor
adepţi de-oricare sectă. Şi sînt pline
mai mult decît gîndeşti de-acest popor. O_2 /

„— Aici sînt ereticii, el mi-a spus,
cu-ai lor ciraci, pe secte strînşi,
în cari asemeni e cu-asemeni pus. M_1 /

„— Căznesc pe eretici, mi-a spus,
şi-adepţii de-orice sect-aceste scrine,
dar n-ard la fel ⟨..........⟩ M_2 //

129 şi-egalul ⟨...⟩ pus *M* / măestrii] maeştrii O_1 // **130** decît crezi tu sînt toate-aceste scrine *M* // **132** *ante* apoi *ad.* Porni O_1 // **133** acest pojar] aceşti martiri O_2, *M*

CÎNTUL X *

Urmam acum deci strimtei cărărui
ce e-ntre zid și focul făr' de fine,
maestrul meu și eu, în urma lui.

„— Supremă minte, ce mă porți cu tine
printr-aste triste văi, cum ție-ți place,
vorbește-acum și-alină doru-n mine!

---

* *Cîntul, netipărit, și netranscris în P, este reprodus în întregime din* O_2. // 1 *În* O_1*:* Mergeam pe drumul strimt dintre cetate, *înlocuit succesiv cu:* Mergeam acum ⟨...⟩; Mergeam acum prin strimtul defileu; Urmam cotirea strimtei cărărui; Urmam deci drumul strimtei cărărui. // 1, 3 *Marginal dreapta sînt scrise rimele:* plînsul; dînsul. // 2 *Marginal dreapta este scris:* ca între muri și locul de căință. // 3 *Forma din* O_1, *ștearsă cu guma, a fost înlocuită cu:* maestrul meu și eu adecă, *modificat apoi în:* maestrul meu, Virgil, și-n urmă-i eu. // 4—6

„— O, geniu bun, ce-n trista locuință
mă porți cu tine, am zis, de-ți e pe plac,
tu satură-mi nespusa mea dorință! O_1 //

4 *Forma din* O_1 *a fost modificată succesiv în:* „— O, geniu nalt, ce-n trista locuință, *respectiv în:* „— Supreme geniu, ce mă porți cu tine. / *Din modificarea ultimei variante citate, primul cuvînt al versului a rămas în* O_2 *în forma:* Supreme. // 6 *Forma din* O_1, modificată *inițial în:* tu satură, am zis, ⟨a⟩ mea dorință, *a fost înlocuită cu:* vorbește-mi ca să-mpaci a mea dorință. //

Putem vedea poporul care tace
aci-n sicrie? Căci păzite nu-s
și toate-și au deschise-a lor capace."

„— De-a pururi toate-nchise-or fi, mi-a spus,
din Iosafat ⟨cînd⟩ s-or întoarce iară
tot insu-n trupu⟨l⟩ ce-l lăsară sus.

De-această parte-un cimitir separă
pe toți, cu Epicur, pe-ai săi ciraci,
cari sufletul cu trupu-l fac să piară.

---

7 *Marginal dreapta este scris și anulat :* Putem noi s-o vedem. // 7—9 *În* O_1*:*

> Putem vedea ce lume-acolo prin sicriuri zac?
> ⟨......⟩, căci sînt deschise,
> nu văd nici un străjer la vrun capac."

înlocuit marginal dreapta cu :

> Putem vedea ce lume-acolo prin sicriuri zace?
> și toate au deschise-a lor ⟨........⟩
> și nimeni nu-i străjer pe la capace." //

10 *Marginal dreapta este scris :* „— Vor fi închise toate. // **10—12** *În* O_1*:*

> „— Închide-se-vor toate, el îmi zise,
> din Iosafat cînd s-or întoarce-odată
> în trupuri ce le-aveau pe cînd trăise.

modificat în :

> „— Închide-se-vor toate, el mi-a spus,
> din Iosafat să-și poarte cînd vor veni
> în trupul lor ce-acum li-e-n lume sus. //

13—15

> Aici, cu Epicur, va fi-ngropată
> îngreaga școala lui care-a-nvățat
> căci sufletul cu trupul mor odată. O_1 //

13 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită marginal dreapta cu :* De partea asta un cimitir separă. // **13, 15** *Marginal dreapta sînt scrise rimele :* cimitirul; firul. // **15** *Primele două cuvinte ale variantei din* O_1 *au fost înlocuite cu :* cari trup și suflet, *sub vers fiind scris apoi :* cari zic că ⟨...⟩ au moarte. //

16 Iar altor întrebări ce mi le faci
răspuns avea-vei chiar aci⟨-n⟩ genune,
ca și dorinții-aceleia ce-o taci."

19 „— Nimic n-ascund, părinte-al meu, o, bune,
ci vreau, cum însuți tu m⟨ai⟩ de curînd
dispusu-mi-a⟨i⟩, puține vorbe-a spune."

22 „— Tu, cela ce-ai vorbit așa cuminte,
toscane care-alergi de viu pe plaiul
acestui iad, o, nu fugi nainte!

16—18 Și chiar aci-ntrebarea ce mi-o faci
răspuns avea-va, aci-n curînd,
și și dorința ta pe care-o taci." O_1 //

16 *Deasupra variantei din* O_1 *este scris:* Iar ceea ce mă-ntrebi tu vei afla,, *iar marginal dreapta:* Răspuns voi da-ndat-a⟨ci⟩. // **18** *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* ca și dorinței cei ce-acum mi-o taci, *apoi în:* și și dorinței aceleia ce-o taci. // **19** *Deasupra rîndului sînt scrise:* am zis,, n-ascund *(anulate)*; Dar însuți *și* duce, *iar pe contrapagină:* Nu tac ca să-ți ascund. // **19—21** *În* O_1:

„— Nimic nu țin ascuns, am zis, în mine,
dar spusei scurt ce-aveam să spui, poete,
căci tu mi-ai spus mereu c-așa e bine".

înlocuită inițial cu:

Iar eu: „— Nimic nu țin ascuns din mine,
ci scurt să fiu voit-am în cuvinte,
cum nu de mult mi-ai spus c-așa e bine".

apoi cu:

„— Nimic n-ascund, o, bune-al meu părinte,
ci numai spre-a vorbi puțin, precum
dispusu-m-ai nu mult mai înainte". //

20 *Deasupra rîndului este anulat:* fui scurt, am spus, *pe contrapagină este scris:* ci-n scurte vorbe, *iar marginal dreapta:* nu multe-a spune. // **21** *Pe contrapagină sînt scrise:* cum nu demult tu însuți m⟨ai⟩ dispus (*mai jos:* însuți tu); și nu demult ai vrut a mă dispune *și* dispusu-m-ai. // **22—23** *Versurile sînt anulate în* O_2. /

„— Tu, cel ce-alergi prin lumi nemîngîiete
om viu și vorbe-așa-nțelepte spui O_1 //

22 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită cu:* „— Tu, care ai vorbit așa cuminte. / *Forma din* O_2 *a fost înlocuită deasupra rîndului cu:* „— Tu, cel ce-așa de-onest vorbind, *iar pe contrapagină cu:* „— Tu, cel ⟨ce⟩ cuvîntînd așa de-onest, toscane *(ultimul cuvînt este anulat)*. / *Marginal dreapta este scris:* așa de-oneste, *iar sub rînd:* tu, ce. // **23** *Pe contrapagină este scris:* prin locu-acest de foc (*anulat:* vorbind) vorbind. // **24** *Versul lipsește din* O_1. / *Pe contrapagină este scris:* să-ți plac-aici a sta. //

Născut tu ești, precum te-arată graiul,
din nobila cetate, cărei eu
făcui să-i fie-o caznă, poate, traiul."

Așa deodat-un glas ieși, știu eu,
dintr-un sicriu și-n mine-ntrat-a frică,
încît m-am strîns grăbit de domnul meu.

„— Ce faci? Întoarce-te! a început să-mi zică.
Ce faci? Nu vezi că-i Farinata care
din brîu în sus din groapă să rădică?"

25—27 Din graiul florentin te cunoscui
că nobila cetate te născuse,
în care-atîta timp tiran eu fui." O_1 //

25 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* că și tu ești, vădit te-arată graiul. // **27** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită marginal dreapta cu :* prea mult îi amărîsem, poate, traiul, *modificată în :* prea mult făcui să-i fie-o caznă traiul, *apoi în :* prea grea povară, *pe contrapagină fiind scris :* prea mult (*inițial :* greu) îi voi fi fost povar-odată. // **28, 30** *Marginal dreapta sînt scrise rimele :* groape *și* aproape. // **28—30** *În* O_1*:*

Au fost cu gemet mare-aceste spuse
de-aici, dintr-un sicriu, iar eu cu frică
m-am strîns lîngă poet, căci frică-mi fuse.

modificat în :

Ieși deodată un duh cu gemet greu
dintr-un sicriu și frica-ntrat-a
în mine-ncît m-am strîns de domnul meu. //

28 *Varianta anterioară a fost modificată în :* Așa deodat-un duh cu gemet greu vorbi. // **29** *La începutul variantei anterioare a fost adăugat* ieșit. //
31—33

Maestrul însă s-a grăbit să-mi zică:
„— Tu fugi de Farinata? Nu-nțeleg.
Din brîu în sus nu-l vezi cum să rădică?" O_1 //

31 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* Și-a zis Virgil: „— Ce faci? E Farinata! // **33** *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* din brîu în sus încet el să rădică. / *Marginal dreapta este scris :* gata. //

34 Fixai acu-ntr-a lui a mea privire.
El sta nălțat cu fruntea și cu pieptul,
părînd că iadu-l ia-n nesocotire.

37 Grăbit m-a-mpins Virgil de-a dreptul,
cu mîni grăbite-așa, ca inimoșii,
și-a zis: „— Vorbește ca-nțeleptul!"

40 Cînd fui m⟨ai⟩ lîngă el, m-a măsurat
cu mîndrele-i priviri și parcă crunte
și: „— Cari sînt tații tăi?" el m-a-ntrebat.

34—36 Acum de ochii lui eu ochii-mi leg.
El iese din sicriu întreg cu pieptul,
părînd c-ar vrea să-nfrunte iadu-ntreg. O_1 //

34 *Forma din* O_1 *începea inițial cu :* Ţintii. // **35** *Pe contrapagină sînt scrise :* E⟨l⟩ sta cu; Sumeț, cu fruntea sus, ieși cu pieptul *și* ⟨...⟩ (sta) trufaș. // **36** *Deasupra primului vers al terținei este scris :* părînd că iadu-ntru nimic îl are, ***marginal dreapta :*** părînd că iadu⟨l⟩ l-ar avea, *iar pe contrapagină :* părînd că i⟨adu-⟩ntr-un nimic îl are; părînd că-n mult dispreț el iadu⟨-l⟩ are; părea că are iadu (***inițial :*** -și bate joc de ⟨iad⟩), *respectiv :* că-n (*suprascris :* iadu) nesfîrșit dispreț infernu-l are. // **37—39** ***În*** O_1 *:*

Virgil atunci, grăbit, m-a-mpins de-a dreptul
spre cel închis în groapa-nfierbîntată,
zicînd: „— Vorbește scurt și ca-nțeleptul!"

modificat în :

Spre-acel mormînt m-a-mpins Virgil de-a dreptul
cu mîni grăbite, așa, ca inimoșii,
zicîndu-mi scurt: „— Vorbește ca-nțeleptul!" //

37 *Forma din* O_1 *a fost modificată succesiv în :* Grăbit și inimos m-a-mpins de-a dreptul; Virgil, printre gropi cu mîna sa; Mă-mpinse printre gropi cu mîna sa *și* Virgil atunci. // **38** *Marginal dreapta este scris :* grăbit, *iar deasupra formei din* O_1 *:* și-a zis. // **39** *Marginal dreapta sînt scrise :* Virgil acu-ntre el *(anulate)* cuvînt *și* și-a zis. // **40—42** ***În*** O_1 *:*

Și cum steteam, ochire-așa deodată
în treacăt mă privi, părîndu-mi crunte
privirile, și-a zis: „— Cine ți-e tată?"

înlocuit marginal dreapta cu :

Cînd fui sub poal- (***inițial :*** aproape) acelei groape roșii,
puțin el mă privi, întrebată [...] crunte
sprîncene, apoi mi-a zis: „— Ce-ți sînt strămoșii?" //

41 *Pe contrapagină este scris :* Cumplit și. // **42** *Sub forma din* O_1 *sînt scrise :* (*anulat :* Puțin) Ca și-n dispreț; Ce neam ți-au; Ca și-n despreț (***inițial :*** c-un aer de dispreț): „— Să-ți spui strămoșii!" //

Eu, totul vrînd să-i spun în amănunte,
nimic nu i-am ascuns, îi spusei tot
și-atunci el a-ncrețit puțin din frunte.

„— Părinții tăi, a zis, au dușmănit
pe-ai mei și cîți de dînșii s-alipiră,
de-aceea-n două rînduri i-am gonit."

„— Deși goniți, am zis, ei se-nturnară
de-oriunde-au fost ⟨..............⟩,
dar arta ast-ai voștri n-o-nvățară."

---

43 *Versul este anulat.* / Eu sincer vrînd să-i spun în amănunte O_1 / *Forma din* O_2 *a fost modificată în :* Eu, vrînd să-i spun de toate-n amănunte. / *Marginal dreapta este scris :* Eu gata. // 44 Nimic nu i-am ascuns și i-am vorbit O_1 / *Finalul formei din* O_1 *a fost înlocuit cu :* Numii pe toți. // 45 *Marginal dreapta este scris :* Puțin atunci spr⟨încenele⟩-nălțat-a. // 46—47 *Versurile sînt anulate.* // 46 a zis *a fost modificat în* grozav, *deasupra rîndului fiind scris apoi :* „— Ai tăi haini dușmani mi-au fost, *variantă modificată prin înlocuirea primelor patru cuvinte cu* Și-a zis *și a ultimului cu* cumplit, *devenit apoi* cumpliți *și fiind înlocuit, în final, cu* ne-ndurători. / *Pe contrapagină sînt scrise :* Și-a zis: „— Mi-au dușmănit cu multe-oror tații mei; „— Cumplit dușmani mi-au fost! ⟨...⟩ noastră parte; Mi-au fost dușmani. // 47 *Marginal dreapta sînt scrise :* pe-ai ⟨...⟩ strămoși și-al meu partid și-acei (*inițial :* pe toți) ce-amici *(anulate)* îmi fură, *respectiv :* nepoți, *iar pe contrapagină :* „— Partidul meu, pe-ai mei părinți, pe mine; Părinți și-al meu partid ca și pe mine; (*anulat :* Pe-ai mei p⟨ărinți⟩) Pe tații mei și-al meu partid; (*anulat :* Pe-ai mei) Cu-ai mei părinți, cu mine, *respectiv :* de-aproape, ori departe. // 49—51 *În* O_1 *:*

„— Deși goniți, de două ori veniră
puternici îndărăt, fu vorba mea,
ai voștri îns⟨ă⟩-n urm-o cam pățiră."

modificat inițial în :

„— Deși goniți, se-ntoarseră cu toții,
răspunsei eu, și-ntîi și-a doua oară,
dar arta asta nu ți-o-nvață (*inițial :* n-o-nvățară) soții." //

51 *Versul este scris pe contrapagină.* / *Marginal dreapta este scris :* ci-ai tăi nu-nvaț⟨ă⟩ rostu-acestei arte. //

Văzui atunci, de lîngă el, scoțînd
o umbră capu-n groapa cea aprinsă
și cred că ea-n genunchi era șezînd.

Ea-n jurul meu privi, părînd cuprinsă
de-un gînd c-ar fi și-altcineva cu mine,
dar, cînd speranța-ntreagă-n el fu stinsă,

mi-a zis plîngînd: „— Ingeniul tău de vine
de sine-adus prin oarba-ne-nchisoare,
ce e cu fiul meu? Cum nu-i cu tine?"

52—54 *Terțina este scrisă pe contrapagină.* / *În* O_1*:*

> Aproape lîngă el alt ins stătea,
> pitit pînă la nas în groapa-i mare
> și sta-n genunchi, precum mi se părea.

modificat inițial în:

> Atunci vederii-mi apăru deodată
> o umbră lîngă el din groapa [...]
> și cred că pe genunchi sta ridicată.

pe contrapagină fiind scris:

> Văzui pînă-n bărbie-atunci scoțînd
> o umbră capul lîngă el, nu-ntinsă,
> ci numai în genunchi, cum cred, ⟨șezînd⟩. //

52 *Varianta penultimă a fost modificată în:* Atunci o umbră de lîngă el ieși. / *Marginal dreapta este scris:* O umbră-n sus, *iar pe contrapagină:* Ieși pînă-n bărbie-atunci deodată. // **55—57**

> El îmi privi-mprejur, voind, se pare,
> să vadă de mai e vrun om cu mine
> și, cînd văzu că-s singur pe cărare O_1 //

55 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* privi-mprejurul meu, voind, se pare. / *Marginal dreapta este scris:* dor. // **58—60**

> mi-a zis plîngînd: „— De vii cu vreri divine
> și treci, trimes de cer, prin lumi oculte,
> de ce nu-i Guido meu aici cu tine?" O_1 //

58 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* mi-a zis plîngînd: „— De treci cu vreri divine, *deasupra ultimei jumătăți a versului fiind scris:* „— Cu nalte vreri divine, *modificat apoi din nou în:* „ — De treci cu vreri divine. // **59** *Marginal dreapta este scris:* de vii, *iar pe contrapagină:* și naltu-ți duh acest ponor ascuns. // **60** *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* De ce nu e și Guido meu cu tine?, *marginal dreapta fiind scris:* Dar Guido unde? Cum de nu-i cu t⟨ine⟩?, *iar în colțul din dreapta sus:* De ce nu e și Guid-al meu ⟨cu tine⟩? //

61 Răspunsei eu: „— Nu vin cu-a mea valoare.
M-aduce-acest ce-aștept-aici și cui
al vostru Guido nu-i prea dete-onoare."

64 Și-al său cuvînt și modul caznei lui
mi-au spus de-ajuns ce duh mi-e-n față,
de-aceea-n vorbe-așa de plin eu fui.

67 Și-atunci, sărind în sus: „— Trecu din viață?
Ce-ai zis? Nu-i dete? Deci Guido mi-a murit
și-n dulci lumini el nu se se mai răsfață?"

61—63 *În* O_1*:*

Iar eu: „— Nu singur sînt. Ți-aș spune multe.
M-duce-aci Virgil ⟨..............⟩,
de care Guido tău nu vru s-asculte."

modificat inițial în:

„— Nu vin cu-a mea putere, i-am răspuns.
M-aduce-acest ce-ți stă nainte,
pe care Guido nu-l iubi-ndeajuns." //

61 *Deasupra ultimei părți a formei din* O_1 *este scris:* „Aștept-aici! // **63** *Pe contrapagină este scris:* nu-i dete, cred, destulă. // **64—65** *Pe contrapagină este scris:*

Cuvîntul lui și cazna-i din ⟨cuvinte⟩
mi-au dat știința despre el deplină. //

64—66 *În* O_1*:*

Din vorbele ce-a spus, ca și din felul
durerii lui, știui eu cine-i dînsul
și-am spus așa să simt-amar mișelul.

înlocuită marginal dreapta cu:

Din felul caznei lui și din cuvinte
știam dintru-nceput ce duh mi-e-n față,
de-aceea-am și răspuns așa cuminte.

iar pe contrapagină cu:

Din vorba lui ce-a spus și din ascunsul
mormînt mi-au spus destul ce duh mi-e-n față,
de-aceea-mi fu așa de plin răspunsul. //

66 *Marginal dreapta este scris:* răspunsul, *iar pe contrapagină, ca o glosă pentru* cuminte *din prima modificare a formei din* O_1*:* plin, întreg, clar. // **67** Trecu din viață? *este anulat.* // **67—69**

Grăbit el s-a-nălțat, uitîndu-și plînsul.
„— Nu vru, mi-ai zis. Ah, cum ai zis? Muri?
El nu mai vede cer? Nu-i viață-ntr-însul?" O_1 //

68 Deci Guido mi-a murit *este scris pe contrapagină.* / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în* Vai, cum mi-ai zis de el? Că nu-l iubi? / *Marginal dreapta este scris:* Ce-ai zis? Nu-i dete?, *iar pe contrapagină:* Deci Guido. // **69** *Cu excepția ultimelor două cuvinte, versul este anulat.* //

70 Și-n preget scurt văzîndu-mă-mpietrit
și ⟨......................⟩ise,
căzu-ndărăt și nu s-a mai ivit.

73 Dar celălalt, sumețul ce m-oprise
să stau pe loc, nici ⟨................
..............⟩, nici ochii nu-i clintise.

76 „— Că n-au putut, vorbi-ntregind ⟨...⟩,
nu-nvaț-al vostru chip de-ntors acasă,
mai mare-amar ⟨î⟩mi e decît ăst pat.

70–72 Și cînd văzu că preget a vorbi
și-amîn puțin răspunsul la-ntrebare,
căzu-ndărăt și nu se mai ivi. O_1 //

72 *Din cauza modificării incomplete a formei din* O_1, *ultima parte a versului este scrisă :* nu se mai ivit. / *Sub vers este scris :* pe spate și-a rămas căzut *(anulat), ca variantă pentru :* -nădărăt și nu s-a mai ivit. // 73–75 *În* O_1 *:*

Dar celălalt, trufașul pentru care
m-oprii pe-aici, sta oblu în mormînt,
nici ochii nu-i mișca ⟨............⟩

modificat inițial în :

Dar celălalt trufaș, ce mă făcu
să stau pe loc, sta oblu în mormînt,
nici ochii nu-i mișca, nici gîtul nu. //

73 *Varianta anterioară este modificată în :* Dar celălalt, trufașul pentru care, *variantă identică cu aceea din* O_1, *sub ultimele două cuvinte fiind scris din nou :* ce mă făcu. // 74 *Marginal dreapta este scris :* Făcu, *înlocuit apoi cu :* M-opri din drum. // 75 *Marginal dreapta este anulat :* nici fața nu-și mișcă, nici. // 76 *Deasupra rîndului este scris :* Dar doamna cea *(anulat :* șt⟨...⟩) de-aici n-o să-și plinească. // 76–78 *În* O_1 *:*

Dar întregi curmatul său cuvînt:
„— Pățir-ai mei! Mă doare asta una
mai rău decît aprinsul meu mormînt!

înlocuită inițial, marginal dreapta, cu :

„— De n-au putut, vorbi-ntregind, acei
să-nvețe-al vostru chip de-ntors acasă,
mai mare [...] mi-e decît mersei. //

78 *Marginal dreapta este scris :* mai chin nu e ce-mi spui decît, *iar pe contrapagină :* mi-e chin m⟨ai⟩ greu decît aici mormîntul. //

79 De cinci ori zece dăți nu va să iasă
stăpîna-ne de-aici ce-n cer străluce,
vei ști ce greu aceast⟨ă⟩ art-apasă!

82 Și-așa cum vrei în lume-a te mai duce,
să-mi spui de ce-i cumplit ne-ndurătorul
popor cu-ai mei în orice lege-aduce?"

85 „— Îl face, am zis, măcelul tău și-omorul,
de care Arbia roșie-a făcut, curgînd,
s-aducă-n temple-asemeni legi poporul."

---

79 *Marginal dreapta sînt scrise și anulate:* Dar plina față doamna ⟨...⟩ asă *și* Avea-va luna din infern. / *Pe contrapagină este scris:* Stăpîna. // 79–81

Dar nu va răsări rotunda lună
de cinci ori zece dăți din iadul ei
și vei vedea și tu sosind furtună O_1//

79–80 *Forma din O_1 a fost înlocuită, deasupra versului 79, cu:*

De cinci ori zece dăți pîn-o să iasă
stăpîna ce domnește-aici

variantă modificată apoi în:

Dar nici de cincizeci de ori nu va să iasă
a doamnei față ce de-aici străluce. //

82 *Pe contrapagină sînt scrise:* Și-n dulce lume-așa cum te-ai m⟨ai⟩ (*anulat:* te) duce *și* Mai vrei. // 82–84

Și-așa cum fericirea ta ți-o vrei,
așa te rog să-mi spui de ce poporul
și-acum, cînd e stăpîn, [...] cu-ai mei?" O_1 //

83 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* să-mi spui de ce-i cu legi așa nespuse, *apoi în:* să-mi spui de ce-i așa cumplit popor. // 84 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* de-amare-acel popor acum cu-ai mei. // 85–87 *În O_1:*

„— E Arbia, i-am zis, și este-omorul,
cînd văile curgeau de sînge pline;
de-aceea ne gonim așa cu zorul."

înlocuit cu:

„— Războiul tău ce Arbia ne-o umpluse
de sînge cald și-omoru-n gînd îmi vine;
de-aceea-n temple-asemeni legi aduse." //

85 *Varianta anterioară a fost înlocuită cu:* „— Înfrîngerea cea mare-a lor și-omorul, *fiind modificată apoi în:* „— Măcelu-l face, am zis, și-omorul./ *Pe contrapagină este scris:* „— E cauz-, am zis. // 86 *Pe contrapagină este scris:* de care. //

88 Și după ce, oftînd, din cap el dete:
„— Nu singur fui, ⟨..............⟩
că nu făr-o cauză am stat cu-atîția-n rînd.

91 Dar singur eu, atunci cînd toți au pus
Florenței noastre-un trist sfîrșit a-i face,
fui cel ce-o apărai cu fruntea sus."

94 „— O, afle-odat-a ta sămînță pace!"
răspunsei eu. „Ci-acum, că am pe minte
un nod obscur, te rog a mi-l desface:

88—90 El dete-atunci din cap și cu suspine:
„— Nu singur o făcui, căci alții vrură
și-aveam destul temei s-o fac, știi bine. O_1 //

88 *Deasupra primei jumătăți a formei din* O_1 *este scris :* El. // **89** căci alții vrură, *din varianta existentă în* O_1, *a fost înlocuită inițial cu :* și-aveam temei cînd vrură, *apoi cu :* și-aveam, desigur. / *Pe contrapagină este scris și anulat :* și toți ai mei o vrură. // **90** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* și nu fără temei n-aș fi urnit eu cete, *deasupra ultimelor cuvinte fiind apoi scris și anulat :* ai zis și sigur e. / *Pe contrapagină sînt scrise :* Și-aveam temei destul să cred că-i bine *(anulate)* ; Și sigur e *(anulate)* și, *respectiv* temei *și* Să fiu cu alții. // **91—93**

Dar singur fui atunci cînd toți cereau cu ură
ca pînă-n tălpi Florența s-o strivească
și *(anulate :* am stat singur*)* singur eu n-am vrut ce toți
ei vrură. O_1 //

91 *Forma din* O_1 *a fost modificată succesiv în :* Dar singur fui cînd și-o puneau la cale; Dar singur fui atunci cînd toți cerură; Dar singur fui atunci cînd toți au pus *(alăturat :* au propus*)* ; Fui singur îns-atunci cînd toți au pus. / *Pe marginea de sus a filei sînt scrise :* cînd toți a fi distrus *și* Dar. // **91—92** *Pe contrapagină este scris :*

⟨...................⟩ distrugere-au propus
Florența noastră-n fum și-n foc s-o-mbrace. //

92 *Marginal dreapta este scris :* să, *deasupra rîndului* D, *iar pe contrapagină :* Florenței noastre; C-ar *(anulat)* ; În pulvere *(anulate)* ; *(anulate :* Că-i timp*)* Florenței noastre-un trist sfîrșit a-i face. // **93** *Sub rînd sînt scrise :* Cu pept deschis *(anulate)* ; Iar *(inițial :* Fui*)* cel ce-o apărai *(anulate) și* Și. // **94—96**

„— De vrei vreodat-odihnă să găsească
familia ta, i-am zis, am o-ntrebare
și mintea ⟨mea⟩ nu poate s-o ghicească: O_1 //

94 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* „— De vrei vrodat-odihnă viței tale. // **95** *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* ai tăi, i-am zis, dezleagă-mi însă, rogu-te-o-ntrebare. // **96** *Deasupra formei din* O_1 *este scris:* Ce mintea-mi. //

97 voi parc-ați prevedea mai denainte
ce timpul viitor cu sine-aduce,
dar altfel parc-ar fi cu ce-i prezinte."

100 „— Vedem cît pot și cei miopi s-apuce,
⟨..........⟩ lucruri ce-au să vie;
atît ne-a mai lăsat supremul duce.

103 Cînd s-apropie, ori sînt, ni-e oarb-oricare
știință-n noi ⟨.......................⟩,
nimic n-am ști de-umana voastră stare.

106 Deci poți pricepe-acum c-a pururi morții
va fi știința noastră-n noi ⟨............⟩,
cînd secolii-or închide ⟨...⟩ a vieții."

97—99 voi morții prevedeți, cum mi se pare,
și știți ce-o fi prin timp și va purcede,
dar ce-i acum vi-e nor și-ntunecare." O_1 //
97—98 *Varianta din* O_1 *a fost înlocuită cu :*
voi parc-ați prevedea, cum iau aminte,
ce are soarta depăna pe ghem. //
98 *Marginal dreapta este scris :* aduce al sorții ghem. // **100—101**
„— Noi lucrurile le vedem așa cum vede
acel cu ochii slabi departe-n ceață. O_1 //
100 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Vedem așa cum poate-abia s-apuce, *apoi în :* Vedem cum cei cu rea vedere-apucă. // **101** *Marginal dreapta este scris și anulat :* la mari distanțe. // **102** *Sub vers este scris :* supremul duce, *iar pe contrapagină :* atît ne *și* judele suprem. // **103—105** *În* O_1 *:*
Dar, cînd le-avem aproape, ori în față,
nimic nu știm, că ne-nvelește norul
și-abia vrun nou sosit ne mai învață.
înlocuită inițial cu :
Cînd vin aproape, ori sînt în față,
⟨...⟩ nimic de-umana *(inițial :* a) voastră soartă
n-am ști, dar cei ce vin ne-nvață.
ultimul vers fiind scris pe contrapagină. // **105** *Sub vers sînt scrise :* De; De n-ar veni; *iar marginal dreapta :* cînd alții nu ne-ar spune. // **106—108**
Știința noastră deci ⟨...⟩
cu totul se va stinge-n clipa-n care
închis va fi de-a pururi viitorul." O_1 //
108 *Marginal dreapta este scris :* deplină. / *Varianta din* O_2 *începea inițial cu :* cînd fi-va-nchis-a. //

109 Atunci, pătruns de-al culpei zor:
„— Celui căzut acum ⟨să-i spui⟩, fă bine,
că fiul lui e viu la cei ⟨ce⟩ mor.

112 De-avui, spre-a-i da răspuns, zăbavă-n mine,
să-i spui c-am fost gîndind cu dubiu-acel
de care-acu ⟨...⟩ semn făcut prin tine."

115 Maestru⟨l⟩ m-a chemat atunci la el.
Grăbit deci mai cerui să-mi spuie mie
ce soți mai ard aci-ntr-același fel.

109–111 *În* O_1*:*

Atunci, ca și cuprins de-o vină mare,
am zis: „— Să-i spui, te rog, celui căzut
că fiul său e viu și viață are.

modificată inițial în:

Atunci, ca și *(anulat:* căit*)* pătruns de-o vină,
am zis: „— Să-i spui, te rog, celui căzut acu
că fiul său e viu și-ncă-n lumină. //

109 *Varianta anterioară a fost modificată în: (anulat:* Iar*)* Atunci, simțindu-se pătruns de propria vină. // **111** *Varianta din* O_1 *a avut inițial forma:* că viu e fiul lui la cei ⟨ce⟩ mor. // **112–114** *În* O_1*:*

Iar la-ntrebarea lui, dac-am tăcut,
era că n-am putut pricepe bine
ce-ai spus acum cum e și-am priceput.

modificată inițial în:

Iar, dacă la-ntrebare am tăcut,
să-i spui c-am fost cu gîndu-ntr-acel
de care-acum tu liber m-ai făcut. //

112 *Varianta anterioară a fost modificată succesiv în:* Iar, cînd el m-a-ntrebat și stetei mut; Și, dacă spre-a-i răspunde-am stat eu mut; Și, dacă stetei mut și n-am răspuns; De-avui pin-a-i răspunde zăbavă-n mine. / *Marginal dreapta este scris:* zăbavnic fu⟨i⟩. // **113** *Marginal dreapta este scris:* să știe *(anulate), iar pe contrapagină:* c-am stat cu neștiință mare. // **114** *Pe contrapagină sînt scrise și anulate:* Pe care-acum prin tine l-am pătruns *și* Pe care-acum tu. // **115–117** *În* O_1*:*

Maestru m-a chemat atunci la sine.
Deci m-am grăbit o rugă să-i mai fac:
„— Să-mi spui ce morți mai sînt pe-aici cu tine!"

modificată inițial în:

Maestrul m-a chemat cu o strigare.
O rugă umbrei mă grăbii să-i fac
să-mi spuie-n sîrg ce soți pe-aici el are. //

116 *Pe contrapagină sînt scrise:* În pripă deci mai întrebai *și* Deci umbrei îi cerui. // **117** *Varianta anterioară a fost modificată în:* spre-a ști ce soți pe-aici el are. / *Marginal dreapta sînt scrise:* Să-mi spuie-n pripă *și* într-acest fel. //

118 „— Cu mine aici zac mai mulți de-o mie,
și Frederic al doilea ⟨.................⟩,
aici e și-Ubaldin. De-ajuns să-ți fie!"

121 S-ascunse-apoi, iar eu spre-al meu antic
poet mă întoarsei, rumegînd pe cale
cuvîntul spus, părîndu⟨-mi⟩ inimic.

124 Porni Virgil și-așa, mergînd prin vale,
mi-a zis apoi: „— Ce stai pe gînduri pus?"
Răspuns deci detei întrebării sale.

127 „— Păstrează tot ce-auzi că ți s-a spus
în contra ta", vorbi-nțeleptul tată,
„și-ascultă acum!", ținînd un deget sus.

118—120 „— Mai mulți de-o mie prin sicriuri zac,
și Frederic al doilea, el îmi zise,
aici și cardinalul. De-alții tac." O_1 //
119 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* și Frederic al doilea, răspunse. // 120 *Sub vers este scris :* al doilea. // 121—123 *În* O_1 *:*
S-ascunse-apoi, adînc, precum venise.
Eu mersei la poet, gîndind pe cale
la vestea rea ce mortul mi-o prezise.
modificată inițial în :
Mă-ntoarsei spre Virgil, iar el s-ascunse.
Plecai apoi, mereu gîndind pe cale
la vestea rea ce-a spus și mă pătrunse. //
122 *Marginal dreapta este scris :* frămîntînd în minte. // 123 *Marginal dreapta este scris și anulat :* la vorbele ce spuse. // 124—126
Mergeam acum tăcut prin neagra vale.
„— Ce gînduri ai?" poetul m-a-ntrebat,
iar eu i-am dat răspuns vorbirii sale. O_1 //
124 prin vale *este anulat.* / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Virgil porni și-așa, mergînd prin vale. // 125 *Versul este scris pe contrapagină.* / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită marginal dreapta cu :* „— De ce ești așa trist?" el m-a-ntrebat, *iar marginal stînga cu :* „— La ce ți-e gîndul că stai mîhnit?" // 126 *Deasupra variantei din* O_1 *este scris :* Și. // 127—129
„— Să ții în minte totul ce-ai aflat
în contra ta, căci tot ce-auzi te-nvață!"
vorbi ținînd un deget rădicat. O_1 //
128 *Partea finală a versului* (vorbi-nțeleptul tată) *este anulată.* / *Pe contrapagină este scris :* Ce-auzi în contra ta tu ține-n cap și-nvață, *iar pe marginea de sus a filei :* blîndul *și* Părinte-al meu. // 129 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* și-acum ținea un deget rădicat, *apoi în :* și vezi aici!" ținînd un deget sus. / *Pe contrapagină este scris :* și-ascult'!" a zis, un deget ridicîndu-l. //

130 „Ajuns fiind la raza nepătată
ai cărei ochi văd tot, și vieții tale
prin ea vei ⟨ști⟩ ce cale-ți este dată."

133 Lăsînd deci zidul, ne-am întors cărării
pe mîna dreaptă și pe-un drum ne-am ⟨dus⟩
în jos, spre centru, cătr-o vale-a cării

136 putoare-ajunge pîn-acolea sus.

130—132 *În* O_1*:*

„Și, cînd vei fi cu Beatrice-n față,
prin ea tu-n nopți ⟨...⟩ vei pătrunde;
cunoaște-ți-vei tu-ntreaga ta viață."

modificată inițial în :

„Cu dulcea *(inițial :* sfînta*)* rază cînd vei sta tu-n față,
al cărei ochi divin atotpătrunde,
din rostul ei ce drum ți-e dat în v⟨iață⟩." //

132 *Varianta anterioară a fost înlocuită cu :* vei ști prin ea ce ți-e dat în v⟨iață⟩.", *apoi cu :* prin ea vei ști viața ce ți-e dată.", *varianta ultimă devenind apoi :* prin ea vei ști ce viață⟨-ți⟩ este dată." / *Marginal stînga este scris :* vei afla, *iar sub vers :* apoi. // **133** *Marginal dreapta este scris :* Spre stînga el se-ntoarse-acum. // **133—135** *Terțina este scrisă pe contrapagină.* / *În* O_1 *:*

La stînga-ntorși, prin zările rotunde,
lăsăm cetatea-n negrele-i ponoare,
trecînd prin mijloc cătră văi afunde

înlocuită inițial cu :

Lăsarăm zidul ca să facem cale
spre centru-apoi pe-un drum ce o coboară,
trecînd prin mijloc cătră văi de unde //

134 *Forma din* O_1 *a fost modificată în :* lăsînd deci zidul noi mersem. // **135** *Marginal dreapta este scris :* și-așa, *iar sub vers :* pe-un drum. // **136** *Versul este scris pe contrapagină.* / Ieșea spre noi o putredă putoare. O_1 / *Deasupra versului este scris :* spre, *iar sub vers :* ce pînă sus, *modificat în :* pînă-n culmi. / *În partea de jos a filei sînt scrise :* spre-o nesfîrșit⟨ă⟩ *(anulate)* ; Ce și Putori suiau cumplite pînă sus.

CÎNTUL XI *

1 Din culmea unui creştet singuratec,
rotund clădit din sparte stînci, acum
văzui alt iad în fund, un loc sălbatec.

4 Siliţi pe-aci de puturosul fum
grozav de rău, ce iese-adînc din vale,
ne-am dat pe dup-un larg sicriu, ce-n drum

7 stetea, scriind pe marginile sale:
„Al papei cel ce fost-a de procletul
Fotin sedus pe rătăcita cale".

---

* *Textul este reprodus din „Literatură şi artă română", VI (1901—1902), p. 351—354, corectările şi completarea lacunelor fiind făcute prin colaţionare cu varianta corespunzătoare păstrată în O.* // **1—6**

Rotund clădit, sub malul singuratec,
din stînci nespus de mari, văzui acum
alt iad în [. . .], un loc sălbatec.

Siliţi şi de putoare şi [de] fum
grozav de rău, venind adînc din vale,
[. . .] pe dup-un larg sicriu, în drum O_1 //

4—6 Şi-aici, spre-a ne feri de-un fum cumplit
ce iese din abis şi de putoare,
⟨. . . . .⟩ O_2 //

7 stetea, scriind] şi scrie-aşa O_1 // **7—12**

al unui larg sicriu ce-avea scrisoare:
„Pe papa Anastasie-l ţin, pe cel
de Fotie ⟨tras în căi rătăcitoare".⟩

10 „— Pe-aici vom merge-ncet, mi-a zis poetul,
ca-n fumul puturos să nu te-neci
și-n drum să te deprinzi cu el cu-ncetul.“

13 Așa Virgil. Iar eu: „— Gîndește, deci,
cu ce-am putea s-umplem aici mai bine
întregul timp cît fi-vom pe poteci.“

16 „— Tu vezi că mă gîndesc. Cuprind în sine
aceste stînci trei cercuri. Merg și ele
treptat, dar sînt mai mici, pricepi tu bine.

19 Și toate-ascund mișei și duhuri rele,
dar, pentru c-o să-i vezi aci-n pierzare,
să-ți spui de ce și cum au caznă ele.

22 Oricare crimă-n lume-o țintă are:
nedreptul cel ce-aduce stricăciune
de-aproapelui, prin silă și-nșelare.

„— Pe-aici ne cat-a merge-ncetinel
spre-a ne-nvăța 〈................〉
și nu ne va păsa apoi de el.“ O_2 //

13 Gîndește, deci] Să cercetezi O_2 // **14** Să nu ne pierdem 〈...〉 O_1 / am putea s-umplem] s-umplem O_2 // **15** cît timp vom fi pe lungile poteci.“ O_1 / întregul timp.“ Iar el: „— Gîndesc, cum vezi. O_2 // **16—18**

„— Gîndesc, a zis, [...] stîncele nălțate
trei cercuri foarte mici închid în ele,
dar toate trei și-acestea [...] treptate. O_1 //

17—18 aceste stînci trei cercurele,
din grad în grad, cum sînt pe cări le lași. O_2 //

19 Și toate-ascund] sînt pline de O_1 / *În loc de* mișei, *în textul de bază a fost tipărit greșit* mișcări. // **20** Dar, ca de-ajuns vederea 〈lor〉 să-ți fie O_2 / *În loc de* pierzare, *în textul de bază a fost tipărit greșit* presurare. // **21** și cum au caznă] -s aici și cine-s O_1 // **22—24**

Nedreptu-i scop oricărui rău ce-urgie
provoacă-n cer; și-ajungi la scopul tău
strivind pe-alt om prin fraud-ori silnicie. O_2 //

Dar frauda este-un propriu rău al minții,
osînda-i e mai grea. Pe-aceşti mişei
au mult mai grea sporire-a suferinții.

Tiranii stau mai sus, un cerc au ei.
Trei feluri îns-avem de silnicie,
deci cercul e-mpărțit și el în trei.

Poți face silă celui sfînt și ție
și-aproapelui; zic lui și-averii sale,
precum vei spune, ca știut să-ți fie.

Lui poți să-i strici prin lovituri mortale
sau moarte chiar și-averea lui răpind,
prin furt și foc și silă făr' de cale.

Acei ce-omoară deci și-acei ce-aprind,
răpesc și fură, toți aceștia-n cete
în cea dintîi genune se cuprind.

---

25 Dar a-nșela e crimă din rațiune O_1 // **26–27**
deci mai urîtă-n cer; și-a fraudei crime
au chin mai mare-n mult m⟨ai⟩ jos un hău. O_2 //
27 dreptatea-n iad adînc [...] fiind îi pune. O_1 // **28** În cercu-ntîi tiranii stau ⟨...⟩ O_1 // **28–30**
Cei silnici țin cuprinsul văii prime.
Ci-așa cum sila trei direcții ia,
și cercu-ntreg se-mparte în treime. O_2 //
29 avem] avînd O_1 // **31** silă celui sfînt] sil-aproapelui O_1 // **31–33**
Ori celui sfînt, ori ție-ți [poate] ea,
ori altuia strica; zic lui, ori bunurilor sale,
precum ⟨......................⟩ O_2 //
32 și celui sfînt ⟨...⟩ O_1 // **33** *Versul lipsește din* O_1. // **34–36**
Omor poți cășuna și schingiuire
de-aproapelui și furt gîndit se poate
averii lui și foc și pustiire. O_1 /
Prin sil-aproapelui loviri mortale
sau moarte-i dai și-averii lui răpind
prin jaf și foc și silă făr' de cale. O_2 //
37–39 Genunea-ntîi cuprinde deci, în gloate,
pe cei ce bat și-ucid și fac urgie
cu jaf, cu asupreli și cîte toate. O_1 //
38 toți aceștia-n cete] -n cete ⟨...⟩ O_2 // **39** în primul cerc și-n osebite gloate. O_2 //

A doua însă ca locaş se dete
la cei ce caută-n înşişi ei să strîngă
ce-i sfînt, deci merg pe căi nemîngîiete;

acei ce-şi curmă firul vieţuirii,
cîţi pierd şi-azvîrl-averi, în loc să strîngă,
şi-acei ce plîng, cînd n-au de ce să plîngă.

Poţi face sil-apoi dumnezeirii,
de-o blestemi din adînc şi-i negi fiinţa,
ori calci nestrămutata lege-a firii.

Deci ultima genune⟨-i⟩ locuinţa
Sodomei şi-a Cahorsei, semnu-şi are
cu cei ce ultragiază provedinţa.

40—42

A doua însă vecinic o să ţie
şi-aceştia-n veci nu pot spera iertare,
pe cei ce-şi fac ei singuri silnicie. O_1 /
O silă poate-un om să făptuiască
şi sie ori averii lui; deci au
în cercu-al doilea-n darn să se căiască. O_2 //

41 *În loc de* înşişi, *în textul de bază a fost tipărit greşit* anii. // 42 *În loc de* nemîngîiete, *în textul de bază a fost tipărit* nemîngîiate. //43 *În loc de* acei ce-şi curmă, *în textul de bază a fost tipărit greşit* apoi ce şi cu vină. // **43—45**

cîţi curmă viaţa lor din nebunie,
cîţi pierd averi ⟨. . . . .⟩,
cîţi plîng şi-ar trebui voioşi să fie. O_1 /
prin propria voire cei din lume scoşi
sau cîţi prin foc dau bunuri risipirii
sau plîng unde-ar avea a fi voioşi. O_2 //

47 blestemi] blastemi O_1, O_2 / din adînc] şi-o urăşti O_1 // **48** şi-urăşti natura sau vrun dar ⟨al⟩ firii. O_2 // **49** -i, *absent din textul de bază, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **49—50**

Sodoma şi Cahors-au suferinţa
aci-n genunea ultimă, în pierzare O_1 /
Deci cel mai strîmt ponor ⟨e⟩ locuinţa
Sodomei şi Cahorsei şi-alor care O_2 //

51 urăsc hulind din suflet prove⟨dinţa⟩. O_2 / *În loc de* ultragiază, *în textul de bază a fost tipărit* ultragiară. //

52 Perfidia cea de-a pururi cu mustrare
înșală și pe-acel ce nu se-ncrede
și și pe-acel ce-ncrederea i-o are.

55 În cazu-ntîi ea rupe, așa se vede,
ce-a vrut să lege firea și s-adune;
și-așa-ntr-al doilea cerc, spre-adînc purcede

58 minciun-, abuz, și furt, și-nșelăciune,
curvii, și vrăji, și tot ce lingușește,
și alte-asemeni căi de spurcăciune.

61 Trădarea însă pînă-n fund strivește
iubirea cea de veci și-ncredințarea
ce,-adînc izvor avînd, din ea pornește.

52—57

Iar frauda care-oricui îi dă mustrare
și-n contra cui se-ncrede-n ea uzează
ca și-ntr-a cui încredere-n ea n-are.

Ăst mod el parcă numai ⟨...⟩
ce firea vrea prin dragoste s-adune;
de-aceea-n cercu-al doilea se-ncuibează O_2 //

56—60

ce-a vrut să lege pentru veci iubirea;
și astfel într-al doilea cerc purcede

minciun-, abuzul, furtul, lingușirea,
curvia, simonia ⟨..................⟩
și alte spurcăciuni ce are firea. O_1 //

61 pînă-n fund strivește] calcă sub picioare O_1 // **61—63**

Ci-n cazul prim distruge și iubirea
ce-avem din fire și pe cea ce-anume
s-adaogă ei, sporind ce-aduce firea O_2 //

63 și tot ce-i sfînt și mai divin sub soare O_1 //

În cel mai strîmt ponor, în înghețarea
din centrul lumii, -n ultim-adîncime,
etern strivită-n dinți va fi trădarea."

„– Maestre, am zis, cu cîtă limpezime
mi-arat-a ta pricepere înaltă
întregul iad, cu scara lui de crime!

Dar iată-n Stix, prin mlaștini, unii saltă,
pe unii-i udă ploi și-i bate vîntul,
se-njură și să bat o seamă-n baltă;

de nu sînt răi, prea aspru li-e mormîntul;
de sînt ei răi, de ce nu-s în cetate?
Să-mi spui de ce, că nu-nțeleg cuvîntul."

---

64 În cel mai strimt ponor] și-n cercul cel mai strîmt O_1 // **64–72**

de-aceea-n cercul ⟨cel⟩ m⟨ai⟩ strîmt din lume,
în centrul ei pe care șade Dis,
trădării-i scris etern să se consume."

„– Purcede-așa de clar, am zis,
cuvîntul tău și-mi ⟨dă⟩ distincție clară
de-acest ponor cu neamu-n el închis!

Dar cei ce stau în balta lor murdară
și-acei purtați de vînt ⟨și⟩ cîți se-njură,
purtînd poveri, și-acei din ploaie-amară O_2 //

72 iar alții-n veci să mușc-acolo-n baltă. O_1 // **73** *În loc de* nu, *în textul de bază a fost tipărit greșit* ce./ Să-mi spui de ce, că nu-nțeleg cuvîntul. O_1 // **73–75**

de-i stau și ei lui Dumnezeu în ură,
de ce nu gem în focul din cetate,
iar dacă nu, de ce-au ceea ce-ndură?" O_2 //

75 de nu sînt răi, prea tare-i bate sfîntul." O_1 //

76 Virgil atunci: „— Îți sînt întunecate
privirile, din limpezi cum îți fură,
ori sufletu-ți pe alte căi s-abate?

79 Uitat-ai tu frumoasa-nvățătură
din etică, tratînd despre păcat,
că omul cel stricat e din natură

82 mișel, feroce și necumpătat?
Necumpătul e îns-un rău din fire,
deci mai puțin hulit, mai mult iertat.

85 Și-acum, de poți să faci deosebire
și-aminte ții pe ⟨cei⟩ ce-și iau răsplata
în vînt și ploi și-a apelor izbire,

88 vezi bine pentru ce nu stau cu ceata
spurcaților de-aici, de ce li-e chinul
mai blînd și mai cu milă judecata."

76—84 Răspunse el: „— De ce să rătăcește
privirea cea limpede, cum nu-ți era nainte,
ori mintea ta spre alt tărîm privește?

De-acele vorbe nu-ți aduci tu-aminte,
de-al tău elin în etică tractate,
că-s trei porniri dușmane vrerii sfinte. O_2 //

80 pe care [...] acel precept moral O_1 // **82** necumpătat, mișel și bestial? O_1 // **82—87**

necumpăt, rea credință, cumplitate
de bestie? Iar primul dă mai mică
ofensă-n cer, deci m⟨ai⟩ puțin și bate.

Și-acum, de vezi ce-aceste vreau să zică
și bine-aminte ții cine-s acei
ce-afară plîng m⟨ai⟩ sus, nu-n foc adică O_2 //

86 aminte ții pe ⟨cei⟩] -ți amintești de-acei O_1 / cei, ***absent din textul de bază, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** / ***În loc de*** ce-și, ***în textul de bază a fost tipărit*** ce își. // **88—89**

tu știi de ce sînt despărțiți de ceata
spurcaților și pentru ce le e chinul O_1 /
vezi bine pentru ce de-acești mișei,
spurcaților de-aici, justiția cea verace O_2 //

90 tu vezi de ce m⟨ai⟩ blînd lovește-n ei. O_2 //

„— O, soare, care-mprăștii cu deplinul
ce-i tulbure și nor în gîndul meu
și, neguri risipind, aduci seninul,

un nod să-mi mai dezlegi! Poete, vreu
să-mi spui în care chip cămătăria
își bate joc, cum zici, de Dumnezeu?"

„— Tu știi ce te-a-nvățat filosofia
în multe părți, mi-a zis, deci nu uita:
natura-n veci își are obîrșia

în însuși Dumnezeu și arta sa,
iar cei ce din natură știu să scoată
eterne legi, aceia pot afla

c-a firii este arta voastră toată,
urmînd-o-n drum ca fiul pe părinte,
deci e lui Dumnezeu ca o nepoată.

91—93

„— Oh, soare, tu, ce-oricare nor desface,
cînd tu explici, m-albești, încît, pecum
îmi place-a ști, și-a fi-ndoit îmi place O_2 //

93 risipind] răsipind O_1 // **94—96**

să vii-ndărăt puțin cu mine-acum
și spune-mi deci de ce cămătăria
insultă cerul ⟨................⟩?" O_2 //

96 cum zici de] de [bunul] O_1 // **97—99**

„— Nu singur într-un loc, filosofia
o spune cui voiește-a cerceta
că firii noastre-i este obîrșia O_2 //

98 *În* O_1 *versul este ilizibil.* // **100—102**

divinul intelect și arta sa.
Și-n fizică, dac-o cetești, nu toată,
ci-n prea puține foi, tu vei afla O_2 //

103 *În* O_1, *din întregul vers sînt lizibile primul și ultimul cuvînt:* că [...] toată. // **103—104**

că firii arta, cît e scris să poată,
urmează ca pe-un maistru-nvăț⟨ăcelul⟩ O_2 //

104 *În* O_1 *este lizibil:* [...] natura fiu cuminte. // **105** *ante* o, *ad.* și- O_2 //

Aceste două, de-ți aduci aminte
ce Moise-n biblie la început o spune,
sînt drumul sfînt al mergerii nainte.

El îns-avînd alt drum, nu se supune
nici firii și nici arta-n preț n-o are,
căci toată-a lui speranță-n crime-o pune.

Să mergem deci! E timpul de plecare!
Din mare Peștii ies pe cer acum,
și-ntors de tot spre-apus e Carul-Mare,

iar pînă-n fund de iad mai este drum."

106—108 Dintr-astea două, de-ai aminte felul
în care ⟨................⟩ narează,
dă vieți natura și-arta le dă țelul. O_2 //
107 *În* O_1 *versul este ilizibil.* // **108** vieții [...] și [...] legii sfinte. O_1 // **109—110**
Dar alt drum [...] cămătarul,
își bate de natură joc, [...] O_1 //
109—111 Cum îns-un cămătar alt drum urmează,
el ia-n dispreț natura și-arta care
îi dă-nțeles și-ntr-altele spereează. O_2 //
111 *În* O_1, *versul este ilizibil.* // **112—113**
Dar vino-acum! E timpul de plecare!
Pe ceruri Peștii ies din mare-acum O_1 /
Ci-acum să vii. E timpul de plecare.
Din mare Peștii-ncep să ias-acum O_2 //
114 și-ntors] plecat O_1 // **115** iar] și O_1 / iar pe-unde-om scobori departe-i drum. O_2

CÎNTUL XII *

1 Iar chinul pe-unde-ajunsem, scoborîndu-l,
e⟨r⟩a un loc grozav ca o ⟨................⟩,
că orice om s-ar fi-ngrozit văzîndu-l.

4 Cum e surpatul deal ce-a strîmtorat
la Trient pe-Adige-n malurile sale
prin tremur de pămînt, ori tot săpat,

7 încît din culmi, de unde-a curs la vale,
așa-i de drept păretele de stînci,
că, vrînd să te scobori, n-ai nici o cale,

10 așa și-aici pe-acele rîpi adînci.
Și sus pe surpături, deprins să zacă,
rușinea Cretei, monstrul, sta pe brînci,

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // **1–3** ***În*** O_1 ***versurile sînt ilizibile.*** /
Grozav un scoborîș acea grămadă
de stînci și de-alte spaime așa plină,
că orice ochi s-ar fi-ngrozit să-l vadă. O_2 //
4 ***În P, înainte de*** deal ***este anulat*** mal. // **4–5**
Ca rîpa ce din clin de munte [...]
[...] la Trient Adige-n [............] O_1 //
4–6
Precum prin tremur sau dintr-altă vină,
din jos de Trento, pe-o parte⟨-a⟩ văii sale
pe Adige-l strîmtoreaz-acea ruină O_2 //
5 ***În P, în loc de*** Adige ***a fost scris*** Agide. // **7** de rîu, din culmi, de sus și pînă-n vale O_1 / culmi] culmea O_2 // **8** se fac din ea prăpăstii așa de-adînci O_2 // **9** că n-are [nici un] scoborîș la vale O_1 // **10** așa [...] stînci O_1 / atare-un clin făceau și-aceste stînci O_2 // **11** Dar iată-n drum, trîntit pe surpătură O_1 / deprins] -ntins O_2 //

scîrbosul zămislit din falșa vacă.
Cînd ne zări-ncepu să muște-n sine
și nu știa, de-aprins, ce să-și mai facă.

Virgil atunci, spre el: „— Tu crezi că vine,
gîndesc, temutul principe-al Atenei,
acel ce sus a stins suflarea-n tine?

Nu vine-adus de vrăjile vicleneî
⟨............................⟩,
el vrea să vază caznele Gheenei!"

Un bou ce-a fost de moarte cu toporul
izbit în cap, rupîndu-și lanțul lui,
de-abia să mișcă-mpletecind piciorul;

așa pe-această fiară o văzui.
Virgil atunci: „— Cît timp îi urlă gura,
tu treci grăbit prin locul ce-l făcui".

---

13 născutul din scîrboasa-ntîlnitură O_1 / falșa] falsa O_2 // **15** strivindu-și carnea lui și-urlînd din gură O_1 / ca-n furie-acel ce n-are-alt ce să-și facă O_2 // **16** spre el] „— Oho! O_1 / Tu crezi că] Acest ce O_2 // **17** ***În*** O_1, ***din întregul vers este lizibil doar primul cuvînt:*** temutul. / tu poate crezi că-i principele-Atenei O_2 // **18** a stins [...] viața-n tine? O_1 // **19—20**

El nu-i vrăjit de vorbele vicleneî
surori ce-avuși, dă-i drum ⟨........⟩ O_2 //

19—21

„— În lături, fiară, căci acesta n-are
povețe de la soră-ta, ci dorul
să vadă-n iaduri cazna ta cea mare. O_1 //

20 ***În P, din tot versul a fost scrisă doar prima literă:*** c. // **22—24**

Cînd scap-un taur, după ce toporul
puternic zguduit-a fruntea lui,
mergînd se-mpletecește ⟨..........⟩ O_1 /

Precum un bou ce, după ce⟨-l⟩ lovește
toporu-n cap, își rupe lanțul lui,
nu poate-umbla, ci beat se-mpleticește O_2 //

26 timp îi urlă gura] urlă trista fiară O_2 //

28 Grăbiți luarăm drumul așadară
<pe stînci ce-ntruna se mișcau sub mine,
căci n-au știut nicicînd de-așa povară.>

31 Mergeam gîndind. Iar el: „— Tu, poate, stai
gîndind ce rîpă-i asta apărată
de monstrul rău pe care-l alungai?

34 Dar vreau să știi că-n iad de-ntîia dată
<cînd eu avui prin iad a mea cărare>,
această stînc-aici n-a fost surpată.

37 Nu mult mai înainte, mi se pare,
de ce-a sosit acel care-a răpit
din limb lui Dis o prad-așa de mare,

40 întregul iad grozav s-a zguduit.
Părea că-ntreaga lume se sfîrșește
aprinsă iar de-amorul tăinuit

28—29 [..............] prin surpătura
de stînci ce nedesprinse [...] pe [...] plai O_1 //

28—30 Ce-n toată clipa luarăm drumul așadară
de stanc vechi, cari, pasul meu simțindu-l,
jucau din loc de noua-le povară. O_2 //

29—30 *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **30** *În O_1 versul este ilizibil.* // **31** gîndind] tăcut O_1 / Tu, poate, stai] Ți-e, poate, gîndul O_2 // **32** gîndind] mi-a zis O_2 // **33** pe care-l alungai] ce-l știusei alungîndu-l O_2 // **34** să știi că-n iad de] acum să știi că O_2 // **34—36**

Prin iad cînd am venit întîiași dată,
această stînc-aici, ce stă-n cărare,
eu știu că sta altfel și nu surpată. O_1 //

35 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / cînd fui aci-n adîncu<l> iad adus O_2 // **37** Nu mult] puțin O_1 // **37—39**

Dar nu nainte mult, greșit de nu-s,
de ce-a trecut prin iad biruitorul,
ce-atît de mare plean lui Dis i-a dus O_2 //

39 limb] iad O_1 // **40—42**

cumplit s-a zguduit din tălpi ponorul
Gheenei, încît credeam că iar s-aprinde,
că-ntregul univers simțise-amorul O_2 //

43 ce-adese, cum aud, o schimbă-n haos.
În clipa-aceea s-a⟨u⟩ surpat deodată
și-aici și-ntr-alt loc stîncile. Privește

46 ⟨pe vale-acum acolo, căci s-arată⟩
un rîu de sînge care fierbe-n spume
și-ntr-însul toți tiranii-și iau răsplată."

49 „— Mînie, tu, și poftă, oarbe nume!
În lume-aici ne zbuciumi viața toată
și-n sînge tu ne fierbi pe ce⟨e⟩a lume!"

52 Văzui un șanț adînc ce merge roată,
precum mi-a spus Virgil, și-n chip de valuri
încunjură-ngrădind cîmpia toată,

55 iar, între șanț ⟨și stînci⟩, umblau pe maluri
centauri mulți ⟨cu arcuri și cucură⟩,
așa cum, vii, vînau pe dealuri.

---

43 ce-adese-n haos lumea o ⟨...⟩ O_1 // **43—45**
ce-n haos lumea mai adese-o-ncinde,
cum cred, mai mult și-atunci se năruiră
aceste stane vechi și-aici și-altinde. O_2 //
44 *În P, în loc de* clip-aceea s-a⟨u⟩ *a fost scris greșit* chip aceaș s-a. // **46** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / pe] în O_1 // **46—48**
În vale-acum privește unde cură
de sînge-un rîu, în care fierb de veci
cîți rău prin silă altora făcură." O_2 //
49 „— Oh, poftă oarbă, tu, becisnic nume! O_1 // **49—51**
„— Mînie oarbă, o, furie ce nu treci,
în scurta viață zbuciumi biata gloată
și-n cea etern-așa de rău o-neci!" O_2 //
51 *În P, în loc de* ce⟨e⟩a, *a fost scris* cea. // **52** Văzui un șanț adînc] Și un șanț larg văzui O_2 // **53** și-n chip de valuri *lipsesc din* O_2. // **54** încunjură-ngrădind] încinge-a ăstui cerc O_2 // **55** și stînci, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **55—57**
iar între șanț și rîu, în trap pe maluri,
centauri mulți veneau prin ceața sură,
avînd săgeți, parc-ar vîna pe dealuri. O_1 /
iar între el și-al stîncilor picior
centauri mulți cu arcuri, cum umblară
așa cum, vii, vînau ⟨..............⟩ O_2 //
56 cu arcuri și cucură, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **57** *În P, în loc de* vînau, *a fost scris greșit* vînăm. //

58 Au stat cu toții-n loc cînd ne văzură,
iar trei plecară⟨-n⟩ sîrg spre noi din ceată
și mîna cu săgeți grăbit și-o umplură.

61 Iar unul: „— Eu vă-ntreb pe voi, drumeții,
ce chin vi-e dat și dincotro venirea?
Vorbiți, că, dacă nu, dau vînt săgeții!"

64 „— Vom da răspuns, a zis conducătorul,
aproape, acolo, lui Chiron. Perzarea
ți-a fost de-a pururi singur numai zorul!"

67 Iar mie-apoi: „— E Nes cel cu strigarea,
⟨e Nes pe care-l prăpădi amorul⟩,
prin propriu-i sînge-și trase răzbunarea.

70 Acel în piept cu fruntea, gînditorul,
Chiron, care-a crescut pe-Achile-n casă,
și-n urmă-i ⟨Fol, etern spumegătorul⟩.

---

58 văzură] observară O_2 // **59** -n, ***netranscris în** P, **a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din** O.* / din ceată] procleții O_1 // **59—60**

iar trei au și plecat din ceata lor
și arcuri și săgeți alese-acum cătară. O_2 //

61 Iar unul de departe: „— Ce cazne-aveți? O_2 // **62** *ante* ce *ad.* din rîpi O_1 / și dincotro venirea] voi cei ce scoborîți priporu⟨l⟩ O_2 // **63** vorbiți de-acolo, ori trag în voi săgeți!" O_2 // **64—66**

Virgil atunci: „— Vom da răspuns airea
lui Chiron. Arcul deci deoparte-l dă.
De-a pururi nenoroc ți-a fost grăbirea." O_1 //

65 *În P, în loc de* acolo *este scris* aceste. // **65—66**

de-aproape lui Chiron. Tu știi că-ți face
spre-a ta perire așa de ⟨...⟩ zorul!" O_2 //

66 *În P, în loc de* singur numai *a fost scris* numai singur. // **67** Iar mie] Spre mine O_1 / cu strigarea] ce strigă O_1 // **67—69**

M-atinse-apoi și „— Acesta-i Nessus, spuse,
murind de dragul mîndrei Dejanire, cînd
răzbunul său prin sine și-l aduse. O_2 //

68 *Versul, netranscris în P, este întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **69** în propriu-i sînge moartea-și răzbună. O_1 // **70** *În P, în loc de* piept *a fost scris greșit* fapt, *iar în loc de* fruntea, ființa. / Acel ce-n piept privește-n mijloc stînd O_2 / a crescut] -l [...] O_1 / Achile] Ahile O_2 / -n casă] în pază O_1 // **72** Fol, etern spumegătorul, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / etern spumegătorul] cel plin de furie-oricînd O_2 //

73 Cu miile pe-aici pîndind, ei pasă
și trag săgete-n duhuri care ies
mai mult decît e scris din rîu să iasă."

76 Spre-acele fiare sprintene-am purces.
Al barbei stuf atunci, cu crestătura
săgeții lui, Chiron puțin l-a dres

79 și-a zis, despădurindu-și larga-i gură:
„— Vedeți și voi, fîrtați, că se clătește
ce-acel din dos atinge pe-unde cură?

82 Cei morți nu fac nicicînd așa, firește."
⟨Virgil, cum sta la pieptu-i, tocmai unde
o fire-a sa cu-a doua se-ntîlnește⟩:

85 „— Vezi bine-i viu și am porunci, răspunde,
prin jalnicele văi să merg cu el.
De sil-aci, dar nu de drag pătrunde.

---

73 Cu miile] Pîndind O_2 / *În P, în loc de* aici *a fost scris greșit* acei. // 73—75
Ei stau pe-aici cu miile de pază
și trag săgeți în duhuri păcătoase
cari ieș din rîu și chinu-și micșorează." O_1 //
74 trăgînd în duhuri cari din sînge ies O_2 // 75 e scris din rîu] dă culpa drept O_2 // 76—78
Sosind la ei, Chiron săgeata-și scoase,
cu pana-i netezind încîlcitura
mustăților și-a barbei cei stufoase. O_1 //
77—78 Chiron cu a săgeții crestătură
puțin atunci al barbei stuf l-a dres. O_2 //
79—81 și-așa, despădurind de floace gura,
el zise către soți, vorbind de mine:
„— Ce-atinge el se mișcă, iar natura O_1 //
80 Vedeți și] Văzut-ați O_2 // 82 nu dete celor morți atîta bine." O_1 / Piciorul mort nu face-așa, firește." O_2 // 83 pieptu-] peptu- O_2 / tocmai *om.* O_2 // 83—84 *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 84 se-ncheagă două firi ce are-n sine O_1 // 85 „— E viu, a zis, și-mi cată", le răspunde O_2 / *În P, în loc de* -i *a fost scris greșit* viu. // 85—87
„— E viu și-l port cu mine, le răspunde,
prin nopțile de veci. Porunci el are
și nu de dragul lui pe-aici pătrunde. O_1 //
86 *În P, în loc de* să *a fost scris* ce. // 87 aci] aici O_2 //

Iar cine-mi dete-o slujbă de-acest fel,
⟨să-l port⟩, veni din gloata îngerească.
El nu-i tiran, nici eu vrun duh mișel.

Și-acum, pe-acea putere-a mea cerească
prin care-nving cărări, un drum fără de soare,
dă-mi unul dintr-ai tăi să ne-nsoțească

și, pe-unde-i vad, prin rîu să ne scoboare,
pe-al meu, pe-acesta-n spate să mi-l treacă,
căci el nu-i spirit ca să zboare."

Chiron se-ntoarse-atunci: „— Tu pleacă
și-i du! De-or fi de-ai noștri-n drum, tu spune
⟨că eu le spui... și drum să facă.⟩"

Pornirăm deci pe-un mal ce-avea s-adune
⟨în⟩ smoală aprinsă-aici poporul ⟨des⟩
ce-i fierbe-n rîu, scoțînd răcniri nebune.

---

88 Iar ea, ce-mi dete nalta-nsărcinare O_1 // **89** s-opri din aleluia ⟨...⟩ O_2 / să-l port, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **90** nici eu vrun duh mișel] nu-i hoț, e-ntreg ce pare. O_1 // **92** un drum *om.* O_2 / fără de soare] nemîngîiete O_1 // **93** dintr-] dintre O_1 // **94–96**

> și drumul pe-unde-i drept să ni-l arete
> prin rîu, pe-al meu călare să mi-l treacă
> prin rîu, căci nu e duh și aripi n-are." O_1 //

95–96

> pe-al meu să⟨-l⟩ treacă-n spate, căci altcum
> n-am cum să-l trec, că nu e duh să zboare." O_2 //

97 Spre Nes, Chiron se-ntoarce-atunci: „— Tu pleacă O_1 // **97–99**

> S-a-ntors spre dreapta deci Chiron acum.
> I-a zis lui Nes: „— Te-ntoarce ⟨...⟩
> și-alt stol de-ți întîlni, să-ți facă drum!" O_2 //

99 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **100–102**

> În jos, pe clocotitul rîu, din care
> scot cei ce fierb urlet, pornim noi, soții
> lui Nes, cu el pe-o singură cărare. O_2 //

101 un rîu cu smoal-aprinsă ca să geamă O_1 / în *și* des, *omise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **102** ce-i fierbe-n rîu] cei fierți în ea O_1 //

103 Vîrîți pînă sub ochi, din colcot ies
de-abia cu fruntea: „— Toți de-aici prădară
și sînge-au sămănat, ne spuse Nes.

106 Își plîng aici purtarea lor de fiară.
Și cel din Phera e și cel hainul
ce-a dat Siciliei ani de jale-amară.

109 Cu negru păr în frunte, Ezzelinul
e cel de-aici; ⟨cu plete mai deschise,
dincoace-i Est Obizzo, care-a-ntrat⟩

112 în iad cînd fiul proclet îl ucise."
Mă-ntoarsei spre poet, dar el deodată:
„— E Nes întîi și-n urmă, eu" îmi zise.

103—104 Văzui, pînă sub ochi vîrîți, pe-o seamă
și zise Nes ⟨..................⟩ O_1 //

103—105 Văzui pînă sub gene-ascuns popor.
„— Aceștia sînt tirani care prădară,
ne spuse Nes, și-au făptuit omor. O_2 //

105 *Versul lipsește din* O_1. / *În P, în loc de* spuse *a fost scris greșit* spune. //

106—108 Își plîng haina mișelie, purtarea lor de fiară,
acel ce-a învins pe Por și cel turbat
ce-a dat Siciliei jale și pustie-amară. O_1 //

107 Aici și Alex⟨andru⟩, aici hainul O_2 / *În P, în loc de primul* și *și de* hainul *a fost scris* e, *respectiv* turbat. // **109—111**

Iar capul cel cu păr întunecat
e Ezzelin; cu pletele deschise,
de-aici, e Est Obizzo, care-a-ntrat O_1 /
Ăst cap cu plete negre-i Ezzelin;
ăst cap de ici, cu plete m⟨ai⟩ deschise,
dincoace-i Est Obizz' și pe deplin O_2 //

110—111 *Versurile, din care în P este scris doar:* e cel de-aici, *au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **112—114**

e drept că fiu-i fiastru îl ucise."
Privii spre duce-atunci, dar: „— Să-ți fie
acesta-ntîi și-n urmă eu", îmi zise. O_2 //

113 *În* O_1, *porțiunea corespunzătoare lui* dar el deodată *este ilizibilă.* //

Iar Nes apoi, nu cale-ndelungată
făcînd, se-opri ⟨și-aici văzui mulțimea⟩,
căci numai pînă-n gît ⟨părea-necată.⟩

Și-un duh văzui, deoparte stînd, în sînge.
„— Acesta chiar în templu⟨-a stins cu mîna lui⟩
pe-un om pe care și-azi Tamisa-l plînge."

Mișei ieșiți cu-ntregul cap văzui,
cu pieptu-ntreg din rîu, apoi cu brîul,
și-aci pe mulți dintr-înșii cunoscui.

Așa scădea mereu și-ntruna rîul
de sînge-acum și-abia-nvălea picioare
și-aici, prin vad, trecum apoi pîrîul.

115—117 În urmă Nes s-opri-ntr-un loc pe unde
mulțimea nu stătea așa-necată,
căci *numai* pînă-n gît erau în unde. O_1 /

Iar Nes nu merse mult și, stînd ⟨...⟩,
privi spre ginta pînă-n gît intrată
în roșul rîu precum părea-se mie. O_2 //

116, 117 și-aici văzui mulțimea *și* părea-necată, *netranscrise în* ***P***, *au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din* O. // **118—120**

O umbră-mi arătă, mai izolată.
„— Acesta-ntr-un altar a despicat
o inimă la Temsa onorată." O_1 /

Și-a zis, privind o umbră izolată:
„— Acesta-n templu-o inimă izbi,
ce pe Temisa și-azi mai e păstrată." O_2 //

119 a stins cu mîna lui, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din* O. // **121** Apoi văzui popor ce sta-nălțat O_1 / *post* văzui *ad.* aci O_2 // **122—123**

ieșiți din rîu și-apoi chiar pînă-n șale
și-aici și cunoscui pe mulți din ei. O_2 //

123 Pe mulți îi cunoșteam ⟨...⟩ O_1 // **124** Așa] Și tot O_1 / și-ntruna] în maluri O_1 // **124—126**

Așa scădea mereu cumplita vale,
încît de-acum doar gleznele-nvelea
și-aici, prin șanț, ne-a dat și vadul cale. O_2 //

125 și-abia se rădica pîn' la picioare. O_1 // **126** aici] apoi O_1 / ***În P, în loc de*** și-aici *a fost scris* Trecum (*anulat:* apoi). //

127 „— Așa pecum pe-această parte vezi
că scade-ncet, tot scade-această baltă,
vorbi iar Nes, tot astfel vreau să crezi

130 că⟨-ncet, încet, pe⟩ partea ce⟨e⟩alaltă,
adînc mereu să face pînă unde,
urlînd, tiranii ⟨adînc⟩ stau laolaltă.

133 Dreptatea cea de veci cumplit pătrunde
și-aici, bătînd pe-al lumii bici, pe-Atila,
pe Pirh și Sext, și lacrimi stoarce-n unde

136 de-a pururi celor ce-urgisiră mila,
celor doi Rinieri, zvîrliți în iad,
că-n drumul mare-au omorît cu sila."

139 Iar Nes se-ntoarse-apoi, trecînd prin vad.

127—129 „— Cum vezi că-n partea asta rîul moare
și clocotu-i puțin mereu slăbește",
vorbi iar Nes cuvinte-nvățătoare O_1 /

„— Așa pecum urmeaz-a tot scădea,
pe-această parte ⟨..............⟩,
vorbi iar Nes, aș vrea să crezi că ea O_2 //

130 așa pe partea ceealaltă crește O_1 / -ncet, încet, pe, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *post* partea, *în P este scris* cea. / *În P, în loc de* ceealaltă *a fost scris* cealaltă. // **130—132**

își crește pe-altă parte-adîncul său
mereu, se face adînc pînă unde,
urlînd, tiranii-și stau laolaltă. O_2 //

132 tiranii, furioși, scrîșnesc orbește. O_1/ adînc, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **133—138**

Dreptatea sfînt-aici vru să scufunde
pe-Atila, cel ce lumii bici fusese,
pe Pirh și Sext; și-amestec-a lor unde

etern, cu spuma ce din c⟨locot⟩ iese
etern, doi Rinieri, zvîrliți în iad,
că multor căi le-au dat război adese." O_2 //

139 se-ntoarse-apoi] apoi s-a-ntors. *M'*

CÎNTUL XIII *

1 Dar Nes nici n-apucase-a trece rîul,
cînd noi intram într-un tufiş noptatec
şi nici un fel de drum n-avea pustiul.

4 N-avea frunzişul proaspăt, ci tomnatec,
nici ramuri verzi, ci strîmbe şi-nnodate,
nici fructe-n el, ci numai spin sălbatec.

7 La Cecina n-au silhe-aşa-nfundate
şi sterpe-acei mistreţi ce pe cîmpii
urăsc ⟨mîndreţa⟩ muncii semănate.

10 Aici au cuib spurcatele harpii
ce⟨-odată, prevestind⟩ cît au să paţă,
cu trista ştire a⟨u gonit pe-ai Troiei fii.⟩

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // 1 Nici n-apucase Nes să treacă rîul O_1/ Nici n-apucase-a trece Nes prin vale O_2 // 2 cînd noi intram] şi-ajunserăm O_1 // 3 şi nici măcar un semn n-avea de drum O_2 / *ante* şi *ad.* pustiu O_1 // 4 N-avea frunzişul proaspăt] Nu verde frunză-ntr-însul O_2 // 5 nici ramuri verzi] nu drepte crengi O_2 // 7 *În P, în loc de* silhe *a fost scris* sîlbe / silhe] sihle O_2 // 7 – 9

Nu stă-n păduri aşa de-ntunecoase
mistreţul [.......................]
la Cecina-n cîmpiile mănoase. O_1 //

9 mîndreţa, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, ante* muncii *este anulat* ai. / semănate] sămănate O_2 // 10 spurcatele harpii] harpiile murdare O_1 // 11 odată prevestind, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 12 goniră pe troieni din nou pe mare. O_1 / din insule-au gonit pe-ai Troiei fii. O_2 / *Versul, incomplet în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

13 Cu aripi mari și piept de om și față,
au gheare lungi și burta lor umflată⟨-i⟩
și jalnic plîng prin pomii fără viață.

16 Virgil atunci: „—Să știi că noi sîntem
aici-ntr-al doilea cerc și-om fi-n rotundul
tufiș mult timp și-apoi o să vedem

19 ⟨grozavul⟩ șes ce-aprins își are prundul.
Privește-n jur minuni ce ți s-arată
și-mi crezi cuvîntul spus!" Și-ntreg afundul

22 gemea pe-aici cu plîngere-necată,
dar nu puteam vedea pe-acei ce⟨-o⟩ scot
⟨și-⟩am stat pe loc cu mintea tulburată.

---

13 Cu] Au O_1 / și piept de om] dar de-om și piept O_2 / piept] gît O_1 // **14** umflată⟨-i⟩] li-e umflată O_1 / -i, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **14—15**

> cu pene-un pîntec larg și gheare-avînd,
> se bocesc prin pomii-acești ⟨.....⟩ O_2 //

16—18 *În* O_1, *versurile sînt șterse cu guma.* /

> „— Mainte-a-ntra ⟨..........⟩,
> să știi că este-a cercului genune,
> e cea de-aici a doua, pînă cînd O_2 //

19 grozavul, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / ce-aprins își are] pe care-aprins e O_1 // **19—21**

> pe-aprinsul prund piciorul ți-l vei pune.
> Privește bine și vedea-vei stări
> ce nu le-ai crede numai de le-aș spune. O_2 //

20 minuni ce ți s-arată] să vezi minuni din care O_1 // **21** și] să O_1 / *În P în loc de* și-mi *a fost scris greșit* să nu. // **22—24**

> gemea pe-aici de plîns și vaiet mare;
> am stat să văd ce e și n-am văzut
> nimic și-am fost cuprins de tulburare. O_1 /

> Simțeam acum din orice parte-oftări
> și nu vedeam de-unde-ar putea purcede
> și-am stat pe loc ⟨..............⟩ O_2 //

23 -o, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **24** și, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

25 Credea Virgil c-aș crede, așa socot,
că plînsul din tufiș făcîndu-l
acei ce stau prin el ascunși de tot.

28 De-aceea-mi zise el: „— Un ram rupîndu-l
din plantele ce vezi pe-aici, frunzișul
schimba-va, cred, de tot în tine gîndul."

31 Spre-un spin mă-ntinsei ca să rup spinișul
și-am vrut să știu ce-o fi dacă-l voi frînge
și atunci: „— De ce mă rupi?" strigă tufișul

34 și negru s-a făcut apoi de sînge.
„N-ai nici o milă tu de mă despoi?"
a zis din nou. Gemînd, părea că plînge.

37 „Noi oameni fost-am, azi copaci cu foi,
dar ar putea de noi mai mult să-ți pese,
chiar suflete de șerpi s-avem în noi."

25—27 *În* O_1 *versurile sînt șterse cu guma.* // **25—30**

Eu cred că el credea că poate-aș crede
c-atîtea voci din ⟨. . . . .⟩
ce stă printre copaci și nu se vede.

Deci zise el: „— Tu rupe din oricare
dintr-ăști copaci un vreasc și judecata
ce-o ai ⟨. . . . .⟩ O_2 //

30 va face să cunoști ce fals ți-e gîndul." O_1 / *În P, în loc de* tine *a fost scris greșit* fine. // **31** Eu mîna mi-am întins ca pe furișul O_1 / *În P, în loc de* spinișul *a fost scris* spinușul. // **31—33**

Întinsei mîna deci, cum zise tata,
și-o creang-am rupt a unei mari tulpine
și trunchiul ei: „— De ce mă rupi?" strigat-a. O_2 //

34 *În P, în loc de* negru *a fost scris* negre. // **34—36**

Iar, cînd ieși din el un strop de sînge,
mi-a zis: „— De ce mă smulgi? Ce vin-avem?"
[. . . . .] părea că plînge. O_1 /
Și-umplut de sînge lai, spre mine
din nou mi-a zis: „— De ce să mă des⟨poi⟩,
ori n-ai tu nici un fel de milă-n tine? O_2 //

35 *În P, în loc de* tu *a fost scris* și dreptul. // **37** *ante* azi *ad.* și O_1, O_2 / cu foi] sîntem O_1 // **38** dar ar putea de noi] de noi însă ar putea O_2 // **39** chiar de-am fi fost și suflet de reptilă." O_2 / șerpi s-avem în noi] șarpe-n noi s-avem." O_1 //

40 Precum la lemnul verde vezi adese
că-i arde-un căpătîi, iar altul cîntă,
tot sfîrîie mereu prin vînt ce iese,

43 așa ieșea din trunchi vorbire frîntă
și sînge ⟨cald, iar⟩ ramul l-am scăpat
și-am stat cum stă și-acel ce se-nspăimîntă.

46 „— De-ar fi crezut, tu, suflete-ofensat,
ace⟨e⟩a ce-n cîntarea mea am spus-o,
grăi Virgil, s-ar fi purtat cu minte

49 și mîna lui pe tine n-ar fi pus-o.
Dar necrezutul fapt crezut mi-l face,
căci mîna⟨-i⟩ însumi eu spre tine-am dus-o.

52 Dar spune-i cine-ai fost, ca să te-mpace,
să-ți umplă de-al tău nume-ntreg pămîntul,
că-i viu și va ieși din iad în pace."

---

40 la lemnul verde vezi] vezi și la tăciunii verzi O_2 // **41** că-i] cînd O_2 / *În P, în loc de* căpătîi *a fost scris greșit* cap atins. / căpătîi] cap O_1 / iar altul cîntă] cum celălalt geme O_2 / cîntă] picuri are O_1 // **42** tot] ce-i O_1, și O_2 //
43—45

așa ieșeau din rană [.......]
și sînge dintr-o dată și cuvinte
și creanga mi-a căzut în spaimă mare. O_1 /

cuvînt și sînge-așa-ntr-aceeași vreme
ieșea din trunchi și, creanga mea să
cadă lăsînd-o, stam ca omul cînd se teme. O_2 //

44 cald, iar, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, post* scăpat *a fost scris greșit* din mîni și-am stat. // **46** *În P, în loc de* tu *a fost scris* ție. / tu, suflete ofensat] gîndesc, mai denainte O_1 // **46—48**

Și-a zis Virgil: „— De-ar fi putut să creadă,
rănite duh, el mai de mult ce spui,
ce-n versul meu putu-ntr-un loc să vadă O_2 //

47 *În P, în loc de* aceea ce-n cîntarea *a fost scris* acea ce-ncîntarea. // **49—51**

el n-ar fi-ntins spre tine mîna lui.
Dar necrezutul fapt m-a-mpins a face
prin el ce însumi eu să cred de-abia ⟨putui⟩. O_2 //

50 *În P, în loc de* mi *a fost scris* nu. // **51** -i, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **53—54**

și faima ta s-o-mprospăteze-altinde
în lumea-n care-i scris să iasă-n pace." O_2 //

55 Iar el: „– Cînd dulce-așa v-aud cuvîntul,
nu pot tăcea. S-aveți îngăduința
de-a sta puțin să-mi plîng în pace cîntul.

58 Trăiam la Frederic și-aveam putința
să fac din el ce vreau și-am priceput
să-ncui și să descui în el voința,

61 ce taine-avea eu singur am știut;
și-așa m-am străduit cu slujba dată,
încît și somn și viață mi-am pierdut.

64 Dar curva ⟨cea⟩-n etern nesăturată,
ce stă la curți, pîndind fără rușine,
că-i moartea lor și ciuma totodată,

---

55 Cînd dulce-așa v-aud] Așa de dulce ți-e O_1 // **55–57**

„– Nu pot să tac, așa de mult m-aprinde
al tău c⟨uvînt⟩, deci nu vă cadă greu
că-n vorbe-acum puțin mă voi întinde. O_2 //

56 *ante* nu *ad.* că O_1 / *post* nu *ad.* mai O_1 / S-aveți îngăduința] Iar suferința O_1 // **58–63**

Acel ce-avut-a cheile sînt eu
la inima lui F⟨r⟩ederic și-așa cu-ncetul
știam să-ncui și să descui mereu,

că singur eu i-aveam în mîni secretul;
fidel purtat-am slujba m⟨ea⟩ regească,
încît muream de-atîta muncă, bietul. O_2 //

62–63 și-ajunsei, prin credință, la mărire,
dar naltu-mi rang și pizma m-au pierdut. O_1 //

63 *În P, în loc de* somn *a fost scris greșit* teren, *iar în loc de* pierdut, perdut. // **64** cea, *netranscris, în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **64–66**

Căci curva cea cu ochii-n ațintire,
ce vecinic stă la cezari în palate,
o cium-a curților și-a lor perire O_1 /

Dar cutra cea tot trează să pîndească
la curți de regi cu ochi fără rușine,
un viciu-al curților și-o cium-obștească O_2 //

pe toți din jur îi asmuță spre mine
și, aprinsă-n urmă, aprinseră pe-August;
căzui pe negre rîpi din culmi senine.

Crezui, cuprins de-acroare și dezgust,
să-mi aflu-n moarte leac; vai, ce oroare,
injust să-mi fiu eu, cel de-a pururi just!

Pe-aceste rădăcini susținătoare,
vă jur c-am fost de-a pururi cu credință
acestui rege demn de orice-onoare.

Și-n lume de te-ntorci și ai putință,
vai, spală-mi bunul nume care-mi zace
tîrît așa-n noroi de rea voință."

Tăcu Virgil; apoi: „— Tu vezi că tace.
Nu pierde vreme-acum, vorbi spre mine.
Vorbește-i deci și-ntreabă-l tot ce-ți place!"

67—69 asupră-mi rădică pe toți și toate
și-aprinse tot și-n urmă și pe-August,
iar gloata-mi o schi⟨mbară..............⟩ O_1 //

68 -n urmă, aprinseră] gloata, așa-nteți O_2 / *În P, în loc de* aprinseră *a fost scris* aprinsă. // **69** că⟨-n⟩ negru-abis căzui din culmi senine O_2 // **70** Crezui] speram O_1, crezînd O_2 // **71** *post* moarte *ad.* un O_2 / vai, ce oroare] la dezonoare O_2 // **72** să-mi fiu] îmi fui O_2 / -mi *om.* O_1 / de-a pururi] atît de O_2 //

73—75 Și jur pe-această nouă-a mea-nchisoare
că nici un fel de-ofensă n-am adus
acestui rege demn de-orice onoare. O_2 //

75 acestui rege] stăpînului cel O_1 // **76** ai] avînd O_1 // **76—78**
Și-oricare dintre voi va merge sus,
rădică-mi numele cel bun, că-mi zace
de-a pizmei lovituri și-acum răpus. O_2 //

77 bunul nume care-mi zace] amintirea cea pătată O_1 // **78** tîrît așa-n noroi] de pizmă neagră și O_1 // **79—81**
Tăcînd puțin, cu fruntea-n piept plecată:
„— Nu pierde vreme-acum, cînd vezi că tace,
mi-a zis Virgil, întreabă-l tot ce-ți place!" O_1 /

Tăcu apoi puțin: „— Fiindcă tace,
nu pierde vreme, a zis Virgil, socot,
vorbește-i deci, întreabă-l tot ce-ți place!" O_2 //

80 *În P, în loc de* vreme *a fost scris* vremea. //

82 Iar eu: „— Întreabă-l tu ce știi că-i bine
și crezi c-aș vrea să știu. De milă multă
eu nu mai pot și-n gînd nimic nu-mi vine."

85 Deci zise el: „— Tu, suflet rob, ascultă!
Să spui, de vrei ca soțul meu sub soare
să-ți spele bunul nume de insultă,

88 cum poate-ajunge sufletu-n prinsoare
așa-ntr-un nod? Și-n veci în el s-ascunde,
ori scapă, cînd și cum, din închisoare?"

91 Și vînt suflînd din el atunci [în] unde,
gemut-a duhul și răspuns ne dete,
zicînd așa: „— Pe scurt vă voi răspunde.

94 Pe-un suflet furios, ce-n lume-și dete
peririi trupul său prin silnicie,
în cercul nostru Minos îl trimete.

---

82 ce știi că-i bine] de-acum ce-ți place O_1, mai bine tot O_2 // **83—84**

ce crezi și tu c-a mea dorinț-o-mpacă,
căci eu, robit de milă, n-am să pot." O_2 //

84 eu nu știu ce-ntrebare i-aș mai face. O_1 // **85—93**

Deci zise-așa: „— Robite suflet, dacă
voiești ca omul cu drag să-și puie
cuvîntul pentru tine, atunci să-ți placă

să spui, de poți, cum poate-un suflet să se-ncuie
aci-ntr-un nod și din prinsoarea lui
de e putință de-a scăpa din el, ori nu e?"

Suflat-a trunchiu⟨l⟩ tare-atunci, iar vîntul
se-ntoarse-apoi în voce spre-a ne spune
și-a zis așa: „— Pe scurt voi da cuvîntul. O_2 //

94 *În P, în loc de* -și *a fost scris greșit* se. // **94—96**

Pe-un suflet mînios, cînd își răpune
el singur trupul care-i fu copacul,
Minos aci-ntr-a șaptea gură-l pune. O_2 //

6 *În P, în loc de* Minos *a fost scris greșit* Chinos. //

97 El cade-n codru-aici, dar cine știe
în care loc, așa cum vrea destinul,
și-aici el încolțește ca să fie

100 vlăstar, iar, cînd copac e cu deplinul,
Harpiile-l tot pasc și ne-ncetat
îi fac dureri și-așa-i răsuflă chinul.

103 Vom învia și noi, cătînd ce-am dat,
dar n-o să-ntrăm în trupurile-avute,
că-i drept să n-ai ce-odat-ai lăpădat.

106 Tîrînd aici pe celea-n veci pierdute,
aici le-om spînzura, vai, fiecare
de tristul trunchi al umbrei nevăzute."

109 Noi stam acum la trunchi în așteptare,
dorind să ne mai spuie vorbitorul,
cînd iată-ne-ngroziți d-un vuiet mare,

97—99 El cade-n crîng, nu unde i-ar fi placul,
ci unde l-a zvîrlit destinul,
și-aici el încolțește-n brazda lui c-alacul O_2 //

99 ca din sămînț-apoi tufiș să fie O_1 // **100** vlăstar] din el O_1 / copac] crescut O_1 // **100—102**
vlăstar crescînd și, copac cînd e cu plinul,
Harpii spurcate-i pasc ale lui foi,
dureri îi dau, dar și durerii-alinul. O_2 //

103 Vom învia și noi] Și noi vom învia O_1 // **103—105**
Ca și-alții-ale lor spolii, așa și noi
le vom căta, dar nu spre-a fi-mbrăcate,
că-i just să n-ai ce lapezi la gunoi. O_2 //

105 că-i drept să n-ai ce-odat-ai] căci noi putem avea ce-am O_1 // **106—107**
iar la județ, noi, suflete pierdute,
tîrî-vom după noi ⟨. . . . .⟩ O_1 //

106—108 Aici le vom tîrî și spînzurate
în tristul codru avea-le-vor oricare ins
de propriu-i trunchi al umbrei turmentate. O_2 //

108 *Versul lipsește din* O_1. // **109—111**
Noi stam la trunchi atenți, cu capu-ntins,
crezînd că vrea și-altce să ne mai spună,
cînd făr' de veste-un ⟨vuiet⟩ ne-a cuprins O_2 //

112 cum e atunci cînd vede vînătorul
venind mistrețu-n ⟨sirg⟩ și crîngu-l frînge,
iar cînii lătrători-l iau cu zorul.

115 Și iată-i goi de tot și numai sînge
din stînga doi, ⟨venind așa de-⟩orbește;
rup tot ce le stă-n cale. Și să plînge

118 iar cel gonit: „— O, moarte-acum sosește!"
Tîrzii părîndu-i pașii cum îi calcă:
„— Tu n-ai fugit așa de voinicește

121 la Toppo, Lano, cînd jucarăți halcă."
Dar, poate că perindu-i răsuflarea,
făcu un grup din el și dintr-o salcă.

124 Și-o haită de căpăi umpluse zarea,
ogari părînd scăpați de-ngărditură,
toți negri, mari și iuți cu alergarea.

112–114 Așa e cînd zărește vînătorul
venind mistrețu-n sîrg și crîngu-l frînge
și gîfîie, iar cînii-l iau cu zorul. O_1 /
ca și pe-acei ce simt ca o furtună
venind mistrețu-n parte⟨a⟩ pe-unde stau
și-aud și cîni și crengile cum sună. O_2 //
113 sîrg, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **115–117**
Și iată-n stinga doi, cari alergau
și goi și sfîșiați, fugind orbește,
că-n crîng ei orice-obstacol-o sfărămau. O_2 //
116 venind așa de-, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **116–117**
zgîriați, doi inși din stînga vin orbește
și rup și crengi și ramuri. Și să plînge O_1 //
118 iar cel] acel O_1 // **119** Iar celălalt, cu fugă scăpătată O_1 / iar celălalt, crezînd că poate calcă O_2 // **119** *ante* Tu *ad.* prea-ncet O_2 // **121** la Toppo] din luptă O_1 / *În P, în loc de* Lano *a fost scris greșit* Sano, *iar în loc de* jucarăți, jucărți. // **122** Și-apoi, perindu-i poate suflu-n gură O_2 / *În P, în loc de* perindu-i *a fost scris* pierindu-i. // **123** Stătu și se schimbă-n tufiș deodată. O_1 / *post* un *ad.* singur O_2 / *post* și *ad.* dintr- O_2 // **124–126**
Și-n urma lor tot crîngul îl umplură
cățele negre, sprintene, din lanțul lor
ogari părînd scăpați de-ngărditură. O_2 //

127 Sărind pe cel pitit, ei îl făcură
bucăți pe cale și repezi s-au pornit,
purtînd bucăți de carne vie-n gură.

130 De mîn-atunci m-a prins și-apoi prin vale
m-a dus Virgil la salca ce plîngea
în sînge scurs din ramurile sale.

133 „— O, Iacob Sanct' Andrei, el se bocea,
de ce tocmai din mine-ți faci tu scutul?
De-ai fost tu ticălos, nu-i vina mea!"

136 Iar cînd sosi Virgil: „— O, tu umplutul
de răni ⟨prin ....⟩
de plîngi cu sînge-așa?" Și-atunci zbătutul

139 tufiș spre noi: „— O, ce *nedemne rane*,
voi, suflete, primii! Vă?urăți bine
că-mi rupseră din trup cu guri tirane;

---

127 Sărind] și pe tufiș O_1 // **127—129**

Sărind, au rupt bucăți și bucățele
cu dinții-nfipți în cel ⟨.....⟩
și membre triste-au dus în guri cu ele. O_2 //

128 bucăți l-au rupt de tot și-apoi pe cale O_1 // **129** purtînd bucăți de] porniră toți cu O_1 // **130** De mîn-atunci m-a prins] Virgil m-a prins de-un braț O_2 / m-a prins și-apoi prin vale] Virgil m-a prins cu jale O_1 // **131** m-a dus Virgil la salca] mă duse la tufișul O_1 // **131—132**

m-a dus la tufa ce-n zădar plîngea
prin crengi pe care sînge-acum le-umpluse O_2 //

133 Andrei] Andreiu O_1 / el *om.* O_1 // **134—135**
ce-avuși să-ți faci din mine-ascunzătoare,
că, dac-ai fost mișel, nu-i vina mea!" O_2 //

135 De-ai fost tu ticălos, e vina mea?" O_1 // **136** „— O, tu, umplutul, *om.* O_2 / **137** prin, ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O. / Porțiunii lipsă îi corespunde în*** O_2 care sînge scoți șiroi, ***în vreme ce în*** O_1 ***pasajul este ilizibil.*** // **138** cu vorbe-avalma, cine-ai fost ⟨...⟩?" O_2 // **139—141**

Iar el: „⟨...⟩ duhuri, cum sosirăți voi
ca să-mi vedeți a mea rușine
și-acest măcel ce-mi rupse-a mele foi! O_2 //

141 ***În P, în loc de*** tirane ***a fost scris greșit*** urane. //

142 vă rog să le-adunați aici sub mine.
Eu fui din urbea stemelor schimbate,
cu doi patroni, de-aceea-ntîiul vine

145 cu arta lui și-așa cumplit o bate.
Și, dacă n-ar mai fi un rest ferice,
un ⟨semn⟩ de el pe-o punte de cetate,

148 ⟨acei ce-o reclădiră-n vremi propice,
pe spuza cea de după huni rămasă,
degeab-ar fi muncit ca s-o rădice.

151 Iar eu m-am spînzurat la mine-n casă."⟩

142–147 să le-adunați sub tristul trunchi ⟨. . .⟩ mine!
Eu fui din urbea cui Botezătorul
schimbatu-i-a patronul prim cu sine,

de-aceea el cu arta le dă zorul
s-o supere mereu. Un rest ferice
de nu i-ar fi rămas pe-un pod poporul O_2 //

147 semn, *netranscris în P, este întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / de] din O_1 // **148–151** *Fila din P fiind foarte probabil pierdută, am transcris versurile din* O_1.

CÎNTUL XIV

1 De-un dulce dor de țară copleșit,
strîngînd acele crengi de sînge pline,
le-am dus sub cel ce-n plîns a răgușit.

4 Sosim de-aci-ntr-un loc pe unde vine
hotarul altui cerc, un nou mormînt,
cu mult mai trist și plin de-urgii divine.

7 Și, ca s-arăt deplin ce-amaruri sînt,
vă spun c-ajunserăm pe-un șes pe care
nimic nu poate crește din pămînt.

10 Tot șesul este-ncins de-un codru mare,
cum însuși el de tristul șanț e-ncins,
și-aici am stat la margini, în cărare.

1—72 *Versurile sînt reproduse din „Semănătorul", I (1901—1902), nr. 20, p. 310—312.* // **1** dulce *om.* *P* // **2** am strîns acele ramuri destrămate O_1 / *În P, în loc de* acele *a fost scris greșit* acolo. / crengi de sînge pline] risipite crengi O_2 / sînge *om.* *P* // **3** le-am dus sub cel ce-n plîns a] le detei iarăși celui O_1, *P*, O_2 // **4** pe] de O_1 // **4—6**

De-aci sosirăm și-unde ia pornire
al treilea cerc al văii, care-ntreagă
justiției este-o groaznică-ntocmire. O_2 //

6 *În P, în loc de* urgii divine *a fost scris greșit* urgie doarme. // **7** s-arăt] să spui O_1, să arăt *P* // **7—9**

Spre-a face lucrul nou mai cu-nțeles,
vă spun c-am fost ajuns pe-o pustă
din care nicicînd ⟨..........⟩ ies. O_2 //

8 spun] spui O_1, *P* // **10—12**

Cunună-n jur el tristul codru-l are,
cum însăși ea de șanț e-ncunjurată,
și-am stat aici pe-o margine de-a lui. O_2 //

11 de gropi apoi e însuși codru-ncins O_1 / șanț, *omis în P, a fost completat de G. Coșbuc cu creionul.* //

Pămîntul e nisip uscat și-aprins,
precum socot că este-n miezul verii
acel ce-aprinde-al Libiei coprins.

O, cît de mult tu, cumpăn-a puterii,
vei fi-ngrozind pe-oricine-acum citește
ce-amar mi s-arăta pe-aici vederii!

În gloate multe morții mișelește
plîngeau pe șes, toți goi, cu plînset mare,
dar cazna lor vedeam că felurește.

Zăceau pe spate-o sumă-n nemișcare
și mulți ședeau, stîrcind ființa toată,
iar alții-n veci fugeau fără-ncetare.

Acei ce fug sînt cea mai mare gloată,
iar mai puțini acei ce plîng pe loc,
ci-n schimb ei pot mai mare glas să scoată.

---

13 uscat] și sterp *P*, O_2 // **14** și-așa de fin precum [. . .] O_1 / ⟨. . .⟩ nu altfel, cred, de cum O_2 / miezul] mezul *P* // **15** acel ce-aprinde] nisipul dintr- O_1 / coprins] cuprins O_1, *P*, O_2 // **16—18**

> O, cît va fi-ngrozind dreptatea sfîntă
> [. . . . .]
> și cîte-acum cîntarea mea le cîntă! O_1 /
>
> O, sfîntă răzbunare, cît acum
> vei fi-ngrozind pe-oricare-aude
> ce-amare stări văzui și pe-acest drum! O_2 //

17 citește] aude *M'* // **18** *În loc de* mi *este tipărit* ni. / *În P, în loc de* arăta *și* vederii *a fost scris* arătă, *respectiv,* vederei. // **19** Erau mari gloate-aici de umbre nude O_2 / nude *M'* // **19—21**

> Și goale,-n jalnic plîns, nespuse gloate
> să zbuciumă prin nopți, că-n noapte sînt,
> dar n-au același fel de chinuri toate. O_2 //

20 toți goi *om. P* // **21** impuse-avînd, cred eu, diverse trude O_2 / și (*inițial :* dar) aveau trude *M'* / *În P, în loc de* felurește *a fost scris greșit* folosește. // **22** sumă] seamă *P*, O_2 // **22—24**

> Pe spate zac o seamă, pe pămînt,
> cu capu-n poală mulți ședeau, stîrcind,
> iar alții necurmat se-ncură-n vînt. O_1 //

23 ședeau] zăceau *P* / ființa] făptura O_2 // **24** veci] jur O_2 // **25** cea mai mare gloată] gloata cea mai mare O_1 // **26** plîng] stau O_2 / plîng pe loc] aștern pămîntul O_1 // **27** dar ăștia-n schimb se pot boci mai tare O_1 / ei pot] puteau O_2 / glas] plîns *P*, O_2 //

28 Și-ncet căzînd de sus, mari fulgi de foc
ningeau pe șes, cumplit ca să-l încingă,
cum ninge-n Alpi, cînd nu e vînt deloc.

31 Precum în Indii a-nceput să ningă
pe oști lui Alexandru-ntruna focul,
ce, nici căzut, nu vrea să se mai stingă,

34 iar el a pus pe-osteni atunci cu jocul
picioarelor să-l bată singuratec,
căci mult mai lesne-așa se stinse focul,

37 așa ningea și-aici etern jăratec
și-ardea nisipul ca uscata iască,
făcînd acestor goi un chin sălbatec.

28–30

Pe-ntinsul șes pustiu și pe mormîntul
ning fulgi de foc, încet și cu cumplire,
cum ninge-n Alpi ades, cînd tace vîntul. O_1 /

Pe-ntregul șes ploua cădere lină;
ningea pe cîmp ⟨....................⟩
cum ninge-n Alpi, cînd orice vînt s-alină. O_2 //

29 șes] cîmp *P* / *În P, în loc de* încingă *a fost scris* ningă. //

31–33

Așa precum, sub tropică-ncălzire,
în India văzu Biruitorul
că flăcări dese-i ning peste oștire O_1 /

Așa cum Alexandru-n țări la Ind
văzu ningîndu-i foc pe-oștire-odată,
ce-ardea mereu, chiar și căzut fiind O_2 //

34 ***În P, în loc de*** osteni *a fost scris greșit* oști. // **34–36**

iar el a pus să bată cu piciorul
oștenii săi, cari astfel, singuratec
mai iute se stingea [..............] O_1 /

de-aceea puse-oștenii săi să bată
cu talpa locul și-astfel m⟨ai⟩ ușor
stingea văpaia ⟨............⟩ izolată O_2 //

35 *Versul nu a fost transcris în P.* // **36** căci] și *(transcris greșit în loc de* cu*)* *P* // **37** ningea] cădea O_1 / aici] acel *(transcris greșit în loc de* aici*)* *P* / etern] din cer O_1 // **37–39**

așa ningea văpăi eterne-asupra lor,
ardea ca isca sub amnar tot locul
supt ei ⟨..................⟩ spor. O_2 //

38 și-aprins era [...] iască O_1 / ca iasca sub amnar ardea tot locul *M'* //
39 *În* O_1 *versul este șters cu guma.* //

Ei tot jucau din mîni să se ferească
și-ntruna scuturau pojarul nins
ce nu-nceta, căzînd, să se-nnoiască.

„— O, tu, acel ce toate le-ai învins,
dar nu și dracii cei fără de pace
ce stau străjeri la zidul cel aprins,

ce mare duh e cel ce-n flăcări zace,
dispreț avînd și inimă sumeață,
cît parcă focul nici un rău nu-i face?"

Și însuși el, văzînd că-i stau în față
și-a mea-ntrebare-a fost de starea lui,
strigă: „— Eu sînt și mort cum fui în viață.

Spetească-și Zevs pe cel din mîna cui
luă-n mînie fulgerul de care
în ultima mea zi trăsnit eu fui!

---

40 Și făr' de-odihnă-n veci le era jocul O_2 / Ei tot jucau] Iar ei tot dau O_1 //
40—42 Vedeam ici și colo făr-astîmpăr jocul,
din bietele lor mîni îl joacă morții
să scuture mereu ⟨..........⟩ focul. *M'* //
41 *În* O_1 *versul este șters cu guma.* // **42** de-abia-l stingeau ⟨...⟩ focul O_2 / ce nu-nceta, căzînd] văpăi ce nu-ncetau O_1 // **43** „— O] Și-am zis: „—Tu O_2 //
43—45 Și-am zis: „— Virgil, tu, celui [...]
[...] dracii cei fără de pace
afar' de [..................] poartă O_1 /
„— Tu, cel ce-nvins-ai to⟨...⟩ sorții,
afară de-acei draci lipsiți de pace,
ce-n contra noastră au stat la-ntrarea porții *M'* //
44 maestre, afară de cumplita droaie O_2 // **45** ce] cari O_2 // **46** e cel ce-n flăcări zace] stă fără să se-ndoaie O_2// **46—47**
ce om [.....................] zace
[...] stînd al [...] O_1//
48 că pare ⟨...⟩ ploaie?" O_2// **49—50**
Și iată el, de care [...] să știu
din gura lui Virgil, privind pojarul O_1 //
51 cum fui în viață] ce fusei viu O_1 // **52—54**
Să crape de-obosit [...] vrea fierarul
ce-a dus [...] Zevs [...] fulger în mînie
cu care m-a trăsnit din cer, tîlharul! O_1 //
53 fulgerul] fulgerii *(scris greșit în loc de* fulgeru-i*)* *P*, fulgeru-i O_2 // **54** în ultima mea zi trăsnit eu fui] trăsnit în cea din urmă zi *P*, O_2 // **55** -n rînd] -și el O_2 //

55 Spetească-n rînd pe toți pe cîți îi are
sub Etna-n fierăria-i afumată,
urlînd după-ajutor în gura mare,

58 precum făcu la Flegra el odată.
Trăsnească Zevs în mine cît voiește,
dar n-o să mă supuie niciodată!"

61 Văzui atunci pe-al meu cum se răstește,
cum nu l-am mai văzut: „— O, tu, haine,
trufia ta și-aici te stăpînește!

64 Cu-atît mai grea e cazna pentru tine,
căci numai furia ta, altceva nu
e-n stare-a-ți căşuna dureri depline!"

67 Spre mine-apoi, mai bînd: „— Un rege fu
din cei ce-au mers să facă Teba ⟨r⟩oabă
și-avu-n dispreț și-i are chiar și-acu

55—57

Să-i crape-n afumata fierărie
cu toții-n rînd! El urle-n gura mare:
« Vulcan, te rog, Vulcan! » în bătălie O_1 //

56 subt Mont-Gibel în neagra fierărie O_2 / *În P, în loc de* fierăria-i afumată *a fost scris* afumata fierărie. // **57** strigînd ca și la Flegra-n gura mare O_2 // **58** « Vulcane, o, dă-mi, Vulcane-ajutorare! » O_2 / el odată] -n desperare O_1 // **59** Trăsnească-mă cu toată a lui vrere O_2 / *În P, în loc de* Zevs în mine *a fost scris* -n mine Zeus. // **60** eu nu mă plec și-mi scuip pe răzbunare. O_1 / *Versul lipsește din* O_2. // **61** Atunci îl auzii cum să răstește O_1 // **61—63**

Vorbi atunci Virgil cu-așa putere
cum nu-l mai auzii: ⟨..............⟩
O, Cap⟨aneu, ...⟩ aici nu piere O_2 //

62 cum nu l-am mai văzut] maestrul [...] O_1, cum nu-l mai văzui *(ultimul cuvînt este scris greșit în loc de* auzii*)* *P* // **64** grea e cazna] mare chin e O_1 //

64—66

trufia ta spre-a-ți fi mai grea căznirea,
căci furia ta, nu și-alt amar, e-n stare
mîniei tale-a-i face ⟨......⟩ cumplirea." O_2 //

65 *În P, în loc de* furia *a fost scris greșit* furca. // **67** Un rege fu] Acesta fu O_1, Fu rege mare O_2 / *În loc de* fu *este tipărit* fiu. // **68—69**

din regii cei ce-au mers rob[...] să pună
[..............] despreț avu. O_1 //

69 *În loc de* avu *este tipărit* avea. / dispreț] despreț *P*, O_2 / și-i are chiar și-acu] pe zei și parcă-i are O_2 //

pe zei, cum vezi din vorba lui neghioabă.
Dar bine-am zis, pentr-un smintit din fire
trufia sa e singura-i podoabă.

Urmează-mă de-acum! Dar aibi în știre
pe-aprinsul prund să nu-ți așezi piciorul.
Tu ⟨tot⟩ pe sub tufiș să cați scutire!"

Tăcuți mergînd, ajunsem la izvorul
ce iese din păduri, curgînd spumos
și roșu-așa, că și-azi mă ia fiorul.

Ca gîrla cea din lacul puturos
pe care-o-mpart coruptele [...],
așa pe-aprinsul prund și-acesta-n jos.

70—72 Dispreț el are-n vorba lui nebună.
Dar să-l lăsăm. Trufia-i peste fire
e pentru el podoaba cea mai bună. O_1 /

și-acum, cum vezi din vorba lui neghioabă.
Dar cum am zis, trufaș precum îl vezi,
blestemele-i sînt demna lui podoabă. O_2 //

71 *În P, în loc de* smintit *a fost scris* sumeț. // 72 sa e singura-i] -i cea mai vrednică *P* // 73—142 *Versurile, nefiind tipărite, sînt reproduse din P.* // 73 *În P, în loc de* dar *a fost scris* să. / Și-acum să mergem! Dar să-ți fie-aminte O_2 // 74 prund] șes O_1 // 75 ci tot pe sub pădure-așa nainte!" O_2 / tot, *absent din P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / ⟨tot⟩] mergi O_1 / să cați] că ai O_1 // 76—78

Și-ajunserăm, tăcînd, și la priporul
de unde iese-n cîmp un rîurel
de-a cui roșață și-azi mă ia fiorul. O_2 //

77 de sînge-așa, că și-azi mă ia fiorul. O_1 // 78 și roșu] de sînge O_1 / *În P, în loc de* roșu *a fost scris greșit* rîșie. // 79—81

Cum ies din puturosul loc pîraie,
pe cari le-mpart în băi corupte d-alea,
așa și-acesta-n două șesu-l taie. O_1 /

Precum la Bulicame curge-acel
ce apa-n băi stricatelor le-mparte,
așa pe-aprinsul prund ⟨...⟩ și el. O_2 //

82 Și țărmii nalți și patul lui, cît ține,
de piatr-au fost ca și costișul lui
și „Aici e vad" gîndesc atunci în mine.

85 „— Din tot ce-aici știut eu îți făcui,
de cînd trecurăm pragul ce nu pune
zăgaz nicicînd intrării nimănui,

88 tu n-ai văzut nimic mai de minune
decît acest izvor ce ni-e de față,
căci orice foc deasupra lui apune."

91 Așa mi-a zis cel plin de glorii-n viață,
deci rugă i-am făcut la timp propice
și-n drumul ce-a deschis să-mi dea povață.

82—84

Era un pat de piatră-ntreagă valea,
de piatră malul tot și nalt făcut
și-atunci mi-am zis în gînd: „Pe-aici e calea!" O_1 /

Și fund de piatr-avea și de-orice parte
costișul și-ambii țărmi și sigur fui
că num⟨ai⟩ el dă drum și m⟨ai⟩ departe. O_2 //

83 *În P, în loc de* fost *a fost scris greșit* tot. // **85—87**

„— Din multe lucruri care le-ai văzut,
de cînd trecurăm pragul peste care
om viu din lume încă n-a trecut O_1 //

87 *În P, în loc de* zăgaz *a fost scris greșit* zăgar. // **88—90**

nimic nu e mai vrednic de mirare
decît ce-avem în faț-acum, izvorul,
căci focul peste el putere n-are." O_1 //

89 de față] prezinte O_2 // **91—93**

Așa-mi vorbi, mergînd, însoțitorul
și l-am rugat apoi ca să-mi explice
și vorbe mi-a vorbit, plinindu-mi dorul. O_1 /

Vorbi maestrul meu atari cuvinte,
deci îl rugai să-mi dea și-acea bucată
de care-mi dete-o poftă așa ferbinte. O_2 //

94 „— Pustiu ostrov, ce Creta i se zice,
se află-n larg de mări și-n vremi cărunte,
un pacinic neam trăia pe-aici ferice.

97 Numitul Ida-n el se afl-un munte
bogat în ⟨ape⟩ și-n păduri cu rîuri dese,
dar azi pustiu nălțînd pleșuva frunte.

100 ⟨Pe Zevs acolo Rea și-l trimese
și, cînd plîngea, ⟨...⟩ punea
spre-a nu se ști-n ce loc îl ascunsese.⟩

103 Un moș sta-n munte drept, de ⟨veci cum⟩ sta,
spre-apus acum e-ntoars-a lui statură,
privind spre Roma ca-n oglinda sa.

94—99 „— Pustie-o țară zace-ncunjurată
de mare, a zis, și Creta [...],
sub domnul cui fu lumea m⟨ai⟩ curată.

Un munte-n ea, Ida, cîndva bogat
în ape și-n păduri cu rîuri dese,
acum însă deșert, că-i loc uitat. O_2 //

98 ape, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / în ⟨ape⟩ și] cîndva O_1 // **99** *În P, în loc de* dar azi pustiu *a fost scris:* pustiu dar, azi. / dar azi pustiu] pustiu azi O_1 // **100—102** *Terțina, netranscrisă în P, a fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **100** Ca sigur leagăn Rea și-l alese O_2 // **101** și, vrînd ca să-l ascundă, ea porunci O_1 / ⟨...⟩ punea] dispuse-a face hui O_2 // **102** *Versul lipsește din* O_1. // **103** de ⟨veci cum⟩ sta] a cui O_2 / veci cum, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **103—105**

Un moș bătrîn și nalt sta-n munte-aci
cu spatele spre răsărit, cu fața
spre Roma, parc-oglindă lui i-ar fi. O_1 //

104 spinare-acum îi stă spre Damiete O_2 / *În P, în loc de* acum e-ntoars- *a fost scris* e-ntoars-acum. // **105** sa] lui O_2 //

106 E de-aur capu-i, fină lucrătură,
iar piept și mîni de-argint cu ⟨[. . .] tare⟩,
de-aram-apoi e pîn' la-nfurcătură;

109 de fier ales piciorul stîng îl are;
cel drept el singur e din lut lucrat
și stă pe el de vremi acum amare.

112 Și-afară de-aur, totul e crăpat
și lacrimi curg prin părțile crăpate,
s-adună-ncet și muntele⟨-l⟩ străbat

115 și-n valea asta cursul li s-abate,
Stix, Flegeton și Aheron se fac
și curg pe-aceste scocuri strimtorate,

---

106 *În P, în loc de* capu-i *a fost scris* capul. // **106–108**

De aur capul este, bagă samă,
de-argint curat sînt brațele și pieptul,
iar, de-unde se despică, e de-aramă; O_1 /
Cu cap de aur fin ⟨. . . . .⟩ plete,
iar mîni de-argint curat și pieptul tot astfel
și pînă-n craci de-aramă p[. . .] și spete; O_2 //

107 [. . .] tare, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **109** *În P, în loc de* fier *a fost scris greșit* fir. // **109–111**

de-aici în jos de fier e-n tot înaltul;
piciorul drept, el singur, e de lut
și stă pe el mai mult decît pe altul. O_1 /
de-aici în jos, piciorul stîng de-oțel,
cel drept de teracotă e lucrat
și stă de mult mai mult numai pe el. O_2 //

114 *În P, în loc de* drept *a fost scris greșit* stîng. // **112** Și *om.* O_2 / *În P, în loc de* afară de *a fost scris* afar' de. / totul e crăpat] totu-i desfăcut O_1 //

113–114

iar plînsul lui cel scurs prin trup s-adună
și-apoi, pe sub pămînt el străbătut O_1 /
și lacrimi plouă, [plîns] ⟨. . .⟩ pătrunde
ce-apoi, unite, muntele-l străbat O_2 //

114 -l, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **115–117**

în Aheron și-n Stix el se-mpreună
și-n Flegeton, pîraie curgătoare,
și curg prin strîmtul scoc distanță bună O_1 /
și-ntr-ăst pîrîu aduse-ale lui unde,
pe-Aheron, Stix și Flegeton îl fac
și curg așa pe strîmtul scoc, iar de-unde O_2 //

116 *În P, în loc de* Stix *a fost scris greșit* știi. //

118 iar, de-unde nu-i nimic mai jos, un lac,
⟨ce-i zic⟩ Cocit; și-această baltă
tu însuți ai s-o vezi, de-aceea tac."

121 „— Acest pîrîu din codru-l văd că saltă,
dar pîn-aci pe unde-i de s-ascunde,
căci ⟨vine⟩, ai zis, din lumea ce⟨e⟩altă."

124 „— Aceste văi tu știi că sînt rotunde;
trecînd prin ele-așa-n necontenire,
la stînga scoborînd, tot mai spre-afunde,

127 străbați în curmeziș și n-ai de știre
de-ntregul cerc. De-o fi deci să s-arete
ceva ce-ți pare nou, să nu te mire!"

---

118 iar, de-unde *om.* O_2/ *post* jos *ad.* formeaz- O_2 // **118—120**

iar, de-unde nu mai pot să se scoboare,
fac baltă, pe Cocit; și-această baltă
e-n punctul cel mai depărtat de soare." O_1 //

119 ce-i zic, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / și-această baltă] dar cum O_2 // **120** *În P, în loc de* tu însuți ai *a fost scris* însuți tu, *iar în loc de* aceea, aceasta. // **121—123**

Iar eu: „— Mă mir de-acest pîrîu ce saltă,
cum curge-ascuns el pîn-aici; pe unde,
căci vine, zici, din lumea ceealaltă." O_1 /

Iar eu: „— De ce aceste, spune,
de-abia ne-apar aici și cum s-ascund
atîta loc, cînd vin din via lume?" O_2 //

122 *În P, în loc de* aci *a fost scris* aici. // **123** vine, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* ai *a fost scris greșit* am. // **124** Aceste văi tu știi] Tu știi c-aceste iaduri O_1 // **124—129**

Iar el: „— Tu știi că iadul e rotund
și, oricît de mult ai ⟨...⟩-n vale,
mereu la stînga scoborînd spre-afund,

tot n-ai pătruns întregul roții sale.
Deci, dacă vei vedea și lucruri noi,
să dai pe față glas mirării tale." O_2 //

130 „— De Flegeton și Lete-ai spus, poete,
dar unde sînt?" am zis. „De unul taci,
iar de-altul, că-i din ploi, n-ai spus, poete."

133 „— Cu tot ce-ntrebi, răspunse el, tu-mi placi,
dar roșul rîu cu spuma-n clocot strînsă
putea răspunde ⟨uneia⟩ ce-mi faci.

136 Vedea-l-vei tu, nu-n groapa asta însă,
pe Lete-acel ce spală de păcat,
cînd vina ce-au spăsit-o-n chin li-e stînsă."

139 Mai zise-apoi: „— E timpul de plecat
din codru-acum. Pe mal tu mă urmează!
Nearsul mal ni-e singur drum vegheat

142 și orice foc deasupra-i încetează."

---

130 Și iarăși *eu*: „— Dar unde-i Lete-apoi? O_2 // **130—132**

„— Dar unde-i Flegeton, am zis, poete?
Și Lete unde? Din plînsori să strînge
un rîu, mi-ai spus, dar nu mi-ai spus de Lete." O_1 //

132 iar de-altul spui că-l fac acele ploi." O_2 // **133—134**

„— În orișice-ntrebări îmi pui, tu-mi placi,
dar roșul rîu cu spumă clocotitor O_2 //

133—135

„— Sînt vesel că mă-ntrebi. Un rîu de sînge
e Flegeton și fierbe-așa spurcatul.
El este-aici, în lumea cea ce plînge. O_1 //

135 uneia, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **136—138**

Pe Lete-l vei vedea tu-n luminatul
văzduh, că-n el se scald-aceia care
de mult sînt pocăiți, spălînd păcatul." O_1 /

Vedea-l-vei tu, dar nu-ntr-acest ponor,
pe Lete-n care merg să ⟨..........⟩
cîți și-au spăsit iertată culpa ⟨lor⟩." O_2 //

139 plecat] plecare O_1 / *În P, în loc de* plecat *a fost scris* plecate. // **140** Pe mal tu mă] Deci vino și-mi O_2 // **140—142**

Tu vino-n urma mea! Pe-aici e locul,
pe mal [..........] și [...] cărare,
căci n-are peste ea putere focul. O_1 //

142 deasupra] deasupră O_2

CÎNTUL XV *

1 Pe-un trainic mal mergeam, prin tristul loc,
iar aburii din rîu umbreau cărarea,
scutind și mal și rîu de ninsul foc.

4 Și-așa cum, îngroziți de revărsarea
umflatei mări ce-azvîrle-n șes talazuri,
flamanzii fac zăgaz s-oprească marea

7 sau cum de-a lungul Brentei fac zăgazuri,
scutind și-oraș și vile, cînd, aduse
de soare, vin zăpezi să umfle iazuri,

---

* *Cîntul este reprodus din „Convorbiri literare", XXXVI (1902), nr. 6, p. 492–496.* // **1** trainic] umbrit *M* / trainic mal] mal solid O_1 / tristul loc] triste locuri *R* // **1–3**

> Mergeam acum pe-un mal solid, iar fumul
> acelui ⟨........................⟩ cărării,
> scutind de foc și apa lui și drumul. O_2 //

2 acelui rîu M_1 / umbreau] umbrind O_1, umpleau *R* / cărarea] drumul M_2 // **3** Scutit de foc M_1 / De ninsul ⟨foc⟩ M_2 / ră[coare] dau și ne scutesc de foc. O_1 // **4** Precum de ⟨...⟩ O_2 / Și-așa cum, îngroziți] Precum, înspăimîntați O_1 / îngroziți] îngrozit *R* // **5** ce-azvîrle-n șes talazuri] fac stavile flamanii *M* // **6** flamanzii fac zăgaz] la Brugge și la Cassand *(scris:* Cadsand*)* *M* // **7** fac zăgazuri] paduanii *M*, O_2 // **8** cînd aduse] ⟨...⟩ castele *M* // **8–9**

> la Padua, cînd Brenta prăvălește
> topitele zăpezi și rupe iazuri O_1 //

9 pe cînd se scurg nămeți⟨i⟩ Chiarentanii *M* / nainte-a-ncepe ⟨...⟩ Chiarentanii O_2 //

10 așa și-aceste maluri, dar nici suse,
nici trainice-ntr-atît nu le-a făcut,
oricine-a fost acel ce le făcuse.

13 Iar codru-n urma noastră s-a pierdut
departe-atît, că, vrînd să-l văd în zare,
întors spre el, nimic n-aș fi văzut.

16 Un stol acum de duhuri pe cărare
veneau spre noi și ne priveau în față
de-aproape toți, precum în slaba zare

19 a lunei, uneori, și-n seri cu ceață
sau cum clipește-un croitor cînd pune,
bătrîn fiind, în ac un fir de ață.

22 Privit așa de-aceștia din genune,
un duh mă cunoscu și-n sîrg mă prinse
de haină și-a strigat: „— Ei, ce minune!“

10—12
așa și-această margine e pusă,
dar nici așa de trainic n-a făcut-o
maestrul ei și nici așa de susă. O_1 //

11 dar nici așa de tari, nici groase-astfel O_2 / dure *M* // **12** acel ce le făcuse] cel ce-a clădit la ele *M* // **13** Era rămasă-n urmă acea pădure *M* // **13—15**

De mult pădurea-n urmă ne-am pierdut-o,
așa de mult că, de-aș fi vrut în zare
s-o văd, întors spre ea, n-aș fi văzut-o. O_1 //

16 Un stol acum] cînd iat-un stol O_1 // **16—18**

Cînd duhuri multe-n stol s-apropiară,
venind pe largă ⟨..............⟩
de-aproape toți, cum într-o seară O_2 //

17 veneau] venind O_1 // **19** lunei] lunii *R* / a lunei uneori] pe luna nouă *M* // **19—21**

pe luna nouă trecătorii-o fac
sau cum bătrînul croitor, cînd pune
în ac un fir, fixat ochește-n ac. O_2 //

22 așa clipeau din ei *M* / așa de-aceștia] de-atare bandă O_2 // **24** haină] poală O_2 //

Iar eu, văzînd că stă cu brațe-ntinse,
plecîndu-mă, privii în ochii lui
și-n fața-i arsă de văpăi nestinse

și-oricît de ars a fost, îl cunoscui.
Plecîndu-mi capul către el mai bine:
„— Latini este-aici?" Și-n jalea lui:

„— Să nu te superi, fiule, pe mine,
mi-a zis, că dintre-ai săi Latini iese
și vrea să meargă-n rînd, puțin, cu tine!"

„— Cît vrei de mult! De-aceasta să nu-ți pese
și vreau, de ceri, să stau aci-n cărare,
de-o vrea și-al meu măestru să mă lese."

---

26 p[rivii cu] ochii [mari] în ochii lui O_1 // **26—27**

țintii privirea-n fața coapt-a să
(anulat: și-oricît de arși*)* așa c-obrajii arși de zări
nestinse *M* /
privii adînc în fața arsă care
n-avea de-arsură linii atît de stinse. O_2 //

28 puțin privii și-n urmă-l cunoscui. O_1 / spre-a-mi pierde-a cunoștinții-orice-ncercare. O_2 // **28—30**

n-au fost *(anulat:* stare*)* destul de arși spre-a-mpiedica
să nu-l cunosc *(anulate)* ⟨....................⟩
spre el și-am zis: „— Brunett', ești dumneata?" *M* //

30 „— O, ser Brunett', ești dumneata, îmi pare!" O_2 // **31** *ante* să *ad.* Iar el: O_2 / „— Să nu te superi, fiule] Iar el: „— Să nu fii supărat *M* // **32** puțintel *M* // **32—33**

că-și lasă soții puțintel
Latini-acum spre-a fi puțin cu tine!" O_2 //

34—35 *Versurile lipsesc din* O_2. // **34—36**

„— Ba chiar te rog! răspunsei eu cu zel.
De vrei, voi sta și-n loc, de nu m-oprește
să stau ⟨.............⟩, căci merg cu el." *M* //

35—36 i-am zis apoi. „Și [voi să știi] ⟨...⟩
voi sta, de-o vrea măestrul să mă lese." O_1 //

36 de vrea și-acesta, căci eu merg cu el." O_2 //

37 „— O, cum n-aş sta! Dar dacă oareçare
din noi stă-n loc, o sută de-ani în ploi
de foc rămîne stînd în nemişcare.

40 Dar mergi şi-ncet vom merge amîndoi,
iar gloata mea, ce-aleargă-n chinuri crunte,
în scurt o voi ajunge-n fug-apoi."

43 Să merg la el, acolo, jos, sub punte,
eu nu-ndrăznii şi stam ca cel ce poartă
adînc respect, plecînd smerita frunte.

46 Iar el: „— Dar ce-ntîmplare-acum, ce soartă
de viu te duce-n lumea cea mîhnită
şi cine te-a condus prin lumea moartă?"

---

37 o clipă-n loc, [...] de aci apoi M_1 / o umbră-n loc, rămîne nemişcată M_2 //
37—38 „— Vai, zise, acela ce-o clipă-n loc s-opreşte
din ceata-ne ⟨......................⟩ *M* //
37—39 „— O, cum n-aş sta! Dar cine stă pe loc
din noi [...] la ochi numai s-ar şterge,
o sută de-ani apoi stă-n ploi de foc. O_1 /
„— Din stol, zise el, acel ce se opreşte
(anulat: din stol*)* o clipă-n loc *(anulat:* rămîne-o sută de*)* stă nemişcat apoi
o sută de-ani în ploaia ce-l izbeşte. *M* //
38 în ploi] apoi *M* // **40** Dar] O *L* / şi-ncet vom merge] încet, să fim *M* //
40—42 O, mergi şi-alături eu încet voi merge
şi iar [mă voi lega... chinuri] crunte
de gloata cea [...avînd] s-alerge. O_1 /
Deci mergi, iar eu ⟨....⟩ merge amîndoi,
în fugă-o să-mi ajung sărmana droaie
ce-şi plînge-n mers eterna cazná-n ploi." O_2 //
42 plîngind etern, o voi ajunge-ndată *(anulate)* *M* / fug-] fugă *L* // **43** Să mă cobor la dînsul de pe punte O_1 / Eu nu-ndrăzneam să merg la el în ploaie O_2 / Să merg la el, acolo jos] Eu nu-ndrăzneam să mă scobor *M* // **44** eu nu-ndrăznii] spre-a *(anulat)* ⟨...⟩ *M* / poartă] arată O_1 // **46** ce-ntîmplare-acum] ce noroc sau *M* // **46—48**
„— Destinul, zise el, ori întîmplarea
te-aduce-aici, avînd viaţă-n tine?
Şi cine-i cel [.........] cărarea?" O_1 /
Şi-a zis: „— Dar ce-ntîmplare, ce soartă ţie dată
de viu te-aduce ⟨.........................⟩
şi cine-i cel ce drumul ţi-l arată"? O_2 //
47 lumea cea mîhnită *om.* *L* //

49 Iar eu: „— Deasupra-n lumea cea iubită,
în codru m-am pierdut, în tristă vale,
cînd n-aveam încă fața împlinită.

52 De ieri plecai. Cînd vrui să ies din vale
la lumea-n care-au viață muritorii,
venind un duh, m-a scos pe-această cale."

55 Iar el: „— Urmează-ți steaua ta și sorii,
căci, dac-ale ursitei scrise file
nu mint, tu-n port intra-vei plin de glorii.

58 Și, dacă n-ar fi fost să mor cu zile,
ți-aș fi-ndulcit o muncă grea și-amară,
căci cerul te-are drag, o știu, copile.

61 Dar cei din neam mișel și plin de-ocară
din Fiesole veniți, cu firi haine,
ca orice neam de-origine barbară,

---

49 iubită] senină O_2 // 49—51
Iar eu: „— Acolo sus, în zări senine,
în văi pustii și-n codru m-am pierdut,
pe cînd încă trăiam, cum vezi tu bine. O_1 //
50—51 eu m-am pierdut, răsp⟨unsei⟩, într-o vale
pe cînd nu-mi fuse vîrsta încă plină. O_2 /
în trista vale
cînd n-aveam încă fața împlinită *om.* L //
51 nainte *(anulat)* M // 52 Cînd vrui să ies din vale] Pe cînd mă întorceam (*inițial:* re-ntorceam) din vale M // 52—54
De-abia de ieri plecai și, cînd am vrut
să-ntorc din văi, văzui pe-acesta-n cale
[...] duce [.....] pe-un drum știut." O_1 /
De ieri din zori străin luminii sale,
pe cînd eu mă-ntorceam ⟨.....⟩
mă duce-acasă acum pe-această cale." O_2 //
54 venind un duh, m-a dus] mă duce-acas-acum M / scos] dus L // 55 „— Tu mergi, precum mi-au spus nemuritorii O_1 / Iar el: „— De-ți vei urma ⟨...⟩ O_2 // 56 căci] că O_1, de M // 57 *În textul de bază și în L, în loc de* port *a fost tipărit greșit* post. // 58 Și, dacă n-ar fi fost] De n-ar fi venit cel [just] O_1 //
61—62 Dar cei din Fiesole, neam de ocară
și plin de-apucături haine O_1 //
61—63 Dar neamul cel ingrat și rău, care,
descins din Fiesole *ab antiquo*, ține
și-acum la firea ce din munți o are O_2 //
62 veniți, cu firi haine] *ab antiquo* (*scris:* antico) ⟨...⟩ M // 63 ca orice neam de-origine] păstrîndu-și încă firea lui M //

64 cu rău ți-or răsplăti făcutul bine.
Dar au și drept: prin spinii sterpi și roșii,
ce caut-un pom cu dulcile-i smochine?

67 Porecla «orbi» le-au dat-o lor strămoșii,
căci mîndri sînt, zgîrciți și plini de ură;
deci vezi să te dezberi de ei, scîrboșii!

70 Tu glorie-avea-vei într-așa măsură,
că toți te vor căta flămînzi, cu zor,
dar iarba asta n-o s-o aibă-n gură!

73 Mănînce-se-ntre ei acum cît vor
acești mișei, dar lase-n pace floarea,
de este vruna prin gunoiul lor,

76 din care va-nvia renăscătoarea
sămînță de romani, ce-aveau ființă
cînd cuib de rele-ajunse-nfloritoarea."

---

64 ți-or răsplăti] îți vor plăti O_2 // **65** orbi *M* / au și drept] cu temei O_1 //

67—69
O faimă veche «orbi» îi poreclește;
popor semeț și-avar și plin de ură;
de-a lor morav tu vezi de te ferește! O_2 //

68 plini de ură] pizmătareți O_1 // **69** din apa lor tu caută să nu sorbi! *M* / deci] tu O_1 / dezberi] dezbari O_1 // **70** Al gloriei port al tău va fi vorbită *(sic!)* M_1 / Tu glorie-avea-vei] Onoare-avea-vei M_2 // **70—72**
Ajuns la glorie, tu, pe [...]
rugat vei fi de ambele partide,
dar tu vei sta departe de-amîndouă. O_1 //

71 căci toți flămînzi te-or vrea-n partidul lor. O_2 // **73—74**
Nutreț își fac acești mișei cît vor
din înșiși ei, dar cruțe-acea mîndrie O_2 //

73—78 *Versurile nu au fost tipărite în L.* // **75** este] poate O_1, crește O_2 //

76—78
a cui sămînță sfîntă să re-nvie
pe cei rămași de-origine română,
cînd fu clădit ăst cuib de mișelie." O_2 //

77 aveau ființă] aici au stat O_1 //

79 „— De-i scris ca-ntregu-mi dor să se-mplinească,
tu n-ai fi fost gonit, răspunsei eu,
așa cum ești din firea omenească,

82 căci plîng și-acum și plin e gîndul meu
de chipu-ți blînd de tată cu iubire,
cînd tu în viață mă-nvățai mereu

85 cum poate-ajunge un om la nemurire.
Dar limba mea, cît timp n-o fi-nghețată,
va da de-aceasta-ntregii lumi de știre.

88 Dintr-alt loc știu ce soartă mi-este dată
și-aminte țin să-mi spuie clar aceste
o doamnă-n cer, de-o fi să-l văd vrodată.

79—81 „— De-i scris să se-mplinească-a mea dorință,
cît timp eu voi trăi, răspunsei eu,
păstra-ți-voi, cît voi fi, recunoștință. O_1 /

„— Să nu-mi fi fost dorința-n totul vană,
răspunsei eu, tu n-ai fi nice scos
așa-n curînd din firea neumană. O_2 //

82—84 Căci stă și-acum adîncă-n gîndul meu
și trist mă face plinul de iubire
și scumpu-ți chip de tată, cînd mereu O_2 //

83 de tată cu iubire] și drag ca de părinte O_1 // **84** în] -n O_1, *L* // **85—86**
tu mă-ndrumai să tind spre nemurire.
Cît voi fi viu, dator mă voi ținea O_2 //

86 Dar] și O_1 / -nghețată] de gheață O_1 // **86—87**
ce mult îmi mulțumesc, cît timp sînt viu,
se cade-a da cuvîntul meu de știre. *M* //

87 *Versul lipsește din* O_2. / va spune lumii-ntregi, va da de știre. // **88—89**

Păstrez ce-mi spui de soarta mea și scriu
ca ⟨. . . . .⟩ *M* //

88—90 Și, cînd în cer voi fi cu ea de față,
eu, [ca să] știe tot, voi ține minte
de tot ce-ai spus că voi [. . .] viață. O_1 /

Păstrez și scriu ce-mi spui de soarta mea
și tîlc aștept cu-alt text să mi se facă
o doamnă-n cer, de-o fi s-ajung la ea. O_2 //

90 -l *om.* *L* //

91 Dar vreau să știu răspuns la noua veste
că, dacă nu-mi va sta vro piază-n drum,
cu totul am să rabd ce scris îmi este.

94 Nu-i nouă-arvuna ce mi-o dai acum!
Învirte-și soarta cercul cum îi vine,
căci n-am să-ntreb nicicînd de ce și cum!"

97 Spre dreapta s-a întors atunci, spre mine
Virgil și-a zis, privindu-mi blînd în față:
„— Acel ce-ascult-adînc, ascultă bine!"

100 Și-așa mergînd, voios de-a lui povață,
pe sir Brunetto-l întrebam ce soți
el are aici, vestiți și mari în viață.

103 Iar el, atunci: „— Pe-o seamă cred că poți
să-i știi și-i bine să tăcem de-o seamă;
mi-e timpul și prea scurt să-i spun pe toți.

91—93 Și, cît va fi un [...] sfinte
[.....................]
răbda-voi tot ce-o fi de-aci nainte. O_1 /
Atîta numai vreau să știi, că, dacă
va fi cu propria-mi conștiință una,
lovească soarta ⟨............⟩ O_2 //
92 cu-acel respect ce-umilii-l au în pas *M* // **94** Dar nu ți-e nouă pentru mine arvuna O_2 / arvuna ce mi-o dai acum] pentru mine-atare-arvună *M* // **94—96**
Nu-i nouă vestea rea ce mi-ai vestit.
Ursita deci învîrtă-și [roată] cercul
cum vrea și să se-ntîmple ce-i ursit!" O_1 //
95 *Versul lipsește din* O_2. // **96** și roata sa-nvîrtească-și-o fortuna!" O_2 //
97—98 Se-ntoarse-atunci măestrul meu spre mine
și blînd el mă privi cu ochii lui O_1 //
100—102 Eu însă cu Latini mai stătui,
vorbind și ispitindu-l cum se cheamă
cei mai vestiți de-aici ortaci de-ai lui. O_1 /
Dar eu, continuînd, mergeam
cu sir Brunetti-l întrebam ce soți ai lui
sînt mai vestiți și mai ⟨............⟩ O_2 //
101 pe] cu M_1 / Brunetto-l] Brunett' și-l M_2 // **103—105**
Iar el: „— E bine să-i cunoști pe-o seamă,
pe mulți să nu-i cunoști e și mai bine;
sînt mulți și timpu-i scurt și-mi este teamă. O_1 /
„— E bine pe-unii să-i cunoști, dar poți
să-i lași pe mulți uitării să-i consume
și-ar fi și timpul scurt să-i spun pe toți. O_2 //
105 e timpul și prea] -ar fi și timpul *M* //

Dar toți cu nume strălucit se cheamă:
sînt popi și literați din lumea toată
și-același viciu-i fac la fel să geamă.

Aici e Priscian, cu trista-i ceată,
și-Accorso e pe-aici și pestilența
tu poți s-o vezi, de-ai vrea s-o vezi vrodată:

pe cel ce papa-l scoase din Florența
cu sila și-l făcu să-și lase scrumul
spurcaților săi nervi pe la Vicența.

O, cîte n-am de spus, dar iată, drumul
mi-e-nchis acum, căci vezi cum se rădică
din nou pe nisipiș, de colo, fumul:

106—124 *Paginile din L care conțineau aceste versuri și eventualele lor modificări (M) lipsesc, fiind probabil pierdute.* // **106—108**

Sînt popi aici și genii-al căror nume
etern va fi, savanți din lumea toată,
dar toți avur-același viciu-n lume. O_1 /

Pe scurt, să știi că toți sînt cu renume
și clerici, toți din lumea literată,
de-același un păcat atinși pe lume. O_2 //

109 Priscian e-n rînd cu tabăra-ntristată O_2 // **109—111**

Acesta-i Priscian, cu trista-i gloată,
Accursio celălalt și de-ai vro poftă
să vezi și-un soi de lepr-așa spurcată O_1 //

111 tu poți] puteai O_2 / de-ai vrea s-o vezi] dac-ai fi vrut O_2 // **112—114**

Acesta-i cel pe care papa-l scoase
din urbea ta și-l duse la V[...]
și-aci-și lăsă spurcatele lui oase. O_1 /

s-o vezi, acea ce, scoasă din Florența
de servul servilor, lăsat-a scrumul
din nervii săi corupți ⟨pe la Vicența⟩. O_2 //

115—117 Mai multe-aș spune, dar de-aici nici drumul,
nici vorba s-o lungesc eu n-am putință,
căci ⟨...⟩ pe prund suind, de colo, fumul: O_2 //

117 din nou] turbat O_1 //

sînt duhuri, iar de ele mi-este frică.
Tresoro meu la inimă ți-l pui,
că-n el trăiesc! Și nu-ți mai cer nimică."

Se-ntoarse-apoi și-n fuga sa-l văzui
ca cei ce-aleargă-n zbor spre pînza verde,
pe cîmpul veronez, și-n goana lui

era ca cel ce-a-nvins, nu cel ce pierde.

---

118 vin cei la cari eu n-am îngăduire. O_2 // **120** că-n el sînt încă viu și n-am altă dorință." O_2 // **121** și-n fuga sa-l văzui] părînd în fuga lui O_2 // **122** ca cei] de-acei O_2 / *În loc de* cei *a fost tipărit greșit* cel. / -n zbor spre] către O_2 // **123** și-n goana lui] ci-așa-l văzui O_2 // **124** era ca] cum fuge O_2

CÎNTUL XVI *

1 Din locul unde-am fost, simțeam cum vine
un vuiet surd de rîu, din iad vecin,
așa cum face-n stup un roi de-albine.

4 Trei umbre-atunci văzui că-n grabă vin,
desprinse dintre umbrele-alungate,
pe șesul plin de ploi, de plînset plin.

7 Veneau strigînd cu glasuri ridicate:
„— Ia stăi, că după port, de nu ne minte,
ai fi și tu cu noi dintr-o cetate!"

---

* *Cîntul este reprodus din „Literatură și artă română", VI (1901–1902), p. 354–358.* // **1–3**

Din locul unde stăm, s-aude bine
cum urlă apa-n rîu, din iad vecin,
ca-n stup [......] albine. O_1 /

Eram ⟨î⟩ntr-un loc de-unde auzeam prea bine
cum url-ăst rîu, căzînd într-alt ponor,
ca zumzetul ce-l face-un roi ⟨de-albine⟩. O_2 //

4–6 cînd iată-n goană trei, cari împreună
s-au rupt, ⟨fugind,⟩ din gloata care
trecea sub ploaia asprei cazne-a lor. O_2 //

5 dintre umbrele-alungate] dintr-un stol. Din turma ce aleargă O_1 // **6** pe] din O_1 // **7–9**

Veneau spre noi toți trei cu strigăt mare:
„— Ia stai, tu, cel ce, după veșminte,
din urbea noastră cea perversă pare!" O_2 //

10 Vai, ce de răni din aerul ferbinte
văzui pe ei și proaspete și-nchise;
mi-e groază chiar și-acum și-mi stau în minte.

13 La glasul lor, atent Virgil s-oprise
și-ntors apoi: „— S-aștepți pe-aceștia trei
și fii cuviincios cu ei,-mi zise.

16 Căci, dacă n-ar fi focul care zace
pe-acest pămînt, să nu te temi de-arsură,
de-ai merge tu la ei mai bine-ai face!"

19 Am stat, iar ei, venind, își începură
din nou același cîntec și, sosind,
toți trei deodat-o roată se făcură.

22 Cum umbl-atleții goi, mereu ochind
s-atace cu folos, pe chibzuite,
cînd ei la trîntă și-mbrînceli se prind,

---

10 *În loc de* ce de *a fost tipărit* de ce. // **10—12**
Ce răni și proaspete și vechi văzui
pe trupul lor de-a focului urgie
mă doare chiar și numai cînd le spui. O_2 //

13 glasul] țipetele O_1 / atent *om.* O_1 / s-oprise] iar mie O_2 // **14** și-ntors spre mine-apoi: „— Așteaptă [...] O_1 // **14—15**
⟨...⟩ „— S-aștepți cu-aceștia trei
și-i demn s-arăți cu dînșii curtenie. O_2 //

15 cuviincios] -ngăduitor O_1 // **16—20**
Și cred că, dacă valea, prin natura ei,
n-ar ninge-atari văpăi această gură,
mai bine-ar fi ca tu să mergi cu ei."

Văzînd că stam, ei iarăși începură
anticul plînset. Ajungînd la noi O_2 //

21 deodat-] dintr-înșii O_2 // **22** mereu] tot O_1 // **22—24**
Și, cum pîndesc atleții unși și goi,
pîndind și timp și potrivită stare,
spre-a merge-a se-mpumna și-a da război O_2 //

23 *În* O_1, *versul este ilizibil.* // **24** cînd ei] cît timp și-apoi O_1 //

asemeni ei, cu fețele-ațintite
spre noi, așa că gleznele ce-ndrugă
și gîtul strîmb au drumuri felurite.

„— Murdarul chip ce-avem și-această fugă,
mi-a zis un duh, de-ți fac vro ispitire
să fugi de noi și plînsa noastră rugă,

să spui măcar, pe-avuta-ne mărire,
tu cine ești acel ce-n viață poți
străbate-acest locaș de chinuire?

Acest din fața mea, și el ca toți
murdar și gol aici cum e cu totul,
avu mai mare rang de cum socoți.

Faimosul Guido Guerra e, nepotul
Gualdratei, și-a făcut în viață bine
cu fieru-n lupte și-n județ cu votul.

---

25 asemeni] astfel și O_1 // **25—27** *La tipar, terțina a fost plasată greși după versurile* **28—30**. /

și-așa rotind cu fața fiecare
spre mine-astfel că gîtu-n sens opus
de-al tălpilor făcea a sa cărare. O_2 //

26 spre noi, așa că gleznele] așa că-n mers, picioarele O_1 // **27** *În loc de* strîmb, *a fost tipărit greșit* strimt. // **28** chip ce-avem și-această] nostru chip și-a noastră O_1 // **28—30**

„— Ah, chipul ars și ⟨.....⟩
ca și mizeria ⟨ăstui loc⟩ îți fece
dezgust de noi și ce-am avea de spus. O_2 //

29 *În* O_1, *fragmentul corespunzător pasajului* de-ți fac vro ispitire *este ilizibil.* // **31** să spui măcar] rugămu-te O_1 // **31—33**

a noastră faimă cel puțin te-aplece
să spui tu cine ești ce viu te-ncrezi
prin lumea morții-așa vegheat a trece? O_2 //

34 Acest pe-a cărui urme-umblînd mă vezi O_2 // **35** de-aici, dar [...] murdar cu totul O_1 / aici *om.* O_2 // **36** a fost de-un rang mai bun de cum îl crezi. O_2 // **37** E Guido Guerra și nepotul O_2 // **38** *post* Gualdratei *ad.* e O_2 // **39** fieru] sabia O_1, spada O_2 //

40 Iar cel ce-nalță praful după mine
Tegghiajo e, smerit în lumea asta,
dar demn să-l fi slăvit în lumi senine.

43 Iar eu, pe care m-a bătut năpasta,
eu Rusticucci sînt și m-a stricat
mai mult decît orice, trăind, nevasta."

46 Prin foc aș fi sărit și-aș fi cătat
să-i strîng la piept, ca fiul bun pe-o mamă,
și cred că și Virgil m-ar fi lăsat;

49 dar numai m-aș fi ars, de bună samă,
și-așa simții că temerea-mi învinge
voința-n piept și-am stat pe loc de teamă.

52 „— O, nu dispreț, am zis, durere-ncinge
sărmanu-mi piept de-a voastră tristă stare
și nu-n curînd din piept mi se va stinge.

---

41 smerit] bătut O_1 // **41—42**

> Tegghiaju Aldobrant, acel cui trebuia
> mai mult să i s-asculte-n lume glasul. O_2 //

42 ci-n lumea ta vestit prin țări latine. O_1 // **43—51**

> Iar eu, ce-mi duc cu-aceștia crucea mea,
> sînt Rusticucci și știu a avea perire
> mai mult decît orice nevasta rea."
>
> De foc să fi putut avea scutire,
> săream la ei acolo-n flăcă⟨ri⟩ drept,
> că-și da, cred, și Virgil a sa-nvoire;
>
> cum îns-aveam numai arsuri s-aștept,
> învinsă ⟨de⟩ frică-mi fu buna-vrere
> ce dornic mă făcea să-i [strîng] ⟨la piept⟩. O_2 //

50 Simții că teama-n suflet îmi învinge O_1 // **51** -n piept] mea O_1 / pe loc apoi O_1 // **52** dispreț] despreț O_1 // **52—57**

> „— O, nu despreț, răspunsei, ci durere
> de starea voastră m-a cuprins ferbinte,
> și mult va fi pînă s-o simți că-mi piere,

55 Durere m-a cuprins și milă mare
îndată ce Virgil mi-a spus anume
că voi veniți, voi, demnii de-admirare.

58 Din țara voastră sînt și-al vostru nume
din pieptul meu nicicînd eu n-am să-l șterg
și-ascult cu drag și-admir ce-ați fost pe lume.

61 De rău eu fug și după bine-alerg,
că-mi fu promis de pronia cerească,
dar pînă-n centru am dintîi s-alerg."

64 „— O, lungă fie-ți viața pămîntească,
răspunse-un duh cu vorbele-necate,
și faima ta-ndelung să strălucească!

67 Dar spune-ne mai sînt virtuți bărbate,
ca-ntr-alte vremi, porniri spre fapte bune,
ori stins e tot ce-i nobil din cetate?

---

de-ndată ce-acest domn al meu și tată
cuvinte-a spus, din cari văzut-am bine
că oameni demni, cum voi sînteți, s-arată. O_2 //

56 spus anume] dat de știre O_1 // **57** veniți] sînteți O_1 / demnii] demni O_1

58—63

Din țara voastră-s eu și-a voastre pline
de faimă nume-oricînd le-am onorat,
a voastre fapte mari le-am scrise-n mine.

Eu las pelinul și dulci poame cat,
de-un duce-adevărat promise mie,
ci-ntîi pînă la centru-am să străbat." O_2 //

64 „— O, lungă fie-ți] "— Cît timp avea-vei O_1 // **64—66**

„— Mult timp în membre sufletu-ți să fie
stăpîn, mi-a zis alt duh, și-așa cum vrei,
să lași pe urmă-o faimă-n lumea vie! O_2 //

65 -un duh] el O_1 // **66** și faima ta-ndelung] mărirea ta mult timp O_1 //
67—69

Mai sînt și-acum virtu⟨ți⟩ ca de-obicei
și-onesta muncă ⟨............⟩,
ori totul e gonit din sînul ei? O_2 //

68 ca-ntr-alte vremi] și nobile O_1 // **69** stins e tot ce-i nobil] au perit cu totul O_1 //

70 Căci nu de mult sosit aci-n genune,
un soț de-al nostru, unul Borsiere,
ne-ntunecă de tot cu ce ne spune!"

73 „— Ai alte legi și-n prip-ai strîns avere,
Florența, tu, și-acum ești îngîmfată,
dar, vai, te zbați tu singură-n tăcere!"

76 Așa vorbii cu fața ridicată.
Și-acu-ntre dînșii se priveau tăcînd,
ca cel ce-aude-o vorb-adevărată.

79 „— De-ți este lesne-așa să spui oricînd
ce-i drept, mi-au zis, ferice-atunci, ferice
de tine, că vorbești ce-ți este-n gînd!

82 Iar, dacă vei ieși din iad de-aice,
cînd vei vorbi de el, în lumi cu soare,
și- « Am fost în el! » cînd vesel tu vei zice,

70–71 Aș vrea să știu ⟨............⟩,
căci unul de curînd sosit, Borsiere O_1 //

70–72 Căci Wilhelm Borsier', de-abia adus
la noi ⟨..................⟩,
ne face-așa de triști cu ce ne-a spus." O_2 //

73–75 „— Neam nou și-averi și iutea-mbogățire
te fac fără de cumpăt și-ngîmfată,
Florența; așa începe-a ta perire!" O_2 //

76 fața ridicată] fruntea sus, iar ei O_2 // **77** iar ei [...] priveau acum [de-]a rînd O_1 / *Versul lipsește din* O_2. // **78** așa-ntre-olaltă se priveau toți trei. O_2 // **79–81**

„— De-ți este lesne-a mulțămi pe-oricine
⟨...............⟩ să dai astfel oricui,
ferice tu, că spui ce știi că-i bine! O_2 //

80 ferice] ei toți O_1 // **82** Iar] și O_1 // **82–84**

Și deci, de-o fi să ieși din locul lui
și-ai iarăși să revezi frumosul soare,
cînd drag ți-o fi să zici de iad « Eu fui! » O_2 //

84 Am fost în el!] L-am văzut! O_1 //

85 vorbește și de noi printre popoare!"
Și, roata desfăcînd-o, dispărură,
părînd tustrei cu aripi la picioare.

88 Nu zici așa de iute-„Amin!" din gură,
pe cît le-a fost de iute prăbușirea.
Virgil apoi porni prin noaptea sură.

91 Pornii și eu. Urla acum vuirea
acelei ape-așa de-apropiat,
cît nu puteam să ne-auzim vorbirea.

94 Ca rîul cel ce singur și-a creat
din Monte Viso drumul și pornește
la stînga, pe-Apenini, și-ntemeiat

97 în munți, el Acquaqueta se numește
și-abia cînd dă la Forli, pe cîmpie,
alt curs ia-n văi și-alt nume el primește

85—87 tu ⟨...⟩ și de noi cuvînt printre popoare!"
Și-apoi și-au rupt ei roata spre-a se duce
și-aripi păreau că ⟨.........................⟩ O_2 //

87 tustrei] toți trei O_1 // **88—90**
Nu poate-așa de iute-un om s-apuce
să zic-„Amin!" cum ei ne-a⟨u⟩ și apus.
Deci bine vru să plece și-al meu duce O_2 //

90 Virgil apoi porni] Porni Virgil apoi O_1 / *În loc de* porni, *a fost tipărit greșit* păru. // **91** Urla acum] Și-acum urla O_1 // **91—96**
iar eu urmai și ⟨.....⟩ dus
și-atît de-aproape-urla pîrîu-n vale,
că nu ne-am fi auzit ce ne-am fi spus.

Cum propriu drum tăindu-și apei sale
din Viso-ntîi spre răsărit acel
pîrîu ce-n stînga, pe-Apeni⟨ni⟩, ia cale O_2 //

97 în] și-n O_1 // **97—99**
Acquaqueta-n munți e numit ⟨...⟩,
mainte-a ce s-ajungă pe cîmpie
spre-a fi numit la Forli-apoi altfel O_2 //

98 *În loc de* Forli, *a fost tipărit greșit* Tovle. // **98—102**
și-abia la Forli-n șesuri, cînd s-aruncă,
alt nume și-altă curgere primește

și-n vuiet de pe coastă cade-n luncă,
făcînd la Benedetto, pe sub dealuri,
să piară-n bălți a pragurilor muncă O_1 //

100 și cade de pe coastă cu mînie,
din sus de Benedett', unde, sub dealuri,
ar fi locaș de-ajuns și pentr-o mie,

103 așa și-aici din repezile maluri
urla-nnegrita apă ce scoboară,
grozav fierbîndu-și tulburele valuri.

106 Pe-atunci eram și eu încins cu sfoară,
căci tot credeam să prind, cît o avui,
pantera cea pestriță și ușoară.

109 Acum de peste brîu mi-o desfăcui,
așa precum Virgil mi-a dat poruncă,
și-apoi, făcută ghem, i-am dat-o lui.

112 La dreapta el se-ntoarse prin speluncă
spre-abis și-apoi văzui cum se-ndoiește
și-n negre văi văzui cum o aruncă.

100—105 căzînd din Alpi, vuiește ⟨cu mînie⟩
din sus de Sfîntul Benedict, ⟨...⟩ ar putea
să fie-azil de-ajuns și pentr-o mie,

așa murdar⟨a⟩ ap-aici vuia
și-acolo ⟨..............⟩ vîlcele,
că-n scurtă vreme-ai asurzi de ea. O_2 //

105 tulburele] tulburile O_1 // **106** cu] c-o O_1 // **106—108**
O sfoar-aveam în jurul coapsei mele
pe-atunci și eu și-ades cu ea crezui
să prind pantera cea cu blana linsă. O_2 //

107 Credeam că prind și eu, cît am purtat-o O_1 // **109** Acum de peste brîu] Întreag-acum din jur O_2 / mi-o desfăcui] mi-am dezlegat-o O_1 // **110** mi-a dat poruncă] avut-a dorul O_2 // **111** i-am dat-o lui] în mîni i-am dat-o O_1, i-o-ntinsei lui O_2 // **112** -ntoarse] duse O_1 // **112—114**
Iar el s-a-ntors spre dreapta sa, conducătorul,
și, nu departe de prăpastie stînd,
în negrul hău adînc îi dete zborul. O_2 //

113—114 spre-abisul de sub noi și-apoi văzui
că sfoara mea-n prăpastie-o aruncă. O_1 //

115 „Ieşi-va lucru nou de-aici, fireşte",
mi-am zis în gînd, văzînd a lui urmare
şi cum, plecat spre-abis, atent priveşte.

118 Ah, ochi deschişi să-i ai cu omul care
nu vede numai fapta, ci pătrunde
cu mintea-n gînd şi-n tot ce-ascuns el are!

121 Deci zise el: „— Ieşi-ne-va din unde
ce-aştept aici, iar gîndu-ţi stă s-o spună
şi-ndată vei vedea ce-acum s-ascunde."

124 Cînd pare-un adevăr a fi minciună,
să-l taci cît poţi, ca nu cumva să-ţi facă
ruşine-aşa, deşi ţi-e fapta bună;

127 dar gura mea nu poate-acum să tacă
şi, iată, jur pe-aceast-a mea cîntare,
şi-aşa cum vreau ca versul meu să-ţi placă,

115—117 „E iarăşi ceva nou ce nu ştiui,"
mi-am zis în gînd, privindu-i grija-n faţă
şi cum ţinea spre-abis privirea lui. O_1 /
„Nou lucru, negreşit ⟨..........⟩
răspunde-va la noul semn pe care
Virgil privea aşa de-atent cătînd. O_2 //
118 Ferice este omul care-n viaţă O_1 // **118—120**
Ah, ce precaut caut-a fi [...]
ce nu văd numai fapta-n ea de-afară,
cu minte-n tot ce-ascuns gîndirea are! O_2 //
120 cu sufletu-n adînc, în neagra ceaţă! O_1 // **121** Şi-mi zise-apoi: „— Curînd o să răsară O_2 // **122** *Versul lipseşte din* O_2. / iar gîndu-ţi stă s-o spună] o fiară-ntunecată O_1 // **123** -ndată vei vedea] vei vedea-n curînd O_1 / ce-acum s-ascunde] ⟨...⟩ să ne-apară O_2 // **124—126**
Tu, omule, să nu spui niciodată
un adevăr ce pare-a fi minciună,
căci pierzi, oricît ţi-e fapta de curată O_1 /
Cît poţi, cînd pare-un adevăr, creştine,
c-ar fi minciună ⟨.................⟩,
căci făr' de vină poţi păţi ruşine O_2 //
127 acum] aici O_2 / să tacă] să nu spună O_1 // **128** şi-ţi jur pe-a mea comed⟨ie⟩, creştine O_2 // **129** şi-aşa să-mi fie inima de bună O_1 / versul meu] orişicînd O_2 //

130 văzui urcînd prin noapte-n necurmare
un monstru din adîncu-ntunecat
să-nspăimînte pe-un om oricît de tare,

133 precum se-nalț-acel ce-i scufundat
să scoață din adînc cătușe prinse
de stînci, ori de-altceva, e ajutat

136 de tălpi și-n sus stau brațele-i întinse.

130—132 Că-n negrul aer gros văzui cum vine,
plutind, de jos ceva cumplit, de-ajuns,
de spaim-așa să tulbure pe-oricine O_2 //

132 *În O_1 versul este ilizibil.* // **133** precum] așa O_1 / se-nalț-] se-ntoarce O_2 / -i scufundat] s-a scufuns O_2 // **134** spre-a scoate-o ancoră cînd se prinde O_2 // **135** altceva, e ajutat] vrun lucru-n mare ⟨. . .⟩ O_2 // **136** își trage-ntregul trup și-n sus se-ntinde. O_2 / de tălpi *om.* O_1 / stau] el ține O_1

CÎNTUL XVII *

1 „— Vezi monstrul cel cu coadă-nţepătoare;
el trece munţi şi sparge-orice tărie
şi-ntreaga lume-o umple de putoare."

4 Aşa-ncepu Virgil să-mi spuie mie
şi semn îi dete fiarei de sub mal
aproape-n drum, la noi, acum să vie.

7 Şi-acel al fraudei simbol infernal,
venind, ieşi cu-ntregul piept afară,
dar coada-i sta-n adînc sub negrul val.

---

* *Cîntul este reprodus din „Convorbiri literare," XXXVI (1902), nr. 6, p. 497–501.* // **1** Vezi ⟨monstrul cel ce⟩ coada şi-o ascute *M* / -nţepătoare] ascuţită O_1 // **2** el crapă stînci şi ziduri ⟨...⟩ O_1 // **3** printr-însul lumea-ntreagă e-mpuţită". O_1 / O, vezi pe cel ce-ntreaga lume-o-mpute". *M* //

4–6

Aşa vorbi Virgil şi semn făcu
să vie-aproape-n marginea cărării,
la malul unde mergem noi acu. O_1 //

5 şi semn îi dete fiarei] iar fiarei i-a dat semn ca O_2 // **5–6**

iar şi îi dete semn (*iniţial :* ei îi dete semn) ca de sub mal
la capul căii pietrelor (*iniţial :* la drumul cel de piatră) să vie. *M* //

6 la marginea de marmură să vie. O_2 // **7** *post* acel *ad.* scîrbos O_2 // **7–8**

Şi-acel sălbatec chip al înşelării,
venind la mal, din apă capu-şi scoate O_1 //

8 ieşi cu-ntregul] şi-a scos şi cap şi *M* // **9** coada-i sta-n adînc sub negrul val] nu şi-a tras şi coada sa pe mal *(anulate)* *M* / sub negrul val] în apa mării O_1 //

10 Un om în toate just putea să-ți pară
din blîndul chip al mîndrei sale fețe,
dar șarpe-ncolo-ntreg și-n toate fiară.

13 Flocoase două brînci și noduleţe
avea pe piept, pe coaste și pe spate
și cercuri peste tot în mii de fețe.

16 Nu țes tătarii așa de-mpestrițate
covoare-nchipuind vrun cîmp cu flori,
nu toarce-Arahne-urzeli mai delicate.

19 Cum vezi o luntre-n maluri uneori,
c-un cap pe mal, iar altul cum plutește,
sau cum la nemții cei îndopători

22 castorul stă gătit să prindă pește,
așa pe malul trist ce-ncunjura
prundișul ars sta fiara ce-ngrozește.

10–12 Iar fața-i e de om, așa cum poate
s-o aib-un om frumos ⟨.....⟩,
dar șarpe-ncolo-ntreg și monstru-n toate. O_1 //
11 De *M* // **12** în colo însă (*suprascris:* șarpe) întreg era o fiară (*anulate*) *M* //
13–15 El două brînci avea; la subsuori
păr [...] pe piept, pe coaste și pe spate
și numai solzi în sute de culori. O_1 /
Și pînă-n subsuori le-avea-mblănite
cu floace două brînci; pe pept și spate
și coaste-arnici și noduri zugr⟨ăvite⟩. *M* //
15 cercuri peste tot în] multe-apoi rotițe-n O_2 // **16** tătarii] din fire-așa O_1 //
16–17 Nicicînd din ce-i urzit sau ce se bate
n-au turcii cu m⟨ai⟩ vii culori O_2 //
17 tătarii mai frumos la chip covorul O_1 // **18** toarce] toarse *M*, O_2 //
19 Cum luntrile la mal stau uneori O_2 / vezi] stă la țărm *M* // **19–21**
Precum, cînd leagă luntrea vîslătorul,
ea stă c-un cap pe mal, pe val cu altul,
sau cum pe la flămînzii nemți castorul O_1 //
20 prundul (*anulat*) M_1 / că parte-n prund și parte ea plutește M_2 / cum] ii O_2 // **21** nemții cei] nemți ai burții *M*, O_2 / îndopători] -ndopători O_2 //
22 afundul (*anulat*) *M* / gătit] cînd vrea O_2 // **22–24**
cînd iese cu vrun pește ca să-l roadă,
așa și monstrul cel grozav era
pe malul gol de stînci. Și-acum din coadă O_1 //
23 pe malul trist ce-ncunjura] cumplita fiar-acum zăcea *M* //

25 Întreaga coadă-n gol și-o șuiera
și-n sus întinse furca-nveninată
ce-asemeni ca și-al scorpiei ac era.

28 Virgil atunci mi-a zis: „— Acum ne cată
să mergem îndărăt, în susul căii,
la bala rea ce-acolo stă culcată."

31 La dreapta scoborîm de-a lungul văii
cam zece pași, ferindu-ne cuminte
de-aprinsul prund și ploile văpăii.

34 Cînd fui pe mal, văzui că, mai nainte
puțin, pe lîng-abis, e mult popor
în strîmtul loc, pe-acel prundiș ferbinte.

---

25 În gol ea coada-ntreagă și-o zbătea *M* // **25–26**
plesnea-nfiorător și-o șuiera
în aer, ca o scorpie-furioasă O_1 //
26 precum își zbate-o scorpie-ntărîtată O_2 / întinse] curbîndu-și *M* // **27** al cozii ac, și-otravă picura O_1, O_2 / ce ca și-o scorpie-un ac în vîrf avea *M* // **28–30**
„— Să mergem dar, pe marginea joasă,
mi-a zis Virgil, puțin ⟨...........⟩
pe mal la bala cea răutăcioasă." O_1 //
29 în susul căii] puțin pînă O_2 // **31** scoborîm de-a] scoborînd în (*anulate*) *M* // **31–33**
La dreapta scoborît-am deci și-am stat
la zece pași de-aprinsul șes de teamă
să nu călcăm nisipu-nfierbîntat. O_1 /
În jos luînd deci calea pe-altă mînă,
pe margine noi zece pași ne-am dus,
spre-a fi feriți de foc și de țărînă O_2 //
32 cam] și (*anulat*) M_1 / cam zece] noi zece (*anulate*) M_2 / Și zece pași M_3 // **33** Făcurăm *M* // **34–36**
Iar cînd am fost aici, băgai de seamă
că-n zări, pe șesu-ncins e mult popor,
bătut de Dumnezeu ca-n foc să geamă. O_1 /
Cînd fui ajuns la ea, văzui mai sus,
dar nu cu mult ⟨.............⟩
în strîmtul loc, pe-acel prundiș ⟨...⟩ O_2 //
35 văzui, mai sus puțin, că sta *M* //

37 Virgil atunci: „— De vrei și-acest ponor
să-l știi deplin, cu negrele-i păcate,
tu mergi la ei și vezi pedeapsa lor.

40 Dar vorba ta să fie pe-apucate.
Iar eu aici vorbi-voi pîn-atunci
cu-acest de-aici, că doar ne-o duce-n spate."

43 Și-așa spre ei, spre ultimele lunci
din cerc mă dusei singur așadară
să văd și felu-acestor triste munci.

46 Durerea lor zbucnea din ochi amară;
scuteau cu palma ici, și-aici cu cotul
de-aprinsa țărnă jos, iar sus de pară;

---

37 „— Spre-a fi știința (*inițial:* deplină) despre-aceste M // **37—39**

Virgil atunci: „— Spre-a ști deplin ce are
în el acest ponor ⟨...⟩, du-te
la ei, mi-a zis, și vezi-le-a lor stare. O_2 //

38 știința ta ⟨...⟩ vale M // **39** tu mergi la ei și vezi] deplină, mergi și vezi M_1 / pedeapsa] starea M_2 // **40** Dar scurt un timp să dai șederii tale M //

40—42

Vorbește însă scurt și pe-apucate,
iar pîn-atunci eu voi vorbi pe stîncă
cu Gerion ca să ne ducă-n spate." O_1 /

Dar scurte-ți fie vorbele-ncepute,
iar pin-atunci pe-acesta am să-l fac
voinica ceaf-a lui să ne-o-mprumute." O_2 //

42 cerîndu-i fiarei M_1 / acestei bale M_2 / puternicele-i șale (*inițial:* spete) M_2 // **43—45**

Deci singur eu, spre zarea cea din urmă
a cercului, m-am dus prin zări încinse
să văd și-această ticăloasă turmă. O_1 /

Eu singur deci, spre cel din urmă sac
al văii-a șaptea mersei așadară,
acolo unde triștii-aceia zac. O_2 //

45 am mers M // **46** Prin ochi d⟨urerea⟩ le zvîcnea-n afară O_2 // **46—48**

De plînset mult privirea lor se stinse
și-ntruna s-apărau cu latul mînii
de flăcări ce cădeau ⟨.........⟩ O_1 //

47 scuteau cu palma ici] cu palma ei scuteau O_2 //

49 un cîne tot așa, grăbit cu totul,
cînd muște-ori pureci stau de capul lui,
acum cu laba dă, acum cu botul.

52 Și-adînc la mulți privirea mi-o ținui
în chipul lor pîrlit de-arșiță lungă
și nu-i puteam cunoaște, dar văzui

55 că toți aveau la gît o tașcă lungă
c-un semn pe ea și-ntr-altă față toate;
priveau cu ochii scurși de drag la pungă.

58 Și-așa, cum tot mergeam privind la gloate,
pe-un galben sac văzui deodată cruntul
și-albastrul leu, ce urlet parcă scoate.

61 De-aici apoi, privind mai de-amănuntul,
pe-un roșu sac, de purpură părînd,
văzui o gîscă, albă cum e untul.

---

49 *(anulat:* Așa*)* Tot astfel cînii, vara, repezi *(anulat)* dau *(anulat)* M_1 / *(anulat:* Din*)* Cu laba M_2 // **49–54**

Așa din bot și labe dau și cînii,
cînd vara-n păr căpușe li s-agață,
ori purecii-i ciupesc și-i pișcă brînii.

Și-adînc și mult eu le-am privit în față
și arși erau ei toți de-arșiță lungă,
dar nici pe unul nu-l știam din viață O_1 //

53 arșiță] arșița O_2 // **55** aveau] avînd *L*, O_2 / o tașcă lungă] cîte-o desagă O_2 //

55–57 și pungi aveau la gît, dar cîte-o chingă,
ori semn, ceva deosebit avea
și-ntr-altă față fiecare pungă. O_1 //

56–57 c-un semn distinct și-altfel avînd factura
și ochii lor păreau c-o sorb de dragă. O_2 //

58 *Versul lipsește din* O_2. / -așa, cum tot mergeam] cum înaintam O_1 / la gloate] la ei mereu *M* // **59** văzui deodată] de-azur văzut-am M_1 / deodată] ca stemă O_1, un semn O_2 / cruntul] puntul M_2, albastru O_2 / văzui pe-un sac albastru puntul M_3 // **60** Și *M* / ce-avea de leu și chipul și statura O_2 / și-albastrul leu] dar mîndrul chip de leu albastru O_1 // **61–63**

Văzui apoi, privind cu de-amănuntul,
pe-o pungă roșie ca de sînge ⟨. . .⟩,
un chip de alb gîscan, mai alb ca untul. O_1 /
Trecînd apoi mereu prin tristul castru,
văzui pe-o pungă purpurie
un chip de gîscă ca de alabastru. O_2 //

64 Și-un duh, pe sacu-i alb cu porc avînd,
albastru tot și gras, s-a-ntors spre mine:
„— Ce faci pe-aici prin groapă-ne?-ntrebînd.

67 Hai, pieri de-aici! De este viață-n tine,
să știi c-al meu vecin, Vitalian,
va sta de-a stînga mea, se știe bine!

70 Aci-ntre florentini sînt paduan
și-mi urlă toți de m-asurzesc cu glasul:
«O, de-ar sosi ilustrul castelan

73 cu cei trei țapi!»" Apoi întoarse pasul
și limba-și scoase-apoi, strîmbînd din gură,
cum face-un bou cînd vrea să-și lingă nasul.

76 Eu, fric-avînd că, stînd peste măsură,
mîhnesc pe-acel ce scurt răgaz mi-a dat,
lăsai această trist-adunătură.

79 Aflai în mal pe bunu-mi domn urcat
pe largul spate-al fiarei, așadară,
și-mi zise: „— Haid' curînd și fii bărbat!

64—66 Iar unul, care-avea o scoarț-albastră
pe-o pungă ca de-argint, s-a-ntors spre mine:
„— Tu ce te-nvîrți, mi-a zis, prin groapa noastră? *O_1* //

66 „— Ce cauți tu, mi-a zis, aci-n arsura *M* / „— Ce faci tu-n ăst ponor? ⟨...⟩ *O_2* / aici] aicea *L* // **67** de-aici] acum *M*, *O_2* // **68** al meu vecin] amicul meu *O_1* // **69** va sta] aici *O_2* / *În loc de* se *a jost tipărit greșit* s-o. / se știe bine] aici cu mine *O_2* // **71** toți de m-asurzesc cu] -n cap mereu, le țipă *O_1* // **72** ilustrul castelan] prințul suveran *M* // **73** cu punga cu trei țapi!» De-ar bate ceasul!" *O_1* // **74** și] el *O_1*, *O_2* / limba-și scoase] scoase limb- *O_1* / strîmbînd din gură] strîmbîndu-și gura *M*, *O_2* // **76** stînd] stau *O_1* // **76—78**

De fric-apoi că, stînd ⟨prea mult, eu⟩, poate,
jignesc pe-acel ce-mi spuse-a fi grăb[it]
⟨.....................⟩ gloate. *O_2* //

77—78 și-mi las prea mult maestru-n așteptare,
plecai dintr-acest neam de-adunătură. *O_1* //

79—81 Virgil era la mal și sta călare
pe monstrul cel bătut de Dumnezeu
și-mi zise: „— Haid' curînd! și-apoi: Fii tare! *O_1* /

Găsii pe domnul meu ce sta suit
în spate, sus ⟨....⟩ a cumplitei bale
și: „— Haid' curînd! și-apoi: Fii-ndrăznit! *O_2* //

82 De-acum vom merge și pe-asemeni scară.
Tu-n față stai, de-al acului venin
să fii scutit, iar eu de către fiară."

85 Precum cei prinși de friguri, cînd le vin
fiorii răi și-au unghii înnegrite,
văzînd și-o umbră-nghează pe deplin,

88 așa fui eu, dar fui cu vreri grăbite
și-mi fu rușine, așa cum are sluga,
cînd bunu-i domn e-n vorbe mai răstite.

91 Mergînd deci, m-așezai la loc cu fuga
și-am vrut atunci „— Cuprinde-mă!" să spui,
dar nu-mi ieși, cum vrui să-mi iasă, ruga.

82–84

Vom mai pluti și-așa, iubitul meu.
Să stai în fața mea, nu cumva monstrul
cu coada lui să-ți facă-n drum vrun rău." O_1 /

Pe-asemeni scări vom merge-aici la vale.
Tu-n față șezi, ca-n mijloc eu să stau
spre-a nu te bate-otrava cozii sale." O_2 //

84 să fii] spre-a ⟨fi⟩ M // **85** cei prinși de friguri] acei de friguri prinși O_2 / le vin] dau O_2 // **85–87**

Precum cînd buiguiesc bolnavi de friguri,
cînd au călduri și unghii ⟨..........⟩,
se tem și de-umbra lor și sînt nesiguri O_1 //

86 răi] -n ei O_2 / unghii înnegrite] unghiile-nnegrite O_2 // **87** văzînd *(suprascris:* și-o umbră numa*)* num⟨ai⟩ răcoarea-ntreg îngheață M / pe deplin] tremur au O_2 // **88** așa fui] fui M_1 / la M_2 // **88–89**

fui eu la ce mi-a spus, ci-asprimea lui
rușine-mi fu, cum are sluga O_2 //

88–90

așa și eu la vorbele-ascultate,
dar stetei rușinat de ochii lui,
ca vrednicele slugi cînd sînt certate. O_1 //

90 cînd] dînd L / e] stă O_2 / e-n la L // **91** Mergînd deci, m-așezai la loc] Pe-acel spătoi deci m-așezai M // **91–93**

Cătai deci fără preget să mă sui.
„— Cuprinde-mă, am vrut să zic, poete!"
și-am spus, nevrînd, cum n-aș fi vrut să spui. O_1 //

92 și „— Strînge-mă la tine!"-am vrut să spui O_2 //

Dar el, pe care scut eu mi-l avui
de-atîtea ori mai sus, mă prinse bine
și-n brațe mă ținu, urcat cînd fui.

Și-a zis: „— Acum să pleci în cercuri line
și largi, ținînd, Gerione, mijlocul
și nu uita povara ce-ai pe tine!"

Cum iese-o luntre-n larg, trăgîndu-și ciocul
puțin cîte puțin, așa se duse,
iar, cînd simți că-i larg în urmă-i locul,

întoarse coada unde capu-i fuse,
o-ntinse ca țiparul și-o zbătu
și vînt sub el cu labele-i aduse.

Eu cred c-o spaimă-asemeni n-o avu
nici Faeton, cînd frînele scăpat-a
și-aprinse naltul cer, cum vezi și-acu,

94—96 Dar el, care de-atîtea ori îmi stete
prin noapte de-ajutor, și-mi prinse bine,
mă strînse-n brațe-acum, sprijin îmi dete. O_1 //
95 mai sus, m-a prins în brațe-al meu părinte O_2 / mai] eu *L* / *ante* mă *ad.* mai *L* // **96** *În loc de* urcat, *în L a fost tipărit greșit* uscat. / urcat] suit O_2 //
97 și-a zis: „— Acum să pleci] și-a zis apoi: „— Scoboară *(anulate) M* //
97—99 Și-a zis: „— Acum, Gerione, nainte!
Largi cercuri fă și lin îți fie jocul
și-ți fie-al tău ăst nou aminte!" O_2 //
98 Gerione, și larg să-ți fie jocul *M* / largi, ținînd] ține-ncet O_1 // **99** Gîndește ce povară porți pe tine!" O_1 / și-aminte *M* / povara ce-ai] povară porți *L* //
100—101 Ca luntrea el făcu, cînd stă cu ciocul
la mal, căci îndărăt întîi *(om. O_2)* se duse O_1, O_2 //
101 încet se duse ⟨...⟩ *L* / puțin cîte puțin așa se dete *M* // **102** Și el *M* / larg în urmă-i] liber M_2 / urmă] juru- O_2 // **103—104**
spre cap întoarse coada ⟨unde-i fuse⟩
și-apoi, mișcînd-o ca un somn, o-ntinse O_2 //
104 țiparul] un somn O_1, *L* / *post* țiparul *ad.* și O_1 // **105** și coastele-i ieșeau din apă suse. O_1 / -i] -și O_2 // **106** Mai mare spaimă nu cred eu că fu *M* //
106—107 O spaim-așa nici Faeton n-avu
cînd, frînele scăpînd, plutea prin zare O_1 //
106—108 Mai mare spaimă nu cred eu că-l prinse
pe Faeton, cînd frînele scăpat-a
și-ntregul cer, cum vezi și-acu, -l aprinse. O_2 //
107 nici] cînd *M* //

nici bietul ce simţi curgînd muiata
aripilor lui ceară de pe sine
şi „Cazi, tu cazi, Icare!"-i zise tata,

ca frica mea, cînd fui prin goluri pline
de negre nopţi şi nu vedeam prin gol
nimic, decît pe fiara de sub mine.

Ea-ncet însă plutea, făcînd ocol
şi-ncet cotind, şi-un vînt din surpătura
de jos şi şi de sus bătea domol.

Grozav urla-n adînc, la dreapta, gura
cumplitei văi sub noi şi, de mirare,
spre-adînc atunci ţintii căutătura

şi-adîncul mă-ngrozi cu mult mai tare,
căci urlete-auzii, văzui şi focuri
şi ghem eu mă făcui de groază mare.

Văzui ce-a fost ascuns dintîi pe-alocuri
şi-umblam acum în roată printre-orori
ce tot mereu creşteau din mii de locuri.

---

109 bietul ce] cînd Icar *M* // **109–111**

nici cel care-a simţit în desperare
că ceara de pe-aripi ⟨............⟩,
iar tată-său striga: „Tu cazi, Icare!" O_1 /
nici cînd Icar, curgînd înfierbînta
de pe-aripi ceară, -i ⟨............⟩
şi „Mergi greşit!" cu spaimă-i zise tata O_2 //

112 fui prin goluri pline] mă văzui deodată O_1 // **113** de negre] plutind prin O_1 // **114** de sub mine] -ntunecată O_1 // **115–117**

Dar ea plutea domol în largul căii,
cotind încet-încet, şi ne venea
o boare din adînc, din fundul văii. O_1 //

117 bătea] bătînd O_2 // **118** -n adînc *om.* O_2 // **118–120**

Sub noi adînc, la dreapta, s-auzea
un vuiet surd ca de-un vîrtej de mare
şi, cînd spre adînc întoarsei faţa mea O_1 //

121 şi-adîncul] prăpastia O_1 // **122** auzii, văzui] auzeam, vedeam O_2 // **123** pe mal, pe-aici şi pînă-n depărtare O_1 / groază] groaza O_2 // **124** *ante* văzui *ad.* Ce nu *M* / Văzui ce-a fost ascuns] Ce-ascuns era, văzui O_1, Plutind, văzui ce-ascuns O_2 / dintîi] era O_2 // **125** în roată] rotind *M* / roată] roate O_2 // **126** mereu creşteau] s-apropiau O_2 //

Ca șoimul ce, plutind mult timp prin nori,
n-a prins nici păsări, nici alți șoimi și face
să-i strige-al său stăpîn: „Tu te scobori!",

trudit să lasă-n jos și, făr' de pace
zburînd în roate mari, departe-n sus,
pe-un pom s-așeaz-apoi și-i trist și tace,

așa Gerion pînă-n fund ne-a dus,
sub stînci, acolo-n haos de durere,
și-ndată ce povara jos și-a pus,

peri precum din arc săgeata piere.

127—128 Ca șoimul, stînd mult timp pe-aripi
făr-a vedea momeli și păsări, face *M* //

128 și n-a vînat nimic, iar, cînd scoboară O_1 / păsări] paseri O_2 // **129** să-i strige-al său stăpîn] maestru-i strigă-n sus O_1 // **130—132**

trudit el stă puțin și grabnic zboară
departe de maestru-n cercuri suse
și trist și mînios pe-un pom scoboară O_1 /

să lasă-ncet și ⟨zboară⟩ făr' de pace
în sute de rotiri, departe-apoi
de domn s-așează mînios și tace *M* //

131 că zboară-n zeci de roți departe-apoi O_2 // **132** pe-un pom s-așaz-] de domnu-său s-așaz- O_2 // **133** fund ne-a dus] mal ne duse O_1 // **133—135**

în fund astfel Gerion pe-amîndoi
sub poalele înaltei stînci ne puse
și-n clipa cînd fu descărcat de noi *M* //

134 haos de durere] fund ⟨...⟩ O_1 // **135** și-abia simțind că-i descărcat *M* / a pus] o puse O_1 // **136** perit ca ferul de pe arc se duse *(mai jos :* ne fuse*)* *M*

CÎNTUL XVIII *

1 Un loc în iad Văi-Rele se numește,
de stîncă tot, cu fața ruginie,
ca largul zid ce-n juru-i se-nvîrtește.

4 În centru-acelui blăstăm de cîmpie,
căscat să vede-un puț și larg și-afund,
al cărui chip la timp îl voi descrie.

7 Iar spațiul de la puț e loc rotund,
cît ține pînă-n rîpi și, așezate
treptat, stau zece văi mergînd spre fund.

10 Stau șanțuri ce le-ncing, adînc săpate,
precum de-a lungul zidurilor suse
asemeni chip ce vezi la o cetate,

---

* *Cîntul este reprodus din* **P.** // **1** în] e-n *P′* / Văi-Rele] Malbolge O_1 / se] să *P′* // **2** stîncă] piatră O_1 / cu fața ruginie] ca fierul cenușiu O_1 / fața] față *P′* // 3 și el și cercul larg ce-l țărmurește. O_1 / zid] cerc O_2 // **4** La mijloc. drept, pe ⟨...⟩ cîmpie *P′* / *În P, în loc de* blăstăm *a fost scris* blestem / să] se *P′* // 4—6

La mijloc drept, pe-acest pămînt pustiu
un puț adînc din zare se desprinde,
de-a⟨l⟩ cărui chip vorbi-voi mai tîrziu. O_1 //

5 să] se O_2 // **7** Iar brîul, cît rămîne, apoi se-ntinde O_1 / Iar cîmpul cît rămîne e rotund *P′* // 8 din puț și pînă-n stîncile-nclinate *(om. P′)* O_1, *P′* // **9** și zece văi mai strîmte el cuprinde. O_1 / și zece văi cuprinde-amaru-i fund. *P′* // 10 Asemeni chip îl vezi la o cetate *P′* // **10—11**

Precum, ca scut al zidului ⟨...⟩,
încing castelul multe valuri duse O_2 //

10—12
Așa cum șanțuri largi și-adînc săpate
se-ntind de pază zidurilor suse
și-ncing castelul nalt cu brîne late O_1 //

12 stau șanțuri ce le-ncing, adînc săpate *P′* / asemeni] același O_2 //

13 așa-mi păreau și-aceste-aici aduse.
Și-ntocmai cum la porți de citadele
din prag sînt punți la malurile-opuse,

16 așa din poala rîpii colnicele
trecînd și văi și valuri și s-abat
spre puțul ce le curmă-ntrînd în ele.

19 Aici ne-am pomenit cînd ne-a lăsat
din spate fiara și la stînga iute
porni Virgil de mine-așa urmat.

22 La dreapt-acum văzui nemaivăzute
dureri și cazne și călăi de-alt soi
de cari acele văi erau umplute.

25 În două părți mergeau, cu toții goi,
spre noi din centru și cu noi, sărmanii,
spre-adînc, dar mult mai uite decît noi.

---

13 așa și-aici sînt șanțurile-aduse. O_1 // **13–15**

așa-ntr-un chip și-aceste-aici sînt puse.
Și, cum sînt punți care să treacă
pe-alt mal din pragul astor citadele O_2 //

13–136 *Versurile lipsesc din P'.* // **15** din prag sînt punți] sînt punți ce duc O_1 // **16–18**

așa sînt punți de stînci și ca șosele
trec șanțuri și zăgazuri și s-abat
spre puț și să-mpreună aci-ntre ele. O_1 /
așa din poala stîncii pleacă
și trec și gropi și valuri și s-abat
spre puț ⟨........⟩ de ele. O_2 //

20 Gerion, iar Virgil mergea mai iute O_1 / la stînga iute] porni pe cale O_2 // **21** porni Virgil] la stînga mea O_1, Virgil, iar el O_2 // **22** Văzui la dreapta alte stări de jale O_2 // **22–24**

Văzui acum torturi nemaivăzute
și alți călăi, la dreapta, chinuri noi,
iar locul era plin de voci gemute. O_1 //

24 ce-umpleau această cea din urmă vale. O_2 // **25–27**

Mișei-acolo-n fund cu toții erau goi,
venind spre noi din centru, ⟨...⟩ norodul
[.........], dar mai grăbit, în rînd cu ⟨noi⟩. O_2 //

27 adînc] centru O_1 / mult *om.* O_1 //

28 Așa pentru-mbulzeală multă-n anii
serbărilor, la treceri peste-o punte,
găsir-un chip de-a circula romanii:

31 pe-o parte toți mergeau cu-ntoarsă frunte
spre Sfîntul Petru, spre castel, în zare,
iar pe-altă parte toți privind spre munte.

34 Văzui și-aici, și-aici, pe stînci murdare,
cu bice mari, grozave, draci cornuți,
bătîndu-i dindărăt fără-ndurare.

37 Vai, cum săreau de iuți să să ridice
piciorul lor la-ntîia ⟨lovitură⟩,
nevrînd s-aștepte-al doilea rînd de bice!

40 Pe cînd mergeam, privind ⟨așa-ntr-o doară⟩,
⟨văzui⟩ pe unul și-am strigat cu jale:
„— Nu-l văd pe-acesta azi de-ntîia oară!"

28—30 Precum r⟨omanii⟩ orînduiră **modul,**
în anul jubilar ⟨...⟩ punte
⟨............⟩ cum să treacă podul. O_2 //
30 *În P, în loc de* găsir- *a fost scris* găsi. // **31** toți mergeau] merg ei toți O_1 // 31—33
că toți pe-o parte, cu întoarsă frunte
și merg spre Sfîntul Petru ⟨........⟩,
iar pe-altă parte trec cari merg spre munte. O_2 //
34 văzui] așa O_1 / *ante* văzui *ad.* așa O_2 / Și-aici *om.* O_2 / Și-aici pe] Văzui sub O_1 // 36 fără-ndurare] cu vuiet mare O_1 // **37** iuți] repezi O_2 // **37—39**
Și cum săreau de jos ⟨...⟩ iuți
la-ntîiul bici și n-așteptau să fie
de-al doilea și de-al treilea rînd bătuți. O_1 //
38 lovitură, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 38—39
la-ntîiul bici și n-așteptau lovirea
cu-al doilea bici și-al treilea rînd de bice. O_2 //
40 Mergînd așa-n mulțimea cea pustie O_1 / așa-ntr-o doară, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **40—42**
Pe cînd mergeam așa-mi căzu privirea
pe-un duh și am strigat grăbit:
„— Pe-acesta parcă-l m⟨ai⟩ văzui și-airea!" O_2 //
41 văzui, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 42 „— Pe-acesta-l mai văzui, îmi pare mie!" O_1 //

M-oprii să-l văd mai bine, ⟨mai de-agale⟩.
S-opri Virgil și-mi spuse pînă unde
eu pot să merg cîtva-ndărăt pe cale.

Iar cel bătut, crezînd că mi s-ascunde
plecîndu-și capul, dar ⟨asta-i fu-n zadar⟩.
„— Tu, cel cu ochi plecați, am zis, răspunde!

⟨De nu mă-nșală chipul tău murdar⟩,
făptura ta ce seamănă cu-a lui,
dar ce te-a-mpins ⟨aci-ntr-acest amar?⟩"

Iar el: „— Așa de silă mi-e să spui,
dar prea mișcat de clarul sunet stetei
și-mi vine-n minte lumea-n care fui.

---

43 *În P, ante* m-oprii *a fost scris* de-acea. / mai de-agale, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **43—45**

M-oprii deci să-l privesc și s-a oprit
Virgil cu mine, dîndu-și învoirea
puțin să mă și-ntorc cu cel lovit. O_2 //

44 S-opri] și-apoi O_1 // **45** eu pot să merg cîtva] să merg [...] O_1 / *În P, în loc de* cîtva *a fost scris greșit* cîndva. // **46** crezînd] credea O_1 // **46—48**

Credea că n-o să-l văd, ținînd airea
cu capu-n jos, dar asta-i fu-n zadar,
căci eu am zis: „— Tu, cel ce pleci privirea O_2 //

47 asta-i fu-n zadar, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / asta-i fu-n zadar] degeaba fuse O_1 // **49—50** *În P a fost scris greșit:*

Făptura ta ce seamănă cu-a lui,
tu ești Ciacanimico, de nu mă-nșeală /

Versul 49 *și ordinea corectă a versului* **50** *au fost stabilite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **49—51**

De-i chipul tău așa cum se știuse,
ești Caccianimico *(scris:* Ciacanimico*)*, umbra lui,
și-n smoală fiert aici ce rău te-aduse?" O_1 //

50 tu ești Caccianimico *(scris:* Ciacanimico*)* ⟨...⟩ O_2 // **51** aci-ntr-acest amar, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **52—53**

El mie-atunci: „⟨................⟩
mă mișcă ⟨.................⟩ O_2 //

53—54 dar prea mă-ndeamnă sunetul vieții
și-n față [tr]onul altei lumi mi-l pui. O_1 //

54 *Versul lipsește din* O_2. //

55 Pe sora mea Gisola ⟨eu⟩ o detei
s-o aibă-n pat marchizul cîteodată,
oricîte spun ⟨cei răi⟩ pe seama fetei.

58 Dar nu sînt singur eu ce-mi iau răsplată,
pe-aici de bolognezi e plin pămîntul,
din Reno la Savena nu s-arată

61 atîtea limbi ce *sipa* zic cuvîntul!
Iar, dacă vrei dovezi credinței tale:
socoți c-am fost zgîrcit cum e mormîntul."

64 Pe cînd vorbea, un drac acolo-n vale
îi dete-un bici: „— Haid', votrule, el țipă,
aici nu sînt femei să iai parale!"

67 Plecai după Virgil, apoi în pripă
și-ajunși am fost, că⟨ci⟩ n-a fost mult de dus,
pe-un deal ieșit din rîpi ca o aripă

---

55 *În P, în loc de* Gisola *a fost scris greșit* Gisela. / eu, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **55–57**

Eu, eu vîndusem floarea tinereții,
pe sora mea, marchizului odată,
pot spune cum or vrea de-acum vorbăreții. O_1 /
Eu fui acel ce la marchiz i-am dus
în brațe pe Ghisola odată,
oricum auzi din zvon acolo sus. O_2 //

57 cei răi, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **58–59**

Nu-s singur bolognez ce-aici ⟨iau⟩ plată,
ci-așa-i de plin ăst loc de ei, că nu-s O_2 //

60 nu s-arată] deocamdată O_2 // **61** *În P, în loc de* sipa *a fost scris greșit* țipă. // **61–66**

atîtea limbi cari *sipa* lor să-l spuie.
Iar, dacă vrei dovezi ⟨............⟩ explici
zgîrcenia noastră ⟨............⟩".

Pe cînd vorbea ⟨...⟩ i-a dat un bici
un drac, strigînd: „— Haid', votrule, ⟨...⟩ vinde
tu ⟨.........⟩ femei pe-aici!" O_2 //

67 Plecai după] Mă-ntoarsei la O_1 / Mă-ntoarsei la Virgil deci spre-a descinde O_2 // **68** *Versul lipsește din* O_2. / ajunserăm așa ca fără veste. O_1 / *În P, în loc de* căci *a fost scris* că, *întregirea fiind făcută pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **69** din rîpă iese-un colț ca o aripă. O_2 //

70 și-ușor suind, luarăm drum opus
pe creasta lui ⟨.......⟩
acelea cercuri vecinice de sus.

73 Iar, cind am fost la locul unde este,
e gang prin deal, de trec ⟨printr-însul⟩ răii,
Virgil mi-a zis: „— Să prinzi ⟨acum⟩ de veste

76 cum sînt și alți mișei din ⟨.....⟩
⟨pe-a căror față n-ai putut s-o vezi,⟩
căci merg în rînd ⟨cu⟩ noi, spre-adîncul văii".

79 Pe vechea punte stînd, vedeam cirezi
venind spre noi, ⟨din zări⟩, cum suie
⟨..........................⟩

82 Și, ne-ntrebat, Virgil s-a-ntors să-mi spuie:
„— Privește-acest trufaș senin și rece,
că n-a putut tot iadul să-l supuie,

70—72 Suirăm lesne dealul; sus pe creste
la dreapt-am apucat, pe-un jgheab de stîncă,
ieșind de tot din cercurile-aceste. O_1 //
71 *Versul lipsește din* O_2. // 72 lăsăm eterna tindă de mai sus. O_2 // 73—75
Ajunși la locul unde-n vale-adîncă
e gang prin deal să treacă biciuiții,
Virgil mi-a zis: „— Să stăm, că mulți sînt încă. O_1 /
Iar, cînd am fost ⟨........⟩
e gang ⟨..................⟩
Virgil mi-a zis: „— Oprește-te acum O_2 //
74 printr-însul, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 75 acum, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 76 să vezi ⟨...⟩ O_2 // 76—77
Să vezi alți răi de-acum, pe osîndiții
pe cîți să-i vezi în ochi n-ai fost în stare O_1 //
77 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 78 căci merg spre partea ⟨...⟩ O_2 / adîncul văii] adînc porniții." O_1 //
79—81 Pe punte stînd, vedeam nespus de mare
venind un șir spre noi, din zări opuse,
la fel bătuți cu biciu-n vuiet mare. O_1 //
80 din zări, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În* O_2, *versul are doar prima parte:* venind spre noi. // 82—84
Și, fără să-l întreb, maestru-mi spuse:
„— Tu vezi pe-acel ce vine grav și rece:
durerea să-l doboare nu putuse. O_1 //
83 și rece *om.* O_2, *versul fiind incomplet.* // 84 că n-a putut tot iadul] cum nici un chin nu poate O_2 / să-l] să⟨-l⟩ O_2 //

85 cu ce regească-nfățișare trece!
Prin ⟨silă, ori⟩ prin sfaturi el, cu frații,
răpi din Colchis lîna de berbece.

88 Apoi prin Lemnos el și-a dus fîrtații,
⟨cînd Venus pe femei le-nnebunise,
de-uciseră-ntr-o zi pe toți bărbații⟩,

91 și-aici cu vorbe dulci și ce-i promise
sminti pe Hipsifila, încă fată,
pe cea ce-ntîi pe toate le smintise,

94 și-apoi fugi, lăsînd-o-nsărcinată.
Această culpă deci îi stoarce plînsul
și și-a Medeei jale totodată.

---

85 cum ține-a sa regească-nfățișare. O_2 // **85–86**

Trufaș ce [...] e și-n pas regesc el trece.
E Iason, ce prin sfaturi și-ndrăzneală O_1 //

86 silă ori, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **87** *Partea finală a versului, corespunzătoare cu* de berbece, *lipsește din* O_2.// **88** apoi *om.* O_2 / și-a dus fîrtații] trecut-a cu ⟨fîrtații⟩ O_2 // **88–90**

Prin Lemnos, cînd trecu el într-o vară,
pe-atîtea sute de femei le fece,
[că] toți bărbații lor îi sugrumară. O_1 //

89–90 *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

Cînd ⟨......⟩ fem⟨ei⟩ fără minte
uciseră ⟨......⟩ pe toți bărbații. O_2 //

91 și-aici *om.* O_1 / *post* și *ad.* multe O_1 // **91–93**

și-aici cu daruri și ⟨cu⟩ dulci cuvinte
minți pe fata ⟨..............⟩ aceea
ce pe-alte toate le minți nainte O_2 //

92 *În P, în loc de* Hipsifila *a fost scris greșit* Hipsisila. // **93** -ntîi] apoi O_1 / *În P, în loc de* pe *a fost scris greșit* de. // **94–96**

și singur-o lăsă și-nsărcinată.
Această culpă-i dă acest flagel,
prin ⟨...⟩ Medeea ⟨...⟩ răzbunată. O_2 //

95–96 Aceste-amaruri crimei lui sînt scrise
și-acestea și Medeei, totodată O_1 //

Cu el sînt toţi ce-au înşelat ca dînsul.
Destul ne-a fost ponorul cu-ale sale
dureri şi schingiuiri ce sînt într-însul."

Eram pe unde-acum îngusta cale
trecea pe-al doilea val, ce e ⟨picior⟩·
grozavei punţi din ce⟨e⟩alaltă vale.

De-aici noi auzeam într-alt ponor
mişei, ce, pufăind pe nas şi gură,
loveau mereu cu palma capul lor.

Pe mal e numai mucigai şi bură
de aburi din adînc, ce-n mal mănîncă
şi pentru ochi şi nas ei sînt tortură,

iar bolgea-n fundul ei aşa-i de-adîncă,
încît de nicăiri n-o vezi căscată,
ci numai de pe arc, din vîrf de stîncă.

97–99 cu el e, căci la fel li-e şi-nşelarea.
Şi-acum acest ponor ţi-ajungă-n pace,
cît ştii de cei ce-n el îşi au pierzarea." O_1 /
Cu el sînt cîţi au înşelat la fel.
Destule-ţi sînt ⟨...⟩ vederii tale
de-acest ponor şi cei ⟨ce⟩ plîng în el." O_2 //
98 *În P, ante* Destul *a fost copiat greşit* Acu. // **99** *În P, în loc de* schingiuri *a fost scris greşit* şinguiri. // **100** pe unde-acum] acum pe unde O_2 // **100–102**
Şi-am fost ajunşi la locul unde zace
al doilea val ce-ncrucişînd cărarea,
zăgaz pentru vecina bolge face. O_1 //
101 pe] şi O_2 / picior, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **102** grozavei punţi] al punţii cei O_2 // **103** într-] dintr- O_2 // **103–105**
Aici văzurăm iar popor, de-a valma
scîncind şi pufăind pe nas şi gură,
şi plîns încet, lovindu-se cu palma. O_1 //
104–105 popor ce sforăie ⟨............⟩
şi singuri palme-şi trag cu mîna lor. O_2 //
106 *Versul lipseşte din* O_2 // **107** de aburi răi ⟨...⟩ O_2 // **108** *Partea iniţială a versului, corespunzătoare cu* şi pentru ochi şi, *lipseşte din* O_2. // **109** -n fundul ei] pînă-n fund O_1 // **109–111**
iar fundu-atît, de jos, că ochiul nu poate
⟨...⟩ decît ⟨......⟩ punţii dos,
de unde-apar văzute-n vale toate. O_2 //
111 decît de pe zăgaz, din culmi de stîncă. O_1 //

112 Ajuns aici, ⟨pe culmi⟩, văzui deodată
mișei în murdărie vîrîți, ca snopii,
precum e cea ce-o scot dintr-o privată.

115 Pe cînd priveam, ieși din fundul gropii
un cap murdar, ⟨de nici nu fui în stare⟩
să știu de⟨-i⟩ cap ⟨mirean, ori tuns ca popii⟩,

118 Și-mi zise el: „— De ce te-nholbi la mine
mai mult decît la alți murdari ce put?"
Iar eu: „— De-mi pot aminte-aduce bine,

121 ⟨tu ești Interminei, dar te-am știut
cu părul parfumat și-aici, în pasta
ce-o ai, m-am cam mirat cînd te-am văzut."

124 Cu pumnul el⟩ atunci bătîndu-și țasta:
„— Pe mine lingușirea-n iad m-aduse,
că-n viață mă ținusem numai d-asta."

---

112 Ajuns aici ⟨...⟩, privind în jos O_2 / pe culmi, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **112—113**

> Ajuns în fundul văii, mi s-arată
> popor prin gropi, vîrît în murdărie O_1 //

113 în murdărie] într-un noroi O_2 // **114** *În* O_2, *din tot versul este scris doar ultimul cuvînt:* scos. // **115** ieși] văzui O_2 / ieși din fundul gropii] răsare cu mînie O_1 // **116** de nici nu fui în stare, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / de nici nu fui în stare] de-atîta [...] așa de plin O_2 // **116—117**

> un cap cu plete-atîta de murdare,
> de nu știam mirean, cleric să fie. O_1 //

117 -i *și* mirean, ori tuns ca popii, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **118** „— De ce te uiți la mine, -mi zise tare O_1 / „— De ce te-nholbi la mine, -mi zise el O_2 // **119** ce put *om.* O_2 // **120** Iar eu: „— Mă uit să te cunosc și-mi pare O_1 / „— Mă uit, am zis, că, dacă nu mă-nșel O_2 // **121—123** *Terțina, netranscrisă în P, a fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

> te știu cu păr uscat și ești, știu bine,
> Alexe Inter⟨mi⟩nei din Lucca tu,
> de-aceea stau privind mai mult la tine." O_2 //

124 Cu pumnul el, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **124—126**

> Cu palm-atunci el tigva și-o bătu:
> „— Aci-s adus de lingușiri, căci gura,
> că-ntr-astea limba-n veci nu-mi fu trîndavă." O_2 //

126 *În P, în loc de* numai d- *a fost scris greșit* tot de. //

Virgil atunci, privind spre-adînc, îmi spuse:
„— Întinde-ți capul și-n poncr privește
scîrnava fată, care Tais fuse;

cu părul smuls, pe fața ce rînjește
să scarpină cu mîni așa de ⟨unse⟩,
se-ntinde-acum și iar se mai zgîrcește.

E Tais, ⟨cutra⟩ cea care răspunse
amantului ⟨..........................
......................⟩ « A, neajunse! »

Să mergem, că pe-aici destul văzum!"

127—129 Maestrul meu apoi: „— Căutătura
ți-o-mpinge-acum mai ⟨.....⟩
să poți ⟨...........⟩ făptura O_2 //

130 scirnava] pe-acea scîrnavă O_1 // **130—132**
murdarei slujnici despletite, care
să scarpină cu unghii-mbălegate,
acum pe vine, acum cît e de mare. O_2 //

131 cu mini așa de ⟨unse⟩] mereu cu mîini murdare O_1 / unde, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **132** se-ntinde-așa și cască, se zgîrcește O_1 / *În P, în loc de* se *a fost scris* să. // **133** cutra, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

133—134 E Tais, cutra, celei ce-ntrebate
de-amant: « Am grații ⟨.....⟩ O_2 //

133—135 Odată, cînd făcîndu-i o-ntrebare
amantul ei: « Ești mulțămit-acum? »,
răspunse curva: « Da, grozav de tare! » O_1 //

135—136 *Versurile lipsesc din* O_2.

CÎNTUL XIX *

O, Simon mag, şi-ai tăi mişei şcolari!
Un bun divin, creat să fie cheia
virtuţilor, voi, ca nişte tîlhari,

pe bani votrindu-l, emulaţi cu-aceia!
De voi acum trompeta mea să sune,
căci voi umpleţi genunea cea de-a treia.

Acu-n vecinul loc de-amărăciune
urcaţi eram pe-un jgheab de ceea parte
ce iese drept din mijloc de genune.

Supremă minte, o, cît de drept împarte
puterea ta şi-n cer şi-n negru-⟨a⟩fund,
ce mare-arăţi puterea sfintei arte!

---

* *Cîntul este reprodus din „Convorbiri literare", XXXVI (1902), nr. 7, p. 584–589.* // **1–30** *Versurile nu au fost tipărite în I.* // **1** ai tăi mişei şcolari] adepţi nenorociţi O_2 / mişei] soîrboşi O_1 // **3** virtuţii-n lume-aici voi îl votriţi O_2 // **4** rapaci, pe aur şi pe-argint, de-ace⟨e⟩a O_2 // **6** genunea cea de-a treia] această (adînca O_2) bolgie-a treia *M*, O_2 // **7–9**

> Urcaţi pe stînci acum, puturăm pune
> piciorul stîng pe-o culme de pe care
> de dreptul [...] mijloc de genune. O_1 //

8 un jgheab de ceea] a stîncii-ace⟨e⟩a O_2 // **9** ce iese] se-naltă O_2 // **10** o, cît de drept împarte] tu, cu cîtă artă O_1 // **11** puterea] dreptatea M_1 / şi-n negru-⟨a⟩fund] şi-aici şi-afund M_2 // **11–12**

> clădeşti! Te ştiu! Ţi-e arta-n cer şi-n aer şi-n lume-adîncă
> şi mila-i cît de drept ştiu s-o-mpartă! O_1 //

Văzui în neagra stîncă, și pe fund,
ca și pe margini, găuri adîncite,
la fel de mari și-avînd gîrlici rotund,

și nu-mi păreau mai strîmte-ori mai lărgit.
decît le-avea frumosul San Giovanni
ca locuri de botez, în șir cioplite.

(Eu una o sfărmai, nu mulți sînt anii,
văzînd pe-un biet copil că-ntr-însa moare,
și-o spun aici ca muți să-mi fac dușmanii.)

Iar răii, ascunși, cu scoasele picioare
mai pînă-n pulpi din gura văgăunii,
stăteau înfipți în strîmta-le-nchisoare.

Și toți cu tălpi topite ca tăciunii,
zgîrcindu-le-ntr-un zbucium, de-ar fi rupt,
legate de-ar fi fost, și lanț și funii.

---

13 în neagra stîncă] c-avea și-n coaste O_2 // **13–15**

> Văzui aici pe stîncile murdare
> mulțimi de guri, tutindeni risipite,
> la fel de mari, rotunde fiecare. O_1 //

14 ca și pe margini] murdara stîncă O_2 / găuri adîncite] guri nenumărate M // **16** și] cari O_2 / strîmte-ori mai lărgite] largi și-altfel zidite O_1, mici (*inițial :* mari) și nici mai late M // **17** decît le-avea] ca cele din O_1 / le-avea frumosul] în mîndru-mi M_1 / *post* San Giovanni *ad.* -acele M_2 // **18** acele guri pentru botez scobite O_2 / ce sînt M / locuri] loc O_1 / botez] baptisteriu O_1 / în șir cioplite] rînduite O_1 // **19** Eu rupsei una, sînt vro cîțiva anii O_1 / Din cari pe una, și o spun că vreu M_1 / Eu una o sfărmai] din cari pe una, și O_2 / De M_2 // **20** de-atunci (o rupsei eu O_2), văzînd că-ntr-însa unul moare O_1, O_2 / o rupsei *(anulate)* M_1 / am rupt-o eu M_2 // **21** și-o spun chiar eu ca zvonul să se-nșele M_1 / și-o spun M_2 / ca mulți să-mi fac] să-mi amuțesc O_1 // **22–24**

> Văzui din găuri răsărind picioare
> de oameni, multe, pînă-n pulpi întinse,
> iar trupul lor ascuns ca-n închisoare. O_1 //

23 cu pulpi cu tot, mai pînă-n șold picioare M_1 / și pînă M_2 / picioare p⟨în ă⟩ M_3 / Din gura fiecării M_4 // **24** stăteau] ieșeau M, steteau O_2 // **25** aveau M //
25–27

> Și toți urlau așa, cu tălpi aprinse,
> zbătîndu-se cu tremur ticălos,
> că funii ar fi rupt, de-ar fi fost prinse. O_1 //

26 și-așa și le zbăteau M // **27** lanț] sfori M_1 / Că sfori M_2 //

28 Cum flacăra ia zbor, cînd, dedesubt,
pe masă are-olei, tot astfel dară
la ei pe tălpi cu zborul ne-ntrerupt.

31 „— Ce duh o fi acel ce văd că zbiară
mai tare decît toți, în stîncă strînsul
și-i cel mai ars de-o mult mai roșie pară?"

34 Iar el: „— De vrei să scoborîm la dînsul,
mai jos, pe rîpă, unde-acela zace,
el spune-ți-va și starea lui și plînsul."

37 „— Cum vrei, răspunsei eu, așa voi face;
tu-mi ești stăpîn și vezi că nu m-abat
din vorba ta și știi și ce se tace."

40 Pe-al patrulea zăgaz deci am plecat,
spre stînga scoborînd pe stînci surpate
spre-acel locaș îngust și perforat.

---

28 obiecte unse *M* / dedesubt] dedesupt O_2 // **28—30**

Cum fulgeră pe-obiectul oleios
o flacără ⟨zburînd așa cu pripă⟩,
așa de-a lungul tălpii-n sus și-n jos. O_1 /
Pecum pe-obiectul uns cu vrun olei
vezi (*inițial:* aleargă) flacăra fugînd ⟨...⟩,
așa de-a lungul tălp'i-un foc (*inițial:* ardea) la ei. *M* //

31 Ce duh M_1 / *post* duh *ad.* maestre M_2 // **31—33**

„— Maestre-am zis, ce duh e cel de țipă
mai tare decît toți, mai plin de jale,
că-i cel mai ars de-a flăcării aripă?" O_1 //

32 zvîcnind mai rău (*anulat:* ca-ntr...) acel popor *M* // **33** și-o mult m⟨ai⟩ roșie flacără-și linge M_1 / prelinge M_2 // **34** Iar] Răspunse M_1 / să scoborîm la dînsul] spre fund să te scobor⟨i⟩ M_2, să te scobori pe clina O_2 // **34—36**

Iar el: „— Să scoborîm acolo-n vale
și singur el îți va vesti și cine
și ce-a fost el și vina caznei sale." O_1 //

35 pe *M* // **36** Vei ști din gura-i crima sa și-a lor (*inițial:* vei ști din gura lui dorința) *M* / plînsul] vina O_2 // **37** Iar eu: „— Mi-e bine (*inițial:* Îmi place) tot ce ție-ți place *M* / Iar eu: „— Mi-e ⟨.....⟩ O_2 / Cum] Ce O_1 / voi face] e bine O_1 // **38** vezi] știi M_1 / (cît pot) M_2 // **39** vorba] vrerea *M*, O_2 / știi] ști *I* / și ce se tace] ce este-n mine O_1 / se] să O_2 // **40** Pe-a pa⟨tra⟩ (*anulate*) *M* / *În I, în loc de* zăgaz *a fost tipărit greșit* răgaz. // **41** spre] pe O_2 // **41—42**

și-ntorși, ne-am scoborît spre mîna stîngă
în fundu-acel îngust și găuri tot. *M* //

42 și-n spate la Virgil steteam urcat. O_1 / perforat] destrămat *I*, -nscorburat O_2 //

43 Și nici nu m-a lăsat Virgil din spate,
mergînd spre-adînc, mereu, pînă veni
la cel cu tălpi așa de lăcrimate.

46 „— Tu, cel cu capu-n jos, oricine-ai fi,
turbate duh, înfipt așa, vorbește,
am zis atunci, de poți și-aici vorbi!"

49 Ca preotul am stat, cînd spovedește
pe-un ucigaș ce-l cheamă-n timp ce moare,
căci moartea-ntr-acest chip și-o zăbovește.

52 Iar el strigă: „— Ești tu? Sosit-ai oare?
Ești tu, tu, Bonifaciu? M-a-nșelat
cu doi trei ani șireata de scrisoare!

55 De-averi așa curînd te-ai săturat,
de-al căror drag ai prins cu-nșelăciune
frumoasa doamnă, rușinînd-o-n pat?"

---

43 Și n-a-ncetat la sine să mă strîngă M_1 / Iar bunul meu maestru, apoi, din spate O_2 / Virgil] **măcar** O_1 / strîngă *(anulat)* M_2 / Virgil pîn' (*inițial:* mereu) M_3 // **44** mergînd mereu în jos, și-apoi sosi O_1 // **45** ce-avea din tălpi așa de-amar ⟨să plîngă⟩ M_1 / la cel ce-avea așa de-amar ⟨să plîngă⟩ M_2 / lăcrimate] torturate O_1 // **46** capu-] susu- M_1 / păru M_2 // **47** turbate] sărmane O_2, M_1, mîhnite O_2 / vorbește] drăcește O_1, O_2 / călcaie M_2 // **48** vorbește-am zis atunci, de poți vorbi!" O_1, O_2 / de poți, te rog să-ți uiți pe-o clip-amarul!" M // **49** Eu ⟨...⟩ cum sta și-un preot M_1 / Steteam M_2 // **49–51**

Stam ca și-un frate, gata să mîngîie
pe-un ucigaș ⟨.............⟩,
îl cheamă iar, ca moartea s-o m⟨ai⟩ miie. M //

50 Pe M // **51** zăbovește] zăbăvește O_1, O_2 // **52** Sosit-ai *(anulat)* M_1 / Sosit-ai oare] Ai și sosit? M_2, O_2 / *(repetat)* Ai și sosit M_3 / Sosit-ai M_4 // **53** Ai și sosit, tu, Bonifacie ⟨...⟩ O_2 / ce M // **54** minți deci (*inițial:* mințit cu) cîțiva ani de-acea M / șireata de scrisoare] minți ⟨...⟩ O_2 // **55** ⟨...⟩ așa-n curînd simți sațul averii O_2 // **55–56**

Ești și sătul de-averi cari te-ndemnară
să nu te temi prin fraud-a te-nsura M //

55–57

Ești și sătul de-averea pentru care
nu te-ai temut prin fraud-a te-nsura
cu mîndra doamnă, ca s-o faci de-ocară?" M //

56 ai prins cu-nșelăciune] hoțește-ai ⟨...⟩ O_2 // **57** rușinat M / Rușinînd-o-n pat] ⟨...⟩ spre adulterii O_2 //

Eu stam mirat, că nu știam ce spune,
ca cel luat în ris stăteam acu,
cînd mintea-n cap nu poate s-o adune.

Virgil atunci: „— Să-i spui că nu ești tu,
nu tu, pe care l-a crezut că vine."
Am spus și-atunci picioarele-și zbătu

mișelul duh, scrîntind și os și vine.
Din mult adînc oftînd cu gemet mare,
mi-a zis: „— Ce vrei atunci, ce vrei cu mine?

De-alergi pe-aici să-mi vezi mișeaua stare
și singur acest dor pe-aici te-alungă,
să știi c-avut-am mantia cea mare

și-un pui al Ursei fui, cu mîna lungă,
și-așa de lacom să-mi rădic nepoții,
că banii strînși m-au strîns aici în pungă.

---

58 Eu stau cum stă și-⟨acel⟩ *(anulate)* *M* / Uimit am stat ca la-ntrebări nebune O_2 // **58—60**

Eu fui (*anulat :* acum) cum e și-acel ce-i rușinat
cînd n-a-nțeles răspunsul ce-a primit. *M* //

59 stăteam] steteam O_1, eram O_2 / că el iar *(anulate)* M_1 / că (*inițial :* cînd) n-a-nțeles ce M_2 // **60** Și M_1 / Și n-a spus (*inițial :* nici spus) și M_2 / Și n-are cum ști răspunsul care-ar fi de dat M_3 / poate s-o] [...]uie s- O_2 // **61** „— Să-i spui că nu ești tu] Răsp⟨...⟩ *M* // **62** nu tu] nici eu O_1 // **62—63**

Nu-s eu, nu-s eu acel ce (*inițial :* pe care-l) crezi că vine."
Și-am spus (*anulat :* precum nu a) precum ceru *M* //

63 picioarele-și] sălbatec își O_1 / zbătu *(anulat)* cumplit *M* // **64** picioarele, scrîntindu-le din vine. O_1 / strîmbînd și oase și scrîntind și vine O_2 / De-aceea duhul M_1 / Și M_2 / Iar *(anulat)* M_3 // **65** Apoi, cu glas de-adîncă văietare *M* / Din mult adînc oftînd] Și-oftînd dintru adînc O_1 // **66** mi-a zis: „— Ce vrei atunci] "— Ce vrei atunci, mi-a zis O_2 / Ce vrei] oftînd *M* / ce vrei *om.* O_1 // **67** Dorința ce pe-atîtea stînci te-⟨alungă⟩ M_1 / De-a fost numai să știi ce sînt a ta dorință M_2 / De-alergi pe-aici] Dar de-ai venit O_1 // **68** și-n sîrg pe-aici, pe rîpi, te poartă dorul O_1 / singur acest] acest un *M* // **69** c-avut-am mantia cea mare] c-avui a papilor mantie *M* // **70** mîna lungă] hrăpitorul O_1 // **70—71**

și-aieve-al Ursei pui, o mînă lungă,
și-avid să-mi văd Ursoii grași *M* //

71 așa de lacom să-mi rădic] zor avui să-mi înțolesc O_1 // **72** averi strîngînd, mi-am pregătit locșorul O_1 / strîns] dus O_2 //

73 Prin găuri zac cu mine-acolea hoții,
cîți, papi fiind, ca mine-au făptuit,
și-n stîncă stau întinși acum cu toții.

76 Cădea-voi jos și eu, înlocuit
de-acel ce tu-mi păreai, cînd eu grăbite
cuvinte-am ⟨î⟩ntrebat dac-ai venit.

79 Dar stau mai de demult cu tălpi rănite
și-ntors așa decît e scris ca-n țapă
să stea el prins cu gleznele-nroșite,

82 că-n urmă-i vine din apus un papă
mișel, trăind în loc fără de lege,
și-n locul meu și-al lui el o să-ncapă,

---

73 Sub cap îmi stau (*inițial:* capul meu) și înspre-adîncul trași M_1 / cursul vieții M_2 / de-aici. Adînc sub capul meu sînt hoții O_1 // **74** cîți papi au fost și-aceiași zor avură O_1, O_2 // **74—75**

cari, papi fiind, făcut-au simonie,
prin găurile strînșii trași ⟨.....⟩ *M* //

76 înlocuit] cînd o să vie *M* // **76—78**

Ca mine-au stat și ei și-apoi căzură,
iar, cînd sosi-va cel părut în tine,
voi face loc, căzînd în surpătură. *O* //

77 acel ce tu mi-apăreai c-ar fi el *(ultimele patru cuvinte sînt anulate)* *M* // **78** Cînd *(anulat)* *M* // **79** Ci stau acum *(anulate)* M_1 / într-acel M_2 / cu tălpi rănite] într-acest fel O_2 // **79—80**

Dar eu (*inițial:* stau) de timp mai mult stau a mă coace
și-așa cu susu-n jos ⟨..............⟩ *M* //

79—81 Dar, vai, voi sta cu tălpi de rane pline
și, iată, stau și-ntors cu josu-n sus
mai mult decît acel de după mine O_1 //

80 decît va sta acela *(anulate)* M_1 / acela *(anulat)* M_2 // **81** decît vor arde-a lui picioare-n foc *M* / el prins cu gleznele-nroșite] acesta-nfipt ⟨...⟩ O_2 // **82** căci mult mai rău din Francia vine-un papă O_2 / din apus un papă] -un papă din apus O_1 // **83** mișel, trăind] mai plin de crime *M* // **84** o să-n-capă] fi-va pus O_1 //

un Iason nou, căci banii-l vor alege;
și-așa va fi de dînsul scos din minte,
de-al Franciei domn, ca Iason de-al său rege."

Eu poate-avui acum prea tari cuvinte
ce-am spus aici acestui om în față:
„— Ia, spune-mi tu, ce bani ceru-nainte

Hristos lui Petru, cînd i-a dat povață
și-n mîni i-a pus puterea sfintei chei?
Nimic decît: « Urmează-mă și-nvață! »

---

85 Iason nou] nou Iason *M* // **85—87**

> ⟨. . . . . . .⟩ cum scrie
> și cum fu moale al său îi fu,
> așa cu el al Franței o să fie. *M* //

86 și-al Franței rege-așa-i va sta nainte O_2 / Și-așa *M* // **86—87**

> unealtă rea fiind, și nu părinte,
> căci dus va fi de nas de-al Franciei rege." O_1 /
>
> cum scoase-acela pe-al său domn ⟨. . .⟩
> va fi cu-acesta slab al F⟨. . .⟩ *M* //

87 *Versul lipsește din* O_2. / și slab cu el regele său fu M_1 / și regele său moale-astfel *(anulate)* M_2 / cui moale M_3 / și-așa cum asta M_4 / cui regele prea slab cu dînsu-i fu (*inițial:* lui lat de nas îi fu) M_5 / și-așa cum ăsta rege slab avu M_6 / așa al Franței rege M_7 / și cum regele păpușă M_8 / și așa *(anulat)* cum rege o păpușă-i fu M_9 / așa al Franței rege *(anulate)* M_{10} / tot astfel lui al Franței o să⟨-i⟩ fie M_{11} // **88** Acum eu nu știu dac-am fost cuminte O_2 / Eu poate-avui acum] Nu știu de-avui acum *(anulat)* *M* //

88—90

> Eu nu știu de i-am dat răspuns cuminte
> zicînd așa, răstit, ca să mă vază:
> „— Să-mi spui ce sume mari ceru nainte O_1 //

89 că ⟨. . .⟩ mustrare i-am adus *(anulate)* M_1 / ce-am spus aici] cînd spusei verde *I* / aici] acum O_2 / Dar știu M_2 // **91** al nostru domn, Hristos, lui Petru, cînd *M* / i-a dat povață] îi dete-n pază O_1 // **91—93**

> Hristos mîntuitorul, cînd a pus
> lui Petru-n mîni și cheia și domnia?
> « Urmează-mă! » și-alta nimic n-a spus. *M* //

92 acele sfinte chei ⟨. . .⟩ O_1 / mîni] mîini *I* // **93** Urmează-mă și-nvață!] Hai, vino și-mi urmează! O_1 //

94 Cînd soț alese Petru cu ai sei
în locul celui ce-n Cocit azi zace,
cerut-au ei vrun ban de la Matei?

97 Rămîi deci unde ești, că bine-ți face,
iar banii pungășiți păstrează-i bine,
căci ei făceau să nu lași Francia-n pace.

100 Și, dacă nu mi-ar fi — o, nu de tine —
de *nu* mi-ar fi de cheia ta, de sfîntul
tău tron, ce-l murdărișí în lumi senine,

103 mi-ar fi cu tine mult mai crud cuvîntul!
Zgîrciți, voi dați puteri fărădelegii,
strivind ce-i bun și-umplînd de răi pămîntul.

---

94 cînd ei prin sorți i-au dat ⟨...⟩ *M* // **94—96**

> Iar Petru și cu-ai lui ce sumă mare
> cerură lui Matei ⟨.....⟩
> pe locul gol, rămas după trădare? O_1 /
>
> Cerut-a (*inițial:* Cerut-au bani) Petru și-alții lui Matia
> argint, că-n locul celui rău ce zace
> la răii-n fund, i-au dat apostolia? *M* /
>
> Iar Petru-apoi și unsprezece-ai sei
> argint, cînd soartea hotărî norocul,
> pe-un loc ⟨.................⟩? O_2 //

97 bine-ți face] aici ți-e locul O_2 // **98** banii pungășiți] rău culeșii bani *M* // **99** să nu lași Francia-n pace] s-aprinzi în Francia focul O_2 / Francia] Franța *M* // **100—101**

> Și, dacă n-aș purta și-aici în mine
> respect de-acele chei pe (*inițial:* respectul cheilor) cari
> preasfîntul *M* //

101 nu mi-ar fi] rangul tău O_1 // **104** căci voi, de-avari, dați crimei privilegii M_1 / zgîrciți, voi dați puteri] zgîrcenia voastră-i scut M_2 // **104—105**

> Zgîrcenia voastră, care lumi doboară
> și nalță răi, umplu de-amar pămîntul. O_2 //

105 strivind pe buni și ridicînd mișeii. *M* //

106 Voi, papii, voi sînteți ce-n cartea legii
văzu Ioan plutind peste-adîncime,
pe cea-n scîrbos desfrîu trăind cu regii

109 și-n zece coarne-a ei avea tărime
(fiind cu șapte capete născută),
cît timp bărbatul ei fugea de crime.

112 Din bani dumnezeirea vi-e făcută!
Ce e-ntre voi și-un biet păgîn pierdut?
Un zeu adoră el, dar voi pe-o sută.

---

106 papii, voi] ca păstori O_1 // **106—108**

> De voi, de papi vorbește-n cartea legii
> Ioan, cînd peste nalte mări șezînd,
> văzu ⟨........................⟩ M_1 //

107—108

> Ioan, văzînd pe-aceea ce ședea
> pe multe ape și curvea cu regii M_2 //

108 pe ape mari, multe și curvea cu ⟨regii⟩ M // **109**]Prin *(anulat)* M_1 / Putere-n 10 cape⟨te⟩ *(anulate)* M_2 / Și-n zece coarne M_3 // **109—110**

> Cu șapte capete născută ⟨.....⟩
> și zece coarne-n cap, trăind pierdută O_1 /
> și-a fost cu șapte capete născută
> și zece coarne-n cap avea tărime L /
> și-a fost cu șapte capete născută
> și-n zece-ale ei coarne-avea tărime I /
> pe cea cu șapte capete născută
> și-n zece coarne-n cap avea tărime M /
> și-a fost cu șapte capete născută
> că-n zece coarne-avea tărime O_2 //

110 născuta cea cu 7 țeste din născare (*inițial :* avînd ei) M // **111** de cînd e soțul ei un sac de crime. O_1 / cît timp iubi virtutea soțul ei M_1 / cît timp el *(anulat)* virtuți iubea M_2 / ei] îi I // **112** Făcutu-v-ați din aur dumnezei! M_1 / Zei noi din ⟨...⟩ v-ajută! M_2 / Voi *(anulat)* M_3 / Din aur M_4 // **113** Și-n ce sînteți mai buni ca idolatrul? O_1 / Ce-osebi⟨re⟩ e-ntre păgîni și voi? M_1 / Între păgîni și voi ce ⟨...⟩ M_2 / Și ce-i altce c-⟨...⟩ M_3 / Ce are M_4 // **114** dar] și M_1 / Că el ador' pe-un zeu, iar voi M_2 //

115 Cît rău, o, Constantine, ne-a făcut
nu-ncreștinarea ta, ci numai darul
ce-ai dat la cel dintîi părinte-avut!"

118 Și-n timp ce-așa-i cîntam aici troparul —
o, furie ce-l rozi și tu, mustrare! —
nebun el se zbătea, gemînd tîlharul.

121 Virgil se bucura de-acestea-mi pare,
căci, stînd înseninat, din gură-mi prinse
grozavul adevăr ce-l spusei tare.

124 Cu brațele-amîndouă deci mă prinse
și sus, la piept, povară mînii sale,
porni spre-acele culmi din cari descinse.

---

115 Ce M_1 / O, Constantine, cît rău M_2 // 115—117

Sămînță rea ne-a fost, tu, Constantine,
nu convertirea ta, ci bunul dat,
că-ntîiul papă s-a stricat prin tine!" O_1 /
O, Constantine, a cîtui rău fîntînă
ne-a fost nu-ncreștinarea ta, ci darul
cînd primul papă-averi în [...] mînă! *M* //

116 Prin care *M* / numai darul] bunul dat O_2 // 117 făcut s-avem un prim părinte *M* // 118 ce-așa-i cîntam aici troparul] ce-aceste note i-am cîntat O_1, ce-i recitam atari tropare *M*, ce-acest tropar i l-am cîntat O_2 // 119 mustrare-a fost, știu eu, ori furia lui (*inițial:* a fost mustrarea, ori mînia lui) *M* // 120 el tălpile-și zbătea gemînd amar (*anulate*) M_1 / zbătea grozav cu tălpile lui (*anulate*) M_2 / cumplit (*anulat:* de glezne) vădea-n labe zbătute-amarul M_3 / *În loc de* el *a fost tipărit greșit* ce. / tîlharul] turbat O_1, *L*, *I*, O_2 // 121—133 *Versurile nu au fost tipărite în I.* // 121—123

Cu-aceste vorbe cred că îi plăcui
maestrului, căci (*anulat:* ne-ntrerupt) cu-ochi senini îmi prinse
mustrarea-n care-așa de sincer fui. *M* //

122 căci, stînd înseninat] el stete-nseninat O_1 // 123 întregul spus, cel crud și ⟨...⟩ O_1 / ce-am spus, un adevăr, deși cam tare O_2 // 124 de-aceea-n brațe vesel mă cuprinse. O_1, O_2 // 124—126

de-aceea-n brațe-apoi mă prinse.
Cînd fui la piept povară mînii sale,
sui pe drumul pe-unde și descinse. *M* //

125 la pieptu-i mă-nălță, plecînd cu grabă O_1 / și strîns la piept, ⟨...⟩ pe cale O_2 // 126 porni] și-urcînd O_1, O_2 / descinse] deșcinse O_1, O_2 //

Și, făr-a fi trudit urcînd pe cale,
mă duse pînă-n culmi, pe povîrnișul
ce-i drum de-aci-n adînc spre-a cincea vale.

Încet mă dete jos, pe ruinișul
acelor repezi stînci apoi, pe unde
și caprelor le-ar fi prea greu suișul.

De-aici privirea-ntr-alt ponor pătrunde.

---

127 Și, netrudit *M* / urcînd pe cale] 〈...〉 poverii sale O_2 // 127–129

Și, ne-ncetînd la pieptu-i să mă strîngă,
mă duse pînă-n culmile din care
începe-a cincea vale-n mîna stîngă. O_1 /
Și, netrudit (*inițial:* ne-ncetînd) de-a mă ținea pe cale
la pept, pe povîrnișul mă scoas〈e〉 pe al cui
ce-a văii-a patra drum spre-a cincea vale. M_1 //

128–129 m-a scos la capul punții-acei
ce-i drum spre-a cincea coamă. M_2 //

130–132 Aici mă dete jos, cu grijă mare
și-i fui ușor pe-acele stînci pe unde
și caprele-ar avea prea grea cărare. *O* /
Și-aici depuse-ncet (*inițial:* domol) povara lui
ce-ușoară fu și pe-un costiș pe unde
un (*inițial:* ce-un) drum ușor nici pentru capre nu-i. *M* //

131 apoi] de-aici *L* // **132** ar fi și p〈entru〉 c〈apre〉-un drum greoi. *M* // **133** alt ponor] alte văi O_2.

CÎNTUL XX *

1 La cîntul douăzeci acum eu sînt
și de-alte chinuri îmi va spune scrisul
al celor scufundați, întîiul cînt.

4 Întors eram cu totul spre deschisul
abis de-aici, să văd ce e-n genune,
și-n plîns de veci văzui scăldat abisul.

7 Tăcut popor, plîngînd cu-amărăciune,
trecînd șirag prin cercuita vale
și-ncet, cum merg cei vii în procesiune.

10 Privind mai ⟨cătr-⟩adînc pe-amara cale,
văzui că toți aveau ciudat sucită
făptura lor din gît și pînă-n șale;

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // **1—3**

De-o nouă caznă-mi cat-a face rime,
spre a cînta de lumea cea necată,
cîntării douăzeci a părții prime. O_2 //

2 îmi va spune scrisul] voi începe-a spune O_1 // **3** scufundați] înecați O_1 // **4** Aveam întreag-atenția mea-ndreptată O_2 // **5** *Versul lipsește din* O_2. / de-aici să văd ce e-n] ținîndu-mi ochii spre O_1 / *În P, în loc de* genune *a fost scris greșit* Gemine. // **6** ce-n plîns fără sfîrșit era scăldată. O_2 // **7** Tăcut popor] Popor văzui O_1 / plîngînd cu-amărăciune] văzui, plîngînd nespus O_2 // **8** *În P, ante* trecînd *a fost scris* și-ncet, *primele cuvinte ale versului următor.* / trecînd șirag] de-amar, pășind O_2 / *În P, în loc de* trecînd șirag *a fost scris greșit* trecea-n șireag. / șirag prin cercuita vale] cu [...] tăcut prin trista O_1 // **9** și-ncet ca la litanii-n lume sus. O_2 // **10** cătr-, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **10—12**

Iar, cînd mai înspre-adînc privii cu jale,
văzui că fiecare ins parcă ⟨........⟩
sucit de tot, din gît și pînă-n șale. O_1 //

11 *În P, în loc de* sucită *a fost scris greșit* sucite. //

spre șolduri fața lor era-nvîrtită
și-ntorși veneau spre noi pe-acele creste,
că-n față lor vederea li-e oprită.

Să poate, prins de⟨-o⟩ gută făr' de veste,
sucire-așa de rea vrun om să pață,
dar n-am văzut și nici nu cred că este.

Socoți acum, de vrea cel-sfînt, în viață
din cîntul meu să prinzi vro-nvățătură:
putut-am eu să am neplînsă față,

văzînd pe-ai mei cu-atîta sucitură,
că lacrimile lor, din ochi curgînd,
udau șezutul lor prin crăpătură?

13–14 aşa că fața lor era-nvîrtită.
Și-ntors ei trebuiau spre noi să vie O_2 //

13–15 așa că fața-n spate și [.....],
iar el mergea-ndărăt, prin silnicie,
căci [...........................] O_1 //

15 *În P, în loc de* că-n față *a fost scris* ca-n fața. // **16** -o, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **16–17**

Să poate ca, trăsnit d-epilepsie,
să paț-un om așa de rea sucire O_1 /
Se poate, zic, c-ar fi paralizie
din care-un om sucire-așa de rea să pață O_2 //

17 *În P, în locul versului corect a fost scrisă greșit o altă variantă existentă în O:* un om să poat-avea sucire-așa de rea. // **18** că este] să fie *O* // **19** acum *om.* O_2 / *post* sfînt, *ad.* să prinzi O_2 // **19–21**

De-o vrea cel-sfînt să prinzi tu din citirea
acestora vrun bine, atunci socoți
dac-am putut să-mi țin, sărmanul, firea. O_1 //

20 să prinzi vro] creștine-o O_2 // **21** *În P, în loc de* putut *a fost scris greșit* socoți. / putut-am eu] puțin, socoți O_2 // **22** Văzui la unu-atîta sucitură O_1 / *În P, în loc de* cu *a fost scris greșit* cum. // **22–24**

văzînd sucit-a omului făptură
așa, că plînsul lor, pe-obrazi curgînd,
se scurge-n jos pe buci, prin crăpătură? O_2 //

23 *În* O_1 *versul a fost șters cu guma.* // **24** lor] lui O_1 //

25 Şi-am stat proptit de stînci acum, plîngînd
aşa de-amar, că cel trimes de soartă
mi-a zis: „— Şi tu cu toţi nebunii-n rînd?

28 Aici e vie mila, cînd e moartă:
nu-i nimeni mai mişel decît smintitul
ce sfintei judecăţi mînie-i poartă.

31 Ridică-te şi vezi tu pe-nghiţitul
de viu la Teba-n şes, pe-Amfiaraos.
« Dar unde-alergi? » striga spre el uimitul

34 popor din jur, « Şi cum de n-ai repaos? »
dar el căzu mereu, căzu de-a dreptul
la Minos, cel ce-a pururi cere-adaos.

37 Prea mult văzu-nainte-şi înţeleptul,
deci umblă-ntors şi-ntors acum el cată,
căci, spate unde-avu, azi are pieptul.

25—27 *În* O_1 *terţina a fost ştearsă cu guma.* /
Proptit de-un colţ al asprei stînci eu stînd,
plîngeam pîn-a-ntrebat Virgil deodată:
„— Stai şi tu-n rînd cu cei fără de minte? O_2 //
26 *În P, în loc de* că *a fost scris* ca. // **28** *În P, în loc de* aici *a fost scris* aci, *iar în loc de* mila, nula. // **28—30** *În* O_1, *terţina a fost ştearsă cu guma.* /
⟨.....................⟩ ţi-e curmată,
căci cei m⟨ai⟩ mari mişei sînt cei ⟨ce⟩ au
murmură ⟨.........................⟩ O_2 //
31 tu *om.* O_1 // **31—33**
Sus capul, sus! ⟨................⟩
de viu pămîntu-l înghiţi-ntre gloate,
la Teba-n şes, cari « Unde-alergi? » strigau O_2 //
32 *În P, în loc de* viu *a fost scris greşit* vin. // **33** Dar unde-alergi?] Ce-alergi aşa? O_1 // **34** repaos] răpaos O_1 // **34—36**
« Şi care zeu din lupt-acum te scoate? »,
dar el căzu mereu ⟨............⟩ drum,
aici la Minos, cel ce-nhaţă toate. O_2 //
36 şi-acestor ticăloşi el s-a adaos. O_1 / *În P, în loc de* a pururi *a fost scris greşit* apusuri. // **37** -nainte] -năinte O_1 // **37—39**
Din spete-aici el piept făcu şi cum
prea mult să vadă-n faţa sa el vruse,
ci-n urmă-şi vede-ntors umblînd acum. O_2 //
38 acum el cată] priveşte-acu O_1 //

Şi vezi şi pe Tiresias, cel ce-odată,
bărbat fiind, femeie s-a făcut,
că-ntreaga sa făptură fu schimbată,

şi numai cînd din nou el a bătut
doi şerpi, găsiţi cum dragostea uneşte,
primi făptura iarăşi ce-a avut.

De burta lui pe spate să propteşte
Aruns, ce-n ⟨munţii Luni, unde acu⟩
văleanul cararez pe deal pliveşte,

scobit în stînci de marmură-şi avu
locaş şi-al mării larg bătut de unde
şi ceru-ntreg deschis m⟨ai⟩ larg îi fu.

Iar asta care sînul şi-l ascunde
cu părul despletit, tu n-o vezi bine,
căci partea ei cu păr e-ntoars-altunde,

---

40 *În* O_1, *din forma iniţială a versului a rămas neşters cu guma doar primul cuvînt :* Tiresias. // 40—42

Pe Tiresias vezi-l, cel ce-odată fuse
femeie-atunci, cînd ⟨.............⟩
din creştet pînă-n tălpi se prefăcuse. O_2 //

41—43 *În* O_1 *versurile au fost şterse cu guma.* // 43—45

şi-avu dintîi cu varga sa ⟨........⟩
doi şerpi încolăciţi pe-o cale,
primi din nou a sa făptură bărbătească. O_2 //

44 *În* O_1, *din întregul vers au rămas neşterse doar primele două cuvinte :* doi şerpi. // 45 *În* O_1 *versul a fost şters cu guma.* // 46 *În* P, *în loc de* De *a fost scris* Din. / să] se O_2 // 46—48

Aruns îi vine-n urmă, vrăjitorul,
în munţii unde dă cu iutea daltă
in marmora Carrarei cioplitorul O_1 //

47 *În* P, *în loc de* Aruns *a fost scris greşit* ascuns. / munţii Luni, unde acu, *netranscrise în* P, *au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din* O. //

49—51

în peşteră trăi, privind cum saltă
în largul mării vecinicele unde
şi stelele cum umblă-n zarea naltă. O_1 //

51 *În* P, *în loc de* m⟨ai⟩ *a fost scris greşit* în. // 52—54

Iar cea ce-ascunde sînul ei, pe care
nu-l vezi sub despletitul păr ⟨...⟩
şi tot ce-i păr pe ea dincolo-l are O_2 //

54 că sînul ei e-ntors acum [alt]unde O_1 //

55 e cea ce-a pribegit prin țări străine
și-acolo de-unde-s eu apoi s-opri;
de-aceea vreau s-asculți acum mai bine.

58 Cînd tată-său fu mort și se robi
cetatea-n care se născuse Bacu,
mult timp prin lume Manto rătăci.

61 Aproape de Tirol, sub Alpi e lacu
ce mîndrei noastre țări hotar îi scoate
spre țările nemțești, numit Benacu.

64 Și mii de văi, pe cît Peninul poate
din Garda-n Val Camonica să dea,
aceste-n zisul lac s-adună toate.

67 O insulă e-ntr-însul și-ar putea
cei trei pastori din eparchii vecine
în drumul lor să se-ntîlnească-n ea.

55–57
prin multe țări trecînd și pribegea,
acolo de-unde-s eu născut stete;
de-aceea s-asculți puțin acu aș vrea. O_2 //

57 vreau] -aș vrea O_1 // **58–60**
Cînd tată-său sfîrșitul obștesc și-l dete
și s[c]lav-ajunse patria lui Bac,
fu lung prin lume-alergu ăstei fete. O_2 //

60 ***În*** *P, în loc de* Manto *a fost scris greșit* Manta. / rătăci] pribegi O_1 //

61–63
În mîndra-ne Italie zace-un lac,
dincoace de Tirol și formează
hotar de către nemți, numit Benac. O_2 //

62 *ante* ce *ad.* acel O_1 // 64–66
Mai mult de-o mie de-ape ce brăzdează
din Garda-n Val Camonica Peninul,
aceste toate-n zisul lac stagnează. O_2 //

66 -n zisul] [acu î]n O_1 // **67–69**
Și-un loc e-n lac și-n el vecinul
pastor al Bresciei cu-al Veronei ar ⟨putea⟩,
avînd ăst drum, ⟨.................⟩ O_2 //

68–69 ***În*** O_1, *versurile au fost șterse cu guma.* //

Iar unde-i malul jos, clădită bine
Peschiera stînd, cu zidurile sale
Bergamului și Bresciei piept le ține.

Și, cîtă n-are loc, își face cale
pe-acolo scursa apă și pornește
prin verzile cîmpii, ca rîu, la vale.

Dar nu Benac, ci Mincio se numește
pornitul rîu cu undele-i spumoase
și-n Po el la Governo să sfîrșește.

Nu curge mult și,-ajuns pe locuri joase,
el face-un smîrc cu apă necurată
și vara cu putori nesănătoase.

Trecînd pe-aici, în drum, pribeaga fată
văzu prin bălți, la mijloc, loc uscat
și-n el nici om, nici țarină arată.

Fugind de lume-aici, mult timp a stat
cu-ai săi, urmîndu-și trista-nvățătură,
și corpu-i gol aici și l-a lăsat.

70—72 *În* O_1, *terțina a fost ștearsă cu guma.* // **71** stînd] stă O_2 // **73** *Versul lipsește din* O_1. // **74—75** *În* O_1, *versurile sînt șterse cu guma.* // **74—78**

silită e pe-aici să-și facă vad
și face-un rîu ⟨...⟩ scapă unde.

Dar apele-i, de-ndat-apoi ce cad,
cu nume Mincio, nu Benac scoboară
și-așa se varsă la G⟨overno⟩-n vad. O_2 //

77 pornitul] formatul O_1 // **79** ajuns pe locuri joase *lipsesc din* O_2 // **81** și-adese-aduce vara boli ce-omoară. O_2 // **82—83**

Trecînd pe-acolo deci, cumplita fată
văzu pămînt uscat ⟨î⟩ntr-acel nămol O_2 //

84 o insulă pustie ⟨...⟩ O_1 // **85—87**

Și-aici fugind de lume cu-al ei stol
de servi, urmîndu-și trista-nvățătură,
trăi lăsînd acolo corpu-și gol. O_2 //

86 *În P, în loc de* urmîndu-, *a fost scris greșit* vomîndu. //

88 Dar oameni răzlețiți apoi umplură
acest ostrov ce, prin mocirle late,
avea-mprejur firească-ntăritură,

91 pe oase moarte și-au clădit cetate
și, făr-a cere sorții ajutorul,
i-au zis și ei ca fetei îngropate.

94 Și mult îi fu, dar azi scăzut poporul,
de cînd e cel cu inima nebună
gonit din Pinamonte-nșelătorul.

97 De-ace⟨e⟩a-ți spun că, dac-ar fi să-ți spună
că Mantua-n vrun alt fel se clădi,
să știi s-alegi dreptatea din minciună."

100 „— Maestre, am zis, al tău cuvînt robi
credința mea și mi-o întăriși în mine,
că tot ce-ar spune alții praf mi-ar fi.

103 Dar vezi de află-n gloata care vine
vrun vrednic de văzut și mi-l arată,
căci tot ce vreau aceasta e, știi bine."

---

88 Cu vremea oameni de prin jur umplură O_2 / *În P, în loc de* răzlețiț *a fost scris* răzlățiți. // **89** acest ostrov] ostrovu-acel O_2 // **91** moarte *om.* O_2 / *post* clădit *ad.* aici O_1 // **91—93**

și nume-i dară făr-al ⟨sorții...⟩
cetății puse-aici peste-o⟨seminte⟩
ca fetei cei ce-aici ca-ntîi a stat. O_2 //

92—93 *În* O_1, *versurile au fost șterse cu guma.* // **94—96**

Și mult îi fu poporul mai nainte
de-a fi de Pinamont, cu-nșelăciune,
nebunul Casalodi scos din minte. O_2 //

97 dacă-ar fi să-ți spună] dac⟨ă⟩ ți s-ar spune O_2 // **98** *În P, în loc de* se *a fost scris* să. // **98—99**

c-a țării mele alte-origini sînt,
să-i poți minciunii-ăst adevăr opune." O_2 //

100 robi] găsi O_1 // **100—102**

Iar eu: „— Ce-ai spus, maestre-mi este sfînt
și-atît de tare-mi ⟨e⟩ credința-n mine,
că praf mi-ar fi oricare alt cuvînt. O_2 //

101 credere neclintită-n mine O_1 / *În P, în loc de* întăriși *a fost scris greșit* întărește. //**102** *În P, în loc de* că *a fost scris* cu. //**103** Dar [caut-a privi] mulțimea care vine O_1 // **104** vrun vrednic de văzut] și vezi pe vreunul demn O_1 //

Iar el: „— Acel cu barba răsfirată
pe umerii voinici augur fusese,
pe timpul cînd Elada cea-nărmată

n-avea bărbați și-abia-i mai rămăsese
copii, și semn cu Calcas el a dat
cînd primul vas spre Ilion purcese.

Eurifil se numea și l-am cîntat
un vers al meu din nalta-mi tragedie;
tu-l știi, căci tot ce-am scris ți-e-ndemînat.

Cel slab de-aici ce pare-o umbră vie
e Scot și-ntr-adevăr avea putința
să-nșele lumi prin jocuri de magie.

Bonatti-aici își plînge-acum știința
și-Asdente, trist că n-a rămas la piele
și sfori, dar e tîrzie-acum căința.

---

107 *În P, în loc de* augur *a fost scris greșit* august. // **107—111**

pe umeri, fu, cînd Grecia-n greul pas
de-ai săi bărbați era despopulată
așa c-abia copii au mai rămas,
augur și-a dat cu Calc⟨as⟩ semnul care
pornit-a din Aulis primul vas. O_2 //

110 semn] singur O_1 // **111** *ante* cînd *ad.* signal O_1 / spre Ilion] pe [mări] O_1 // **112** l-am cîntat] ăst nume-l are O_2 // **113** în versul meu ⟨...⟩ O_1 // **113—114**

înaltu-mi cîntec unde-n vers îl pui;
tu-l știi, căci știi și-ntreaga mea cîntare. O_2 //

114 *Versul lipsește din* O_1 / *În P și în textul corespunzător din O, în loc de* ce *a fost scris* ți. // **115** Iar cel așa de slab și [...] O_1 / Cel slab în șale-așa că parcă nu-i O_2 // **116** și-ntr-adevăr avea putința] [...] și-ntr-adevăr știa O_1 // **117** să-nșele lumea prin magismul lui O_2 / *În P, în loc de* lumi *a fost scris* lumea, *iar în loc de* jocuri, poemi. // **118** *În P și în textul corespunzător din O, în loc de* știința *a fost scris* ființa. // **118—120**

Bonatti-aici și-Asdente [...]
și-i trist că n-a rămas la sfori și piele
[...], dar e tîrziu [...]. O_1 //

119 *În P, ante* piele *a fost scris greșit* și. //

121 ⟨Şi iată⟩ stoluri de femei mişele:
fugind de ac, de torturi şi de [roastre],
au fiert la ierbi şi-au învîrtit ulcele.

124 Dar haide-acum! Hotarul lumii noastre
ni-l lasă Cain cu ⟨spinii⟩ şi se-nclină
dincolo de Sevilla-n mări albastre.

127 Tu ştii că luna răsărise plină
ieri seara, de-ţi aduci aminte
ce bine-ţi prinse-n codru-a ei lumină."

130 Aşa-mi vorbi şi-n sîrg mergea înainte.

---

121 Şi iată, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **121—123**

Vezi tristul stol cari au fugit de-argele,
de gheme şi de ac şi-au ⟨...⟩ creştinii
a fierbe ierburi şi-a-nvîrti ulcele. O_2 //

124 haide-acum! să plecăm O_1 / Hotarul lumii noastre] Într-ambele confinii O_2 // **125** spinii, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / se-nclină] s-afundă O_1 // **125—126**

a celor două lumi ni se scufundă
în mare, sub Sevilla, Cain cu spinii. O_2 //

127—129 Ieri seară luna răsări rotundă
şi îţi aduci de codrul tău aminte
ce spaime poate-n el, ce rău s-ascundă." O_1 /
Şi-apoi ieri noapte luna fu rotundă
şi-adese ea, de-ţi aduci aminte,
lumină-ţi dete-n noaptea cea profundă." O_2 //

130 Vorbea şi mersem [...] înainte. O_1 / -n sîrg *om.* O_2 / *În P, în loc de* sîrg *a fost scris greşit* tîrg.

CÎNTUL XXI *

1 Trecînd din punte-n punte, noi vorbirăm
de multe toate, cîte mi-a cătat
să nu le cînt, și-apoi pe vîrf ne-oprirăm

4 să văd în fund ponoru-nvecinat
și-acea pustiu aci căită jale
și-l ⟨și⟩ văzui nespus de-ntunecat.

7 Cum poți vedea-n Veneția-n arsenale
topita smoală-ncet cum clocotește
spre-a unge luntri⟨i⟩ ce-au crăpat pe cale

***Cîntul** este reprodus din P.* // **1** Trecînd *om.* O_1 // **1–3**

Din punte-n punte de-altele deci, noi,
cari n-au cu-a mea cîntare-o legătură,
vorbind, mergeam pe vîrf ⟨. . .⟩ și-apoi O_2 //

2 *post* multe *ad.* și de O_1 / mi-a cătat] -mi cată O_1 // **3** *post* cînt *ad.* și-apoi O_1 / pe vîrf *om.* O_1 // **4–6**

[. . . . .] bolgea-nvecinată
[. . . . .] cu-ntreaga jale
și-mi și părea nespus de-ntunecată. O_1 /
acu stăteam a vedea vecina gură
a ăstui cerc cu-ntreaga-i jale
și-o și văzui îngrozitor de-obscură. O_2 //

6 și, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **7** *În P, în loc de* poți *a fost scris greșit* poate. // **7–9**

Așa-n Veneția vezi prin arsenale,
cînd fierb topita smoală-ncet cum clocotește,
ungînd corăbii ce-au crăpat pe cale O_1 //

8 -ncet cum] precum O_2 // **9** au crăpat] crăpînd O_2 //

și nu mai pot pluti, cum își clădește
ici unul vasul nou și-nfundă stupă
dincolo-n crăpături și cum cîrpește,

la prora dreg aici și-aici la pupă
și funii-și împletesc și vîsle taie
și-n pînze de catarg spărturi astupă,

așa și-aici, de-a cerului bătaie,
dar nu de foc, o smoală-n veci fierbea
umplînd cleioșii țărmuri de văpaie.

Văzui, dar nu văzui nimic în ea
decît bășici în forfotele-ncete,
cînd ea s-umfla încet și iar cădea.

Și-n vreme ce priveam, un strigăt dete:
„— Ia, vezi, ia, vezi!" și-n grabă-nsoțitorul
m-a tras apoi spre locul unde stete.

---

10 nu pot pluti ⟨...⟩ face O_2 // **12** în coaste celui mai puțin dibace O_2/ și cum cîrpește] ⟨...⟩ [...] căptușește O_1 // **13** cîrpesc la cioc-aici și-aici la [...] O_1 / *ante* la *ad.* și-aici O_2 / *În P, în loc de* prora dreg *a fost scris inițial* pro⟨...⟩ cel ce, *pasajul fiind apoi completat și modificat de G. Coșbuc cu creionul.* / aici *om.* O_2 // **14** funii] odgoane O_2 / *În P, în loc de* împletesc *a fost scris greșit* împletește. // **15** cîrpesc vintrele [...] O_1 / *În P, versul a avut inițial forma* și-n pînză tot ce-i rupt le-astupă, *G. Coșbuc modificînd ulterior textul cu creionul.* // **16—18**

> așa prin vrerile divinei arte,
> dar nu prin foc, o smoală-n fund fierbea,
> umplînd de vîsc tot malu-n orice parte. O_2 //

18 *În* O_1, *din întregul vers este lizibil doar primul cuvînt :* și / *În P, în loc de* cleioșii *a fost scris* cleioase. // **19** nu văzui] nu vedeam O_1 // **19—21**

> Vedeam că e, dar nu vedeam în ea
> decît bășici de forfot pline
> ce s⟨e⟩ umfla și, răsuflînd, cădea. O_2 //

20—21

> decît bășici ce răsuflau încete
> cînd smoala se-nălța și iar cădea. O_1 //

22—24

> Și-n vreme ce priveam, de unde stete,
> Virgil m-a tras spre dînsul cu [grăbire]
> și-un strigăt: „— Vezi, o, vezi!" cu spaimă dete. O_1 /
>
> Pe cînd priveam atent să văd mai bine,
> „— Ia, vezi, ia, vezi!" strigă Virgil și fui,
> din locul de-unde stam, atras la sine. O_2 //

Şi-asemeni unui om mişcai piciorul
cînd el, speriat, deşi i-ar fi aminte
să vadă ce-i, dar spaima-l ia cu zorul,

şi, chiar privind, ia cîmpul înainte,
şi-un negru drac venea mîncînd pămîntul
pe stînci în jos spre smoala cea ferbinte.

Ce chip urît avea, ferească sfîntul,
şi ce grozav în toate şi scîrbos,
cu-ntinse-aripi şi iute-n mers ca vîntul!

Pe umerii-ascuţiţi un păcătos
cu coapsele-amîndouă-i sta călare
şi-n pulpe-i gheara-ntrase pînă-n os.

25—27 Mă-ntoarsei deci ca omul cui îi pare
că, dac-o mai privi, el zăbăveşte
şi-nvins de spaimă grea, deodată sare O_1 /
Şi-atunci mă-ntoarsei ca şi omul cui
să-şi vadă cauza prea zăbavă-i pare.
şi-aşa-i de înteţit de frica lui O_2 //
28—30 şi nici măcar să vadă nu s-opreşte,
şi iată după noi un drac noptatec
venea pe stînci [............] O_1 /
că nu s-opreşte-n ⟨............⟩,
şi-un drac cumplit de negru eu văzui
venind pe stînci, în sus, în fugă ⟨...⟩. O_2 //
31 Ce chip grozav avea e greu să spui. O_2 // 31—33
Ce [..............] chip sălbatec
şi-n aripi largi el, fîlfîind, bătea
[............] în umblet fu [...] O_1 //
32 *Versul lipseşte din* O_2. // 33 mers ca vîntul] mersul lui O_2 // 34—36
El umeri [...] şi ascuţiţi avea
şi-un biet de păcătos pe ei călare
[........] pulpe [...] ghearele [...] O_1 /
Cu umeri ascuţiţi şi lungi pe cari
⟨............⟩ pe-un păcătos ⟨...⟩
ţinîndu-l strîns de pulpe-n gheare tari. O_2 //

„— V-aduc un om fruntaş, cumplite-gheare,
din Lucca, el a zis, chemîndu-şi soţii,
să-l daţi adînc, c-aduc îndată mare

pe alţi lucani, căci ei să vînd cu toţii
afară de Bontur, neprihănitul;
dai bani şi ies din Lucca îngeri hoţii."

Şi, cît ce-l azvîrli, s-a-ntors cumplitul,
fugînd precum nu fuge poate-n viaţă
dulăul dup-un hoţ. Iar azvîrlitul

se dete adînc şi-apoi la suprafaţă
⟨ieşi⟩ cu faţa-n sus, ⟨dar⟩ dracii toţi:
„— Nimic n-ajut-aici, preasfîntă faţă!

37—39 şi zise: „— Voi, cumplite-gheare,
v-aduc din Lucca pe-unul ⟨...⟩;
zvîrliţi-l că v-aduc îndată mare O_1 /
„— Pe unul din bătrînii sfintei Zite
vi-l dau ⟨...⟩, cumplite-gheare,
adînc, iar eu mă-ntorc din trei sărite O_2 //

40—42 pe unul proaspăt, că-i cetatea plină,
într-însa toţi se vînd, pîn' la Bonturo;
şi pentru bani ei spală orice vină." O_1 /
pe alţi lucani, că urbea lor e mare
şi toţi pungaşi, afară de Bontur;
cu bani la ei tu faci piperul sare." O_2 //

41 *În P, în loc de* Bontur *a fost scris greşit* Boutur. // **42** *În P, ante* dai *a fost scris* aici, *anulat de G. Coşbuc cu creionul.* // **43—45**

Şi-n smoală-l azvîrli de sus; cumplitul
s-a-ntors însă apoi, fugind prin ceaţă,
s-aducă pe-altul nou. Iar azvîrlitul O_1 /
Şi-l dete-adînc şi-apoi, pe malul dur,
se-ntoarse — aşa nu fuge poate-n viaţă,
scăpat din lanţ, dulăul dup-un hoţ. O_2 //

46—48 ⟨El⟩ merse-adînc şi iar ieşi la faţă,
pe spate-ntors, ci-ai punţii paznici toţi
strigau: „— Nimic nu faci aici cu sfînta faţă! O_2 //

47 ieşi întors, dar dracii-n sîrg strigară O_1 / ieşi *şi* dar, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

Tu crezi că ești în Serchio ca să-noți?
De vrei să nu ne simți ⟨cumplita gheară⟩,
din smoală capul tău să nu-l mai scoți!"

Cu-o sută apoi de cangii-l înțepară.
„— De ce-i prin lume, aici să nu-ți mai pese
și-ascuns tu joac-aici, că-i rău pe-afară!"

Tot astfel bucătarii pun să-ndese
rîndașii carnea cu furcuțe mari,
cînd ea-n cazan deasupra apei iese.

Virgil atunci: ⟨„— Pitește-te [. . .] unde
să pară că lipsești, pîn-o să cheme
pe domnul lor, deci stai și mi te-ascunde!⟩

Le știu ⟨eu⟩ firea lor, că-ntr-altă vreme,
de mult, cu ei în ceartă eu mai fui
și, orice ai vedea că-mi fac, tu nu te teme."

---

49 și-aici nu-noți ca-n Serchio-n zi de vară. O_1 // **50** cumplita gheară, ***netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **51** [. . .] dar din smoal-afară! O_1 // 52 sută] sut- O_2 / apoi de cangii] de cîrlige O_1 / înțepară] îndesară O_2 // **53** ***În P, în loc de*** ce-i ***a fost scris*** cei. / aici] cu O_1 // 53—54

„— Aici să joci la fund ⟨. . . . .⟩!
Ciupește pe furiș, de poți!" strigară. O_2 //

55 pun să-ndese] las-adese O_1 // **56** cu lungi țepușe carnea s-o scufunde O_1 / ai lor discipoli carne ce, fierbînd O_2 // **57** cînd ea-n] în larg O_2 // **58** „— Pitește-te [. . .] unde, ***netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **58—60**

Virgil atunci mi-a zis: „[. . .] să știe
că ești pe-aici cu [. . .] stai și cată
vrun loc ascuns [. . .] așa să fie! O_1 /

Și-atunci: „— Ca lor să nu le dea prin gînd
că ești aici, mi-a zis Virgil, tu cată
vro stîncă jos și-ascunde-te curînd. O_2 //

59—60 ***Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **61** ***În P, în loc de*** Le știu ***a fost transcris greșit*** Să știi. / eu ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** / ***În*** O_1, ***din tot versul sînt lizibile doar ultimele cuvinte:*** să pată. //
61—63

Orice mînii vedea-vei că-mi arată,
să nu te temi! Îi știu ce pot, căci fui
cu ei așa-n gîlceavă-odată." O_2 //

62 ***În*** O_1, ***versul este ilizibil.*** // **63** dar îi cunosc [. . .] fost [. . .] odată." O_1 //

64 Porni pe punte-apoi, dar, cînd văzui
pe-a șesea rîpă cum el sta-n cărare,
vai, că mare-a fost aci-ndrăzneala lui.

67 Cum sar lătrînd cu multă-nverșunare
dulăii pe-un sărac ce se înfige
la porți, cerșind ici-colo pe cărare,

70 așa săreau și dracii cu cîrlige.
⟨Spre dînsul, dracii-așa-ntr-o gloată deasă⟩,
dar el: „— Nu fiți mișei! a prins să strige.

73 Dintîi să ne-nțelegem, deci să iasă
din gloată vrunul și s-asculte bine
și-apoi să mă-nhățați, de vă mai pasă."

---

64 Porni] Trecu O_2 // **64—66**

Porni apoi în jos, sfîrșind vorbirea,
iar, cînd ajunse pe a șasea rîpă-n jos,
eu nu știu cum putu să-și ție firea. O_1 //

65 că stă pe-a șesea rîp-a văii O_2 // **66** vai, că] o O_2 / *În P, în loc de* că *a fost scris greșit* ce. / -ndrăzneala] îndrăzneala O_2 // **67** cu multă-nverșunare] vrăjmași și iuți dulăii O_2 // **67—68**

că-ntocmai cum s-azvîrl cu vuiet mare
dulăii furioși pe-un zdrențuit O_1 //

68—69 pe-un biet sărac ce-oprindu-se se-nfige
și-ntinde mîna, stînd de-o parte-a căii O_2 //

69 la porți] ce stă O_1 // **70** săriră de sub punte cu cîrlige O_2 // **70—72**

[...] dracii [.........] au sărit
cu căngii spre Virgil, săltînd [...],
iar el le-a zis: „— Eu nu sînt osîndit. O_1 //

71 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **73—75**

Să iasă insul ca să-mi spun cuvîntul
și-apoi vă sfătuiți ce-o fi mai bine,
dar pîn-atunci să nu vă puie sfîntul!" O_1 /
Și, pîn-a mă-nhăța cu căngi, să iasă
din gloat-un ins să-i spui ce vreau și-apoi
voi faceți sfat să mă-nhățați, de vă mai pasă!" O_2 //

76 Strigară toţi: „— Ia du-te tu, vecine!",
iar unul, cel numit, ieşind îndată,
se duse la poet: „— Ei, ce-i cu tine?"

79 „— Socoţi aşa tu, Coadă-ncîrligată,
că pot să-nfrunt pe draci, răzbind puterea porţii
acestui loc şi lumea-ntunecată,

82 de n-ar vrea cel etern şi pasul sorţii?
Fă-mi loc, căci voia celui sfînt mă face
s-arăt la unul viu imperiul morţii!"

85 O, cum ai stat de potolit, tu, drace,
iar cangea o scăpă din mîni ⟨şi cumplitul⟩
a zis spre-ai săi: „— Lăsaţi pe-acesta-n pace!"

88 Spre mine-apoi Virgil: „— Tu, cel pitit,
ce stai aci-ntre stîncile vecine,
vegheat să pleci şi-ntoarce-te grăbit!"

---

76 tu, vecine] Codîrloi O_2 // **77** iar unul, cel numit] şi-acesta de sub mal O_1 // **77—81**

Ei stară toţi, iar cel numit, din gloate
mergînd, a zis răstit: „— Cam ce doreşti la noi?"

„— Crezi că m-ai vedea pe mine, poate,
pe-aici, a zis, pe-acel ce vezi tu bine
că pot să-nfrunt a voastre-atacuri toate O_2 //

80 pot să *om.* O_1 // **82—84**

de n-ar fi vrun destin şi vreri divine?
Fă-mi loc, căci vrerea cea din cer mă face
să duc pe-un om pe-aceste căi cu mine!" O_2 //

83 voia celui sfînt] cerul vrea şi el O_1 // **85** ai stat de potolit, tu] te-ai potolit deodată O_1 // **85—86**

Şi-atunci, o, ce-opărit rămas-ai, drace!
Scăpînd cîrligul ⟨..............⟩ O_2 //

86 Cîrligul îi căzu din mîni şi-n fine O_1 / *În P, în loc de* scăpă *a fost scris* scăpa. / şi cumplitul, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **88** „— Tu, cel pitit] "— Stau bine toate O_1 //

88—90 Apoi Virgil spre mine: „— Te ridică
tu, cel pitit la punte printre stei,
vegheat plecînd, să vii fără de frică!" O_2 //

89—90 tu, cel ascuns pe după stînci, te-arată
şi vino făr' de team-acum la mine!" O_1 //

91 Ieșind, plecai grăbit, dar, cînd spre mine
văzui că-ntorc cu toții-odată pașii,
m-au prins fiori că n-o să-mi fie bine.

94 Așa văzui temîndu-se și-arcașii
pe cînd goleau Caprona și văzură
și-un nor de oști pe cîmp: erau vrăjmașii.

97 M-am strîns de⟨-al meu cu-ntreaga mea făptură⟩
și, rău asupra-mi gînd văzînd că au,
le stam cu ochii tot în ochi și gură.

100 Plecară cangea toți, dar se-ndemnau
așa-ntre ei: „— Să-i trag una-ntre spete?"
și-apoi: „— Să-i tragi, să țipe-odată «Au!»"

---

91 dar, cînd spre mine] ⟨...⟩ ei O_2 // **91—93**

> Dar, cînd văzui că dracii-mi stau-ndată
> în drumul meu, cu căngile-nălțînd,
> n-aveam nici o nădejde-n vorba dată. O_1 //

93 n-o să-mi fie bine] tot vor fi mișei. O_2 // **94** și *om.* O_2 // **94—96**

> Așa văzui poporul tremurînd
> pe cînd golea Caprona, dar, în zare,
> vedea de oști tot cîmpul vuietînd. O_1 //

95 *În P, în loc de* Caprona *a fost scris greșit* Coprona. // **95—96**

> golind Caprona, după un pact ce-avură,
> c-așa de mulți erau pe cîmp vrăjmașii. O_2 //

97 al meu cu-ntreaga mea făptură, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **97—99**

> Mă detei spre Virgil, mă strînsei tare,
> cu ochii tot la draci, și-n sus și-n jos,
> și nici nu mai credeam în vro scăpare. O_1 //

98 și-asupra mea văzînd ce gînduri au O_2 / *În P, în loc de* văzînd *a fost scris greșit* vedeam. // **99** *post* și *ad.* -n O_2 // **100** cangea] furca O_2 / se-ndemnau] un scîrbos O_1 // **101—102**

> „— Să-i trag cu cangea-n șale?" -ncet ziceau.
> „— Hai, trage-i, ei strigau, dar dă vîrtos!" O_1 //

102 și-] iau altu- O_2 //

Se-ntoarse însă iute-acel ce stete
de vorbă cu Virgil și dintr-o dată:
„— Domol, strigă spre el, domol, băiete!"

Spre noi apoi: „— Cărarea e-nfundată
pe stîncile de-aici, că-n fund de vale
a șesea punte-ntreagă e surpată,

dar, dacă ții la drumurile tale
prin peștera de-aici, tu poți să treci,
că [dai de] alte stînci, pe unde-i cale.

De⟨-o⟩ mie două sute șasezeci
și șase de-ani, la șese ore-aseară,
surpate sînt și poduri și poteci.

Trimet ⟨vro⟩ doi de-ai mei pe-aci-nainte
să-mi vadă-n jur de nu ies mișei din smoală.
Plecați cu ei, că sînt băieți cu minte!

---

103 – 105
Dar dracul cel ce cu Virgil vorbise
s-a-ntors spre cel cu cangea dintr-odată:
„— Tăiatule-din-Furci, hai, pieri!" îi zise. O_1 /
Ci-acel demon ⟨...⟩ ce stete
de vorbă cu Virgil s-a-ntors grăbit,
strigînd spre el: „— Domol, domol, băiete!" O_2 //
106 Spre noi] Iar nouă O_1 // **106 – 108**
Și nouă-apoi: „— Un drum cum ați voit
pe arcu-acesta nu-i, căci el că zace
în fundu' văii-a șasea năruit O_2 //
108 a șesea punte] e ruptă puntea O_1 / e] și O_1 // **109** *În P, în loc de* ții *a fost scris greșit* tu. // **109 – 111**
dar, dac-a merge tot pe-aici vă place,
luați-o tot pe mal ⟨.........⟩,
că dați de-alt arc și-i drum pe-acolo-n pace. O_2 //
110 prin peștera de-aici, tu] pe stînca de dincoace O_1 // **111** *În P, în loc de* [dai de] *a fost scris greșit* alte. // **112** De *om.* O_1 / o, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **113** *În P, în loc de* șase *a fost scris:* șease, *iar în loc de* ore, are. / ore-aseară] ieri, străine O_1 // **115** vro, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **115 – 117**
Trimet din gloata mea vro doi cu tine
să caute păcătoși ieșiți din smoală.
Cu voi se vor purta cinstit și bine. O_1 /
Vro doi de-ai mei vor da o raită iute
să vadă de nu ies mișei din smoală.
Plecați cu ei, că bine-au să v-ajute! O_2 //

118 Hei, Zbate-Aripi și Vînt-Turbat, te scoală!
Tu, Bot-de-Cîne, haid'! Curînd să plece
și Fund-de-Iad, și Foc-Aprins, și Vîră-n-Boală,

121 și Rît-de-Porc, și Vița-i-Sece,
și Gheară-de-Ogar, iar tu nainte,
Zbîrlită-Barbă, -n cîrdul cel de zece!

124 Mai dați pe lîngă smoal-acum o roată
și-ăști doi dincolo-ntregi s-ajungă-n ⟨ploi⟩,
că puntea peste gropi acolo-i toată."

127 Și-am zis mirat: „— Vai, ce-ai făcut! și-apoi:
Tu drumu-l știi, maestre-al meu, prea bine,
nu cer-ortaci, să mergem singuri noi!

130 Cu minte ești, cu minte-ai fost, dar spune,
nu-i vezi scrîșnind mereu ⟨gătiți⟩ a ceartă
și ochii-n cap le joacă-a-nșelăciune?"

---

121 și] colțatul O_1 // **122** ***În P, în loc de*** Ogar ***a fost scris*** Agar. / iar tu nainte] Tu-ntîiu-n gloată O_2 // **123** Bărboi-Zbîrlit, condu pe-ac⟨eștia⟩ zece! O_2 // **124** lîngă smoal-acum] lîng-aprinsa smoal- O_2 // **124—126**

> Pîndiți ce-i nou prin păcura fierbinte;
> pe-aceștia doi să-i duceți însă-n pace
> pe unde-i drum deschis și țineți minte!" O_1 //

125 și-ăști doi la punte-ntregi ⟨...⟩ O_2 / ***În P nu a fost copiat ultimul cuvînt al versului, din care, în versiunea corespunzătoare din O, este lizibil doar începutul:*** pl. // **127** Iar eu strigam: „— Maestre-al meu, îți place? O_1 //
127—129

> „— Ce văd aici, maestre-al meu, vai mie!
> O, fă, te rog, să mergem făr' de ei,
> de știi să mergi! Eu nu le cer să vie. O_2 //

128 ***În P, în loc de*** maestre ***a fost scris*** măestre. // **129** Să mergem singuri noi! Vai, ce ne-om face! O_1 // **130—132**

> De ești prudent și-acum ca de-obicei,
> nu-i vezi cum bat în dinți, părinte,
> și-amenință din ochi acești mișei?" O_2 //

131 gătiți, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **132** și ochii-n cap le joacă-] le joacă ochii-n cap O_1 //

133 Atunci Virgil: „— Ţi-e temerea deşartă!
Rînjească ei cît vreau! A lor strîmbare
e numai pentru cei din smoala fiartă."

136 Plecăm la stînga deci, iar la plecare
cei nouă draci scot limba şi se-ntoarnă
spre-al lor vătaf, ca semn de ascultare,

139 iar el vînturi dă, sunînd ca-n goarnă.

133—135 Atunci Virgil: „— N-aş vrea să te-nspăimînte!
Să bată-n dinţi cît vreau, că-i felul lor
spre-acei ce fierb în smoala cea ferbinte." O_2 //

134 Rînjească ei cît vreau!] Rînjirea lor ⟨...⟩ O_1 // 136—138

Pornim deci spre stînga pe ponor,
ci-ntîi văzui, ca semn, că toţi se-ntoarnă,
strîngîndu-şi limba-n dinţi spre şeful lor O_2 //

138 al lor vătaf] şeful lor O_1 // 139 iar şeful ⟨...⟩ din cur făcuse-o goarnă. O_2 / el] şeful O_1

CÎNTUL XXII

1 Văzui și călăreți cum cîmpi întrapă,
cum lupte-ncep și-ncerc a lor puteri
și-aori prin fugă ⟨...⟩ scapă,

4 și cete-n marș văzui, cursari și curieri
prin țara voastră, neamule-aretine,
și-al halcei joc și-asalt de cavaleri,

7 cu surle-acum și-acum cu tamburine,
cu buciume,-ori cu steaguri pe castele,
ori alte semne-a noastre, ori st⟨reine⟩,

1–18 *Versurile, netipărite în „Universul literar", XX (1902), nr. 5, p. 2, sînt reproduse din* O_2. // **1** Văzut-am călăreți [...] O_1 / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Văzut-am călăreți cum ies în zare. // **2–3** *Forma din* O_2 *a fost ștearsă cu guma și înlocuită cu :*

cum lupte-ncep și fac manevra lor,
iar uneori cum fug, cătînd scăpare. //

4 și-arcași văzui [...] O_1 / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* și cete-n marș văzui, cursari în zbor. // **5–6** *Forma din* O_1 *a fost ștearsă cu guma.* // **7–9**

[cu sunete] de trîmbițe și [cu...]
de clopot, ori de surle și signale
ca-n țara noastră și ca-n [...] O_1 /

Forma din O_1 *a fost înlocuită inițial cu:*

cu cîntec de trompete-ori tamburine,
cu surle, ori cu steaguri puse pe castele
ca-n țara noastră și ca-n țări streine. //

8 *Varianta anterioară a fost modificată în :* cu clopote-ori cu semne puse pe castele. // **9** *Varianta anterioară a fost modificată în :* cu semne ca la noi, ori cu streine *(anulate)*. //

dar n-am văzut nici nave după stele
și far plutind, nici oști ca ⟨......⟩
cimpoi așa poznaș să aibă ele.

Cu-aceștia zece draci pornirăm pașii,
vai, răi ⟨...⟩ toate au, dar așa e rînd⟨ul⟩,
cu sfinții-n schit și-n cîrciumi cu pungașii.

Dar mie-mi sta la smoală numai gîndul,
să văd a bolgii-ntreagă așezare
și neamul rău ce-l scaldă-n ea, fierbîndu-l.

Precum le dau matrojilor pe mare
delfinii semn cu spetele rotunde
să-și apere corabia de-necare,

așa vrun biet mișel și ici și unde,
cătînd să mai răsufle-n sus se saltă,
dar numai scăpărînd, și iar s-ascunde.

10—11 *Deasupra variantei din* O_2 *este scris:*

dar nici corăbii după far, ori stele
plutind, nici călăreți ⟨.....⟩ //

10—12

dar n-au oștiri [.......
.....] văzut avînd vrodată
signal așa poznaș ca noi pe cale. O_1 //

12 *Marginal stînga este scris:* clarinete. // **13** Mergeam cu dracii [...] O_1 / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu:* Cu-aceștia zece draci mergeam acum. // **14** tovarăși răi, dar toate cum li-e rîndul O_1 / ***Deasupra versului a fost*** *scris și anulat:* cump⟨liți⟩. // **15** *Forma din* O_1 *a fost ștearsă cu guma și înlocuită cu:* la tîrg în zgomot și la stînă-n fum. // **17** *Marginal dreapta sînt scrise* încape *și* V.M. // **18** *În* O_1, *versul, care avea inițial doar primele două cuvinte:* și neamul, *a fost completat ulterior cu:* cît îl ține-n ea, arzîndu-l. / *Forma rezultată a fost modificată apoi în:* și neamu-ntreg ce-l scaldă-n ea arzîndu-l. // **19—151** *Versurile sînt reproduse din „Universul literar", XX (1902), nr. 5, p. 2.* // **19** matrojilor] matrozilor *S* // **21** -necare] înecare *T* // **22** biet mișel] păcătos O_1 // **22—24**

așa, spre-a răsufla, și-aici și-altunde
vedeam vrun păcătos ⟨...⟩ saltă
și, abia ce fulgeră, cum iar s-ascunde. O_2 //

23 s-arată-n lac și ca un pește saltă O_1 //

Și-așa cum stau broscoii laolaltă
în bălți la mal, cu capul scos și tac,
iar trupul gros întreg îl au în baltă,

așa și-aici mișeii-n smoală fac,
dar, cînd s-apropia Zbîrlita-Barbă,
ei iuți pereau sub clocotul din lac.

Văzui pe unul, vai, nevrînd să fiarbă,
cum sta asemeni broaștei ce rămîne,
cînd toate sar în lac, pitită-n iarbă;

de păr însă-nhățîndu-l, Bot-de-Cîne
cu cangea-l ridică să vadă ce-i
și-o vidră se părea că-n cange ține.

Știam pe *nume-acum* pe dracii mei,
luai și seama cînd aleși ei fură
și și cum se numeau așa-ntre ei.

---

25 broscoii] grămadă O_1 // **25–26**
Cum stau prin gropi, subt margini laolaltă,
cu capul scos la maluri pînte[coșii] O_2 //
26–27 broscoii-n margine de bălți și tac
și numai capul gros și-l scot din baltă O_1 //
28–30 cît vezi pe-aici, așa stau păcătoșii,
dar, cînd s-apropia Bărboi-Zbîrlit,
așa pereau sub unda smoalei roșii. O_2 //
30 ei repezi iuți [...] O_1 // **31–33**
Văzui, și-am sufletu și-acu-ngrozit,
pe unu-ntîrziind, cum vezi vrodată
o broască stînd, cînd altele-au sărit O_2 //
32 cum stete-n loc, ca broasca cum rămîne O_1 // **33** -n] în *T* // **34** -nhățîndu-l] înhățîndu-*T* // **34–36**
Dar [......] Bot-de-Cîne
[..................
.....] vidră [.....] ține. O_1 /
ci-aproape stîndu-i, Bot-de-Ogar ⟨...
.....⟩ și, scos cînd fu,
părea că văd o vidră spînzurată. O_2 //
36 -n] în *T* // **37** dracii mei] draci, că-mi fu O_2 // **38–39**
și-atentă mintea cînd aleși ei fură
și și-ntre ei cum se numeau acu. O_2 //
39 -ntre] între *T* //

„— Haid', pasă, Foc-Nestins, curînd tu cură
şi-mplîntă-ţi gheara să-l jupeşti de piele!"
Aşa strigau ei toţi ca dintr-o gură.

„— De poţi să-ntrebi, maestre-al căii mele,
ce duh e bietul cel ce geme-n gheara
acestor răi şi-n mîni aşa de rele?"

Mergînd aproape, l-a întrebat de ţara
din care-a fost Virgil, iar el ne spuse:
„— Născut am fost, sărmanul, în Navarra,

iar mama-n slujba unui domn mă puse,
căci nu-ndelung avui pe tata cald:
peri mişel, păpîndu-şi tot ce-avuse.

Fui serv apoi la bunul domn Tibald
şi numai pungăşii făcui, nătotul,
iar drept răsplată-n smoal-acum mă scald."

---

40 „— Sai, Foc-Nestins, şi-n spete-acum îi cură O_2 / *În S, în loc de* tu cură, *a fost tipărit greşit* te cară. // 40—42

„— Tu, Foc-Nestins, curînd [.....
...] aici haid' [.....
...] strigau ei toţi [...] O_1 //

41 -mplîntă] împlîntă *T* // 42 strigau spurcaţii toţi ca dintr-o gură. O_2 //
43 De poţi să-ntrebi] Să-ntrebi, de poţi O_2 / maestre] măestre *S* // 43—45

„— Maestre, [...] de poţi [.....]
să-ntrebi pe-acest mişel care-a-ncăput
în mîni la draci, să-ntrebi cum se numeşte?" O_1 //

44 geme-n gheara] a-ncăput O_2 // 45 acestor] acelor *S* // 46 aproape] maestru O_2 // 46—48

Virgil atunci pe voie mi-a făcut:
„— Tu cine eşti?" Şi-acela cu suspine:
„— Prin văile Navarrei sînt născut. O_1 //

47 Virgil] născut O_2 // 48 Sărmanul, în Navarra *om.* O_2 // 49 -n] în *T* //49—51

Mă dete mama serv la nu ştiu cine,
căci, mare păcătos fiindu-mi tata,
vîndu averea-n cărţi şi-apoi pe sine. O_1 //

50—51
căci fui născut de-un ticălos ⟨ce⟩ fu
şi-al său distrugător şi-a tot ce-avuse. O_2 //

52 *În S, în loc de* Tibald *a fost tipărit* Dibald. // 52—54

Intrai la curte-apoi, mişel de-a gata
şi-aici ⟨....................⟩
şi-n smoal-acum [...] răsplata." O_1 //

53—54
şi-aici ⟨..................⟩
de cari acum dau seamă ⟨...⟩ O_2 //

54 smoal-] smoală *S* //

55 Dar Rît-de-Porc, ce-avea doi colți în botul
cel larg de vier, mai lucii ca oțelul,
i-a dat un ghiont de-i rupse-un șold cu totul.

58 De răi motani mai dete șoricelul!
Zbîrlita-Barb-atunci, la pept strîngîndu-l:
„— Cît timp îl țin, vă rog, cu-ncetinelul!

61 Apoi, către poet el întorcîndu-l:
Să-ntrebi ce vrei, ci-ntreabă mai curînd,
c-așteaptă Foc-Nestins să-i vie rîndul."

64 „— Cunoști, a zis maestrul, întrebînd,
prin smoală vrun netrebnic să se zică
latin?" Iar el: „— Lăsai mai de curînd

67 pe-un duh vecin cu voi, pe-un de nimică.
De-ar fi acum deasupra-mi păcătosul,
n-aș duce eu de draci atîta frică."

---

55 în botul *om.* O_1 // 55-57
Iar R⟨ît⟩-de-Porc, cu colți groz⟨avi⟩ în felul
mistrețului în gura lui, făcu
să-i simt-un colț ce bine-și află țelul. O_2 //
56–57 de vier sălbatec, lucii ca oțelul,
înfipse-un colț [.......] O_1 //
58–60 A, șoarecu-ntre răi motani intrat-a!
Zbîrlita-Barbă-n brațe și-l aduce:
„— Lăsați, a zis, să-l pupe-acum și tata!" O_2 //
59–60 Zbîrlita-Barbă atunci [.......]
l-a strîns la piept: „— Să stați cu-ncetinelul! O_1 //
60 -ncetinelul] încetinelul *T* // **61** Și-apoi ⟨...⟩ duce O_2 // **61–63**
Și-apoi cătră Virgil: Să-l fac să crape?
Tu-ntreabă ce mai vrei și ce [...],
c-apoi pe mîna altui drac încape." O_1 //
62 ci] și O_2 / -ntreabă] întreabă *T* // **63** că n-au astîmpăr și-alții să-l apuce!" O_2 // **64** maestrul] măestrul *S* // **65** să se zică] așadară O_2 // **65–66**
prin smoal-aici pe vrun latin [...]
„— M-am despărțit, a zis, mai de curînd O_1 //
67 lăsai pe-un duh vecin cu-a voastră țară. O_3 // **67–69**
de unul care-ți fu vecin, îmi pare.
O, dac-ar fi cu mine păcătosul,
eu n-aș avea habar de căngi și gheare!" O_1 //
69 n-aș duce frică de cîrlig și gheară." O_3 //

Iar Foc-Nestins: „— Stăm mult cu ticălosul!“
Și-n braț i-a-nfipt cîrligul cu grăbire,
lăsîndu-i gol de tot de carne osul.

Iar Fund-de-Iad tot da să-l ia-n primire
de jos, mai de la pulpi, ci-n rotogol
și-a-ntors vătaful aspra lui privire

și-a stat puțin tăcut turbatul stol.
Virgil atunci, din nou vorbind, grăit-a
spre cel ce sta privindu-și osul gol:

„— Dar cine-a fost, de-ți plîngi așa ursita
că nu-i și el, să fiți în smoală soți?“
Iar el atunci: „— Călugărul Gomita,

galuricul, hoț meșter între hoți!
În mîni avu el astfel pe dușmanul
lui Nin, încît îl lăudară toți,

---

71 -n] in *T* // **72** și-a tras, lăsîndu-i gol de carne osul. O_1 // **73** -n] în *T* // **73—75**

Iar altul [.....] ia-n primire
[..........] odată
și-a-ntors [.......] privire. O_1 //

74 -n] în *T* // **75** -ntors] întors *T* // **76—78**

[.....] mai stete [...] turbata ceată.
Virgil din nou s-a-ntors spre-acel
ce sta privindu-și [...] -nsîngerată. O_1 //

77 atunci, din nou vorbind] nezăbăvind, din nou O_2 // **79—80**

„— Ce umbr-a fost pe care [...]
la mal, spre [...] tău?“ l-a întrebat O_1 //

79—81

„— Dar cine zici că rea ți-a fost ursita,
cînd tu, lăsîndu-l, m⟨ai⟩ spre mal te-ai tras?“
Răspunse el: „— Fu fratele Gomita O_2 //

82 un vas a tot ce [...] O_1 // **82—84**

cel din Gallura, a orice fraude-un vas.
El pe-ai lui Nin dușmani ⟨.....⟩
și toți îl lăudau ce renghi le-a tras O_2 //

83 avu el astfel] el avusese O_1 // **84** stăpînu-său și toți l-au lăudat O_1 //

85 dar el îi dete vînt. Șiret ce-i banul,
cum el zicea! Și-a fost înșelător
și-ntr-alte slujbe-n toate, cu toptanul.

88 El are soț pe cel din Logodor,
pe Zanche-acum, și-și spun nenumărate,
tocînd mereu de dragă țara lor.

91 Dar, vai, nu vezi pe-acesta-n fălci cum bate!
Eu multe v-aș vorbi, dar stă să sară
să-mi vîre-acest urît o gheară-n spate."

94 Spre Fund-de-Iad, ce-și tot juca o gheară,
s-a-ntors vătaful iar: „— Ce e cu tine,
Tăiatule-din-Furci? Acum te cară!"

97 „— De vreți lombarzi, ori florentini, mai bine,
vorbi cel stînd de spaimă ca pe ace,
și vreți să-i auziți, vi-i chem la mine,

---

85 îi] le O_2 // **85—87**

> dar îl făcu scăpat. Ce poate banul,
> cum însuși el zicea! Și-a fost pe plac
> samsar și [. . .] și cu toptanul. O_1 //

86 *post* cum *ad.* însuși O_2 // **87** -n] în *T* // **88** *ante* are *ad.* l- O_2 // **88—89**

> Pe Zanche-l are soț acoalea-n lac
> și, cînd se văd, vorbesc nenumărate O_1 //

90 mereu de dragă țara] de dragă-le Sardinia O_2 // **91** Să nu mă lași! Rînjește-aici, mă face turtă! O_1 / -n] în *T* // **92—93**

> Eu multe-aș spune, dar mă tem că el
> își ⟨. . . . .⟩ o gheară-n spate." O_2 //

93 urîtul, ici, să-mi vîre gheara-n burtă." O_1 / -n] în *T* // **94** Spre Drac-Bălțat, ce sta jucînd o gheară O_1 // **94—96**

> S-a-ntors vătaful iar ⟨. . . . .⟩ Farfarel,
> ai cărui ochi jucau cătînd ⟨. . . . .⟩:
> „— Hai, du-te-ncolo ⟨. . . . .⟩ mișel!" O_2 //

95 -ntors] întors *T* / vătaful] vătavul O_1 / iar] iarăși O_1 / e] -i O_1 // **98** vorbi cel strîmtorat de draci, săracul O_1 //

să-i lase numai dracii-aceştia-n pace,
deoparte stînd, să n-aib-ai mei vro teamă,
şi chiar de-aici, nu unul eu voi face

să iasă-n mal, ci şapte, toţi de-o seamă!
Le fac ştiutul semn din palma goală,
cînd vrunul dintre noi pe alţii-i cheamă."

Dar Bot-de-Cîne, dînd din cap, se scoală
cu botu-n vînt: „— Auzi ce gînduri are,
mişelul, zice-aşa s-ajungă-n smoală!

Acesta-n pungăşii un meşter mare!"
Răspunse: „— Da, mişel, cum judeci tu,
că fac pe-ai mei să sufere mai tare!"

Dar Zbate-Aripi tot cumpătu-şi pierdu
şi-a zis, deşi-l opreau ai săi: „— N-ai unde!
De-mi sari în lac, eu n-o să fug acu

---

100 -n] în *T* // **100—102**

> să-i dea numai de-o parte p-ăştia dracul
> cel mare, ca să n-aibă bieţii teamă,
> cînd or veni; că pot să-i chem din lacul O_1 //

103 să iasă-n mal, ci] în care stau, vro O_1 / -n] în *T* // **104** Le şuier semnul, cum şi-ai noştri-l fac O_2 / ştiutul semn] un semn ştiut O_1 // **105** alţii] alţi *S* // **106** se scoală *om.* O_2 // **106—108**

> Şi, dînd din cap, cu botu-n vînt, să scoală
> şi strigă Bot-de-Cîne: „— Auzi, [trădare!]
> Ce chip scorneşte ca s-ajungă-n smoală! O_1 //

107 ce gînduri are] maliţia care O_2 // **108** scorneşte-acum să poat-ajunge-n lac! O_2 / -n] în *T* // **109** -n] în *T* / pungăşii] iscodenii O_2 // **110** A zis: „— Maliţios ⟨...⟩ poate O_2 // **112** pierdu] perdu *S* // **112—114**

> Perzînd răbdarea, Zbate-Aripi, cu toate
> că toţi s-opuneau: „— De-mi sari în lac,
> eu nu-n galop fugind mi te voi scoate O_2 //

în urma ta, ci-n zbor te-ajung, prin unde,
că nu-i fi tu mai drac ca noi cu toții!
Haid', fraților, sub mal și ne-om ascunde!"

Rușine ce-au pățit aici netoții!
Ei toți priveau spre mal acum în poară
și-ntîi acel ce-opri mai tare soții.

Pîndindu-și timp, pungașul într-o doară
își dete vînt și-n palme pîn-ai bate,
sări-n adînc, trăgînd pe draci pe sfoară.

Ei toți au stat acum cu guri căscate,
dar mai ales acel ce cauză fu,
deci el porni strigînd: „— Te-am prins, fîrtate!"

---

115 -n] în *T* // **115—117**

cum fuge-un cal, ca să te-ajung pe unde!
Cu-aripile te-ajung, că nu-i fi tu mai drac ca noi cu toții!
Dar haideți jos, la mal și ne-om ascunde!" O_1 /
ci-n zbor de-aripi zburînd îți vin de hac!
Veniți sub mal și să vedem noi dacă
ești tu, decît noi toți, mai mare drac!" O_2 //

118 Rușine] Drăcie O_1 // **118—120**

Nou joc, creștine, ascultă și-o să-ți placă!
Și-a-ntors spre mal tot insu-a sa vedere
și-ntîi fu cel ce n-ar fi vrut s-o ⟨facă⟩. O_2 //

119 *În T, în loc de* poară *a fost tipărit greșit* poartă. // **120** -ntîi] întîi *T* //
121 Dar el, pîndindu-și timpul, într-o doară O_1 // **121—123**

Pîndindu-și timp ⟨...⟩ cu putere
înfipse hoțul tălpile-n țărînă,
sări, scăpînd ⟨...⟩ de planul lor. O_2 //

122 -n] în *T* // **123** -n] în *T* // **124—125**

O ciudă fu pe toți acum stăpînă,
mai mult pe cel ce-a vinei cauză fu O_2 //

125 cauză] cauza *T* // **125—126**

iar Zbate-Aripi [............]
porni pe lac strigînd: „— Oho, fîrtate!" O_1 //

126 el] și O_2 / „— Te-am prins, fîrtate] „— Îmi ești în mînă"! O_2 //

Tărie însă zborul său n-avu
ca groaza celuilalt, perit sub undă,
deci dracul se-nălță-njurînd acu.

Cînd vede-un șoim, tot astfel se scufundă
o rață-n lac; trudit apoi el pleacă
și ciuda-n el nu poate s-o ascundă.

Nevrînd să lase-acest prilej să treacă,
zbura, dorind, pe urmă-i Foc-Nestins,
să-l scape-n lac și ceartă să se facă.

Deci, cînd văzu pe Zbate-Aripi învins,
sări pe el deodată cu bătaia
și-o luptă peste lac acum s-a-ncins.

---

127 *În* O_1, *versul a fost șters cu guma.* // **127–129**

> Dar nu-i era, căci zborul nu putu
> să-ntreacă frica. El peri subt undă,
> iar dracu-n zbor se ⟨î⟩nălță acu. O_2 //

128 *În* O_1 *sînt lizibile doar primele trei cuvinte:* ca groaza celuilalt. //
129 *În* O_1, *versul a fost șters cu guma.* / -nălță-njurînd] nălță înjurînd *T* //
130 Cînd vede-un șoim] O rață-n lac O_2 // **130–132**

> Asemeni zboară șoimul, cînd, pe ape,
> o rață ce-l văzu ⟨.......⟩
> și-i plin de ciudă că putu să-i scape. O_1 //

131 -n] in *T* // **131–132**

> așa, cînd se repede-un șoim, și-n sus apoi
> el plea⟨că..........................⟩ O_2 //

133 *În* O_1, *versul a fost șters cu guma.* // **133–135**

> De-această farsă iritat, Bă⟨r⟩boi
> zbura-ndărătul lui și să-i dispară
> în lac dorea, spre-a-i da război. O_2 //

135 se] să O_1 // **136–138**

> Iar, cînd pe cel ascuns nu-l mai aflară,
> sări pe Zbate-Aripi cu bătaia
> și-acolo, peste gropi, se-ncăierară. O_1 /
> Și, cînd peri pungașul așadară,
> sări pe-al său tovarăș cu bătaia
> și-așa-ncepur-aici acum să-și care. O_2 //

139 Dar gheare-avea și-acesta, tari ca gaia,
să-l scarmene vîrtos, și-așa, de sus,
căzură unde-ardea mai rău văpaia.

142 Pe pace focu-ndată i-a adus,
dar n-aveau chip să ias-acum, spurcații,
atîta clei pe aripi li s-a pus.

145 Pe mal se văieta cu toți fîrtații
Zbîrlita-Barb-acum și patru inși
cu căngii i-a trimes să-și scoată frații.

148 Ei iuți s-au dus și, de pe mal întinși,
cătau să-i prindă și din clei să-i scoată
pe cei ce, copți, gemeau sub scoarță prinși.

151 Și-n lucru-așa lăsarăm neagra gloată.

---

139 Dar celălalt era dibaci coroi O_2 // 140 *În* O_1, *versul a fost șters cu guma.* / de sus / căzură O_2 // 141 de sus în smîrc, în clo⟨. . .⟩ O_1 / de sus în smîrc, în clocote-amîndoi O_2 // 142 Ci focu-i potoli-ntr-acea clipită O_2 // 142—144

Iar ceart-aici curînd li s-a curmat,
dar nu se mai puteau urni, spurcații,
așa de tare-n clei s-au scufundat. O_1 //

144 pe-aripi atîta smoal-aveau lipită. O_2 // 145—147

Zbîrlita-Barbă-și tîngui fîrtații.
Pe patru deci i și trimise iute
pe lac și-n zbor plecară necurații O_1 /

Bărboi-Zbîrlit și-ai săi acum boceau.
Urni pe patru-n ajutor să sară
pe-alt mal, la toți, cu cangii ce aveau O_2 //

148—150 și-aici și de dincolo să le-ajute
cu căngi și pescuiau acum, din zbor,
pe cei în crustă copți ⟨. . . . . .⟩ O_1 /

și-aici și-aici la postul lor zburară
și-ntinseră cîrligele spre-acei ⟨spurcați⟩
ce, aproape copți, sub crustă se-nfundară. O_2 //

151 Noi însă i-am lăsat în smoală lor. O_1 / Și-așa-i lăsarăm încurcați. O_2 / -n] în *T*.

CÎNTUL XXIII *

1 Tăcuți și fără soți, mergeam acum
noi singuri doi, el primul, eu urmîndu-l,
cum merg și frații cei mai mici pe drum.

4 Iar cearta ce-o văzui îmi duse gîndul
la snoava lui Esop, cum o nara
de-un șoarece și-o broască. Judecîndu-l,

7 nu seamănă mai mult un „nu" c-un „ba"
decît aceste două, cînd tu bine
întregul curs al lor îl vei căta.

---

* *Cîntul este reprodus din „Semănătorul", I (1901—1902), nr. 25, p. 387—392.* // 1 și fără soți] ne-nsoțiți O_1 / și fără soți mergeam] și singuri, fără soți *M*, O_2 // 2 prin loc pustiu și înșirați de-a rîndul O_1 / noi singuri doi, el primul] mergeam, Virgil întîi și O_2 / dus *M* // 3 așa cum minoriții merg pe drum. O_1 / cei] acei O_2 // 4 Iar cearta ce-o văzui îmi] Prezenta ceartă-mi O_2 // **4—6**

> Prezenta ceart-aminte mi-a adus
> de-acea poveste-a lui Esop, în care
> de-un șoarece și-o broască el ne-a spus. *M* //

5 la cele ce Esop demult nara O_1 / cum o nara] în care O_2 // **6** Judecîndu-l] Comparîndu-l O_1, *om.* O_2 // 7 Că M_1 / Căci „nu" și „ba" M_2 / N-au „ba" și „nu" m⟨ai⟩ m⟨are⟩-asemănare M_3 // **7—9**

> N-au „nu" și „ba" m⟨ai⟩ m⟨are-⟩asem⟨ănare⟩
> ca astea două, dac-alături bine,
> cu minte-atentă-ntreaga lor urmare. O_2 //

9 ce fine-avu ⟨întreaga lor⟩ urmare *M* //

Și-așa cum dintr-un gînd alt gînd iți vine,
cumplit deodat-un gînd m-a fulgerat,
sporind cu mult grozava spaimă-n mine.

Gîndeam așa: rușinea ce le-a dat
de cap fu pentru noi și-o să le fie
necaz, cred eu, de-arsura ce-au răbdat.

Răi sînt și, de-i mai prinde-acum mînie,
goni-ne-vor cumplit, cum nu gonește
mai dîrz căpăul iepuri pe cîmpie.

Simțeam că păru-n cap mi se zbîrlește
și-anume stam, privind cu-nfiorare,
cînd zisei: „— Vai, curînd tu ne găsește

---

10 iți] ne *M* // **11** cumplit deodat-un gînd] deodat-un gînd cumplit O_1 // **11–12**

> așa din primu-alt gînd mi se născu,
> sporindu-mi spaima cea dintîi din mine. *M*, O_2 //

12 cu mult] mereu O_1 // **13–15**

> Și-așa gîndeam: motivu-n noi le fu
> și-a poznei cei de rîs și-a suferinții
> și negreșit că li-e necaz acu. *M* /
> Gîndeam așa: batjocură-și avu
> din cauza noastră 〈. . .〉 suferinții
> și-a rîsului li-e ciudă, cred, acu. O_2 //

14 și-o să le] c-a fost să O_1 // **15** dar 〈. . .〉 prilej 〈. . .〉 i-a supărat. O_1 // **16** de-i mai] dacă-i O_1 / acum] și O_1 / De-adaog rea-voință la mînie *(anulate)* *M* // **16–18**

> Mînie dac-adaog (adaogă *M*) rea-voinții,
> goni-ne-vor cum n-a gonit copoi (*inițial în M:* cum n-a m〈ai〉 fost copoi)
> pe-un iepure ce-l ia de gît cu dinții (*inițial în M:* gonind șoldanul spre-a〈-l〉 gîtui cu dinții.). *M*, O_2 //

17 cumplit] cumpliți *P* // **19** Simțeam de groază (spaimă O_2) păru-n cap vîlvoi *M*, O_2 // **20** privirea *M* // **20–21**

> și tot priveam în sus cu-nfiorare.
> „— Maestre, am zis, curînd tu ne găsește O_1 /
> și-anume-n sus privii cu-nfiorare.
> „— De nu ne-ascundem repede-amîndoi O_2 //

21 „— De nu ne-ascundem repede-amîndoi *M* //

22 vrun loc de-ascuns, că-ntrăm la draci în gheare!
Ei vin în urma noastră să ne prindă
și-i și aud venind, ori poate-mi pare."

25 Iar el: „— Nici chipul tău, de-aș fi oglindă,
eu nu l-aș prinde-n suflet mai curînd
cum gîndul meu pe-al tău putu să-l prindă,

28 căci gîndul tău mi-a-ntrat de-a dreptu-n gînd,
la fel fiind și-un drum bătînd deodată,
un singur sfat din două-acum făcînd.

31 De-o fi la dreapta rîp-așa plecată
s-avem vrun drum ce-ntr-altă vale duce,
scăpăm de goana lor cea blăstemată."

22—23 maestre-am zis, mă tem de gheare.
Pe urma noastră-n goană au să-ntindă O_2 //

22—24 maestre, am zis, mă tem de gheare-rele
și-i simt cum vin pe urmă-ne-alergînd,
așa-s de vii în ochii minții mele." *M* //

23 Ei vin în urma noastră] Pe urma noastră vin ca O_1 // **24** așa de vii îi văd cu-nchipuirea". *M* // **25** m⟨ai⟩ curînd *M* // **25—27**

Iar el: „— Oglindă chiar de-aș fi, eu m⟨ai⟩ curînd
n-aș prinde-a ta imagine de-afară
precum ți-am prins pe cea ce-o ai în gînd O_2 /

Iar el: „— De-aș fi și-oglindă, mai curînd
n-aș prinde-n ea (*inițial:* mine, chiar de) imaginea-ți de-afară
precum ți-am prins pe cea ⟨ce-⟩o ai în gînd *M* //

26 n-aș prinde-a ta icoană, cea de-afară *M* // **27** gîndul meu pe-al tău putu] poate gîndul meu pe-al tău O_1 // **28** căci gîndul tău mi-a-ntrat] Tu parcă mi-ai cetit O_1 / Căci *(anulat)* M_1 / Spre-a mele-a tale gînduri se-ndreptară M_2 // **29** și-aceleași căi băturăm noi deodată O_1 / bătînd] făcînd O_2 // **30** Și M_1 / și-așa-ntr-un singur sfat mi se-nchegară *M* // **31—33**

De-o fi pieziș la dreapta, -ncît ușor
să facă malul drum ⟨î⟩ntr-altă vale,
scăpăm de-nchipuita goan-a lor. *M* //

32 *post* vale *ad.* -ar *M'* // **33** egal cuprins avînd, același zbor (*inițial:* și-un mers egal) *M* //

34 Și nici n-a isprăvit iubitu-mi duce,
cînd și văzui pe draci, cu-aripi întinse,
aproape, după noi, ca să ne-apuce.

37 În brațe-atunci Virgil grăbit mă prinse
ca mama, cînd în țipet se trezește
și vede-n casă lucrurile-aprinse,

40 își ia copilu-n sîrg și năvălește,
gîndind numai la el, și nici pe sine
să-și ia măcar cămașa nu s-oprește;

43 așa pe spate se lăsă cu mine
din vîrf, pe jgheabul cel ce-avea s-astupe
o lature-a prăpastiei vecine.

46 Nicicînd pe scocul morilor n-o rupe
la fugă apa-n vale mai cu zorul,
cînd este-aproape să s-azvîrlă-n cupe,

---

34 Dar n-a-nchegat și restul vorbei sale *M* // **36** cînd și văzui pe draci] și-i și văzui venind O_2 // **36** aproape după noi, ca] și-aproape-aici și gata O_2 / Scăpăm M_1 / mal M_2 / aproape-a ne-nhăța-n cale M_3 // **37** În brațe-atunci Virgil]Virgil în brațe-atunci *M* // **38** în țipet] de-un zgomot O_1 / Precum M_1 / ca mama-n zgomot se trezește M_2 / precum de zgomot deșteptata mamă M_3 // **39** și] cînd *M* // **40** năvălește] nu s-oprește O_1 / copilul M_1 / își ia și fuge cu-al ei (*inițial:* său) fiu de fașă M_2 / își prinde fiul spre-a fugi și-n samă M_3 // **41** căci grija-i e de el și nu de sine O_1 // **42** căci ⟨...⟩ O_1 / și nu-i dă-n gînd că-i num⟨ai⟩ în cămașă M_1 / nu ia, goni⟨n⟩d ⟨...⟩ năframă M_2 // **43—44**

din vîrful rîpei se lăsă cu mine
lipit de-un neted jgheab, ce-avea s-astupe O_1 //

44 din vîrf, pe coasta repede ce-astupă *M*, O_2 // **45** de-o parte valea bolgiei vecine O_2 / din sus prăpastia (*scris:* prăpastiei) văii (*inițial:* bolg⟨ei⟩) cei vecine *M* / lature] margine O_1 // **46—47**

Pe scocul unei mori nicicînd n-o ⟨rupe⟩,
căzînd în fuga-i, apa ⟨mai cu zorul⟩ O_2 //

48 cupe] cupă O_1, O_2 //

49 pe cît de iute-a lunecat cu zborul,
ținîndu-mă la piept, pe-acel părete,
părînd că-i sînt un fiu, nu-nsoțitorul.

52 Și-abia sosi-n adînc, cînd iat-o stete
pe culmea rîpii tabăra drăcească,
dar nu ne mai temeam, căci lor le dete

55 înaltul domn puteri să stăpînească
acest ponor și servi i-a rînduit,
dar nu le-a dat puteri să-l părăsească.

58 Aflarăm jos aici popor smolit,
mergînd în jur, pe căi întunecate,
amar plîngînd și toți cu pas trudit.

---

49 precum alunecă Virgil cu zborul O_2 // **49–50**

pecum pe-acel perete-a curs cu zborul
Virgil, și mă ținea la peptul lui *M* //

50 Virgil și strîns în brațe m-a ținut O_1 // **52** Cînd fui pe vîrf *(anulate)* *M* // **52–54**

În vale-abia ieși și am văzut
pe draci sosind pe stînci, să ne gonească,
dar team-acum de ei n-am mai avut. O_1 /

Și-abia ce-am fost ajunși în fund, văzui
pe draci din zbor pe culme cum se lasă
drept unde-am fost, dar nu mă mai temui. *M* //

53 pe culme-aceea *M* // **54** ne] mă O_2 // **55–56**

Puteri le dete pronia cerească
pe-al cincilea ponor ‹...› O_1 //

55–57 căci pronia ce voi *(inițial:* ce-i făcu)-ntr-a cincea plasă
să-i facă servi ‹.........................›
l‹.................................› *M* //

58–60 Acolo jos văzui popor smolit,
trecînd încet pe căi posomorîte
cu ochii storși de plîns, cu pas trudit. O_1 /

O gloat-aflarăm jos aici, smolită,
pășind încet pe căi întunecate,
plîngînd amar, și tristă și trudită. O_2 /

Aflarăm jos o ginte-aici, smolită,
ce-n jur cu pașii așa de-nceți umblau,
părînd *(inițial:* și toți*)* trudiți și-nvinși peste ‹...› *M* //

61 Mantale lungi cu toţii-aveau în spate,
precum la Ren călugării le au,
cu glugi pe ochi cu totul înfundate.

64 De aur faţa lor, de te-mbătau,
dar blana-le de plumb şi-aşa de grele,
că paie-ai tăi, tu, Frideric, purtau.

67 Ce vecinice poveri erau în ele!
Şi-am mers cu ei în rînd, spre stînga iarăşi,
prin cercul plin de plînsete mişele.

70 Trudiţi de-un vecinic drum şi de povară-şi,
aşa de-ncet mergeau, că-n rînd cu mine
tot alţii-aveam, mereu toţi alţi tovarăşi.

61—63

Mantale-aveau, cu glugi şi mohorîte,
ca fraţii de la Rin, iar gluga
adînc pînă pe ochi le-aveau vîrîte. O_1 /

Mantale-aveau, cu glugile-nfundate
adînc pe ochi, şi-aşa precum le taie
călugării la Rin le-aveau tăiate. O_2 /

Şi cape-avînd, cu glugi ce se-nfundau
adînc pe ochi şi-n chipul cum se taïe
călugării la Cluny atari erau. *M* //

62 La Ren pe-a *M'* // **64** te-mbătau] părînd văpaie *M*, O_2 // **64—66**

Pe-afară sînt de aur ⟨...⟩
de plumb pe [...], încît pe cale
de paie-ar fi ai tăi, tu, Frederic. O_1 //

65 le] lor *P* / -le de *om.* O_2 / *post* aşa *ad.* erau O_2 // **66** c- ai tăi, tu, Frederic, le-aveau de paie. O_2 / că Frederic pe-a lui le-avea de paie. *M* / Frideric] Frederic, *P* // **67—69**

Poveri de veci, voi, galbene mantale!
Spre stînga ne-am întors cu drumul iarăşi
cu ei, ce-şi duc, tîrînd, eterna jale. O_1 //

68 Şi-am mers acum spre stînga-n rînd cu ei O_2 / şi-ntorşi spre stinga iar, am mers cu ei *M* // **70** Trudiţi] Trudit *P* / Trudiţi de-un vecinic] Popor trudit de O_1 / Dar M_1 / Dar ⟨...⟩ acei O_2 / Ci-aşa de-ncet sub multa ⟨...⟩ M_2 / Atenţi M_3 // **71** se mişc-aşa de-ncet, că noi, pe căi O_1 / mergeau] păşeau O_2 // **72** aveam mereu ca soţi tot alţi mişei. O_2 / la fiecare pas tot alţi mişei *(mai jos:* tovarăşi*)* M_1 / Păşeau c⟨...⟩ M_2 / tot alţii-aveam] aveam mereu O_1 / toţi] tot O_1 //

73 „— Maestre, am zis, arată-mi pe-oarecine
al cărui nume-l știu și-i știu și traiul.
Aruncă ochii-n jur și caută bine!"

76 Atunci, din dos: „— O, tu, ce-alergi pe plaiul
eternei nopți din iad, oprește-ți zborul!"
ne zise-un duh ce-mi înțelese graiul.

79 „Vă pot eu, poate, spune ce ți-e dorul."
S-a-ntors Virgil: „— S-aștepți pe-aceștia-n cale
și-n rînd cu ei tu mișcă-ncet piciorul!"

---

73 „— Maestre, am zis] Și-am zis: „— Maestre O_2 // **73—75**

> „— Maestre, am zis, de vei vedea prin văi
> vrun om știut din nume și din fapte,
> arată-mi-l! Deci plimbă ochii tăi!" O_1 /
>
> Iar eu: „— Maestre, caută *(inițial :* arată*)*-mi pe-oarecine
> știut din ⟨.............................⟩
> și-n mers așa tu vezi pe lîngă tine." *M* //

75 și-așa mergînd ⟨...⟩ O_2 // **76—78**

> Iar unu-nțelegînd că, după șoapte,
> sîntem toscani: „— Grăbitul mers curmîndu-l,
> mai stați, voi, ce-alergați prin neagra noapte! O_1 /
>
> Și-un duh, din dos, cu vorbe pricepute:
> „— Opriți-vă *(suprascris :* Stați*)* voi, cei ⟨...⟩
> prin neagra noapte-așa fugiți de iute! *M* //

77 toscanu-mi grai *M* // **78** -mi] ne O_2 / înțelese] -nțelese O_2 // **79** Vă pot eu, poate] și, poate, pot eu O_2 / ți-] vi- O_1, O_2 / dorul] gîndul O_1 / și eu pot, poate-a-ți oferi ce vrei *M* // **80** S-a-ntors Virgil] Virgil atunci mi-a zis O_2 / aceștia] acesta *P* // **80—81**

> Atunci Virgil: „— Să mergi în pasul lor
> încet așa, ținînd cu dînșii rîndul." O_1 //

81 cu ei *M* / ei] el *P* //

82 Văzui pe doi, cu zor venind prin vale.
Vai, cît de mare piedecă le pune
și strîmtul drum și plumbul din mantale!

85 Sosind, au stat pe loc și, făr' de-a spune
nimic, țineau pieziș căutătura
și-așa-ntre ei vorbeau ca de-o minune:

88 „— Eu cred că-i viu, căci i se mișcă gura.
Iar, mort de-o fi, cum n-are vinovatul
capac pe ochi și-n spate-ncărcătura?

91 Și-apoi: Toscane, tu, ce intri-n sfatul
fățarnicei mulțimi, te rog să spui
tu cine ești de nu-ți spășești păcatul?"

82—83 Și, stînd, văzui pe doi zorind prin vale
să-mi fie soți ⟨....................⟩ *P* //
82—84 Și, stînd, văzui că doi, cu mare zor,
cătau s-ajungă-n rînd și-n pas cu mine
și-opriți erau de drum și plumbul lor. O_1 /
Și, stînd, văzui pe doi zorind prin vale
s-ajungă ⟨...⟩, ci-n rînd să ni s-adune
și-opriți erau de plumb⟨ul din mantale⟩. O_2 /
Și, stînd, văzui pe doi venind prin vale
⟨......⟩ a fi cu noi *(inițial:* cu mine*)*-n rînd,
ci-opriți erau de plumb și-ngusta cale. *M* //

84 *Versul lipsește din P.* // **85** au stat pe loc] priviră lung O_2 // **85—87**
iar cînd sosir-apoi, ei mă priviră
pieziș și lung ⟨..................⟩
și-ncet așa-ntre ei apoi vorbiră: O_1 /
Sosind, *(anulat:* privir⟨...⟩*)* ei m-au privit mult timp tăcînd
și-n sus țineau chioriș căutătura.
Se-ntoarseră-ntre ei apoi, zicînd: *M* //
87 se-ntoarseră-ntre ei și-au zis apoi O_2 / așa vorbeau, privindu-se-ntre sine *(anulate)* *M* // **88** căci i se mișcă gura] că [...] viață O_1 / „— Acesta parcă-i viu prin actul gurii *(anulate)* M_1 / „— Acesta parcă-i viu, că-și mișcă gura M_2 // **89** mort de-o fi] dacă-s morți *M* // **89—90**
Iar morți de sînt ⟨................⟩
să n-aibă nici manta, nici glugă-n față? O_1 //
90 capac pe ochi] nici gluga-n cap O_2 // **91** *post* apoi *ad.* mi-a zis O_2 // **91—93**
Și-apoi: Tu, cel ce intri-n adunarea
mișeilor lingușitori, să spui
ce om ești tu? Ascultă-ne-ntrebarea!" O_1 //

„— Născut am fost, le zisei, şi crescui
la mîndrul Arno-n nobilă cetate,
şi am şi-acum tot trupul ce-l avui.

Dar cine voi, că-n feţele-ntristate
durerii mari eu nu-i găsesc hotarul?
Ce chin e-n voi ce-aşa de-amar vă bate?"

„— Aceste glugi de plumb ne-aduc amarul,
răspunse-un duh, şi haina ce străluce
ne-apas-aşa de scîrţîie cîntarul.

Am fost doi mucăliţi, doi fraţi de cruce,
numit eu Catalan, el Lodering.
Crezînd ai tăi mai bune vremi s-apuce,

---

94 Iar eu: „— Născut ⟨...⟩ fui O_1 // **95** nobila] marea lui *M*, O_2 // **96** şi-am trupul cel ce-a pururi îl avui O_2 / şi-am trupul meu ce-a pururi îl avui *M'* / şi-n trupul sînt ce-a pururi îl avui *M* // **97** că-n feţele-ntristate] pe-a căror chip s-abate O_2 / -n *om.* O_1 // **98–99**

> de-aşa de mare-amar le văd topite?
> Ce chin aşa de groaznic vă străbate?" O_1 //

100 Aceste] De galbenele *M* / glugi de plumb] roşii glugi O_2 // **100–102**

> Iar el atunci: „— Mantaua plumbuită
> e negrăit de grea şi ea ne-aduce
> scrîşnire-n dinţi şi plîngere cumplită. O_1 //

101 străluce] apăsaţi *M* // **102** fac cumpăna să scîrţîie sub ele *M* / apas-] apasă O_2 / aşa de scîrţîie] atît de geme-aşa O_2 // **103** mucăliţi] mucaliţi O_1 / mucăliţi, doi] bolognezi şi O_2 / Am fost doi bologn⟨ezi...⟩ *M'* // **103–105**

> Noi din Bologn-am fost, doi veseli fraţi,
> eu, Catalan, el, Lodering, şi-odată
> şi ambii-am fost de-al tău oraş chemaţi. *M* //

104 Eu Ca⟨talan⟩ M_1 / deodată M_2 // **105** Florenţa ne-a ales, crezînd s-apuce O_1 / *Versul lipseşte din* O_2 //

106 ne-au dus ca pe-oameni care certuri sting,
dar noi am dus cetatea, noi, smintiții,
așa cum vezi și-acum pe la Garding."

109 Eu vrui să zic: „— O, voi, nelegiuiții...",
dar stetei, că văzui pe-un străbătut
cu trei țepușe, jos, ca răstigniții.

112 Văzînd că-l văd, nebun el s-a zbătut,
suflînd cu gemet lung în barba rară;
iar frater Catalan, cînd l-a văzut:

115 „— Acel străpuns cu țepi, ne-a zis, prin țară
da sfat la farisei să nu se plece,
ci moarte de-om poporului să ceară.

---

106 mai bune vremi ca ⟨...⟩ O_1 / Precum chema străini M_1 / Precum chema *(anulate)* M_2 // **106—108**

spre-a-i fi-mpăciuitori, cum au să fie
cei schimnici de-obicei, dar noi, smintiții,
am fost precum și-acum Gardingul știe." O_2 /

așa cum chemi pe-un om de care-ai crede
c-*(anulat: ar fi garant)* al păcii-ar fi garant, ci-am fost atari
cum și-azi pe la Garding se vede." M_1 /

precum ca de-obicei, spre-a-i fi păstrată
odihna ei, chema străini, ci-atari
i-am fost precum Gardingul o mai arată." M_2 //

109 nelegiuiții] nesocotiții O_1, O_2 / Și-am vrut să zic *(anulate)* M_1 / Am zis *(inițial: Eu vrui să)* atunci: „— O, frați, voi, răii cari..." M_2 / Eu vrui să zic: „— Voi, răii-aceia cari..." M_3 // **110** stetei] m-am oprit O_1 / că văzui] văzînd O_1 / Dar n-am mai zis, căci ochii mi se duse *(mai jos: văzul mi se puse)* *(anulate)* M_1 / și-am stat, căci văzul mi se duse M_2 // **111** jos] prins O_1 / Întins un duh *(anulate)* M_1 / Pe-un *(anulate)* M_2 / Pe-un duh întins *(anulate)* M_3 / Pe-un duh întins M_4 / pe stîncă răstignit și-nfipt cu pari M_5 // **112** Văzînd că-l văd, se frînse-n suciturǎ M_1 / Văzînd că-l văd, întreg el se distruse M_2 // **113** *post* barba *ad.* -i O_2 / Zbătîndu-*(anulat)* M_1 / suflînd în barbă cu-ndelung oftat M_2 // **114** iar frater C⟨atalan⟩ care-l văzuse M // **115** „— Acel străpuns cu țepi, ne-a zis] „— Acel cu țepi prin el O_1, „— Acel cu țepi prin el, ne-a zis O_2 // **116** se] să *P* / Spre *M* // **117** moarte de-om poporului] pentru plebea (plebei O_2) lor pe Crist. O_1, O_2 //

El gol de-a curmezișu-n drum petrece,
cum vezi, și-i scris să calce peste el
tot duhul ce pe-aici spre-adîncuri trece.

E-ntins și socrul lui, un alt mișel,
prin gropi și prin sinedriu fiecare
din cei ce-au dus pieire-n Israel."

Văzui și pe Virgil cum sta-n mirare
de-acest mișel ce-nfipt va fi pe cruce
etern așa-ntr-așa de tristă stare.

Apoi, spre Catalan, iubitu-mi duce:
„— Te rog să-mi spui, iertat de-ți este-a spune,
pe mîna dreapt-aici nu știi de duce

vrun drum, ca să răzbim pe căi mai bune
din fund de-aici, că n-aș mai cere sfatul
acestor îngeri negri din genune?"

---

118 El] Și *P*, O_2 // **118–119**

Acum întins și gol așa petrece
și-n cale-aici ⟨.................⟩ O_1 //

119 Și *M* // **120** *Versul lipsește din* O_1. / ce greu apas-oricare duh ce trece *M* // **121** E-ntins și socrul lui] În groap-aci și socrul O_2 / un alt mișel] înfipt și el O_1 // **122** prin gropi *om.* O_2 / și prin sinedriu] și toți din sfat *M* / prin] din O_1, O_2 // **123** pieire] peire O_1, O_2 // **124** -n mirare] mirat *M* // **125** de-acest ce sta pe cruce-ntins pecum O_2 // **125–126**

privind pe-acest mișel ce, pe vecie,
înfipt zăcea-va-n ticăloasa-i stare. O_1 //

126 tristă] trista-i O_2 // **127** *post* duce *ad.* „— Acum O_2 // **127–128**

Apoi spre Catalan: „— Să-mi spui tu mie,
de ți-e permis și ai și bunătate O_1 //

129 nu știi pe ⟨mîna dreapt-aici...⟩ drum O_2 / de duce] să fie O_1 / poate *(anulat)* M_1 / vro gură nu-i M_2 / de e pe-aici vrun drum ce *(inițial:* care*)* pe dreapta ⟨duce⟩ *M* // **130** prin *M* // **130–132**

vrun loc ca să răzbim pe căi umblate?
Mi-au spus ⟨....................⟩
n-aș vrea să rog iar duhuri necurate." O_1 /
pe ⟨...........................⟩,
spre-a nu constrînge iarăși îngeri răi
să vie-a ne-arăta vro falsă cale?" O_2 //

131 spre-a nu constrînge iarăși *(anulat:* pe-acești*)* îngeri răi *M* // **132** să vie *M* //

133 „— O stîncă este, zise condamnatul,
aproape-aici, pornind din cercul mare,
și-aceste oarbe văi le ia de-a latul.

136 E ruptă îns-aici și drumuri n-are,
dar poți și pe ruini să urci, poete,
căci drum de-a dreptu-n altă vale are."

139 Puțin cu fruntea-n piept măestrul stete:
„— Acel ce prinde pe-osîndiți în lacul
de smoală, jos, ce rea povață-mi dete!"

133—135 „— E drum cu mult mai scurt decît tu poate
sperezi, ne-*(inițial:* mi-*)*a zis, *(anulat:* spre*)* la steiul ce *(inițial:* cari*)* pornește
din primul cerc ⟨.............................⟩ *M'* /
Răspunse el: „— Aproape-aici, s-o vezi,
o stîncă e ⟨.........................⟩
străbate toate-aceste ⟨..............⟩ *M* /

M a fost modificat apoi în:

„— Aproape-aici, s-o vezi cu ochii tăi,
pornind din marele cățîn, o stîncă
ce trece toate groaznicele văi. /

„— Aproape-aici ⟨..................⟩
din marea rîpă, ne răspunse, pleacă
un arc ce trece toate-aceste văi. O_2 //

135 prin toate-aceste văi trecînd de-a latul O_1 / plecînd, străbate-aceste iaduri toate *M'* // **136** drumuri n-are] nu se-mbrîncă *M* // **136—138**

că-i rupt-aici și-oprește să o treacă,
dar lesne ⟨................⟩ rui⟨ne⟩,
căci zace-n fund, spre coasta ce se pleacă." O_2 //

137 și pe ruini] pe surpături O_1 // **138** *Versul lipsește din* **P.** / că-i deal ce din adînc de văi răsare." O_1 / căci zace-n fund spre coasta ce se pleacă." *(inițial:* cari umplu coasta pînă-n vale-adîncă."*)* *M* // **139—141**

Puțin a stat V⟨irgil⟩ retras în sine
⟨..........................⟩ lacul,
sfîșie răii, rău și-a rîs de mine!" O_2 /

Puțin a stat retras Virgil în sine
și-apoi: „— Acel ce-n smoala cea ferbinte
sfîșie pe mișei ⟨..................⟩ *M* //

140 în lacul] ce-i ies O_1 // **141** de smoală, jos] din smoala lui O_1 / fac M_1 / rea vorb-a spus *(mai jos:* dat*)* M_2 / de smoal-, a zis, ce rău și-a rîs de mine!" M_3 //

142 „— Eu și-n Bologn-am auzit că dracul
e sac de răutăți, dar mai vîrtos
că-i tată al minciunii", a zis monacul.

145 Porni cu pașii mari și mînios
Virgil acum, cu față zvîcnitoare,
de-aceea deci lăsai pe păcătos,

148 plecînd pe urma dragilor picioare.

---

142 „— De dracul țin de prin B⟨ologna⟩ minte *M* // **142—143**
Iar fratele: „— 'N Bologna multe-odată
de diavol auzeam ⟨..............⟩ M_1 /
Iar el: „— De dracul știu de mai *nainte*
că-i sac ⟨........................⟩ M_2 /
„— De dracul țin de prin Bologna mi⟨nte⟩
că-i plin de vicii ⟨..................⟩ M_3 /
Iar el: „— *(anulat:* Din țara mea e⟨u...⟩*)* De prin Bologna țin minte
că ⟨.............................⟩ M_4 /
„— Eu și-n B⟨ologn⟩-am auzit multe despre dracul
(vorbindu-s⟨e⟩) că-i plin de vicii M_5 //

142—144 „— Eu și-n viață am auzit mai des
că dracii sînt mișei ⟨..............⟩,
dar ăsta-i rău ⟨...⟩ mai ales." O_1 /
„— Iar eu de dracul știu de mai na⟨in⟩te,
de prin Bolo⟨g⟩na, că ⟨............⟩
și tată-i el minciunii, așa le minte." *M* //

145—147 Cu pașii mari porni apoi poetul
și-n fața lui vedeam zvîcnind mînia.
Lăsînd aici pe Catalan, pe bietul O_1 //

146 puțin *(anulat) M* // **147** deci] dar O_2 / lăsai *M* // **148** plecai și eu, urmînd călătoria. O_1 / urmînd *M*

CÎNTUL XXIV *

În lunile cînd anu-ntinerește,
iar Sol în Vărsător se-mprospătează
și nopțile tot scad și ziua crește,

cînd bruma chipul alb îl imitează
al candidei zăpezi, al sorei sale,
dar fulgii-abia se nasc și și-ncetează,

lipsit de-orice nutreț și-oftînd cu jale,
țăranul caută-n jur și vede locul
brumat și să lovește peste șale.

Să-ntoarce-n casă, tînguindu-și focul,
nici capul unde-i stă nu știe-n urmă,
dar iată că se-ntoarce-acum norocul,

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // **1–6**

Pe cînd se naște noul an și-și spală
și Sol în ape pletele avute,
iar zilei noaptea-ncepe-a-i fi egală,

cînd bruma pe pămînt vrea să imite
al sorei sale chip, dar se topește,
ci-aripile-n curînd îi pier trudi⟨te⟩ O_2 //

7 și-oftînd cu jale] țăranu-n cale *M′*, mîhnit privește O_2 // **8–9**

stă-n loc, privind, și vede cu mîhnire
alb cîmpul tot, se bate ⟨peste șale⟩ *M′* /
țăranul cîmpul, cum întreg străluce
sub albul văl, și șoldul ⟨și-l lovește⟩ O_2 //

10 -ntoarce] duce O_1 // **10–12**

Se-ntoarce-n casă plin de tînguire,
ca cel sărman ⟨...⟩ poate se socoate,
dar prinde suflet iar și-și vine-n fire *M′* /
Se-ntoarce-n casă și-ntr-un vai o duce,
cum cel ce-n griji nu știe-a-și da povață.
Se-ntoarce-apoi și vesel face cruce O_2 //

să schimbă cerul trist, curînd se curmă
şi ploile şi iată-l, apucînd
toiagul, scoate-n cîmp flămînda turmă.

Asemeni spaimă m-a cuprins văzînd
cum sta Virgil cu nor pe frunte,
dar leac pe rană el mi-a pus curînd,

căci iat-, ajunşi la dărîmata punte,
cu-atîta suflet bun privi la mine
pecum privi dintîi sub tristul munte.

Şi, lung purtîndu-şi ochii pe ruine,
văzui că stă pe gînduri şi socoate
şi, braţele-ntinzînd, m-a strîns la sine.

---

13 să] se O_1 // **13–15**

văzînd că-n timp puţin se schimbă toate
pe cîmp ⟨........................⟩
pe cîmp afară turma lui şi-o scoate. *M'* /

văzînd că-n scurtă vreme-a lumii faţă
se schimbă-ncet şi ia toiagul lui
să scoaţă turma-n ⟨...⟩ verdeaţă. O_2 //

16 *În P, în loc de* spaimă *a fost scris* spaima. // **16–18**

Asemeni spaime-mi dete şi-ntr-atîta
Virgil, cum sta cu-aşa norată fr⟨unte⟩,
dar leac la rău tot astfel des[...]orît-a. *M'* /

Aşa-nspăimat de-al meu maestru fui,
cînd nor văzut-am pe-ntristata frunte,
ci-al temei plastru tot aşa-l avui O_2 //

17 nor pe frunte] fruntea-ntunecată O_1 // **18** *În P, în loc de* mi *a fost scris greşit* nu. // **19** dărîmata punte] puntea dărîmată O_1 // **19–20**

că-ndată ce-am ajuns la rupta punte,
s-a-ntors cu-acele dulci privi⟨ri⟩ spre mine O_2 //

21 cum m-a privit sub deal de-ntîia dată O_1 / pe cum văzui de-[ntîiul rînd iute] *M'* / pecum privi] precum le-avu O_2 // **22** purtîndu-] ţinîndu- O_1 / pe] la O_2 / *În P, marginal dreapta este scris* bine. // **22–23**

Privind dintîi atent peste ruine
şi-n mintea ⟨...⟩ cumpănind de toate O_2 //

24 şi] el O_2 / strîns] prins O_1 //

25 **Ca cel ce-n gînd le judecă pe toate**
și-l vezi cătînd sfîrșitul ce-ar avea,
pe-o stîncă, ⟨sus⟩, trudindu-se a mă scoate,

28 a stat și-mi arătă pe după ea
alt jgheab și-a zis: „— Pe-aici acum tu pasă,
dar cată-ntîi să vezi de te-o ținea."

31 Ah, nu era un drum de om în rasă!
De-abia el, cel ușor, eu tras pe brînci,
din colț în colț urcarăm ca pe-o casă.

34 Să nu fi fost mai scurte-aceste stînci
ca-ntr-alte cercuri, m-aș fi dus de-a dura,
și poate chiar și el, pe rîpi adînci.

25—27 Ca omul chibzuit să facă toate,
s-[orînduie așa] să poată tot ce vrea,
așa văzui că sus cu el mă scoate O_1 /

Și, ca și-acel ce face și socoate
și-a pururi pare-a ști și-apoi ce vrea,
așa-l văzui pe-o stană cum mă scoate O_2 //

26 ***În P, în loc de*** ar ***a fost scris greșit*** or. // **27** sus, ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **28** pe-o stîncă și-arătîndu-mi de pe ea O_1 // **28—30**

pe-o stîncă și alt stei de după ea
cu mîna-mi arătă: „— Pe-aici ⟨e⟩ cale,
dar vezi întîi de poate-a te ținea." O_2 //

29 și] mi O_1 // **30** cată] caută O_1 // **31** N-a fost un drum de om ce poartă rasă *M'* // **31—33**

Nu fuse drum de cei ce poartă rasă,
căci greu de tot, el, cel ușor, eu dus,
din jgheab în jgheab urcarăm ca pe-o casă. O_2 //

32 cel] mai O_1 / eu tras] dar eu O_1 // **34** Să nu] De n-ar O_1 / scurte] joase O_1 / ***În P, în loc de*** aceste ***a fost scris*** acestea. // **34—36**

Să nu fi fost m⟨ai⟩ scurt decît mai sus
într-alt ponor, mai scurt-aici ruptura,
eu, nu știu el, dar eu m-aș fi răpus. O_2 //

36 pe] în O_1 //

37 Dar cercul e plecat mereu spre gura
prăpastiei, cu văile-așezate
treptat în jos și-ntr-ast fel li-e fă⟨p⟩tura,

40 că una parcă ține pe-alta-n spate.
Ajunsem însă-n creștetul ascunsei
genuni, pe culmea rîpei dărîmate.

43 De-abia suflam de greul nepătrunsei
cărări prin noaptea tristelor ținuturi.
Căzui deci frînt, acolo unde-ajunsei.

46 Virgil atunci: „— Tu lenea să ți-o scuturi.
N-ajung la glorii cei ce leneși sînt
și zac sub perne-n caldele-așternuturi,

37–42 Dar, cum plecată-n totul ei spre gura
acelui puț adînc, plecat se-ntinde,
oricare bolgie-și are-astfel făptura,

că suie-un mal, iar celălalt descinde.
Și-așa sosim pe culmea de pe care
și ɔea din urmă piatră se desprinde. O_2 //

41 însă-n creștetul ascunsei] în sfîrșit pe-o culme-n zarea O_1 // 42 *În P, în loc de* genuni *a fost scris greșit* gemeni. / genuni] genunei O_1 // 43–45

În piept mi se stinsese răsuflarea
și-am stat și m-am proptit de-a stîncii gene,
c-așa m-a obosit de mult cărarea. O_1 /

Atît mi-a fost trudita răsuflare
de stinsă-n piept ⟨...............⟩,
încît, nemaiputînd ⟨.............⟩ O_2 //

46–47 „— Se cade-acum tu lenea ta s-o scuturi.
N-ajungi ⟨...........⟩ la faimă-n lume O_2 //

46–48 Virgil atunci: „— Nu-i timp acum de lene!
[Chemați la glorii] ⟨.............⟩
[numai ce] zac trîndavi sub perne. O_1 //

47 *În P, în loc de* glorii *a fost scris* glorie. //

49 iar cei lipsiți de glorii pe pămînt,
cînd mor, aceeași urmă-n lume lasă
ca spumele pe rîu, ca fumu-n vînt.

52 Rădică-te, să scuturi ce te-apasă,
căci vrerea-nvinge tot! De-o ai în tine,
de rău ⟨să⟩ nu te temi, de greu nu-ți pasă.

55 Urca-vom și-alte scări de chin mai pline,
căci nu-i acesta cel din urm-amar.
De mă-nțelegi, tu fă ce ți-e spre bine."

58 Sărind, eu mă luptam voinic să⟨-i⟩ par
mai mult decît eram. Pe coasta naltă
pornind, am zis: „— Mă simt cu suflet iar."

61 Pe stîncă deci suirăm dupolaltă
pe-un drum și rău și strimt și-așa de scund
cum nu-i nici cel din bolgea ce⟨e⟩altă.

49–54 Cîți fără ea vreau viața s-o consume,
ei fără urmă așa au să dispară
ca fumu-n vînt și ca pe ape-o spumă.

Tu sari și truda-nvinge-o ⟨așa⟩dară
prin inima ce-nvinge orice rău ce vine,
cînd n-o subjug-a trupului povară. O_2 //

54 să, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **56** nimic au fost pe cîte le-am urcat O_1 / Tu ai de-urcat cu mult mai lungă scară O_2 // **58** -i, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **58–60**

Curînd mă rădicai mai întrarmat
[...] să par mai ⟨................⟩
și „— Pleac-,am zis apoi, mă simt bărbat!" O_1 /
Și-am zis atunci, luptîndu-mă să-i pară
că sînt cu mult m⟨ai⟩ în puteri de cum
eram: „— Să mergem ⟨așa⟩dară!" O_2 //

61–63 Plecarăm iar pe stînci grozav de suse,
pe strimtul drum ⟨..................⟩
și-așa pieziș cum nicăiri nu fuse. O_1 /
Pe stînci luarăm deci din nou un drum
și rău și strimt ⟨...⟩-ntru ale sale
mai rău decît și cel de pînă acum. O_2 //

Vorbeam pe drum ca truda să-mi ascund
și-atunci, bolborosind ca-n sugrumare,
un glas fără-nțeles ieși din fund.

Deși ducea spre el acea cărare,
nimic nu-nțelegeam din cîte spune,
dar știu că el vorbea-n mînie mare.

Privii spre-adînc, dar noaptea din genune
nu-mi dete, celui viu, răspuns întreg,
de-ace⟨e⟩a-am zis grăbit: „— Măestre, bune,

să mergem jos ca taina s-o dezleg,
că stau și văd și tot nu iau aminte
și-ascult mereu și nu pot să-nțeleg.“

„— Prin faptă-ți dau răspuns; cînd e cuminte
rugarea, el mi-a zis, să dezleagă
rugarea orișicui, nu prin cuvinte.“

---

64 truda să-mi ascund] să nu par slăbit O_1 // **64—66**
Vorbeam mergînd, spre-a nu părea ⟨. . .⟩ pe cale,
cînd iat-un glas părînd că n-ar' ⟨să⟩ știe
forma ⟨. . .⟩ ieși dintr-altă vale. O_2 //
65 *In P, în loc de* bolborosind *a fost scris* bolboroșind. // **65—66**
cînd iat-un glas din gropi acum răsare,
părînd ne-ndemînatec la vorbit. O_1 //
67—69 Ce-a zis, deși eram pe-acea stinghie
ce-i punte-aici, eu nu putui să știu,
dar cel care vorbea-mi păru-n mînie. O_2 //
70 *In P, în loc de* genune *a fost scris greșit* gemine. // **70—72**
Plecat, privii spre-adînc, dar ochiul viu
nimic prin neg⟨uri⟩ eu nu putui învinge
și-am zis: „— Măestre, o, fă, te rog, să viu O_2 //
71 -mi dete, celui viu] vru să-mi dea O_1 // **73—75**
la zidul cel ce altă vale-o-ncinge,
c-aud, dar să-nțeleg eu n-am putere
cum văd spre-adînc și tot nu pot destinge.“ O_2 //
74 iau aminte] -mi intră-n minte O_1 // **76** Cînd e cuminte] nu prin cuvinte!“ O_1 // **76—78**
„— Răspunsu-mi este atît că-ți fac pe vrere
⟨. . . . .⟩, căci astfel se dezleagă
rugarea, el mi-a zis, ⟨. . .⟩ tăcere.“ O_2 //
77 mi-a zis Virgil, prin faptă să dezleagă O_1 // **78** nu prin cuvinte] cînd ea-i cuminte. O_1 //

79 Și-am mers în jos pe puntea care leagă
de-a opta vale-aceste rîpi mai joase
și-acum ni s-a deschis genunea-ntreagă.

82 Grozave-aici îngrămădiri scîrboase
de-atîta neam de șerpi eu am văzut,
încît și-acum mi-e spaima morții-n oase.

85 De șerpi e gol al Libiei ținut,
oricît de mulți foiesc în el scîrboșii
și răi⟨i⟩ șerpi; nicicînd el n-a avut

88 așa de răi și mulți ca furioșii
de-aici, nici el, nici golul etiop
și nici acel din preajma Mării Roșii.

---

79 am mers în jos] așa noi de O_1 // **79—81**

> La capul punții pe-unde ea se leagă
> de-a opta rîpă deci, ⟨...⟩ și-n fine
> văzui ⟨atunci⟩ deschisă bolgea-ntreagă O_2 //

80 de *om.* O_1 / aceste rîpi] am dat pe O_1 // **81** ni] mi O_1 / *În P, în loc de* genunea *a fost scris greșit* geminea. // **82** Grozave] Văzui O_1 // **82—84**

> și-ntr-însa șerpi și-oriunde șerpi și pline
> grămezi, de-a⟨tîtea⟩ specii-ncît de ei
> și-azi sîngele e sloi de gheață-n mine. O_2 //

83 de șerpi, în toate fețele cu grupul O_1 // **85** *În P, în loc de* Libiei *a fost scris greșit* Sibiei. // **85—86**

> Mai mulți decît aici nici în nisipul
> din Libia, oricît de mulți foiesc în el scîrboșii O_1 //

85—87

> Să-mi tacă Libia de pustiul ei,
> căci, orișicît de mulți foiesc în el scîrboșii
> jaculi, chelidri, și cencri, și farei O_2 //

86 *În P, în loc de* mulți *a fost scris greșit* mult. // **87** *În P în loc de* răii, *a fost scris* răi. // **88** așa de] n-avu m⟨ai⟩ O_2 / *În P, în loc de* furioșii *a fost scris greșit* furioși. // **88—89**

> și-atîtea bale ce vărsau scîrboșii,
> nu poate-avea pustiul etiop O_1 //

90 și nici acel] nici malul sterp O_2 //

91 Și umbre goale, ⟨î⟩ntr-acest potop
scîrbos ⟨de șerpi⟩, fugeau înspăimîntate;
nici loc de-ascuns și nici heliotrop.

94 ⟨Iar mînile-ndărăt le-aveau legate
cu șerpi, cari, prin rănichi și cap intrînd,
ieșeau făcînd și-n față nod ca-n spate.⟩

97 Și iat-un șarpe-aici sări deodată
pe-un duh de lîngă noi și-l sflederi,
intrîndu-i tot prin beregată.

100 Pe cît de iute⟨-ai scrie-⟩un „O" sau„I"
⟨-s-aprinse tot ....⟩,
și-arzînd de tot, el scrum se risipi.

---

91 *În P, în loc de* umbre *a fost scris* umbrele. // **91—93**

Iar oameni goi de tot, nebuni de frică,
călcau pe șerpi și printre ei fugeau,
nici loc avînd, nici loc de-ascuns, nimică. O_1 /

Aci-ntr-acest scîrbos și crud potop
fug umbre-goale-nspăimîntate
și scorburi nu-s și n-au heliotrop. O_2 //

92 de șerpi, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **93** *În P, în loc de* heliotrop *a fost scris greșit* heliodrop. // **94—96** *Terțina, netranscrisă în P, a fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* /.

Pe cap, pe spate, șărpii le umblau
și-ntrîndu-le prin șolduri ⟨...⟩,
ieșeau prin burta lor și se nodau. O_1 /

Au mînile-ndărăt cu șerpi legate,
ce-n spline-nfig și cozi și cap și-apoi,
ieșind, fac nod pe burtă ca și-n spate. O_2 //

97 *În P, în loc de* sări *a fost scris greșit* sosi. // **97—99**

Și iat-atunci pe-un duh de lîngă noi
sărind un șarpe și-l sflederi prin locul
ce leagă gîtul de-umerii-amîndoi. O_2 //

98 duh de lîngă noi] biet de vinovat O_1 // **99** intrîndu-i tot] că ⟨...⟩ O_1 // **100** Pe cît de iute⟨-ai scrie⟩] Nu scrii așa de iute O_1 / ai scrie, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **100—102**

A scrie-un „I" sau „O" m⟨ai⟩ scurt e jocul
de cum s-aprinse el și-arzînd, căzu
și-ntreg îl prefăcu⟨-n⟩ cenușă focul. O_2 //

101 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / pe cît de iute-acesta flăcări prinse O_1 //

103 Dar, cum zăcea pe jos așa ferbinte,
cenușa lui se-nchegă și-a prins putere
și iar se face om ca mai nainte.

106 De fenix spun acei ce știu mai bine,
tot astfel piere-n flăcări, ⟨moare⟩,
și-nvie iar, cînd vremea lui i vine.

109 Tămîie scursă bea și cuișoare
e hrana lui, nu ierbi de pe cîmpie,
și-apoi pe rug de smirnă-n urmă moare.

112 Și cum e-acel ce cade și nu știe,
căzut-a-mpins de-o mînă inimică,
de duh spurcat, ori tras de-epilepsie,

115 se uită-n jur grăbit, cînd să ridică,
să pipăie mirat înspăimîntatul
și geme, tulburat de-ascunsa frică,

103–105 Și-așa cum sta distrus și stins acu,
de sineși spuza prinse să s-adune
și-n clipă om redeveni cum fu. O_2 //
104 și-a prins] prinzînd O_1 // **106–108**
Cum spun cei învățați, tot astfel piere
și fenixul, cînd veacul se-mplinește,
și tot așa de iute-a sa-nviere. O_1 //
107 moare, *netranscris în* P, *a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din* O. // **107–108**
că moare-astfel și se renaște
cînd trec cinci sute de-ani ⟨...⟩ O_2 //
109–110 Trăind, el nu cu ierburi să nutrește
și numai cu tămîie și cu lacrimi O_1 //
109–111 Nu paște ierbi și boabe din cîmpie,
ci lamură de-amom alege
și-apoi pe nard ⟨........⟩ O_2 //
111 -n urmă moare] se sfîrșește O_1 // **112** e *om*. O_1 // **112–114**
Cînd cade-un om și nu-nțelege,
ori tras a fost de-o iasmă inimică,
ori de-alt vrun rău ce poate pe-om să lege O_2 //
113 căzut-a-mpins de-o] de ce [...] împins vro O_1 // **114** epilepsie] [apoplesie] O_1 // **115** grăbit] mirat O_2 / să] se O_2 / ridică] rădică O_1, O_2 //
116–117 de spaim-oftează lung, să pipăie mereu
[... mare] tulburat de frică O_1 /
și-așa privind, oftează-nspăimîntatul
de-al marelui turment neclară frică O_2 //

așa, cînd se-nălță, făcu-nviatul.
O, drepte doamne-n cer, ⟨cu⟩ cîte munci
tu bați în iad, ca să răzbuni păcatul!

De nume-l întrebă Virgil. Atunci:
„— De-abia plouai, răspunsu-ne-a-ndrăznețul,
din Tosca mea-ntr-acestea dragi spelunci.

⟨Catîrul Vanno Fucci sînt, istețul.⟩
Nu om voiam să fiu, ci vită-n lume
și vrednica Pistoie-mi fu cotețul."

Eu însă lui Virgil: „— El face glume.
Să-ntrebi de ce-i aici, că eu în viață
îl știu cumplit și gata să sugrume."

Iar el, ce ne-auzi, nu-ntoarse fața,
ci, drept privind, el inima-și deschise
și-adînc i s-a întins pe-obraji roșața.

---

119 cu, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **120** [tu] bați cu-așa pedeapsă grea păcatul! O_1 / că tu-ntr-atare chip răzbuni păcatul! O_2 // **122** „— De-abia plouai] "— Plouai de-abia O_1 / răspunsu-ne-a: „— Plouai de-abia O_2 // **123** *În P, în loc de* Tosca *a fost scris greșit* Tasca. / mea *om.* O_1 / -ntr-acestea] într-aceste O_1 / acestea] aceste O_2 // **124** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **124—126**

De bestie viaț-am vrut, ca mul ce fui,
și nu de om și Fucci-am fost pe lume
și-un vrednic ⟨...⟩ Pistoia mi-o avui". O_2 //

125 *În P, în loc de* Nu *a fost scris greșit* Un, *iar în loc de* vită, viața. // **126** vrednica] nobila O_1 / *În P, în loc de* Pistoie *a fost scris greșit* Pistore. //

127—128 Iar eu: „— Tu vezi că-i arde-acum de glume.
Să-ntrebi ce crime i-au pătat viața O_1 //

129 il] că-l O_1 // **130—132**

N-avu, cînd m-auzi, minciună-n față,
ci drept privind, cu sinceră mînie
și-obrajii aprinși de-o jalnică roșață. O_2 //

131 *În P, în loc de* deschise *a fost scris greșit* deschide. //

133 „— Mai mult mă doare că mă afli, zise,
căzut aci-ntr-așa de mult amar
decît că moartea mă răpise.

136 De ce-aș nega, cînd știu că e-n zădar?
Năpîrci îmi rod aici de-a pururi țasta,
căci fur eu fui de-odăjdii din altar

139 și pe-alții-apoi cumplit căzu năpasta.
Dar, ca să n-ai vro vesel-amintire
de-amarul meu, ieșind din lumea asta,

142 ascultă ce-ți vestesc și-ți fie-n știre:
de negrii-ntîi Pistoia să desparte,
Florența-și schimb-apoi popor și fire,

133—135 **Și zise-apoi: „— Mai mult mă doare**
că mă-ntîlnești aci-n ticăloșie
decît că nu mai sînt om viu sub soare. *O_1 /*

„— Că tu mă vezi aci-n ticăloșie,
cum vezi că sî⟨nt⟩, mă doare m⟨ult⟩ m⟨ai⟩ tare
decît că fui gonit din lumea vie. *O_2 //*

136—138 **Nu pot să neg ce-mi cere-a ta-ntrebar⟨e⟩:**
atît de jos în ⟨iad⟩ eu fost-am pus
ca fur de-odăjdii sfinte din altare *O_2 //*

137 Năpîrci îmi rod] **Îmi rod năpîrci** *O_1 //* **139** apoi cumplit căzu] **am azvîrlit apoi** *O_1 / **În** P, în loc de* căzu *a fost scris greșit* cădea. *//* **139—142**

și furtu-mi fu năpastă pe-alții pus.
Spre-a nu te bucura de-a mea-ntîlnire,
de-o fi să ieși din neagra groapă sus,

tu ia-n urechi și-scult-o prevestire: *O_2 //*

143 ***În** P, în loc de* să *a fost scris* se. *//* **144** popor] s[...] *O_1 / **În** P, **în** loc de* și *a fost scris greșit* în. *//*

145 văpăi din Val de Magr-aduce Marte,
vestmînt avînd de nori și vijelie,
și-n luptă la Picena-n văi, departe,

148 cu vuiet mult și groaznic o să vie;
el neguri va-mprăștia de-a doua oară
ca, tot ce este alb, strivit să fie.

151 Acestea ți le spui ca să te doară."

---

145 – 150 vapori din Val de Magra Marte-adună
și-n negrii nori el învălit apoi,
năvală dînd cu groaznica furtună,

pe cîmpul piceean va da război
spre-a sparge-n pripă a norului putere,
spre-a ⟨fi⟩ strivit oricine-i alb ca voi. O_2 //

150 strivit] înmormîntat O_1 / *În P, în loc de* strivit, *a fost scris greșit* strîmt, *corectat de G. Coșbuc cu creionul.* // **151** Și spui aceste ca să-ți fac durere." O_2

CÎNTUL XXV *

1 Vorbind, tîlharul a nălțat deodată
scîrboșii pumni, ce semn obscen făcură,
strigînd spre cer, și-a zis: „— Na, ție, tată!"

4 Și dragi de-atunci toți șerpii-aceștia-mi fură,
căci unu-i strînse gîtu-n sugrumare,
părînd c-ar vrea să-i curme graiu-n gură.

7 L-a-ncins și peste brațe-așa de tare
alt șarpe-apoi, un nod la piept făcînd,
că-i stinse-orice putință de mișcare.

---

* *Cîntul este reprodus din* O_2. // 1 *Marginal dreapta este scris*: în fine. // 1—3

Sfîrșind, își strînse pumnii cu mînie,
iar degetele lui spre cer făcură
un semn obscen: „— Na, doamne, asta ție!" O_1//

2 *Marginal dreapta este scris*: cu mînile ce-un semn obscen făcură. // 3 *Marginal dreapta sînt scrise*: Ei, na și ție!, *respectiv* ține. // 4 *Deasupra rîndului sînt scrise*: Amici de-atunci toți șerpii-aceștia; De-atunci încolo șerpii-amici îmi fură *și* prinse. // 4—6

Din clipa asta șerpii dragi îmi fură.
Și iat-un șarpe gîtul i-l încinse,
părînd c-ar zice: „— Taci acum din gură!" O_1 //

6 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în*: l-a strîns de gît, oprindu-i vorba-n gură. // 7—9

Iar altul peste brațe-așa mi-l prinse,
că nu putea nici umerii fixați
să-i miște-acum, nici brațele cuprinse. O_1 //

8 *Marginal dreapta este scris*: nod. // 9 *Deasupra versului sînt scrise*: că-l strînse-n brațe *și* încît, *iar sub vers*: încît mișcării-orice putință-i stinse. / *Marginal dreapta este scris*: că nu le mai putea mișca. //

Pistoia, vai, de ce nu-i fi cătînd
să-ți dai tu foc, să-ți curmi mișeaua soartă,
că-mpingi spre crime-așa pe-al tău norod!

Turbat atîta-n toată lumea moartă
n-aflai alt duh ⟨..................⟩,
nici însuși cel trăsnit la Teba-n poartă.

Iar el fugi și-atît i-a fost grăitul.
Ci-n furie-un centaur iat-apoi,
venind cu urlet: „— Unde e cumplitul?"

Nu cred că au Maremmele-n noroi
atîția șerpi cîți el avea pe crupă
și pînă unde-ncepe-a fi ca noi,

---

10 *Marginal dreapta este scris:* mod. // 10—12

De ce nu-ți dai tu foc, de ce nu cați,
Pistoia, tu, să pieri din lume-odată,
că naști numai mișei și scelerați! O_1 //

11 *Marginal dreapta este scris:* spre-a *(anulate) și* spre. // 12 *Marginal dreapta este scris:* căci (*inițial:* că-ți) vezi sămînța-n crime-așa notî⟨nd⟩ *(anulate).* // 13—15

N-aflai prin iad o umbră mai turbată
și-un duh mai rău (*inițial:* răzvrătit) ca Fucci, păcătosul.
O, însuși Capaneu mai blînd s-arată. O_1 //

13 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* N-aflai alt duh prin toată lumea moartă. / *Marginal dreapta este scris:* N-aflai alt duh. // 14 *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu:* [...] cu zeii atît. Nici chiar trăsnitul. // 15 *Deasupra versului este scris:* nici cel de-a fost trăsnit de Zevs odată *(anulate), iar sub vers:* acel căzut *(anulate).* // 16—18

Tăcînd apoi, în nopți peri scîrbosul.
Și iată-l, un centaur în mînie
venea vuind: „— O, unde-i ticălosul?" O_1 //

16 *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu:* Fugi și n-a mai zis nimic *(anulate).* // 17 *Forma din O_1 a fost modificată în:* Văzui îns-un centaur vînăt de mînie. / *În loc de* ci, *fusese scris inițial:* și. // 18 *Marginal dreapta este scris:* urlînd venea. // 19—21

Nu cred că prin Maremme pot să fie
atîția șerpi cîți el avea pe spate
și pînă unde-ncepe om să fie O_1 //

19 *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu:* Maremma nu [...] eu că [...] învie, *modificat apoi în:* Nu cred că vara ar fi Maremma [...]. // 20 spate *din O_1 a fost înlocuit cu* șale, *anulat apoi.* / *Marginal dreapta este scris:* șale. //

22 iar ceafa lui dragonul i-o astupă
cu-ntinse-aripi și foc din gură-i iese,
ce-aprinde tot ce drumul i-l ocupă.

25 Virgil atunci: „— E Cacus, ce-și alese
locașul pe-Aventin, în stînci, sub care
el bălți făcu de sînge mai adese.

28 Dar, pentru că-a răpit prin înșelare
din turma cea sosită-n văi, petrece
departe-acum de frații cîți îi are.

31 De-aci-ncetară faptele lui rele
sub ghioaga lui Ercul ce-n spete-i puse
și-o sută cred, deși-l strivi cu zece."

---

22 *Deasupra versului este scris:* și-n spate-i sta, în dosul cefei sale, *iar în colțul din dreapta sus:* taur, balaur. // **22—24**

și-n ceafa lui, cu aripi răsfirate,
un smeu călare-i sta, cu-aripi întinse
și flăcări el vărsa din guri spurcate. O_1 //

23 *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu:* cu-aripi întinse și foc din gură iese, *ultimele patru cuvinte fiind apoi anulate.* / *Marginal dreapta este scris cu creion albastru:* bale. // **24** *Forma din O_2 a fost modificată în partea finală în:* ce-i iese-n cale. // **25—27**

„— Acesta Cacus e, Virgil îmi spuse.
Pe muntele-Aventin, sub stînci murdare
el bălți de sînge-adeseori făcuse. O_1 //

25 *Forma din O_1 a fost modificată în:* Virgil atunci: „— Acesta-i Cacus, monstr⟨ul⟩ ce-și alese. //**26** *Ultimele patru cuvinte sînt anulate.* / *Marginal dreapta este scris:* vizuină. // **28** *Versul este anulat.* // **29—30**

din turma lui Heracle, acum petrece
departe de-ai săi frați pe cîți îi are. O_1 //

29 *Forma din O_1 a fost modificată în:* din turma cea de boi, acum petrece. / *Marginal dreapta sînt scrise:* din cauza acelei furături mișele *și* a turmei mari ce. // **31—33**

Dar și Heracle-atunci sfîrșit îi fece,
că-i dete cu ciomagul poate-o sută,
din cari el poate n-a simțit nici zece." O_1 //

31 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* De-aci-ncetară a lui, *devenit apoi:* De-aci-ncetară toate faptele lui rele. // **32** *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu:* sub ghioaga lui Ercul ce-o sută poate-i dete. / *Marginal dreapta este scris și anulat:* dete. // **33** *Versul este scris pe contrapagină.* / *Sub versul din O_1 este scris:* și-o sută cred *(anulate)*, dar *(anulat)*, și n-a simțit nici zece. / *Marginal dreapta sînt scrise:* dar *(anulat) și* i-a dat, deși ajung cam și zece, poate *(anulate)*. / *Pe contrapagină este scris:* dar zece nu *(anulate)*, dar zece. //

34 Pre cînd vorbea, iar celălalt se duse,
trei inși ajunseră tiptil sub noi,
pe cari nici eu, nici el nu ⟨î⟩i văzuse

37 decît cînd au strigat: „— Dar ce-i cu voi?"
Și-atunci Virgil curmă a sa poveste
și-atenți numai la ei am stat apoi.

40 Eu nu le cunoșteam, dar fu cum este
că unul e de-mprejurări adus
să cheme pe-altul ⟨făr' de veste⟩,

43 zicînd: „— Dar Cianfa unde-o fi rămas?"
Și-atunci, ca semn să fie-atent Virg⟨i⟩l ce vede,
mi-am pus pe **gură** degetul la nas.

---

34 *Deasupra versului este scris:* el trecuse. // **34—36**

> Pe cînd sfîrșea vorbirea începută,
> veniră lîngă noi trei inși pe care
> noi nu i-am fi văzut prin noaptea mută O_1 //

35 *Forma din O_1 a fost înlocuită cu:* trei duhuri au sosit sub noi, *scrise marginal dreapta.* // **36** *Forma din O_1 a fost înlocuită cu:* pe cari nici eu, nici maistrul nu-i văzuse, *modificat apoi în:* pe cari nici eu, nici el nu le văzuse. / *Marginal dreapta este scris:* pe care. // **37—39**

> de nu ne-ar fi strigat cu vocea tare:
> „— Voi ce cătați pe-aici?" Și-atunci am stat
> pe loc și i-am văzut aci-n cărare. O_1 //

38 Virgil curmă *sînt anulate.* // **39** *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* privindu-i cum steteau aci-n cărare. // **40—42**

> Noi nu i-am cunoscut, dar s-a-ntîmplat,
> precum se-ntîmpl-ades, că pe-oarecine,
> nevrînd, pe nume-l strigă vrun fîrtat. O_1 //

40 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* Noi nu i-am cunoscut, dar fu cum este, *apoi în:* Noi nu i-am cunoscut, dar, cum e cîteodată. // **41** *Marginal dreapta este scris:* de multe ori, că pe-unul *(anulate).* // **42** *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu:* că unul strigă ⟨pe-⟩altul făr' de veste *(anulate).* / *Marginal sînt scrise:* să-și, *respectiv;* O umbră fu chemată *(anulate).* //
43—45

> „— Dar Cianfa unde-o fi, de nu mai vine?"
> Eu detei semn că vrednic e ce vede
> și-i spusei lui Virgil s-asculte bine. O_1 //

44 *Forma din O_1 a fost înlocuită cu:* și ca să fie-atent Virg⟨il⟩ ce vede. //
45 *Inițial, în loc de* la *fusese scris* sub. / *Marginal dreapta este scris:* un deget ⟨...⟩ nas. //

46 Creştine, acum, din vorbe de purcede
ceva ce-i greu să crezi, să nu te mire,
căci eu, care-am văzut, de-abia pot crede.

49 Văzui, cum sta⟨m⟩ pe ei cu-a mea privire,
un șarpe năvălind pe-un duh, s-agață
și-ntreg cu șase labe-l ia-n primire.

52 Cu labele de sus l-a prins de brață,
cu alte două pîntecu-i încinse
și colții-ntr-ambii-obraji i-a-nfipt în față.

55 Cu alte două coapsele-i cuprinse
și coada-ntîi vîrînd-o printre șale,
pe spete-n sus, de-a lungul lor o-ntinse.

46—47 Acum, vro necredință de purcede
din spusa mea, cetind, să nu vă mire O_1 //

46 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Vrun lucru necrezut dac-ar purcede. / *Marginal dreapta este scris :* Din spusul meu, lectore, dac-ar purcede. // **47** *În loc de* te, *în manuscris este scris greșit* mă. //**49** *Inițial :* Pe cînd aveam spre dînșii-a mea privire. // **49—51**

Pe cînd priveam la ei, sosi-n grăbire
pe șase labe-un șarpe și s-agață
de-un ins de-aici și-l strînge ca-n neștire. O_1 //

50 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* un șarpe-a năvălit pe-un ⟨duh⟩, *apoi cu :* văzui sărind un șarpe pe-un duh, s-agață. // **51** *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* de-un ins, văzui că-ntreg îl ia-n primire, *apoi a fost înlocuită cu :* cu șase labe-ntreg să-l ia-n primire. // **52—54**

Cu labele de mijloc îl înhață
de peste brîu, cu două-l ⟨...⟩
de mîni, și-i vîră colții mari în față. O_1 //

52 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Cu două labe de mijloc îl înhață' *apoi în :* Cu două labe de brațe-l prinse. *(Ultimul cuvînt, scris marginal dreapta, este anulat.)* // **54** *Sub forma din* O_1 *este scris și anulat :* și colții-ntr-ambii-obraji i-nfipse. // **55—57**

iar cele dindărăt și le proptește
pe șolduri și-ntre ele, pe spinare,
întinde coada-n sus și-o-ncolăcește. O_1 //

55 *Forma din* O_1 *a fost modificată succesiv în :* Iar cele dindărăt le-ntinse, Pe cele dindărăt (*devenit :* Pe șolduri, *apoi :* Pe coapse-apoi) le puse. // **56** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* și coada sa vîrînd-o printre șale.// **57** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* și-n sus, pe dindărăt, pe spete-o scoase, *variantă modificată în :* și-n sus, de-a lungul spetelor o scoase. //

58 Nu strînge-o iederă-ntr-a ei spirale
mai strîns un pom cum trista fiar-acu
strîngea străine membre-acu-ntr-a sale.

61 Părînd c-ar fi de ceară cald-⟨acu⟩
şi-ncet amestecînd a lor coloare,
nici unul nu părea a fi ce fu.

64 Aşa naintea flăcării-arzătoare
se-ntinde pe hîrtie-o dungă sură,
ce neagră încă nu-i, dar albul moare.

67 Cei doi priveau miraţi, strigînd din gură:
„— Agnello, tu, dar ce devii? Vai, nouă,
nici unul nu-i, nici doi a ta făptură!"

58—60 Nici iedera nu strînge-aşa de tare
copacul său, cum fiara fără minte
strîngea pe bietul om aci-n cărare. O_1 /
Pe contrapagină este scris, ca variantă la forma din O_1:
Nu strînge-atîta iedera-n spirale
copaoul ei, cum ⟨fiara fără minte⟩
străine membre le strîngea-ntr-a sale. //
59 *Marginal dreapta este scris :* aru, *iar pe contrapagină :* fiară. // **60** *Forma din* O_1 *a fost înlocuită marginal dreapta cu :* pe-al celuilalt strîngea acum pe-a sale. / *Marginal dreapta este scris :* lui, *iar pe contrapagină, sub varianta citată anterior :* le. // **61—63**
Şi să topeau ca ceara cea ferbinte
şi-n timp ce li s-amesteca fiinţa,
nici unul n-a mai fost ce fu nainte. O_1 //
61 *Versul este scris pe contrapagină, ca formă finală a variantei :* Părînd de ceară cald-acu, *scrisă deasupra versului din* O_1. / *Forma din* O_1 *a fost modificată succesiv în :* Şi-aşa lipiţi ca ceara cea ferbinte *şi* Şi s-au lipit ca ceara cea ferbinte. / *Marginal dreapta este scris :* ca ceara caldă, *iar pe contrapagină :* Şi unu-ntr-altul se-ntrupa, *respectiv :* ceara. // **62** şi-ncet *sînt anulate.* // **63** *Pe contrapagină este scris :* Că nu era nici unul ce fu, *iar mai jos :* că.//
64—66 Aşa pe-o foaie de hîrtie-n sus să suie
în faţa flăcării o dungă sură,
ce neagră nu-i de tot, dar albă nu e. O_1 //
64 naintea flăcării *sînt anulate.* / *Forma din* O_1 *a fost modificată iniţial în :* Aşa pecum naintea flăcării-arzătoare, *apoi în :* Fugind din goana flăcării-arzătoare. / *Marginal dreapta este scris ;* Pe foaie-n sus alearg-o, *modificată în :* Aşa pe foaie alearg-o. // **66** *Marginal dreapta este scris :* moare. // **68** *Versul este anulat.* / *În loc de* Agnello *este scris greşit :* Angelo. / *Marginal dreapta este scris :* ⟨...⟩ cum schimbi a ta făptură. // **69** Nu-i nici de om, dar nici de şarpe-a ta făptură." O_1 / *Forma din* O_1 *a fost modificată iniţial în :* Nu-i nici de om, nu e nici şarpe-a ta făptură." //

70 Din două țeste-avur-o țeastă nouă
și două fețe, amestecate, s-au pierdut
pe-un singur chip, ce-avea-nsușite două.

73 Din patru brînci, mîni două au fost făcute
din trunchi și pept ⟨....................⟩
ies membre-așa cum n-au m⟨ai⟩ fost văzute.

76 Din cîte-au fost nimic nu e și față
ca doi și ca nici unul monstrul are
și-așa porni greoi, perind în ceață.

79 Precum șopîrla, pe căldură mare,
schimb⟨îndu-și⟩ zid⟨ul......⟩
[și] trece peste drum, un fulger pare,

---

70 *Versul, scris pe contrapagină, a avut inițial forma :* Din două țeste-o țeast-avură nouă. / *Marginal dreapta este scris :* Un cap acum din două se făcură, *modificat în :* Un cap s-a fost făcut din amîn⟨două⟩. / *Deasupra versului din pagină este scris :* Un cap. // **70–72**

Din două fețe fac o față nouă
și două firi într-una s-au pierdut
și-un singur chip și-ntr-însul vezi că-s două. O_1//

71 *Marginal dreapta este scris și anulat :* cînd. // **72** *Sub versul din* O_1 *sînt scrise :* un singur chip, *respectiv* și două-amestecate, *iar marginal stînga:* (slabe). // **73–75**

Din mîni și labe brațe s-au făcut,
picioare, burtă, piept și-ntreaga viață
se schimb-așa cum nu s-a mai văzut. O_1 //

73 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Din patru labe brațe s-au făcut, *marginal stînga fiind scris :* Din patru brînci ieșiră brațe două *(mai sus este scris din nou :* două*).* // **74** pept *este anulat.* / *Marginal dreapta este scris :* și trunchi și pept *(anulate).* // **76** *Versul este anulat, deasupra cuvintelor* nu e *fiind scris și anulat :* n-a s⟨...⟩. / *Marginal stînga este scris :* Aspectul prim. // **77** monstrul are *sînt anulate.* / *Deasupra cuvîntului* monstrul *a fost scris și anulat :* chip. / *Marginal dreapta este scris și anulat :* nici doi, nici unul. // **78** greoi perind în ceață *sînt anulate.* / *Marginal dreapta este scris :* schimbatu-i chip și-ncetul a plecat. // **79–81**

Ca-n miezul verii pe căldură mare,
cum vezi sub gard șopîrla-nspăimîntată
ce trece peste drum și-un fulger pare O_1 //

81 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* cum vezi sub gard șopîrla cînd. //

așa-mi păru un șerpuleț, sărind
aprins spre burta altor doi deodată
și sur ca firul de piper fiind,

și-apoi, pe unde ne e dată
întîia hrană, capul și-l înfipse
și-ntins căzu și-n stare nemișca⟨tă⟩.

Străpunsul îl privi, dar nimic nu zise,
ci nemișcat și el, pe tălpi căsca,
părînd că febr-ori somn îl năpădise,

82—84

> așa văzui că, fulgerînd, s-arată
> un șarpe mic și negru ca piperul
> și-n burta unui păcătos deodată O_1 //

82 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în :* așa-mi păru vă ⟨. . .⟩/ *Marginal dreapta este scris :* așa spre burta altor doi sărit-a, *variantă înlocuită apoi cu :* așa-mi păru un șerpuleț mic sărind. // **83** *Versul, scris marginal dreapta, a avut inițial forma :* spre burta celor ⟨doi⟩ cumplit cu furie dușmană. / *Forma din O_1 a fost modificată întîi în :* un șarpe mic și negru și venind. // **84** *Forma din O_1 a fost modificată inițial în :* în burta unui ins de-aici deodată. // **85—87**

> se-nfige-adînc, cu capul sfiederind
> buricul lui, și-apoi, scîrbosul,
> întins pe piatră jos. Și, lung privind O_1 //

85 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în :* se-nfipse-adînc, cu capul sfiederind. / *Deasupra versului este scris :* Și-apoi prin partea pe-unde p⟨. . .⟩, *iar marginal dreapta :* prin partea pe-unde avem noi prima hrană *(anulate).* // **86** *Marginal dreapta sînt scrise :* o are-un om, se-nfipse, *respectiv* jos *și* și-l înfi⟨pse⟩. // **87** *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial, pe marginea dreaptă a filei, cu :* iar cel cu rana, căzu și-n stare nemișca⟨tă⟩, *variantă modificată apoi în :* și jos întins căzu și-n stare nemișca⟨tă⟩. // **88** *Marginal dreapta este scris :* Privi. // **88—90**

> se uit-acum la șarpe păcătosul
> cu (*inițial :* și stă) ochi de idiot și nu vorbește,
> se-ntinde-apoi, căscînd ca somnurosul O_1 //

89 *Deasupra formei din O_1 este scris :* Și. / *Varianta din O_2, scrisă marginal dreapta, a avut inițial forma :* ci, stînd înfipt, căsca, *modificată apoi în :* ci țapăn stînd pe tălpi și el căsca. // **90** *Forma din O_1 a fost înlocuită inițial cu :* cum face-un om bolnav, ori somnuros. //

și-n jos la fiară, fiara-n sus căta;
prin rană el și fiara fum prin gură
scotea⟨u⟩ cumplit, iar fumul se-ntîlnea.

Să tac-acum Lucan cu-acea lectură
de bietul său Nassid și de Sabell'
și-asculte-atent ce ochii mei văzură!

Să tac-Ovid! De schimbă-n șarpe el
pe Cadm, iar pe-Aretuza-n apă mută,
scorni ce-a spus și nu-s gelos defel,

91–93 *Terțina este scrisă pe marginea de sus a feței filei anterioare.* /

> iar șarpele de jos în sus privește;
> din gură iese fum, din rană fum,
> iar fumul cald în cale se-ntîlnește. O_1 //

91 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită marginal dreapta cu :* Acesta-n jos și-acela-n sus privea *(anulate)*, *mai sus fiind scris apoi :* iar șarpele de jos la om privea. / *Marginal dreapta este scris și anulat :* Privea. // **92** *Versul, care începea inițial cu* Iar ep⟨...⟩, *a devenit, anterior formei reproduse în pagină :* prin rană fum și s[...] prin gură. / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* din rană fum ieșea, din ⟨gură⟩ fum. / *Marginal dreapta este scris :* rană. // **93** *Marginal dreapta este scris :* un fum scoteau, iar fumul se-ntîlnea. // **94** *Inițial, în loc de* acea *fusese scris* a sa. // **94–96**

> Lucan, tu de Nassidius taci acum
> și taci și de Sabell' ⟨......⟩
> și-ascultă ce-am văzut acoalea-n drum! O_1 //

95 *Pe contrapagină sînt scrise :* și lui Sabell', spuza, *respectiv* Nassidius *(anulat) și* și din Sabellus spuza. // **96** ce ochii mei văzură *sînt anulate și înlocuite cu :* ce scrie-a noastră pană. // **97–98** *Marginal dreapta este scris :*

> Să tac-Ovid că-n versuri dacă el
> de Cadm și de-Aretuza ⟨......⟩ //

97 *Varianta anterioară a fost modificată în :* Să tac-Ovid, că-n șarpe schimbă el. / *Marginal dreapta este scris :* aspid⟨ă⟩, *iar pe contrapagină :* Aretuza. // **97–99**

> Ovid, de-ai tăi cei doi să-ți tacă muza,
> căci nu te-nvidiez, cum să schimbară
> în cîntul tău și Cadmus și-Aretuza! O_1 //

98 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* În șarpe Cadmus și-Aretuza-n apă mută. / *Pe contrapagină este scris :* în șarpe Cadm și-n ⟨...⟩, *respectiv* muza. // **99** *Pe contrapagină este scris :* căci nu-s gelos de⟨fel⟩. //

100 căci două firi el tot nu le transmută
din trup în trup ⟨..............⟩,
schimbînd de tot ființa lor avută.

103 Și om și șarpe-așa se contopiră:
la monstru coada-i și-a-nfurcat-o-n două,
pe cînd la om genunchii s⟨e⟩ lipiră

106 și pulpi și coapse-așa se ⟨î⟩ntrupară
un singur membru neted ⟨............⟩
și n-a lăsat nici semn măcar să-ți pară;

100—102 căci trup să treacă-n trup, un om și-o fiară,
deplin așa, nicicînd nu s-a-ntîmplat
ca-ntreaga lor ființă să le piară. O_1 //

100 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* căci două firi el n-a schimbat, *devenit apoi :* căci una-ntr-alta două firi n-a schimbat, *respectiv :* pe una-n⟨tr-alta două firi⟩ n-a schimbat. / *Marginal dreapta este scris și anulat :* el două firi așa. // 101 *Versul este scris pe contrapagină.* / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* așa-ntr-un chip, c-a lor, *devenit :* așa că două. // 102 *Deasupra versului din* O_1 *este scris și anulat :* Deplin. // 103—105

Și-așa văzui pe doi cum s-au schimbat:
la șarpe se desparte coada-n două,
iar gleznele la om s-au adunat; O_1 //

103 *Versul este anulat.* / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* Și-așa deplin aceștia se schimbară *(anulate)*. // 105 *Inițial, în loc de* s⟨e⟩ lipiră *fusese scris* s-adunară. // 106—108

un membru fac picioarele-amîndouă
din șolduri pînă jos, se netezește
și coada e făptura lui cea nouă; O_1 //

106 *Versul, scris pe contrapagină, este precedat de* Lipite coapse *(anulate), sub aceste cuvinte fiind scris :* atît. / *Deasupra versului din* O_1 *a fost scris și anulat :* din. / *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* lipite-avînd și coapsele-amîndouă. // 107 *Deasupra formei din* O_1 *au fost scrise și anulate :* și gleznele-nt⟨...⟩, *respectiv* lipindu-se. / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* din șolduri pînă jos nu se vedea. / *Marginal dreapta este scris și anulat* așa. // 108 *Inițial :* nici semn nu mai lăsă măcar să-ți pară. / *Sub forma din* O_1 *este scris :* Ni⟨ci...⟩. //

109 crăpata coadă chip însă primea
de pulpi și se muia scorțoasa piele
pecum la om cea moale se năsprea;

112 și-n umeri brațele-i intrau și ele
și-a fiarei labe-acum, ce scurte fură,
se tot lungeau, pe cît scădeau acele,

115 iar cele dindărăt lipite fură,
făcînd ascunsu-i membru de bărbat,
căci labe-al său la om i se făcură.

118 Iar fumul gros ce-i învălea le-a dat
alt chip și-n timp ce păr creștea pe fiară,
cădea la om; iar monstrul s-a-nălțat,

109—111 la șarpe însă coada chip primește
de glezne și genunchi, iar aspra-i piele
se-nmoaie-ncet și-a omului s-asprește; O_1 /
Forma reprodusă în pagină este modificată în :
crăpata coad-aici lua făptura
ce-acolo se perdea ⟨......⟩
se-nmoaie-aici și-acolo-și ia solzura; //
112—114 scad brațele la om și labe fac din ele,
dar labele la șarpe ne-ncetat
se-ntind, pe cît se fac mai mititele O_1 //

112 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu :* și brațele-i scădeau ⟨și labe fac din ele⟩. / *Marginal dreapta este scris și anulat* iar. // **113** *Pe contrapagină este scris :* și-a fiarei două scurte brînci cu-ncetul. // **115** dindărăt lipite fură *sînt anulate.* / *Pe contrapagină este scris :* ci două *iar marginal dreapta :* vederii. // **115—117**

la om, și-n urmă-n brațe s-au schimbat;
din cele dindărăt, îngurguiete,
s-adună și fac membrul de bărbat. O_1 //

117 la om i să făcură *sînt anulate.* / *Pe contrapagină sînt scrise :* Pe cînd *(anulate) și* Și-al său. // **118** gros ce-i învălea *sînt anulate.* / *Marginal dreapta este scris :* Și-n fumu. // **118—120**

Iar fumul ce-i învălui le dete
un nou aspect, că-n timp ce părul cade
la om, îi cresc mereu la șarpe plete. O_1 //

120 iar monstrul s-a-nălțat *sînt anulate.* / *Sub vers este scris :* pe-un trup, iar altuia-i rădea toți perii. //

121 iar omul a căzut, dar nu-ncetară
impiile lumini, tot fix rămase,
sub cari acum ei fața și-o schimbară.

124 La cel de sus spre laturi ea se-mpinse,
ieșind, din multa carne ce s-a tras
spre tîmple, urechi din fălcile lui linse,

127 iar cît n-a curs spre margini și-a rămas,
prisos fiind, atît se strînse ciotul
cît trebuie și buze-a dat și nas.

130 Iar cel ce-acum zăcea întinse botul,
trăgînd spre tîmple-urechile, precum
un melc ascunde coarnele cu totul.

---

121 *Versul este anulat.* / *Pe contrapagină este scris:* un duh s-a rădicat și-altul căzu, *iar marginal dreapta:* Dar *(anulat) și* Și-un duh căzu. // **121–122**

se-nalță fiara-n sus, iar omul cade,
pe burtă stînd, și ⟨........⟩ O_1 //

122 *Versul este scris pe contrapagină.* / *În continuarea formei din* O_1 *au fost scrise și anulate succesiv:* Cu ochi; De [...]; De; De-n; De. / *Marginal dreapta este scris și anulat:* dar ne-ntorcîndu-și. // **123** *Versul este anulat.* / *Pe contrapagină este scris:* și fața și-o schimb⟨ară⟩ acu, *iar marginal dreapta:* sub cari schimbară. // **124–126**

La cel de sus spre tîmple-apoi deodată
văzui că botul lungăreț s-a tras
și-n fălcile lățite-urechi s-arată O_1 /

Pe contrapagină sînt scrise și anulate versurile:

Spre tîmple-o trase monstrul și, formate
din (*inițial:* iar și aici din) carne-aici prisos cît a rămas,
urechi ieșeau (*inițial:* ieșiră) din fălcile-acum late. //

125 *Marginal dreapta este scris și anulat:* Din ⟨...⟩ ple⟨...⟩. // **126** *Marginal dreapta este scris și anulat:* și-urechi ieșeau din. // **127** *Inițial, în loc de* margini *fusese scris* tîmple. // **127–129**

iar carnea cîtă-n față i-a rămas,
prisos fiind, s-adună-ncet ca ciotul
și buze ies din ea, se face nas. O_1 //

127–128 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu:*

din restul îns-acel ce nu s-a tras,
ci stete-n loc, atît se strînse ciotul //

129 *În textul de bază, în loc de* a *este scris* au. / *Marginal dreapta este scris și anulat:* Ieșiră. // **130–132**

La cel de jos i se întinse botul
și, ca la melc, cînd coarnele-și ascunde,
urechile lui scad și pier cu totul. O_1 //

131 *Marginal dreapta sînt scrise* ferește *și* retrage. //

Iar limba lui, cea-ntreagă pîn-acum
și iute-n grai, crăpă; dincoa' se-nchise
⟨...........⟩ și nu mai dete fum.

Iar duhul bestie-o rupse-apoi deodată,
porni la fugă, șuierînd pe vale,
și-n urma lui, scuipînd, al doilea zise,

apoi întoarse proaspetele-i șale,
zicînd spre celălalt soț: „— Mai fie-așa cum fui,
pe brînci, și Buos' pe-această cale!"

---

133 *Marginal dreapta este scris:* Să crapă. // 133—135

Iar limba-ntreagă lui i se-ncrestează;
a celuilalt, ce-i despicată-n gură,
se-ncheagă acum, iar fumul încetează. O_1 //

134 *Inițial, în loc de* dincoa' se-nchise *fusese scris* iar cea crăpată. / *În* O_1 *versul avea inițial forma:* a celuilalt i se încheagă-n gură. / *Pe contrapagină sînt scrise:* (*anulat:* A) se crapă, iar a celuilalt în gură, *iar mai jos:* crăpată (*anulat*). // 135 *Deasupra formei din* O_1 *sînt scrise și anulate:* Se î⟨...⟩ *și* S-a-nchis dincoa'. // 136—138

Iar omul bestie-n noua sa făptură
începe-a șuiera, fugind la vale,
iar omu-n urmă-i scuip-acum și-njură. O_1 //

136 *Forma din* O_1 *a fost înlocuită inițial cu:* Iar duhul devenit o rupse-apoi deodată. / *Marginal dreapta este scris:* devine. // 137 *Inițial, în loc de* vale *fusese scris* cale. / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* cu șuier fugea la vale. / *Marginal dreapta sînt scrise și anulate:* prin vale, șuierînd [...] *și* gîfîind, *iar pe contrapagină:* fugi cu șuier fiara. // 138 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* iar omu⟨l⟩ dindărăt scuipă (*inițial:* vorbi) și-njură, *apoi în:* și scuipă-n urmă-i cel rămas ⟨și-njură⟩. / *Marginal dreapta sînt scrise și anulate:* în urmă-i strigă, *respectiv:* în urma lui scuipă cel rămas. / *Pe contrapagină este scris:* Scuipînd în urmă-i și vorbind. // 139 *Inițial, în loc de* apoi *fusese scris* întors. // 139—141

Se-ntoarse-apoi spre soțul său din cale:
„— Mai fug-acum și Buoso-n pielea lui
pe cît fugii și eu, tîrît pe șale!" O_1 //

140 Mai fie *sînt anulate.* //

Așa-ntr-acest ⟨al⟩ șaptelea ponor văzui
răschimb și schimb și-această noutate
scuzeze-mi aspra limbă-n care-o spui.

Și, chiar de-mi fu-ngrozit-a mea privire
și spaima multă mintea mi-a-nnorat-o,
ei n-au fugit așa de cu grăbire,

încît să nu cunosc prea bine pe Sciancato;
din trei, dintîi sosiți, el singur nu,
făptura sa el singur n-a schimbat-o.

Al tău călău, Gaville, al treilea fu.

142—143 Așa-ntr-acest cumplit ponor văzui
prefacerea de tot și-a ei cumplire O_1 //

143 *Inițial, în loc de* răschimb și schimb *fusese scris* schimbări și răsschimbări. / *Deasupra formei din* O_1 *este scris:* Prefaceri. // **144** *Marginal dreapta este scris :* Și, *iar sub rînd :* Scuze-mă (*inițial :* Și-n lucru, *devenit :* Deci lucrul nou) că prea pe larg le spui. // **145—147** *Terțina este anulată.* // **145** *Versul este modificat în :* Și, chiar de-avui puțin cam în⟨n⟩orate. // **146** *Marginal dreapta este scris și anulat :* Privirile. // **147** *Marginal dreapta :* să fugă ele-atît de ⟨. . .⟩ // **148** *Scris*: Șancato. // **148—151**

încît să nu cunosc eu pe Sciancato (*scris :* Scanciato),
căci singur el din trei, el singur fu,
făptura singur el nu și-a schimbat-o.

Gaville-al tău călău al treilea fu. O_1 //

149 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* din trei fîrtați cari au sosit el singur nu. / *Marginal dreapta este scris :* din trei acei sosiți tiptil sub noi. / **151** *Marginal dreapta este scris :* Al treilea fu călăul tău, Gaville. / *Sub ver este scris și anulat :* Al treilea.

CÎNTUL XXVI *

1 Te bucură, Florența! Mare-n lume
ești tu! Din aripi bați pe-uscat și mare
și-n iadu-ntreg s-aude de-al tău nume.

4 Pe cinci tîlhari găsii aci-n pierzare,
toți cinci de-ai tăi, și, vai, îmi fu rușine,
dar nu-ți făceau nici ție cinste mare.

7 De are-un vis din zori izbînzi depline,
vedea-vei tu-n curînd — ⟨o⟩, nu te teme! —
ce Prato vrea, nu și-alți dușmani, cu tine.

10 De-ar fi și-acum, că n-ar fi prea devreme!
De ce nu e, că tot va fi odată!
Tîrziu de-o fi, cu-atît mai greu voi geme!

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // **1** *În P, în loc de* bucură *a fost scris greșit* bucuri. // **1—3**

Fii veselă, Florențo, căci în lume
ești mare tu! Domnești și⟨-uscat și mare⟩
și-ncep și-n iad să știe ⟨de-al tău nume.⟩ O_2 //

2 *În P, după* și *este scris greșit* pe. // **4—5**

Pe-atari de-ai tăi, pe cinci aci-n pierzare,
toți fii de-ai tăi, de-aceea mi-e rușine O_2 //

6 dar] și O_1 / făceau] fac ei O_2 // **7—9**

Izbîndă unui vis din zori de-i vine,
vedea-vei tu-n curînd pe cei din Prato;
de alții vreau să tac ce vor cu tine. O_1 //

8 o, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **12** o fi, cu-atît] de va veni O_1 //

13 Plecarăm deci pe coasta cea surpată
‹ce scări ne-a dat spre-acele gropi adînci.
Împins urcai din urmă de-al meu tată›

16 și,-urmînd pustia cale pintre stînci
și jgheaburi mari, n-aveam altcum putere
să urc la deal ‹altfel› decît pe brînci.

19 Și-atunci simții, și simt și azi durere,
cînd mintea-mi duc la cele-aci văzute,
iar gîndu-n frîu mi-l țin mai cu putere

22 să nu s-abată-n căi fără virtute,
că, dacă-o stea sau mila cea divină
mi-a dat vrun dar, să nu mi-l pierd prea iute.

25 Precum țăranul, stînd pe vro colină
pe timpul cînd ‹ni-›e-n creștet cu fugarii
acel ce-aduce-ntregii lumi lumină,

---

13 Plecînd apoi pe coasta dărîmată O_2 // **14** *În* O_1, *versul a fost șters cu guma* // **14—15** *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **15** urcai tîrît de mîni de al meu ‹tată› O_2 // **16** *În P, în loc de* pintre *a fost scris* printre. // **16—18**

> și-urmînd așa [...] cumplit[a ca]le,
> pe jgheaburi și pe rupte culmi de stînci,
> mergeam pe brînci [...] puteam [...]. O_1 //

17 pe colțuri și rupturi, n-aveam putere O_2 // **18** la deal *om.* O_2 / altfel, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **19** Și] Durere O_2 / *În* O_1, *porțiunea corespunzătoare cuvintelor* Și-atunci *este ilizibilă.* / și-azi *om.* O_2 / azi] acu O_1 // **20** la cele] spre-acele O_2 // **21** iar gîndu-] și duhu- / *În P, în loc de* frîu *a fost scris greșit* foi, *corectat cu creionul de G. Coșbuc.* // **22** *În P, în loc de* virtute *a fost scris greșit* vîrtute. // **23** stea sau] zodie bun-ori O_2 / *În P, în loc de* mila *a fost scris greșit* nula, *corectat cu creionul de G. Coșbuc.* // **24** nu mi-l pierd prea iute] n-aibă căi perdute O_2 // **26** ni-, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / ‹ni-›e-n creștet] s-afundă O_1 / pe cînd își suie spre zenit fugarii O_2 // **27** sub dealuri Sol și-ascunde-a sa lumină O_1 //

cînd muștele s-ascund și ies țînțarii,
el vede licurici pe deal, mulțime,
pe unde-nșiră el la viță parii,

așa și-aci-ntr-a opta-ntunecime
văzui atîția ochi mărunți de pară,
cînd stetei de-unde vezi în adîncime.

Acel pe care urșii-l răzbunară
așa⟨-și⟩ văzu-ntr-un car învățătorul,
cînd roibii drept spre cer se rădicară,

și, neputînd să⟨-i⟩ urmărească zborul,
el nu vedea decît urcînd spre stele
o flacără, pierind încet ca norul;

așa săltau prin groapă ușurele
și prada și-ascundeau în foc aprins,
căci toate-aveau un duh ascuns în ele.

---

28 cînd] iar O_1 // **29–33**

> cîți vede licurici prin valea, poate,
> pe unde-a sămănat și-ntins el parii,
>
> așa-ntr-al optulea ponor de gloate
> văpăi luceau, precum văzui de-afară,
> cînd fui de unde-n fund s-arată toate. O_2 //

34 Acel] Cum cel O_2 // **35** -și, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / așa văzu teleaga lui Ilie O_1 / văzu că-i piere-n car învățătorul O_2 // **36** drept spre] către O_1 / *În P, în loc de* se *a fost scris* să. // **37** -i, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* urmărească *a fost scris greșit* urmăresc. / și nu-i putea urma cu ochii zborul O_2 // **39** o flacără] un pumn de foc O_2 // **40** *În* O_1, *versul este șters cu guma.* // **40–42**

> așa la gura gropii-umblau și-acele
> văpăi și-oricare ne-ascundea pe-un ins,
> dar făr' de-a arăta ce furt e-n ele. O_2 //

41 *În P, după* prada *a fost scris greșit* o. / *În* O_1, *din întregul vers, șters cu guma, este lizibil doar :* [...] ca [...] ascundă. //

Şi, vrînd să văd, eu stam aşa de-ntins,
încît puteam, ne-mpins, să cad la vale,
⟨de n-aş fi fost de-un colţ cu mîna prins.⟩

Virgil, văzînd mirata mea privire:
„— Sînt duhuri, zise,-n flăcările-aceste.
Tot insul arde-n propria-i mistuire."

Şi-am zis atunci: „— Cînd spui, te cred că este
aşa cum spui şi-am şi ştiut îndată
că este-aşa, ci vreau să-mi dai de veste

ce duh e-n ⟨flacăra cea despicată⟩
la vîrf, aşa cum două flăcări fură
pe rugul lui Poliniches odată?"

„— Într-însa Diomed e şi Ulise,
doi fraţi în chin, aşa ca-n vremuri bune
doi fraţi întru mînia lor, ⟨î⟩mi zise.

---

43 un duh ascuns] [. . .] un duh O_1 // **43–45**
[. . . . .] pe puntea scundă
şi, dacă n-aveam stînca de proptire,
ne-mpins puteam să cad în noapte-afundă. O_1 /
Eu, vrînd, să văd, pe punte stam, m-am prins
de-un colţ al stîncii, fără de care
puteam să cad, chiar fără de-a fi-mpins. O_2 //
44 *În P, în locul versului, reprodus din varianta corespunzătoare din O, a fost scris:* şi, dacă n-aveam stînca de proptire. // **45** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **46** mirata] atenta O_2 / privire] mirare O_2 // **48** *În P, în loc de* insul *a fost scris greşit* însul. / tot insu-n haina flăcării ce-l are." O_2 // **49–51**
„— Am prins de-aceasta însumi eu de veste
şi-o cred acum convins, cînd cel ce-o zice
eşti însuţi tu. Dar spune-mi, cine este O_2 //
50 şi-am şi] dar am O_1 // **52** flacăra cea despicată, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **52–54**
în focu-acel ursit să se despice
la vîrf, de-mi pare-a rugului pe care
Eteocles ardea cu Polinice?" O_2 //
53 la] spre O_1 // **54** pe] la O_1 // **55–57**
„ — Sînt doi în ea, răspunse el din gură,
Ulis şi Diomed ⟨. . . . .⟩,
doi fraţi în chin, ca-n vremuri fraţi în ură. O_1 /
„— Într-însa Diomed şi-Ulises are
locaş, mi-a zis. Ei, soţii la omor,
şi-aici ca soţi se duc la răzbunare. O_2 //
56 *În P, în loc de* ca *a fost scris greşit* că. //

58 Își plîng din foc scornita-nșelăciune
a calului ce-a spart cetatea care
născu pe-a Romei nobilă națiune.

61 Își plîng apoi mișeaua lor purtare,
pe cea ce-o plîngi tu vecinic, Didamie,
și-și cere și Palladiul răzbunare."

64 „— De au și-n foc aici vorbire vie,
te rog, am zis, și ruga mi-o primește,
și-o rug-a mea să fie cît o mie,

67 să nu m-oprești s-aștept pînă sosește
la noi colțata flacără din vale,
că atîta dor să-i văd mă stăpînește."

70 Iar el: „— Rugarea ta o văd cu cale
și-o laud deci, va fi băgată-n seamă,
dar frîu să pui de-acum vorbirii tale.

---

58 scornita-nșelăciune] cu gemete nebune O_1 // **58—60**

> Spăsesc în foc scornita curs-a lor
> cu calul cel ce-ntrînd, făcut-a poartă
> să ias-al Romei neam răzbunător. O_2 //

59 a calului] vicleanul cal O_1 // **61—63**

> Plîng arta lor, din cauza cărei, moartă,
> pe-Ahil îl plîngi și acum, tu, Didamie,
> și-au și pentru Palladiu-această soartă." O_2 //

63 *În P, în loc de* -și *a fost scris greșit* -ți. // **64—66**

> „— De-au ei și-n focul lor o voce vie,
> te rog, am zis, și iar te rog, primește,
> și ruga mea s-apese cît o mie O_2 //

65 am zis, și ruga mi-o primește iar O_1 // **67** dă-mi voie deci s-aștept pînă sosește O_1 // **68—72**

> la noi ⟨din vale, flacăra⟩ cornută.
> Tu vezi ce dor de ei mă stăpînește."
>
> Iar el atunci: „— Mi-e ruga ta plăcută
> și demnă e și vreau a te-asculta,
> dar limba ta de-acum să fie mută. O_2 //

72 *În P, în loc de* frîu, *a fost scris greșit* foi, *corectat de G. Coșbuc cu creionul.* //

73 Eu știu ce vrei, cunosc eu cum se cheamă
dorința ta, deci însumi voi vorbi;
sînt greci fuduli și n-o să te ia-n seamă."

76 Cînd focul fuse-ajuns în loc propice,
Virgil, pîndindu-și timpul cu priință,
văzui c-aceste vorbe-a prins a zice:

79 „— Voi doi, ce-aveți aceeași locuință,
vrun bine ⟨de-⟩am făcut, ori mic, ori mare,
și-n piepturi voi purtați recunoștință,

82 trăind cînd scrisei nalta mea cîntare,
⟨să-mi spuneți voi de v-a-nghițit mormîntul
și cînd și cum." Iar cornul cel mai mare⟩

---

73 cunosc eu cum se cheamă] ⟨...⟩ voi cuvînta O_2 / *În P, în loc de* eu *a fost scris greșit* și, *iar în loc de* se, să. // **74—75**

> deci însumi eu ⟨...............⟩
> și poate-or fi semeți cu limba ta." O_2 //

76 Iar cînd aproape flacăra veni O_1 // **76—78**

> Cînd fu aproape focul, deci și-avu
> și loc și timp maestrul meu în fine,
> ⟨...............⟩ începu: O_2 //

78 *În P, în loc de* -a *a fost scris greșit* au. / aceste vorbe flăcării vorbi: O_1 // **79—81**

> „— O, voi, pe care-același foc vă ține,
> de merit eu răspuns să mi se deie,
> ori mare-ori mic, de v-am făcut vrun bine O_2 //

80 de-, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / de vi-am făcut vrun bine, mic, ori mare O_1 // **81** *În P, în loc de* purtați recunoștință *a fost scris greșit* purtat recunoștiință. // **82** *În P, în loc de* scrisei *a fost scris greșit* scosei, *corectat de G. Coșbuc cu creionul.* / cînd scrisei versuri pline de-ncîntare O_1 // **82—84**

> c-am scris, trăind, înalta-mi epopee,
> să stați, iar unul spuie dintre voi
> pe unde-a mers prin el ca să pieie." O_2 //

83—84 *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

85 și-un colț atunci, cînd auzi cuvîntul,
cu vuiet a-nceput să se izbească,
părînd un stîlp de foc ce-l ⟨z⟩bate vîntul.

88 Iar vîrfu-i nu-nceta să sîsîiască
⟨și să [trudească], parcă, gura bîlbîită,
ca cel gîngav, și-a prins să ne rostească:⟩

91 „— Îmi dete drumul de-unde mă robise,
aproape de Gaeta, ⟨cea chemată⟩
pe-atunci altfel, căci ⟨Troia nu sosise⟩.

94 Nici dorul de copil, nici cel de tată,
vai, n-au putut, nici scumpa datorie
ce-aveam de-a-nveseli pe cea-ntristată,

97 să-mi stingă-n piept dorința mea cea vie
să plec în largul lumii, cercetînd
ce rele sînt prin țări, ce vrednicie.

---

85 din flacără, cînd auzi cuvîntul O_1 // **85—87**
Și-al vechii flacări cel m⟨ai⟩ lung vîlvoi
cu murmur a-nceput să joace,
cum face-un foc bătut de vînt la noi. O_2 //
87 un stîlp de foc ce-l ⟨z⟩bate] c-o zbate cu putere O_1 // **88—90**
Mișcînd încolo vîrful ei și-ncoace,
părînd a fi ⟨...⟩ gata de vorbit,
cuvinte-a scos, vorbind cu voace. O_2 //
89—90 *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **91—93**
„— Scăpînd de Circe-atunci, cari m-a robit
mai mult de-un an, pe la Gaeta,
pe-atunci așa ⟨..............⟩ O_2 //
92 cea chemată, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **93** Troia nu sosise, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **94—96**
nici dor de fiu, nici mila de-al meu tată,
nici datorinții-amor ce trebuia
să-mi mîngîie soția cea-ntristată O_2 //
96 a-nveseli pe] de Penelope O_1 // **97—99**
n-au fost în stare-a-nvinge ardoarea mea
să văd cu ochii lumea ⟨..............⟩
și-umane vicii și virtuți din ea. O_2 //
98 *post* plec *ad.* să văd O_1 //

100 C-o singur-a mea navă deci plecînd
pe-ntinsul sterpei mări şi-o slabă gloată
de soţi ce nu m-au părăsit nicicînd,

103 văzui şi-un mal şi altul, marea toată,
şi-a sarzilor pămînturi şi Marocul
şi-atîtea ţări ce-n mare parcă noată.

106 Eram bătrîni şi eu şi-ai mei şi focul
în piepturi stins, cînd am ajuns şi unde
Heracles pus-a stîlpi s-arate locul

109 că mai departe-n mări nu poţi pătrunde.
Lăsai la dreapta-n urma mea Sevilla,
la stînga ⟨Ceuta⟩-n zările profunde.

112 « Răzbirăţi, zisei eu, adînc spre vestul,
perduţi în nopţi, prin viscole cumplite
şi-acu-n amurgul vieţii, voi, cu restul

115 cel slab al ultimei puteri sleite,
de ce n-am merge noi şi peste soare,
printr-alte lumi, de om nelocuite?

100—102
Plecînd astfel c-un singur vas al meu
pe-ntinsul sterpei mări, numai c-o mînă
de soţi ce-apoi cu mine-au fost mereu O_2 //

103 altul, marea toată] alt mal al mării pînă O_2 // **104** *În P, în loc de* a *a fost scris greşit* al. // **104—105**
la sarzi şi la ispani, văzui Marocul
şi cîte ţări au marea-n jur stăpînă. O_2 //

106—108
Dar slab şi-mbătrînit şi eu şi ceata,
sosii şi-n strîmtul gît acolo unde
Heracles semn năierilor lăsat-a O_1 //

107 şi unde *om.* O_2 // **108** *În P, în loc de* Heracles pus-a stîlpi s-arate *a fost scris* în strîmtul gît Heracle-un semn. / Heracle-n strîmtul gît însemnat-a locul O_2 // **109—111**
că mai spre-adînc nu⟨-i⟩ de pătruns.
Lăsai Sevilla-n dreapta ⟨căii mele⟩
şi-n stînga Ceuta s-a ascuns. O_2 //

111 Ceuta, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **112** « O, fraţi, am zis, ⟨........⟩ O_2 // **113** *În P, în loc de* perduţi *a fost scris greşit* pierdut, *iar în loc de* viscole, visele. // **114** acum, cît slabul rest ne m⟨ai⟩ ajută O_2 // **115—117**
al vieţii noastre-aşa de mult sleite,
de ce-aţi nega să ştiţi şi peste soare
ce lumi se văd de om nelocuite? O_2 //

118 Sînteți heleni și-n lumea trecătoare
⟨n-⟩ați fost născuți spre-un trai ca idioții,
virtuți cătînd, știință și onoare. »

121 Și iarăși mi-i văzui aprinși cu toții
și-așa-i iuții cu vorbe puțintele,
⟨că n-aș mai fi putut să-i țin pe loc.⟩

124 Spre soare-ntoarsem albele vîntrele
și, tot spre stînga-n larg, noi alergării
ne-am fapt aripi nebune-acum din ele.

127 Vedeam prin noapte-alt cer; deasupra zării
sta pol străin și-al nostru tot mai jos
și nici nu mai ⟨ieșea⟩ din luciul mării.

130 ⟨De cinci ori ni s-a stins și se născu⟩
lumina lunei, s-a schimbat la față,
de cînd urmam un drum primejdios,

---

118 Voi, vrednici fii ai nobilei semințe O_2 // **119** n-, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / spre-un trai ca idioții] să cucerim pămîntul O_1 / ca idioții] de dobitoc O_2 // **120** ah, nu, ci să cătați virtuți și-onoare. » O_2 // **121—122**

Și-astfel redeșteptai atîta foc
la scurta rugă c[um] avui a spune O_2 //

123 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *post* că *ad.* nici O_1 // **124** Și-ntoarsem prora iar, spre soare-apune O_2 // **125** spre] la O_2 // **126** făcurăm din lopeți aripi nebune. O_2 // **127** noapte] nopți O_1 // **127—129**

Și toate stelele ce-alt pol le are
luceau pe cer și-al nostru pol ⟨...⟩
și nici nu-l m⟨ai⟩ vedeam ieșind din mare. O_2 //

129 ieșea, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **130** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoar din O.* / S-aprinse de cinci ori ⟨...⟩ O_1 // **130—132**

De cinci ori ni s-a stins de cînd
urmau ai [...] aș⟨a⟩ s-o-nfrunte,
de cinci ori plin și ⟨...⟩ cînd O_2 //

133 cînd iat-un munte nalt zărim prin ceață,
departe-n fund, cu-ntunecată fire
și nalt cum nu văzui alt munte-n viață.

136 Și-al nostru chiot se schimbă-n jălire,
căci noul mal de-aici furtuni născu,
izbind corabia-n valuri a perire.

139 De trei ori vasul roată-n loc făcu,
se-nalță cîrma lui, mereu s-afundă
zdrobitul cioc, căci lui așa-i plăcu,

142 și peste noi s-a-nchis spumoasa undă."

---

133 o coastă-ntunecată ⟨...⟩ O_2 // **134** cu-ntunecată fire] părînd că-nchide pasul O_2 // **135** și-așa de nalt cum nu văzui alt munte. O_2 // **136** *În P, în loc de* jălire *a fost scris* jelire. // **136—142**

Dintîi am chiotit, ci-ntoarsem glasul
în bocet lung, căci noul mal născu
cumplit vîrtej, izbînd în proră vasul.

Trei roate-n loc cu apa el făcu,
de-a patra oară pupa-n sus o-mpinse,
iar prora-n jos, cum altuia-i plăcu,

și-n urmă marea peste noi se-nchise." O_2

CÎNTUL XXVII *

1 Sfîrşind de spus apoi, vedeam că tace
şi dreaptă-n sus şi-n linişte ţinea
şi-i dete semn Virgil să plece-n pace,

4 cînd alta, ce-ndărătul ei venea,
spre naltu-i vîrf privirea ne-o ţintise
prin surdul vuiet lung ce-l tot scotea.

7 Precum siculul taur, ce răcnise
întîi şi-ntîi (şi bine-a fost!) cu plînsul
acelui ce cu pila sa-l plăsmuise,

10 mugea cu glasul celui ars într-însul,
deşi de-aramă-ntreg, părea că-i pasă
şi-n chin amar credeai că e şi dînsul,

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // 1 Fiindc-apoi nimic ea nu mai spuse O_2 //
1—2 Apoi ea s-a-nălţat şi nu mai spuse
nimic şi liniştit-acum stetea O_1 //

2 *În P, în loc de* dreaptă *a fost scris* dreapta. // **3** să plece-n pace] şi-apoi se duse O_1 / cu voia dulcelui poet se duse. O_2 // **4—6**
cînd iată altu-n urma ei venea,
prin aer învîrtindu-şi limba-naltă,
şi-un vuiet surd prin vîrful ei scotea. O_1 //

5 spre vîrfu-i fuse-at⟨enţia-ne⟩-ndreptată O_2 // 6 surdul vuiet lung ce-l] sunetul confuz care O_2 // **7** Ca taurul siculic ce mugise O_1 // **7—9**
Cum taurul sicul, ce-ntîiaşi dată
mugi cu plînsul cui l-a plăsmuit
cu pila ⟨sa⟩ (şi just îi fu ca plată!) O_2 //

9 pila sa-l plăsmuise] dalta sa-l cioplise O_1 // **10** ars într-însul] chinuit O_2 //
11 aşa că şi făcut de-aramă aleasă *M'* // **11—12**
încît părea pătruns ⟨...⟩,
deşi de-aramă-ntreg era cioplit O_2 //

12 şi-n chin amar] pătruns de chin *M'* //

13 tot astfel, drumuri negăsind să iasă
din foc, dintîi în graiul său-i fură
cuvintele-o-ngînare ne-nțeleasă.

16 Iar cînd apoi un drum ele-și făcură
prin vîrful ⟨ce le da vibrații clare⟩
asemeni unei limbi, cînd trec prin gură,

19 cuvinte-am auzit: „— O, tu, spre care
vorbesc și-ai zis cu vorbe florentine
«Poți merge-acum, ⟨n-am altă întrebare⟩»,

22 nu-ți pară greu să stai puțin cu mine,
⟨te rog, mai stai și să-ți amîi plecatul,⟩
căci eu voi sta și ard, cum vezi tu bine.

13—15

> așa gemea-ngînare ne-nțeleasă
> din flacără, căci, negăsindu-și drum,
> cuvîntul nu putea [...] să iasă. O_1 /
>
> așa, să iasă neavînd puti⟨nță⟩,
> nici drum, din foc, dintîi i-au fost murmură
> și vocea sa-ntr-a rostului dorință. O_2 //

16 Cînd ele-apoi un drum liber făcură O_2 // **16—18**

> Prin fum găsind apoi o cale-acum,
> se-ntinse flacăra [...] vîrful [...]
> ca limba și vorbi [...] prin fum O_1 //

17 ce le da vibrații clare, *netranscrise în P, au fost întregite de G. Coșbuc cu creionul.* // **18** *În P, în loc de* limbi, *a fost scris greșit* lunci, *corectat cu creionul de G. Coșbuc, iar în loc de* trec, treci. / cum limba lor le dete-odată-n gură O_2 // **19—21**

> „— O, tu, spre care mă-ndreptai, de-ți place,
> tu, cel ce-ai zis cu vorbe florentine
> «Nu vreau să te mai supăr, mergi în pace!» O_1 //

21 n-am altă întrebare, *netranscrise în P, au fost întregite de G. Coșbuc cu creionul.* // **22** deși sosesc tîrziu, mai stai cu mine O_1 // **23** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În* O_1, *versul a fost șters cu guma.* // **23—24**

> mai stai și să nu-ți pară greu plecatul,
> căci vezi că eu consimt, deși-s arzînd. O_2 //

25 De ești căzut acum de mai curînd
în noapte-aici, din scumpa noastră țară
din care-aduc ce-aici spăsesc plîngînd,

28 e pace-n țara mea? E-n lupte iară?
Eu fui din munții-acei dintre Urbin
⟨și de-unde Tibru ca izvor scoboară⟩".

31 Atent eu m-am plecat spre el puțin
și-n coaste-mi dete-un semn Virgil, pe-ascunsul,
și-a zis: „— Vorbește-i tu, că e latin."

34 Iar eu, avînd gătit în gînd răspunsul,
am zis grăbit: „— Tu, umbră-nflăcărată,
ce vrei să știi afla-vei cu de-ajunsul.

37 Nicicînd răgaz de dușmani în viață
n-avu Romagna ta și n-are nici o clipă,
dar n-am lăsat nici unul ⟨mai⟩ pe față.

---

25 Acum de mai curînd dac-ai venit O_1 // **25—27**

De ești căzut de-acu-n întunecatul
locaș, din dulcea țărișoară
latină de-unde-aduc păcatul O_2 //

27 *În P, în loc de* spăsesc *a fost scris* spășesc. / în care-atîtea rele-am făptuit O_1 // **28** pace-n] -n pace O_1, O_2 / E-n lupte iară?] ori iar s-omoară? O_2 / *În P, în loc de* lupte *a fost scris greșit* luptă. // **29** *În P, în loc de* fui *a fost scris greșit* sui, *iar în loc de* dintre Urbin, -ntre Urbiu. / fui] sînt O_1 / munții-acei dintre] munți, acolo-ntre O_1 // **30** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În* O_1, *din întregul vers, șters cu guma, se poate citi doar primul cuvînt*: și. // **31—32**

Mereu plecat, eu stam de-atenție plin,
cînd semn în coastă-mi dete-al meu părinte O_2 //

32 -mi dete-un semn] mă lovi O_1 // **33** că] căci O_2 // **34** *În P, în loc de* gătit *a fost scris greșit* gătat. / în gînd răspunsul] răspunsu-n minte O_2 / Iar eu, avîndu-mi gata-ntreg răspunsul O_1 // **35** *Versul lipsește din* O_2. // **36** „— Tu, duh ascuns în haina ta fierbinte O_2 // **37—39**

Romagna ta de dușmani niciodată
n-avu răgaz și n-are nici acu,
dar, cînd plecai, era mai alinată. O_1 /
N-a fost fără de vrajbă niciodată
în gîndul celor tari Roma⟨g⟩na ta,
dar n-am lăsat nici una declarată. O_2 //

39 mai, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

40 Ravenna stă cum sta și se-nfiripă;
vulturul din Polenta cuib își are
și-acopere și Cervia sub aripă.

43 Cetatea cea cu lungă-mpotrivire
și mari grămezi de gali e guvernată
de labe verzi și-acu. Prin izgonire,

46 zăvozii din Verrucchio, fiu și tată,
⟨cei cruzi cu Malatesta ca infernul⟩,
mai mușcă-n cea demult de ei mușcată.

49 Iar, pe-unde curg Lamone și Santernul,
un pui de leu întinde-a sa domnie,
cînd vrea, schimbînd, pe placul său, guvernul.

52 Cesena însă, ea, precum nu știe,
e-n munte, ori e-n șes, nu știe-anume
de este-n libertate, ori în robie.

---

40 *În P, în loc de* sta *a fost scris* stă. / Ravenna stă și-acum așa cum fu O_1 // **40–42**

Ravenna stă și-acum așa cum sta;
vulturul din Polenta-n ea ⟨...⟩ are,
umbrind și Cervia sub aripa sa. O_2 //

41 are] puse O_1 // **42** ***În P, în locul formei reproduse, stabilită pe baza variantei corespunzătoare din O, a fost scris:*** în ea și-al Cerviei domn el se făcu. / și Cerviei stăpîn el să făcu. O_1 // **43–45**

Cetatea cea vitează ce făcuse
din gali, în ea, o claie-nsîngerată,
stă tot sub labe verzi precum stătuse. O_1 /
Cetatea cea cu lung asediu, care
făcu grămezi de gali, însîngerîndu⟨-l⟩,
tot labe verzi și-acu ⟨..............⟩ O_2 //

46 *În P, în loc de* zăvozii *a fost scris greșit* lavozu. // **47** ***Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **49** ***În P, în loc de*** Lamone *a fost scris greșit* Samone, *iar în loc de* Santernul, Santeonul. // **49–51**

Iar la Lamone și Santern ⟨î⟩n văi,
un pui de leu din cuibul alb ⟨...⟩,
schimbînd de ieri pe azi ministri⟨i⟩ săi. O_2 //

51 schimbînd de două ori pe an guvernul. O_1 // **52–54**

Iar cea pe unde Savi⟨o⟩ șerpuiește,
precum ea stă-ntre munte și cîmpie,
ea-ntre sclavie și liber stat astfel plutește. O_2 //

Să-mi spui acum, te rog, ce-ai fost în lume
și tu, ca toți de mai nainte,
de vrei să duc o veste de-al tău nume."

Ca focu-n vînt, suflarea sa ferbinte
⟨puțin⟩ a pîlpîit și-n jos și-n sus
zbătutu-i vîrf, a scos din el cuvinte:

„— De-aș ști că ești de viu pe-aici adus,
ce viu sosi-va iar de unde vine,
⟨ascuns mi-ar fi și negrăit cuvîntul.⟩

Dar, dacă-i drept ce-aud că-n lumi senine
din iad nu iese-n veci nici o ființă,
eu nu mă tem că poți să-mi faci rușine.

---

55 te rog] și tu O_1 // **55—57**

Și-acum, te rog, și tu răspunde-mi mie
ce-ai fost, să nu fii decît alții ⟨mai⟩ tăcut,
și faima ta mult timp ⟨...⟩ să fie. O_2 //

56 că toți cei întîlniți prin iad mi-au spus O_1 // **58—59**

Puțină vreme focul a gemut
în felul său, și-n sus și-n jos, izbită-ncoace O_2 //

58—60

Ea mult rotindu-se în jos și-n sus
și-ntruna [...] prinzîndu-și suflet
din sufletu-i ascuns, vorbind din gură O_1 //

59 puțin, *netranscris în* ***P****, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În* ***P****, în loc de* și-n jos și-n sus *a fost scris greșit* și-n sus și-n jos. // **60** *Versul lipsește din* O_2. // **61—63**

„— De-aș ști că vorba mea mi-o spui la unul
ce iar se va re-ntoarce-n lumi senine,
eu n-aș vorbi nimic, n-aș fi nebunul. O_1 /

„— De-aș ști ⟨..............⟩ voace
spre-un viu ce se va-ntoarce-acasă,
aceast⟨ă⟩ limb-ar înceta să joace. O_2 //

63 *Versul, netranscris în* ***P****, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **64—65**

Dar, după cum aud și știu eu bine
că nimeni viu din iad n-a mai ieșit O_1 //

64—66

Dar cum nu poate din ăst fund să iasă
ființe ⟨.........................⟩,
de gîndul tău infam puțin îmi pasă. O_2 //

66 ***În P****, după* oă *a fost scris greșit* -mi. //

Oștean am fost, dorind însă căință,
cu sfoară-ncinsei ca monah vestmîntul
și poate se-mplinea și-a mea dorință,

dar papa — vai, dușman fie-i pămîntul! —
din nou mă-ntoarse-n iadul meu de culpe,
iar cînd și cum, ascultă-mi tu cuvîntul.

Cît timp fui viu și-aveam iuțime-n pulpe,
în multe toate cîte le făcui
eu leu n-am fost nicicînd, ci vecinic vulpe.

Zîzanii și-uneltiri eu pricepui,
pe toate-n rînd și le-nvîrteam ⟨bogate,
că-ntr-astea poate-ntîiu-n lume fui⟩.

67—69 Oștean am fost și-n urmă pocăit
călugăr franciscan, încins cu sfoară,
[cătînd] pe Dumnezeu, l-aș fi găsit O_1 /
Am fost oștean și-apoi, călugărit,
crezui că-ncins ⟨...........⟩
și poate și-al meu dor s-ar fi-mplinit O_2 //

68 *În P, în locul formei reproduse, stabilite pe baza variantei corespunzătoare din O, a fost scris :* călugăr m-am făcut ⟨...⟩ // **69** *În P, în loc de* -mplinea *a fost scris greșit* -mplinise, *iar în loc de* dorință, voință. // **70** *În P, în loc de* papa *a fost scris greșit* popor. // **70—72**
dar papa — n-ar avea țărîn-ușoară! —
din nou mă prăbuși-ntr-un iad de culpe,
iar cînd și cum spun azi dentîia oară. O_1 /
dar marele păstor — de cap să-i fie! —
din nou mă-ntoarse-ntr-ale mele ⟨culpe⟩,
iar cînd și cum vreau duhul tău s-o știe. O_2 //

73—75 Cît timp, așa cum mama mi le-a dat, și pulpe
și-oase ⟨.................⟩ avui,
n-am fost în fapte leu, ci-a pururi vulpe. O_2 //

74 și-n braț tărie ⟨...⟩ O_1 // **76** *În P, în loc de* eu *a fost scris greșit* le. // **76—78**

În intrigi și-nvîrtiri și de-alde estea
isteț eram și plin de răutate,
încît prin tot pămîntu-mi merse vestea. O_1 //

77 bogate, *netranscris în P a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / și-așa de meșter mă-nvîrteam cu ele O_2 // **78** *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

79 Dar, după ce-ajunsei și-acea etate,
cînd orice om s-apropie cu-ncetul
să intre-n port cu pînzele plecate,

82 căit mărturisii și, ca ascetul,
închisei pentru lume ochii mei
și bine mi-ar fi prins și mie, bietul!

85 Dar prințul nouăi lumi de farisei,
avînd pe-atunci război la Laterani,
și nu cu saracini, ori cu iudei,

88 căci numai tot creștini i-au fost dușmanii,
și nu de-acei ce-au fost la Acre,
și nici negoț nu poartă cu sultanii,

91 nici rang n-a respectat, nici haine sacre,
nici brîul meu, ⟨acel⟩ ce trupuri pline
le face, prin căință, trupuri macre.

79—81

Dar, cînd văzui c-ajung spre-al vîrstei mele
sfîrșit, cînd ⟨..................⟩ fiecine
⟨................⟩ cu strînsele vîntrele O_2 //

80 cînd liniște drumețul om își cere O_1 // **81** ***În P, în loc de*** intre ***a fost scris*** între. // **82** de ce-avui drag întîi mi-a fost rușine O_2 // **82—84**

eu m-am căit [...] plăcere
cu dragul ei toiag, ca cei mișei,
și, vai, aș fi găsit vro mîngîiere! O_1 //

84 și mie, bietul!] sărman de mine! O_2 // **86** ***În P, în loc de*** la Laterani ***a fost scris*** cu Lateranii. / la Laterani] cu laterani O_1 // **87** saracini] turci, păgîni O_1 / ***În P, în loc de*** iudei ***a fost scris*** iudeii. / iudei] mișei O_1 // **89** creștini curați, cari nici n-au fost la Acre O_1 // **91** haine] vorbe O_1 // **91—93**

nici lui nu-și respectă precepte sacre
și-oficiu-nalt, nici mie-acel capestru
ce-oricînd pe-ncinși se lupt-a-i face macri. O_2 //

92 acel, ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **93** ***În P, în loc de*** le ***a fost scris greșit*** să. //

94 Cum tu chemași pe papa, Constantine,
din muntele ⟨Soract, ca leprei tale⟩
să-i afle leac, așa și el pe mine

97 să-i pun trufașul plan a lui la cale.
⟨Dar eu tăcui, ... că vinul⟩,
că beat părea-n rostirea vorbei sale.

100 Iar el atunci: «Te temi? Alungă-ți chinul,
căci, iată, te dezleg, dar tu să-mi spui
ce chip ar fi să spulber ⟨Prenestinul⟩.

103 Tu știi că pot să-ncui și să descui
cu două chei, dar cel ce-mi fu nainte
le-avu degeaba-n toată viața lui.»

106 Aveam temei destul, aveam și minte
să văd că-aici e mult mai rea tăcerea
și-am zis: «Atunci îți spui, de poți, părinte,

94–96 Cum la Soracte-ai mers tu, Constantine,
de lepră să te vindece Silvestru,
așa veni și mîndrul prinț la mine O_1 /
Cum din S⟨oract⟩ aduse pe Silvestru,
spre-a leprei lecuire, Constantin,
așa pe mine el, spre-a-i fi maestru O_2 //
95 Soract, ca leprei tale, ***netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **96** ***În P, în loc de*** afle ***a fost scris greșit*** afli. //
97–99 să-i fiu la boala lui și eu măestru.
Dar am tăcut și n-am răspuns nimică;
mi se părea că-i beat, ori cal buiestru. O_1 /
și leac cerînd trufiei ⟨..............⟩
Dar eu tăcui, căci prea-mi părea că vinul
îl face-a-mi cere-un sfat ⟨..........⟩ O_2 //
98 *Versul,* ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **100** «Te temi? Alungă-ți] «S-alungi din suflet O_2 // **100–102**
Iar el: «Mă mir de ce ți-e frică.
Eu pot să te dezleg, dar tu mă-nvață
cum pot să-nving cetatea inimică. O_1 //
102 ***În P, în loc de*** spulber ***a fost scris*** spulbăr. / Prenestinul, ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **103** ***În P, în loc de*** știi ***a fost scris greșit*** știu. / Tu știi că pot] Eu pot, cum știi O_2 // **103–105**
Am două chei: încui, descui, pe față.
Am două chei, dar cel ce-mi fu nainte
nici n-a știut la ce sînt bune-n viață.» O_1 //
106 Și-mpins așa de foarte tari ⟨cuvinte⟩ O_2 // **107** aici e mult mai] -n cazul meu e O_1 // **108** «Atunci îți spui, de poți] «Fiindcă tu mă speli O_2 //

să-mi speli păcatul și să-mi ierți căderea:
promite tot și uit-apoi mereu
și-a ta va fi mărirea și puterea. »

Iar, cînd fui mort, veni Francisc al meu
să merg în cer, dar dracu-n drum îi stete,
strigînd: « Să-l lași, stăpîn pe el sînt eu.

Să meargă-n iad, la servii mei, căci dete
un sfat mișel și papei vru să placă,
iar eu de-atunci îi stau cu mîna-n plete.

A fi căit și-a vrea păcat să facă
și făr' de-a se căi iertat să fie,
aceste contradicții cum să-mpacă? »

Ce-amar mă mai zbătui atunci — vai mie! —
dar el m-a și-nhățat: « Tu n-ai gîndit
că și noi, dracii, știm teologie! »

---

109 de-acel păcat în care tu-mi gătești căderea O_2 // **110—111**

> promite mult și dă puțin, căci nu e
> alt drum mai bun de-a cîștiga puterea. » O_1 //

111 și-n naltul tron a ta va fi puterea. » O_2 // **112** Francisc al meu] ca să mă suie O_1 // **113** să merg în cer] la cer Francisc O_1 // **113—114**

> ci-un heruvim în drum îi stete
> și-a zis: « Îmi faci nedrept! Să-l lași să-l ieu O_2 //

114 *În* O_1, *porțiunea corespunzătoare pasajului* « Să-l lași, stăpîn pe el sînt eu *este ilizibilă.* // **115** În iad va scoborî, la noi, căci dete O_1 // **116** un sfat prin care fraudă făptuit⟨-a⟩ O_2 // **117** Mă țin de el și-l țin de-atunci de plete. O_1 // **118—120**

> Nu poți ierta cui n-a făcut căința
> și-a fi căit și-a vrea-n păcat să fie
> sînt contradicții ⟨..............⟩ » O_2 //

120 *În P, în loc de* să *a fost scris* se. // **121** Ce-amar] Și cum O_1 // **121—122**

> Ah, cum am tresărit, cînd el — vai, mie! —
> m-a prins zicînd: « Tu poate n-ai gîndit O_2 //

124 M-aduse-aici, iar Minos și-a-nvîrtit
de opt ori coada sa pe aspru-i spate,
mușcînd cu dinți⟨-n⟩ ea de cătrănit,

127 și-a zis: ⟨ « În foc și-⟩în flăcări necurmate! »
Și-acum, acest vestmînt eu îmbrăcîndu-l,
alerg plîngînd prin zări întunecate."

130 Cuvîntul său deci flacăra sfîrșindu-l,
plecă prin văi, ⟨cu grea durerea plînsă⟩,
mișcînd întruna cornul și zbătîndu-l.

133 Noi doi, Virgil și eu, plecarăm însă
pe stîncă-n sus, spre celelalte arce
ce-acopăr groapa-n care-i gloata strînsă,

136 acei ce-au tot scăzut, ca să se-ncarce.

---

124 și-] mi- O_1 // 125 sa pe aspru-i] lui pe după O_1 // 126 ***În P, în loc de*** mușcînd *a fost scris greșit* mișcînd. / mușcînd cu dinți⟨-n⟩] și-apoi mușcînd în O_2 / și-n furia lui cu dinții s-a-ncolțit. O_1 // 127 În foc, ***netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // 127–129

« Cu bătu-n foc și-n flăcări necurmate! »
Și-acum, tu vezi, pe-aici mi-e osîndirea
și-alerg mîhnit prin zări întunecate." O_1 /
« E fur din cei pe care focu⟨-i⟩ bate. »
De-aceea-s unde vezi, sînt un pierdut
și plîng purtînd atare haină-n spate." O_2 //

129 *În P, la începutul versului a fost scris greșit* și-. // 130–132

Cînd flacăra-și sfîrși apoi vorbirea,
plecă prin văi și ne peri din față
și-n tremur jalnic ea-și vădea mîhnirea. O_1 /
Iar, cînd în urmă flacăr-a tăcut,
plecă ducînd cu el durerea plînsă
prin cornul său în m⟨ulte⟩ părți zbătut. O_2 //

131 cu grea durerea plînsă, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 132 *În P, în loc de* și *a fost scris greșit* său. // 133 *În P, la începutul versului a fost scris* Iar. / plecarăm] trecurăm O_2 // 133–136

Iar noi, Virgil și eu, plecăm prin ceață
de stînga-[. . . . .]-n bolgia vecină,
prin gropi, pe unde sufer cei ce-n viață

discordie-au sămănat, făcîndu-și vină. O_1 //

135 acopăr] acoper O_2 / groapa-n care-i gloata] gloata-n fund cîtă e O_2

CÎNTUL XXVIII *

Ce om să poată-n scrisul său s-adune
tot ce-am văzut, și răni și văietare,
de-ar spune-n proză chiar și-oricît ar spune?

Nu-i nici un grai pe lume-așa de tare,
chiar sufletul prea strîmt e ca să poată
cuprinde-un cîmp de vorbe-așa de mare.

Și, chiar de-ai aduna nespusa gloată
ce-n malul cel de-a pururi dat furtunii
și-a plîns vărsatul sînge ca să scoată

---

* *Cîntul este reprodus din „Convorbiri literare", XXXV (1901), nr. 12, p. 1057–1062.* // **1** scrisul său] proză chiar O_2 / -n scrisul său s-adune] spună-n scrisul lui *M* // **1–3**

Ce om să poată, chiar în proza lui
și-oricît repovestind, deplin să spună
de-atîtea răni și sînge cît văzui? *M* //

3 proză chiar și-oricît] veci și-oricît de mult O_1, O_2 // **4** Căci orice limbă *M* // **4–6**

Prea slabă-ar fi o limbă, orișicare,
că nici a noastră minte, nici cuvîntul
nu pot cuprinde-un cîmp așa de m⟨are⟩. O_2 //

5–6 căci spre-a cuprinde-atît ⟨............⟩
nici mintea loc, nici graiul mijloc n-are. *M* //

6 au cîmp prea mic *M* // **7** nespusa gloată] oștenii *M* // **7–9**

S-aduni și-ntreg poporul ce-n pămîntul
din malul mării-n țara cea-ncercată
își ⟨............⟩ și-n avîntul O_2 //

8 cel de-a pururi dat furtunii] mării-n țara cea-ncercată *M* // **9** ca să scoată] troienii *M* //

10 pe-ai Troiei fii din el; și-atunci cînd punii
inele-au strîns, nespus de numeroase,
cum Tit a spus, neprietenul minciunii;

13 și cîți simțir-atît de dureroase
loviri, că-n drumul lui Guiscard au stat;
și-acei ce și-astăzi mai arată oase

16 pe locul unde-apulul a trădat;
și cîți la Tagliacozz-au stat să-nfrunte
pe-Alard, ce-i birui de-abia-narmat;

19 s-arate trupuri toți, ici membre ciunte,
străpunse-aici, n-ar fi a mia parte
din cîte-ascund aceste șanțuri crunte.

---

10 atunci cînd] lupta-n care O_1 / și toți acei ce-n lupta-ndelungată *M* // **10 – 12**

de-ai Troiei fii; și-n lupta-ndelungată
ce-avu-n inele spolii fabuloase,
cum Liviu, cel ⟨ce⟩ nu greși, ne-arată; O_2 //

12 a spus, neprietenul minciunii] acel ce nu greși arată *M* // **13** și cîți] și cei *(inițial:* și toți*)* *M* / cîți simțir-] cel ce-a plîns O_2 // **13 – 14**

și cei ce [................] nenorocoase
[........] lui Robert Guiscard în drum i-au stat O_1 //

14 loviri *om.* *M* / *post* au stat *ad.* și-acei *M* // **15** acei] cel O_1, O_2 / astăzi] azi O_2 / arată] adună O_2 / ce *(inițial:* și*)*-arată și-azi la C⟨eperano⟩ oase *M* // **16** pe unde-oricare apul a trădat O_2 / pe-un cîmp în care-apulii au fost mișei *M* // **17** cîți la] cei ce-n O_1, O_2 // **18** ce-i birui de-abia-narmat] ce-⟨a⟩-nvins *(inițial:* -nvinse*)* pe mulți cu puținței M_1, cel vechi ce-a-nvins ⟨pe mulți cu puținței⟩ M_2 // **19** s-arate trupuri toți] și toți acești străpunși M_1 / și-acel tablou de trupuri ⟨...⟩ și ciunte M_2 / și-atît⟨e⟩a mii de trupuri de mii de ori M_3 // **19 – 21**

străpunse membre-aici, dincolo ciunte,
de-ajuns ar fi de mii de ori să-ncapă
scîrbosul chip al văii-aceștia crunte. O_2 //

20 Și care *(anulate)* M_1 / S-arate *(anulate)* M_2 / Și-acestea *(anulat)* n-ar putea M_3 / Nu poate-asemănare *(inițial:* comparație*)*-aici să-ncapă M_4 // **21** scîrbosul chip al văii-aceștia ⟨crunte⟩ *M* //

22 Ca vasul făr' de fund, cu doage sparte,
crăpat pe-un duh văzui, cu răni cumplite,
din gît pînă-n buric și mai departe,

25 cu mațele-ntre glezne, și ieșite
plămînile-i și cu scîrbosul sac
ce schimbă-n scîrnă tot ce gura-nghite.

28 Iar el, văzînd că stau să-l văd și tac,
s-opri, căscîndu-și pieptul său cu totul:
„— Privește-aici, mi-a zis, cum mă desfac!

31 Eu cel slutit sînt Mahomet. Netotul
cu cap crăpat din creștet pînă-n gură,
ce-mi plînge-aici în față, mi-e nepotul.

---

22 Ca vasul] Butoiul O_1 // **22—24**

> Un vas cu doage-ori fundul spart nu crapă
> ca (cum pe- O_2) unul ce-l (îl O_2) văzui, cu răni cumplite,
> crăpat din barbă pînă pe-unde-l scapă O_2, *M* //

25 și ieșite] -mpletecite O_2 // **25—27**

> iar mațele băteau genunchii lui
> și-i sta ieșit scîrbosul sac în care
> mîncările se fac ce nu vă spui. O_1 //

26 plămînile-i și cu] deschis și coșul și O_2 / -i și cu scîrbosul sac] din coș și-urîtul sac *M* // **27** ce schimbă *om.* O_2 // **28** stau să-l văd și tac] fix acu-l atac *M* / Văzînd că fix cu ochii-acu-l atac O_2 // **28—30**

> Și-n vreme ce-l priveam așa-n mirare,
> el pieptu-și desfăcu, strigînd deodată:
> „— Privește-aici ce chin și zbuciumare! O_1 //

29 pieptul său cu totul] pieptu⟨...⟩ deschise O_2 / deschise-n piept o largă căscătură *M* // **30** „— Privește-aici, mi-a zis] cu mînile și: „— Vezi *M* // **31—33**

> La Mohamet, la cel slutit, tu cată.
> Ali e cel de colo, cel ce plînge
> cu fața pînă-n falcă despicată. O_1 /
> Vezi ce slutit e Mohamed, îmi zise.
> Cu cap crăpat din creștet pînă-n gură,
> ce-mi plînge-aici, în față, mi-e nepotul. O_2 /
> și vezi ce cazne Mohamed îndură.
> Ali e cel ce plînge-aici, în față,
> cu cap crăpat din vîrf pînă sub gură. *M* //

34 Trăind, aceștia toți de-aici avură
tot numai la scandal și schisme gîndul
și-acum, ce-au dat primesc după măsură.

37 Un drac, ce stă mai jos, pe toți de-a rîndul
ne crap-așa cumplit pe fiecare,
din nou cu spada lui despintecîndu-l

40 cînd chinul a-mplinit a sa cărare,
și-abia ce ni s-a-nchis o rană-adîncă,
venim la el la nouă spintecare.

43 Dar cine ești, de stai zgîit pe stîncă,
zăbav-așa cătînd pedepsei date
și-osîndei ce-ai s-o faci?" „— El nu-i mort încă

---

34 Și toți pe cîți îi vezi aici, în viață (de-aici, avură O_2) O_2, M // **34–36**

Și toți acești de-aici avură ⟨...⟩
Ei umblă despicați fiindcă-n viață
discordie-au sămănat, război și sînge. O_1 //

35 Scandal și schisme M_1 / Scandal au și schisme M_2 // **36** după] peste O_2 / Și-aici atari ⟨...⟩ au să pață *(mai jos: învață)* M // **37** Un drac, ce-i după noi, mereu ne-nhață O_1 / Un diavol de m⟨ai⟩ jos ne-a spintecat M_1 / ce M_2 // **38** ne crap-așa cumplit] ne taie-așa astfel M / cumplit] crăpînd O_1 // **38–39**

ne crap-așa cumplit și pe sub spadă
pe fiecare dintre noi trecîndu-l O_2 //

39 din nou și piept și inimă și față O_1 // **40** cînd chinul] cînd rana M_1 / a-mplinit] împlinește O_1 / cînd umple-ntregul drumul său M_2 / călău M_3 // **40–42**

cînd noi ne-am ocolit cumplita-i stradă,
căci rănile dintîi ⟨se⟩ închid,
și-atunci numai venim să ne revadă. O_2 //

41 căci nu ne-ntoarcem să ne crape iară M // **41–42**

căci, după ce se-nchide-o rană-adîncă,
noi iar venim la el, la chin mai mare. O_1 //

42 Decît M_1 / rău M_2 // **43** Dar cine-i fi tu cel ce stai pe zid O_2 // **43–45**

Dar tu, ce stai zgîit aici pe stîncă,
de ce-ntîrzii să-ți iai pedepse date
și-osînda să ți-o faci?" „— El nu-i mort încă O_1 /
Dar cine ești, de stai un pierde-vară
pe zid, poate *(anulat)* spre-a zăbăvi
pedeapsa ta ce-acuzele ți-o dară?" M //

44 pe zid, cătînd s-amîi, ori să ridici M // **45** *În* O_2, *lipsește finalul versului, corespunzător pasajului* „— El nu-i mort încă. //

46 și nici nu l-au adus aici păcate,
răspunse-atunci Virgil, ci viu el vine
să vad-aceste lumi întunecate.

49 Eu, om murit de mult, îl port cu mine
din cerc în cerc, pe-aici prin lumea-amară.
Așa-i ce spun, cum vezi că stau cu tine."

52 Mai mulți de-o sut-au fost ce se-ndreptară
spre noi din gropi și, gurile căscînd
de mult mirați, ei cazna și-o uitară.

46–47

răspunse-atunci Virgil, și nici păcate
el n-are de spăsit ca voi, căci vine O_1 /
„— El nu-i nici mort, maestru⟨l⟩ i-a răspuns,
și nici ⟨............................⟩ *M* //

46–48

„— El nu-i nici mort și nici pentru păcate,
i-a zis Virgil, el nu la cazná vine,
ci eu, acel mort, spre-a-i da deplin⟨ăt⟩ate. O_2 /
„— El nici nu-i mort, a zis Virgil, și nici
împins de culpă nu la cazná vine,
ci numai spre-a cunoaște ce-i pe-aici. *M* //

49 Eu, om murit de mult] Iar eu, ce-s mort, prin iad *M* / om] cel O_1 //**49—51**

Eu, cel ce-s mort, prin iad îl port cu mine
din cerc în cerc și-aievea asta este
așa cum e că stau vorbind cu tine." O_2 //

50 pe-aici *om.* O_1 / pe-aici prin lumea-amară] și-aievea e ce-ți spui *M* // **51** așa e precum spui și-ascultă bine." O_1 / pe cît de-aieve-i că vorbesc ⟨cu tine⟩, *M* // **52—54**

Mai mulți de-o sută-n jur ni s-adunară,
văzîndu-ne vorbind, și, ochi la noi căscînd,
mirați steteau și chinul și-l uitară. O_1 /
Mai mult de-o sută ascultar-aceste,
s-opriră-n gropi spre-a mă privi, uitînd
de cazna lor, cînd ⟨..........⟩ veste. O_2 /
Prin gropi mai mult de-o sut-atunci văzui
c-au stat și mă priveau ca pe-o minune,
uitînd de cazna lor, la vorba lui. *M* //

53 mirare *M* //

55 „— Lui fra Dolcin să-i spui, de-i fi mergînd
în lume iar, provizii să-și adune,
de nu vrea să scoboare-aci-n curînd,

58 ca nu cumva zăpada să-și răzbune,
să-l dea la navarezi, de foame-adus,
c-altminteri nici nu cred că-l vor supune."

61 Aceste vorbe Mahomet le-a spus,
ținînd piciorul-n vînt, spre umblet gata,
și-ntins călcînd pe el, apoi s-a dus.

64 Și-un duh ce-avea străpunsă beregata
și pînă-n gene ras din față nasul
și fără de urechi, luînd răsplata

55—56 „— Tu, cel ce vei ieși de-aici, mergînd
în lume iar, lui fra Dolcin îi spune O_1 /
„— Tu, cel ce poate-i fi mergînd
în lume iarăși, lui Dolcin îi spuse O_2 //
55—57 „— De-o fi cumva să ieși din iad *(inițial:* de-aici*)*, tu-i spune
lui fra ⟨Dolcin⟩, de nu vrea să-mi urmeze
aci-n curînd, provizii să-și adune *M* //
57 scoboare] -mi urmeze O_2 // **58** prin munții nalți provizii să-și adune O_1 / cînd mari zăpezi pe ⟨...⟩ vor fi puse *M* // **58—59**
provizii-n munți pe iarna sa s-adune,
spre-a nu s-afla de navarezi răpus O_2 //
58—60 spre-a nu fi prinsu-oștirii navareze,
silit de-o iarnă grea ce s-ar fi pus,
căci lesne-altfel *(inițial:* altminteri*)* nici n-o să⟨-l⟩ captureze. *M* //
59 și de ierni răpus *M* // **60** nici] ei O_1, O_2 / cred că-l vor] lesne-l pot O_2 / ⟨căci lesne-altfel⟩ ei nici n-o să⟨-l⟩ vîneze *M* // **61** Mahomet] Mohamet O_1 / Ținînd piciorul, ca spre-a merge, sus O_2 / Nălțase-al său picior M_1 / Pe cînd nălțase M_2 / Pe cînd ținea *(anulate)* M_3 // **62** *Versul lipsește din* O_2. / pasul M_1 / rămasul M_2 // **62—63**
acestea el și-apoi în vînt rămas⟨ul⟩
picior l-a-ntins să calce *(inițial:* călcînd*)* și-astfel s-a dus. *M* //
63 -ntins călcînd pe el, apoi] apoi, călcînd pe el ⟨...⟩ O_1, O_2 / picior și-apoi, călcînd pe ⟨e⟩l, s-a dus *M* // **64** un] alt O_2 / străpunsă beregata] pînă-n sprîncene nasul *M* // **64—66**
Atunci, avînd străpunsă beregata
și pînă-n ochi tăiat avîndu-și nasul,
un duh care-și lua pe-aici răsplata O_1 //
65 Din față ras *M* // **66** fără de urechi, luînd] o singură ureche avea O_2 //

67 cu alții-n *rînd*, mirat, oprindu-și pasul,
deschide-al său gîtlej, o rană mare
și-n sînge pretutindeni, iar cu glasul:

70 „— Tu, cel fără de-osîndă, mi se pare
că eu te mai văzui prin țări latine,
de nu mă-nșel prin mult-asemănare;

73 gîndește-te la Pier da Medecine,
de-o fi să ieși ca să mai vezi o dată
lombardul șes cu văile-i senine.

76 Iar celor doi din Fano tu le-arată,
lui Guido și-Angelell', că-n iadu-acesta,
cei morți de-avem vederea luminată,

---

67 mirat] sosi O_1 // **67—69**
privind mirat ca mulți ce s-adunară,
cu mînile-a căscat gîtlejul său,
ce roș de sînge-ntreg era p-afară *M* //
68—69 își dete-n două părți gîtlejul, care
de sînge cald ⟨. . .⟩ și barbar cu glasul O_1 /
în fruntea lor, deschise țava care
pe-afară numai sînge-i fu, iar glasul O_2 //
70 și-a zis: ⟨„— Tu cel⟩ ne-mpins ⟨. . .⟩ *M* // **70—72**
„— Tu, cel necondamnat de nici un rău,
și-mi pari știut din lumea ⟨. . .⟩ cu soare,
de nu mă-nșel prea mult în chipul tău *M* //
71 că eu] cîndva O_2 / Și-mi pari *(suprascris:* dacă*)* *(anulate)* *M* // **72** asemănare] asămănare O_1 // **73** De-o fi să vezi cîmpiile senine O_1 / lombardul șes, cu văile-i senine O_2 / De Pier Catani aori prin minte-ți treacă *M* //
73—74
în gînd pe Pier Catani adiniori
să-l ai ⟨. . . . .⟩ *M* //
73—75 aminte-ți fie Pier Catani-aoare,
de-o fi să ⟨. . .⟩ iar vesela cîmpie
ce ⟨. . . . .⟩ spre Marcabò scoboare. *M* //
74 cîmpia desfătată *M* // **75** gîndește-te la Pier da Medecine! O_1, O_2 // **76** Și-n Fano, celor vrednici doi ⟨le-arată⟩ O_2 // **76—78**
Pe doi cei buni din Fanno fă-i să știe,
pe meser Guido și-Angelell', că-n van
de nu ⟨ni-⟩e dat *(suprascris:* dată*)* un văz a ce-o să fie *M* //
77 -n iadu-acesta] dacă noi O_1 // **78** de *om.* O_1 / de-avem [. . .] vedere-aici pustie *M* //

zvîrliți vor fi din luntre de-un podesta,
cu plumb de gît, la malul adriatec,
trădați de-un crud tiran, de Malatesta.

De-a lungul mării lucru mai sălbatec,
din Cipru pînă-n Gades, n-au făcut
nici hoți de mări, nici neamul tîlhăratec

al grecilor. Cel chior și-așa de slut,
stăpîn pe-acele părți pe cari fîrtatul
de-aici ar vrea să nu le fi știut,

---

79 din luntre de-un podesta] de gîturi c-un pietroi *M* // **79–81**

zvîrliți ei din corăbii amîndoi,
vor fi necați la malul adriatic,
trădați de acel viu tiran cu chip [. . .]. O_1 /
zvîrliți vor fi la malul adrian,
de gît cu piatra, de pe propria navă,
trădați prin sila unui crud tiran. *M* //

82 sălbatec] sălbatic O_2 // **82–84**

O, n-au făcut un lucru mai sălbatic
de-a lungul mării ⟨. . . . .⟩,
nici hoții, nu, din neamul tîlhăratec O_1 /
Din Chipru pînă-n Gades o ispravă
nici de corsari ⟨. . .⟩ nici de ginți eline
Neptun n-a mai văzut așa grozavă. *M* //

83 făcută de corsari *M* // **85** și-așa de slut] cu mișelie O_1 / Acel netrebnic chior, ce ține-acum O_2 // **85–87**

A⟨ce⟩l infam c-un singur ochi, ce ține
în țara care-un soț aci-ntre noi
să nici n-o fi văzut acum m⟨ai⟩ bine (*inițial:* dorește) *M* //

86 *Versul lipsește din* O_2. // **86–87**

stăpîn pe-acel oraș frumos, pe care
fîrtatul [meu] ar vrea nici să nu-l știe O_1 //

87 să nu-l mai fi văzut nicicum O_2 / ar vr⟨e⟩a M_1 / ar vrea, sărmanul, vrodată M_2 //

88 la el chema-i-va să le-audă sfatul.
Va face-apoi ca grijă de Focara
să n-aibă-n veci și-n mări le-o face patul!"

91 „— Să-mi spui, am zis, de vrei să-ți spăl ocara
și vestea-n lume să ți-o duc de-ți place:
ce soț ar vrea să nici nu-i știe țara?"

94 Văzui cum unui soț el îi desface,
căscîndu-i, gura larg și cu privirea
spre mine-apoi: „— Acesta-i, care tace.

---

88 sfatul *om.* O_2 // **88—90**

la dînsul o să-i cheme cu-nșelare.
Va face-apoi, la-ntoarcere, să n-aibă
[..........] vot [........]-nchisoare." O_1 /
la sfat chema-i-va și va face-apoi
ca rugi și vot, la stîncile Focarei
să n-aibă-n veci a face-aceștia doi." *M* //

89—90
va face-așa ca ei, la-ntorsu-n țară,
cu rugi și vot să nu-și mai facă trudă." O_2 /
ca grijă-n veci ⟨la stîncile Focarei⟩
de vot și rugi să n-aibă-aceștia ⟨doi⟩." M_1 /
ca ei do⟨i ....⟩
să n-aibă-n veci nevoi de rugi și vot." M_2 //

91 Iar eu atunci: „— Arată-mi și declară O_2 // **91—93**

Iar eu: „— De vrei să-ți duc în lume veste,
ce soț ai tu, de spui ⟨..............⟩
să vad-acest oraș? El cine este?" O_1 /
Iar eu: „— Pe-acel cu clipele amarei
vederi, de vrei să-ți fac ce mi-ai cerut,
declară-mi-l, am zis, și-arată-l care-i!" *M* //

92 -n lume *om.* O_2 / ce om zici c-ar fi vrut *(anulate)* *M* // **93** el cine-i cel cu-așa vedere-amară?" O_2 // **94—96**

Atunci, prinzînd de fălci pe-un soț, [îi] făcu
o falcă-n sus, căscîndu-i ⟨................⟩
și zise-apoi: „— Acesta-i, care tace-acu. O_1 /
O mînă unui soț în fălci i-a pus
și, larg căscîndu-i gura, ⟨...⟩ strigat-a:
„— Să-l știi. Ci-acum ⟨............⟩ O_2 /
Prinzînd de fălci ⟨un⟩ soț, ⟨i-a⟩ desfăcut,
căscîndu-i, gura larg ⟨.............
...⟩: „— Acesta e și-aici e mut." *M* //

97 În Cesar el a stins nedumerirea,
el, cel gonit, că-nvăț i-a dat nebunul:
« cînd ești gătit, ți-e moarte zăbovirea. »"

100 Și iat-acum în fața-ne tribunul
cu limba ruptă-n gît, smerit ce stete,
cel ne-ntrecut de gureș de nici unul!

103 Atunci, nălțîndu-și miinile tăiete
din coate, un ciung de-aici, la chip ca plosca,
și sînge scurs din mîini pe-obraji îi dete,

---

97 În Cesar el] el, cel gonit O_1 // **97–99**

Acest tăiat, cînd Cesar dubitat-a,
îi stinse dubiul, afirmînd, nebun⟨ul⟩,
că-i moarte-a zăbăvi cînd totu-i gata." O_2 /
Acest gonit a stins o dubitare
în C⟨esar⟩, afirmînd că pregătitul
cu daune *(mai jos :* pierderi mari*)* plătește-orice-amînare."
M //

98 în Cesar, dîndu-i un învăț nebunul O_1 // **99** zăbovirea] zăbăvirea O_1 //
100–101

O, ce smerit stetea acum tribunul
cu limba ruptă-n fălci, cît stete O_1 //

100–102

O, cît părea de-nspăimîntat tribunul
cu limba ruptă-n gură, ⟨............⟩
el, cel limbut cum nu mai fu⟨se unul⟩! O_2 /
Oh, cît de-nspăimîntat păru ciuntitul
tribun aici, cu limba ruptă *(anulat)*-n gură,
cel ne-ntrecut *(anulate)* ⟨................⟩ M //

101 De Curio M // **102** El ce M_1 / L⟨...⟩ M_2 // **103–105**

Iar altul, ciung, cu mînile tăiete,
nălțîndu-și sus [..............]
că sîngele pîrău pe-obraji îi dete O_1 /
Cu mîni tăiete-atunci, prin zarea sură,
alt duh, nălțîndu-și astfel ciotul lor,
încît de sînge-obrajii lui se-umplură O_2, M //

104 văzui M //

106 a zis: „— Du-n lume veste și de Mosca,
de-acel ce zise, vai!, « Găsim noi cale! »
și-a fost sămînț-atîtor rele-n Tosca."

109 „— Și moarte, zisei eu, familiei tale."
Dureri adăogînd durerii lui,
s-a dus, ca desperat, urlînd prin vale.

112 Eu stetei să mai văd și-atunci văzui —
cum n-am dovezi să vă-ntăresc credința,
eu nici n-aș îndrăzni măcar să spui,

---

106 hui! *M* // **106—108**

„— Vorbește și de Mosca-ntre popor,
de-acel ce-a zis ⟨...............⟩
ce-a multui rău fu-n Tosca ta izvor." O_2 /
„— Vorbește și de Mosca-ntre popor,
acel ce-a *(scris:* am*)* zis: « Să-ncepi și ești pe cale! »
și-a multui rău fu⟨-n⟩ Tosca ta izvor." *M* //

107—108

de-acel ce-a zis: « E totul pus la cale. »
și-aduse-atîtea rele-odată-n Tosca." O_1 //

108 *În loc de* a *a fost tipărit* am. / fui *(anulat)* *M* // **109** zisei eu] am zis grăbit O_1 // **109—111**

și-adausei eu: „— Și moartea viței tale."
Și, plîns îngrămădind pe plînsul lui,
s-a dus, ca omul trist, urlînd pe vale. O_2 /
și-adaosei eu: „— Și moarte viței tale."
Și, amar îngrămădin⟨d⟩ pe-amarul lui,
s-a dus urlînd ca și-un nebun prin vale. *M* //

112 Eu însă, stînd să mai văd M_1 / Dar eu, m⟨ai⟩ rămînînd să văd M_2 // **113** dar, ah, cum n-am dovezi să vă-ntăresc credința *(inițial:* nimic ca mărturie*)* O_1 / Un *(anulat)* M_1 / Atare *(anulat)* M_2 / Și-un fapt văzui M_3 // **114** a da tărie *(mai sus:* -ndrăzneală*)* *M* //

115 de n-aş avea ca martor conştiinţa,
pe bunul soţ ce pe-om îl face tare
cît timp fără de pată-i e ființa —

118 văzui într-adevăr, chiar şi-azi îmi pare
că-l văd, umblînd şi dînsul printre cete,
un trup fără de cap! Iar, în umblare,

121 în mînă capul şi-l ţinea de plete
şi-aşa cu el cădelniţa mereu,
iar capul mă văzu şi-un vaiet dete.

124 El singur îşi era fanar al său,
într-unul doi şi doi într-o făptură;
secret ce-l ştie singur Dumnezeu.

---

115 seamă *M* // **115—116**

de nu mi-ar da putere conştiinţa,
acest tovarăş bun, ce-n veci nu minte O_1 //

116 pe-acest bun soţ, ce tare-l *(scris:* al*)* face, poate *M* // **117** ***În textul de bază, în loc de*** -i e ***a fost tipărit*** i-e. // **117** P⟨...⟩ M_1 / oricui M_2 // **118** chiar] şi O_2 / şi parcă-l văd şi-acum în toate *M* // **118—120**

văzui, şi parcă-mi stă şi-acu nainte,
un piept lipsit de cap şi, printre cete,
umbla, mergînd cu el ⟨............⟩ O_1 //

119 un trunchi fără de cap am văzut *(scris:* văzui*)* M_1 / un trup fără de cap umblînd şi dînsul printre cete M_2 // **119—120**

⟨............⟩ un trunchi fără ⟨........⟩
umbla şi el ⟨........................⟩ O_2 //

120 umblînd şi el ca şi-alţii ai tristei gloate *M* // **121—123**

ţinînd de plete-n mînă capul ⟨lui⟩,
ca pe-o la⟨n⟩ternă o legă⟨na ....⟩,
iar capul ne-a văzut şi-a scos un hui. O_2 //

122 cum ⟨...⟩ lanterna M_1 / c-o făclie M_2 / cum poart-un felinar o mînă vie M_3 / făclie M_4 // 123 vai *(anulat)* *M* // 124 Un trup ce capu-i ca la⟨n⟩ternă-l are *(anulate)* M_1 / Făcea fanar din sineşi el M_2 / sie M_3 // **124—126**

Fanar al său şi-a fost el singur sie,
cum doi într-unul sta şi unu-n doi;
o ştie-acel ce-aşa voi să fie. O_2 //

125 într-o făptură] fiind într-unul O_1 / cu⟨m⟩ doi într-⟨un⟩ul sta şi unu-n doi *M* // **126** o ştie-acel ce-aşa voi să fie *(iniţial:* iar cum, o ştie-acel ce-a vrut s-o facă*)* *M* //

Sosind sub punte-apoi, prin noaptea sură,
nălță-ntr-o mînă capu-n chipul torții
și-aduse-aproape-așa gemuta gură.

„— Tu, cel ce viu venit-ai să vezi morții,
oh, vezi aci cumplita-mi chinuire,
mai grea de-o poate da mînia sorții!

Și, ca să duci din iad cu tine-o știre:
eu sînt Bertran de Born, acel ce-odată
pe rege-l ațîțai cu rea-mboldire.

Trăind, am învrăjbit pe fiu și tată,
pe David și-Avsalom cum i-a-ncurcat
Ahitofel cu limba sa spurcată.

127—129 Și l-am văzut sub punte cum sosește
și cum își naltă capu-n chipul torții
ca s-auzim mai bine ce vorbește. O_1 /
Cînd drept sub poala punții-a fost apoi,
ne-ntinse capu-n mîna ridicată
spre-a-și face glasul m⟨ai⟩ vecin cu noi O_2, *M* //
130—132 și-a zis: „— Privește-mi groaznica răsplată
ce viu ⟨......................⟩ fărădelege
vezi este-n iad m⟨ai⟩ grea vro altă plată? O_2 /
ce-au fost: „— Privește groaznica răsplată,
tu, cel ce știi *(modificat în :* venit*)* prin iad veni s-adune
și vezi de-a fost mai mare-alt chin vrodată. *M* //
131 aci] aici O_1 // **133—135**
Și-o nouă știre lumii spre-a-i culege,
să știi c-am ⟨fost⟩ Bertran de Born, acel
ce-atît de rău am sfătuit ⟨pe rege⟩. O_2 /
Spre-a duce știri de mine *(inițial :* de [casa] mea*)* îți voi spune
că eu am fost Bertran de Born, acel
ce rău imbold fui regelui cel june. *M* //
135 ațîțai cu rea-mboldire] azvîrlisem în perire. O_1 / ce regelui Ion *M* //
136 Trăind, am învrăjbit] Am învrăjbit, trăind O_1 // **136—138**
Rebel pe *(scris :* de*)* fiu, pe tat-a fi rebel
așa-i făcui, ca prin ⟨........⟩ spurcate
pe David și-Avsalom, Ahi⟨to⟩fel. O_2 /
Rebel pe fiu *(inițial :* tată*)*, pe tat-a fi rebel
așa-i făcui, ca ⟨............⟩ spurcate
pe David și-Avsalom Ahitofel. *M* //
138 limba sa] intriga-i O_1 //

139 Ce strîns legat a fost am dezlegat
şi-mi port sărmanul cap, cu-oftări mişele,
lipsit de bietul trunchi ce l-a purtat.

142 Şi-al caznei chip e chipul crimei mele."

139–141 Am despărţit ce strîns a fost legat,
de-aceea-mi port, cu gemete mişele,
sărmanul cap de trunchiul ce l-a purtat. O_1 /
Fiindc-am rupt persoane-aşa legate,
port capul despărţit, ⟨...⟩ vezi bine,
de viaţa sa ce-n trunchiu-acesta bate. O_2 //

141 ***În textul de bază, între*** l-a ***şi*** purtat ***a fost tipărit*** ţinut, ***notîndu-se concomitent două variante pentru cuvîntul rimă al versului existent în*** ***O.*** / închise *(anulat)* M_1 / de-a sa viaţă care-n trunchi îi bate *M* // **142** Şi-al caznei chip] Iar chinul meu O_1 / Şi-aşa s-observă contrapunctu-n mine." O_2 / Şi-o pild-astf⟨el⟩ de [...] sînt eu *(anulate)* *M*

CÎNTUL XXIX *

1 Atita neam pierdut şi-atîta sînge
trudiră ochii mei şi-aş fi dorit
să stau să-i odihnesc, să-ncep a plînge.

4 Virgil atunci: „— Ce stai încremenit?
Privirea ta de ce mai zăboveşte
în văi la neamul jalnic schilăvit?

---

* *Cîntul este reprodus din „Convorbiri literare", XXXV (1901), nr. 12, p. 1062–1067.* || **1** şi *om.* O_1 || **1–3**

De neamul mult şi-atît de multul sînge
aveam priviri atîta ⟨...⟩-mbătate,
c-aveam de-odihnă dor spre-a sta şi-a plînge. O_2 /
De-aşa de mult popor şi-atîta sînge
astfel aveam privirile-mbătate,
încît doream să stau să-ncep a plînge. *M* ||

2 şi-aş fi dorit] încît de jale O_1 || **3** să stau] doream O_1 || **4–6**

Atunci mi-a zis Virgil: „— Ce stai pe cale?
De ce-ntîrzii privirea-ntunecată
la jalnicele umbre-acolo-n vale? O_1 /
Virgil însă mi-a zis: „— Ce gînd te-abate?
De ce privirea-ţi tristă zăbăveşte
la triştii-acei cu trupuri mutilate? O_2 /
Virgil însă mi-a zis: „— Ce gînd te-abate?
De ce mai zăboveşti privind pe-acei
din tristul stol cu membre ⟨mutilate⟩? *M* ||

7 Mai stat-ai tu așa? Dar te gîndește,
de vrei să-i numeri, că rotunda vale
de două-ori zece miluri se-nvîrtește,

10 iar luna e sub noi. Să-ți fie-aminte:
e scurt și timpul cît ne este dat
și multe-s de văzut de-acu-nainte."

13 „— De-ai ști ce-a fost, grăbit am cuvîntat,
de ce m-oprii să văd așa cu zorul,
tu timp mai mult, să stau, mi-ai fi lăsat."

16 Pe cînd vorbeam, mergea conducătorul,
mergeam și eu, dar vorba ne-mplinită,
mergînd, mi-o întregii: „— Aci-n ponorul

7—9
Ai stat într-altă vale-așa vrodată?
De vrei să-i numeri, află din cuvinte
că valea e-nspăimîntător de lată. O_1 /
Ai stat și-ntr-alte bolgii-așa? Dar te gîndește,
de vrei să-i numeri, că rotunda vale
de două-ori zece miluri se-nvîrtește. O_2 /
Ai stat și-ntr-alte bolgi⟨i⟩-așa? De vrei
să-i numeri, știi că-n mile-această vale
e de-unsprăzece-ori două-n lungul ei *M* //

8 să-i numeri, află M_1 / bolgea *(anulat)* M_2 / află M_3 / află că e-n leghe valea M_4 // **9** leghe M_1 / miluri are M_2 // **10** și luna drept sub noi acum pe cale. O_2 // **10—12**
sub tălpi ni-e luna ⟨........⟩ cale,
iar clipele ce-avem ne sînt puține,
și ⟨......................⟩ *M* //

11 și] ne este O_1 / ne este] ni-e O_1 // **12** *În* O_2, *lipsește finalul versului, corespunzător pasajului* de-acu-nainte. // 13 „— Atent dac-ai fi fost și tu ca mine *M* // **13—15**
Iar eu: „— De-ai fi văzut și tu ca mine
ce cauz-avui să văd așa cu zorul,
tu timp mi-ai fi lăsat să văd mai bine." O_2 //

14—15
și tu la ce priveam așa ⟨...⟩,
tu timp mi-ai fi lăsat să văd m⟨ai⟩ bine. *M* //

16 mergea] porni *M* // **17** mergeam și] și-n urma-i *M* // **18** mergînd] ajuns O_1 //

19 spre care-avui privirea pironită,
un duh din neamul meu eu cred că zace
și-și plînge-acum mînia lui cumplită."

22 Maestrul meu atunci: „— Tu nu-ți mai face
bătaie-acum de cap cu ce-a trecut,
privește-ntr-alte părți și-l lasă-n pace.

25 Cu mîna te-arăta, eu l-am văzut
sub pod, și-amenința. Del Bell' îi spuse
pe nume-un soț de-al său. Dar la-nceput

28 priveai într-alte părți, la cel ce fuse
Bertrand, acel ce-a răzvrătit frățînii,
și n-ai privit spre el și-apoi se duse."

31 Iar eu atunci: „— Ni l-au ucis hainii
și nimeni nu-i spăși cumplita moarte
din cîți sîntem tovarăși ai rușinii.

---

19 spre] la O_1 // **20** din neamul meu] ce-mi fuse văr O_1 / eu cred] cred eu O_2 // **20–21**

eu cred că unul dintr-a noastră casă,
plîngînd o culp-așa de scump plătită." *M* //

21 acum] aici O_1 / plîngînd o culp-atît de scump plătită. O_2 / că-și plătește M_1 / o culpă-n lume ⟨...⟩ M_2 // **22** *În* O_1, *în loc de* Maestrul *fusese scris inițial* Virgil. / Tu nu-ți mai face] Dar ce-ți m⟨ai⟩ pasă *M* // **23** cu ce-a trecut] „— Întoarce-ți gînd⟨ul⟩ O_2 / el M_1 / cu si⟨ne⟩ M_2 // **24** privește] gîndește O_1 / -ntr-alte părți] altce acolo M_1 / *post* și *ad.* acolo O_2 / și spre-altele privește *(anulate)* M_2 // **25** eu] căci O_1 // **25–27**

Sub stîlpul punții, amenințînd văzui
cu degetul spre tine-un duh și-i spuse
Geri del Bell' pe nume-un soț de-*(om.* O_2*)*al lui O_2, *M* //

26 și-amenința] văzui c-amenința *M* / îi] -i O_1 // **28** dar sufletu-ți (sufletul O_2) așa (atît O_2) de-atent îți fuse O_2, *M* // **29** stăpîn în Altafort ⟨...⟩ O_1 / spre-acel Bertrand, cu-așa de tristă soarte O_2 // **30** și] că M_1 / apoi] așa M_1, (deci) M_2 // **31–33**

„— M[........] ucis de [...], am zis cu jale,
și nimeni nu i-a răzbunat [perirea]
din cîți sîntem părtași rușinii sale. O_1 /
„— O, duce-al meu, am zis, cumplita-i *(om.* O_2*)* moarte
ce nu i-a răzbunat-o nimeni sus
din toți cîți au rușinea lui s-o poarte O_2, *M* //

34 Ea face-acum mînie să ne poarte,
de-aceea nu-mi vorbi și-acum s-ascunde,
dar are drept și-l plîng, sărmanul, foarte."

37 Așa vorbirăm pînă-n vîrf, de unde
cu ochii-ntreg ponorul l-ai străbate,
de-ar fi mai luminos, să-l poți pătrunde.

40 Cînd furăm deci pe culmile-așezate
pe cel din urmă schit și cînd, de sus,
văzui că-ncep monahii să s-arate,

43 atîta mare plîns și chin nespus
cu-așa săgeți de-oțel mă săgetară,
că mînile pe-urechi grăbit le-am pus.

---

34 *post* Ea *ad.* -l O_2 // **34—36**

De-aceea-i mînios ⟨..............⟩
și, chiar de i-aș vorbi, el n-ar răspunde,
dar are drept și-i plîng nefericirea." O_1 /
ea⟨-l⟩ face mînios și, căci s-a dus,
nevrînd nici a-mi vorbi, dovadă dete
și-acum spre milă-s și m⟨ai⟩ m⟨ult⟩ dispus." *M* //

37 vîrf, de] locul O_1 // **37—38**

Așa vorbeam pînă pe-al punții spete
de unde-ntreg al văii fund putea *M* //

38 întreg ponorul s-ar vedea de-afară O_1 // **38—39**

ponoru-ntreg cu ochii ⟨..........⟩
mai luminos de-ar fi, să-l poți ⟨...⟩ O_2 //

39 -l poți pătrunde] ni' s-arete *M* // **40** pe oulmile-așezate] cu totul așadară O_1, ⟨...⟩ grămadă O_2 // **40—42**

Cînd cel din urmă schit acum stetea
sub noi, al Malebolgii, și-ncepură
călugării din el a să vedea *M* //

42 s-arate] se vadă O_2 / monahii-au început, prin fund, s-apară O_1 // **43—44**

atîtea plîngeri mari ce-aveau nespus
de-amare-a lor săgeți mă săgetară O_2 //

43—45

atîta plîns și vaiete de-a valma
și-atîtea tînguiri, încît de jale
urechile mi le-am închis cu palma. O_1 //

44 mă săgetară] mă străbătură *M* // **45** pe-urechi grăbit] grăbit pe-urechi O_2 / că strîns *(anulat:* -ngrozit*)* pe-urechi cu palmele ⟨le-am pus⟩. *M* //

46 Mizeria ce-ar fi cînd, într-o vară,
pe toţi cei din spital, în Val di Chiana
grămadă i-ar trînti-ntr-un şanţ, afară,

49 cu toţi cei din Sardinia şi Toscana,
aşa erau şi-aici şi-aşa miros
ca cel de vechi puroi, cînd pute rana.

52 Dar noi, spre stînga iarăşi, tot mai jos
mergeam de-a lungul lungii rîpi plecate
şi-acu-ncepui să văd mai luminos

55 spre-afundul unde vecinica dreptate,
cea fără greş, a-nscris aci-n ponorul
minciunilor pe toţi pe cari îi bate.

---

46 Ce-amar ar ⟨...⟩ *M* // **46—48**

Mizeria ce-o vezi, cînd din spitale,
în lunile de toamnă-n Val di Chiana
aruncă pe bolnavi în gropi din vale O_1 //

48 -ntr-un şanţ] -ntr-o groap- O_2 // **49** şi] în O_2 // **49—50**

sau cum se face-n mlaştini în Toscana,
aşa şi-aici şi se-nălţa miros O_1 //

50 şi-aşa] acel O_2 / aşa miros] -un rău miros *M* // **51** cel de vechi puroi] de puroaie vechi O_1 / Cum dă puroiu *M* // **52** noi *M* // **52—53**

Pe mîna stîngă scoboram în jos
pe-un ultim mal al stîncii-ndelungate O_2 //

52—54 Dar noi ne scoborîrăm tot mai jos
de-a lungul stîncei şi ne dam silinţă
şi-acum văzui în fundu-ntunecos O_1 //

53—54 pe-a lungii stînci pe cea din urmă dună
şi-acu-ncepui să văd m⟨ai⟩ clar apoi *M* //

55 cum serva celui ce-n etern răzbună *M* // **55—57**

pedepse cari înalta provedinţă
le-mparte, chinuind de veci poporul
mişeilor ce-au fost de rea-credinţă. O_1 /
cum marea serv-a celui din vecie,
dreptatea făr' de greş, cumplit s-arată,
bătînd pe calpuzani ce ⟨...⟩ înscrie. O_2 //

57 bătînd pe calpuzani ce-aci (*scris:* aici) -i adună. *M* //

58 Nu cred c-a fost stricat pustiitorul
văzduh nici în Aegina, cînd pustiu
ostrovul a rămas, pierind poporul

61 și pîn' la vierme tot ce fuse viu,
și toate-n urmă fost-au primenite,
precum ca dovedit poeții scriu,

64 din ouă de furnici, ca dar primite,
precum era-ntr-această neagră vale,
căci umbrele grămezi zăceau trîntite,

67 pe vintre-o seam-aici, și-aici pe șale,
și-aci-n amestec orb ca-ntr-un încaier,
și-n brînci ei se tîrau pe trista cale.

70 Iar noi mergeam tăcuți prin negrul aer,
privind bolnavi ce-n zbucium ticălos
zăceau, umplînd văzduhul trist de vaier.

---

58 Nu cred c-a fost] N-a fost așa O_1 // **58–60**

Nu cred c-a fost mizerie mai mare
cînd s-au văzut bolnavi toți eghineții,
cînd fu văzduhul plin de boli și-atare O_2 //

60 pierind] perind O_1 / rămase-acest ostrov, pierind poporul *M* // **61–62**

că pîn' la vierme-orice suflare-a vieții
peri-n ostrov și-acele ginte-antici O_2 //

63 poeții scriu] ne scriu poeții O_2 // **64** s-au renăscut din ouă de furnici O_2, *M* // **65** precum aci-ntr-acest ponor de jale O_1 / precum vedeai-ntr-aceast-obscură vale O_2 / precum vedeai aci-n obscura vale *M* // **66** grămezi zăceau] zăceau grămezi O_1 / zăcînd bolnavi grămad-aici și-aici O_2 / bolnavi zăcînd grămezi și-aci, și-aci. *M* // **67–69**

pe vintre-acesta și pe-a altui șale
zăcea alt ins, ⟨.................⟩
în coate și⟨-n⟩ genunchi pe-amara cale. O_2, *M* //

69 ei se tîrau] cînește, să țineau O_1 // **70** prin negrul aer] și [...] O_1 / Iar noi mergeam tăcînd acum din gură O_2 // **70–72**

Privind, mergeam făr' de a zice
nimic, nimic, la ⟨..........⟩
nu pot de jos făptura să-și ridice. *M* //

71 zbucium ticălos] țipet dureros O_1 // **72** zăcînd așa-n [puroiul] lor pe cale O_1 / cari nu puteau să-nalțe-a lor făptură O_2 //

73 Văzui pe doi proptiți, stînd dos la dos,
cum razemi druga, s-o-ncălzești, de drugă,
de lepră plini din creștet pînă jos.

76 Nicicînd eu n-am văzut purtînd o slugă,
cînd stă veghind de silă sau cînd are
stăpînul zor, țesală mai pe fugă,

79 cum ăștia doi, de mîncărime mare,
cu repezi unghii lungi se scărpinau
de rîia lor cea făr' de-ajutorare.

82 A leprei scoarță-n sîrg o descojau,
cum razi de solzi ori crapul, ori vrun pește
din cei ce solzi cu mult mai mari îi au.

85 Și-atunci Virgil: „— Tu, cel ce-și descojește
sărmanul trup cu unghia, cum îți vine,
iar uneori mai faci din ea și clește,

73—75 Văzui pe doi, făcuți răzimătoare,
cum țest de țest spre-a le-ncălzi le pui,
de lepră plin⟨i⟩ din tălpi pînă-n picioare. *M* //
74 cum țăsturi pui la foc să se-ncălzească O_1 / cum țăst de țăst spre-a le-ncălzi le pui O_2 / ⟨cum⟩ două țesturi la-ncălzit ⟨le pui⟩ *M* // **76** Nicicînd ⟨...⟩ eu nu văzui O_2 // **76—78**
Nu cred că slugii pot să-și întețească
țesala mai cu sîrg, cînd ⟨..........⟩,
ori cînd li-e somn și-ar vrea să isprăvească *M* //
78 țesală mai pe fugă] purtînd țesala lui O_2 // **79** așa grăbit, cum ăștia fiecare O_2 / bube cari (*inițial:* mari) *M* // **80** se] să O_1, O_2 / cu-atari *M* // **80—81**
cu-al unghiilor brici se țăsălau,
ce-așa-i mînca de n-aveau chip s-ajute. *M* //
82 sîrg] jos O_2 // **82—84**
Cu unghii-a leprei scoarță o descojau
cum razi cu vro custur-un crap și-alt pește
din cei ce-au (*sic !*) solzii mai mari îi au. *M* //
83 ori crapul, ori] o cegă sau O_1 // **84** solzi cu mult] solzi⟨i⟩ cei O_2 / un crap sau mult mai mari, țesală faci *M* // **85—86**
„— Tu, cel ce-n veci cu unghia-și descojește
sărmanul trup, le-a zis Virgil în fine O_1 /
Virgil atunci spre-un ins: „— Tu, cela ce din dește
spre-a-ți rupe-așa dibaci ⟨..........⟩ O_2 //
85—87 Virgil atunci: „— Tu, cel ce faci din dește,
vorbi V⟨irgil⟩ spre unul dintre ei,
iar uneori din ele-ți faci și clește *M* //
87 ea și] ele O_2 //

să spui de-i vrun latin pe-aici, oricine,
și-n schimb să ai destule unghii-n veci,
să poți să mai muncești și mult și bine!“

„— Noi doi, pociți așa, spre cari te pleci,
sîntem latini, a zis din groapă bietul,
dar cine tu, de-ntrebi așa și treci?“

„— Sînt unul ce scobor s-arăt secretul
acestei lumi și-al celor ce-o clădiră
acestui viu de-aici“, a zis poetul.

Cei doi proptiți atunci se dezlipiră,
spre mine-ntorși și foarte tremurînd,
și mulți din jur cîți vorba le-auziră.

Aproape-atunci Virgil de mine stînd:
„— Tu-ntreabă tot ce vrei!“ Eu, așadară,
cînd el s-a-ntors, vorbit-am întrebînd:

---

88 de-i] e O_1 // **88—90**
să-mi *(om. O_2)* spui de-i vrun latin pe-aci (aici *M*)-ntre-acei
de-al vostru fel și-acestei munci pe tine (apoi O_2)
etern să ai tu unghii-oricîte vrei!“ O_2, *M* //
91 „— Latini sîntem noi doi, spre care-ți pleci O_1 / „— Și noi, diformii-așa cum vezi tu bine O_2, *M* // **92** sîntem latini] privirile, ne- O_1 / sîntem, a zis un duh plîngînd, bietul O_2 / sîntem latini, răspunse-un ins *(inițial:* duh) plîngin⟨d⟩ *M* // **93** dar tu, acel ce-ntrebi acestea, cine?“ O_2, *M* // **94** „— Sînt unul ce scobor] „— Sînt umbra care vin O_1 / *În* O_2, *lipsește finalul versului corespunzător pasajului* s-arăt secretul. // **94—96**
Virgil atunci: „— Sînt unul ce-am descins
cu-acest ce-i încă viu, din gură-n gură,
și-așa-i arăt al iadului cuprins.“ *M* //
95—96 scobor cu-acest ce-i viu, din gură-n gură,
și-așa-i arăt ce iadu-ntr-însul are.“ O_2 //
97—99 Cei doi comunul spete-l desfăcură
și-ntorși spre mine, tremurau cumplit
cu mulți cari sunet (vestea O_2) prin ecou avură. O_2, *M* //
98—99 privind la mine, tulburi de mirare
și ei și cei din jur, cîți ne-auziră. O_1 //
100 De tot aproape-atunci Virgil venit O_2 // **100—102**
Virgil atunci, știind ce [...] are
[...] lor ⟨.....................⟩
„— Întreabă [................] pare!“ O_1 //
102 și-ndată ce se-ntoarse-am și vorbit. O_2 / de-ndată ce s-a-ntors am și vorbit. *M* //

„— Nu-n scurtă vreme numele vă piară
din lumea cea dintîi și, de v-ascunde
acest locaș, voi vii să fiți afară!

Ce nume-aveți și cine-ați fost, de unde?
Aceste răni scîrboase și nespuse
ce-aveți să nu vă-mpiedice-a-mi răspunde.“

„— Alber' da Sienn' m-a ars, leprosul spuse,
pe rug, pe mine, din Arezzo fostul,
dar alta e ce-n iad aici m-aduse.

Glumind am spus, ce-i drept, c-aflat-am rostul
zburării-n vînt, ca pasărea să fug,
iar el, puțin la cap, credul ca prostul,

---

103 faimă *M* //**103—105**
[...........] să nu vă piară amintirea
din lumea celor vii, dar nu să piară,
ci-n veci să vă trăiască amintirea! O_1 /
„— Nu-n scurtă vreme-al vostru nume fie
uitat de vii acolo-n lumea lor,
ci ⟨...............⟩ vie! *M* //

104—105
din prima lume, din umana minte,
ci multe vremuri vii să fiți afară! O_2 //

106—108
Ce nume-aveți, vă rog, din care țară?
Să nu v-oprească-aceste răni nespuse
ce-aveți [....................]“ O_1 /
Să-mi spuneți și cine-ați fost, din care ginte?
Să nu v-oprească aceste răni nespuse
spre-a-mi spune tot, să nu vă înspăimînte.“ O_2 /
Să-mi spuneți cine-ați fost, din ce popor?
Să nu vă fie-o piedec-a-mi ⟨răspunde⟩
al vostru chin scîrbos și-obositor.“ *M* //

109 „— Mă arse-Alber' din Sienna, unul spuse O_2 / „— Alber' da Sienna, zise-un duh, mă puse *(inițial:* Răspunse-un duh: „— Alber' da Sienn' mă puse*)* *M* // **111** dar nu de ce murii aici ⟨m-aduse⟩ M_1 / dar nu a morți, cauză-n iad (cauz-aici) m-aduse O_2, M_2 // **112** c-aflat-am] că știu O_2 // **112—114**

Glumind i-am spus, adevărat, că rostul
suirii-n aer, ca să zbor, îl știu,
iar el, un curios și sterp ca prostul *M* //

113 ca pasărea] că-n aer pot O_1 / să zbor ⟨...⟩ nori O_2 //

115 dori să-nvețe noul meșteșug,
dar, neputînd să-l fac Dedal să fie,
prin fiul său bastard m-a ars pe rug.

118 O, nu-ntr-a zecea bolge-mi dete mie
prea dreptul Minos cel nedușmănos
osîndă grea, că stetei de-alchimie."

121 Iar eu către Virgil: „— Copilăros
alt neam ca cel din Sienna se mai poate?
Francejii chiar rămîn, gîndesc, pe jos!"

124 Leprosul ne-auzi și-atunci: „— Tu scoate
pe Stricca dintre ei, mintosul fante,
căci el ținu măsură dreaptă-n toate;

---

115 ceru ca să-i arăt cum ⟨...⟩ să zbori O_2 / ceru (*inițial:* dori) să dau o probă ⟨...⟩ M_1 / s-arăt cum pot eu M_2 // **115–116**

ceru o probă și-ăst motiv ⟨...⟩
făcu ⟨..............⟩ *M* //

117 m-a ars prin cel ce-i fu copil din flori. O_2 / m-a ars prin cel ce i se da drept fiu. *M* // **118–119**

Ci-n cea din urm-a zecea bolge mie
Minos mi-a dat, cel ⟨......⟩ O_2 /
Ci-osînd-aci-ntr-a zecea bolge mie
Minos, cui nu se iart-a fi eroare *M* //

119 ⟨Minos⟩ cel de-ori⟨ce...⟩ străin *M* // **119–120**

osîndă Minos, cel ce nu greșește,
din cauză că făcui și alchimie." O_1 //

120 fiindcă-n lume-uzai și de-alhimie." (alchimie." O_2) O_2, *M* // **121–122**

„— Decît sienezii-alt neam m⟨ai⟩ vanitos
mai este oare ⟨................⟩ O_2 /
Iar eu către Virgil: „— Mai este oare (*suprascris:* plin)
ca cel din Sienn-alt neam mai vanitos (*dedesubt, anulat:*
⟨vanit⟩ate)? *M* //

121–123 „— O, neamul sienez, Virgil, vorbește,
alt neam așa nerod ca ei se poate?
Nu cred nici chiar francejii-așa prostește!" O_1 //

122 cum sînt veneții-alt n⟨eam...⟩ *M* // **124–125**

Dar alt lepros: „— Din rîndul lor tu scoate
pe Stricca-ntîi, și-adaose leprosul O_1 //

124–126 Dar alt lepros, la cele cuvîntate
de mine-a zis: „— Să scoți pe Stricca dintre ei, fiind
(*anulat:* că-n toate) de-a pururi om cu spese moderate; *M* //

127 pe Niccolò apoi, căci ierbi picante
și izma-ntîi de toți a cultivat-o
în strat propice-a crește-asemeni plante;

130 și clubu-n care-averea și-a păpat-o
d'Ascian și-n care strălucea mereu,
tăind la mofturi, vecinic, Abbagliato.

133 Iar, dacă vrei să știi cine sînt eu
de-ți laud sienezii-așa de bine,
apleacă-te și vezi-mi chipul meu:

136 Capocchio fui, sînt umbra lui, vecine.
Metale-am vrut să fac și le făcui
și, dacă te cunosc, tu știi de mine

139 că eu, din firea mea, maimuță fui."

127—129 și pe Niccolò, căci el, mintosul,
picanta rădăcin-a cultivat-o,
cu care ne-a-nvățat să facem sosul; O_1 /
și Niccolò, ce-ntîi pe toți (*inițial:* -ntîiul de toți fu) știind
șafranul (*inițial:* ce șafran) ce-i (*anulat:* să crească) și-a-ntins picanteria
în strat în care-asemeni plante ⟨...⟩; *M* //
130 *post* și *ad.* scoate O_2 / averea] via *M* // **131** și via sa d'Ascian ⟨...⟩ O_2 / și-n care *M* // **132** și-și da pe față și-A⟨bbagliat⟩ prostia. M_1 / vindea (*inițial:* zvîrlea-și) ca spirite-A⟨bbagliat⟩ prost⟨ia⟩ M_2 // **133** Dar, ca să știi cine te susțin⟨e⟩ O_2 / Dar, ca să știi M_1 / Spre-a ști cine te-ajută a spune-atare (*inițial:* astfel) pe tine M_2 // **134** *Versul lipsește din* O_2. / de neamul sien⟨ez⟩ te-apleacă bine (*inițial:* tu contra ăstui neam te-apleacă bine) *M* // **135** așa ca fața-mi să-ți răspundă bine O_2 / și clar vedea-vei M_1 / Să-ți răspunz⟨i⟩ M_2 // **136** vecine] străine O_1, vezi bine (*anulate*) *M* // **136—138**
și vezi că-s umbra lui Capocchio-n mine,
acel ce ⟨...⟩ metale false făcui,
și bine știi, de nu mă-nșel în tine *M* //
139 maimuță] măimuță O_1, O_2 / ce sprintenă m⟨aimuț-⟩a firii fui." *M*

CÎNTUL XXX *

1 Cînd Iuno, pentru Bacu-ntărîtată,
avea pe neamul cadmilor mînie
precum o mai avu ea și-altădată,

4 Atamas fu cuprins de nebunie,
încît, văzînd, cu doi copii venind,
în brațe cu-amîndoi, pe-a sa soție,

7 striga: „— Să-ntindeți lațul ca să prind
leoaica-n drum, cu puii-aduși pe lume!"
Cu ghearele-i spurcate-apoi răpind

10 pe unul din copii, Learh pe nume,
izbindu-l, l-a strivit de-un zid, turbatul,
și-n rîu peri cu-al doilea ea sub spume.

Cîntul* *este reprodus din „Convorbiri literare", XXXV (1901), nr. 12, p. 1067—1073.* // **1 Bacu] Bahu *O* // **1—6**

Cînd pentru B⟨acu, Iuno-ntărîtată⟩
pe-al Tebei sînge-și răcorea (*inițial:* arăta) mînia
precum și-o răcori ea și-altă⟨dată⟩,

atîta-ntră-n Atamas ⟨nebunia⟩,
încît, cu doi copii ai ei venind
în brațe-i strînși, cînd își văzu soția *M* //

8 cu pui cu tot leoaica ⟨...⟩ O_2 / cu pui cu tot leoaica la intrare!" *M* // **9** cu mîni nelegiuite-apoi răpind O_2, *M* // **10** pe-un fiu, pe cel numit Learh, ⟨...⟩ O_2 / pe unul dintre fii *M* // **10—12**

pe-un fiu numit Learh, pe cel m⟨ai⟩ mare,
rotindu-l, l-a strivit de-un zid, turbatul,
iar ea, fugind, sări cu-al doilea-n mare. *M* //

11 un zid] stînci O_2 de pietre l-a strivit nebunul tată O_1 / Pe sus *(anulate) M* //

13 Iar, cînd căzut-a-n pulbere-ngîmfatul
oraș al lui Priam, căci soarta vru
să piar-un domn deodată cu regatul,

16 sărmană-n jalea ei și roab-acu,
Hecub-aflînd de moartea Polixenii
și și pe Polidor cînd îl văzu

19 ucis pe mal de-ai lor vecini, viclenii,
nebună ea-ncepu să latre-n cale,
căci mintea-i se sminti și-avea vedenii.

---

13 pulbere] pulvere O_2 // **13–15**

Iar, cînd apoi, în Troia cea-nărmată
se-ntoarse soartea, se-mplini și scrisul,
strivind pe-un neam cu domnul său deodată O_1 /
Iar, cînd fortuna răsturnă-ngîmfatul
oraș troian, că prea mult îndrăznit-a,
și-a stins pe-un rege-alături cu regatul *M* //

16 roab-] robită *M* // **16–18**

Hecuba, roab-acum ⟨..........⟩,
cînd mai văzu și moartea Polixenii
și și pe Polidor al său, ucisul O_1 /
Ecuba trista, roaba și-obidita,
pe moarta-i fată ⟨....⟩ văzu
și-n stare-atît de jalnică-ntîlnit-a O_2 //

17 Pe *M* // **18** și-n stare-atît de jalnică-ntîl⟨nit-a⟩ *M* // **19** ucis pe mal] pe-un mal de rîu O_1 // **19–20**

pe-al mării mal, ⟨....⟩ Polidor,
ea scoate voci asemeni lătrăturii O_2 //

19–21

pe-al mării mal, ucis, pe P⟨olidor⟩,
ea voci a scos (*inițial:* ea scotea voci) asemeni lătrăturii
de-amarul mult ce-i puse minții nor. *M* //

20 cînește ea lătra, urlînd cu jale O_1 / atîta spaimă-i *M* // **21** *Versul lipsește din* O_2. / ⟨de-amarul mult ce⟩ minții-a pus zăvor. *M* //

22 Dar niciodată Furii infernale
n-au rupt, mușcind cu ur-așa turbată,
nu-n membre de-om, dar *nici în de-animale*,

25 ca doi de-aici, ce se-ncolțeau deodată,
scîrboși și goi, fugind și nu altmintre,
cum fuge-un porc scăpat dintr-o poiată.

28 Prinzînd cu dinții, ca adînc să-i intre,
de ceafă pe-un mișel, alt duh, fugînd,
de pietre-i sfîșia și piept și vintre.

31 Iar duhul din Arezzo, tremurînd,
s-a-ntors spre noi: „— E Schicchi-acea nălucă
și-n duhuri vîră spaime-așa turbînd."

22–23 Dar nici în Teba, nici în Troia Furii
n-au fost m⟨ai⟩ crude-a sfîșia vrodată O_2 /
Dar nici în Troia, nici în Teba Furii
n-au rupt vrodată atîta ⟨de-⟩ndrăznețe *M* //

23 n-au rupt, mușcind] n-au mai mușcat O_1 // **24** nu-n om, dar nici măcar în animale O_1 / nu membre de-om, dar fiare-ale pădurii O_2, *M* // **25** -ncolțeau] -ncolțau O_1 // **25–26**

ca doi, cari, goi și cu scîrboase fețe,
fugeau și se mușcau și nu-ntr-alt mod *M* //

26 mușcîndu-se, fugind pe-acea cîmpie O_1 / mușcîndu-se, fugeau și nu altmintre *M* // **27** cum fuge-un porc] ca porcul ce-a O_1 // **28–30**

Cu dinții unul prinde-acu-n mînie
de ceafă pe Capocchio și, fugînd
cu el pe stînci, tot trupul i-l sfîșie. O_1 /
Sărind, cu dinții-un duh a prins de nod
de-al cefei pe Capocchio și, tîrîndu-l,
el burta-i sfîșia de-al văii pod. *M* //

29 de ceafă pe-un mișel] în ceafa lui Capocchio O_2 // **30** de pietre] el burta O_2 // **31** duhul din Arezzo] duhul aretin *M* // **31–33**

În tremur s-a oprit Virgil, zicînd:
„— Ah, Schicchi un mișel a fost în viață
și-un duh al spaimei-acum, prin iad turbînd". O_1 /
Ăst din Arezzo tremura văzîndu-l
și-a zis: „— E Schicchi-acea nălucă,
turbat așa tot cercu-nspăimîntîndu-l". *M* //

32 (pe-oricine) *M* // **33** și-aleargă *M* //

„— Să-mi spui, de nu ți-e teamă că te-apucă
pe tine-a doua, cine-i cea mușcată?
S-o știu, cît timp nu-ncepe să se ducă."

„— E vechiul duh din Mirrha cea stricată,
mi-a zis atunci, căci tatălui său fuse
ca prietenă mai mult decît ca fată

și astfel la incest ea și-l aduse,
luînd un chip schimbat, să n-o priceapă.
Iar Schicchi, celălalt, în cap își puse

---

34 D⟨...⟩ M_1 / De dinții celuilalt M_2 // **34–35**

„— O, dacă nu ți-e teamă că te-nhață
pe tine celălalt, am zis ⟨......⟩ O_1 /
„— De nu te temi că vine și te-apucă
pe tine-alt duh, am zis, să-mi *(om. M)* spui *(om. M)* el *(om. M)*
cine-i *(om. M)* ? O_2, *M* //

34–36 ⟨........⟩ de celălalt din doi
că vine-a te-nhăța, de nu ți-e frică,
el cine-a fost, să-l știu ⟨...⟩ M_1 /
„— Dar cine-i, zisei, celălalt din doi,
să-l știu, pînă ce-l văd, de nu ți-e frică
de dinții lui (*inițial:* de el ca) ⟨...⟩ M_2 //

35 cine-i cea mușcată] să-mi spui el cine-i *(anulate)* *M* // **36** *Versul lipsește din* O_1. / s-o] să-l O_2 // **37–38**

Iar el: „— E vechiul duh din cea stricată,
din Mirrha, care tatălui său fuse O_1 //

37–39 „— E vechiul duh, mi-a zis, al curvișinei
din Pafos, cea ce noaptea-n pat chemat-a
pe tată-său, luîndu-și al reginei O_2 /
„— E vechea curvă, Mirrha, care-amică
a tatălui său fu, dar nu cu-acel
amor legal ce-l datorește⟨-o⟩ fi⟨i⟩că *M* //

38 Ce *(anulat)* M_1 / Părintelui *(anulat)* M_2 // **39** Mai mult *(anulate)* M_1 / C-un alt decît *(anulate)* M_2 // **40–42**

și grai și chip, făcînd să-i facă tata
păcat cu dînsa, fără să priceapă.
Iar Schicchi, celălalt, el încercat-a O_2 /
și-ajunse-așa pînă-n incest cu el,
luînd schimb⟨atul⟩ chip al altei fete,
cum celălalt s-a prefăcut altfel *M* //

41 Luînd alt chip *M* // **42** îndrăznit la fel *M* //

cu dreptul legii-un furtișag să-nceapă:
pe Buoso mort prin chipu-i să-l înșele,
testîndu-și singur cea mai bună iapă."

Iar după ce-au perit privirii mele
cei doi turbați prin văi făr' de lumină,
mă-ntoarsei iar spre alți născuți spre rele.

Văzui pe-un duh în chip de mandolină,
tăiat de ți-l socoți că se sfîrșește
sub vintre, de-unde omul se dezghină.

Urîta boală de-apă, ce sporește
umflarea-n trup prin zămuri necurate,
așa că fața stă, iar burta crește,

făcea să stea cu buzele-atîrnate
cum stau cei ofticoși, cînd, însetați,
țin buza-n jos, iar cea de sus pe spate.

---

43 să se prefacă-n Buoso și să-nceapă O_2 / Pe-a turmei doamnă M // 44 *Versul lipsește din* O_2. / În Buoso mort *(anulat)* M_1 / și-a schimbat ca Buoso M_2 / În *(anulat)* M_3 // 45 testînd și norma scrisului său dete." M // 46 au perit] amîndoi O_1 / privirii mele] din ochii mei O_2 // 47 periră-n văi lipsite de lumină O_1 // 47–48

cei doi tîlhari, mereu priviți de mine,
mă-ntoarsei să mai văd și pe-alți mișei. O_2 //

48 iar] iară *(anulat)* M / iar spre] către O_1 // 49 pe *om.* O_2 / un duh în] unu-n O_1 / mandolină] alăută O_2 / văzui pe unu-n chip de cobză, dacă M // 50 tăiat] așa O_1 / *post* sfîrșește *ad.* de unde O_2 // 51 sub vintre] de-acolo O_1 / de-unde omul] un trup ca furca O_2 / se dezghină] devină cracă M // 52 sporește] slutește M // 52–54

Greoaia boală de-apă ce pătrunde
umflatul trup prin umezeli ⟨...⟩,
așa că burții-obrazul nu-i răspunde O_2 //

53 Prin membre c-umezeli M // 54 *În loc de* fața *a fost tipărit* fată. // 55 atîrnate] căscate M // 56 cum stau cei ofticoși] cum face-un ofticos M // 57 răsuflă adînc cu fălcile căscate. O_1 //

„— O, voi, de cari eu nu știu cum intrați
de vii, fără pedepse-aci-n pierzare,
ne zise el, priviți și judecați

ce tristă soart-Adam maestrul are!
Aveam, trăind, nespusul bun și bine,
și-un strop de ap-acu mi-e lucru mare.

Pîraiele ce curg de pe coline
la Arno-n văi și vesele răsar
pe verzi cîmpii, de-a lor răcoare pline,

58–59 „— O, voi ce fără de pedeapsă-ntrați
(și nu știu pentru ce) aci-n ponorul O_2 //

58–60 „— O, voi cari nu știu pentru ce intrați
lipsiți de-orice pedeapsă, zise tare,
în lumea asta tristă, judecați O_1 /
„— Voi doi, cari făr' de-osîndă văd că *intrați*
(și nu știu cum), a zis, aci-n ponorul
acest cumplit ⟨............⟩ *M* //

60 încît *M* // **61** soart-] soarte O_1, O_2 / În ce mizerie *(anulat)* M_1 / Amar avu maestru-Adam să-ncapă M_2 // **62** Avui în viață bunuri și-orice bine O_1 // **62–63**

Eu viu avut-am tot ⟨......⟩
și duc aici de-un strop de apă dorul. O_2 //

63 și-aici m-usuc, dorind un strop de apă M_1 / și-aici de-un strop de ap-aici duc dorul. M_2 // **64–65**

Pîraiele ce-n Arno, Casentine,
le-aduci de ⟨..........⟩ *M* //

64–66 Acele văi ce, de pe verzi coline,
din sus de-Arezzo-n Arno și dispar
în albii moi și de răcoare pline O_2 /
Acele văi ce, de pe verzi coline,
din Casentin și Arno cad și-apar
în albii moi, de-a lor răcoare pline *M* //

65 Îți c⟨urg⟩ *M* // **65–66**

la Casentin în Arno și verdeața
ce vecinic valea răcoroas-o ține O_1 //

66 line *M* //

67 îmi stau mereu în gînd și nu-n zadar,
căci mult mai mare foc mi-e Casentinul
decît al boalei mele-ntreg amar.

70 Pe drept mă bate-așa cumplit divinul
cu însuși locul *crimei* ce-o făcui,
ca mult mai greu să-mi fie astfel chinul.

73 Acolo e Romegna și bătui
bani falși de-ai lui Ioan Botezătorul
și ars pe rug aci-n Romegna fui.

76 Să pot vedea pe Guido-nșelătorul,
ori dintre trei pe-oricare blăstemat,
vai, Brando,-ntreg cu drag ți-aș da izvorul.

---

67 gînd] ochi O_2 // **67–69**

> îmi stau în gînd și-mi înăcresc viața,
> căci mult mai rău mă doare Casentinul
> decît acest amar ce-mi zvîntă fața. O_1 /
> mereu le văd în gînd și nu-n zadar,
> căci chipul lor ⟨...........⟩
> decît acest al boalei mele-amar. *M* //

68 zvîntă M_1 / apasă M_2 // **68–69**

> căci chipul lor cu ⟨......⟩
> decît întregu-al boalei mele-amar. O_2 //

69 Decît ăst *M* // **70** Amaru-mi chin, așa voi destinul O_1 / Dreptatea, vai, ce-așa cumplit mă-njugă O_2 / Prin locul crimei ce-o făcui mă lasă M_1 / Dreptatea sfîntă, ea mă bate (lasă) M_2 // **71** cu] mi-e O_1, prin M_1 / o făcui] am făcut O_1 / Să plîng M_2 // **72** astfel] -n noapte O_1 / ca și mai iuți suspinele să-mi fugă O_2 / spre-a-mi stoarce-oftările cu ⟨mult⟩ m⟨ai⟩ dese M_1 / spre-a-mi stoarce ⟨...⟩ cu ⟨mult⟩ m⟨ai⟩ înfocate M_2 / Să M_3 / iasă M_4 // 73 e] în O_2 / Romegna] Romena O_1 ,O_2 / și bătui] am bătut O_1 // **74** Botezătorul] cu crinul, pînă *M* // **75** aci-n Romegna] acolo-ntr-însa O_2 / m-au ars apoi pe rug ⟨...⟩ O_1 / ce-acolo sus pe rug (*inițial* : -n urmă) și ars eu fui *M* // 76 Să pot] Dar, de-aș O_1 // **76–78**

> Să-l am eu pe-Alexandru-o clipă-n mînă,
> ori pe-al⟨t⟩ mișel din trei, aș da, socot,
> cu drag, oh, Brando,-ntreaga ta f⟨întînă⟩. *M* //

77 Pe Guid', ori ⟨...⟩ *(anulate)* *M* // *77–78*

> ori pe-altul dintre trei, pe-oricare frate,
> aș da și Brando, ca să-i văd, întreg izvorul. O_1 //

78 și *om.* O_2 //

Cîți trec pe-aici, de-mi spun adevărat
turbații-aceștia, unul e prin vale,
dar ce să pot eu, bietu-așa legat!

De-aș fi măcar așa de-ușor în șale,
de-o palmă să mă pot mișca-ntr-o sută
de ani trudiți, de mult aș fi pe cale

să-l cat pe-aci-n mulțimea asta slută,
deși-i de zece-n lung, de-o jumătate
de poștă valea-n lat prin nopți pierdută,

căci numai ei mă-mpinseră-n păcate,
vîrîndu-mă și-aci-n cumplita trudă:
să bat florinii falși de trei carate."

---

79 E unu-aici în iad, de-mi spun adevărat O_2 // **79–81**

Oh, unul e prin iad, de au dreptate
ce-mi spun cîți trec pe-aici, dar, gras de tot,
eu ce să pot cu membrele legate! O_1 /
De-mi spun ce-i drept turbaț⟨ii⟩-acești ce trec
pe-aici ⟨....................
......................⟩ cum se plec! M_1 /
Ăști doi turbați ce știu prin vale tot,
de nu ⟨...⟩ mint, un frate-ar fi prin vale,
dar, greu așa cum s⟨î⟩nt, eu ce să pot! M_2 //

80 unul e] cîți se-nvîrt O_2 // **82** măcar] și-acum O_2 // **82–84**

De-aș fi ușor măcar atît să pot
în curs de-un veac un drum de două șchioape
să fac, aș fi plecat de mult, socot O_1 //

83 palmă] șchioapă O_2 // **83–84**

să pot măcar de-o șchioapă ⟨s-o⟩ străbat
în suta de-ani ⟨................⟩ M //

84 trudiți] măcar O_2 // **85** pe-aci-ntr-acești ⟨...⟩ să-l cat *(anulate)* M //
85–87

să-i caut printre mișei pe-aici prin groape,
deși-i de zece poștii-n lung genunea și-o jumate
și-n larg de-o jumătate-aproape O_1 /
pe-aci-ntr-al sluților ponor să-l cat,
deși-i de unsprăzece leghe ponorul (*inițial:* [Stixul])

și nu-i (*anulat:* m⟨ai⟩ larg) m⟨ai⟩ strîmt de-o jumătate-n lat M // **86** *post* zece, *ad.* poștii O_2 / aci în lung m⟨ai⟩ mult de zece are M // **87** de milă bolgea-n latul ei ⟨...⟩ O_2 // **89** și ei m-au pus ⟨...⟩ O_1 / Să cad aici M // **90** Să fac *(anulate)* M_1 / un drum de-o M_2 //

91 „— Dar ăşti doi nevoieşi ce-aici asudă,
la dreapta ta, i-am zis, şi aburi dau
ca mîna cînd e ger şi-ţi este udă?"

94 Iar el: „— Eu cînd căzui, aici erau
şi stau aşa şi nu-şi întorc nici ţasta
şi-n veci ei poate-or sta cum vezi că stau.

97 Pe Iosif ştiu că ea zvîrli năpasta,
el, Sinon, e un biet de grec stricat
şi-acum se coc aşa-n cocleala asta."

100 Dar grecul, cum văzui, s-a supărat
c-Adam vorbi aşa şi-n ciuda mare
îi dete-un pumn în burtă, de-a sunat

103 umflata burt-adînc, ca toba mare.
Dar şi Adam izbi pe grec cu cotul
în nas şi, cum văzui, la fel de tare

---

91 nevoieşi] ticăloşi O_2 / aici] strînşi O_2 // **91—93**

„— Dar ăştia doi mişci de-aici, din groapă,
ce scot dintr-înşii fum şi aburi dau
ca mîna cînd pe ger o bagi în apă?" O_1 //

93 cum (*iniţial:* aşa cum) face mîna cînd pe ger ţi-e udă?" *M* // **94** Iar el: „— Ăşti doi? O_1 // **94—95**

„— Cînd eu căzui de sus, aici erau.
De-atunci nu şi-au mişcat măcar nici ţasta. O_2 //

97 ştiu că ea] ea de-aici O_1 // **98** iar el e Sinon, biet, un grec stricat O_1 / şi falsul Sinon e, ⟨un grec stricat⟩ *M* // **98—99**

el, grec din Troia, Sinon cel stricat,
şi scot de friguri iuţi putoarea asta." O_2 //

99 ⟨...⟩ de friguri iuţi mocneala asta. *M* // **100** grecul, cum văzui] unul dintre ei O_2 // **100—101**

Dar unul dintre ei fu (*iniţial:* stă) ofensat
că-i dă recomandaţie-aşa de-obscură *M* //

101 de-acest despreţ al lui Adam, îmi pare O_1 / c-Adam vorbi-n despreţ şi-n ciuda-i mare O_2 // **102** *ante* îi *ad.* şi O_1 // **103—105**

umflata burt-asemeni c-o tambură.
Dar, prompt, Adam răspunse-atunci cu cotul
şi nu-mi păru mai slab în lovitură. *M* //

104—105 Adam însă izbi-n obraz cu cotul
pe grec, văzui, la fel de tare O_2 //

106 și-a zis: „— Să nu mă crezi buștean cu totul,
că, dacă sînt eu greu și plin de zamă,
simt brațul bun de-ajuns să-ți razem botul."

109 „— N-aveai, cînd te-au urcat pe rug, bag samă,
așa de repezi brațe tu de-a bate,
precum le-aveai bătînd florini de-aramă."

112 Adam atunci: „— Spui vorbe-adevărate,
dar n-ai spus tot așa cînd te-ntrebară
de cal bărbații Troiei, sub cetate."

115 „— Eu fals cuvînt, tu banii falși prin țară!
Eu sînt aci să-mi plîng o mișelie,
tu multe-ncît și dracul e de-ocară."

---

106 „— Să nu mă crezi buștean] „— Deși acum sînt greu O_2 // **107** *Versul lipsește din* O_2 / din cauza ⟨...⟩ grele *M* // **108** *În loc de* razem *a fost tipărit, prin interpretarea greșită a unei grafii,* radem. / de-ajuns am liber brațul ⟨...⟩"O_2 / Am mîini destul de iuți să-ți radă botul." *M* // **109** *În loc de* au *a fost tipărit* ai. // **109—110**

„— Te lauzi, zise grecul. Bag de samă
că-n iad n-ai brațe-așa de iuți de-a bate O_1 /
Iar celălalt ⟨................⟩
așa de iuți ⟨................⟩ *M* //

109—111 „—Cînd te-au băgat în foc, n-ai fost cu ele,
răspunse grecul, așa de iute-a bate,
ci-așa și mai, bătînd monete rele." *M* //

110—111 așa de sprinten braț, dar l-ai avut
așa și și mai și, bătînd ara⟨mă⟩." O_2 //

112—114 Adam atunci: „— Aici cam ai dreptate,
dar n-ai spus tot așa de drept, vecine,
ce-ai spus (*anulat :* spus) sub Troia celor ⟨...⟩ cetate." *M* //

113 cînd te-ntrebară] pe cînd te puse O_1 // **114** Priam să-i spui dreptatea. sub cetate".O_1 // **115** „— Bani falși și vorbe false, Sinon spuse. O_1 / prin țară] Pe mine M_1, vezi bine M_2 // **116** Pe mine-aici m-aduse o prostie O_1, O_2 / M-aduce (*anulate*) *M* // **116—117**

Eu sînt aici să-mi plîng o culp-a mea,
tu multe-ncît și dracii-au m⟨ai⟩ puține" *M* //

117 pe tine-un car de crime mi te-aduse." O_1 //

„— Gîndește-te la cal, ce tîlhărie!
răspunse cel cu trupul plin de apă.
În gît să-ți stea, că toată lumea știe!"

„— Ba ție setea-n gît, că limba-ți crapă
și-atîta turn de burtă ți se dete
și tot nu-i loc ca zama să-ți încapă."

„— Tot fleacuri spui, i-a zis cel cu monete,
de cîte ori deschizi, sperjure, gura,
căci, apă-n turn de am și tot mi-e sete,

tu ai dureri de cap și-n gît arsura
și nici nu te-aș ruga eu de pomană
să lingi și de pe pietre udătura."

Eu stam s-ascult ocara lor dușmană,
cînd: „— Uite-aici, mi-a zis al meu părinte,
ce vrednic ești să-ți fac acum dojană!"

---

118 tîlhărie] mai hoție O_1 / „— Tu uiți de cal ⟨...⟩ *M* // **120** În gît să-ți stea] și-ți stă și-n gît O_1 / că] căci O_1, O_2 / s-o știe-n lume toți, în gît să-ți stea!" *M* // **122—123**

și uite, că, văzînd cu ochii-ți crește
cît turnul burta-n sus de-atîta apă." O_1 //

123 nu-i] n-au O_2, M_1 / ca zama să-ți] putorile să (⟨să⟩ O_2) O_2, *M* // **124—126**

Adam atunci: „— Vorbește, tu, vorbește
și-ntinde-ți gura vecinic slăbănoagă!
Mă umflu eu și setea mă sfîrșește; O_1 //

127 gît] tine O_2 // **127—129**

tu arzi și de dureri ți-e capul doagă
și ca să lingi ⟨..............⟩
că-mi pui pe labe botul, hodoroagă!" O_1 //

128—129

și nici n-ai aștepta tu ruga mare
să lingi izvorul și de pe piatră udătura." O_2 //

130 acestea le-ascultam cu ⟨î⟩ncordare O_2 // **130—132**

Eu le-ascultam acestea cu-ncordare,
cînd vorbe-mi zise bunul meu părinte:
„— E cît pe-aci să-ți fac acum certare!" O_1 //

132 e cît pe-aici să-ți fac acum mustr⟨are⟩!" O_2 / puțin lipsește-acum să-ți fac dojană!" *M* //

133 **Mînia lui văzîndu-i-o-n cuvinte,**
cu-așa rușine-n lături mă făcui,
încît de ea și-acum mi-aduc aminte.

136 Cînd, dînd de-un rău un om în visul lui,
dorește-n vis să-i fie vis și cere
ce-aieve-i numai, iar⟨ă⟩ nu ce nu-i,

139 așa și eu, căci, negăsind putere
să mă scuzez, tăcui, dar mă scuza
(și nu știam!) nevruta mea tăcere.

142 „— Păreri de rău mai slabe pot spăla
mai mari greșeli, a zis, întors spre mine.
Alungă deci acum mîhnirea ta

145 și sigur fii că eu voi fi cu tine
de cîte ori vei sta, din întîmplare,
cu răi ce s-ocăresc. Ia sama bine:

148 de-asculți la ei, trădezi porniri vulgare.“

---

134 privii spre el și-așa rușine-avui *M* // **134—135**

m-a prins rușine-acum așa de vie,
că și-azi o simt cînd îmi aduc aminte. O_1 //

136 Cînd] Cum O_2 // **136—138**

Ca omul ce-a visat, și-n vis el știe
că-i numai vis, vrun rău, ori vro durere
și-ar vrea ca totul numai vis să-i fie O_1'
Și, ca și-un om, visînd de-un rău ⟨...⟩ lui,
dorește-a-i fi aceasta vis și cere
ce-aievea este-așa și nu ce nu-i *M* //

138 aieve-i numai, iar] -i numai vis aievea O_2 / vis, și *(anulate)* *M* // **139** căci, negăsind] și nu găseam O_1 // **140** tăcui, dar mă scuza] și, vrînd să zic ceva O_1 // **141** nevrînd, tăcui, scuzîndu-mă-n tăcere. O_1 // **142—144**

„— Cu mult m⟨ai⟩ mari greșeli se pot spăla
cu ⟨o⟩ mai slabă probă de rușine.
Alung-acum orice mîhnire-a ta *M* //

144 Alungă deci din suflet grija ta O_1 / ci-alung-acum orice mîhnire-a ta O_2 // **145** eu voi fi cu tine] fi-voi lîngă tine O_2 / și cugetă că eu sînt lîngă tine *M* // **146** de cîte ori vei sta] oricînd ar fi să sta⟨i⟩ O_2 // **148** de] s- M_1 / la ei] ce-și spun M_2

CÎNTUL XXXI *

1 Dar limba care rană-ntîi făcuse,
încît simții că foc pe-obraji îmi pune,
tot ea la urmă leacul mi-l aduse.

4 De Pelops și de-Achil așa se spune
că lancea lor a fost aducătoare
dintîi de rele ⟨vești⟩, apoi de bune.

7 Tăcuți ieșind din tristele ponoare,
treceam ⟨acum⟩ pe-un deal ce-ncunjura
grozavul puț în chip de-ncingătoare.

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // **1** făcuse] făcu- O_1 / Aceeași limbă care-ntîi mușcat-a *M'* / Aceeași limbă-ntîi m-a mursecat O_2 // **2** simții] simțeam O_2 // **3** aduse] **dădu** O_1 / aduse leac tot ea, nepregetata. *M'* / și-apoi tot ea-n sfîrșit m-a vindecat. O_2 // **4** *În P, în loc de* Pelops *a fost scris greșit* Pelopp. // **4–5**

Așa și lancea lui Ahil, ⟨se spune⟩,
și-a tată-său a fost aduc⟨ătoare⟩ *M'* //

4–6 Atare-o lance-aveau, precum se spune,
Pelops și-Ahil, că darurile sale
cumplite-ntîi erau și-n urmă ⟨bune⟩. O_2 //

6 *În P, în loc de* rele *a fost scris* rău, *iar în loc de* bune, bine. / vești, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **7–9**

Plecăm acum din tristele ponoare
de-a lungul stîncei care le-ngrădește.
Sîntem tăcuți și vorba-n piept ne moare. O_1 /
Iar noi, [ieșind] din dureroasa vale,
treceam ⟨pe malul⟩ ce o-ncunjura,
dar fără de-a vorbi nimic ⟨...⟩ O_2 //

8 *În P, în loc de* treceam *a fost scris* suim. /acum, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

Nici noapte-aici, nici ziuă nu era
și nu vedeam departe-n zarea sură,
un corn îns-auzii cum răsuna,

că orice tunet mi-ar fi fost murmură.
Și-urmînd⟨u-i⟩ drumul spre opusa zare,
grăbit întorși spre sunet ochii-mi fură.

Nici cornul lui Roland în desperare
n-a plîns mai trist ⟨cînd își pierduse-oștirea⟩,
spășind războiul sfînt, Carol-cel-Mare.

Abia ⟨-nălțai spre-același punct privirea,⟩
cînd multe turnuri mari văzui ivite.
⟨„— E vrun oraș, maestre?"-mi fu vorbirea.⟩

Iar el: „— Fiindcă mergi pe căi cotite
prin noapte-acum, de multul depărtării,
eu cred că-ți sînt privirile-aiurite.

10—12
Amurgul ca-ntre zi și noapte crește,
iar ochii-mi se trudesc nestrăbătîndu-l,
dar iat-un glas de corn așa vuiește O_1 //

11 așa că văzu-avea puțină zare O_2 // **13** ***În P, în loc de*** că ***a fost scris*** ca, ***iar în loc de*** mi-, nu. // **13—15**
c-ar fi-ntrecut și-un tunet, asurzindu-l,
și ochii mi-am întors spre glas, în zare,
pe drumul spre un punct acum urmîndu-l. O_1 /
c-ar fi-ntrecut și-un tunet, cît de tare.
Spre-un punct ț⟨i⟩ntii privirea după sunet,
urmîndu-i drumul spre opusa zare. O_2 //

14 ***În P, în loc de*** urmînd⟨u-⟩ ***a fost scris*** urmînd. / -i, ***netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** // **17** cînd își pierduse oștirea, ***netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.*** / ***Pasajul corespunzător fragmentului omis la transcrierea în P lipsește din*** O_2. // **18** ***Versul lipsește din*** O_2. // **19** ***În P, în loc de*** -nălțai spre-același punct privirea, ***reproduse din varianta corespunzătoare din O, a fost scris*** -mi întoarsei capul. / Abia mă-ntoarsei și-mi păru deodată O_2 // **20** cînd] că O_2 / văzui] le văd O_2 // **21** ***Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.*** / și „— Duce, am zis, ce-oraș se mai arată?" O_2 // **22—24**
Iar el atunci: „— F⟨iindcă⟩ rătăcește
departe ochiu-n noaptea asta mare,
se face-așa că zarea te-amăgește. M' /
Iar el: „— Fiindcă-n zările-amurgite
tu prea departe-a⟨i⟩ vrea să cercetezi,
te-nșeală, a zis, vederi închipuite. O_2 //

25 Vedea-vei, cînd vom fi-n afundul zării,
la mari distanțe simțul cum te minte.
Îndeamnă-ți pașii deci, dă vînt umblării!"

28 M-a prins de mîn-apoi, vorbind cuvinte:
„Ce este-acolo-n fund n-aș vrea să-ți pară
ciudat de tot și-ți spun mai de-nainte

31 ⟨c-⟩acolo sînt giganți, ce ⟨se-ngropară⟩
sub rîpă-n largul puț ce se zărește,
și-abia din brîu în sus să văd afară."

34 Precum cînd vîntul neguri răsipește,
iar ochii-ncep să vadă tot mai bine
ce⟨-n⟩ tulburele abur ⟨se-⟩nvelește,

37 așa, răzbind prin văi de-amurguri pline,
pe cît vedeam mai clar ce-ascunde-afundul,
pe-atît sporea cumplita spaimă-n mine.

---

25 Vedea-vei tu, cînd trece-vom ponorul (*inițial:* Ajunși in jos, vedea-vei cu mirare) *M* / Cînd vom ajunge-acolo, ai să vezi O_2 // **27** Îndeamnă] Grăbește O_1 / Deci fă și tu să mergem m⟨ai⟩ cu zorul." **M′** / deci fă și tu mai iute să-mi urmezi." O_2 // **28** M-a prins de mîn-apoi] De mîn-apoi m-a prins O_2 // **29** *În O_1 versul a fost șters cu guma.* / „Nu vreau ca lucrul prea ⟨...⟩ *M′* // **29–30**

„Spre-a nu-ți părea ciudat cu totul ce-i
acolo-n fund, ⟨i⟩ți spun mai de-nainte O_2 //

30 *În P, în loc de* și *a fost scris greșit* să. / și iată-ți fac știut mai de-nainte O_1 // **31** c- *și* se-ngropară, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În O_1, versul a fost șters cu guma.* // **31–33**

că nu sînt t⟨urnuri⟩, ci giganți acei
ce stau în puț, sub rîpa ⟨ce se zărește⟩,
de la buric în jos sub malul ei." O_2 //

32 *În O_1, din întregul vers, șters cu guma, este lizibil doar ultimul cuvînt:* fîntină. // **33** [......] vezi nespusa gloată O_1 // **34** vîntul] ceața O_2 / neguri] -ncet se O_2 / neguri răsipește] [...] neguri [...] O_1 // **35** *În P, în loc de* -ncep să vadă *a fost scris* -ncet să vază. / *În O_1, pasajul corespunzător cuvintelor* să vadă tot mai bine *a fost șters cu guma.* // **36** -n *și* se-, *netranscrise în P au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* -nvelește *a fost scris* învelește. / *În O_1, versul a fost șters cu guma.* / ce-ascuns fu-n abur gros *M′* // **37** *În O_1, pasajul corespunzător cuvintelor* văi de-amurguri pline *a fost șters cu guma.* // **38** pe cît scrutam spre margine-al meu drum O_2 // **38–39** *În O_1, versurile au fost șterse cu guma.* //

40 Pecum Montereggione pe rotundul
și naltu-i vîrf un cerc de turnuri are,
așa ca turnuri se-nălțau din fundul

43 acelui puț grozavi giganți, pe care
⟨și-acum îi amenințí tu, furios⟩,
cînd fulgerul tău, Zevs, sclipește⟨-n⟩ zare.

46 Vedeam acum și chipul lor scîrbos,
și piept, și umeri, și din burt-o parte,
⟨și⟩ brațele-atîrnînd pe coaste-n jos.

49 Cuminte-a fost că n-a mers mai departe
cu-acești giganți natura ca s-aducă
⟨mai mulți⟩ de-acești grozavi ortaci lui Marte.

40—42 Cum e Montereggione-ncununat
de turnuri mari pe-ngrădituri rotunde,
cel jgheab de stînci așa e-ncunjurat O_1 /
Pe culmea sa rotundă, întocmai cum
Montereggion de turnuri se-ncunună,
așa pînă la brîu vedeam acum O_2 //

42 *În P, în loc de* ca *a fost scris* că. // 43—45

de [................]
prin puțuri, tremurînd de-a lor viață,
cînd fulgerul tău, Zevs, prin nori pătrunde. O_1 /
pe mal, în jur de-adînca văgăună,
grozavi giganți, pe care, furios,
și astăzi Zevs i-amenință cînd tună. O_2 //

44 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 45 -n, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* zare *a fost scris greșit* tare. // 46 Văzui pe unul dintre dînșii-n față O_1 // 48 și, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / și de-ambele lui laturi două brață. O_1 // 49—50

Natura, cînd nu merse mai departe
creînd giganți, făcu așa de bine O_1 //
49—51 Că firea n-a creat și mai departe
asemeni monștri, prea cuminte fu,
spre-a nu m⟨ai⟩ da de-acești ortaci lui Marte. O_2 //

51 mai mulți, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / ⟨mai mulți⟩] nedînd O_1 //

52 Iar teamă de n-avu să mai producă
balene și-elefanți, tu vezi îndată
cuminte ce-i, ce dreaptă cale-apucă,

55 căci, unde sînt puteri de judecată
și-unesc cu rea-voința-ntr-o făptură,
în contra-i n-avem scut noi niciodată.

58 Obrajii lungi și lați mi se părură
⟨cam cît⟩ al Romei ⟨ciuculete⟩
și-n toate-avea tot astfel de măsură,

61 așa că șorțul nalt ce i se dete
din brîu în jos, ⟨lăsa⟩ descoperit
pe-atîta-n sus și, vrînd s-ajungi la plete,

---

52 să mai producă] creînd din sine O_1 // **52–54**

> Balene însă și-elefanți de ține
> și-acum, cu mult mai dreaptă ea s-arată
> și și prudentă-oricui gîndește bine O_2 //

53 *În P, în loc de* balene *a fost scris* balena. // **54** că dreaptă fu și ce-nțeleaptă-n fine. O_1 // **55** de] și O_2 // **55–56**

> cînd se-nsoțesc puteri de judecată
> cu rea-voință-n om și cu tărie O_1 //

56 *În P, în loc de* voința *a fost scris* voință. // **56–57**

> și vrerea-rea unite-ntr-o făptură,
> n-ai chip să pui o stavilă vrodată. O_2 //

59 cam cît *și* ciuculete *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / al Romei ⟨...⟩ ciuculete O_1 / ca pinul pe San Pi⟨e⟩tr⟨o...⟩ O_2 // **61–63**

> [...] malul nalt, ca șorț lui i se dete
> din brîu în jos, dar goale celelalte
> din brîu in sus și, ca s-ajungi la plete O_1 /
> căci malul nalt ce i se dete
> drept șorț, lăsa văzut ochilor mei
> pe-atîta-n sus și, că-i ajung la plete O_2 //

62 lăsa, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

64 degeaba trei frisoni s-ar fi fălit;
⟨vedeam c-ar fi 30 de palme
de sus, din locul hainei încheiete.⟩

67 „— *Rafel mai amech izabi alme*"
⟨zbiera⟩ din buze mari, de bale pline,
ce nu știa-ngăima decît sudalme.

70 Atunci Virgil: „— Tu, stîrpe duh, mai bine
rămîi la corn și-n el îți varsă focul,
cînd simți mînie-ori alt imbold în tine!

73 Cureaua ți-e la gît și-acum, la locul
în care-a fost, suflare idioată,
⟨și vezi că-ncins cu dînsa ți-e mijlocul."⟩

76 Iar mie-apoi: ⟨„— S-ar plînge-acum, să poată!
E⟩ Nimrod, printr-ale cărui vreri ⟨nebune⟩
nu e numai o limbă-n lumea toată.

---

64 *În P, în loc de* frisoni *a fost scris greșit* Tresori. // **64—66**

trei streșini nu-ți erau destul de nalte,
că-n jos, dintr-a m⟨..............⟩
treizeci de palme-am măsurat, încalte. O_1 /
în dar s-ar fi fălit frisoni chiar 3;
vedeam c-ar fi 30 de palme
de sus de unde ⟨haina⟩ o închei. O_2 //

65—66 *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **67** *În P, în loc de* alme *a fost scris* almi. / alme] alm.i O_1 // **68** zbiera, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **68—69**

așa-ncepu, urlînd din sluta gură,
că-n ea nici nu-ncăpeau desigur psalmii. O_1 //

69 *În P, în locul versului, reprodus din varianta corespunzătoare din O, a fost scrisă forma existentă în* O_1. // **70** stîrpe duh, mai bine] stîrpitură O_1 // **71** corn] cornul tău O_1 // **72** *În P, în loc de* simți *a fost scris* sîmți. // **73** *În P, în loc de* ți- *a fost scris greșit* li-. // **73—74**

La gît te cată și găsești o sfoară
de care ți-e legat, tu, suflete mișel O_2 //

75 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **76** „— S-ar plînge-acum, să poată!, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / Iar mie-apoi: „— Ce-a fost ți-a spus-o el. O_2 // **77** E *și* nebune, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* vreri *a fost scris greșit* averi. / E *om.* O_2 / ale] a O_1 / vreri ⟨nebune⟩] proastă lege O_1 // **78** nu toți vorbim în lume la un fel. O_2 //

79 Degeaba e, orice-ntrebări i-am pune!
Nici noi nu știm nimic dintr-ale sale,
nici el nimic din tot ce noi am spune."

82 Spre stînga-ntorși, noi mersem poate-o cale
cît bate-un arc și groaznic am aflat
și mult mai uriaș pe-al doilea-n vale.

85 Ce meșter fuse-acel ce-a ferecat
pe-acest ⟨de-aici⟩ eu nu știu, dar la spate
sta brațu-i drept, la piept cel stîng, legat

88 c-un lanț ce-i sta de gît, și, cu-ncercate
de cinci ori legături, avea, cumplitul,
încins ca-n fașe, trupul jumătate.

79–81 Vorbim degeaba noi, că nu-nțelege
nimic din vorba noastră ⟨...⟩,
cum nimeni dintr-a lui nimic n-alege." O_1 /
⟨.............⟩ că vorba mi-e pustie,
căci lui oricare limbă este-atare
ca noau-a lui, căci nimeni nu i-o știe." O_2 //

82–84 Întorși spre stîng-apoi, de-aici plecarăm
și pe-altul, dup-un drum cît arcul bate,
cu mult mai groaznic și mai mare-aflarăm. O_1 //

84 *În P, în loc de* și *a fost scris greșit* cu, *în loc de* uriaș, urìt *și în loc de* -n, în. // **85–87**

Acel ce l-a legat, el, pe dreptate,
bun meșter fu, căci brațu-i stîng era
la piept legat, cel drept legat la spate O_1 /
N-aș ști să spui ce maistru l-a legat,
dar spui atît că brațul drept la spate,
la piep cel stîng avîndu-l ferecat O_2 //

86 de-aici, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **87** *În P, în loc de* legat *a fost scris greșit* la gît. // **88** și cu-ncercate] el jumătate O_2 // **88–90**

c-un lanț ce, prins de gît, încunjura
tot trupul lui, în chip de-ncingătoare
de patru-cinci ⟨...........⟩ O_1 //

89–90 și trupul cît îl vezi îl încingea
cu-ncercuiri de *5* ori repetate. O_2 //

91 Virgil atunci: „— Spre Zevs, nebiruitul,
și-a-ntins acesta brațele-i trufașe,
de-aceea e legat acum. Numitul

94 Efialt a fost și fapte uriașe
făcu pe-atunci cînd spaime-au dat în zei,
ci-n veci de-acum va fi-ntr-aceste fașe."

97 „— O, fă, am zis, maestre-al meu, de vrei,
să văd și pe Briar, nemăsurat⟨ul⟩,
să fiu de el convins cu ochii mei."

100 „— Vedea-vei tu-n curînd pe nelegatul
⟨Anteu, mi-a zis, și poți să-i și vorbești⟩
și el ne-o duce-n fund⟨u-⟩a tot păcatul.

103 Ca ăsta e, mi-a zis iubitul duce,
Briar legat, la fel și-n celelalte,
dar singur chipu-i pare mai ferice."

91—93 „— Acest trufaș voit-a să-și măsoare
puterile cu Zevs ⟨..............⟩
și-aceasta-i e răsplata-ntre popoare. O_1 /
„— Cu Zevs ⟨............⟩ voia
⟨.................⟩ brațele trufașe
⟨......⟩ e ferecat așa, această plată ia. O_2//
94 Efialt] Fialt O_2 // **94—96**
Acesta-i Efialte și-n mînie,
cu alți giganți spre cer căta cărare
și n-o să se mai miște-n vecinicie." O_1 //
95 *În P, în loc de* făcu *a fost scris greșit* făcea, *în loc de* spaime, spaimă *și în loc de* in, prin. / cu frații săi făcu-ngrozind pe zei O_2 // **97—102**
Iar eu atunci: „— Ascultă-mi o dorință:
să-l văd, di s-ar putea, maestre-al meu,
pe-acel gigant nemăsurat de mare".

Iar el: „— Tu vei vedea-n curînd pe-Anteu,
căci liber el petrece-n loc nopratec,
iar el ne va-ndrepta la Briareu. O_1 //
101 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / mi-a zis *om.* O_2 // **103** Departe-i cel pe care tu-l dorești O_2 //
103—105
Pe-acel ce vrei să-l vezi, e singuratec
în văi și ca și-acesta e legat,
dar e la chip de trei ori mai sălbatec." O_1 //
104 Briar] la fel O_2 // **105** atît că-i mult mai groaznic să-l privești." O_2 //

106 Atunci în lanț s-a scuturat Efialte
și nu-i cutremur groaznic ca să dea
asemeni zguduiri prin turnuri nalte;

109 credeam că mor, și, ca să mor, părea
de-ajuns, era grozavă spaimă-n mine,
de nu l-aș fi văzut ce lanț avea.

112 ⟨Plecarăm deci spre-Anteu. Pe sub coline,
el se-nălța din stînci, ieșea vederii
cinci coți, fără de cap, ba și mai bine.

115 „— O,⟩ tu, acel ce-n văile durerii
în care Hanibal cu-ai săi grămadă
lăsă lui Scipio gloria-ncununării,

---

106 *În P, în loc de* s-a *a fost scris* s-au. // **106—108**

Nicicînd cutremur groaznic n-a mai dat
prin turnuri tari atîta-nfiorare
ca monstru-acesta-n lanț cînd s-a mișcat; O_1 /
Nu zguduie-un cutremur turnuri nalte
nicicînd așa cumplit precum văzui
că-și scutură grozavu-i trup Fialte; O_2 //

107 *În P, în loc de* cutremur groaznic *a fost scris greșit* cutremuri groaznici. // **108** *În P, în loc de* zguduiri *a fost scris greșit* zguduirei. // **109** *În P, după* mor *a fost scris* îmi. / părea] îmi pare O_1 // **109—111**

nicicînd de moarte-o spaim-așa n-avui
și-ajuns-ar fi fost spaima să m-omoare,
de n-aș fi fost convins de lanțul lui. O_2 //

111 lanț avea] lanțuri are. O_1 // **112—114** *Terțina, netranscrisă în P, a fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

Plecînd de-aici, aflarăm așadară
⟨pe-⟩Anteu, ce sta ieșit m⟨ai⟩ în lumină,
cinci c⟨oți⟩, fără de cap, văzut afară. O_2 //

113 ieșea vederii] [...] pierzării O_1 // **115** O, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* acel *a fost scris* cel, *iar în loc de* văile, valle. / văile durerii] valea lăcrimării O_1 // **115—117**

„— Tu, cel ce-n valea cea de plînset plină,
în care-avu sumețul pun durerea
să lase Romei gloria deplină O_2 //

⟨atîția⟩ lei tu ți-ai vînat ca pradă,
eu cred că, de-ai fi stat și tu, cumplitul,
cu frații-n rînd, tu nu-i lăsai să cadă

și Zevs era să fie biruitul.
Să vii cu noi, rugămu-te-n ponorul
în care e-nghețat de ger Cocitul;

n-aș vrea să cerem altor-ajutorul!
Acesta-ți poate da ce-aici să cere —
nu face nas și mișc-acum piciorul! —

⟨și numele-ți prin lume-l va purta,
că-i viu și va trăi mult timp, iubite,⟩
cu zile-n cer de nu ni-l vor chema."

Vorbi Virgil și brațele-i cumplite,
de cari gemu Heracle, el, spre noi,
voind ca să ne ia, le-a-ntins grăbite.

---

118 atîția, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **118—120**

ucis-ai lei o mie ⟨...⟩ ca pradă
și cel ce, de-ajutai și tu-n cumplitul
război pe frați, și-azi pare să se vadă O_2 //

119 ai fi stat] steteai O_1 // **120** rînd] luptă O_1 // **121** și] că O_2 // **122—123**

Tu du-ne-n jos și nu ⟨...⟩ greu s-o-nghiți,
acolo unde-i gheață-ntreg Cocitul. O_2 //

123 adînc, în care e-nghețat Cocitul. O_1 // **124—126**

La Tiziu, ori Tif să nu ne m⟨ai⟩ trimiți.
Ridică-te acum și nu mai screme,
acesta-ți poate da ce-aci doriți O_2 //

125 *În P, în loc de* să *a fost scris* s-a. // **125—126**

Rădică-te și pentru truda ta
răsplată-o să-ți aducă rugătorul O_1 //

127 și] el O_1 // **127—128** *Versurile, netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **127—129**

și faimă-n lume-avea-vei multă vreme,
că-i viu și zile lungi-i sînt menite,
cu zile-n cer cel sfînt de n-o să-l cheme." O_2 //

130 brațele-i cumplite] Anteu grăbit întinse O_1 // **131—132**

vînjosul braț, a cărui greutate
Heracles o simți-ndeajuns, și prinse O_1 //

132 voind ca să ne ia] prinzîndu-l pe V⟨irgil⟩ O_2 //

133 Cuprins cînd se simți Virgil apoi:
„— Hai, fă-te-ncoa' să te cuprind!" și-ndată
făcu să fim o sarcin-amîndoi.

136 Cum pare Garisenda cînd, vrodată,
tu stai sub ea și-un nor deasupra-i vine,
trecînd pe cer din partea cea plecată,

139 așa-mi păru Anteu, plecat spre mine,
cum stam privindu-l, și, de groaza mare,
doream să fi plecat ⟨pe jos⟩ mai bine.

142 El însă, blînd, în fundul cel ce are
pe Lucifer și Iuda ne-a lăsat
și n-a mai stat plecat ⟨aci-⟩n cărare,

145 ci drept ca un catarg s-a rădicat.

---

134 și-ndată] mi-a spus O_2 // **135** *În P, în loc de* făcu *a fost scris* făcînd. / făcu] făcînd O_1 // **136** *În P, ca de altfel în toate variantele traducerii făcute de George Coșbuc, în loc de* Garisenda *a fost scris* Carisenda. / Precum, privind-o, Garisend⟨a⟩ pare O_2 // **136—138**

Cînd stai sub Garisenda, parcă ea
e-n zbor, deși stă-n loc, iar norul care vine
stă-n loc, deși se duce, așa-mi părea O_1 //

138 că-n sens contrar ea face ⟨...⟩ mișcare O_2 // **139** Anteu] privind O_2 / Anteu cum sta plecat așa spre mine O_1 // **140** *În P, în loc de* stam *a fost scris greșit* stau, *iar în loc de* groaza, groază. / că-l văd pe-Anteu și-a fost o clipă cînd O_2 // **141** pe jos, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / fi plecat] ne fi dus O_1 / jos] alt drum O_2 // **142** Ci-n fundul cel ce mistuie-nghețînd O_2 // **142—143**

Dar el ne-a dus domol spre-adînca zare
și-n cercul unde-i Iuda ne-a lăsat O_1 //

143 *În O_2, lipsește pasajul corespunzător cuvintelor* ne-a lăsat. // **144** aci, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* -n *a fost scris* în. // **145** *post* drept *ad.* și nalt O_2 / *post* catarg *ad.* el O_1 / *În P, în loc de* rădicat *a fost scris* ridicat. / s-a rădicat] s-a-nălțat O_1, se-ntinse O_2

CÎNTUL XXXII *

1 Un vers grozav și sterp de mi-ar fi dat,
cum este abisu-acestor sterpe creste
pe care-ntregul iad stă răzimat,

4 aș spune-atunci ⟨deplin⟩ așa cum este
ce-aș vrea să spui, dar ⟨mi-e cu neputință⟩,
deci plin de frică-ncep a mea poveste.

7 Căci nu glumind poți să-ndrăznești vrodată
s-arăți ce-ascunde-n centru-i universul
și nici c-un grai ce-abia vorbește, iată.

---

* *Cîntul este reprodus din P.* // 1 grozav și sterp] așa grozav O_1 // 1–3

Să am eu rime aspre-acum și-amare
cum se cuvin grozavei văgăune
ce-ntregul iad pe ea proptit îl are O_2 //

2 *În P, în loc de* abisu-acestor *a fost scris* abisul acestei. // 4 aș spune-atunci] atunci aș spune O_1 / deplin, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / deplin] tot O_1 // 4–6

al gîndului meu suc deplin l-aș pune
în vorba mea, dar neavînd ⟨..........⟩
nu făr' de frică-ncep acum a spune. O_2 //

5 spui] spun O_1 / mi-e cu neputință, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / mi-e cu neputință] nu mi-e cu putință O_1 // 7 *În P, în loc de* căci *a fost scris* cu. / Nu-i glumă să-ntreprinzi a mea dorință O_1 // 8 *În* O_1, *versul a fost șters cu guma.* // 9 *În P, în loc de* vorbește, iată *a fost scris greșit* iertare toată. / să-ți scrie despre lumi și-a lor ființă O_1 / c-un grai ce-abia-ți îngînă „mam'", ori „tată". O_2 //

10 Dar voi, ce Tebei zid i-ați dat odată,
să-mi stați într-ajutor, puteri divine,
ca spusa mea să fie-adevărată.

13 O, voi născuți spre vecinica rușine,
al căror plîns și-acum mi-e-n suflet încă,
voi capre de-ați fi fost și oi mai bine!

16 Pe cînd eram acu-n genune-adîncă
⟨și-⟩Anteu deasupra mea, ⟨mai sus⟩ rămasul,
și, stînd, priveam la naltul zid de stîncă,

19 deodat-aud: „— Ia vezi, păzește-ți pasul
⟨și fă ca talpa ta să n-o mai pui⟩
pe capete de frați!" ⟨î⟩mi zise glasul.

22 Mă-ntoarsei și văzui sub mine gheața
⟨cea-ntins-a unui lac, făcut de gerul⟩
cel mult să-i fie sticlă, nu de apă fața.

---

10 Acele zîne-ajute-mi însă versul O_2 // 12 pe-aproape de-adevăr să-mi fie versul. O_2 // 13—14

Din toate, o, neam, tu cel m⟨ai⟩ de rușine
din locul ce-i și-amar și ⟨............⟩ O_2 //

16 *În P, în loc de* acu *a fost scris greșit* aci, *iar în loc de* genune, gemine. *(Ultima greșeală a fost corectată de G. Coșbuc cu creionul.)* / Pe cînd acu-n obscurul puț eu fui O_2 // 17 și *și* mai sus, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / cu mult mai jos spre-adînc ca uriașii O_1 // 18 stînd, priveam] stam privind O_1 / naltul zid] zidul cel O_1 // 19—21

deodat-aud strigînd: „— Păzește-ți pașii
și vezi piciorul tău să nu-ți pui
pe capete de frați!" ⟨............⟩ O_1 //

20 *În P, a fost scris greșit* Tu calci ⟨...⟩, *versul fiind reprodus din varianta corespunzătoare din O.* // 20—21

și fă să nu mai calci pe țeste
de frați sărmani ce plîng!" îmi zise glasul. O_2 //

22 *În P, în loc de* gheața *a fost scris* gheață. // 22—24

Mirat privii în jur și-un lac văzui
sub mine, iar de ger, părea la față
că sticlă e, nu gheață, apa lui. O_1 /
Mă-ntoarsei deci și-n fața mea văzui
și și sub tălpi ⟨............⟩ gerul,
ci sticl-a fapt să-i pară fața lui. O_2 //

23 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 24 *În P, în loc de* cel mult să-i fie *a fost scris* c-avea de, *iar în loc de* fața, forță. //

25 Nu prinde⟨-n cursu-i⟩ gheață-așa ca fierul
nici Dunărea din nord, ca de aici,
nici Donul, unde-n veci e-n neguri cerul,

28 ⟨căci, dac-ar fi căzut și Tabernici
pe ea, ori Pietrapana, grea povară,
ea nici n-ar fi făcut la maluri crici.⟩

31 Așa cum stau în calde nopți de vară
⟨și cîntă-n lacuri broaștele pe-alocuri⟩
și numai grosul cap și-l scot afară,

34 steteau mișeii vineți, pînă-n locul
rușinii-n gheață prinși, și-n vuiet mare
băteau din dinți ca berzele cu ciocul.

37 Cu fața-ntoarsă-n jos sta fiecare;
de frig mărturisea⟨-nghețatul gura,
iar ochii plînși de-a inimii-ntristare.⟩

---

25 -n cursu-i, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, după* gheață *a fost scris greșit* tare. / Nu cred că prinde-așa de groasă gheață O_1 // 27 unde-n veci e-n neguri cerul] de sub cerul plin de ceață O_1 / neguri] ceață O_2 // 28—30 *Terțina, netranscrisă în P, a fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 28—29
ca cea de-aici. Chiar naltul Tabernic
de-ar fi căzut, ori naltul Pietrapana O_1 //
30 crici] cric O_1 // 31—33
Ca broaștele ce cîntecu-nstrunează
cu botul scos din lac, pe cînd prin sate,
pe cînd țăranca holdele-și visează O_1 /
Și cum spre-orăcăieli broscoi s-adună
din baltă spre-a cînta, pe timpul cînd
în visul ei țăranca spice-adună O_2 //
32 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // 34 așa mîhnite umbre-n gheață stînd O_2 // 34—36
așa prin gheață umbrele-ntristate
ascunse pînă-n gît ⟨...........⟩,
bătînd din dinți de ger, cum barza bate O_1 //
35 *Versul lipsește din* O_2. // 36 *În P, în loc de* berzele *a fost scris greșit* barbele. / și-n dinți ca berzele ⟨...⟩ O_2 // 37—39
Și toți steteau cu fețele plecate
în abur fumegînd și plînșii ochi
spunea-ndeajuns de inimi întristate. O_1 //
38 -nghețatul gura, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / de ger da gura mărturii durerii O_2 // 39 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

Puțin privind în jur, cînd am plecat,
văzui pe doi așa de strînși, că dînșii
aveau tot părul lor amestecat.

„— Voi cine-ați fost? Vorbiți!“ am zis spre strînșii
la piept. Și-atunci cînd gîtul și-l plecară,
nălțînd spre mine ochii lor, ce-ntr-înșii

⟨căldur-avînd și plîns, cînd îi căscară,
ieși prin gene plîns, dar, înghețînd
de ger, ei s-au lipit și-așa-i închise iară.⟩

Mai tare-o scoabă n-o fi strîns nicicînd
un lemn de lemn și-atunci ei să bătură
ca țapii-n cap și-așa mînie-avînd.

---

40 Cînd am plecat] am observat O_1 // **40—42**

Puțin deci dînd ocol în jur vederii,
văzui așa de strîns lipiți pe doi,
c-aveau pe cap amestecați toți perii. O_2 //

41 *În P, în loc de* că *a fost scris* ca. // **41—42**

pe doi așa de strînși lipiți deolaltă,
că părul lor era amestecat. O_1 //

42 *În P, la începutul versului a fost scris greșit* c-. // **43—45**

„— Ah, cine v-a lipit aici în baltă?“
strigai atunci, iar ei, precum stătură,
nălțară capul trist și-n fața naltă O_1 /

„— Voi, strînșii-astfel la piept, cine-ați fost voi?“
Deodat-atunci ei gîtul și-l plecară,
nălțînd⟨...⟩ fața, însă ochii, moi O_2 //

46—48 *Terțina, netranscrisă în P, a fost întregită pe baza variantei corespunzătoare din O.* /

din ochii lor cei umezi de căldură,
cînd i-au deschis, stropi mari le picurară,
dar geru-i înghețǎ și-nchiși ei fură. O_1 /

într-înșii num⟨ai⟩ pîn-acum, vărsară
pe gene-n jos, iar gerul ⟨......⟩
[...] ce-au plîns și-așa-i închise iară. O_2 //

49 Ca lemn cu lemn așa se-mpreunară O_1 / Nicicînd mai tare-o scoabă n-a lipit O_2 // **50** *În P, în loc de* un lemn *a fost scris greșit* un lucru. // **50—51**

cu scoaba cînd le prinzi și s-au bătut
ca țapii-n cap și-atunci se-nfuriară. O_1 /
un lemn de lemn, și, cînd atunci le fuse,
ca doi berbeci în cap și-au năvălit. O_2 //

Și-un duh, cărui urechile-i căzură
de frig, nerădicînd plecata față:
„— Ce stai pe-aici, mi-a zis, un cască-gură,

ori vrei să știi pe-aceștia doi din gheață?
Albert li-e tată și-au văzut lumina
în valea Falteron. Le dete viață

același trup, dar poți ⟨și-n larg⟩ Caina
s-o bați cît vrei și n-o să-mi afli tu
alt duh mai demn să-nfunde gelatina;

nici ⟨cel⟩ cui piept și umbră-i străbătu
Artur cu lancea cea-nvîrtită bine
și nici Foccaccia; nici acest ce-acu

---

52 Dar unul făr' de-urechi, căci i-au căzut O_1 / Și-un duh făr' de urechi, căci le perduse O_2 // **53** *În P, în loc de* plecata *a fost scris* plecată. / nerădicînd plecata față] ținînd plecată fața O_1 // **54** un cască-gură] Ce-i de văzut? O_1 / „— Ce te-oglindești atîta-n noi? îmi spuse. O_2 // **56—57**

Frumosul loc unde-au văzut lumina
al tatei lor, Albert, a fost și-a⟨l⟩ lor în viață. O_2 //

58 *În P, în loc de* același *a fost scris greșit* ieșiră dintr-un. / și-n larg, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / Au mam-același trup, iar în Caina O_2 // **58—60**

o mamă, dar de-ai bate tu Caina
cît vrei, în lung și-n larg, nu vei găsi
pe doi mai demni să-și spele-n ghețuri vina. O_1 //

60 *În P, în loc de* -nfunde *a fost scris greșit* -nghețe. // **61** cel, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, post* cui *a fost scris* și. // **61—62**

nici cel mișel pe care-l găuri
cu lancea-i Artur, cînd țintise bine O_1 //

61—63 nici cui și piept și umbra sa deodată
⟨................⟩ c-un singur țel;
Foccaccia nu; nici ăst cu ceafa-ntrată O_2 //

62 *În P, în loc de* cea-nvîrtită *a fost scris greșit* ce-nvîrtea. // **63** *În P, în loc de* Foccaccia *a fost scris* Focacio. / ce-acu] de-aci O_1 //

64 m-astupă aici ⟨cu⟩ capul său pe mine;
și Sassol fu numit, nesăturatul!
Iar, dacă ești toscan, îl știi tu bine.

67 Și-acum, ca să te-astîmperi cu-ntrebatul,
eu Pazzi sînt, să știi, și-aștept să-mi vie
⟨Carlin aici ca să-mi desculp păcatul."⟩

70 Cîineşte-urlînd mai mulți văzui de-o mie,
de-a⟨l⟩ căror chin și-acum fiori⟨i⟩-i am
și, cît voi fi, de-a pururi o să-mi vie.

73 Și-n vreme ce spre-adînc eu alergam,
spre centrul trist a toate-adunăt⟨orul⟩,
și-n gerul cel de veci eu tremuram,

---

64 cu, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* capul său pe mine *a fost scris* pe mine capul său. / n mine-așa de nu ⟨mai⟩ văd defel O_2 // **64–66**

al său cap m-astup-aici pe mine;
și Sassol e numit, îi știi pierzarea.
Toscan ești tu, deci îl cunoști tu bine. O_1 //

65 *În P, în loc de* numit *a fost scris greșit* menit. // **66** De ești toscan, ai bune știri de el. O_2 // **67–69**

Și, ca să nu mă superi cu-ntrebarea,
să știi că eu sînt Camicion de' Pazzi.
Carlin mi-o micșora, gîndesc, trădarea." O_1 //

69 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / ca să-mi desculp] spre-a-mi descărca O_2 // **70–72**

Steteau stîrciți cînește vinovații
în gheaț-aici și-o clănțănire mare
din dinți era ⟨................⟩ O_1 //

73 Și-n timp ce noi spre centru-năintam O_2 // **73–75**

Și-n timp ce tot mergeam spre centru-n care
s-adună tot ce-i greu și-n noapte-adîncă
treceam pe-aici, bolnav de-nfiorare O_1 //

75 *În P, în loc de* tremuram *a fost scris greșit* tremurînd. //

76 de fu-ntîmplare, ori vrut-a creatorul,
nu pot să știu, dar ⟨iată că⟩, trecînd,
lovii pe unu-n față cu piciorul.

79 „— Venit-ai să sporești, strigă plîngînd,
pedeapsa că la Mont-Apert fui slugă?
Iar dacă nu, de ce mă bați?“ Eu, stînd:

82 „— S-aștepți, maestre, am zis, ascultă-mi ruga,
⟨să-ntreb acum de-o taină din viață⟩
și-apoi, de vrei, prin cerc tu du-mă fuga.“

85 A stat și-am zis spre cel din fundul gheții,
ce tot mă blăstema⟨-njurînd, cuvinte:⟩
„— Tu cine ești, de mustri-așa drumeții?“

76—77 eu nu știu, soarta vru, ori creatorul,
dar știu că, printre capete trecînd O_1 //

77 dar ⟨iată că,⟩ trecînd] știu însă că lovii O_2 / iată că, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **79** *În P, în locul versului, reprodus din versiunea corespunzătoare din O, a fost scris:* Plîngînd strigă: „— De ce mă calci? // **79—81**

Plîngînd strigă: „— Ce-mi faci? Dacă nu vii
sporire pentru Mont⟨-Apert⟩ a face
acestui chin ce am, de ce mă m⟨ai⟩ sfîșii?“ O_2 //

80 *În P, în loc de* pedeapsa *a fost scris greșit* pedeapsă, *iar în loc de* Apert, Apest.// **82** *În P, în loc de* aștepți *a fost scris* aștepte, *iar în loc de* -mi, -mă.//

82—84 „— Maestre-am zis, spre-a-mi scoate-acest ce zace
aici un dubiu-al meu, s-aștepți nițel
și-apoi de-aici ⟨............⟩ place.“ O_2 //

83 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **84** prin cerc tu du-mă] mă ia prin cerc cu O_1 // **85—87**

Și-a stat Virgil și-am zis spre cel din gheață,
ce tot bodogănea-njurînd, cuvinte:
„— Tu cine ești, de-njuri pe om în față?“ O_1 /

Și-a stat Virgil și-am zis spre cel
ce tot mă blăstema ⟨..........⟩ tare:
„— Tu cine ești de-njuri drumeții-astfel?“ O_2 //

86 *În P, în loc de* blăstema *a fost scris* blestemi tu. / -njurînd, cuvinte, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **87** *În P, în loc de* mustri *a fost scris greșit* muștrii. //

88 „— Ba cine tu, de-alergi ca dus de draci
și-n cap izbind, nu lași pe alții-n pace,
că, viu de-aș fi, prea crud ar fi ce-mi faci?"

91 „— Sînt viu într-adevăr și poate-ți place,
răspunsei eu, vestit să fii prin lume.
⟨Eu nume bun pe ... îți voi face."⟩

94 Iar el: „— Ba dimpotrivă vreau! Ce nume?
Hai, pieri! Ce-mi stai de cap ⟨cu-atîta pică?⟩
Rău loc ți-ai mai ales de-a face glume!"

97 Îi pusei mîna-n păr, să-l vîr în frică,
și-am zis atunci: „— Ori aflu adevărul,
ori nu-ți mai las nici fir de păr în chică."

88—90 „— Da' cine tu, de-alergi așa nainte
și calci pe bieți nenorociți și-i [zgîrii],
că, viu de-aș fi, te-aș învăța eu minte?" O_1 /

„— Și cine tu, ce-alergi și-n față pe oricare,
pe cei din Antenora ⟨...........⟩
și, viu de-aș fi, prea crud ai fi-n purtare?" O_2 //

91 "— Dar eu sînt viu ⟨...⟩ O_1 // **91—93**

„— Dar viu sînt eu și poate ai
dorința ca să te scriu, de vrei o faimă-n lume,
și numele-ți prin cîte le notai." O_2 //

93 *Versul, netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / să-ți scriu ⟨...⟩ O_1 // **94—96**

Iar el: „— Nu vreau nimic, hai, pieri! Ce nume?
[Ce vrei] ⟨...⟩ parc-ai fi plătit cu leafă?
Aici te-a prins [...] să faci glume?" O_1 /

Iar el atunci: „— Hai, pieri de-aici! Ce nume?
Contraru-l vreau ⟨.............⟩
Aici te-a prins să faci ⟨...⟩ glume?" O_2 //

95 cu-atîta pică, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **97** să-l vîr în frică] [...] ceafă O_1 // **98—99**

„— Să-mi spui cum te numești, că mi te-ncaier
și nu-ți las păr în cap, m-auzi, Caiafă?" O_1 //

99 *În P, în loc de* ori *a fost scris greșit* să. //

100 Iar el atunci: „— Tu fă-mă chel ca mărul,
dar cine sînt eu nu-ți voi arăta,
de-ai sta să-mi smulgi și-a mia oară părul."

103 Făcui în păr cu mîna sucitură
și-i smulsei, poate, un pumn și mai bine;
privind în jos, el sta lătrînd din gură.

106 Cînd alt mișel strigă: „— Dar ce-ai, vecine?
Nu ⟨bați⟩ din fălci destul tu, Bocca, poate,
mai latri-acum? Ce drac a-ntrat în tine?"

109 „— Acum tu poți să taci, am zis. Știu toate,
nemernic trădător! Ce-ai fost în viață
voi spune tot și-n lume te voi scoate!"

100—102 Iar el: „— Tu smulge tot, că nu mă vaier
și nu-ți spui, nu, de m-ai lăsa ca spînii!
Din plete-mi, cînd te-i spînzura, fă-ți baier!" O_1 //

101 și nu-ți spun cine sînt, nimic nu spui! O_2 // **103** Sucit pe mînă părul i-l ținui O_2 // **103—105**

În păr atunci întoarsei dosul mînii
și-i smulsei păr din cap, făcîndu-i placul,
iar el, privind în jos, lătra ca cînii. O_1 //

105 iar el lătra, privind spre burta lui. O_2 // **106—108**

Dar alt mișel: „— Mă, Bocca, mă, ce dracul!
Nu ți-e de-ajuns cît bați cu dinții, poate,
de-acum tu vrei, lătrînd, să-ți umpli vacul?" O_1 //

107 bați, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / *În P, în loc de* tu *a fost scris greșit* în. / Nu ți-e de-ajuns, tu, Bocca-n dinți a bate? O_2 // **108** drac] demon O_2 / a-ntrat în] zburdă-n O_2 / *În P, în loc de* -ntrat *a fost scris* intrat. // **109** să taci] tăcea O_1 // **109—111**

„— Acum, infame trădător ce ești,
tu poți să taci ⟨. . . . .⟩
Voi duce-n lume-adevărate vești." O_2 //

110 Ce-ai fost în viață] Spre-a ta rușine O_1 //

112 „— Și pieri din față! Hai, spune tot ce vrei,
dar nu cumva să uiți, ieșind în soare,
de cel așa limbut de-aici, ⟨din gheață⟩:

115 argintul franțuzesc acum îl doare.
Atîta zi: pe Buoso l-am aflat
cu alți mișei ce stau aci-n răcoare.

118 Și cine mai era, de-i fi-ntrebat
⟨în lumea ta⟩, tu spune că B⟨eccheri⟩,
pe cel ce-ai tăi de-o palmă l-au scurtat.

121 Și cred c-o fi pe-aci ⟨și⟩ Soldanieri,
sosit cu Ganellon, și Tibaldel,
ce-a dat Faenza, -n somn fiind străjerii."

---

112 „— Hai, spune tot ce vrei și pieri odată O_2 // **112—114**

> „— Hai, pleac-acum și spune tot ce-ți vine,
> dar nu uita, de ieși, te sfătuiesc,
> de cel așa limbut de lîngă mine: O_1 //

113 în] la O_2 // **114** din gheață, *netranscrise în P, au fost întregite pe baza variantei corespunzătoare din O.* / de cel ⟨...⟩ așa de dezlegată O_2 // **115—117**

> își plînge-așa argintul franțuzesc.
> Tu spune-atît: văzui și pe Duera
> în gheață-n iad; toți trei se răcoresc. O_1 //

117 ce stau aci-n] sînt proaspeți la O_2 // **118** de-i fi-ntrebat] dacă te-ntreabă O_1 // **119** în lumea ta, *netranscrise în P, au fost întregite, ca și cuvîntul* B⟨eccheri⟩, *pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **119—120**

> Beccaria zi, cui gîtul i-l suciră
> ai voștri, de, ca unui om de treabă. O_1 //

121 *În P, în loc de* aci *a fost scris* aici. / și, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **121—123**

> Și Soldanier și Ganellon sosiră
> și-acel ce-aduse dușmani în cetate,
> cînd străjile-n Faenza adormiră." O_1 /

> Și-o fi și Ganellon și Soldanieri
> pe-aici și Tibaldel *(scris :* Tribaldel), trădarea cui
> ce-a dat Faenza, cînd dormeau străjerii." O_2 //

122 *În P, în loc de* Tibaldel *a fost scris greșit* Tubaldel. //

124 Plecînd, eram departe-acum de el
și-acum văzui pe doi, dar nu de-a rîndul,
ci unul parcă-n spate, așa-ntr-un fel.

127 Cum vîră-n pîne dinții săi flămîndul,
așa cel nalt măselele scîrboase
le-nfipse-n ceafa celuilalt, rozîndu-l.

130 Și nu-ntr-alt fel de furie-odată roase
Tideu pe Menalip, precum în gură
el oasele rodea și ce-i sub oase.

---

124 Plecarăm deci prin gropile-nghețate O_1 // 124—126

Într-o spelunca am văzut (*ad.* -o *V*) apoi, în cale
doi oameni înghețați, mai sus sta unul
rozînd (rîzînd *V*) pe cel ce sta mai înspre vale. *U*, *V*, *R*/

Plecînd, eram departe ⟨............⟩
văzui într-un ponor și unu-avîndu-l
pe-al altui cap căciulă peste-al lui. O_2 //

126 -n spate, așa-ntr-un fel] stînd la altu-n spate. O_1 // 127—129

Cum lacom mușcă cel flămînd din pîne,
așa-i mușca din cap, sfărmîndu-i oase,
cu rîset crunt și cu porniri păgîne. *U*, *V*, *R* //

128 *În P, după* așa *a fost scris :* -i. / *post* măselele *ad.* -i O_2 // 128—129

așa-i mușca din cap, sfărmîndu-i oase,
acel de sus, pe cel de jos rozîndu-l. O_1 //

129 *În P, în loc de* -nfipse *a fost scris greșit* -nfige. // 130—132

lingînd de sînge buzele scîrboase,
ca Melanip în vremile bătrîne,
cînd lui Tideu întregul cap i-l roase. *U*, *V*, *R* /

lingea de sînge buzele-i scîrboase,
precum lui Melanip, strivit in gură,
Tideu odată-ntregul cap i-l roase. O_1 /

Și nu-ntr-altminteri tîmplele-i rodea
Tideu ⟨lui⟩ Melanip, cum el în gură
rodea și-al hîrcei os și ce-i sub ea. O_2 //

133 „— Tu, cel ce-arăți, am zis, atîta ură
acestui ros prin ⟨mușcături⟩ bestiale,
să-mi spui de ce-i această mușcătură?

136 De e cu drept să mergi pe-această cale,
știind ce-ați fost și crima lui cea grea,
voi duce în lume plîngerile tale,

139 de n-o-ngheța de spaimă limba mea."

---

133 „— O *(om. O_1)*, tu, care-ți arăți (vădești O_1) grozava ură *U*, O_1, *V*, *R* // **133—135**

„— Tu, ce⟨l⟩ ce-arăți ca fiara-n codru-o ură
⟨.................................⟩ astfel,
să-mi spui de ce? Cu-această legătură O_2 //

134 mușcături, *netranscris în P, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* / prin mușcături atît (așa O_1) de bestiale *U*, O_1, *V*, *R* // **136** e cu] ai vrun *U*, *V*, *R* / pe] p- *U*, *V*, *R* / că, dacă tu pe drept te plîngi de el O_2 // **137** cea grea] voi trece O_2 / să-mi spui de ce? Prin a dreptății gură *U*, *V*, *R* / eu unul îți promit, că viu eu sînt O_1 // **138** voi duce] să duc O_1 / voi duce-n lume] vesti-voi lumii *U*, *V*, *R* / în lume-ntre infami pe-acest mișel O_2 // **139** *Versul nu a fost tipărit în U, V și R.* / spaimă limba mea] spaim-al meu cuvînt O_1 / această limb-a mea de n-o să sece." O_2

CÎNTUL XXXIII

El, ridicînd scîrbosu-i cap spre mine,
cu pletele care-i cădeau pe spate
își șterse buzele de sînge pline

și zise-apoi: „— Dureri nemăsurate
îmi umplu sufletul, gîndind, străine,
la chipul cum să-ți spui cele-ntîmplate.

Dar spusa mea va fi de-acum izvorul
rușinei pentru cel ce, prin trădare,
m-a dat peirii, revoltînd poporul.

1–78 *Versurile sînt reproduse din I. Manliu, I. Antologie română, B. Poezia, București, 1891, p. 295–296. / Versurile lipsesc din O_1. //* **1–6**

Lăsînd deci păcătosul prînz acel
scîrbos, ⟨...⟩ gura-nsîngerată
cu părul de pe capul ros de el.

„— Tu ceri să re-nnoiesc o desperată
durere, a zis, ce inima-mi răpune,
nu cînd o spun, ci ⟨.....................⟩ *O_2 //*

5 străine] streine *V, R //* **7–9**

Dar vorbele-mi de-aș ști că pot s-adune
rușine-acestui trădător, pe care
îl rod, atunci așa plîngînd voi spune. *O_2 //*

8 rușinei] rușinii *V, R //*

Nu știu nici cine ești, nu știu nici care
ți-e umbletul p-aici, care ți-e dorul,
dar tu ești florentin, cum mi se pare.

Sînt Ugolino și mă știu pisanii.
Acesta este Roger lîngă mine
și iată de ce-l fac să-și plîngă anii.

În urma planurilor lui meschine,
deși mi-era amic, m-au prins dușmanii
și-nchis, ei m-au ucis, cum știi tu bine.

Dar poate nu știi tot, să-ți spun eu toate,
cum am murit ascultă și dă-ți seamă
o moarte mai grozavă de se poate.

Un cuib infect, care d-atunci se cheamă
« al foamei », un mormînt al multor gloate
de mai tîrziu, un loc ce-nspiră teamă;

---

10 – 12 Nu știu nici cine ești, nici felu-n care
scobori aici la noi, dar florentin
te cred, pe cît din graiul tău îmi pare. O_2 //

13 pisanii] pizanii *V*, *R* // **13 – 14**
Să știi că fost-am contele-Ugolin
și-acesta ⟨................⟩ O_2 //

15 *Versul lipsește din* O_2. // **16 – 17**
Că eu în urma intrigilor lui ⟨...⟩,
deși-mi era amic, fui prins. O_2 //

18 – 21 *Versurile lipsesc din* O_2. // **22 – 24**
Un strîmt gîtlej din nalta colivie,
ce-« al foamei » pentru mine-i azi chemată
și-n care și-alți închiși au să mai fie O_2 //

25 acolo multe luni a stat zăvorul
pe ușa mea, pînă ce-n vis odată,
ca viu, eu mi-am văzut tot viitorul.

28 Părea că Roger, cu o-ntreagă ceată
de cîni dresați, făcea pe vînătorul,
trecea prin văi în goana lui turbată.

31 Gualandi cu alți cîni, pe altă cale
Lanfranchi și Sismondi. Ca păgînii,
goneau un lup cu pui din deal în vale

34 și lupii oboseau și-n urmă cînii
i-au prins și-atunci, cu dinții plini de bale
i-au rupt și le-au mîncat apoi plămînii.

37 M-am deșteptat. De foamea peste fire
plîngeau copiii-n somn de dimineață.
De nu-nțelegi grozava presimțire

---

25 *Versul lipsește din* O_2. // 26 *În* U, *în loc de* ușa *a fost tipărit* ușca. / **26–33**

prin gura lui, cînd rău un vis ce-avui
îmi rupse vălul sorții ce-mi fu dată.

Stăpîn și domn, pe-acesta mi-l văzui
vînînd un lup cu pui spre acel munte
ce-ascunde Pisei Lucca-n dosul lui.

Cățele slabe-aveau și iuți și crunte.
Gualandi și Sismond ⟨..........⟩
și pe Lanfranchi-i așezase-n frunte. O_2 //

32 *În loc de* Lanfranchi, *a fost tipărit greșit* Lafoanchi *în* U *și* Lafenchi *în* V *și* R. // **34–35**

și, dup-o scurtă goană ⟨..........⟩
[...] lor cu colții ascuțiți ⟨...⟩ O_2 //

36–40 *Versurile lipsesc din* O_2. //

ce m-a cuprins atunci, tu ești de gheață,
ești prea tiran, de n-ai compătimire,
de nu plîngi tu acum, cînd plîngi în viață?

Erau deștepți și ei, sosise ceasul
cînd ne-aducea din timp în timp mîncare
și, cînd am auzit la poartă pasul,

că pun pe poarta mea zăvor mai tare,
mi-a-ncremenit privirea-n ochi și glasul
în pept mi s-a topit de desperare.

Văzui tabloul sorții dintr-o dată,
dar ei plîngeau și Anselmuccio-mi zise:
« De ce te uiți așa la mine? Ce ai, tată? »

Dar eu n-am plîns, durerea mă-mpietrise
și-am stat tăcut o zi și-o noapte toată;
și-a treia zi, cînd roșu se ivise

41–48 gîndind la ce mi-e ⟨...⟩ gînd
și, dac-acum ⟨..................⟩

Eram deștepți și-aproape-n ceasul cînd
veneau de-alt'dată pînea să ne-o suie,
dar, pentru vis, stam toți, prepus avînd,

cînd eu simții că poarta jos ne-o-ncuie
a turnului și-atunci privii deodată
la fiii mei, dar mut ca o statuie. O_2 //

48 pept] piept *V*, *R* / desperare] disperare *V* // **49** N-am plîns că fui cu inima-nghețată O_2 // **50** Anselmuccio] Anselmino *V*, *R* / -mi zise] meu O_2 // **51** la mine *om.* O_2 / *post* ai *ad.* tu O_2 // **52–54**

Dar tot n-am plîns și mut am stat mereu
întreaga zi și noaptea următoare,
dar, cînd veni și-alt soare-n cer și eu O_2 //

54 roșu] roșiu *V* //

55 un soare cald p-a dealurilor coame
şi-o rază, rătăcind, ne-albi păreţii,
de slabi, copiii mei păreau fantoame.

58 Eu mi-am muşcat în mîni şi-atunci băieţii,
crezînd că-mi mănînc mînile de foame,
s-au ridicat, plîngînd cu hohot, bieţii:

61 « Nu ne-ar durea mai mult de cît ne doare
de ne-ai mînca pe noi, le-a fost cuvîntul.
Tu ne-ai dat carnea, tu! Nu-i a ta oare? »

64 Şi-o zi şi altă zi eu ca mormîntul
rămăsei mut şi-ncremenit d-oroare.
O, cum nu ne-a-nghiţit atunci pămîntul!

67 Şi-a cincea zi, cu vocea înecată,
căzu de foame Gaddo lîngă mine,
strigînd: « De ce mă laşi? Ajută-mi, tată! »

70 Şi, cum te văd în faţa mea, aşa, străine,
eu mi-am văzut pe fiii mei odată
murind de foame-n jurul meu. Şi-n fine,

---

55 *În loc de* a *a fost tipărit* al. // 55—60
la slaba rază de soare 〈..........〉
văzui deodat〈ă〉 propriu-m〈i〉 chip al meu
în suptul chip ce mi-l vădeau băieţii.

De-amar, în mîni, în ambele-am muşcat,
iar ei, crezînd c-aş face-aşa că vroi
mîncare 〈...〉 grăbiţi s-a〈u〉 ridicat O_2 //
59 -mi mănînc mînile] mîinile-mi mănînc *V*, *R*. // 61—63
şi-au zis: « Ne-ar fi mai mic amar să muşti din noi,
căci tu ne-ai dat 〈...〉, părinte,
sărmanei cărni şi tu să ne-o despoi. » O_2 //
64 Spre-a nu-i mai întrista, am stat cuminte O_2 // 65 *Versul lipseşte din* O_2. // 66 -nghiţit] înghiţit *V* / Vai, cum nu 〈...〉 deschis 〈...〉 pămînte! O_2 //
67—72 Ci-a patra zi 〈............〉,
întins căzut-a Gaddo lîngă mine,
strigînd: « Vai, tat-al meu, de ce mă laşi? »

şi-apoi muri. Şi, cum mă vezi de bine,
văzui spre-a şasea zi, care şi care,
murind pe-alţi trei şi, orb de plîns, străine O_2 //

73 căzui peste copii, perzînd puterea
și două zile-ntregi i-am plîns d-a rîndul;
și foamea mi-a fost moartea, nu durerea."

76 A zis, privind spre Roger și,-nhățîndu-l
de cap cu dinții iarăși, ca un cîne,
îi rupe os de os din cap, sfărîmîndu-l.

79 Ah, Pisa, Pisa, mlaștin-a rușinii
și-ocară, țara-n care sună *si!*
De-ți sînt spre-a te-omorî tîrzii străinii,

82 Caprara și Gorgona de-ar sosi
în Arnul tău, la gură-i să se-ndese,
să-nece în tine tot ce ar găsi!

---

73 perzînd] pierzînd *V*, *R* // **73–75**

mergeam, cătînd pe brînci pe fiecare,
și, morți, trei zile-i tot chemai și-apoi
decît durerea foamea fu mai tare." O_2 //

74 d-] de- *V* // **76–78**

Zicînd, s-a-ntors și-a prins de dinapoi
scîrboasa tigvă ⟨..............⟩ căpățînii
ce-n os rodeau ⟨..............⟩ copoi. O_2 //

77 cîne] cîine *R* // **78** îi] *(greșit)* îl *R* / sfărîmîndu-] sfărmîndu- *V* // **79–157** *Versurile, netipărite în U, sînt reproduse din* O_2. // **79–81**

Ah, Pisa, tu, rușine-ntre popoare,
rușine tu-ntre țările latine,
vecinii-ți sînt tîrzii ca să te-omoare! O_1 /

Forma din O_1 *a fost înlocuită inițial cu:*

Ah, Pisa, Pisa, mîndra țară-n care
răsună *si*, tu, vecinica rușine,
ah, cum nu sar vecinii să te-omoare! //

79 *Prima formă a versului a fost modificată în:* Vai, Pisa, tu, rușine-ntre popoare. // **80** *Marginal dreapta este scris și anulat:* în mîndra țar⟨ă⟩. // **81** *Marginal dreapta este scris și anulat:* tîrzii ca să te-omoare îți. / *Pe contrapagină este scris:* de-ți sînt tîrzii vecinii. // **82–84**

Caprara și Gorgona, vai, nu vine
s-astupe Arnul tău, să-l dea cîmpiii,
să-nece tot ce-i suflet viu în tine! O_1 /

Forma din O_1 *a fost modificată în:*

Caprara și Gorgona de-ar sosi
s-astupe Arnul tău, să-l verse-n sus
și-așa să-nece tot ce ar găsi! //

83 *Marginal dreapta este scris:* s-astupe gura Arnului. //

85 Că, dacă d-Ugolin ⟨...⟩ mersese
⟨.............⟩ castele te-a trădat,
temei s-ucizi copii tot nu-ți fusese.

88 Scutea, tu, Tebă nouă, de păcat
pe Briga și-Ugo frageda etate
și pe-alții doi, pe cei ce i-am cîntat.

91 De-aci trecînd, sosirăm unde-ntrate
stau umbre-n ghețuri, altfel de popor,
și fața lor nu-n jos, ci-adînc pe spate.

85–87 Că, dacă Ugolin, robit mîniii,
păcat făcu, trădîndu-te-n castele,
tot nu-i temei s-omori așa copiii. O_1 /

Pe contrapagină este scris:
Căci, zvon de-a mers că-n timpul bătăliii
castelele-Ugolin ți le-a trădat,
tot nu-i temei s-omori așa copiii. //

85 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* Că, dacă d-Ugolin cuvînt s-a dus. / *Marginal dreapta este scris:* stete. // **87** *Inițial, în loc de* fusese, *fusese scris* dete (fuse). / *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* copii-n cazne-așa să nu-i fi pus. / *Sub vers este scris:* tot n-avuși drept, *iar marginal dreapta:* (chin). / *Pe contrapagină este scris:* n-a fost temei. // **88–90**

Brigata ș-Uguccione ce-au făcut,
cînd ei de-abia și-au început viața,
tu, Tebă nouă, tu de i-ai perdut? O_1 /

Pe contrapagină este scris:

Făcea pe Uguccion' nevinovat,
tu, Tebă nouă, ⟨.............⟩
pe *(anulat:* alți*)* el și pe-alții trei ce i-am cîntat. //

89 *Inițial, în loc de* frageda etate *fusese scris* tînăra vîrstă. // **91–93**
Plecînd de-aici, ajunsem unde gheața
îi ține prinși și-i zbuciumă oroarea,
nu-n piept avînd, ci-adînc pe spate fața. O_1 //

91 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* Plecînd apoi, sosim unde-ntrate, *apoi în:* Plecînd apoi, sosim unde-ngropate, *respectiv în:* De-aici trecînd, găsirăm îngropate. / *Pe contrapagină sînt scrise:* Trecurăm *(anulat)* și Sosim airea. // **92** *Versul, scris marginal dreapta, este anulat.* / *Marginal dreapta este scris:* sub gheață-n. // **93** *Forma din O_1 a fost modificată inițial în:* nu stînd plecat, ci-ntinse-adînc pe spate. //

94 Să plîng-aici nu-i lasă plînsul lor,
căci, drumul lui prin ochi cum i se neagă,
se-ntoarce-n ei, făcînd durerii spor;

97 căci primele-ale lor lacrimi li se-ncheagă,
ca și vizi⟨e⟩rul de cristal stau ele,
umplîndu-le sub gene-orbita-ntreagă.

100 Deși, ca și-n bătătorita piele,
de ger perise-oricare simțămînt
din pelița-nghețată a feții mele,

103 părea că totuși simt c-ar bate-un vînt.
Și-atunci: „⟨...⟩ și cine-o suflă ⟨...⟩ pătrunde?
Nu-i gol d-orice vapori acest pămînt?"

---

94 *Deasupra versului este scris și anulat :* Nu-i. / *Pe contrapagină sînt scrise :* De plînge-aici *și* Să plîngă aici chiar plînsul îi oprește *(mai jos :* sporește*).* //

94—96

> Plînsoarea lor le-mpiedică plînsoarea;
> durerea, neputînd prin ochi străbate,
> se-ascunde-adînc în piept, mărind teroarea O_1 //

95 *Marginal dreapta este scris și anulat :* cum drumul. // **96** *Pe contrapagină este scris :* Se-ntoarce. // **97—98** *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* //

97—99

> căci lacrimile lor, de-abia vărsate,
> de ger se schimbă-n sute de cristale,
> umplînd de sloi orbitele umflate. O_1 //

97 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* Căci lacrimile calde-abia pornite, *apoi în :* Căci lacrimile prime li se-ncheagă. // 98 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* se-ncheagă-n ochii ⟨...⟩, *apoi în :* și stînd ⟨...⟩. / *Marginal dreapta sînt scrise :* se-ncheagă *și* și ca viziere, orbita, de cristal. // 99 *Inițial, în loc de* umplîndu-le sub gene *fusese scris* le umplu sub sprîncene. // **100—102**

> Cu toate că, de ger, acolo-n vale
> perise-ncet-încet orice simțire
> din trupu-mi amorțit, simții pe cale O_1 //

102 *Marginal dreapta este scris și anulat :* din vînătu-mi obraz. // **103** *Inițial, în loc de* c-ar bate-un vînt *fusese scris* puțină boare. // **103—105**

> că bate din adînc un vînt subțire.
> „— Cum bate vînt pe-aici, îmi fu cuvîntul,
> că nici un vînt nu poate-avea pornire?" O_1 //

104 *Inițial :* „— Nu-i stins-orice vapori pe-acest ⟨...⟩ // **105** *Pe contrapagină sînt scrise :* Și fără *(anulate) ;* Căci aer nu-i să-i poată da pornire *(suprascris :* Căci s⟨...⟩*) (anulate) și* Nu. / *Deasupra versului din* O_1 *este scris :* Nu-i stinsă jos aici orice vapoare?" //

Iar el: „— Tu vei sosi îndată unde,
văzînd ce cauză-l face ⟨..............⟩,
chiar înșiși ochii tăi iți vor răspunde."

Atunci un ticălos din crusta rece:
„— Voi, ce ați fost atît de răi în viață,
că-n iadul ultim dat vi-e de-a petrece,

luați-mi asprul văl ce-mi stă pe față
s-alin o clip-amaru-n care zac,
mainte-a ⟨fi⟩ să-l ⟨schimbe⟩ geru-n gheață!"

---

106 *Inițial, în loc de* îndată *fusese scris* -n curînd. // **106—108**

> Iar el: „— Noi vom vedea-n curînd pămîntul
> cel mai din fund și-atunci o să-ți arete
> chiar ochii tăi de unde vine vîntul." O_1 //

107 *Inițial, în loc de* -l face *fusese scris* are să. / *Marginal dreapta sînt scrise:* plece *și* prin locul ai să treci. // **109—111**

> Atunci un glas din gheţuri încheiete:
> „— O, voi, ce-așa mișei ați fost în viață,
> că cea din urmă cazнă vi se dete O_1 //

110 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* ne-a zis: „— Voi, foștii-așa mișei în viață. / *Marginal dreapta este scris:* „— Voi, suflete-ntr-atîta de mișele *(mai sus:* ce-ați fost atît de rele, *respectiv:* -ndrăznețe*)*. // **111** *Marginal dreapta este scris:* că-n cel din urmă ⟨...⟩ veți geme-n veci. // **112—114**

> hai, dați-mi vălul jos, ce-l port pe față,
> să pot sufla puțin mai c-ușurare,
> să stau pîn' mi se schimbă plînsu-n gheață!" O_1 //

112 ce-mi stă *sînt anulate.* / *Pe contrapagină este scris:* al feții mele. // **113** *Marginal dreapta este scris:* pînă ce plînsul. // **113—114** *Pe contrapagină sînt scrise:*

> și pînă nu-mi îngheață iarăși plînsul *(anulate)*
> să pot ⟨..................................⟩

respectiv:

> s-alin prin lacrimi ⟨...........⟩
> mainte-a ce ⟨să⟩-nghețe ele. //

114 *Deasupra formei din* O_1 *este scris:* din nou mi se va face-n gene gheață. //

115 „— Să-mi spui ce-ai fost, de vrei să ți-l desfac,
și-apoi, i-am zis, de nu-ți voi face-atîta bine,
s-ajung atunci în fundu-acestui lac!"

118 „— Eu, cel cu poama procletei grădine,
răspunse el, sînt fratele-Alberic
și-acum, în loc de nuci, primesc smochine."

121 „— Ce spui? Ești mort și tu?"-ncepui să zic.
Iar el: „— Cum poate-n lume sus să steie
sărmanul trup, eu nu mai știu nimic.

115—116 *Versurile sînt scrise pe contrapagină.* // **115—117**

„— Să-mi spui, am zis, de vrei ajutorare,
tu cine ești? De nu-ți voi face-un bine,
s-ajung în locul tău, ba și-n mai mare!" O_1 /

Forma din O_1 *a fost modificată inițial în:*

„— Să-mi spui tu cine ești, am zis spre dînsul,
și-apoi, de nu-ți voi face-atîta bine,
s-ajung în locul tău, să-ngheț într-însul!" //

115 *Deasupra versului din* O_1 *este scris:* „— De vrei tu s-⟨...⟩ *(anulate) și* Iar eu: „— Să-mi spui, de vrei să ți-l desfac *(deasupra ultimelor cuvinte este scris:* ăst bine*)*. // **116** *Inițial, în loc de* atîta *fusese scris* ăst. / *Deasupra versului din* O_1 *sînt scrise și anulate:* „— Tu cine-ai fost *(inițial:* ești*) și* Și-apoi, *iar pe contrapagină:* Dar cine-ai fost *(anulate)*; Să *și* să-ți aline. // **117** *Deasupra cuvîntului* locul *din* O_1 *este scris și anulat:* chin. //

118—120

„— Pe fratele-Alberigo-l vezi în mine,
pe cel cu fructe dulci ⟨...........⟩;
curmale-acum primesc pentru smochine." O_1 //

118 *Inițial, în loc de* Eu *fusese scris* Sînt. / *Forma din* O_1 *a fost modificată în:* „— Pe cel cu poame dulci tu-l vezi în mine. / *Pe contrapagină este scris:* blăstemata grădină. // **119** *Forma din* O_1 *a fost modificată în:* cu poame dulci ⟨...⟩ // **120** *Pe contrapagină este scris:* și-acum însă curma pentru smochine. // **121—123**

„— Ce spui? am zis. Ești mort? E cu putință?"
Iar el: „— Ce e pe lume, ce-mi pățește
sărmanul trup eu n-am nici o știință. O_1 //

122 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* „— Dar cum, ești mort?" am zis mirat. // **123** poate *este anulat.* / *Forma din* O_1, *a fost modificată inițial în:* Iar el: „— Ce e pe sus și ce-mi pățește. //

Favoru-l are-acesta Ptolomee,
c-adese-ntr-însa sufletul descinde
mainte-a ce-Atropos aripi să-i deie.

Spre-a-ți fi cu mult m⟨ai⟩ drag deci a-mi desprinde
ăst plîns, care pe-obraji însticlat ⟨..........⟩,
să știi că-n clipa-n care-un suflet vinde,

cum eu făcui, un demon se-ntroduce
în trupul lui și-acesta-l guvernează
cît timp nu-i plin tot timpul ce-are-a-l duce,

---

124 *Deasupra versului este scris :* îl are, *iar pe contrapagină :* Favor al Ptolomeei. // 124—126

> Așa e-n Ptolomea. Ea primește
> și suflete ce vin aici pierzării
> cît timp li-e trupul viu și mai trăiește. O_1 //

125 *Marginal dreapta este scris și anulat :* ades pe cîte-un suflet blăstemat. // 126 *Sub vers este scris* să-i dea mișcare, *ca variantă pentru* aripi să-i deie. //

127—129

> Să-ți spui, fiindcă-n mijlocul cărării
> tu vrei să-mi faci un bine ⟨..........⟩:
> cînd sufletul e-n doldora trădării O_1 /

Forma din O_1 a fost modificată inițial în :

> Să-ți spui deci, că te văd înduplecat
> să-mi rupi povara ce pe ochi îmi zace:
> din clipa-n care sufletu-a trădat //

127 *Deasupra variantei citate anterior este scris :* Dar, pentru că te-nduplеci. a-mi desprinde *(anulate).* // 128 *Inițial :* din față plînsu pe-obraji însticlați / însticlat *este scris pe contrapagină.* // 129 *Pe contrapagină este scris :* a i-ntrat. // 130 *Marginal dreapta este scris :* a-și sui, *iar pe contrapagină :* dat. //

130—132

> cum eu am fost, stăpîn un drac se face
> pe trupul lui și-l poartă-ntreaga viață
> așa cum dracul vrea și cum îi place O_1 //

131 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în :* stăpîn pe trupul lui și cît viează. // 132 *Forma din O_1 a fost modificată inițial în :* îl poartă dracu-n chipu-n care-i place. / *Marginal dreapta este scris :* ce-i e dat. //

133 iar ea-ntr-atare-un cuib se ruinează;
și poate-așa și trupu-i va fi stînd,
al umbrei cei ce-n dosul meu iernează.

136 Tu-l știi, de vii prin iaduri de curînd:
sir Branco d'Oria e și-n crust-adîncă
e-n gheaț-aici închis ⟨...⟩ și de cînd!"

139 „— Eu cred că tu mă-nșeli. Eu știu că încă
nu-i mort sir Branco d'Oria, i-am răspuns,
el bea, se-mbracă, doarme și mănîncă."

---

133 – 135 iar sufletul scoboar-aici în gheață;
și-așa o fi trăind și-acel ce geme
și trupul umbrei care-ți geme-n față. O_1 /

Forma din O_1 *a fost modificată inițial în :*

iar el scoboar-aici în gheață;
și-așa o fi trăind și-acest ce-mi geme
la spate-aici, iernînd cu sloi pe față.

apoi în : el care-aci-n ponor și-aici s-așează;
și poate-așa și trupu-i sus să-l vezi,
al ăstui care-n spate-aci-mi iernează. //

136 *În* O_2, *în locul primului* de *este scris* din. / *Pe contrapagină este scris și anulat :* de ești trecînd pe-aici. // **136 – 138**

Dac-ai sosit acum din lumi cu soare,
îl știi pe Branco d'Oria ce-i și cine,
el de-ani întregi e-n iad, aci-n prinsoare." O_1 /

Forma din O_1 *a fost modificată inițial în :*

Tu-l știi, căci numai de curînd purcezi
de sus: e Branco d'Oria și-n gheaț-adîncă
el de-ani întregi e-n iad, precum îl vezi." //

138 *Pe contrapagină sînt scrise și anulate :* de ani acu-ndelungi e-n gheață adus *(inițial :* pus*)* *și* dar el e-n iad aici de multă vreme. // **139 – 141**

„— E Branco, zici? Îți bați tu joc de mine?
Căci Branco-i viu și iadul nu-l ascunse,
mănîncă, doarme, bea, se-mbracă bine." O_1 //

139 – 140 *Forma din* O_1 *a fost modificată în :*

„— Acesta-i Branco, zici? Tu rîzi de mine,
căci Branco nicidecum nu-i mort. //

„— În gropi, la gheare-rele, unde-ascuns
în groasa smoală îl mistuiește focul,
Michele Zanche nici n-a fost ajuns,

cînd își lăsă pe-un drac să-i ție locul
în trup și-al lui și-al altuia mișel,
ce-i fu complice-n toat-acea ⟨. . .⟩

Întinde-acum deci mîna puțintel
să-mi rupi ăst văl!" Dar nu l-am rupt anume,
căci nobil fu să fiu sperjur cu el.

142—144 „— Mai sus, la gheare-rele, el răspunse,
[în smoala ce] o fierb să ardă tare,
eu știu că bietul Zanche nici n-ajunse O_1 //

143 *Inițial, în loc de* groasa smoală *fusese scris* smoal-acum. / *Finalul versului din* O_1 (să ardă tare) *a fost înlocuit cu :* fără-ncetare. // **144** *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* eu știu că bietul Zanche n-ajunsese încă, *apoi în :* nu fusese Michel Zanche ajuns. // **145—147**

cînd Branco-și lăsase-un drac mai mare
în trupul lui și-al altuia mișel,
cu care-a făptuit acea trădare. O_1 //

145 *Inițial, după* locul *fusese scris* său. / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* cînd Branco-un drac l-a și lăsat, mai mare, *apoi în :* cînd Branco-și lăsă pe-un drac mai mare. // **146** *Marginal dreapta sînt scrise :* în trupul său și-al unei rude-a lui *și* într-însul.// **147** *Inițial, în loc de* -n toat-acea *fusese scris* atunci cînd. / *Marginal dreapta este scris și anulat :* ce ⟨. . .⟩ mijlocul. // **148** *Marginal dreapta este scris :* pui. // **148—149**

Desfă-mi acum cu mîna puțintel
sărmanii ochi!" Dar eu plecai, lăsîndu-l O_1 //

149 *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în :* dar eu plecai, lăsîndu-i [. . .] / *Marginal dreapta este scris :* Eu ⟨. . .⟩ s-a [. . .] nu i-l rupsei însă. // **150** *Sub vers sînt scrise :* căci lui *(anulat) și* și-astfel, fiind sperjur, loial eu fui, *iar pe contrapagină :* și-am fost loial, sperjur fiindcă fui. //

Oh, neam străin de-orice-i virtute-n lume
și de-orice vicii plin, Genov-,al tău,
nu cade-un foc ⟨din⟩ cer ⟨...⟩ consume!

În rînd cu romagnolul cel m⟨ai⟩ rău
găsii pe-atare-un genovez ce-și are
aci-n Cocit adînc sufletul său

și-n lume trupu-i ca și viu îi pare.

---

151 *Pe contrapagină este scris:* Tu. // **151–153**

Nemernici genovezi, popor de-ocară,
hain, nedrept și-n crime adîncit,
de ce nu vă gonesc din lume-afară! O_1 /

Forma din O_1 *a fost înlocuită pe contrapagină cu:*

Vai vouă, genovezi *(inițial:* gloată*)*, scursoare *(inițial:* scursură*)* strînsă
din multe părți ⟨.........................⟩,
de ce nu-i vița voastr-odată stînsă! //

152 *Inițial, în loc de* de-orice vicii plin *fusese scris* plin de orice vicii. // **153** *Inițial, în loc de* nu cade-un *fusese scris* nu-i. / *În loc de* din *este scris* în, *iar după* cer, spre. / *Pe contrapagină sînt scrise:* cum nu e vița-n lume-odată ⟨...⟩ *și* De. // **154–156**

În rînd cu duhul cel mai îndrăcit
găsii pe unul dintre voi ⟨..........⟩,
al cărui suflet tremură-n Cocit. O_1 //

154 *Deasupra versului din* O_1 *sînt scrise:* Găsii cu (la) *și* Tîrziu *(anulat)*. // **155** *Inițial:* găsii de-al tău pe-un om, *modificat în:* găsii pe-atare-un păcătos de-al tău. / *Forma din* O_1 *a fost modificată în:* găsii pe-al vostru un om *fiind apoi înlocuită cu:* din iad un [...] al vostru să căiește. // **155–156** *Pe marginea de jos a filei este scris:*

de-al vostr-un om, al cărui suflet are,
din cauza faptei lui ⟨..............⟩. //

156 adînc este *anulat.* / *Inițial, ante* aci *fusese scris* de mult, *iar* adînc *lipsea din vers.* // **157** iar trupu-i încă printre vii trăiește. O_1 / *Forma din* O_1 *a fost modificată inițial în:* iar trupu-i este sus și mai trăiește. / *Pe contrapagină este scris:* iar trupu-i sus m⟨ai⟩ pare că ⟨e viu⟩ *(mai jos:* pare viu*)*, *iar pe marginea de jos a filei:* iar trupul lui *(anulat)* ca viu în lume pare.

CÎNTUL XXXIV *

1 „— Vezi steagul regelui din iad cum vine;
spre noi, mi-a zis Virgil, se desfășoară.
Tu cată deci să-l vezi, te uită bine!"

4 Precum prin neguri dese ce scoboară,
ori seara, cînd e sură-ntreaga fire,
tu vezi departe-n zări umblînd o moară,

7 văzui așa ceva, ca o clădire.
Și m-am ferit după Virgil de vînt,
căci alt nimic n-aveam de-adăpostire.

---

* *Cîntul este reprodus din „Literatură și artă română", IV (1899–1900) nr. 12, p. 741–745.* // 1–3

„— *Vexil⟨l⟩a regis prodeunt Inferni*,
spre noi de-acum se desfășoară"
vorbi maestrul meu, întors spre mine. O_1 /

„— Stindardul reg⟨elui⟩ din iad e-n drum
spre noi" așa-ncepu Virgil cuvîntul.
„Privește-n ⟨văi⟩ că-l vezi de-acum." O_2 //

4–6 Cum vezi, cînd noaptea-ntunecă pămîntul
sau deasa ceață a prins ⟨să se⟩ răsfire,
îți pare-o moară ce-o-nvîrtește vîntul O_2 //

8 Și-atunci după Virgil eu mă dădui O_2 // 9 *În loc de* alt *a fost tipărit greșit* cat. / nimic n-aveam alt loc de-adăpostire O_1 / neavînd de vînt alt loc de-adăpostire O_2 //

Vedeam, și groaza, vai, mi-o vezi din cînt,
sărmane umbre-aici, acoperite
cum nodurile-n sticl-ascunse sînt;

stau drepte-aici, dincolo stau trîntite,
iar multe stau în cap, ori strînse tare
cu frunțile la tălpi ⟨și⟩-încolăcite.

Iar, cînd am fost aproape-n locu-n care
Virgil găsi că-i timpul să-mi arete
pe cel ce-a fost frumos minune-mare

într-alte vremi, m-opri și-n față-mi stete:
„— Aici tu vezi pe Dis, ființa slută,
și groaznicul locaș ce i se dete."

Ce groază m-a cuprins, ce spaimă mută,
o, nu-ntrebați acum și nici nu scriu,
căci vremea-n care-aș scrie-ar fi pierdută.

---

10 din] în O_1 // **10—15**

> Eram și unde, și cu groaz-o spui,
> stau umbre-n gheață, toate-acoperite
> precum străvezi prin geam un nod al lui;
>
> stau drepte-o seamă și-altele trîntite,
> stau multe-n cap sau chipul feții
> la tălpi adus, ca arcu *(scris :* arcul*)*-ncolăcite. O_2 //

15 și, *absent din textul tipărit, a fost întregit pe baza variantei corespunzătoare din O.* // **16** Sosind și unde-adînc pe cîmpul gheții O_2 // **18** fost *om.* O_1, O_2 / frumos minune-mare] o culme-a frumuseții O_2 // **19** -n față-mi stete] semn îmi dete O_1 // **19—21**

> m-aduse-n fața lui și-am stat cînd stete
> și: „— Iată, Dis! Aici e locu-n care
> cu mult curaj tu cat-a te-narma." O_2 //

21 *Versul lipsește din* O_1. // **22—24**

> Ce mut de spaimă ⟨...⟩-nghețare
> nu-mi cere-acum, creștine-al meu, să-ți scriu,
> căci ⟨...⟩ nu-i nici o vorbă-n stare. O_2 //

25 Eu n-am murit, dar nu eram nici viu;
socoat-acel ce-un strop de duh mai are
în spaim-aceasta cum puteam să fiu.

28 Din gheaț-acest întunecat răsare
cu trupul pînă-n brîu, părînd că-noată.
Între-un gigant și mine-asemănare

31 mai iute poate fi, decît să poată
uriașul să s-asemene-n lungime
c-un braț de-al lui; socoți făptura-i toată!

34 De-avu lucoare-atunci cît azi slutime
și de-a nălțat spre tron privirea sa,
prin el veniră-n lume chin și crime.

37 O, cît de mare lucru mă mira
trei fețe cînd văzui că-i are țeasta!
Și una roșie ca de foc era,

---

25 nu eram] n-am rămas O_2 // **26–33**

socoți și tu, de-ai duh în tine,
cum fui plutind așa-ntre mort și viu.

Stăpînul groazei cei fără de fine
ieșea pînă-n brîu din gheața lui
și eu c-un uriaș convin m⟨ai⟩ bine

decît un uriaș c-un braț de-a lui;
acum socoți tu-ntreaga sa făptură
cînd totului atare părți îi pui! O_2 //

32 *În loc de* uriașul *în textul tipărit și în* O_1 *apare greșit* gigantul. // 34 lucoare] frumusețe O_1 // **34–36**

De-a fost frumos cît azi e stîrpitură,
de cînd privi dușman spre-a lui părinte,
e just să fie a-ntregii lumi ⟨...⟩ O_2 //

37–39 Sporită-mi fu și groaza cînd văzui
la capul său trei fețe felurite.
Nici sîngele-ntr-atît de roșu nu-i O_1 /

Ce-uimire-mi năvăli de-oda⟨tă-n⟩ a mea minte,
văzînd la el trei fețe-avîndu-i țeasta!
Părea de sînge cea de dinainte O_2 //

40 iar alte două se lipeau de-aceasta,
pe umeri stînd și-avînd o legătură
tustrele sus, în creștet, unde-i creasta.

43 Acea din dreapta lui e-ntîlnitură
de alb și galben, cea din stînga pare
de om de-acolo de-unde Nilul cură.

46 Și-un rînd de-aripi subt toate trei el are:
nu sînt pe lume-așa de mari vîntrele,
că nici ca Dis corabie-așa de mare.

49 Cum are-un liliac aripi de piele,
așa le-avea și vecinic osînditul;
trei vînturi el stîrnea bătînd din ele,

52 cu ger cumplit de se-ngheța Cocitul.
Din șase ochi plînsori ca ploaia verii
și bale din trei guri vărsa cumplitul.

---

40 se lipeau de] ce s-uneau cu O_2 // **40—42**

> ca una dintre trei și strîns lipite
> stau două-n două părți, iar legătură
> în creștet au, pe umeri stînd proptite. O_1 //

41—42

> stau drept pe umeri ⟨...........⟩
> și-acolo se-ntîlnesc unde-ar fi cr⟨easta⟩. O_2 //

43 Acea din dreapta] În dreapta, fața O_1 // **43—45**

> Între-alb și galben ⟨...........⟩,
> iar cea din stînga-n felul cum o are
> un om de pe-unde Nilul ia-nceput. O_2 //

46 subt] sub O_1 / subt toate trei el are] avea sub fiecare O_2 // **47** cum n-am văzut pe mări mai mari vîntrele O_2 // **48** că] cum O_2 / *post* Dis *ad.* nu e O_1 / corabie] pasere O_2 / de *om.* O_2 // **49—51**

> Nu pene ele-aveau, ci lucie-atare piele,
> cum le-are-un liliac, și astfel le bătea
> că-n trei direcții vînt pornea cu ele O_2 //

51 din] cu O_1 // **52—54**

> cari tot Cocitu-l înghețau ⟨...⟩
> Și plîns din 6 ochi i se scurgea
> pe trei bărbii, cu bale-nsîng⟨erate⟩. O_2 //

3 *În loc de* șase *a fost tipărit* șease, *forma editată fiind refăcută pe baza variantei corespunzătoare din O.* //

55 Cum meliți cînepa și-o faci puzderii,
așa-n trei guri, zdrobind în dinți, strivea
pe trei mișei, de-a pururi dați durerii.

58 Pe cel din gura roșie nu-l durea
strivirea-n dinți ca răghilarea rară,
că-n spate-i carnea crudă se vedea.

61 „— Acel ce e-n osînd-așa de-amară,
mi-a spus Virgil, e Iuda Scariotul;
cu capu-n dinți, își zbate trupu-afară.

64 Din doi cu capu-n jos, acel din botul
cel negru, care-atîrnă, este Brut;
se zbate, vezi, grozav, dar mut cu totul;

67 al treilea Cassius e, cel nalt crescut.
Dar soarele-a apus de mult, mai zise.
E timp de mers, căci totul am văzut."

55–60 Și-n cîte trei, cum rupi în meliți inul,
strivea pe cîte-un duh în dinți, prin molfecarea
din dinți gătind la trei deodată chinul.

La cel dincoa-i părea nimic mușcarea,
nimic pe lîngă ⟨..............⟩, căci avea
ades jupită de-orice piei spinarea. O_2 //

61 ce e-n osînd-] cu cazn-așa O_2 // **62** mi-a spus] vorbi O_2 // **62–63**

și-n gură pînă-n brîu, Virgil vorbește,
e Iuda și din brîu se zbate-afară. O_1 //

63 dinți, își zbate trupu-] gură și genunchii O_2 // **64** *post* doi *ad.* ce stau O_2 / cu *om.* O_2 / acel *om.* O_2 // **64–66**

Acel ce cu capu-n jos plutește
și-atîrnă-n vînt din gură este Brut;
se zbate, vezi, tăcut, nici nu crîcnește. O_1 //

65 *Pasajele corespunzătoare cuvintelor* care *și* este *lipsesc din* O_2. // **66** se] să O_2 / vezi, grozav] -n chin, cum vezi O_2 // **67–68**

Jos, cel ce pare-așa ⟨...⟩ nalt crescut
e Cassius. Dar noaptea suie,-mi zise. O_2 //

69 totul] toate le- O_2 //

L-am prins de după gît, cum poruncise,
iar el, pîndind apoi propicea clipă
cînd aripele-și monstrul le deschise,

s-a prins de perii coastei, subt aripă,
și-apoi așa-ntre pielea-mpăroșată
și gheață scobori, călcînd în pripă.

Iar, cînd ajunse unde coapsa lată
încheie șoldul gros, subt cingătoare,
Virgil, trudit de-o cale-așa ciudată,

întoarse capu-ncet către picioare,
apoi din floc în floc sui, părînd
că iar se-ntoarce-n lumea făr' de soare.

Și-a zis, de trudă mult-abia suflînd:
„— Tu ține-te vîrtos! Din noapte-adîncă
a chinului ieși-vom în curînd."

Și-apoi, printr-o spărtură dintr-o stîncă
ieșind, m-a pus pe-un mal, iar eu șezui
și-a stat și el, gemînd și-acuma încă.

---

70 poruncise] el voise O_2 // **71** apoi] puțin O_1 // **71–72**
Și, loc pîndind și clipa priincioasă
și largi cînd Dis aripile-și deschise O_2 //
73 subt] sub O_1 // **73–75**
Virgil s-a prins de coasta lui păroasă
și-așa din păr în păr descinse-n jos,
intră-ntre perii deși și gheața groasă. O_2 //
75 scobori] a scoborît O_1 // **76–78**
Cînd furăm unde-al coapsei os
din șoldul gros începe-a face șale,
trudit, Virgil întoarse capu-n jos O_2 //
77 subt] sub O_2 // **79** către] cătră O_1 // **79–81**
cu mare greu, în locul tălpii sale
și, prins de peri, ca omul ce-ar sui,
credeam de el că iar mă-ntoarce-n vale. O_2 //
82 *Versul lipsește din* O_2. // **83** „— Te ține strîns ⟨...⟩ pe-astfel de scară O_2 // **84** *Versul lipsește din* O_2. // **85–86**
Ieșind prin gura unei stînci afară,
m-a pus să șed pe-un mal apoi și-n fine O_2 //
86 ieșind din ghețuri, eu pe mal stătui O_1 // **87** a stat și el, gemînd] de-obosit icnea O_1 / *Versul lipsește din* O_2. //

88 Privii în sus şi iată că-l văzui
pe Lucifer, dar nu cum îl ştiusem:
deasupra-mi sta şi-n sus genunchii lui.

91 Ce spaimă şi mirare-aici avusem
şi-o-nchipuie cel prost, căci nu pricepe
prin care punct al lumii eu trecusem.

94 Virgil atunci: „— Alt drum noi vom începe,
ridică-te, e greu şi-ndelungat
şi-ncepe şi de ziuă să se crepe."

97 Noi nu eram aici în vrun palat,
ci-n peşteră cu nopţi ca din morminte
şi-al ei pămînt şi umed şi surpat.

100 „— Maestre, am zis plecînd, mai înainte
de ce-am ieşi din iadul plin de ceaţă,
să-mi spui, te rog, şi fă să-mi intre-n minte,

88—90

Privii în sus, crezînd să văd, vezi bine,
pe Dis cum l-am lăsat, dar ⟨îl⟩ văzui
cu tălpi întinse-n sus şi stînd sub mine. O_2 //

89 ***În loc de*** ştiusem ***a fost tipărit*** ştiusei. // **91** ***În loc de*** avusem ***a fost tipărit*** avusei. // **91—93**

Că eu atunci năuc de-uimire fui
o vede-oricare prost, că-n ei putinţă nu e
de-a şti ce punct fu pe-unde eu trecui. O_2 //

93 ***În loc de*** trecusem ***a fost tipărit*** trecusei. // **94—96**

„— Ridică-te! a prins Virgil să spuie;
e drumul rău şi lung-a noastră cale,
iar soarele spre-al terţei miez să suie." O_2 //

95 E greu şi lung, ridică-te degrabă! O_1 // 97 ***post*** palat ***ad.*** cu sale O_1 //

97—99

N-a fost un drum ca-n vrun palat cu sale,
ci-ntr-un amurg şi pe-un pămînt eram,
cum e prin munţi, al unei peşteri naturale. O_2 //

99 ei] său O_1 / ***Pasajul corespunzător cuvintelor*** şi umed şi surpat ***lipseşte din*** O_1. // **100—102**

„— Maestre, am zis pe cînd mă rădicam,
mainte-a ce să ies din iad, ⟨. . .⟩
desfă-mi, vorbind, eroarea care-o am. O_2 //

102 te rog, şi fă să-mi intre] că nu-nţeleg, nu-mi intră O_2 //

cum stă cu capu-n jos acesta-în gheață?
Și unde-i gheața? Știu că seară fu,
cum poate-acum să fie dimineață?"

Iar el: „— Tu crezi, mi-a zis, că ești acu
dincolo de-acel verme ce se-ntinde
prin centrul lumii-ntregi, așa crezi tu.

Erai, cît timp avurăm a descinde,
dar, cînd mă-ntoarsei, eu treceam în sus
prin punctul cel ce toate le cuprinde.

Subt alt văzduh tu stai acum, opus
acelui care-acopere uscatul
și lumea-n care-a fost la moarte dus

acel pe care nu-l născu păcatul.
Tu stai pe-un loc rotund și-ngust aci,
pe Iudecca; subt tine e spurcatul.

---

103 în]-n O_1 // **103—105**

cum șade-acesta-nfipt, făr' a fi-n gheață,
cu capu-n jos și cerul cum ajunse
așa curînd din seară-n dimineață?" O_2 //

104 Cînd scoboram pe dînsul, seară fu O_1 // **106—108**

Iar el: „— Tu crezi că ești și-acum dincolo.
În centrul lumii Lucifer se-ntinde
și crezi că ești deasupra lui și-acu. O_1 /

„— Te crezi și-acum dincolo, ⟨î⟩mi răspunse,
de centrul unde perii-i prinsei eu
ai vermelui ce lumea o străpunse. O_2 //

109—111

Am fost, cît timp vedeai că descind eu;
cînd m-am întors, treceam prin punctu-n care
din orice parte-atrage tot ce-i greu. O_2 //

110 în sus] prin punctul O_1 // **111** spre care tot ce-i greu de-a pururi tinde O_1 // **112** Subt] Sub O_1 / opus] opuse O_1 // **112—114**

Și-acum tu ești sub ceru-a cărui zare
opusă este marelui uscat
pe-o culme-a cui muri acel ce n-are O_2 //

114 a fost] dus O_1 / dus] fuse O_1 // **115—117**

ca om născut și om trăind, păcat.
Tu stai pe-opusa sfer-a-ngustei mese
pe care tu-n Giudecca jos ai stat. O_2 //

117 *În loc de* Iudecca *a fost tipărit* Iudeea; *cf.* Iude⟨cc⟩a O_1. //

118 Acolo-i noapte, cînd aici e zi
și-acel ce ne făcu serviciul scării
stă tot așa, pe loc, precum îl știi.

121 Din cer, de-aici, s-a prăbușit pierzării
pămîntul ce pe-aici atuncea fuse,
de spaimă se-nvăli cu apa mării

124 și în cealaltă lume el se duse
și, poate, spre-a fugi, a mai lăsat
și-aici un gol și munte ne făcuse.

127 Aci-i un loc așa de-ndepărtat
de Dis, pe cît mormîntu-i e de mare,
dar nu prin ochi, prin sunet l-am aflat,

130 căci este-un mic pîrîu ce-n murmurare
făcîndu-și drum prin stînci și-ncet plecîndu-l,
scoboară în văi cotita lui cărare."

118–123 | Cînd noaptea moare-aici, dincolo iese,
iar cel ai cărui peri ne-au fost urcării
drept scări stă-nfipt pe loc, precum fusese.

Din cer căzu pe-această parte-a zării;
pămîntul care fu pe-aici și-a pus,
de spaima lui, zăbranic apa mării O_2 //

123 -nvăl] -nveli O_1 // **124** în cealaltă] -n ceealaltă O_1 / și-a curs spre-al nostru emisfer opus O_2 // **125** a mai lăsat] lăsă și-aceste O_2 // **125–126**

și-n fuga lui un gol el a lăsat,
pe care-l vezi, și munții ni-i făcuse. O_1 //

126 deșerte locuri și s-a strîns în sus. O_2 // **127** -i un] -ntr-un O_1 // **127–129**

Departe de Satan, cam cît îi este
mormîntu-ntreg, aci-i un loc,
dar nu văzut, ci dîndu-ți de el veste O_2 //

128 Dis] Lucifer O_1 / mormîntu-i e] îi e mormîntul O_1 // **130** este] iese O_1 / ce-n] cu O_1 // **130–132**

un mic pîrîu ce curge-aici pe-un scoc
pe care și-l făcu, săpîndu-l
pe-o pantă lină-n cotitoru-i joc." O_2 //

Ne-am dus spre-acel ascuns izvor, urmîndu-l
pe matca lui, spre lumea luminată,
și nici nu ne bătea spre-odihnă gîndul

și, tot după Virgil, urcai și iată
zărirăm zări și cerul peste ele
prin ochi rotund de stîncă despicată.

Și-apoi, ieșind, noi iar văzurăm stele.

---

133 Ne-am dus spre-acel ascuns izvor] Pe-ascunsul drum intrarăm deci O_2 // **135** nici nu ne bătea] făr' a ne mai sta O_2 // **137** zărirăm] văzui iar O_1, O_2 // **139** apoi] aici O_2 / ieșind] ⟨ieșirăm⟩ O_2 / noi iar văzurăm] spre-a vedea iar O_2

NOTE ȘI COMENTARII

În paginile care urmează se află note explicative la textul lui Dante și o serie de comentarii preluate din *Comentariu la „Divina Comedie"* de George Coșbuc, Editura pentru literatură, vol. I, 1963 și vol. II, 1965. Am redus la strictul necesar explicațiile impuse de textul dantesc și am inserat în comentarii opiniile traducătorului român care a început să scrie comentariul său pornind de la cerința curentă în editarea operei lui Dante de a explica datele istorice, filozofice, alegorice, precum și pasajele devenite obscure. Am reprodus acele comentarii care pun în lumină interpretarea originală la care a ajuns poetul român și care, în același timp, explică opțiunile traducătorului; după citate am indicat volumul și pagina din ediția menționată mai sus (ex. GC, I, II, 413).

CÎNTUL I

Rătăcirea în pădurea întunecoasă. Întîlnirea cu cele trei fiare. Apariția lui Virgiliu care va călăuzi pe Dante prin infern și purgatoriu, în paradis urmînd să-l conducă o făptură mai demnă, Beatrice.

1—3 Indicația oferită de Dante are mai multe înțelesuri. În primul rînd, poetul precizează vîrsta sa, în momentul rătăcirii, 35 de ani (avînd în minte spusele psalmistului: „anii noștri șaptezeci de ani", *Psalm* 89, 10—11); în al doilea rînd poetul indică momentul istoric la care se referă (anul nașterii sale + 35 de ani), adăugînd elementul dramatic al rătăcirii, al drumului pierdut. Încă de la început, Dante arată că poemul său este o urzeală de sensuri. Coșbuc s-a dovedit preocupat de surprinderea tuturor sensurilor. „Plastic ne putem închipui *Divina Comedie* ca trei pînze întinse, puse una peste alta, cea de jos neagră, peste ea una străvezie verde și deasupra alta străvezie roșie. Cea neagră este sensul literal, cea din mijloc —

— sensul alegoric, cea de deasupra — sensul moral al epopeii. Și iarăși o zic că aceste sensuri sînt permanente, nu aici fundal și dincolo nu, ci continue, asemeni pînzelor de care vorbesc, fără salturi — de la «miezu' vieții» pînă la «care mișcă soarele și celelalte stele», *Par.*, XXXIII, 145" (GC, II, 183).

10—12 Coșbuc leagă acest pasaj de somnul din *Purg.*, XVIII—XIX, care-l cuprinde pe călător atunci cînd „căldura iubirii binelui nu mai poate domoli scepticismul sau indiferentismul" (GC, II, 203—205).

16—18 „Dante își face intrarea în fiecare cer într-o oră dominată de soare" (GC, II, 157). Colina apare luminată de soare care este „imaginea Minții divine" (GC, II, 25), așa cum luna este imaginea minții umane (GC, II, 189).

30 Așa cum simte orice om care urcă. Dar poetul marchează și progresul pe care începe să-l facă. „Ziua înseamnă o unitate de cunoaștere. Iar aceste unități, ca în orice cunoaștere umană, se succed ritmic. Și nu poți trece de la o cunoaștere la alta superioară, dacă nu este fermă, ca să poți clădi pe ea" (GC, II, 105).

31—54 „Pantera e simbolul iubirii de plăceri lumești, leul, al iubirii pentru mîndria deșartă, și lupoaica, al cupidității" (GC, II, 23). După unii comentatori, pantera cu părul „împestrițat" ar simboliza Florența, pentru dominarea căreia se luptau albii și negrii; leul ar fi casa regală franceză, iar lupoaica simbolul curții papale.

37—43 Lărgind cadrul poemului, Dante sugerează că drumul său a început în anotimpul în care fusese creată lumea, astfel că personajul întruchipează umanitatea. „Și-apoi, pentru că în anul 1298 pleniluniul pascal a fost la 28 martie, întocmai ca în anul creațiunii, «ai zilei zori» au o importanță morală..., iar dulcele anotimp este primăvara reînvierii omului, cea care îi da lui Dante motiv să spere că va prinde pantera, adică va învinge iubirea pentru plăceri, în sensul alegoric" (GC, II, 23—25). Spre deosebire de alți comentatori, care consideră că acțiunea poemului a avut loc în anul 1300 (1265, anul nașterii lui Dante + 35, vîrsta poetului), Coșbuc arată că viziunea dantescă are loc în anul 1300 din cronologia lui Eusebiu, corespunzător anului 1298 din cronologia actuală; comentatorul român se întemeiază mai ales pe datele astronomice oferite de acest an.

60 Întunericul este locul în care soarele „nu vorbește" omului.

79—81 Elogiul lui Dante marchează „alianța pecetluită de evul mediu latin între lumea antică și lumea modernă" (E.R. Curtius, *Literatura europeană și evul mediu latin*). În cîntul XX, 114, Dante va mărturisi, prin gura lui Virgiliu, că știa *Eneida* pe dinafară.

102 Copoiul. Una din „profețiile" principale ale operei. S-a apreciat că Dante a făcut aluzie la Cangrande della Scala, la împăratul Henric al VII-lea de Luxemburg sau chiar la un papă reformator. Personajul trebuia să fie o întruchipare a acelei „gentilezza", noblețea faptei pe care Dante a teoretizat-o în *Convivio*, IV. Această „noblețe" a trecut în opera de circulație europeană: *Floarea Darurilor*, tradusă de timpuriu în românește.
107—108 Personaje din *Eneida:* Turnus a fost regele rutulilor, Cammilla, fiica regelui volscilor; Niso, troian, a căzut, împreună cu prietenul său Eurialo, în luptă împotriva volscilor.
122 Primă caracterizare a Beatricei de către Virgiliu.
136 Cu acest cînt introductiv. Dante a deschis porțile viziunii sale, în care a întipărit semnificații majore, prin îmbinarea sensurilor despre care vorbea și Coșbuc. Într-un sens similar scria Paul Renucci *(Dante)* că „*Divina Comedie* este, în același timp, cea mai deschisă și cea mai închisă carte. Nimic mai clar decît narațiunea sa, nimic mai instantaneu ca primul său efect poetic. Nu fără motiv a fost ea atît de populară, în adevăratul înțeles al cuvîntului, în Toscana, dacă nu și aiurea. Dar trebuie acceptată ideea că, înglobînd mai multe sensuri, ceea ce se află în spatele prodigioasei sale fațade n-are mai puțină valoare decît ceea ce apare în fața ochilor. De această idee nu depinde numai armonioasa complexitate a ordonării operei, ci și profunzimea poeziei sale."

CÎNTUL II

Dante îi mărturisește lui Virgiliu că e gata să renunțe la drum. Virgiliu îl încurajează, spunîndu-i că a fost trimis la el de Beatrice.
7 Dante se adresează muzelor, supremei inspirații, folosind, de fapt, elemente ale mitologiei păgîne, ca demn ucenic al lui Virgiliu. Acestea sînt dominante în infern, populat de păgîni sau de cei care slujiseră, într-un fel sau aultul, zeilor din vechea mitologie.
13—15 Enea a coborît în infern viu fiind. „Dante imită pe Virgiliu și acesta pe Homer și amîndoi, Homer și Virgiliu, pun cheia acțiunii în profeția principală făcută eroului" (GC, I, 169).
19—21 În empireu a fost luată hotărîrea ca Enea să fie părinte al Romei și al imperiului roman.
22—24 Aici păstorește urmașul lui Petru: pentru Dante imperiul și papalitatea au egală autoritate, convingerea sa fiind apropiată de concepția tradițională a celor două puteri: „dinafară" și „dinăuntru".
31 Cine este el, ca să îndrăznească să meargă pe urmele lui Enea și ale apostolului Pavel („alesul vas" din versul 30)? Întrebarea sporește nota de

surpriză, poetul dînd eroului său posibilitatea să evolueze sufletește într-o lume necunoscută, iar narațiunii o notă de „autentic" uman. Nu oricine putea pătrunde în cele trei regnuri!

43 „Scăderea", cuvînt excelent ales de un bun cunoscător al textelor vechi românești în care se vorbește de „împuținarea sufletului".

67 Traducere calchiată pe original: *con la tua parola ornata.*

70 După ce a menționat-o, indirect, în cîntul anterior, Virgiliu rostește aici numele celei care a intervenit pentru salvarea poetului din rătăcire. Numeroși comentatori au văzut sub acest nume o tînără iubită în tinerețe de poet, Beatrice Portinari, care-l salvează sub impulsul dragostei; alți comentatori au considerat că Dante se referă aici la un simbol, ieșirea poetului din pădurea întunecată datorîndu-se intervenției teologiei sau credinței. Coșbuc a negat, la rîndul lui, existența fizică a Beatricei, dar nu s-a limitat la înlocuirea ei cu un simbol, ci a apreciat că este vorba de un „concept personificat" dezvăluit în versurile din *Purg.*, VI, 43—46. Comentatorii contemporani subliniază faptul că *Vita Nuova* nu oferă indicații pentru reconstituirea unei ființe autentice și de aceea este dificil de identificat în aceste versuri din *Comedie* o ființă iubită de poet. Virgiliu o caracterizează, în continuare, denumindu-o „virtute, singura prin care se înalță specia umană". Pornind de aici, Coșbuc a redactat, în *Sola per cui*, un rechizitoriu la adresa interpretării romantice, care ar fi inventat un personaj fictiv (denumit de el „Berta"), respingînd, concomitent, ideea că ar fi vorba de un simbol; pentru interpretul român „Beatrice este personificarea adevărului, iar adevărul este o inteligență. Toate inteligențele au venit din ceruri, acolo unde Beatrice este un miracol" (GC, II, 373).

94—97 Dante nu rostește numele sfinților în infern: „donna" este Fecioara Maria care a chemat pe Lucia, martiră siracuzană, căreia i se atribuia darul vindecării bolilor de ochi, să ajute pe călătorul orbit de întuneric.

102 Rahila, a doua soție a lui Iacob, simbol al vieții contemplative, după cum sora ei, Lia, este simbolul vieții active.

CÎNTUL III

Dante pătrunde în infern, condus de Virgiliu: întîlnește ceata indiferenților, printre care se află papa Celestin al V-lea; vede, apoi, cum Caron, luntrașul, trece sufletele păcătoșilor peste Aheron.

36 Aici zac aceia care au fost „călduți" și nu au luat nici o atitudine în viață. De aceea, ei rămîn în anonimat și Virgiliu cere lui Dante să nu mai zăbovească în preajma lor.

60 *Che fece per viltà lo grand rifiuto.* Este probabil Pietro da Morrone care a devenit papă, în 1294, sub numele de Celestino al V-lea, dar și-a depus tiara numai după cîteva luni de pontificat, contribuind, astfel, la înscăunarea mai timpurie a adversarului lui Dante, papa Bonifaciu al VIII-lea. Alți comentatori apreciază că poetul se referă la Pilat din Pont care, în momentul unei mari decizii, s-a spălat pe mîini.
93 Văzîndu-l pe Dante neclintit în hotărîrea lui de a merge mai departe, Caron, care apare și în *Eneida*, îi prezice că, datorită tenacității, după moarte, se va duce în purgatoriu.

CÎNTUL IV

Poetul se trezește din somn și vede că a ajuns în limb unde se află sufletele copiilor morți mai înainte de a se boteza și cele ale oamenilor virtuoși, care au trăit înainte de Hristos. Virgiliu îi înfățișează pe eroii și filozofii antichității.
2 Tunetul este zgomotul asurzitor care însumează strigătele și plînsul osîndiților, cum spune poetul mai departe, în versul 9.
52—60 Coborîrea lui Hristos în infern a fost prilej de eliberare din limb a lui Adam, a patriarhilor, a lui „David rege" (acel cu dulce liră), a lui Iacob (care a luat numele de Israel) împreună cu cei doisprezece fii (din care au purces cele douăsprezece triburi ale israeliților) și a Rachelei pe care Iacob a dobîndit-o după ce a slujit paisprezece ani lui Laban, tatăl ei.
28—90 Cei patru poeți sînt autoritățile recunoscute în vremea lui Dante: Homer care a cîntat fapte eroice ține o spadă în mînă. Poetul a urmat programa Universității din Bologna, unde cei patru erau studiați ca poeți „exemplari", și a format, astfel, o *bella scuola* (frumosul cor — vers 94).
102 Dante este conștient de talentul său, cei cinci — Homer, Horațiu, Ovidiu, Lucan și Virgiliu — acceptînd în grupul lor pe reprezentantul poeziei noi. „Dante simțea în ce măsură era un adevărat *vir mercurialis*, om de talent, de geniu" (GC, I, p. 217).
107 Cele șapte virtuți: justiția, tăria, cumpătarea, prudența, inteligența, știința, înțelepciunea.
121—144 Electra, mama lui Dardaneu, fondatorul Troiei, deschide șirul personajelor exemplare. Pantasilea a fost regina amazoanelor, Camilla, fiica regelui volscilor, Metabus, a luptat împotriva lui Enea. Latin, regele Lațiului, aliat cu Enea, cu care s-a căsătorit fiica lui, Lavinia. Brutus, primul consul și fondatorul republicii romane, a izgonit pe ultimul rege, Tarquinus. Lucrezia care, siluită de fiul lui Tarquinus, i-a cerut soțului

să o răzbune, fapt care a dus la alungarea regilor din Roma, în anul 510 î.e.n. Cornelia, mama Grahilor, model al femeii virtuoase; Marcia soţia lui Cato; Iulia, fiica lui Iuliu Cezar. Saladin, adversar al cruciaţilor, celebru pentru cavalerismul său. „Maistrul celora ce ştiu" este Aristot, iar Democrit este cel care învaţă că lumea este o îmbinare întîmplătoare de atomi. Coşbuc nu l-a mai menţionat pe Zenon. „Observatoru-n quale" este Dioscorid, medic din secolul I, autor al unui tratat despre calităţile medicinale ale plantelor. Iuliu este Cicero, iar „cel cu legi morale" este Seneca. Lin, care nu mai apare în traducere, este un personaj mitologic, menţionat de Virgiliu în *Egloga a IV-a*. Interesantă este menţionarea lui Avicena (Ibn Sina) şi Averoes (Ibn Ruchd), interpreţi arabi ai operei lui Aristot, neacceptaţi integral de Toma d'Aquino, care a imprimat mare parte din direcţia modernă catolicismului. Filozofia lui Averoes care a influenţat pe profesorii din Padova, în sec. XIV-XVI, argumenta infinitul lumii şi libertatea de gîndire. Dante îi priveşte pe cei doi filozofi arabi ca interpreţi ai lui Aristot.

CÎNTUL V

Poeţii pătrund în cercul al doilea, de unde începe infernul; la intrarea lui se află Minos care trimite fiecare suflet la locul în care îşi va ispăşi pedeapsa. Apar purtate de vîrtej sufletele desfrînaţilor şi Francesca da Rimini istoriseşte lui Dante tragica ei poveste.

4 Fiu al lui Jupiter şi al Europei, rege legendar al Cretei, Minos a fost judecător al sufletelor, în mitologia greacă, atribuţia sa fiind să hotărască care suflete urmau să meargă în Cîmpiile elizee şi care erau aruncate în tartar.

55—56 „Filozofic tot *Infernul* nu este decît feluritele vitii şi defecte ale cugetării, şi *Paradisul*, calităţile superioare ale ei. Toate se reduc la raportul dintre cele trei puteri: fantezis, inteligenţa discursivă şi bunul-simţ sau între ştiinţă, credinţă şi justa măsură a celor două, adică raportul dintre speranţă, credinţă şi dragoste sau Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh. Desfrîul se referă la fantezie, nebuna sălbăticie la bunul-simţ, iar răutatea la intelectul discursiv. Păcatul desfrînării este fantezia perversă, desfrînată: « că voie-a dat prin legi plăcerii oprite »" (GC, II, 515).

58—60 Regina asirienilor, Semiramida (1356—1314 î.e.n.), a fost celebră pentru desfrînarea ei, afirmă Paulus Orosius, sursa lui Dante. Interesantă pentru viziunea europeană a poetului, precizarea că acel pămînt se află azi în stăpînirea „sultanului", adică a musulmanilor (care, pentru traducătorul român, sînt „turcii").

61 „A doua" este Didona, regina Cartaginei care a jurat soțului ei, Sicheu, că-i va fi credincioasă, dar s-a îndrăgostit de Enea; părăsită de acesta, s-a sinucis. Urmează personaje importante din lumea imaginară medievală: Cleopatra care a prins în mrejele ei pe Iuliu Cezar și pe Antoniu, Elena care a provocat războiul troian, Ahile, eroul grec care l-a înfrînt pe Hector, Paris vinovat ca și Elena, Tristan care și-a încălcat îndatoririle față de regele Marc.

97 Fiică a lui Guido Novella da Polenta și soră a lui Guido da Polenta, la care a locuit Dante în ultimii ani ai vieții, Francesca s-a măritat cu Gianciotto Malatesta, care era diform, pentru a întări pacea între două familii învrăjbite. S-a îndrăgostit de fratele soțului ei, Paolo; surprinși de Gianciotto, au fost omorîți amîndoi de acesta.

100 Coșbuc respectă întocmai originalul, începînd următoarele trei terține cu „amor". O repetiție care subliniază faptul că aici este vorba de semnificația dragostei.

107 Ucigașul lor, probabil că a ajuns în fundul iadului, în Caina, unde sînt pedepsiți trădătorii rudelor.

121—123 Versuri celebre care au devenit proverbiale: *Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria.*

128 Erou al romanului cu același nume din ciclul breton, îndrăgostit de Ginevra, soția regelui Artur, și de aceea înlăturat de la căutarea Graalului, de la inițiere în semnificațiile vieții.

137 Galeot este cel care a înlesnit legătura dintre Lancelot și Ginevra, iar romanul a fost, ca și acela, un mijlocitor în patima nefericită.

142 Fascinat de acest episod, unul dintre cele celebre în liberatura universală, poetul român a lucrat îndelung la cizelarea versiunii sale. Ultimul vers este impresionant prin conciziunea și muzicalitatea lui: *e caddi come corpo morto cade.*

CÎNTUL VI

Dante pătrunde în al treilea cerc, unde sînt pedepsiți în ploaie și noroi cei lacomi. Virgiliu îl potolește pe Cerber și Dante întîlnește pe Ciacco și ascultă „profeția" lui.

13 Paznic al infernului în mitologia greacă, Cerberul, a lăsat pe Enea, Orfeu și Ulise să pătrundă în lumea de dincolo și a fost înfrînt de Hercule. Dante îl așază la intrarea în acest cerc, interpretînd cele trei guri ale lui drept culme a lăcomiei.

52 Umbra este denumită de Dante: Ciacco, „porcul", personaj greu de identificat, deoarece este, evident, vorba de o poreclă aplicată ori unui bancher, ori unui bufon.

64—69 „Profeţia" lui Ciacco se referă la ciocnirea care a avut loc la 1 mai 1300, între facţiunea albilor (conduşi de familia Cerchi) şi facţiune (negrilor (conduşi de familia Donati). Lupta a dus la adîncirea duşmăniei, pretext pentru Carol de Valois să intervină împotriva Florenţei, la instigarea papei Bonifaciu al VIII-lea. Albii au fost înfrînţi şi exilaţi. Dante părăsind pentru totdeauna cetatea sa natală. Coşbuc a folosit pasajul ca argument pentru anul 1298, ca an al viziunii danteşti, apreciind că Ciacco nu putea prevesti un eveniment survenit după 20 de zile, *toţi condamnaţii* din infern fiind loviţi de „presbitismul" care le interzicea să vadă aproape; or Ciacco, conchide comentatorul român, vorbeşte de „o lungă ceartă" care nu putea ajunge la deznodămînt între martie-aprilie şi 1 mai 1300 (I, p. 171—173).

79—81 Probabil Arrigo sau Oderigo dei Fifanti, care a luat parte, în 1215, la uciderea lui Buondelmonte. Mosca Lamberti va fi întîlnit în cercul semănătorilor de vrajbă, în *Cîntul XXVIII*. Iacopo Rusticucci va apărea în cercul batjocoritorilor lui Dumnezeu, în *Cîntul XVI*, iar Farinata va fi găsit de călător în cercul ereticilor din *Cîntul X*. Tegghiaio degli Adimari se află împreună cu Rusticucci.

106 Discuţia despre justiţia divină, pe care concept se sprijină fantastica arhitectură a poemului, este deliberat purtată într-unul din primele cînturi. Pedeapsa sau răsplata sînt primite în direct raport cu gradul atins de cel virtuos, în bine, sau de cel desfrînat, în rău: cel mai înrăit va primi o pedeapsă mai mare, aşa cum cel mai puţin virtuos va primi o răsplată mai mică. Deşi aceşti condamnaţi nu mai merg spre perfecţiune, totuşi ei aşteaptă ceasul judecăţii care va da plenitudine persoanei lor, sufletul dobîndind un nou trup.

CÎNTUL VII

Virgiliu potoleşte mînia lui Pluto şi poeţii pătrund în locul unde, împingînd greutăţi, se află zgîrciţii şi risipitorii. Ajung în cercul al cincilea, unde sînt mînioşii, care se bat cu turbare, înconjoară mlaştina Stix şi văd în faţa lor un turn.

1 Vers enigmatic exprimînd furia personajului. Probabil că el strigă: „O, Satana, o Satana Dumnezeu!"

2 Zeu al bogăţiei, Pluto fusese orbit de Zeus pentru ca să împartă fără discriminare darurile sale celor care meritau bogăţiile, ca şi celor nevrednici.

78 Acest „duce" este soarta, întîmplarea, care-i face pe unii bogați, pe alții săraci.
94—96 În ciuda laudelor sau cîrtirilor, soarta învîrte roata, pentru că acesta îi este rolul. Roata Fortunei este poetizată aici de Dante care preia o creație a fanteziei populare de difuzare universală.
106 Stixul este al doilea rîu infernal, preluat fiind din mitologia greacă.
130 Turnul aparține cetății Dite.

CÎNTUL VIII

Poeții trec rîul Stix în barca lui Flegias, dar, cînd ajung la cetatea Dite, diavolii închid poarta. Pe drum, ei întîlnesc ceata semeților și a invidioșilor, scufundați în apa murdară; printre ei este Filippo Argenti.
11 Semnalele pe care Dante nu le înțelege erau adresate lui Flegias, ca să vină cu barca.
19 Fiu al lui Marte și al lui Criseis, Flegias a dat foc templului lui Apollo din Delfi, pentru a se răzbuna pe zeul care-i necinstise fiica.
39 Duhul pe care-l recunoaște Dante este Filippo Argenti degli Adimari, om violent și plin de ură, frate cu Boccaccio Adimari care și-a însușit bunurile poetului atunci cînd a fost exilat. Familia Adimari s-a opus constant la rechemarea albilor în Florența.
68 Cetatea Dite este a doua parte a infernului în care sînt pedepsite păcatele voite și premeditate, spre deosebire de prima parte în care se află cei care au greșit pentru că nu au știut să se stăpînească. Cetatea are aspectul unei fortificații medievale ridicate de adversarii creștinilor din acea vreme, musulmanii.
125 Ei s-au mai opus o dată hotărîrii divine, la poarta infernului cînd a coborît Hristos în iad.

CÎNTUL IX

Poeții așteaptă la poarta cetății, în timp ce Furiile îi amenință de pe ziduri. Un sol ceresc le deschide poarta, și cei doi pătrund în al șaselea cerc, unde se află ereticii închiși în racle.

23—27 Virgiliu a fost trimis de Eritona, vrăjitoarea consultată de Sextus Pompeius, cînd a dorit să afle rezultatul luptei de la Farsala dintre tatăl lui, Pompeius, și Iuliu Cezar. Nu se știe pe cine a scos poetul din cercul trădătorilor.

46—48 Eriniile erau în mitologia greacă zeițele răzbunării și ale justiției care pedepseau crimele împotriva ordinei colective. Erau în număr de trei și slujeau reginei infernului, Persefona. Romanii le numeau Furii. Ele amenință pe Dante cu Meduza, care prefăcea în piatră orice privitor.

61—63 Versuri celebre, socotite un îndemn de a căuta sensul alegoric nu numai al acestui pasaj, dar și al întregului poem: *O voi ch'avete gl'intelletti sani, Mirate la dottrina che s'asconde, Sotto il velame degli versi strani!* Unii comentatori au considerat că Dante avertizează pe cititori asupra pericolului ereziei; alții, că Dante subliniază rolul autorității imperiale (Virgiliu) în fața conștiinței relei făptuiri (Furiile) și a dubiilor (Meduza). Mai probabil este că aici rațiunea umană (Virgiliu) îndeamnă conștiința umană să nu uite greșelile pe care le-a comis (Furiile) și să se ferească de deznădejdea care împietrește inima (Meduza): poetul își avertizează cititorul că ori de cîte ori răul pare victorios, omul riscă să cadă pradă deznădejdii și să se împietrească sufletește, dar răul este întotdeauna vremelnic.

99 Solul ceresc, cu siguranță un înger, amintește diavolilor că Cerberul a fost scos cu un lanț afară din infern de către Hercule, care i-a jupuit părul de pe ceafă.

112—114 Poetul amintește de mormintele ce puteau fi văzute la Arles, în Provența, sau la Pola, pe coasta Dalmației.

CÎNTUL X

În cel de al șaselea cerc, al ereticilor, Dante vorbește cu doi concetățeni ai săi, Farinata și Cavalcanti, primul prezicîndu-i exilul.

11 Lespezile se vor închide după judecata de apoi care va avea loc în valea Josafat, cînd, după credința creștină, sufletele își vor relua trupurile, sub altă formă.

14 În evul mediu, erau considerați adepți ai filozofului grec Epicur toți cei care se abăteau de la doctrina catolică; Dante înglobează în această categorie pe toți cei care credeau că sufletul moare odată cu trupul.

32 Manente di Iacopo degli Uberti, denumit Farinata, a fost unul din fruntașii ghibelinilor și a luat parte la izgonirea guelfilor din Florența, în 1248. Exilat în 1258, s-a refugiat în Siena, unde a pregătit recucerirea puterii; cu ajutorul sienezilor a zdrobit pe guelfi la Montaperti, în 1260. A murit la Florența în 1264. Virgiliu îl îndeamnă pe Dante să se poarte ca un înțelept, știind că cei doi făcuseră parte din facțiuni potrivnice. Coșbuc a acordat o deosebită atenție „profeției" lui Farinata, pentru elementele cronologice care se află incluse în aceste versuri; traducătorul român

a ajuns la caracterizări generale, atunci cînd a apreciat că profeția nu se poate referi la încercarea albilor de a reveni în Florența, în 1304, lucru „nedemn" de Dante, care nu putea accepta să reintre cu forța în cetatea care trebuia să-i ceară iertare pentru condamnarea nedreaptă,ci tocmai la sentința de exilare din 10 martie 1302, ceea ce consolida demonstrația lui că întreaga călătorie a avut loc în martie 1298 (GC, I, 146—171).

53 Umbra este Cavalcante de Cavalcanti, tatăl poetului Guido, membru al unei importante familii patriciene din Florența din grupul albilor.

59 El întreabă pe călător: unde este feciorul meu? de ce nu se bucură și el de favoarea care ți s-a făcut ție? Guido a fost unul dintre cei mai de seamă poeți florentini; a trăit între 1255 și 1300 și era cunoscut pentru necredința lui. A luptat alături de albi.

61—63 Guido nu a dat considerație lui Virgiliu care reprezintă rațiunea iluminată de credință. Legînd pasajul din *Viața Nuova* în care Primavera îi apare poetului (cap. XXIV) ca procesul de regenerare a inimii și a minții care are loc în *Divina Comedie*, Coşbuc scrie că această rațiune a fost un timp „stăpîna lui Guido Cavalcanti, dar n-a admirat-o mult timp" (GC, II, 25), în sensul că Guido ar fi rămas viu dacă nu s-ar fi lăsat furat de doctrine străine învățăturii căreia îi slujea Dante.

79—81 „Profeția" este că nu vor trece cincizeci de luni lunare din momentul de față și ai să vezi și tu ce greu e să te întorci în Florența. „Să-și aducă aminte cititorul că luna este doamna care stăpînește în infern, după cum vede cititorul din versul 79" (GC, II, 117), „Doamna de aici" este Proserpina, soția lui Pluto, zeul infernului.

86 Arbia, rîul de lîngă Montaperti, înroșit de măcelul provocat de ghibelini; amintirea acelui carnagiu a făcut odioși pe ghibelini. La această acuzație care-l copleșește, Farinata răspunde cu amintirea unei fapte bune: s-a împotrivit distrugerii Florenței. Personajul este memorabil prin ținuta lui demnă, afirmă majoritatea comentatorilor. Dar locul în care se află, în mormînt, deci lipsit de orizont, faptul că nu-l interesează drumul lui Dante (dovadă lipsa de atenție acordată convorbirii cu Cavalcanti), dorința de a se justifica, toate ne fac să recunoaștem în acest personaj o ființă captivată de activitatea pusă în slujba imediatului, fără perspective. Pe Farinata îl interesează puterea și nimic altceva, în timp ce Dante, care se refugiază lîngă Virgiliu cînd îi aude vocea, subsumează activitatea politică unui ideal, ce se limpezește pe drumul purificării sale. Luigi Derla are dreptate să conchidă că activismul lui Farinata este „o parodie infernală a activității politice, care conduce la dezordine", în timp ce Dante se detașează de acest personaj, dintr-o lume „care trăiește rău", pentru a se purifica (*Due studi danteschi*, „Aevum", 1984, 2).

100—105 Locuitorii infernului nu pot prevesti decît evenimente îndepărtate în timp, ceea ce se va întîmpla sau s-a întîmplat în preajma prezentului le rămîne necunoscut. De aceea Cavalcante nu știa dacă fiul său mai este în viață sau nu. Și acest pasaj a fost utilizat de Coșbuc în stabilirea cronologiei itinerariului dantesc.
106—109 Capacitatea de a prevesti va lua sfîrșit cînd sulul veacurilor se va strînge; atunci condamnații din infern vor romîne scufundați în chinul lor, fără nici o legătură cu viața din paradis.
119 Ottaviano degli Ubaldini, episcop al Bologniei de la 1240—1244, a murit în 1274. Se spune că ar fi rostit pe patul de moarte fraza „Dacă există suflet, eu l-am pierdut pentru cauza ghibelină". Frederic al II-lea de Hohenstaufen, celebru împărat, cu o politică fermă față de papalitate, admirată de Dante (în *Cîntul XIII*), dar osîndit aici pentru necredința lui și, după unii comentatori, pentru tentativa de a provoca o schismă.
130—132 Totul se va lumina cînd poetul va ajunge în prezența Beatricei.

CÎNTUL XI

Lîngă mormîntul papei Anastasiu al II-lea, Virgiliu îi explică lui Dante felul în care sînt împărțiți și așezați păcătoșii în ultimele trei cercuri.
8—9 Papa Anastasiu al II-lea a pontificat între 496 și 498 și a fost canonizat. Fotin, diacon din Salonic, adept al ereziei acaciene, după care Hristos nu s-a născut, ci a devenit fiu al lui Dumnezeu, l-a atras pe papa Anastasiu I în această credință. Dante preia confuzia de la cronicari.
17 Cele trei cercuri care urmează cuprind violenți față de aproapele, violenți față de sine, violenți față de Dumnezeu. Fiecare grupă se împarte în două, după cum cei violenți și-au revărsat patima asupra persoanei sau asupra bunurilor. Coșbuc distinge în ultimul grup trei, în loc de două cete, pornind de la descrierea pedepsei acestora: cei care fug, cei care ședeau și cei care zăceau pe spate.

Dante urmează doctrina aristotelică a celor trei înclinări spre rău a omului: necumpătarea, silnicia și înșelăciunea. În prima parte a infernului, în afara cetății Dite, sînt pedepsite păcatele izvorîte din necumpătare (desfrînații, lacomii, zgîrciții și risipitorii, mînioșii, leneșii, nesimțitorii); păcatele mai grele, datorită violenței și înșelăciunii sînt pedepsite în cetatea Dite. Mai departe, Dante va arăta că înșelăciunea poate fi, la rîndul ei, față de cei ce nu se încred în noi și față de cei care se încred în noi și pe care îi trădăm.
80 Etica lui Aristot.

105 Arta este nepoata lui Dumnezeu, deoarece natura își are originea în intelectul divin, iar arta imită natura. Este ceea ce învăța Filozofia și Fizica aristotelică, susține Dante, și ceea ce a afirmat orice doctrină „clasică" a artei, concepută ca imitare a unui model de perfecțiune. Cînd Dante va răspunde poeților „dulcelui stil" (în *Purg.*, *XXIV*) că el urmează ceea ce îi dictează inspirația, el nu se va referi la „invenția" barocă sau „fantezia" *romantică*, ci la imaginația ghidată de inteligența care slujește un adevăr: ca în orice artă tradițională, aspect esențial înțeles de Coșbuc, poetul aspira mai curînd la perfecțiune decît la frumusețea care s-ar degaja numai din forme. În această artă nu era loc pentru „estetică sau psihologie, ci numai pentru retorică sau teoria frumosului, care frumos era privit ca puterea de atracție a perfecțiunii atinse și ca dependent de ordinea sau armonia părților și de claritatea și capacitatea de iluminare. Nimic neinteligibil nu putea fi considerat frumos" (A. Coomaraswamy, *Chistian and Oriental Philosophy of Art*, 1956, p. 112). Dante vorbește despre artă într-un loc în care sînt pedepsiți cei care înșală, care nu respectă nici legea armoniei, nici cerința iluminării, ci urmăresc doar satisfacții josnice, obținute în dauna altora.

CÎNTUL XII

Poeții pătrund în cel de al șaptelea cerc, după ce au trecut de Minotaur și au coborît un drum prăpăstios.

Păziți de centauri, scufundați în sînge clocotitor, aici sînt pedepsiți violenții împotriva aproapelui.

12 „Rușinea Cretei", Minotaurul, era fiul soției lui Minos, Pasifae, și al unui taur, de care aceasta a fost făcută să se îndrăgostească de către Poseidon, pentru că regele Cretei păstrase pentru el taurul trimis spre sacrificiu. Șapte fete și șapte tineri erau sacrificați anual Minotaurului, pînă ce Theseu, „principele Atenei", a izbutit să-l omoare cu ajutorul Ariadnei, fiica lui Minos și a lui Pasifae, deci „sora lui". Monstrul este așezat la intrarea în bolgia celor sîngeroși.

39 Peretele s-a povîrnit cînd Hristos a coborît la iad și a scos de acolo pe patriarhii din *Vechiul Testament* pe care Dante îi va întîlni în paradis.

67 Nessus, centaur omorît cu o săgeată otrăvită de către Hercule pentru că se îndrăgostise de Deianira, soția lui. Pentru a se răzbuna, centaurul a sfătuit pe Deianira să înmoaie veșmintele soțului ei în sîngele lui, pentru a-l face invulnerabil. Deianira l-a ascultat, dar haina otrăvită l-a omorît pe Hercule.

71 Chiron a fost cel mai cunoscut și mai învățat dintre centauri și a fost dascălul lui Ahile, Hercule, Iason și alții. Rănit neintenționat de Hercule, el a fost preschimbat în constelația Săgetătorului.
87 Vers celebru: *Necessità'l conduce, e non diletto.* „Drumul celui mai inspirat poet n-a fost o călătorie de plăcere sau o excursie pe drumul bătătorit care duce de la Fiesole la Monte Cucullio, nici ca să revadă pe o domnișoară, ci pentru a arăta felurile în care se poate forma un intelect angelic în mintea omului, un Itinerarum mentis in Veritatem, drum expus teoretic" (GC, II, 103).
107 Traducătorul ocolește numele din original „Alexandru" (se va fi gîndit la fiul lui?) și înclină prin „al Ferei domn" spre opinia unor comentatori care apreciază că Dante s-a referit la Alexandru stăpînul Ferei, un crud tiran. Dar majoritatea comentatorilor consideră că cel întîlnit în a șaptea bolgie este marele cuceritor, osîndit aici pentru războaiele provocate și pentru dorința lui nestăvilită de a cuceri. Dionis cel bătrîn a comis multe cruzimi în timpul stăpînirii sale în Sicilia (406 la 367 î.e.n.).
109 Ezzelino al III-lea da Romano (1194—1259), stăpînitorul orașelor Treviso, Verona, Vicenza și Padova, supranumit „fiul satanei".
111 Obizzo d'Este, marchiz de Ferrara (1264—1293), ucis, se pare, de propriul său fiu.
119 Contele Guido da Monforte, vicarul lui Carol I de Anjou în Toscana, care, pentru a răzbuna pe tatăl său asasinat de Eduard I, regele Angliei, a ucis în biserica din Viterbo, în timpul slujbei, pe Henric, vărul lui Eduard. Inima lui Henric se află într-un vas fixat în mîna unei statui de pe podul de peste Tamisa.
134—135 Atila, regele hunilor, care au înfricoșat Occidentul cu cruzimile lor; Pirrus, regele Epirului sau, după alții, Pirus sau Neoptolem, fiul lui Ahile. Sextus Pompeius, fiul lui Pompei, care a continuat lupta împotriva lui Cezar.
137 Rinieri da Corneto și Rinieri Pazzo, tîlhari din vremea lui Dante.

CÎNTUL XIII

Violenții împotriva lor înșiși, transformați în copaci, și violenții împotriva propriilor bunuri, goniți de cățele, se află în brîul al doilea din a șaptea bolgie. Aici Dante întîlnește pe Pier della Vigna.
7 „Maremma" toscană, ținut mlăștinos și păduros.
10 Creaturi cu corp de pasăre și cap de femeie, înaripate, Harpiile personificau furtunile devastatoare, dar aduceau la îndeplinire și pedepsele divine. Ele au gonit din insulele *Strofade*, din Marea Ionică, pe Enea și tovarășii lui.

46—48 În *Eneida*, III, Enea povestește cum, ajungînd în Tracia, unde era mormîntul lui Polidor, a smuls cîteva vlăstare ce se aflau în jurul unui mormînt și a văzut apărînd picături de sînge în locul unde fuseseră rupte plantele și a auzit vocea lui Polidor.

58 Născut la Capua, la sfîrșitul secolului al XII-lea, Pier della Vigna și-a făcut studiile la Bologna și a intrat în slujba împăratului Frederic al II-lea, ajungînd consilierul lui. Acuzat de trădare, a fost închis și orbit, în 1248; s-a sinucis în anul următor.

103—105 Ca toți ceilalți, și sinucigașii își vor căuta trupul la judecata de apoi, din valea Iosafat. „O pedeapsă deosebită și unică în felul ei o au sinucigașii. Singuri aceștia în întreg iadul sînt nevăzuți, n-au trupul lor ce-l avură în viață, « căci este just să n-ai ce-ai lepădat » „scria Coșbuc în articolul din 1901: *Concepția „Infernului"*. Traducerile din articole nu corespund cu versiunea realizată la o dată posterioară (GC, II, 523), ci cu versiunea timpurie redată în *Addenda*. Compasiunea poetului pentru curteanul care a căzut victima acelei „tîrfe" care „pîndește la curți de regi" se datorește, desigur, faptului că Dante însuși era silit să treacă de la o curte la alta, pe drumurile exilului. În sferele cerești, un alt curtean credincios și devotat, hărțuit de intrigă, dar mai plin de tărie, va condamna falsa noblețe și josnicia ce pătrunde în cercul puterii, privind calm judecata posterității — Romeo da Villanuova (*Par.*, VI, 127—142).

118—120 Giacomo da Sant'Andrea, fiul lui Odorico Fontana da Monselice, ucis din ordinul lui Ezzelino da Romano, în 1239, a fost un mare risipitor; se spune că a dat foc unor case ale sale numai pentru a vedea un mare incendiu. Lano da Siena, ucis în lupta de la Toppo, din 1287, renumit și el pentru modul în care și-a risipit averea.

143 Nu se știe cine a fost acest personaj, originar din Florența, cetate care a avut drept patron, mai întîi pe Marte, iar, mai apoi, pe Ioan Botezătorul. Osînditul spune mai departe că, drept răzbunare, zeul războiului a provocat continuu conflicte în orașul lui Dante. Legenda punea neconstruirea orașului, după distrugerea lui de către Totila, regele ostrogoților, pe seama descoperirii unei statui a zeului în rîul Arno.

151 Osînditul se spînzurase în propria casă.

CÎNTUL XIV

Poeții ajung în cel de-al treilea brîu al bolgiei a șaptea, unde sînt pedepsiți, sub ploaia de foc, violenții împotriva lui Dumnezeu; printre ei e Capaneu. Virgiliu îi explică lui Dante originea rîurilor din infern.

13—15 Deșertul libic străbătut de Cato cu resturile armatei lui Pompei.

25—27 Coșbuc a acordat o deosebită atenție acestor versuri, arătînd că trupa lui Brunetto Latini, care nu a fost sodomit, ci batjocoritor al celor sfinte, trebuie distinsă de trupa lui Rusticucci. „Acum, în acest giron cercul e tăiat printr-un loc de Flegeton. Turma lui Capaneu e fixată pe loc, imobilă; turma usurarilor, tot așa. Și amîndouă stau mai departe de Flegeton. Dar cei ce merg neîntrerupt? « Acei ce fug sînt cea mai mare gloată. » Dar cum mergeau în jur dacă la mijloc au piedică Flegetonul? Cei din trupa lui Brunetto vin pe lîngă rîuleț — « venea de-a lungul digului » — și chiar de-a lungul lui, așa că Brunetto poate apuca de haină pe Dante. Însă cei din trupa lui Rusticucci umblă pe la mijlocul cîmpului, pentru că cele trei umbre s-au dezlipit de turma lor, care a fost departe și « veneau spre noi », iar cînd au desfăcut roata, au dispărut departe, se vede că tot spre mijlocul cîmpiei. Așadar, concluzia ar fi că turma lui Rusticucci aleargă peste tot cîmpul, a lui Brunetto, însă, se plimbă în sus și în jos pe lîngă Flegeton... Flegetonul este torentul elocvenței rele, a vorbelor nocive ale celor ce înjură și blestemă și batjocoresc lucrurile sacre" (GC, II, 473—475).

31—36 Dante adaptează o legendă din romanul lui Alexandru cel Mare: pe cînd era în India, a căzut o ninsoare abundentă și Alexandru a ordonat ostașilor să calce zăpada sub picioare, apoi a căzut o ploaie de foc și cuceritorul a ordonat să stingă focul cu hainele.

63 Capaneu a fost unul din cei șapte regi porniți contra Tebei, care a sfidat pe Zeus și a fost trăsnit de acesta. Osînditul își declară disprețul față de Vulcan, ajutoarele lui, ciclopii, și atelierul unde „fabrica", fulgerele, la Mongibello, sub vulcanul Etna. La Flegra, Zeus, ajutat de ceilalți zei, s-a luptat cu giganții, care punînd munte peste munte au asaltat cerul.

77—78 „« Roșața » este interpretată de comentatori drept « sînge » nu apă. Dar nu este așa. Aceasta nu poate intra în alegorie. Rîul de sînge din *Inf.*, XII, 47, 45, 101 e altceva, deși Flegeton de acolo iese. Dar acesta nu e de sînge, precum nu e de sînge Cocitul, deși e tot Flegetonul în prelungire. Dante nu spune că Flegeton e de sînge, iar acest « rossor » e numai culoarea și nimic altceva... Rîul elocvenței perverse nu poate fi de sînge, căci asta implică ideea de violență, dar batjocoritorii sînt departe de violență și aproape de șiretenie, de modestia prefăcută, de insinuare" (GC, II, 474—5 note).

94—120 Virgiliu îi spune lui Dante că într-o peșteră din muntele Ida, din Creta, se înalță o statuie colosală care întoarce spatele Orientului păgîn și privește spre Roma. Statuia reprezintă vîrstele neamului omenesc. Capul amintește vîrsta de aur, în care oamenii au trăit fără să cunoască

păcatul; argintul, arama și fierul reprezintă etapele unei degradări progresive. Dante reia, aici, o viziune tradițională despre depărtarea de „vîrsta de aur". Statuia este plină de crăpături prin care curg lacrimi ce ajung pînă în infern, dînd naștere unui rîu ce poartă denumiri diferite: Aheronul care formează mlaștina Stix, din care iese Flegetonul care se termină în lacul înghețat Cocit.

133—138 Puteai să recunoști singur Flegetonul, de vreme ce înseamnă rîu arzător și pentru că puteai să-ți amintești că este descris și în *Eneida*, VI. Cît despre Lete, alt rîu din mitologia greacă, el va apărea în paradisul terestru, unde se află cei care și-au văzut iertate păcatele.

CÎNTUL XV

În ceata violenților împotriva firii, a sodomiților, care merg neîncetat sub foc, Dante recunoaște pe maestrul său, Brunetto Latini, cu care se întreține.

4—6 Malurile pe care merg poeții se aseamănă stăvilarelor construite de flamanzi pe teritoriul cuprins între Guizzante (Witsand, lîngă Calais), la apus, și Bruges, la răsărit.

7—9 Primăvara, cînd se topeau zăpezile din munții Carintiei, denumită și Chiarentana, se umflau apele rîului Brenta și de aceea padovanii construiseră stăvilare.

19—21 În toate cînturile, Dante apelează la *imagini familiare*, capabile să sporească „autenticul" lumii fantastice prin care merge; aici el introduce o comparație cu bătrînul croitor care de-abia izbutește să bage ața în ac, pentru a sugera întunericul din acest loc. Comparațiile par scene de gen, tablouri cu scene din viața cotidiană, chemate să *ilustreze un destin excepțional* și profunzimile existenței umane.

30 *„Siete voi qui, ser Brunetto?"* Poetul e surprins să descopere în acest loc pe maestrul său, unul din cei mai de seamă cetățeni ai Florenței. A trăit între 1220 și 1294. După bătălia de la Montaperti, s-a refugiat în Franța, revenind cînd puterea a fost preluată de guelfi. A scris *Li livres dou Trésor*, prima enciclopedie în care nu e folosită limba latină; în italiană a scris *Il Tesoretto*. A contribuit mult, după cum consemnează cronicarii, la răspîndirea culturii printre concetățenii săi; de aici și venerația lui Dante. Coșbuc a acordat o deosebită atenție acestui cînt în care a găsit o dovadă a faptului că păcatele din infern sînt în mare parte intelectuale: vina lui Brunetto nu a fost sodomia, ci necredința. Comentatorul român arată că nimeni nu a adus probe sigure despre sodomia lui Brunetto și că pedeapsa

nu este cea care ar trebui să lovească pe desfrînaţi. „Focul e cel mai nobil fel de pedeapsă, pentru că în acest element se îmbracă înşişi fericiţii din ceruri şi toate cerurile nu sînt altceva decît foc imaterial. Intelectul omului, mintea, care-l conduce pînă în Empireu, nu e decît foc intelectual; iar focul intelectual e pedepsit prin sine însuşi, prin foc... Cu alte cuvinte, mintea umană n-are alt iad decît pe sine însăşi... În iad sînt pedepsiţi cu foc cei din cetatea lui Dis, cei de pe cîmpul violenţilor împotriva lui Dumnezeu, simoniacii din bolgia a treia şi sfătuitorii de rele din bolgia a opta; iar pe Muntele Sfînt (Purgatoriu), cei din al şaptelea brîu. Ce au toţi aceştia în comun? Intelectualitatea, ingeniul, dumnezeirea din ei în mod suprem, focul intelectual, şi anume îndreptat chiar împotriva sa" (GC, II, 489—491).

61 După o veche legendă, florentinii, descinşi din romani, primiseră între ei pe cei din Fiesole care aduseseră numai năravuri rele cu ei. Despre trăsăturile negative ale florentinilor, moştenite de la fiesolani, va vorbi şi Cacciaguida în *Par.*, XV, deci ideea aparţine lui Dante.

67 Porecla li se trăgea de la faptul că se lăsaseră înşelaţi de pisani care le dăduseră două coloane de porfir stricate de foc. De aici, probabil, proverbul: florentinii orbi şi pisanii *trădători*.

70—78 „Profeţia" lui Brunetto se referă la faptul că şi albii şi negrii vor încerca să-l atragă în facţiunile lor, dar aceşti „mişei" nu vor putea să înjosească un om care păstrează încă demnitatea romană. După „profeţia" lui Farinata făcută cu ură, de un adversar, această nouă prevestire a exilului nu-l mai întristează pe poetul care nu avea la ce să se aştepte din partea unor concetăţeni decăzuţi şi corupţi, aşa cum îi caracterizează dascălul său mult venerat. Caracterizarea *nu* este *făcută în* numele unei origini nobile, ci a *gentilezzei*, a nobleţei minţii şi a virtuţii şi de aceea, în faţa atacurilor soartei, ce îi sînt anunţate, el răspunde ca un cavaler (după cum remarcă Parodi) provocării Fortunei: *son presto !* sînt gata (vers 93).

109—114 Priscian din Cesarea, în Mauretania, grămatic din secolul VI; Francesco d'Accorso, faimos jurist din secolul XIII, care a predat la Bologna şi Oxford; Andrea de'Mozzi, episcop al Florenţei din 1287, transferat, de papă, din cauza scandalului pe care-l provocau predicile lui licenţioase, în Vicenza, în 1295.

122 În Verona se organizau, în prima duminică din postul mare, întreceri de alergare, cîştigătorul dobîndind un steag verde, iar ultimul, un cocoş. Brunetto aleargă ca unul care nu va rămîne printre cei uitaţi, anonimi. „Dar adevăratul personaj eroic din acest cînt e Dante... O apariţie uimitoare, între dramatic şi liric, cea mai desăvîrşită pe care poetul a prezentat-o despre sine însuşi, în acea desfăşurare admirabilă de sentimente, de

la reverența plină de tristețe la recunoștința cea mai suavă și expansivă, pînă la tenacitatea neerutătoare și disprețuitoare a omului sigur pe virtutea sa" (Parodi, *Lectura Dantis*).

CÎNTUL XVI

Poeții îl întîlnesc pe Iacopo Rusticucci, apoi ajung la marginea brîului unde îl zăresc pe Gerion, care-i va duce în Malebolge.

25—27 Comparația ne aduce sub priviri, de data aceasta, luptători care își urmăresc adversarul cu capul întors, în timp ce picioarele îi duc înainte.

38 Guido Guerra VI a condus în 1255 armata florentină împotriva ghibelinilor din Arezzo. După înfrîngerea de la Montaperti, în 1260, a luptat, sub Carol I de Anjou, la San Germano și la Benevento, comandînd pe exilații florentini. A murit la Florența în 1272. Mama sa, Gualdrada, este amintită, deoarece fusese celebră pentru virtutea ei.

41 Tegghiaio Aldobrandi degli Adimari, *podestà* în mai multe orașe și brav cavaler, a condus pe florentinii guelfi împotriva ghibelinilor sp rijiniți de sienezi în bătălia de la Montaperti; trebuia să i se fi acordat mai multă ascultare, deoarece el a sfătuit pe guelfi să nu se angajeze în bătălia care a fost, pentru ei, un dezastru.

44 Cetățean de vază al Florenței, Iacopo Rusticucci, a fost, la rîndul lui, fruntaș guelf și de aceea poetul este împins de dorința de a-l îmbrățișa pe el și pe ceilalți doi.

71 Guiglielmo Borsiere, cavaler și bun povestitor din Florența, amintit și de Boccaccio în *Decameron*, I, 8.

73 Dante va relua această analiză a decăderii Florenței, provocată de distrugerea relațiilor tradiționale și de goana după averi, în *Cîntul XVI* din *Paradis*, unde se va întilni cu strămoșul lui Cacciaguida.

85 Condamnații doresc, cu rare excepții, ca oamenii de pe pămînt să-și aducă aminte de ei; pămîntul este cerul lor, deoarece ei nu știu nimic despre viața cerească.

97—99 Așa cum Acquaqueta, torent din Apenini, își schimbă numele, cînd ajunge la Forlì, în Montone, tot astfel Flegetonul își va schimba denumirea mai departe. Dar comparația își propune, de fapt, să aducă în scenă cetatea din Romagna, Forlì, celebră pentru atitudinea ei ghibelină. În 1303, Dante a fost oaspetele lui Scarpetta degli Ordelaffi care conducea cetatea.

106—108 Funia e trimisă în adîncuri pentru a atrage în sus pe Gerion. Coșbuc a împărtășit ideea unor comentatori că gestul amintește ieșirea

lui Dante din ordinul franciscanilor: „după cum se înțelege din cantonele sale și din ascunsa sa autobiografie, îmbrățișînd anii 1284—1312 schițată în tot *Infernul*. Cauzele care i-au impus lepădarea cingătorii au fost rațiunea și dorința de a nu sta inactiv și de a servi cu știința sa republica" (GC, I, 227). Neconfirmată de alte surse, apartenența lui Dante la ordinul franciscanilor pare puțin probabilă; mai curînd este vorba de lepădarea cingătoarei care este simbolul castității, în momentul în care călătorul s-a curățit de păcatul desfrînării. Dante marchează, astfel, o etapă în urcușul său către perfecțiune, asemănătoare treptelor din *Scara* lui Ioan Climax reprezentată în frescele exterioare moldovenești. Această creștere continuă asigură, pe de altă parte, coeziunea dintre episoade (*Divina Comedie* fiind asemănată „romanelor tăiate", cum e *Don Quijote*) și permite înțelegerea modului în care se amplifică, de la o cantonă la alta, procedeele artistice.

118—120 Din nou, Dante atrage atenția asupra gestului simbolic, pentru a nu fi interpretat ca o simplă aruncare de coardă în prăpastie! Cu acest prilej, el observă că ar trebui să înconjurăm cu venerație pe cei care știu să treacă de sclipirea evenimentelor și să le descopere sensul, dezvăluind înțelepciune! Asemenea oameni nu se întîlnesc oricînd și oriunde. Sînt mai multe semnificații, ne spune Dante, în descingerea de coarda cu care călătorul gîndise să imobilizeze pantera care l-a atacat în pădure; Virgiliu, care o ia, se întoarce spre dreapta, spre partea cea bună (cf. Donat de Chapeaurouge, *Einführung in die Geschichte der christlichen Symbole*, 1984, p. 31—38), o aruncă și o urmărește cum cade în străfunduri, pînă în adîncul rosturilor.

CÎNTUL XVII

Apare monstrul Gerion pe spatele căruia călătorii vor coborî pînă în cel de al optulea cerc; în timp ce Virgiliu convinge pe monstru să-i ajute, Dante discută cu cămătarii osîndiți sub scînteile ce-i ard, pe ultima porțiune a bolgiei șapte, în cel de al treilea brîu.

1—3 Monstrul străbate munții, zidurile și scuturile cu coada-i ascuțită: forța banului este ieșită din comun sau, cum scrie Miron Costin, transcriind un proverb: „sula de aur ziduri străpunge". Întruchiparea înșelăciunii are față de om și trup de șarpe, pentru a sugera că mai întîi ademenește și apoi sugrumă. Plăsmuit de Dante, Gerion nu mai are trei capete ca în mitologia greacă, unde alcătuiește una din „muncile lui Hercule" care a pătruns în insula Eritia, l-a ucis și i-a luat turmele de vite.

16—18 Covoarele *orientale* erau prețuite și pe vremea lui Dante. Arahne a fost o tînără din Lidia care s-a luat la întrecere cu Atena la țesut și, în timp ce zeița înfățișa puterea zeilor, ea reprezenta slăbiciunile și amorurile acestora. Cînd zeița înfuriată i-a distrus pînza, tînăra s-a omorît de disperare, și Atena a condamnat-o să stea mereu spînzurată și să țeasă, ca păianjen.

19—24 Gerion stă cu trupul pe mal și lasă doar coada să-i plutească în prăpastie, așa cum stau pescarii în luntre așezate doar jumătate pe mal și restul în apă sau cum stă castorul ca să prindă pește în ținuturile unde locuiesc „nemții hămesiți" (în original).

60 Stema familiei florentine Gianfigliazzi, care a trecut de partea negrilor, în 1300, și pe care Dante o blamează în persoana lui Catello di Rosso Gianfigliazzi la care se face aluzie aici.

63 Stema familiei florentine degli Obriachi.

64 Stema derivă din porecla familiei padovane degli Scrovegni. Dante se referă, probabil, la Reginaldo degli Scrovegni; cu banii rămași de la el, fiul lui, Enrico, a ridicat celebra și superba Capella degli Scrovegni din Padova pictată de Giotto. S-a spus că „se apărau de o terțină de Dante cu o biserică de Giotto".

68 Probabil Vitaliano del Dente, *podestà* la Vicenza în 1304 și la Padova în 1307.

72—73 Căpetenia cămătarilor din Florența, Giovanni di Buiamonte, a cărui emblemă era alcătuită din trei țapi negri sau din trei ciocuri de *vultur* (*becco* înseamnă și *țap* și *cioc*).

107 Faeton, fiu al soarelui, Helios, a dorit să conducă singur carul astrului, dar pierzînd controlul a fost trăsnit de Zeus care s-a temut că poate să aprindă pămîntul. Personajul mitologic mai revine în opera care acordă atît de important loc luminii și bunei utilizări a ei.

109 Icar, fiul lui Daedalus, a zburat prea aproape de soare și, topindu-se ceara de la aripile lui, s-a prăbușit în mare, lîngă Delos.

CÎNTUL XVIII

Poeții pătrund în Malebolge care are zece văi. În prima și în cea de a doua vale se află seducătorii, biciuiți de diavoli și lingușitorii, cufundați în murdărie.

1—3 Coșbuc traduce literal „Malebolge". „Cititorul să nu uite că stînca e de piatră, iar piatra e încăpățînarea, împietrirea inimii și prejudecata. Și tot iadul Malebolgelor e din piatră" (*GC, II, 216 nota*).

30—33 Reluînd un obicei iudaic, papa Bonifaciu al VIII-lea a proclamat anul 1300 an jubiliar, pentru a marca 13 secole de la nașterea lui Hristos. În acest an, pelerinii s-au îndreptat în masă spre Roma pentru a obține iertarea de păcate. Fiind un singur pod pe Tibru, la Sant'Angelo, pentru ușurarea circulației, s-a luat hotărîrea ca pe o parte a podului să meargă cei care se duceau spre biserica San Pietro, iar pe cealaltă jumătate să meargă cei care se întorceau de acolo. Dante desemnează plastic pe cei care seduseseră femei pentru alții și pe cei care au sedus pentru ei înșiși. Versurile nu l-au slujit pe comentatorul Coșbuc, deoarece, fixînd anul viziunii în 1298, Dante nu putea descrie un eveniment din 1300: „ar părea un anacronism faptul că Dante vorbește la 29 martie 1298 în *Infern* de un fapt care s-a întîmplat cu doi mai tîrziu. Însă e numai o aparență; el face în cîntul acela o simplă comparație, în timpul în care-l scria, atîția ani după jubileu. Cînd l-a scris, i s-a părut potrivit să compare pe păcătoșii din bolge cu trecătorii de pe podul din Roma. Și nu e nici un anacronism: văzuse amîndouă faptele, atît mersul pezevenghilor, cît și mersul romanilor, și amîndouă, în raport cu epoca în care scria cîntul, aparțineau trecutului" (GC, I, 183). Argumentele nu sînt convingătoare; în schimb, dă de gîndit faptul că acceptînd anul 1300 ca an al viziunii apar o serie de elemente care intrigă: „O batjocură ar fi, dacă Dante ar fi orînduit intenționat lucrurile așa fel ca în noaptea din Vinerea Mare, în timp ce credincioșii veghează la mormîntul dumnezeului lor, el singur să se desfăteze văzînd cum îl maltratează sufletele mocirloase pe Filippo Argenti... și apoi, în Sîmbăta Mare, cînd tot poporul cîntă aici pe pămînt *Gloria in excelsis* și toate clopotele umplu aerul cu cîntul imnului de triumf, Dante să stea să deschidă ochii mari la Tais în bolgea cea mai infectă a *Infernului*. Cred că lucrurile ar merge mult mai bine dacă Dante s-ar afla în sfînta zi de Paște în roza cerească a fericiților în Empireu și nu în putoarea membrelor putrede din bolgia falsificatorilor" (GC II, 33).

50 Venedico Caccianemico, dintr-o familie guelfă fruntașă din Bologna, a fost *podestà* în mai multe orașe. Vechii comentatori scriu că „și-a convins sora să satisfacă poftele marchizului Opizzo da Este pentru bani".

61 În loc de *sia* (să fie); astăzi bolognezii spun *sepa*.

83 „Semețul" este Iason, conducătorul expediției argonauților pornită în căutarea lînei de aur în Colchida, pe care a dobîndit-o cu ajutorul Medeei, fiica regelui Aetes din Colchida. A părăsit-o pe Medeea care și-a omorît cei doi copii.

116—117 Pedeapsa aceasta îl îndeamnă pe Coșbuc să fixeze locul sodomiților în această bolgie și nu în aceea în care se află Brunetto Latini, întîlnit în *Cîntul XV*. „Aici li-e locul, nu pe cîmpul focului, unde se ispă-

șesc păcate lipsite de infamie — întrucît pot să fie și asemenea păcate —, da, aici li-e locul și e arătat de Dante cu mai multe indicii decît trebuie. Și aici pe Dante îl văd cu mult mai sever de cum îl vedeau comentatorii că ar fi fost, punînd între mișeii aceștia (acolo, în giron trei) pe clerici... Și e foarte aspru și pentru dispoziția bolgilor, că desparte printr-un singur perete bolgia aceasta, a supremei abjecții, de bolgia simoniacilor" (GC, II, 485—487).

122 Alessio Interminei sau Interminelli a făcut parte din facțiunea albilor și mai trăia în decembrie 1295; era din Lucca.

133 Tais apare ca personaj în comedia *Eunucul* a lui Terentius, dar Dante a preluat dialogul din Cicero, *De amicitia*, schimbînd participanții la convorbire. „Dar poate că Dante cita din memorie", conchide Giorgio Siebzehner-Vivanti. Revenind la argumentarea sa, Coșbuc citează o sursă veche din care rezultă că Alessio Interminei „a ținut bordel de prostituate" și continuă: „Tais, ce caută ea în bolgia aceasta? De ce nu e în bolgia desfrînaților? A fost mai plină de viciul lingușirii decît al desfrîului?" (GC, II, 485) Întrebările sînt destinate să provoace răspunsul că în această bolgie se află și sodomiți. Dar Tais apare aici în primul rînd, pentru răspunsul lingușitor trimis soldatului Trason care-i dăruise un sclav și dorea să știe dacă Tais s-a bucurat de darul lui: „imens!"

CÎNTUL XIX

În cea de a treia vale sînt pedepsiți simoniacii, cu capul în gropi și tălpile arse de flăcări; printre ei se află papa Nicolae al III-lea. Poeții urcă pe puntea întinsă peste cea de a patra vale.

1 Simon magul, despre care se spune în *Faptele apostolilor* că a vrut să cumpere cu bani darul de a boteza. Cîntul acesta, denumit „cîntul antipapal", a fost considerat de Coșbuc o amplificare a opiniilor exprimate de Dante în tinerețea lui, mai ales în *Scrisoarea către principii pămîntului*: „nepotrivirea între idealul său și realitatea crudă îl exaspera; vedea pe cei mișei înălțați, pe cei buni asupriți — *Inf.*, XIX" (GC, II, 265).

16—21 Poetul evocă cu nostalgie Domul din Florența și reamintește o întîmplare pentru a se reabilita. În tinerețea lui, un copil a căzut într-una din gropile folosite pentru botez și neputînd fi scos, Dante a spart marginea gropii și a salvat copilul; pentru că a stricat un obiect bisericesc, gestul i-a fost reproșat ca lipsă de reverență față de biserică.

52—54 Supremă ironie: osînditul crede că este interogat de cel care a fost aruncat în aceeași groapă, de papa Bonifaciu al VIII-lea, adversarul lui

Dante; întrucît acesta trebuia să vină mai tîrziu (a murit în 1303), înseamnă că osînditul a fost înșelat de „carte", de viitorul în care a citit că Bonifaciu va pătimi alături de el. Benedetto Caetani din Anagni a devenit papa Bonifaciu după abdicarea lui Celestin al V-lea, pe care Dante l-a acuzat că și-a părăsit îndatoririle, ușurînd ascensiunea lui Bonifaciu. „Ultim reprezentant al teocrației papale", Bonifaciu al VIII-lea a rămas în istorie ca o figură reprezentativă a secolului XIII; a fost în conflict cu Filip al IV-lea cel Frumos, regele Franței, care a reușit să-l ia prizonier, cu sprijinul adversarilor lui din familia Colonna, în septembrie 1303. Considerîndu-l cauză a exilului său și al decăderii Florenței, Dante i-a prezentat în lumină deformantă toate acțiunile, acuzîndu-l că a fost ales papă pentru că a cumpărat scaunul.

70 Giovanni Gaetano Orsini a fost papă, cu numele de Nicolae al III-lea, între 25 noiembrie 1277 și 22 mai 1280.

79 Nicolae al III-lea va sta cu tălpile în flăcări douăzeci și trei de ani, din 1280 pînă în 1303, pînă va veni Bonifaciu al VIII-lea care va sta numai unsprezece ani, din 1303 pînă în 1314, cînd va muri Clemente al V-lea.

82—87 Bertrand de Got, arhiepiscop al orașului Bordeaux, ales papă la conclavul de la Perugia din 5 iunie 1305, cu numele de Clement al V-lea, este acuzat că a obținut demnitatea ca și Iason, care a devenit mare preot al evreilor, pentru că a oferit bani regelui Siriei, Antioh al IV-lea, după cum relatează *Cartea macabeilor*. Clement al V-lea a fost înscăunat cu ajutorul lui Filip cel Frumos și cu el începe așa-numita robie babilonică a papalității, întrucît scaunul a fost mutat la Avignon, pentru a fi sub supravegherea regelui Franței.

88—133 Invectiva lui Dante contra papilor simoniaci, acuzați de decăderea Romei.

99—100 Dante a crezut, ca și G. Villani (în istoria universală a timpului său), că papa Nicolae, în conflict cu Carol I de Anjou, ar fi acceptat o sumă de bani pentru a participa la pregătirea „vecerniilor siciliene" care au pus capăt domniei casei de Anjou în Sicilia, dar s-a dovedit că papa nu a fost implicat în această răscoală populară incitată de bizantini și aragonezi. După alți autori, Dante a crezut că papa Nicolae a participat la un complot contra lui Carol.

106—111 Dante contopește două personaje din apocalips femeia și fiara care avea șapte capete și zece coarne.

115—117 După o legendă, a cărei netemeinicie a demonstrat-o Lorenzo Valla în secolul al XV-lea, împăratul Constantin cel Mare ar fi dăruit papei Silvestru I (314—336) stăpînirea asupra Romei în momentul în care sediul imperiului a fost mutat în Bizanț. Acuzația îndreptată împotriva împăra-

tului bizantin se repetă în *Par.*, XX. Este de reținut atacul poetului împotriva pretențiilor la dominare imperială ale papalității.
118 Ironia lui Dante care spune că i-a cîntat aceste note, acuzîndu-l, este accentuată de traducătorul român care folosește un termen luat din poezia imnografică: „tropare".
124 Călătorul este purtat de Virgiliu, care îl ajută în mod diferit în funcție de bolgia în care se află.

CÎNTUL XX

De pe puntea aflată deasupra celei de a patra văi, poeții privesc pe ghicitori care umblă cu capul întors spre spate. Virgiliu îi vorbește despre originea Mantovei.
22—25 Pedeapsa ironizeză pe cei care au vrut să cunoască viitorul și acum nu știu unde pune piciorul.
31 Amfiarau, rege al Argosului, unul din cei șapte care au asediat Teba. Ghicind că va muri în război, s-a ascuns, dar a fost descoperit prin trădarea soției sale Erifile (omorîtă, apoi, de fiul ei — *Purg.*, XII, 49—51), a plecat la luptă și a căzut în crăpătura pămîntului deschisă de trăsnetul lui Zeus.
40 Tiresias, faimos ghicitor teban, transformat în femeie după ce a lovit doi șerpi imperecheați, a revenit la starea dintîi lovind aceiași șerpi, după șapte ani. Dante a luat legenda din *Metamorfozele* lui Ovidiu (III).
47 Aruns, prezicător etrusc, a spus lui Cezar că va învinge pe Pompei. Localitatea Luni se afla la poalele Alpilor apuani; în preajma ei s-a ridicat orașul Carrara.
55—60 Manto, fiica lui Tiresias, de asemenea ghicitoare, a rătăcit prin lume după moartea tatălui ei pînă ce s-a oprit pe locul pe care a fost întemeiată Mantova. „Patria lui Bac" este Teba închinată lui Bahus, ajunsă în stăpînirea lui Creon.
62—66 Lacul Garda, numit de antici Benac, formează hotarul dintre Italia și Germania. Val Camonica se află în Lombardia.
67—69 Insula aflată pe lac este punctul de întîlnire al teritoriilor asupra cărora își exercită autoritatea episcopatele de Verona, Trento, Brescia.
70—72 Ridicată de veronezi, cetatea Peschiera avea menirea să-i apere de atacurile celor din Brescia sau din Bergamo.
91 Dante susține că Mantova și-a luat doar numele de la prezicătoare, intemeiată fiind de oamenii din regiune.
94—96 Pinamonte dei Bonecolsi l-a sfătuit pe Alberto da Casalodi, stăpînul Mantovei, să-i exileze pe nobili din oraș, iar apoi a profitat de nemul-

ţumirile iscate pentru a-l răsturna pe Casalodi şi a prelua el conducerea cetăţii, în 1272.

112 Eurifil i-a determinat, cu prezicerile lui, pe greci să pornească împotriva Troiei; a indicat momentul plecării primului vas, pornind de la observaţiile făcute împreună cu alt augur, Calcas.

114 Dante mărturiseşte veneraţia lui faţă de Virgiliu a cărui operă o cunoştea perfect.

116 Michael Scot, celebru traducător al lui Aristot, din arabă şi astrolog al împăratului Frederic al II-lea (1194— 1250). Pe seama lui circulau multe legende care-i atribuiau puteri magice: Lana, unul dintre primi comentatori, istoriseşte că, aflîndu-se la Bologna, la un ospăţ oferit de prieteni, a făcut cu vrăjile lui să apară pe masă supa din bucătăria regelui Franţei, friptura din Anglia, alte bunătăţi din alte ţări. Mai mult ca sigur că Dante ştia bine că filozoful tradusese pe Avicena, Averroes, Aristot, aşa cum ştia că datorită lui curtea din Palermo devenise o adevărată punte de trecere a operelor de inspiraţie aristotelică din lumea arabă în Europa (E. Garin, *Storia della filosofia italiana*, 1966, I, p. 87). Dar Dante a identificat, probabil, în filozof un „ideolog" al împăratului Frederic II care dorea să dispună de o doctrină capabilă să-i justifice puterea politică, întrevăzută ca sursă şi suport al întregii existenţe umane, ca stavilă în faţa altor preocupări mai în măsură să desăvîrşească personalitatea umană.

118 Guido Bonatti, originar din Forlì, a fost în serviciul contelui Guido da Montefeltro (*Inf.*, XXVII) şi a lăsat o operă în zece părţi, apreciată drept textul cel mai autorizat şi mai accesibil în materie de astrologie.

119 Asdent, poreclă a meşterului Benvenuto, cizmar din Parma, faimos ghicitor.

124—126 Luna, în ale cărei pete fantezia populară vedea reprezentat pe Cain şi un mănunchi de spini, apune pe emisfera locuită şi trece de la marginea acesteia, aflată în Spania, unde este Sevilla, pe emisfera opusă, a apelor, în mijlocul cărora se înalţă muntele purgatoriului. Dante marchează, astfel, „dimineaţa zilei a doua" a călătoriei sale (GC, II, 4 şi 99).

127—129 Coşbuc a acordat atenţie acestei terţine care oferă cititorului o indicaţie cronologică — ce moment al zilei era pe pămînt — şi una alegorică. El foloseşte versurile în favoarea anului 1298, cînd „luna fu rotundă" în săptămîna dinaintea Paştilor, în noaptea de vineri spre sîmbătă (GC, I, notă 14— 19); în privinţa sensului alegoric, „pleniluniul în *Comedie* reprezintă plenitudinea intelectului uman, a minţii sănătoase, şi deci pleniluniul motivează, din punct de vedere psihologic şi moral, acţiunea poemului" (GC, II, 193). Virgiliu spune ucenicului său: Tu, care ştii ce credit

au magicienii printre aceia care cred că în lună se află Cain cu spinii, ia seama că luna nu mai luminează, în acest moment, pămîntul. Reține deci că arta lor este o îndeletnicire lipsită de minte.

CÎNTUL XXI

De pe puntea care trece peste a cincea vale, poeții văd cum zac în smoală clocotită, păziți de diavoli, cei care au furat bunuri obștești. Însoțiți de diavoli, călătorii se îndreaptă spre valea următoare.
37—39 Diavolul se adresează celor ascunși sub pod și pe care călătorii nu i-au văzut încă. Osînditul este din Lucca, cetatea în care era venerată sfînta Zita.
41 Amară ironie: Bonturo Dati era faimos pentru delapidările făcute. „Pungașii" din această vale sînt *barettieri*, cei care au profitat de poziția lor socială pentru a fura din averea publică.
49 Serchio, rîu care traversează Lucca.
76 Coșbuc traduce numele diavolilor și Malacoda devine „Codîrloi".
94 Poetul își aduce aminte de momentul în care în 1289, garnizoana, formată din pisani, a părăsit castelul Caprona și a văzut înfricoșată, armata învingătorilor alcătuită din lucchezi și florentini; printre aceștia din urmă se afla și poetul.
112—114 O altă indicație cronologică dată de Malacoda: „ziua inițială a viziunii este o vineri cu plenilunu, zi în care se împlinesc 1266 de ani lunisolari ne duc la anul 32 al erei comune ca an al morții lui Hristos... Anul centesim al lui Dante și al *Divinei Comedii* este anul 1298 comun" (GC I, 89—91).
139 Dante nu se sfiește să folosească situații și cuvinte triviale spre a zugrăvi cît mai plastic realitatea. Și nici să comenteze cuvîntul mai departe.

CÎNTUL XXII

De-a lungul văii a cincea, poeții întîlnesc alți hoți de bunuri obștești printre care Ciampolo di Navarra care, printr-un șiretlic, îi face pe diavoli să se ia la ceartă.
5 Aluzie la năvălirile florentinilor pe teritoriul stăpînit de cetatea Arezzo, după bătălia de la Campaldino din 1289.
49 Personajul a fost greu de identificat; Lana susține, în comentariul lui, că este vorba de un Ciampolo (Giovan-Paolo) din Navarra aflat în servi-

ciul lui Tebald al II-lea, rege al Navarrei între anii 1253—1270, mort la Trapani, la înapoierea din nefericita cruciadă împotriva Tunisului, în care îl urmase pe Ludovic al IX-lea, regele Franței.
81 Vechii comentatori cred că este vorba de vicarul lui Ugolino de' Visconti da Pisa (*Purg.*, VIII), *guidice* (jude cu puteri regale) al regiunii Gallura din Sardinia între 1275 și 1295. Gallura împreună cu Arborea, Logodoro și Cagliari formau cele patru *giudicati*, regiuni ale insulei. În schimbul unei sume de bani, fratele Gomita a dat drumul dușmanilor lui Visconti.
89 Michele Zanche a administrat această regiune din împuternicirea lui Enzio, fiul bastard al împăratului Frederic al II-lea și stăpîn al ei în urma căsătoriei cu Adelaisa de Torres. Profitînd de lipsa lui Enzio, plecat alături de tatăl său în campania din Lombardia, Zanche a pus mîna pe putere, instaurînd o administrație apăsătoare. A fost ucis de Branca d'Oria (*Inf.*, XXXIII, 137).
118 Furul și înșelătorul izbutește să-i amăgească pînă și pe diavoli. Dar este un joc care nu ține seama de prețul final și de aceea cei doi călători îi vor lăsa „așa-ncurcați".

CÎNTUL XXIII

În valea a șasea se află ipocriții, care se tîrăsc sub glugi de plumb. Printre ei se află doi catalani.
4—6 Cunoscuta fabulă scrisă de Fedru în maniera lui Esop: un șoarece roagă o broască să-l treacă apa, iar aceasta leagă un picior al ei de un picior al șoarecelui, cu intenția de a-l îneca. La mijlocul apei, broasca se cufundă, șoarecele se zbate, atrăgînd atenția unui uliu care-i înhață pe amîndoi. Adevărat comentariu la finalul cîntului precedent. Fabulele lui Esop au cunoscut o mare circulație în Europa medievală, fiind folosite și în școli; la noi, ele s-au bucurat de prestigiu și difuzare mai ales în epoca Luminilor.
66 Frederic al II-lea îi pedepsea pe cei vinovați de lezmaiestate îmbrăcîndu-i în mantale de plumb și așezîndu-i în niște căldări sub care se făcea focul.
103—105 Catalano dei Catalani și Loderingo degli Andalo, din Bologna, fondatori ai ordinului „fraților gaudenți". Acest ordin constituit în 1261, avea drept precept *servite Domino in laetitia* (slujiți Domnului cu bucurie) și și-a propus să contribuie la împăcarea facțiunilor care se luptau între ele în toată Italia. Ordinul a decăzut curînd, și cavalerii au început să fie desemnați ironic drept „frații veseli" sau chiar „claponii lui Hristos". Cei

doi au preluat conducerea Florenței în 1266, deoarece s-a considerat că pot fi imparțiali, primul fiind guelf, iar al doilea ghibelin. Guelfii erau susținuți de negustori și meseriași, în timp ce nobilii erau, în mare parte, ghibelini. Dar influențați de papa Clement al IV-lea, ei au favorizat pe guelfii care au alungat pe ghibelini din cetate. Cei doi au abandonat funcția în 1267 și, spre sfîrșitul vieții, s-au retras la mănăstirea ordinului din Ronzano, unde sînt îngropați. G. Villani scrie în *Istoria* lui: „sub masca falsei ipocrizii s-au pus de acord să realizeze mai curînd cîștiguri personale decît binele comunei".

108 Guardingo era locul pe care se aflau casele familiei degli Uberti, dărîmate și arse de guelfi în momentul în care au fost izgoniți ghibelinii din Florența.

109—111 În momentul în care începe să vorbească, Dante vede pe cel mai mare ipocrit, pe Caiafa, care dăduse ideea ca Hristos să fie răstignit. Cearta dintre facțiunile florentine se estompează în fața unei drame de ordin general. Permanenta revenire la atitudinile exemplare și la principii îl înalță pe autorul poemului deasupra certurilor contemporane, și el rămîne mai presus de facțiuni după cum i-a prezis și Brunetto Latini. Idealul armoniei și al justiției susține întreaga operă și este prezent și în acest pasaj cu un admirabil procedeu artistic, al dialogului întrerupt.

121—123 Tot aici se află și cealaltă căpetenie, Ana, ca și ceilalți care au atras urgia cerului, spune Dante, care leagă răstignirea lui Hristos de distrugerea Ierusalimului de către romani.

124 Virgiliu se miră pentru că atunci cînd a străbătut prima oară infernul (vezi *Cîntul IX*, 22), nu existau cei răstigniți. Dante sugerează astfel deosebirea dintre opera lui și acea a marelui latin.

141 Virgiliu descoperă că diavolii l-au înșelat.

142—144 Catalano îl ironizează: era nevoie să facă studii teologice la Bologna ca să afle adevărul elementar că diavolul minte?

CÎNTUL XXIV

În cea de a șaptea vale sînt pedepsiți hoții care se prefac în cenușă străpunși fiind de șerpi veninoși, apoi își reiau înfățișarea. Călătorii întîlnesc pe Vani Fucci.

1—3 Cînd soarele e în zodia Vărsătorului, în perioada de la începutul anului, în lunile ianuarie-februarie.

31 Traducere neclară. Nu era un drum de făcut de aceia care poartă mantie fără mîneci și deci nu se pot ajuta cu mîinile, sau de osîndiții de care s-a despărțit, apăsați de mantiile lor de plumb.

40 Peretele care separă o vale de cea superioară e mai înalt decît peretele care o separă de valea inferioară, datorită faptului că Malebolge e înclinată, se desfășoară „pieziș". Călătorii coboară ca pe scara unui amfiteatru.
125 Fiu nelegitim al lui Fuccio Lazzari, nobil din Pistoia, Vanni Fucci a luat parte la luptele civile din acea cetate, de partea negrilor. Dante l-a cunoscut, probabil, în 1292, cînd Fucci a intrat în slujba Florenței, în războiul contra Pisei. A fost condamnat de mai multe ori pentru furturi și omoruri. A pierit în jurul lui 1295.
138—139 În 1292 sau 1293, Vanni a spart biserica San Iacopo din Pistoia de unde a furat obiecte de aur și argint. Pentru a-și salva prietenul pe nedrept bănuit, a spus numele complicilor săi care au fost executați.
140—151 Osînditul îi povestește căderea albilor și victoria negrilor, pentru a-l face să se gîndească, atunci cînd își va aminti de el, la propria lui nenorocire. Profeția lui este o scenă de furtună, care se cere tălmăcită. După ce albii din Florența vor aduce la putere pe albi în Pistoia, situația se va schimba în Florența, unde vor prelua conducerea negrii. Morello Malaspina din Lunigiana, în valea rîului Magra, va organiza o coaliție și în aprilie 1306 pe Campo Piceno va zdrobi pe albii din Pistoia și va cuceri cetatea. Interesant este faptul că Dante folosește denumirea antică a locului de bătălie dintre Catilina și senatul roman, pentru a da rezonanță sporită faptelor; numai că anticul Campo Piceno nu s-a aflat în cîmpia din fața Pistoiei. Coșbuc a analizat pe larg și această „profeție" pentru datele cronologice pe care le furnizează, el întocmește o grăitoare schemă a capacității de prevestire a locuitorilor din infern, care nu pot vedea aproape, ci numai în depărtare. De aceea, bătrînul Cavalcanti nu știa că Guido murise și tot de aceea înfrîngerea albilor la Campo Piceno nu a putut avea loc mai devreme de 1302. „Nu poate fi îndoială că a fost 1302, pentru că în acest an regentul anului a fost Marte" (GC, II, 188—193). N. Sapegno afirmă, în comentariul publicat în 1957, că Dante se referă la momentele de mare încleștare dintre lucchezi și negrii florentini, pe de o parte, și albii din Pistoia, pe de altă parte, care au culminat cu cucerirea fortăreței din Serravale, în mai 1302.

CÎNTUL XXV

În aceeași vale, a șaptea, călătorii văd cum se prefac osîndiții în șerpi.
3 Gestul obscen făcut cu pumnul strîns, degetul cel mare fiind vîrît printre arătător și mijlociu, se pare că era obișnuit la Pistoia, unde fuseseră reprezentate, pe un turn orientat spre Florența, două brațe de marmură care făceau acest gest.

13—15 Nici Capaneu, din *Cîntul XIV*, 46, nu a fost atît de trufaș!
25—33 Cacus, satir, fiul lui Vulcan, locuia în peșterile din muntele Aventin, de unde ataca trecătorii și-i jefuia. A furat și boii lui Hercule, care l-a omorît strangulîndu-l sau lovindu-l cu măciuca. Nu se află în cercul violenților cu ceilalți centauri.
68 Cei trei inși au fost greu identificați de comentatori. Agnolo sau Agnello Brunelleschi a făcut parte dintr-o însemnată familie florentină care, după ce a sprijinit pe albi, a trecut de partea negrilor. Vechii comentatori afirmă că atunci cînd organiza furturi se masca și de aceea îl face Dante să se transforme. Buoso degli Abati a fost membrul unei familii cu sentimente ghibeline; după alți comentatori ar fi vorba de un Buoso din familia Donati. Puccio Sciancato dei Galigai se pare că a fost ghibelin, iar în 1280 a încheiat un acord cu facțiunea guelfă. Personaje lipsite de convingeri, obscure, ele nu rețin atenția cititorului care este captat de fantasticul spectacol al metamorfozei.
43 Cianfa a fost din familia Donati, care a condus facțiunea negrilor; era poreclit „Malefami".

82 Șarpele mic este Francesco Cavalcanti, despre care se știe numai ceea ce spune Dante în ultimul vers, că a fost ucis de locuitorii micului tîrg Gaville din valea superioară a rîului Arno.

94—102 Dante se referă la *Farsalia* IX, unde Lucan a descris moartea cumplită a soldaților din armata lui Cato, atacați de șerpi în pustiul libian și mai ales, transformarea în cenușă a lui Sabellius și moartea altui soldat, Nassidius, care s-a umflat pînă i-a crăpat platoșa. Se referă, în continuare, la *Metamorfoze* IV, unde Ovidiu descrie transformarea mitologicului intemeietor al Tebei, Cadmus în șarpe și a nereidei Aretuza în izvor. Aici Dante își depășește maeștrii și de aceea a făcut apel la fantezia cititorului său, mai predispus la un spectacol fantastic decît omul din antichitate; poetul italian, spune T. S. Eliot (în *Dante*), scrie „într-o epocă în care oamenii aveau viziuni", adică erau preocupați de descoperirea unui *sovrasenso* (sens mai înalt) în întîmplări ieșite din comun.
139—141 Cavalcanti e bucuros că i-a transmis lui Buoso înfățișarea îngrozitoare.

CÎNTUL XXVI

În cea de a opta vale, duhurile sînt învăluite în flăcări; sînt rău-sfătuitorii și printre ei se află Ulise.
7—9 Lauda ironică a Florenței care populează infernul cu cetățenii ei este urmată de un avertisment: așa cum visurile din pragul dimineții,

aproape de ora deșteptării, se adeveresc adesea, tot astfel ceea ce pune la cale cetatea Prato, un atac împreună cu alte cetăți, va provoca pieirea Florenței. Alți comentatori cred că Dante s-a referit aici la blestemul rostit de cardinalul Niccolò de Prato care a părăsit, în 1304, Florența, după ce a încercat în zadar să împace facțiunile.

22—24 Acest îndemn la dreapta folosire a facultăților sufletești vine, s-a spus, din partea celui care în anii compunerii *Divinei Comedii* îndeplinea adesea funcții diplomatice și se lăsa întotdeauna călăuzit de cinste și dreptate.

25—27 Traducere greoaie: precum țăranul care stă pe o colină privește soarele care coboară spre apus și aruncă ultimele raze calde...

34—49 Profetul Elizeu, scrie în Biblie, fiind batjocorit de niște copii, i-a blestemat și îndată au apărut doi urși care i-au sfîșiat. Era împreună cu prorocul Ilie cînd un car de foc s-a coborît din cer și l-a răpit pe Ilie, care nu a fost înmormîntat în pămînt ca ceilalți oameni.

52—54 Eteocle și Polinice, fiii lui Oedip și ai mamei acestuia, Iocasta, au provocat războiul celor șapte împotriva Tebei; omorîndu-se reciproc, cadavrele au fost puse pe același rug, dar flacăra s-a despărțit în două.

55 Fiu al lui Tideu, Diomede a luat parte la războiul troian și a colaborat adesea cu Ulise.

58—63 Capetele de acuzare sînt numeroase: au plăsmuit calul de lemn care, introdus în Troia, a dus la cucerirea cetății; travestit în negustor, Ulise s-a dus la curtea regelui din Sciros, Nicomede, unde-l ascunsese pe Ahile, mama sa, Tetis, care știa că acesta va muri în războiul ce se pregătea, și a amestecat printre mărfuri arme, care deîndată l-au atras pe Ahile, convins apoi de Ulise să ia parte la lupte și să părăsească pe Didamia, fiica lui Nicomede; prin înșelăciune, cei doi au răpit din Troia statuia zeiței Palas-Atena, protectoarea cetății.

73—75 Interpretările sînt variate: ca urmaș al lui Enea, Dante ar fi apărut în ochii lui Ulise și Diomede ca dușamn; Dante era un necunoscut, în timp ce Virgiliu le cîntase faptele; Dante le-ar fi vorbit într-o limbă necunoscută, în timp ce Virgiliu li se adresa într-o limbă clasică.

108 Coloanele legendare puse de Hercule (Heracles, în grecește) de fiecare parte a Gibraltarului cu inscripția *Nec plus ultra* (nu mai departe) ca limită a lumii cunoscute.

118—120 Versurile exprimă simpatia ce-l leagă pe poetul care afirmase în *Convivio* că învățarea științei e „perfecțiunea finală a sufletului nostru" de Ulise îndrăznețul explorator antic. Dar eroul grec se află în infern pentru că a dus la pieire pe tovarășii lui, deși îndemnul era nobil. E de remarcat că Dante urmează o veche tradiție formată în jurul lui Ulise, ca tip al sfet-

nicului șiret chiar la tragicii greci, o tradiție care nu și-a schimbat sensul decît tîrziu, atunci cînd elanul cunoașterii a fost prețuit mai mult ca dreapta măsură (nici pentru Shakespeare, Ulise nu e mai mult decît un diplomat desăvîrșit).

130—132 Au trecut cinci luni. „Asemănarea între acest fenomen al lunii e evidentă, în înțeles moral, cu întunecarea minții de sus în jos, căci lucrurile inferioare — ideile terestre — încep să întunece mintea și apoi o înnegresc cu totul, precum și iluminarea ei începe tot așa, de jos în sus, spre sfera superioară" (GC II, 121).

133 Muntele Purgatoriului la care nu putea ajunge un muritor; în acest sens, repetarea versului 141 în *Purg.*, I, 133.

CÎNTUL XXVII

Discuția cu Guido da Montefeltro despre situația politică din Romagna și relațiile lui cu papa Bonifaciu al VIII-lea, care i-a provocat căderea în infern.

7—12 Peril, un sculptor atenian, a propus tiranului din Agrigento, Falaris (565—549 î.e.n.), să facă un bou de bronz astfel construit încît cel care ar fi închis în bronzul încins în foc să imite mugetele boului prin urletele sale. Tiranul a acceptat și, pentru a face prima probă, a poruncit să fie închis artistul înăuntru.

29—30 Născut în ținutul dintre Urbino și muntele Coronaro, de unde izvorăște Tibrul, pe la 1220, Guido da Montefeltro a fost unul dintre cei mai de seamă condotieri din acea vreme. A fost vicarul lui *Corradino*, nepot al împăratului Frederic Barbarossa, în Roma și a luptat împotriva statului pontifical, pentru care fapte a fost excomunicat de mai multe ori. A intrat în ordinul franciscanilor în 1296 și a murit în 1298.

40—54 Dante prezintă osînditului situația din Romagna în anul viziunii: Ravenna e sub stăpînirea familiei Polenta, care avea drept stemă o acvilă și care stăpînea și mica Cervia de pe coasta Adriaticii; Forlì, centru al ghibelinilor, asediat de armatele pontificale, sprijinite de trupe franceze, înfrînte de însuși Guido în 1282, se află acum sub dominația familiei Ordelaffi; în Rimini, continuă să stăpînească Malatesta da Verrucchio și fiul său Malatestino, care l-a ucis pe Montagna de'Parcitadi, fruntaș ghibelin; Maghinardo de'Pagani care stăpînea Imola și Faenza trecea cînd de partea guelfilor, cînd de partea ghibelinilor; Cesena, așezată pe colină și cîmpie, lîngă rîul Savio, este guvernată de Galasso da Montefeltro, pe care Dante îl laudă și în *Convivio*, IV, 11, pentru moderația lui.

66 Pe Guido nu-l interesează faima pe care i-a promis-o Dante. Dacă Guido „a murit la 1298, moartea lui s-a întîmplat într-una din primele luni ale anului, întrucît la 28 martie din acel an, Dante îl găsește în infern, mort de puțină vreme, pentru că *nu* cunoaște încă obiceiurile din infern ca unul care abia a sosit într-un loc necunoscut și de aceea spune cuvintele din versurile 64—66" (GC, II, 183).

70 „Marele păstor" e papa Bonifaciu al VIII-lea.

85 Nouă invectivă contra papei Bonifaciu al VIII-lea acuzat aici că nu este preocupat de războiul pentru apărarea credinței, de cruciade, ci de conflictul lui cu familia Colonna care locuia lîngă Laterano.

90 Cei care făceau comerț cu maurii erau excluși și de la jubileu; Bonifaciu nu se lupta cu creștinii care încalcă legile creștine.

92—96 Pe Guido nu l-a chemat la el pentru că avea capestru (calc după *capestro*), coarda franciscanilor, adică pentru că devenise călugăr, ci pentru că îl știa bun comandant de oști. A apelat la el așa cum Constantin cel Mare l-a chemat pe sfîntul Silvestru, care se ascunsese de persecuții în muntele Soracte, să-l vindece de lepră. Tămăduit și botezat, împăratul, a făcut donația care i-a oferit temei papalității să aspire la puterea imperială afirmă Dante în *Inf.*, XIX, 115.

102 Penestrino azi Palestina (la Coșbuc: Prenestinul), a fost fortăreața ca familiei Colonna. Papa i-a promis lui Guido iertarea păcatelor, dacă distruge cetatea.

104 Aluzie la Celestin al V-lea întîlnit în *Cîntul III*.

118—120 Papa nu avea putere să dezlege un păcat, în lipsa căinței. Lupta pentru sufletul lui Guido se va repeta și în *Purg.*, V. Reprezentări picturale se află frecvent în frescele noastre de pe peretele exterior, la apus. Coșbuc a folosit adesea versul 120 ca argument al preciziei lui Dante „care toate le-a calculat, toate le-a măsurat". Referindu-se la acest cînt, el afirmă că Dante cunoștea bine „lumea treburilor publice", de vreme ce se aruncase el însuși în „șanțul adînc", în bolgia acestei activități; de fapt, comentatorul român avea în vedere imaginea sumbră a intrigilor de curte din episodul lui Pier della Vigna (*Cîntul* XIII), din acest episod al lui Guido da Montefeltro, al lui Pier della Broccia (*Purg.*, VI), a mediului în care bîntuia lupoaica, tălmăcită ca „furia tuturor de a parveni prin orice mijloace, ca într-o țară anarhică cu prinți, seniori, fiecare lichea să devie Marcel" (să calce pe urmele consulului Claudius Marcellus care s-a opus autorității — *Purg.*, VI, 125) (GC, I, 227 nota).

CÎNTUL XXVIII

În valea a noua se află semănătorii de vrajbă neîncetat despicaţi de diavoli; printre ei Dante întîlneşte pe Mosca de'Lamberti şi Bertram de Born.

7—18 Poetul aminteşte războaiele purtate în Italia meridională şi face aluzie la bătălia de la Cannae din 216 î.e.n., în care Hanibal a distrus armata romană şi a strîns trei baniţe de inele de la cavalerii romani căzuţi în luptă, după cum scrie Tit Liviu, pe care critica modernă nu-l mai consideră fără greş; aminteşte, mai departe, de luptele lui Robert Guiscard (1015—1085) cu saracinii, de războaiele lui Carol I de Anjou purtate pentru a cuceri regatul de Napoli, care au culminat cu bătălia de la Benevento, unde a murit Manfredi (*Purg.*, III) şi au luat sfîrşit cu bătălia de la Tagliacozzo (1268), unde a fost înfrînt Corradino, ultimul reprezentant al casei suabe. La Ceperano, baronii pugliesi, care trebuiau să apere podul l-au trădat pe Manfredi; după sfatul lui Alard de Valery, Carol de Anjou a păstrat în rezervă un corp de armată care a atacat cînd ghibelinii, siguri de victorie, se risipiseră pe cîmpul de luptă şi a cîştigat victoria.

31—32 Mahomet (întemeitor al islamismului, născut la Mecca, în 570 sau 580, mort în 632) era considerat iniţiator de schismă, întrucît apăruse după propovăduirea evangheliei; Ali, vărul profetului, a devenit şeful unei secte şi are capul crăpat pentru că a provocat o schismă în schismă.

56 Dolcino Tornielli din Novara, discipolul lui Gerardo Segarelli, fondatorul sectei „apostolilor" sau „fraţilor apostolici". După ce Segarelli a fost ars pe rug în 1300, Dolcino a devenit căpetenia sectei care, predicînd folosirea în comun a bunurilor, a făcut mulţi prozeliţi. Dolcino a rezistat doi ani cruciadei iniţiate de Clement al V-lea, s-a retras, în 1306, cu cinci mii de credincioşi pe muntele Zebello, dar, din cauza lipsei de hrană şi a zăpezii, s-a predat la 26 martie 1307. A fost ars de viu împreună cu alţi fruntaşi ai sectei.

73 Pier da Medicina de'Catani a fost, după unul din primii comentatori, Benvenuto da Imola, un intrigant care a făcut avere asmuţind pe Guido da Polenta împotriva lui Malatesta da Verrucchio. Dar alţi comentatori avansează alte nume pentru acest personaj intrat în uitare.

76 Nici despre ceilalţi doi nu sînt cunoscute alte date decît cele oferite de textul dantesc.

81 Tiranul crud este Malatestino Malatesta, „cu un singur ochi", duce al cetăţii Rimini.

88—90 Îi va ucide şi îi va scuti să se mai roage, cum fac marinarii cînd ajung la acele stînci bîntuite de furtuni.

101 Curius l-a determinat pe Cezar să treacă Rubiconul, provocînd războiul civil, spune sursa lui Dante, Lucan în *Farsalia* I, 280. Dar tribunul Curius a ajuns la Cezar după ce acesta trecuse rîul.

106 Mosca de'Lamberti a determinat, prin cuvintele reproduse mai departe, familia Amidei să-l omoare pe Buondelmonte dei Buondelmonti, care o părăsise pe Amida și se însurase cu o Donati. Asasinatul din 1215 a scindat pe florentini în guelfi și ghibelini și a fost cauza conflictelor care au măcinat cetatea.

109 Dante adaugă: ai contribuit la stingerea familiei tale; exilată în 1268, este adevărat că nu mai apare în documente după 1280.

134 Născut înainte de 1140 în castelul Hautefort din Perigord, Bertram de Born, a fost unul din cei mai de seamă poeți provensali, citat ca atare de Dante în *De Vulgari Eloquentia* II, 2. Se spune că l-ar fi îndemnat pe tînărul Henric să se răzvrătească împotriva tatălui său, Henric al II-lea (1154—1189). Unii comentatori cred că e vorba de *re Giovanni*, celălalt fiu al regelui Angliei, Ioan fără Țară. A procedat ca Ahitofel, sfetnicul lui David, care l-a ațîțat pe Absalom, fiul regelui, împotriva tatălui său.

142 Coșbuc a considerat ideea expusă în acest vers drept principiul călăuzitor al lui Dante în stabilirea pedepselor: „pedepsirea păcatelor este totdeauna potrivită cu felul păcatului, un fel de talion, cum zice Bertram de Born: al caznei chip e chipul crimei mele" (articolul din 1901, *Concepția „Infernului"* — GC, II, 523). Interesant este faptul că osîndiții din această bolgie sînt dornici să se reabiliteze, să-și refacă reputația și să împiedice pe alții să ajungă în situația lor, dovedindu-se preocupați tot timpul de colportarea de vorbe, de intriga măruntă, proprii spiritelor meschine.

CÎNTUL XXIX

În valea a zecea sînt pedepsiți, prin groaznice boli, falsificatorii.

10—11 Indicația dată de Dante — luna este la nadir, deci este ora unu după-amiază — a fost folosită de Coșbuc în reconstituirea itinerariului dantesc; versurile arată „un termen care nu poate fi depășit", întrucît cei doi călători trebuia să iasă din infern înainte de Florii, în seara zilei de sîmbătă (GC, II, 55—61). În același timp comentatorul român regăsește în aceste versuri o semnificație morală, legîndu-le de *Inf.*, XX, 124—127, unde autorul a precizat că „ieri noapte luna fu rotundă". „Cititorul vede că în amîndouă bolgele Dante vorbește de plîns sau plînge. Într-amîndouă bolgele Virgiliu îl mustră, dincoace cu « Încă? », dincolo cu « Tu n-ai făcut așa în alte bolge », și într-amîndouă bolgele Virgiliu îi dă un avertisment

cu luna" (GC, II, 217). Simbol al minții umane, luna este sub călători sau se scufundă în mare în bolgiile falsificatorilor și a ghicitorilor, a celor care își bat joc de adevăr, întrucît înfățișează sub chipul acestuia minciuna.
27 Văr al tatălui lui Dante, amintit în documente din 1269 și 1276, Ger del Bello se complăcea să semene vrajbă între oameni și din această pricină a fost omorît de un Brodaio dei Sacchetti. Ura dintre familiile Alighieri și Sacchetti a durat pînă în 1342, cînd podestatul Florenței, Duca d'Atene, a pus capăt vendetei și a silit părțile să semneze actul de împăcare, din partea familiei Alighieri semnînd Francesco, fratele lui Dante.
34—36 Ruda poetului refuzase să-i vorbească pentru că urmașii nu-i răzbunaseră moartea. Dar Dante pune mai presus legea dragostei de cutumele „vendettei". Personajul a făcut un nou pas pe calea perfecțiunii, chinul celui stăpînit de mînie provocîndu-i și mai multă milă.

40—42 Poetul florentin folosește cuvîntul *chiostro*, loc închis, porticul interior al unei mănăstiri și dezvoltă apoi metafora.

46—51 Cititorul să-și închipuie ce miros îngrozitor ar simți dacă bolnavii din regiunile cele mai nesănătoase — Sardinia, Val di Chiana și Maremma — ar fi adunați la un loc, în perioada cea mai caldă a anului.

55—57 Așa cum Justiția, care ascultă de domnul cel înalt, pedepsește pe cel pe care-l descoperă a fi un falsificator.

59 Locuitorii insulei Eghina de care se îndrăgostise Jupiter. Regele Eac a supraviețuit epidemiei și a cerut zeiței să transforme în oameni furnicile de la rădăcina stejarului lîngă care se adăpostise.

109—111 Comentatorii au identificat în „cel din Arezzo", pe un om învățat, Griffolino, care s-a ocupat în secret cu alchimia. A fost pîrît episcopului de Siena de fiul natural al acestuia, Alberto da Siena, și ars pe rug înainte de 1272.

125 Stricca pare să fi fost din familia Salimbeni, podestà în Bologna și celebru pentru înfumurarea lui; a cheltuit în banchete fastuoase averea moștenită.

127 Probabil frate cu Stricca, Niccolò a făcut și el parte din Societatea tinerilor cheltuitori din Siena. A fost primul care a folosit cuișoarele la friptura de fazan sau potîrniche. Întemeiată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, societatea aceasta din Siena grupa doisprezece tineri care au constituit un fond comun cu care organizau serbări și mese.

131 Caccia d'Ascian sau Caccianemico deguli Scialenghi și-a consumat toată averea, ca membru al societății din Siena.

132 Poreclă a lui Bartolomeo dei Folcacchieri, care a fost la fel de risipitor, dînd dovadă de aceeași mare înțelepciune, spune ironic personajul.

136 Capocchio din Siena a fost prieten cu Dante şi de aceea îi aminteşte cu cîtă artă imita pe alţii; a fost ars pe rug în 1293 pentru că practica alchimia. De aici, ura lui împotriva sienezilor.

CÎNTUL XXX

Poeţii îşi continuă călătoria în cea de a zecea vale şi întîlnesc pe Gianni Schicchi şi alţi falsificatori de persoane care se sfîşie unii pe alţii.

1 Poetul aminteşte cazuri exemplare de acte de nebunie comise sub imperiul furiei. Pe Ataman, cumnatul Semelei, fiica regelui Tebei, prefăcută în cenuşă de Junona, pentru că Jupiter se îndrăgostise de ea, zeiţa l-a făcut să-şi piardă minţile, să ia pe soţia lui drept leoaică şi să o omoare, pe ea şi copiii lor. Alt exemplu: cînd a văzut pe fiul ei, Polidor, ucis pe malul mării şi pe fiica ei, Polixenia, sacrificată pe mormîntul lui Ahile, Hecuba a început să latre crezîndu-se căţea. Introducerea lui Dante la cîntul celor care s-au disimulat, şi-au schimbat firea, evocă limitele tragice ale închipuirii, aşa cum cele comice au fost înfăţişate de Shakespeare în *Visul unei nopţi de vară.*

32 Gianni Schicchi dei Cavalcanti a fost celebru pentru talentul lui de a imita glasul şi gesturile compatrioţilor săi. Simone Donati, fiul sau nepotul lui Buoso Donati, l-a rugat să îmbrace hainele lui Buoso, care murise fără să facă testament, să se aşeze în patul aceluia şi să dicteze notarului un testament în favoarea lui Simone. Gianni Schicchi a acceptat, dar cînd a dictat testamentul a prevăzut pentru sine o parte substanţială din averea lui Buoso şi, îndeosebi, cea mai frumoasă iapă a acestuia, spre indignarea lui Simone care a trebuit să accepte, ca să nu fie dată în vileag înşelătoria lui. Episodul a inspirat libretul lui G. Forzano, folosit de Giacomo Puccini pentru opera lui *Gianni Schicchi*, reprezentată în premieră la New York, în 1918. Isprava plină de fantezie a lui Gianni a stăruit în mintea lui Coşbuc care, ironizînd lipsa de atenţie acordată pleniluniului în *Comedie* de către comentatori şi, de aici, unele contradicţii în interpretarea cronologiei drumului parcurs de Dante, scria „Pleniluniul dantesc a fost spiriduşul comentatorilor şi, ca Gianni Schicchi, îşi înfige dinţii în nodul de la gît şi-i trage după el prin toate zilele primăverii din 1300" (GC, I, 245).

37 Fiica lui Cinira, regele Ciprului, Mirra şi-a schimbat înfăţişarea, cu ajutorul doicei sale, pentru a induce în eroare pe tatăl ei, care a luat-o drept o altă tînără şi astfel şi-a satisfăcut pofta ei. Aflînd înşelăciunea, regele a vrut să o omoare, dar Mirra a fugit în Arabia, unde a fost transformată în plantă.

61 Maestrul Adam a fost probabil englez și a fost adus de cei trei frați Guidi conți de Romena în castelul lor pentru a falsifica florinul florentin. Prins în oraș pe cînd cheltuia banii falși, a fost condamnat și ars pe rug în jurul anului 1280. Coșbuc consideră că pedeapsa lui — de a avea în fața ochilor rîuri cu ape bogate, el fiind suferind de „hidropizie" — pune în lumină legea talionului pe care Dante a luat-o ca principiu călăuzitor în stabilirea pedepselor (GC, II, 477). În acest sens, versurile 70—72.
76—78 Maestrul Adam numește pe doi din cei trei conți Guidi da Modigliana. Descinzînd din Guido Guerra al IV-lea, întîlnit printre sodomiți *(Cîntul XVI)*, acești conți au fost în număr de patru: Guido al II-lea, Alessandro, care a fost comandant al exilaților albi printre care s-a aflat și Dante, Aghinolfo, către ai cărui fii a adresat Dante una din epistolele sale (a IV-a) și Ildebrandino, ajuns episcop de Arezzo. Aici sînt numiți Guido și Alexandru, primul nemenționat de traducătorul român. Nu se știe cine a fost cel de al treilea conte amestecat în această operație de falsificarea banilor. Mînia personajului este atît de mare, încît ar renunța și la apa fîntînei Brando, numai să poată să-și reverse furia.
86—87 Coborînd într-un con cu vîrful în jos, călătorii află că bolgia în care se află are o circumferință pe jumătate mai mică decît bolgia superioară în care au fost mai înainte.
90 Florinul florentin era de douăzeci și patru de carate; cel bătut de meșterul Adam avea numai douăzeci și unu, cu trei mai puțin.
97—98 Soția lui Putifar, nenumită nici în Biblie, a acuzat pe Iosif pe nedrept, pentru că acesta nu voise să se plece patimei stăpînei sale; Sinon este grecul care a rămas lîngă Troia, cînd ceilalți s-au prefăcut că se retrag, a convins pe troieni că este persecutat de compatrioții lui și a reușit să-i determine să introducă în Troia calul de lemn în care se aflau soldații greci.
148 E josnică purtare să-ți pierzi timpul ascultînd ce discută doi mincinoși; ca să nu te mai lași furat de neatenție, adu-ți aminte că sînt alături de tine și nu vei mai uita glasul rațiunii, il mustră Virgil. Merită să stai să analizezi argumentele aduse de cei care falsifică adevărul? Merită să intri în disputa lor? Mai bine vezi-ți de drum.

CÎNTUL XXXI

Poeții ajung pe malul unui puț păzit de giganți; printre ei se află Nemrod, Fialte și Anteu. Acesta din urmă îi depune pe gheața ultimului cerc.
5 Rănile făcute de lancea lui Ahile și a tatălui său (Coșbuc îi dă numele: Pelops) nu puteau fi vindecate pînă nu erau atinse de aceeași lance.

18 Aluzie la finalul poemului *La chanson de Roland*, cînd eroul, căruia i se încredințase comanda ariergărzii armatei lui Charlemagne, la sugestia perfidă a lui Ganelon, vestește pe rege că este impresurat de sarazini și că a luptat pînă la capăt, sunînd din corn.

41 Priveliștea este asemănată cu fortăreața cu patrusprezece turnuri ridicată de sienezi în Valdelsa împotriva florentinilor.

44—45 Aluzie la lupta mitică dintre Jupiter și ceilalți zei, de o parte, și giganți pe de alta, amintită și în *Cîntul XIV*. Pentru reaua folosire a inteligenței, poetul i-a așezat pe giganți în puțul care face legătura dintre înșelătorii din cercul opt și trădătorii din cercul nouă.

59 Ornament de bronz în forma fructului de pin, de peste patru metri înălțime, care împodobea mausoleul lui Adrian sau, după alții, Panteonul și care a stat în piața Sfîntului Petru, pînă în secolul al XIV-lea, în fața vechii biserici vaticane, unde îl așezase papa Simacus (498—514). Acum se află în Vatican, în grădina Belvedere, pe scara lui Bramante.

64 Trei locuitori din Frisia, vestiți pentru înălțimea lor, de-abia dacă s-ar fi putut lăuda că ajung la bărbia uriașului, stînd unul peste altul.

67 Cuvinte fără sens, alcătuite prin modificarea unor cuvinte ebraice. Coșbuc a însemnat într-unul din caietele cuprinzînd comentariile sale *(Pleniluniul alegoric)* interpretarea: *„Malizia che mi fai mirable"* — răutate care mă faci demn de mirare.

70 În original: *anima sciocca*, duh lipsit de minte. Uriașul nu putea fi stîrpitură, cum traduce Coșbuc. Cuvintele lui Virgiliu au scopul de a-l încuraja pe Dante, deoarece gigantul nu le poate înțelege.

77 Nemrod a fost primul rege al Babilonului și a avut ideea construirii turnului Babel, unde s-au încurcat limbile.

94 Fiu al lui Neptun, Fialte a pus, împreună cu fratele lui, Ota, muntele Ossa peste muntele Pelion ca să ajungă la cer.

98 Briareu, unul din fiii lui Uranus și Gea, cu o sută de mîini (Hecatonchires). Aruncați în tartar de Uranus, ei au fost chemați toți în ajutor de zei în lupta lor cu giganții sau titanii. După înfrîngerea acestora, li s-a încredințat paza giganților în infern.

101 Anteu, fiu al lui Neptun și al Terrei (în mitologia greacă: Poseidon și Gea), silea pe toți trecătorii prin Valea Bagrada, lîngă Zama, să se lupte cu el. Observînd că își pierde puterea cînd nu mai are contact cu pămîntul, cu Terra, Hercule l-a ridicat în sus, în aer și l-a strangulat. După unele legende, el n-a luat parte la luptele titanilor cu zeii, deoarece Terra l-a oprit să lupte, făcîndu-i-se milă de zei. Mai puțin vinovat ca ceilalți giganți, el vorbește o limbă ce poate fi înțeleasă și nefiind legat, îi va putea duce pe călători în fundul infernului.

115 Discursul lui Virgiliu își propune să capteze bunăvoința uriașului: a locuit în valea în care Publius Cornelius Scipio a înfrînt pe cartaginezi, salvînd astfel Roma, în bătălia de lîngă Zama, în anul 202 î.e.n. dacă ar fi fost alături de ceilalți giganți, zeii ar fi fost învinși; Dante îl va celebra în versuri, cînd se va întoarce pe pămînt. Virgiliu îi cere să nu-i mai trimită la alți uriași, pentru ajutor, la Tiziu (gigant pomenit de Lucan în *Farsalia* și de Ovidiu în *Metamorfoze*) sau la Tifeu (întîlnit de Dante tot în *Metamorfozele* lui Ovidiu, care scrie că, trăsnit de Zeus, a fost aruncat sub vulcanul Etna).

123 A patra și ultima parte din rîul infernului, Cocitul; lacul era înghețat și ocupa tot cercul al nouălea.

134—135 Coșbuc îl face pe Virgiliu să vorbească popular în acest vers, care redă, totuși, exact originalul: *Fatti in qua*. Luîndu-l pe Dante în brațe, cei doi călători par să facă un singur trup.

136 Garisenda, unul din celebrele turnuri înclinate din Bologna, construit în 1110 de Filippo și Odo dei Garisendi; pe vremea lui Dante, turnul era cu 48 metri mai înalt.

141 Înspăimîntat că uriașul se poate prăbuși peste ei, în timp ce se apleca, Dante spune că ar fi preferat să meargă pe alt drum.

142—143 Uriașul ne-a așezat în locul care devorează pe Satan și Iuda, glăsuiește originalul.

CÎNTUL XXXII

Călătorii pătrund în prima zonă a cercului nouă, în Caina, unde se află, scufundați în gheață, trădătorii rudelor; trec, apoi în zona a doua, în Antenora, unde sînt trădătorii patriei, printre care întîlnesc pe Bocca degli Abati și pe contele Ugolino.

8 După concepția lui Ptolomeu, pămîntul este în centrul universului, iar adîncul infernului, ca centru al pămîntului, este și centrul lumii.

10—12 Poetul cere ajutorul muzelor care au dat putere lui Anfion să cînte atît de frumos din liră, încît pietrele din munte au venit singure să formeze zidurile Tebei.

15 Dacă erau rumegătoare, odată cu moartea ar fi scăpat de orice chin.

25—30 Dante folosește denumirea antică pentru Don = Tanai și se referă la porțiunea din Dunăre care traversează Austria = Osterlic. Gheața era așa de groasă încît nu ar fi apărut nici o crăpătură dacă s-ar fi prăbușit peste Cocit muntele Tambernic, neidentificat de comentatori, probabil masiv din Alpii apuani, sau muntele Pietrapana din același lanț muntos,

azi Monte Pania. Osîndiții stau cu fața în jos pentru ca să nu le înghețe lacrimile în ochi.

56—57 Cei doi sînt din „Valea rîului Bisenzo", din apropierea Florenței, care aparținea lui Alberto degli Alberti, conte de Mangona, și fiilor săi, Alesandro și Napoleone, unul guelf, celălalt ghibelin, cuprinși de o ură atît de profundă încît și-au uneltit reciproc moartea.

61—62 Moldret sau Moldrec, nepotul sau fiul regelui Arthur, unul din eroii vestitului ciclu breton. Încercînd să-l omoare, prin trădare, pe rege, acesta i-a străpuns pieptul cu sulița, aruncată cu atîta putere încît prin rana făcută a trecut o rază de soare, vizibilă în umbra lui Moldret.

63 Vanni Cancellieri, poreclit Focaccia, cunoscut ca unul dintre cei mai turbulenți și cruzi albi din Pistoia de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, i s-a pus în seamă uciderea unui unchi pe care a vrut să-l moștenească mai curînd.

65 Sassol Mascheroni din familia Toschi din Florența și-a ucis un văr pentru a apuca moștenirea unchiului său; descoperindu-i-se fapta, a fost decapitat.

68—69 Alberto Camicione de'Pazzi l-a ucis pe vărul lui, Ubertino de'Pazzi sau, după alții, pe Ubertino degli Ubertini, de asemenea rudă cu el. Dar vina lui este mai mică decît a lui Carlino de'Pazzi care și-a trădat patria; în acest fel, poetul face trecerea spre grupul următor. Carlino i-a trădat pe albi, făcînd să cadă în mîna negrilor fortăreața Piantravigne, în 1302. Un act al comunei florentine, din 3 ianuarie 1303, fixa retribuția care i se cuvenea pentru „serviciile făcute".

106 Bocca degli Abati, trădătorul guelfilor în bătălia de la Montaperti, nu dorește să se mai vorbească de el pe pămînt; dimpotrivă, divulgă numele celor aruncați în acest loc al oprobiului. Solidaritatea creată de faptele mîrșave se întemeiază pe disprețul și ura reciprocă, la polul opus solidarității izvorîte din respect și dragoste. În bătălia de la Montaperti, din apropierea Sienei, Bocca degli Abati, care lupta în rîndurile florentinilor ghibelini, l-a atacat pe neașteptate pe Jacopo de'Pazzi, care purta drapelul guelfilor și i-a tăiat mîna. Drapelul căzînd, s-a produs învălmășeală în rîndul guelfilor care au fost înfrînți. Bătălia de la Montaperti din 4 septembrie 1260 revine în opera dantescă, deoarece a fost începutul înfrîngerilor suferite de guelfi, pricina certurilor dintre ei și cauza îndepărtată a exilului lui Dante din Florența; bătălia a fost evocată și în *Cîntul X* de Farinata degli Uberti care, în 1260, condusese pe ghibelinii sienezi și pe cei florentini împotriva guelfilor florentini. Aceștia din urmă aveau să se împartă în albi și negri, cei din urmă manevrați de papa Bonifaciu

al VIII-lea, cîştigînd partida şi exilînd pe albi, printre care şi pe Dante, în 1302.

116 Cel din Duera este Buoso, stăpînul Cremonei, care a păstrat pentru sine banii pe care i-a dat, în 1265, Manfredi ca să strîngă armată împotriva lui Carol de Anjou şi a încasat, apoi, o altă sumă de la acesta din urmă ca să-i lase liberă trecerea.

119 Tesauro dei Beccheria din Pavia, abatele mînăstirii Valombrosa, a fost trimis de papa Alexandru al IV-lea legat al său în Toscana; suspectat că favorizează revenirea ghibelinilor, după alungarea lor din 1258, a fost executat în piaţa Santo Apollinare din Florenţa. Dar Vilani afirmă că trimisul papei era nevinovat.

121 Ganellon este cel care a pierdut, prin trădare, pe Roland la Roncevaux. Gianni de'Soldanieri l-a trădat pe ghibelini şi a condus răscoala populară, din timpul guvernării fraţilor gaudenţi *(Cîntul XXIII)*, care a avut drept urmare preluarea puterii de către guelfi. Dante care se ridică deasupra facţiunilor condamnă trădarea, indiferent de apartenenţa politică a celui care a comis-o.

122 Tebaldo de'Zambriasi din Faenza care, pentru a răzbuna insulta ce i-o aduseseră cîţiva exilaţi ghibelini din Bologna, a deschis, în noaptea de 13 noiembrie 1280, porţile oraşului guelfilor bolognezi care au omorît o mulţime de oameni.

131 Tideu a fost unul din cei şapte regi care au asediat Teba. Rănit mortal de Menalip, a reuşit să-l ucidă şi a cerut, apoi, să i se aducă în cort capul acestuia pe care l-a muşcat cu furie, spune Statius, sursa lui Dante. Poetul pregăteşte astfel cel mai dramatic episod din *Infern*, prin această uvertură cu care încheie un cînt, procedeu unic în marele poem.

CÎNTUL XXXIII

Călătorii ascultă povestea lui Ugolino şi pătrund în zona a treia a cercului nouă, în Tolomea, unde întîlnesc pe trădătorii oaspeţilor.

4—5 Primele cuvinte ale lui Ugolino amintesc de începutul istorisirii aventurilor lui Enea în faţa Didonei: *Infandum regina jubes renovare dolorem* (Îmi ceri, regină, să reînnoiesc dureri nespuse — *Eneida*, II, 3). Dante îşi imită maestrul.

13 Ugolino, fiul lui Guelfo I della Gherardesca, conte de Donoratico, capul facţiunii guelfe din Pisa, a asumat funcţia de podestă în 1284, cînd cetatea era ameninţată de liga formată din Genova, Florenţa şi Lucca. Cu multă abilitate, contele a ştiut să dezmembreze liga făcînd concesiuni

teritoriale care, însă, au provocat nemulțumirea pisanilor, alarmați de creșterea concomitentă a domeniilor lui Ugolino. Conflictul cu nepotul său, Ugolino Visconti, a fost utilizat de facțiunea ghibelină, condusă de episcopul Ruggieri, care a reușit să-l înlăture de la conducere și să-l închidă împreună cu doi fii și doi nepoți, în 1288, chemînd la conducere, în anul următor, pe Guido da Montefeltro *(Cîntul XXVII)*. În mai 1289, cei cinci prizonieri au fost lăsați să moară de foame.

14 Ruggieri degli Ubaldini, nepot al cardinalului Otaviano *(Cîntul X)*, a devenit în 1278 arhiepiscop al Pisei și a sporit, prin intrigi, conflictul dintre cei doi Ugolino, izbutind să provoace, astfel, căderea contelui Ugolino della Gherardesca. A asumat funcția de podestà în 1288, dar, neputînd face față atacurilor dezlănțuite de exilații conduși de Ugolino Visconti, a chemat la conducere pe celebrul condotier Guido da Montefeltro. Pentru răul tratament aplicat guelfilor, a fost condamnat la închisoare pe viață de papa Nicolae al IV-lea, dar Ruggieri a continuat să rămînă în scaun pînă în 1295, cînd a murit. L-a condamnat la închisoare pe conte sub motiv că și-a trădat patria, prin cedările teritoriale făcute cetăților Florența și Lucca; la rîndul lui și-a trădat patria, urmărind doar propriile lui interese.
28—34 Contele visează că un lup cu puii săi, el și copiii și nepoții, sînt fugăriți pe muntele San Giuliano, aflat între Pisa și Lucca, de episcop și cele trei familii aliate cu el — Gualandi, Lanfranchi și Sismondi.

50 Contele a fost închis cu cei doi fii ai săi, Gaddo și Uguccione, și cu doi nepoți, Brigata și Anselmuccio, copiii fiului său Guelfo al II-lea. Contele îi socotește pe toți proprii săi copii.

79 Invectiva lui Dante, „deschide seria invectivelor florentine împotriva cetății care a fost centrul ghibelin din Toscana și care au supraviețuit căderii cetății în literatura populară. Ea izbucnește dintr-un sentiment de justiție ce-l îndeamnă pe poet să protesteze împotriva interpretărilor abuzive date legii de către facțiuni pentru a-și justifica răzbunările private: Dante nu este aici reprezentantul unei facțiuni, ci poetul neamului său, care dă o înaltă lecție de moralitate socială" (afirmă Casini în comentariul său). Episodul este pilduitor, ca și cel al Francescăi da Rimini; poetul nu oferă numai exemple de mari prăbușiri umane, ca în alte cînturi, ci atrage atenția asupra răspunderii celor care dețin puterea politică, așa cum în celălalt episod s-a adresat celor care știu să mînuiască sufletele oamenilor prin artă. Poetul condamnă cu asprime Pisa ca pe o rușine în Italia — acel *bel paese, dove il sì sona* — și pentru că vecinii nu se grăbesc să o pedepsească, el o blestează ca insulele de la gura Arnului să oprească apele și să o înece. Invectivele din opera lui Dante pot fi comparate cu „mustrările" din cronica lui Grigore Ureche.

87 Aceasta-i suprema vină a pisanilor: au torturat copii nevinovați.

103 Călătorii pătrund în a treia zonă, unde osîndiții imobilizați în gheață au în permanență fața expusă curentului de aer înghețat provocat de aripile lui Lucifer.

119 Alberigo de'Manfredi, mai întîi frate gaudent (*Cîntul XXIII*, 103), mai apoi căpetenie a guelfilor din Faenza, a intrat în conflict cu rudele sale pe care le-a invitat la ospăț, sub pretextul împăcării, dar la sfîrșitul mesei slujitorii lui au năvălit în sală și au ucis oaspeții.

120 Aducerea fructelor la masă a fost semnalul măcelului; ucigașii au năvălit, atunci cînd el a ordonat „aduceți fructele"!

124—126 Numele acestei zone e dat după Ptolemeu, guvernatorul din Ierihon, care l-a invitat la masă pe socrul său, Simon Macabeul, marele preot, și pe fiii lui, Matatia și Iuda, și i-a omorît. Alți comentatori cred că este vorba de regele Egiptului care l-a ucis pe Pompei. Atropos este una din cele trei Parce, aceea care tăia firul vieții. Primul cerc se numește *Caina*, de la cel care și-a ucis fratele, pe Abel; al doilea *Antenor*, de la fruntașul troian elogiat în poemele homerice, dar considerat, în legendele posterioare, un trădător, pentru că ar fi dat grecilor „Palladium"-ul; al treilea cerc este *Tolomea*, iar ultimul este *Giudecca*, de la Iuda, în italiană Giuda.

137—138 Branca d'Oria, dintr-o cunoscută familie din Genova, ginere al lui Michele Zanche, întîlnit în *Cîntul XXII*; l-a invitat pe socru la masă și l-a ucis pentru a-l moșteni, în 1275. Este în infern de mai mulți ani, spune originalul, de aproape un sfert de secol, dacă acceptăm anul 1300 drept an al viziunii.

145—147 Genovezul mai era în viață la data viziunii; se știe că mai trăia în 1325, cînd a fost izgonit din Sassari. Extraordinară imagine a unui om care se mișcă printre semeni, dar nu mai are suflet de mult!

146 Ruda nu a fost identificată de comentatori.

150 Călcîndu-și cuvîntul, Dante s-a comportat așa cum a făcut osînditul în viață. Mai mult, în cercul supremei abjecții, nu este loc pentru milă. Dante-personajul a evoluat în timpul călătoriei sale și s-a detașat de sentimentalismul care umbrește adesea dreapta judecată, așa cum i s-a întîmplat cînd l-a întîlnit pe Brunetto Latini: dragostea de puritate îl împiedică să aibă vreo compasiune față de cei care au avut numai aparență de om.

151—153 Invectiva contra Genovei este un ecou al acuzațiilor tradiționale contra populației din Liguria (prezente și în *Eneida*, XI, 700—717). Interesantă este îmbinarea spiritului universal al lui Dante, care întruchipează în poem umanitatea, cu acest spirit îngust parohial, care face pe poet să redea în versuri toate acuzațiile aduse străinului, celuilalt, de spiritul

sufficient provincial. De aici, acuzațiile împotriva locuitorilor altor regiuni italiene sau francezilor vanitoși și nemților lacomi, culminînd cu imaginea dură a alterității: musulmanii.

154 Cel mai rău din Romagna este Alberigo.

CÎNTUL XXXIV

Poeții au ajuns în Giudecca, ultima zonă din ultimul cerc al infernului, unde se află trădători binefăcătorilor. În mijlocul gheții se află Lucifer care ține în cele trei guri ale sale pe Iuda, Brutus și Casius. Trecînd prin centrul pămîntului, cei doi călători ies pe cealaltă emisferă, unde se află muntele Purgatoriului.

1 În original: *Vexilla regis prodennt inferni.* Versul redă, în adaptare, cuvintele unui imn de Venanzio Fortunato, ca supremă ironie la adresa trufiei lui Lucifer. Drapele sînt cele șase aripi ale acestuia.

28 În original: împăratul țărmului durerii, care este cetatea lui Dis, adică Dite.

32—33 Deosebirea dintre statura lui Dante și a unuia din giganții întîlniți la gura Cocitului e mai mică decît aceea dintre statura unui uriaș și unul din brațele lui Lucifer. Comentatorii au căutat să calculeze dimensiunile monstrului, dar Dante nu sugerează decît faptul că, oricît de mare, Lucifer este măsurabil, deci finit.

36 Coșbuc a alăturat acest vers expresiei „izvorăște orice fericire" care apare în mai multe locuri în *Vita Nuova*, unde Dante vorbește de Beatrice. Astfel, el subliniază opoziția: „Acolo Lucifer, aici Beatrice, cei doi eterni adversari, unul în fața celuilalt care se luptă din prima clipă a creării lor (vreau să spun de la crearea lui Lucifer așa cum e, nu cum a fost) și se vor lupta veșnic. Unul este acela de la care « se scurge-a lumii-întregi ordură » și cealaltă este aceea de la care « izvorăște orice fericire »." Și Coșbuc continuă comparația punînd în paralel versurile 22—24 din acest cînt cu *Par.*, I, 70—72 (GC, II, 130—133).

37—42 Cele trei fețe semnifică aici antiteze ale Treimii sau parodie a ei; ca antiteze, ele reprezintă ura, ignoranța și neputința. Animalele cu trei capete pot fi întîlnite în arta antică, dar ființă umană cu trei capete nu apare decît tîrziu în arta europeană, spre sfîrșitul evului mediu. Trei capete umane se află pe relieful unei fațade din Toscana, din 1207, care a putut fi văzut de Dante. Textul dantesc a inspirat pe ilustratori și diavol cu trei capete se regăsește în miniaturile din manuscrise cuprinzînd opera marelui florentin din secolul XIV (Donat de Chapeaurouge, *Einführung*, p. 99).

51 De aici pornea curentul înghețat pe care Dante l-a simțit tot mai intens, pe măsură ce a înaintat pe Cocit. Cele trei direcții în care bate vîntul acesta care distruge căldura sufletească sînt cele trei rădăcini ale răutății: aceasta izvorăște din reaua întrebuințare a celor trei puteri ale sufletului din concepția clasică și anume a facultății poftitoare, a celei irascibile și a celei raționale. Necumpătarea vine din reaua folosire a puterii poftitoare, ura din reaua folosire a puterii irascibile, neștiința și nechibzuința din reaua întrebuințare a puterii raționale. Patima este o mișcare a sufletului împotriva firii spre o iubire nerațională, spre o ură fără judecată, spre reaua întrebuințare a ideilor și a lucrurilor; răul este abaterea lucrării puterilor sădite în fire de la scopul lor. Intemeiat pe această concepție tradițională și mai ales pe Aristot, Dante a construit *Infernul* ca împărăție a fărădelegii, cu trei mari diviziuni: în prima secțiune se află cei necumpătați (desfrînații, lacomii, avarii și risipitorii, semeții și invidioșii), în a doua, în cetatea Dite, în cercul 7, sînt violenții, iar în cea de a treia, în Malebolge, în cercul 8 și 9, diverse chipuri ale relei folosiri a rațiunii și ale „bestialității" — de la seducători la trădători. Topografia *Infernului* a fost schițată de Virgiliu în *Cîntul XI*; în versurile 82—83, el a numit cele trei înclinări spre rău, specificînd că se întemeiază pe *Etica* lui Aristot: *incontinenza*, folosirea necumpătată a lucrurilor, *malizia*, greșita folosire a rațiunii și *matta bestialitade*, răutatea care transformă pe oameni în fiare. Dante preia principiile eticii aristotelice și le îmbină cu precepte patristice, astfel că diviziunile nu sînt stricte (după cum ne dovedește cercul 6, al ereticilor), fapt care poate îndreptăți interpretări ca cele ale lui Coșbuc dispus să identifice în toate cercurile „păcate intelectuale", adică manifestări ale relei folosiri a rațiunii.

67 Vînzătorul lui Hristos și ucigașii lui Cezar sînt exemplele cele mai clare ale trădării, ale gîndirii și comportării care caută să distrugă temeiurile ordinii. Această ordine se întemeiază în viziunea lui Dante, pe lege și pe autoritate; trădarea este abisul fărădelegii. Despre Cassius Longinus se știa că era slab și palid; Dante îl confundă, probabil, cu Lucius Cassius, despre care Cicero afirmă în *Catilinaria*, III, că era gras.

68 A doua zi a călătoriei este cuprinsă între limitele indicate în *Cîntul XX*, 125—126 și această indicație. „La răsăritul soarelui, sau puțin mai tîrziu, poeții erau în a patra groapă din Malebolge, întrucît Virgiliu spune că luna plină apune: « se scunfundă în mare sub Sevilla Cain cu spinii » (XX, 125). În a noua bolge, luna era sub picioarele lor: era, prin urmare, o oră după miezul zilei. Și-apoi, în clipa plecării din infern, începea seara acestei zile: « noaptea suie » (XXXIV, 68). Poeții au ieșit din durerosul regat pe piciorul lui Lucifer, și cînd au ajuns pe emisfera opusă trecuseră deja două

ore din zi, soarele fiind la « miezul terței » (XXXIV, 94—96) dimineața" (GC, II, 5). Comentatorul a denumit prima zi „a piedicii", a doua „a infernului", a treia „a drumului ascuns" — din infern pînă la purgatoriu —, a patra „a antepurgatoriului" și așa mai departe, în total 10 zile, de vineri, în preajma Floriilor, pînă în noaptea de sîmbătă spre duminica Paștilor.

78 Fiind în centrul pămîntului, unde este și centrul gravitații, călătorilor le este foarte greu să se întoarcă în așa fel încît să poată ieși pe emisfera cealaltă. E drumul anevoios al trecerii de la o formă de viețuire la alta. „Acesta este punctul alegoric din care omul se întoarce de la păcatele sale spre calea care-l duce la mîntuire. Iar pentru că păcatul este opusul virtuții, acela care trece de la păcat la virtute este asemenea celui care face o întoarcere diametral opusă, cum face cel care se întoarce cu picioarele acolo unde îi stă capul. Într-adevăr, întoarcerea aceasta o face Dante (in brațele lui Virgiliu) pe coapsa lui Lucifer" (GC, II, 59).

96 Orele canonice erau *prima*, de la 6 la 9, *tertia*, de la 9 la 12, *sexta*, de la 12 la 15, și *nona*, de la 15 la 18. Era deci, șapte și jumătate dimineața.

118 Călătorii au trecut pe altă emisferă și de aceea Lucifer apare cu capul în jos. După topografia dantescă, pămîntul are două emisfere: cea locuită, în centrul căreia se află Ierusalimul, și emisfera apelor, de la Gibraltar la Gange, în mijlocul căreia se înalță muntele Purgatoriului. Trecerea s-a petrecut, cînd s-a răsucit Virgiliu. „Purgatoriul este antipodul nostru în emisfera astrală, prin urmare cînd apune soarele la marginea orizontului vestic acolo, el apare la marginea orientală a orizontului nostru; acolo se termină ziua și la noi începe ziua, aceeași zi. Sau cum spune Dante însuși pe scurt: « Cînd noaptea moare aici, dincolo iese ». Dimineața acelei zile care în purgatoriu a ajuns la scara ei" (GC, I, 103). „Orice om numește *aici* și în partea aceasta locul unde se găsește, iar *acolo*, locul departe de el... Cînd a ajuns la emisfera inferioară, Virgiliu a spus « *aici* e dimineață, cînd *acolo* e seară » și cu *acolo* a înțeles emisfera superioară" (GC, II, 89).

121—126 Răspunsul la cea de a doua întrebare a lui Dante. În momentul în care s-a prăbușit Lucifer, emisferele erau invers acoperite ca acum: cea australă de pămînt și cea septentrională de ape. Lucifer a căzut în direcția emisferei australe, dar pămîntul a refuzat contactul cu el și s-a retras pe emisfera septentrională; continuînd să cadă, porțiunea de pămînt ce stătea în calea lui Lucifer a ieșit pe emisfera australă sub forma unui munte, Purgatoriul. În acest mod, poetul arată că geniul răului, prins în gheață, nu are contact cu pămîntul și nu-l stăpînește în nici un fel. Arhitectura fantastică dezvăluită treptat de poet a îndreptățit compararea *Comediei* cu impresionantele edificii gotice.

127—132 La extremitatea cavității în care se află Lucifer se deschide o galerie la fel de lungă ca infernul, corespunzîndu-i, simetric, pe emisfera opusă. Apa care străbate galeria este probabil Lete, care izvorăște din Purgatoriu și ajunge aici după ce a spălat păcatele locuitorilor muntelui.
139 Cu același cuvînt, *stele*, se termină toate cele trei părți ale *Divinei Comedii*, subliniind semnificația luminii care ar trebui să călăuzească și „să îndepărteze pe oameni de mizerie și să-i conducă spre fericire", scrie Dante în *Epistola către Cangrande*. „Drumul ascuns, cum numește Dante drumul său în duminica Floriilor, a fost un drum de glorie, pentru că a fost o victorie împotriva păcatelor sale. A fost drumul care duce la lumină, la locul unde ieșirăm să vedem iar stele" (GC, II, 59).

CUPRINSUL